תנ״ך · ראשונים · רמב״ן · תורה

רמב"ן על שמות

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רמב"ן על שמות

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רמבן-על-שמות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 4
פרק ב 6
פרק ג 11
פרק ד 18
פרק ה 24
פרק ו 27
פרק ז 33
פרק ח 35
פרק ט 38
פרק י 41
פרק יא 45
פרק יב 47
פרק יג 62
פרק יד 69
פרק טו 73
פרק טז 82
פרק יז 89
פרק יח 93
פרק יט 101
פרק כ 107
פרק כא 126
פרק כב 139
פרק כג 149
פרק כד 156
פרק כה 162
פרק כו 173
פרק כז 176
פרק כח 177
פרק כט 186
פרק ל 190
פרק לא 203
פרק לב 206
פרק לג 216
פרק לד 221
פרק לה 225
פרק לו 228
פרק לז 230
פרק לח 231
פרק לט 233
פרק מ 235

הקדמה

הִשְׁלִים הַכָּתוּב סֵפֶר בְּרֵאשִׁית, שֶׁהוּא סֵפֶר הַיְצִירָה בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם וִיצִירַת כָּל נוֹצָר וּבְמִקְרֵי הָאָבוֹת שֶׁהֵם כְּעִנְיַן יְצִירָה לְזַרְעָם, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מִקְרֵיהֶם צִיּוּרֵי דְּבָרִים לִרְמֹז וּלְהוֹדִיעַ כָּל עָתִיד לָבֹא לָהֶם. וְאַחֲרֵי שֶׁהִשְׁלִים הַיְצִירָה הִתְחִיל סֵפֶר אַחֵר בְּעִנְיַן הַמַּעֲשֶׂה הַבָּא מִן הָרְמָזִים הָהֵם.

וְנִתְיַחֵד סֵפֶר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּעִנְיַן הַגְּלוּת הָרִאשׁוֹן הַנִּגְזָר בְּפֵרוּשׁ וּבַגְּאֻלָּה מִמֶּנּוּ, וְלָכֵן חָזַר וְהִתְחִיל בְּשֵׁמוֹת יוֹרְדֵי מִצְרַיִם וּמִסְפָּרָם אע"פ שֶׁכְּבָר נִכְתַּב זֶה, בַּעֲבוּר כִּי יְרִידָתָם שָׁם הוּא רֵאשִׁית הַגָּלוּת כִּי מֵאָז הוּחַל.

וְהַנֵּה הַגָּלוּת אֵינֶנּוּ נִשְׁלָם עַד יוֹם שׁוּבָם אֶל מְקוֹמָם וְאֶל מַעֲלַת אֲבוֹתָם יָשׁוּבוּ. וּכְשֶׁיֵּצְאוּ מִמִּצְרַיִם אע"פ שֶׁיֵּצְאוּ מִבֵּית עֲבָדִים עֲדַיִן יֵחָשְׁבוּ גּוֹלִים, כִּי הָיוּ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם נִבְכָּרִים בַּמִּדְבָּר. וּכְשֶׁבָּאוּ אֶל הַר סִינַי וְעָשׂוּ הַמִּשְׁכָּן וְשָׁב הקב"ה וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בֵּינֵיהֶם, אָז שָׁבוּ אֶל מַעֲלוֹת אֲבוֹתָם שֶׁהָיָה סוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלֵיהֶם וְהֵם הֵם הַמֶּרְכָּבָה, וְאָז נֶחְשְׁבוּ גְּאוּלִים. וְלָכֵן נִשְׁלַם הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּהַשְׁלִימוֹ עִנְיַן הַמִּשְׁכָּן וּבִהְיוֹת כְּבוֹד ה' מָלֵא אוֹתוֹ תָּמִיד.

פרק א

פסוק א

טַעַם **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת** כִּי הַכָּתוּב יִרְצֶה לִמְנוֹת עִנְיַן הַגְּלוּת מֵעֵת רִדְתָּם לְמִצְרַיִם, כִּי אָז גָּלוּ בְּרֹאשׁ גּוֹלִים, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי, וּלְפִיכָךְ יַחְזֹר אֶל תְּחִלַּת הָעִנְיָן שֶׁהוּא מִפְּסוּק "וְכָל זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה" (בראשית מו ז), וְשָׁם כָּתוּב אַחֲרָיו "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה" וְגוֹ', וְאוֹתוֹ הַפָּסוּק בְּעַצְמוֹ הוּא שֶׁהֶחְזִיר בְּכָאן, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהֵם שְׁנֵי סְפָרִים, הַסִּפּוּר מְחֻבָּר בִּדְבָרִים בָּאִים זֶה אַחַר זֶה, וְכַאֲשֶׁר הִזְכִּיר בְּנֵי יַעֲקֹב קִצֵּר בִּבְנֵי בָנָיו וְכָל זַרְעוֹ, וְהֶחְזִיר הַכֹּלָל כַּאֲשֶׁר אָמַר שָׁם (שם מ"ו כ"ז) כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים. **וְכָעִנְיָן** הַזֶּה בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים וְסֵפֶר עֶזְרָא, שֶׁהִשְׁלִים דִּבְרֵי הַיָּמִים (דה"ב ל"ו כ"ב כ"ג), "וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר ה' בְּפִי יִרְמְיָהוּ הֵעִיר ה' אֶת רוּחַ כּוֹרֶשׁ וְגוֹ', כֹּה אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס" וְגוֹ', וְאוֹתָם שְׁנֵי פְּסוּקִים בְּלְשׁוֹנָם הֶחְזִיר בְּרֹאשׁ סֵפֶר עֶזְרָא (עזרא א א' ב') לְחַבֵּר הַסִּפּוּר, אֶלָּא שֶׁהָיוּ שְׁנֵי סְפָרִים, הִשְׁלִים הָרִאשׁוֹן בְּמָה שֶׁהָיָה קֹדֶם בִּנְיַן הַבַּיִת וְהַסֵּפֶר הַשֵּׁנִי מֵעֵת הַבִּנְיָן וְכֵן הַדָּבָר בִּשְׁנֵי הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה בְּרֵאשִׁית וְאֵלֶּה שְׁמוֹת: **וְרַבִּי** אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות א׳:א׳) כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר בְּסוֹף הַסֵּפֶר הָרִאשׁוֹן כִּי רָאָה יוֹסֵף לְבָנָיו בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים, הִזְכִּיר כִּי גַּם אֶחָיו בְּרִדְתָּם הָיוּ מְעַטִּים וּפָרוּ וְרָבוּ, וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן. וְרַשְׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות א׳:א׳) אע"פ שֶׁמְּנָאָן בְּחַיֵּיהֶם חָזַר וּמְנָאָן אַחַר מִיתָתָן

בְּשִׁמּוֹתָם לְהוֹדִיעַ חִבָּתָם שֶׁנִּמְשְׁלוּ כַּכּוֹכָבִים שֶׁמּוֹצִיאָן בְּמִסְפָּר וּמַכְנִיסָן בְּמִסְפָּר, שֶׁנֶּאֱמַר הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא (ישעיה מ כו). וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אַגָּדָה (שמו"ר א' ג'), וְהֵם דְּבָרִים שֶׁל אֱמֶת בְּעִנְיַן הַחִבּוּב שהקב"ה מְחַבְּבָן וְכוֹפֵל שְׁמוֹתָם תְּדִיר, אֲבָל קְשׁוּר הַפְּסוּקִים וְחִבּוּרָם בָּוְא"ו הוּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

פסוק י

הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ לֹא רָאָה פַּרְעֹה וְחַכְמֵי יוֹעֲצָיו לְהַכּוֹתָם בַּחֶרֶב, כִּי תִהְיֶה בְּגִידָה גְּדוֹלָה לְהַכּוֹת חִנָּם הָעָם אֲשֶׁר בָּאוּ בָּאָרֶץ בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן. וְגַם עַם הָאָרֶץ לֹא יִתְּנוּ רְשׁוּת לַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת חָמָס כָּזֶה, כִּי עִמָּהֶם הוּא מִתְיַעֵץ, וְאַף כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַם רַב וְעָצוּם וְיַעֲשׂוּ עִמָּהֶם מִלְחָמָה גְּדוֹלָה. אֲבָל אָמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ דֶּרֶךְ חָכְמָה שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ יִשְׂרָאֵל כִּי בְּאֵיבָה יַעֲשׂוּ בָּהֶם, וּלְכָךְ הֵטִיל בָּהֶם מַס, כִּי דֶּרֶךְ הַגֵּרִים בָּאָרֶץ לְהַעֲלוֹת מַס לַמֶּלֶךְ כְּמוֹ שֶׁבָּא בִּשְׁלֹמֹה (מלכים א ט':כ"א):

וְאַחֲרֵי כֵּן צִוּוּ בַּסֵּתֶר לְמַיְלְדוֹת לַהֲרֹג הַזְּכָרִים עַל הָאַבְנַיִם, וַאֲפִלּוּ הַיּוֹלְדוֹת עַצְמָן לֹא יָדְעוּ בָּהֶם וְאַחֲרֵי כֵּן צִוָּה לְכָל עַמּוֹ כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ אַתֶּם. וְהָעִנְיָן שֶׁלֹּא רָצָה לְצַוּוֹת לְשָׂרֵי הַטַּבָּחִים אֲשֶׁר לוֹ לְהָרְגָם בְּחֶרֶב הַמֶּלֶךְ אוֹ שֶׁיַּשְׁלִיכוּ הֵם אוֹתָם לַיְאוֹר, אֲבָל אָמַר לָעָם כַּאֲשֶׁר יִמְצָא כָּל אֶחָד יֶלֶד יְהוּדִי יַשְׁלִיךְ אוֹתוֹ בַּיְאוֹר, וְאִם יִצְעַק אֲבִי הַיֶּלֶד אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל שַׂר הָעִיר יֹאמְרוּ שֶׁיָּבִיא עֵדִים וְיַעֲשֶׂה בּוֹ נָקְמָה. וְכַאֲשֶׁר הֻתְּרָה רְצוּעַת הַמֶּלֶךְ הָיוּ הַמְצָרִים מְחַפְּשִׂים הַבָּתִּים וְנִכְנָסִים שָׁם בַּלֵּילוֹת וּמִתְנַכְּרִין וּמוֹצִיאִים הַיְלָדִים מִשָּׁם, כִּי עַל כֵּן נֶאֱמַר וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ (שמות ב':ג'):

וַנַּרְא שֶׁעָמַד זֶה יָמִים מְעַטִּים, כִּי בְּלֶדֶת אַהֲרֹן לֹא הָיְתָה הַגְּזֵרָה, וּכְשֶׁנּוֹלַד מֹשֶׁה נִרְאֶה שֶׁנִּתְבַּטְּלָה, אוּלַי בַּת פַּרְעֹה בְּחָמְלָהּ עָלָיו אָמְרָה לְאָבִיהָ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן, אוֹ כַּאֲשֶׁר נִשְׁמַע כִּי מֵאֵת הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר בִּטֵּל אוֹתוֹ, אוֹ שֶׁהָיָה עַל פִּי הָאִצְטַגְנִינוּת כִּדְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר א כט), כִּי הַכֹּל הִתְחַכְּמוּת עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יִוָּדַע הֶחָמָס וְזֶה טַעַם מַאֲמַר הָאוֹמְרִים לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ "אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת רֵיחֵנוּ לָתֵת חֶרֶב בְּיָדָם" (שמות ה':כ"א), כִּי עַתָּה יוֹסִיפוּ בְּשִׁנְאָתָם אוֹתָנוּ, וְיִמְצְאוּ טַעֲנָה כִּי אֲנַחְנוּ מוֹרְדִים בַּמַּלְכוּת וְיַהַרְגוּ אוֹתָנוּ בַּחֶרֶב לְעֵינֵי הַכֹּל, לֹא יִצְטָרְכוּ עוֹד לַעֲשׂוֹת בְּמִרְמָה:

וְעָלָה מִן הָאָרֶץ עַל כָּרְחֵנוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סוטה יג שמו"ר א' ט') כְּאָדָם שֶׁמְּקַלֵּל עַצְמוֹ וְתוֹלֶה קִלְלָתוֹ בַּאֲחֵרִים, כְּאִלּוּ כָּתַב וְעָלִינוּ מִן הָאָרֶץ וְהֵם יִירָשׁוּהָ. לְשׁוֹן רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה. וְאִם כְּפְרוּשׁ הָרַב הָיָה אוֹמֵר "וְעָלָה עַל הָאָרֶץ", כִּי כֵן הַלָּשׁוֹן בַּלּוֹחֲמִים: "עָלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל" (מלכים ב' כ"ד א'), "עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּלְכְּדֵם", "וַיִּתְקְפֵשֵׁם" (מלכים ב י"ח:י"ג), "עָלָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה" (ישעיה ז א). וְאוּלַי יֹאמַר **וְעָלָה** עָלֵינוּ

מִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ, יִרְמֹז לְאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

וַיִּתֶּכֶן לְפָרֵשׁ שֶׁיֹּאמַר כִּי תִּקְרֶאנָה מִלְחָמוֹת יִהְיֶה נוֹסָף עַל שׁוֹנְאֵינוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז, וַיַּעֲלֶה לוֹ מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן עִם כָּל אֲשֶׁר לָנוּ, וְלֹא נוּכַל אֲנַחְנוּ לִנְקֹם נִקְמָתֵנוּ מִמֶּנּוּ וּלְהַלְחֵם בּוֹ וְהוּא כִּלְשׁוֹן "אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות ל"ב:א'), "אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹנָה וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת" (ירמיה כג ח). וְכֵן "וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ" (הושע ב ב), שֶׁיְּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם רֹאשׁ וְעָלוּ לְאַרְצָם מִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר גָּלוּ בָּהּ:

פסוק יא

שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ שָׁם עַל הָעָם מַס לָקַחַת מֵהֶם אֲנָשִׁים לַעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ, וּמִנָּה עַל הַמַּס שָׂרִים מִן הַמִּצְרִיִּים שֶׁיְּקַחוּ מֵהֶם כִּרְצוֹנָם אֲנָשִׁים לְפִי הָעֲבוֹדָה, חֲלִיפוֹת, חֹדֶשׁ אוֹ יוֹתֵר יִהְיוּ בְּבִנְיַן הַמֶּלֶךְ, וּשְׁאָר הַיָּמִים בְּבֵיתוֹ: וְהַשָּׂרִים הָאֵלֶּה צִוּוּ אוֹתָם שֶׁיִּבְנוּ עָרִים לְפַרְעֹה. **וַיִּבֶן** הָעָם **עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה** בַּמַּס הַזֶּה, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁלֹּא יַזִּיק זֶה לָעָם קָצוּ בְּחַיֵּיהֶם מִפְּנֵיהֶם, וְגָזְרוּ שֶׁיְּעַבְּדוּ כָּל מִצְרִים אֶת הָעָם, וְכָל אִישׁ מִצְרִי שֶׁיִּצְטָרֵךְ בַּעֲבוֹדָה יִמְשֹׁל לְקַחַת מֵהֶם אֲנָשִׁים שֶׁיְּעַשׂוּ עֲבוֹדָתוֹ וְזֶה טַעַם **וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ**: **וְעוֹד** גָּזְרוּ עֲלֵיהֶם עֲבוֹדוֹת קָשׁוֹת **בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים**, כִּי מִתְּחִלָּה הָיוּ הַשָּׂרִים נוֹתְנִים לָהֶם הַלְּבֵנִים וְהָיוּ אַנְשֵׁי הַמַּס בּוֹנִים הַבִּנְיָן, וְעַתָּה נָהֲגוּ הָעָם בָּעֲבוֹדָה וְצִוּם שֶׁיִּהְיוּ מְבִיאִים עָפָר וְעוֹשִׂים הַחֹמֶר בִּידֵיהֶם וּבְרַגְלֵיהֶם, וְלֹא יִנָּתֵן לָהֶם מִבֵּית הַמֶּלֶךְ רַק הַתֶּבֶן בִּלְבַד, וְנוֹתְנִין הַלְּבֵנִים לְאַנְשֵׁי הַמַּס הַבּוֹנִים לַעֲשׂוֹת הַבִּנְיָן, וְגַם **כָּל עֲבוֹדָה** קָשָׁה אֲשֶׁר לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם **בַּשָּׂדֶה**, כְּגוֹן הַחֲפִירוֹת וְהוֹצָאַת הַזְּבָלִים, הַכֹּל נָתְנוּ עֲלֵיהֶם, וְגַם הָיוּ רוֹדִים בָּהֶם לְדַחֵק אוֹתָם שֶׁלֹּא יָנוּחוּ וּמַכִּים וּמְקַלְלִים אוֹתָם. וְזֶה טַעַם **אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ**: **וְהָיָה** הַמֶּלֶךְ מְפָרֵנֵס אוֹתָם בְּלֶחֶם צַר כַּמְנָהֵג לְפוֹעֲלֵי הַמֶּלֶךְ וְזֶה מַאֲמַר הַמִּתְאַוִּים שֶׁאָמְרוּ "זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים" (במדבר יא ה), כִּי הַדָּגָה בְּמִצְרַיִם רַבָּה מְאֹד וְהָיוּ לוֹקְחִים מִן הַצַּדִּים אוֹתָם בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ, וְלוֹקְחִים מִן הַגַּנּוֹת קִשּׁוּאִים וַאֲבַטִּיחִים, וְאֵין מַכְלִים כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ עֲבָדִים לַמְּלָכִים הָיוּ וְלֹא עֲבָדִים לַעֲבָדִים (מכילתא בחדש סוף פרק ה). אִם כֵּן **וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם** רָמַז לְשָׂרֵי הַמִּסִּים אֲשֶׁר לְפַרְעֹה:

פרק ב

פסוק א

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ שֶׁהָלַךְ אַחַר עֲצַת בִּתּוֹ (סוטה יב:). ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ב':א') כִּי בְּעָרִים רַבּוֹת הָיוּ יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבִים, וְזֹאת הָאִשָּׁה הָיְתָה בְּעִיר אַחֶרֶת.

וּמַה צָּרִךְ שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה. וְעַל דַּעְתִּי, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא חָשַׁשׁ לִגְזֵרַת פַּרְעֹה וְלָקַח לוֹ אִשָּׁה לְהוֹלִיד מִמֶּנָּה בָּנִים, אָמַר הַכָּתוּב כֵּן. בַּעֲבוּר כִּי בְּכָל מְזַדְּרֵז לַעֲשׂוֹת עִנְיָן חָדָשׁ יֹאמַר כֵּן, "וַיֵּלֶךְ רָאובֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה" (בראשית לה כב), "וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת גֹּמֶר בַּת דִּבְלָיִם" (הושע א ג), "לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים" (בראשית לז כז), "לְכוּ וְנָבֵהוּ בַלָּשׁוֹן" (ירמיה יח יח), "לְכוּ נָא וְנִוָּכְחָה" (ישעיה א יח). וְכֵן זֶה נִזְדָּרֵז **וַיִּקַּח אֶת בַּת לֵוִי** וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב שֵׁם הָאִישׁ וְלֹא שֵׁם אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח, וְהָיָה זֶה בַּעֲבוּר כִּי יִצְטָרֵךְ לְיַחֵסָם וּלְהַזְכִּיר שְׁמָם מִי אֲבִיהֶם וְאֲבִי אֲבִיהֶם עַד אֶל לֵוִי, וְעַכְשָׁו יִרְצֶה לְקַצֵּר עַד לֶוֶת הַמּוֹשִׁיעַ, וְאַחַר כֵּן (להלן ו יד-כה) יִחֵס גַּם שְׁאָר הַשִּׁבָטִים בַּעֲבוּרוֹ בַּסֵּדֶר הַשֵּׁנִי:

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁהָיָה זֶה תְּחִלַּת הַנִּשּׂוּאִין, אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּפָּרָשָׁה, כִּי הָיָה זֶה קֹדֶם גְּזֵרַת פַּרְעֹה, וְיָלְדָה מִרְיָם וְאַהֲרֹן, וְאַחַר כֵּן גָּזַר פַּרְעֹה כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ, וַתֵּלֶד הַבֵּן הַטּוֹב הַזֶּה וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב לֶוֶת מִרְיָם וְאַהֲרֹן, כִּי לֹא הָיָה בְּלֶדֶתָם חִדּוּשׁ דָּבָר. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סוטה יב:) הֵם לִקּוּחִים שְׁנִיִּים, שֶׁפֵּרַשׁ מִמֶּנָּה מִפְּנֵי גְּזֵרַת פַּרְעֹה וְהֶחֱזִירָהּ בְּנִבּוּאַת בִּתּוֹ (עי' שם יג.) וְעָשָׂה בָּהּ מַעֲשֶׂה לִקּוּחִים, הוֹשִׁיבָהּ בְּאַפְרְיוֹן וּמִרְיָם וְאַהֲרֹן מְרַקְּדִים לִפְנֵיהֶם, בְּשִׂמְחָתָם כִּי עַל יְדֵי זֶה יִגָּאֲלוּ יִשְׂרָאֵל. וּאע"פ שֶׁהָיָה אַהֲרֹן קָטָן, נָתַן הַשֵּׁם שִׂמְחָה בְּלִבּוֹ בָּעִנְיָן הַזֶּה, אוֹ מִרְיָם אֲחוֹתוֹ מְלַמַּדְתּוֹ:

פסוק ב

וַתַּרְא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ יָדוּעַ כִּי כָל הַנָּשִׁים אוֹהֲבוֹת אֶת בְּנֵיהֶם, יָפִים וְשֶׁאֵינָם יָפִים, וְכֻלָּנָה תִּצְפְּנֶנָּה אוֹתָן בְּכָל יְכָלְתָּן, וְאֵין צָרִךְ לְסַעֲנָה כִּי טוֹב הוּא. אֲבָל פֵּרוּשׁ הַטּוֹבָה הַזֹּאת, שֶׁרָאֲתָה בּוֹ טוֹב מְחֻדָּשׁ וְחָשְׁבָה כִּי יֵאָרַע בּוֹ נֵס וְינָצֵל, וְלָכֵן נָתְנָה אֶל לִבָּהּ וְחָשְׁבָה מַחֲשָׁבוֹת בְּעִנְיָנוֹ, וְכַאֲשֶׁר רָאֲתָה שֶׁלֹּא יָכְלָה עוֹד לְהַצְפִּינוֹ חָשְׁבָה שֶׁיִּנָּצֵל בְּתַחְבּוּלָה אַחֶרֶת וְעָשְׂתָה לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַאֲחוֹתוֹ נִצָּבֶת מֵרָחוֹק שֶׁלֹּא יַכִּירוּ בָּהּ, לְדַעַת **מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ** וְכָל זֶה סִיּוּעַ לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁדָּרְשׁוּ **כִּי טוֹב הוּא**, שֶׁנִּתְמַלֵּא כָּל הַבַּיִת אוֹרָה (סוטה יב), וּלְמָה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיְתָה מִרְיָם מִתְנַבֵּאת עֲתִידָה אִמִּי שֶׁתֵּלֵד בֵּן שֶׁמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל (שם):

פסוק ה

לִרְחֹץ עַל הַיְאוֹר סָרִיס הַמִּקְרָא וְדִרְשֵׁהוּ, וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה עַל הַיְאוֹר לִרְחֹץ בּוֹ, לְשׁוֹן רַבִּינוּ שְׁלֹמֹה. וְאִם כֵּן יִהְיֶה **עַל הַיְאוֹר** כְּמוֹ "אֶל הַיְאוֹר" וְכֵן "וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל בֵּיתוֹ" (שמואל א ב:י"א), "כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל אָחִיו" (ירמיה כג לה). וְיִתָּכֵן שֶׁהָיוּ בַּיְאוֹר מַעֲלוֹת, וְהִיא יָרְדָה מֵאַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ לִרְחֹץ בַּמַּעֲלָה הָרִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר בַּיְאוֹר, לֹא תִּכָּנֵס אֶל שִׁבֹּלֶת הַנָּהָר, וְרָאֲתָה **הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף** רָחוֹק מִמֶּנָּה **וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ** אוֹ הוּא כְּמוֹ לִרְחֹץ בַּיְאוֹר, וְכֵן "וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל סֵל אֶחָד" (שמות כ"ט:ג'):

פסוק ו

וְהִנֵּה נַעַר בּוֹכֶה קוֹלוֹ נִשְׁמָע כְּנַעַר, לְשׁוֹן רַבִּינוּ שְׁלֹמֹה. וּכְבָר דָּחוּ זֶה וְאָמְרוּ אִם כֵּן עָשִׂיתָ לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ בַּעַל מוּם (סוטה יב: שמו"ר א' כ"ח). וְעוֹד, מָה טַעַם שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב עֲבִי קוֹלוֹ. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ב':ו') שֶׁהָיוּ אֵיבָרָיו גְּדוֹלִים כְּנַעַר. וְאוּלַי הִזְכִּיר זֶה לְיָפְיוֹ, כִּי בַּעֲבוּר טוּבוֹ וְיָפְיוֹ חָמְלָה עָלָיו, כִּי הִכִּירָה בּוֹ שֶׁנּוֹלַד מִקֶּרוֹב וְאֵבָרָיו יָפִים וּמְתֻקָּנִים כְּאִלּוּ הוּא **נַעַר**. וְיוֹתֵר נָכוֹן שֶׁנִּפְרֵשׁ בּוֹ שֶׁהָיָה **בּוֹכֶה** כְּנַעַר בַּחֲרִיצוּת וּזְרִיזוּת, וְלָכֵן חָמְלָה עָלָיו. וְאַגָּדָה **נַעַר בּוֹכֶה**, יֶלֶד הָיָה וּמִנְהָגוֹ כְּנַעַר, בָּא גַּבְרִיאֵל וְהִכָּהוּ לְמֹשֶׁה כְּדֵי שֶׁיִּבְכֶּה וְתִתְמַלֵּא עָלָיו רַחֲמִים (שמו"ר א כח):

וַתַּעַל דַּעְתִּי אֵין צֹרֶךְ לְכָל זֶה, כִּי הַיֶּלֶד מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ יִקָּרֵא נַעַר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "מַה נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיִּוָּלֵד" (שופטים יג ח), וְכֵן "וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת הָאֱלֹהִים בְּעַד הַנַּעַר" (שמואל ב י"ב:ט"ז). וְיִקָּרֵא יֶלֶד וְהוּא גָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּישְׁמַעְאֵל (בראשית כא טו), וְכֵן "וְהַנַּעַר נָעַר" (שמואל א א':כ"ד), רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁהוּא יֶלֶד קָטָן בֶּן כ"ד חֳדָשִׁים. כִּי כַּאֲשֶׁר נִגְמַל מֵחָלָב מִיָּד הֶעֱלָתָהוּ, כְּדִכְתִיב (שם שם כ"ג כ"ד) "וַתֵּינֶק אֶת בְּנָהּ עַד גָּמְלָהּ אֹתוֹ וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ": **וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה** נִתְּנָה אֶל לִבָּהּ הַמַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר הָיָה, כִּי אָמְרָה לְבַעֲבוּר הַצִּיל אוֹתוֹ אוֹ שֶׁלֹּא יִרְאוּ בְּמוֹת הַיֶּלֶד שָׁמּוּהוּ שָׁם, וְאִישׁ מִצְרִי לָמָּה יַעֲשֶׂה כֵּן. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁרָאַתְהוּ נִמּוֹל (סוטה יב. שמו"ר א כט). וְאִם כֵּן הֵסִירָה בְּגָדָיו וּבְדָקָה בּוֹ. וְאֵין צֹרֶךְ:

פסוק יא

וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו שֶׁגָּדַל וְהָיָה לְאִישׁ, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר "וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד" (שמות ב':י'), שֶׁגָּדַל עַד שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְגָמְלָה אוֹתוֹ, וְאָז הֱבִיאַתְהוּ לְבַת פַּרְעֹה וַיְהִי לָהּ לְבֵן כִּי לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב, וְאַחֲרֵי כֵן גָּדַל וַיְהִי לְאִישׁ דַּעַת:

וְטַעַם **וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו** כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֲשֶׁר הוּא יְהוּדִי, וְהָיָה חָפֵץ לִרְאוֹתָם בַּעֲבוּר שֶׁהֵם אֶחָיו. וְהִנֵּה נִסְתַּכֵּל בְּסִבְלוֹתָם וַעֲמָלָם וְלֹא יָכוֹל לִסְבֹּל, וְלָכֵן הָרַג הַמִּצְרִי הַמַּכֶּה הַנִּלְחָץ:

פסוק יד

הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אוֹמֵר מִכָּאן אָנוּ לוֹמְדִים שֶׁהָרַגוֹ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ב':י"ד), וּמְדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ הוּא (שמו"ר א לה). וַאֲנִי תְּמֵהַּ, אִם כֵּן מִי הִגִּיד לְרָשָׁע כִּי מֹשֶׁה הָרָגוֹ. אוּלַי סָמַךְ יָדוֹ עָלָיו וַיְקַלְלֵהוּ בְּשֵׁם ה', וְזֶהוּ "וַיַּךְ". אוֹ מִפְּנֵי שֶׁנָּפַל מֵת לְפָנָיו פֶּתַח מֹשֶׁה שֶׁיִּעָלְילוּ עָלָיו וּקְבָרוֹ בַּחוֹל, וְרָאָה אוֹתוֹ עוֹשֶׂה כֵן, וְיָדַע שֶׁהוּא הַגּוֹרֵם, אוֹ חָשַׁב שֶׁהָרָגוֹ בַּחֶרֶב כִּי לֹא רָאָה רַק הַקְּבוּרָה. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אוֹמְרִים (המפרשים, ראב"ע כאן והרד"ק בספר השרשים שרש אמר) כִּי **אַתָּה אוֹמֵר** פֵּרוּשׁוֹ חוֹשֵׁב, כִּי מָצִינוּ אֲמִירָה עַל מַחְשֶׁבֶת הַלֵּב, "אָמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי" (קהלת ב א), "אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל" (שם ו ג). וְאֵין

בְּכָאן צָרִךְ לְזֶה, כִּי אָמַר **מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ**, אִם בַּעֲבוּר שֶׁאַתָּה חָפֵץ לְהָרְגֵנִי **כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ הַמִּצְרִי** אַתָּה מוֹכִיחַ אוֹתִי וְאוֹמֵר "לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ":

פסוק טז

וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת לֹא יַזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁמוֹ, כִּי אֵינֶנּוּ יָדוּעַ רַק מִן הַכִּנּוּי שֶׁהוּא נִכְבָּד בְּכְהֻנָּתוֹ. וְהוּא יִתְרוֹ, כִּי אַחֲרֵי הִתְחַתֵּן בְּמֹשֶׁה כָּתוּב "וַיֵּשֶׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ" (שמות ד':י"ח), וְשָׁם כָּתוּב "וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם", כְּמוֹ אֵלִיָּה (מלכים ב א':ג') וְאֵלִיָּהוּ (שם א יז א), יִרְמְיָה (ירמיה כז א) וְיִרְמְיָהוּ (שם א א). וְאַחֲרֵי שֶׁנִּתְגַּיֵּר נִקְרָא חוֹבָב, דִּכְתִיב "מִבְּנֵי חוֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה" (שופטים ד יא), כִּי דֶּרֶךְ כָּל הַמִּתְיַהֲדִים לִקְרֹא לָהֶם שֵׁם אַחֵר בְּיִשְׂרָאֵל. וְהוּא בֶּן רְעוּאֵל, דִּכְתִיב "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחוֹבָב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי" (במדבר י כט). וּמַה שֶּׁאָמַר בְּכָאן (שמות ב':י"ח) "וַתָּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן", הוּא אָבִי אֲבִיהֶן, כְּמוֹ "אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם" (בראשית לב י), "נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי" (דניאל ה ב), וְכֵן "הַיְדַעְתֶּם אֶת לָבָן בֶּן נָחוֹר" (בראשית כט ה), וְכֵן "וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן שָׁאוּל" (שמואל ב י"ט:כ"ה), וְרַבִּים כֵּן. וְהָיָה זֶה, כִּי הַכֹּהֵן לֹא יִמְצָא בַּבַּיִת, כִּי הָיָה נִטְרָד בְּכִהוּנוֹ בְּבֵית אֱלֹהָיו, וַתָּבֹאנָה אֶל הַזָּקֵן. וְיִתָּכֵן כִּי "וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לְשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ" (להלן פסוק כ"א) הוּא הַכֹּהֵן הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה, כִּי הוּא שֶׁנָּתַן לוֹ צִפּוֹרָה בִּתּוֹ:

וַתָּבֹאנָה וַתְּדַלֶּנָה כִּי הָיוּ הָרוֹעִים בְּכָל הַיָּמִים בָּאִים וּמְמַלְאִים הָרְהָטִים וּמַשְׁקִים צֹאנָם בַּתְּחִלָּה, וְאַחֲרֵי כֵן הָיוּ הַנָּשִׁים הָאֵלֶּה מַשְׁקוֹת שֶׁלָּהֶן, וְאֵרַע כִּי הַיּוֹם הַזֶּה קָדְמוּ הַנָּשִׁים **וַתָּבֹאנָה וַתְּדַלֶּנָה**, כִּי הָיוּ חוֹשְׁבוֹת לְהַשְׁקוֹת צֹאנָם בַּתְּחִלָּה טֶרֶם בֹּא הָרוֹעִים, וְהִנֵּה בָּאוּ **הָרוֹעִים וַיְגָרְשׁוּם** מִן הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת הֵם תְּחִלָּה כְּמִנְהָגָם בְּכָל הַיָּמִים, וּמֹשֶׁה חָרָה לוֹ עַל הֶחָמָס וְהִצִּילָן כִּי כֵּיוָן שֶׁהֵן מִלְּאוּ הָרְהָטִים הֵרֵי הַמַּיִם שֶׁלָּהֶן, **וְגַם דָּלֹה דָלָה** לָהֶם כִּי לֹא הִסְפִּיקוּ הָרְהָטִים לְכָל צֹאנָן, וְזֶה טַעַם **מַדּוּעַ מְהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם** וְאָמְרוּ **אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים**, שֶׁמִּגָּרְשִׁים אוֹתָנוּ בְּכָל יוֹם תָּמִיד בְּבֹאֵנוּ לָרְהָטִים בַּתְּחִלָּה:

פסוק כג

וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם לֹא יֹאמַר "בַּיָּמִים הָהֵם" וּ"בַּיּוֹם הַהוּא" רַק עַל הַזְּמַן הָעוֹמֵד אֲשֶׁר יַזְכִּיר הַמְּאֹרָע בּוֹ, אֲבָל לְאַחַר הָעֵת יֹאמַר "וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן". וְהָרָאוּי בְּכָאן שֶׁיֹּאמַר וַיְהִי אַחֲרֵי יָמִים רַבִּים וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר א מא) כִּי לִפְנֵי שֶׁהָיוּ יָמִים שֶׁל צַעַר קוֹרֵא אוֹתָם רַבִּים, וְיִרְמֹז לַזְּמַן הַהוֹוֶה. וְכֵן אָמְרוּ (שם א לב) בַּפָּסוּק שֶׁאָמַר לְמַעְלָה "וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה" (שמות ב':י"א), שֶׁהָיָה גָּדֵל שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם, כְּלוֹמַר בִּזְמַן אֶחָד בְּמְהֵרָה. וּמִכָּל מָקוֹם בַּיָּמִים הָהֵם מִיּוֹם שֶׁמֵּת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל **וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים**, יָמִים מְעַטִּים הָיוּ, אֲבָל נִפְרָשׁ כִּי יֹאמַר בַּיָּמִים הָהֵם,

יְמֵי הָעִנּוּי וְהָעֲבוֹדָה הַקָּשָׁה, שֶׁהָיוּ יָמִים רַבִּים מְאֹד, כִּי אָרַךְ הַגָּלוּת מְאֹד, וְהָיָה זֶה שֶׁצָּעֲקוּ **וַתַּעַל שַׁוְעָתָם** וְכֵן "וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר ה' הָיָה אֶל אֱלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית" (מלכים א י"ח:א'), שֶׁהָיוּ יָמִים רַבִּים וְאֵרַע בָּהֶם זֶה:

וּלְפִי דַּעְתִּי, כִּי טַעַם הַכָּתוּב הַזֶּה יִרְמֹז עַל הַיָּמִים שֶׁהָיָה מֹשֶׁה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי פַּרְעֹה, כִּי בֶּאֱמֶת בִּנְעוּרָיו בָּרַח, שֶׁהַכָּתוּב אָמַר "וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו", שֶׁהָיָה זֶה מִיָּד כַּאֲשֶׁר גָּדַל וְעָמַד עַל דַּעְתּוֹ, וְהִגִּידוּ לוֹ כִּי הוּא יְהוּדִי, וְנִכְסַף לִרְאוֹת סִבְלוֹת אֶחָיו וַעֲמָלָם וְלַחֲצָם, וּבְיוֹם הַהוּא שֶׁיָּצָא הִכָּה אֶת הַמִּצְרִי, וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי הִלְשִׁינוּ עָלָיו וּבָרַח הִנֵּה הָיָה כְּבֶן שְׁתִּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר ה, ב), וְעַל כָּל פָּנִים לֹא הִגִּיעַ לְעֶשְׂרִים, וּבְעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה הָיָה בֶּן שְׁמֹנִים, אִם כֵּן עָמַד כְּמוֹ שִׁשִּׁים שָׁנָה בּוֹרֵחַ מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה:

וְהַקָּרוֹב כִּי בְּסוֹף הַזְּמַן בָּא לְמִדְיָן וְנָשָׂא צִפּוֹרָה, כִּי כְּשֶׁהָיָה לוֹ הַדִּבּוּר הַזֶּה עֲדַיִן לֹא הוֹלִיד מִמֶּנָּה רַק בְּנוֹ הַבְּכוֹר גֵּרְשֹׁם, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב בִּבְרִיחָתוֹ (שמות ב':ט"ו) רַק "וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר", כִּי לֹא נִתְחַדֵּשׁ בַּיָּמִים הָאֲחֵרִים עִנְיָן שֶׁיִּצְטָרֵךְ הַכָּתוּב לְסַפְּרוֹ, וְכֵן הַדָּבָר, כִּי הַבּוֹרֵחַ מִן הַמַּלְכוּת לֹא יִתְעַכֵּב בְּעִיר מוֹשָׁב וְקִרְוֹב לוֹ, אֲבָל יִבְרַח מִמָּקוֹם לְמָקוֹם אֶל אֶרֶץ מֶרְחַקִּים: וְהִנֵּה עָמַד יָמִים רַבִּים מִתְחַבֵּא וּמִתְנַכֵּר מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר, וּבְסוֹף הַזְּמַן בָּא לְמִדְיָן וְנִתְעַכֵּב שָׁם, וְזֶה טַעַם "וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן", כִּי רָאוּי הָיָה שֶׁיֹּאמַר "וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִדְיָן", אֲבָל רָמַז שֶׁלֹּא יָשַׁב בְּעִיר עַד בַּסּוֹף שֶׁבָּא אֶל אֶרֶץ מִדְיָן וְשָׁם יָשַׁב:

וּמִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב בְּרִיחָתוֹ מִפְּנֵי פַּרְעֹה וְשִׁבְתּוֹ בְּמִדְיָן, וּבָא לְהַזְכִּיר מִיָּד שֶׁהוּשַׁב לְמִצְרַיִם בְּמַצָּוַתוֹ שֶׁל הקב"ה, וְהָיָה נִרְאֶה שֶׁהָיוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים נַעֲשִׂים מִיָּד, וּתְכוּפִים זֶה לָזֶה בְּשָׁנָה אַחַת, בָּא הַכָּתוּב לִרְמֹז לָנוּ הָעִנְיָן כַּאֲשֶׁר הָיָה, וְאָמַר **וַיְהִי בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם**, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי פַּרְעֹה וְעוֹמֵד בְּמִדְיָן מֵהֶם, וּמֵת בַּיָּמִים הָהֵם בְּסוֹפָם מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְהָיָה לְמֹשֶׁה גִּלּוּי הַשְּׁכִינָה בְּעִנְיָן זֶה, וְהוּשַׁב לְמִצְרַיִם וּגְאָלָם, וְעַל כֵּן לֹא אָמַר "וַיְהִי אַחֲרֵי יָמִים רַבִּים", כִּי הָיָה מַשְׁמָעוֹ מִשֶּׁבֶת מֹשֶׁה בְּמִדְיָן, וְלֹא הָיוּ הַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם רַק לְכָל הַמְסֻפָּר לְמַעְלָה:

וַיֵּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֶּאֱנְחוּ נִצְטָרַע וְהָיָה שׁוֹחֵט תִּינוֹקוֹת מִיִּשְׂרָאֵל וְרוֹחֵץ בְּדָמָם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על שמות ב':כ"ג) וְהוּא מִדְרַשׁ חֲכָמִים (בשמו"ר א מא). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, מִנְהָג כָּל הַנֶּעֱבָדִים לְמֶלֶךְ בְּלִיַּעַל רָשָׁע שֶׁיִּהְיוּ מְצַפִּים וּמְחַכִּים לְיוֹם מוֹתוֹ, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁמֵּת הַמֶּלֶךְ הֵאָנְחוּ מֵאֹד מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מֵרִשְׁיַּע מִן הָרִאשׁוֹן, כִּי אָמְרוּ אָבְדָה תִּקְוָתֵנוּ נִגְזְרוּ לָנוּ, וַיִּבְחֲרוּ מָוֶת מֵחַיִּים. וְזֶה טַעַם "נַאֲקָתָם" כִּי נָאֲקוּ נַאֲקַת חָלָל (עי' יחזקאל ל כד):

פסוק כה

וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם, כִּי רָאָה הֶחָמֵס שֶׁהָיוּ מְצֻרִים עוֹשִׂים לָהֶם בְּגָלוּי, **וַיֵּדַע אֱלֹהִים** הֶעְשׂוּי לָהֶם בַּסֵּתֶר. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ (רש"י על שמות ב':כ"ה) **וַיֵּדַע אֱלֹהִים**, נָתַן עֲלֵיהֶם לֵב וְלֹא הֶעֱלִים עֵינוֹ מֵהֶם. וְנָכוֹן הוּא עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי בַּתְּחִלָּה הָיָה מַסְתִּיר פָּנָיו מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל, וְעַתָּה שָׁמַע אֱלֹהִים נַאֲקָתָם וְרָאָה אוֹתָם, לוֹמַר שֶׁלֹּא הִסְתִּיר פָּנָיו עוֹד מֵהֶם וְיָדַע אֶת מַכְאוֹבָם וְכָל הַנַּעֲשֶׂה לָהֶם וְאֶת כָּל הַצָּרִיךְ לָהֶם. וְהֶאֱרִיךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר טְעָנוֹת רַבּוֹת בְּגָאֳלָתָם, "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם", "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ", "וַיַּרְא אֱלֹהִים", "וַיֵּדַע אֱלֹהִים", "כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו" (שמות ג':ז'), כִּי אע"פ שֶׁנִּשְׁלַם הַזְּמַן שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְהִגָּאֵל, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל (יחזקאל כ ח), אֶלָּא מִפְּנֵי הַצְּעָקָה קִבֵּל תְּפִלָּתָם בְּרַחֲמָיו: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֵשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה סוֹד גָּדוֹל מִסִּתְרֵי הַתּוֹרָה, לוֹמַר כִּי עָלָה עִנּוּיִם לְמְאוֹר פָּנָיו וְקָרַב אוֹתָם אֶל הַדַּעַת, כְּעִנְיַן "בְּקָרֳבִ שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר" (חבקוק ג ב), וְלָכֵן יַאֲרִיךְ הַכָּתוּב בָּזֶה אַחֲרֵי שֶׁאָמַר כְּבָר "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים", "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים". וְנִתְפָּרֵשׁ הַפָּסוּק הַזֶּה בְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר אות עו), תְּבִינֵהוּ מִשָּׁם:

פרק ג

פסוק ב

וַיֵּרָא מַלְאַךְ ה' אֵלָיו **בְּלַבַּת אֵשׁ** אָמַר הַכָּתוּב מִתְּחִלָּה **וַיַּרְא מַלְאַךְ ה'**, וְאַחַר כֵּן (שמות ג':ד') אָמַר **וַיַּרְא ה' כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים**, וְלָכֵן אָמַר ר' אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות ג':ו' בפירוש הקצר) כִּי "אֱלֹהִים" בְּכָאן הוּא הַמַּלְאָךְ הַנִּזְכָּר, כְּמוֹ "כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים" (בראשית לב לא) וְטַעַם "אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ" (שמות ג':ו'), כִּי יְדַבֵּר הַשָּׁלִיחַ בִּלְשׁוֹן שׁוֹלְחוֹ. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי מֹשֶׁה גָּדוֹל הַנְּבוּאָה לֹא יַסְתִּיר אֶת פָּנָיו מִן הַמַּלְאָךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (צז ד, ועי' שמו"ר ב ח) מַלְאָךְ זֶה מִיכָאֵל, רַבִּי יוֹסֵי הָאָרוֹךְ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיוּ רוֹאִים אוֹתוֹ הָיוּ אוֹמְרִים שָׁם רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ, כָּךְ כָּל מָקוֹם שֶׁמִּיכָאֵל נִרְאֶה שָׁם הוּא כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה. נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁמִּתְּחִלָּה נִרְאָה אֵלָיו מִיכָאֵל וְשָׁם כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה, וְהוּא לֹא רָאָה הַכָּבוֹד כִּי לֹא הֵכִין דַּעְתּוֹ לַנְּבוּאָה, וְכַאֲשֶׁר כִּוֵּן לִבּוֹ וְסָר לִרְאוֹת נִתְגַּלָּה אֵלָיו מַרְאֵה הַשְּׁכִינָה וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, הַמַּלְאָךְ הַזֶּה הוּא הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ" (להלן כג כ"א), הוּא שֶׁאָמַר לְיַעֲקֹב "אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל" (בראשית לא יג), וּבוֹ נֶאֱמַר "וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים", אֲבָל יִקָּרֵא בַּמִּדָּה הַהִיא מַלְאָךְ בְּהַנְהָגַת הָעוֹלָם, וְכֵן כְּתִיב "וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'

מִמִּצְרַיִם" (דברים כו ח) וּכְתִיב "וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיּוֹצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם" (במדבר כ טז), וְנֶאֱמַר "וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם" (ישעיה סג ט), כְּלוֹמַר מַלְאָךְ שֶׁהוּא פָּנָיו, כְּדִכְתִיב "פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ" (שמות ל"ג:י"ד). וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וּפִתְאוֹם יָבֹא אֶל הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה בָא" (מלאכי ג א). וְעוֹד תְּבִין זֶה בַּפְּסוּקִים הַבָּאִים (להלן ט' י"ב י"ג ט"ו) בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם:

וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ כְּטַעַם דּוֹלֵק, שֶׁהָיָה בְּתוֹךְ אֵשׁ בּוֹעֵר, כְּמוֹ "וְהָאָבוֹת מְבַעֲרִים אֶת הָאֵשׁ" (ירמיה ז יח), מַדְלִיקִים, "וּבְעָרוּ בָהֶם אֵשׁ" (יחזקאל לט ט). **וּמַדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסְּנֶה**, לֹא יִשָּׂרֵף וְיֵאָכֵל, וְכָמוֹהוּ "כַּפִּשְׁתִּים אֲשֶׁר בָּעֲרוּ בָאֵשׁ" (שופטים טו יד), נִשְׂרְפוּ. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ג':ב') שֶׁתִּרְגֵּם הָרִאשׁוֹן "בָּעַר", וְהַשֵּׁנִי "מִתּוֹקַד". אוֹ יִהְיֶה **יִבָּעֵר** מִלְּשׁוֹן "וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ" (דברים יז ז), "וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר" (ישעיה מד טו), כִּי דֶּרֶךְ צַחוּת בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ לְדַבֵּר כֵּן, "רֹכְבִים עַל שְׁלֹשִׁים עֲיָרִים וּשְׁלֹשִׁים עֲיָרִים לָהֶם" (שופטים י ד):

פסוק ה

אַל תִּקְרַב הֲלוֹם לֹא הִגִּיעַ עֲדַיִן לְמַעֲלָתוֹ הַגְּדוֹלָה בַּנְּבוּאָה, כִּי בְּהַר סִינַי "נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים" (שמות כ':כ"א). וְכֵן עִנְיַן הַסְּתָרַת פָּנִים, שֶׁעֲדַיִן לֹא עָלָה לְמָה שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וּתְמוּנַת ה' יַבִּיט" (במדבר יב ח):

כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא אע"פ שֶׁהָיָה רָחוֹק מִן הַסְּנֶה הִזְהִירוֹ בָּזֶה, כִּי נִתְקַדֵּשׁ כָּל הָהָר בְּרֶדֶת הַשְּׁכִינָה אֶל רֹאשׁ הָהָר כַּאֲשֶׁר בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה, וּמֹשֶׁה בָּהָר הָיָה כִּי שָׁם עָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּבֵא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה" (שמות ג':א'), וְהַסְּנֶה הָיָה בְּרֹאשׁ הָהָר, וְהִנֵּה כֻּלּוֹ קָדוֹשׁ וְאָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל, וְכָךְ אָמְרוּ, בְּכָל מָקוֹם שֶׁהַשְּׁכִינָה נִגְלֵת אָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל (שמו"ר ב יג), וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע ה טו), וְכֵן הַכֹּהֲנִים לֹא שִׁמְּשׁוּ בַּמִּקְדָּשׁ אֶלָּא יְחֵפִים:

פסוק ו

אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כְּמוֹ "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֶיךָ", אֲבָל יְזַכִּיר יָחִיד בְּמָקוֹם רַבִּים, אֱלֹהֵי כָּל אָב מֵאֲבוֹתֶיךָ, כִּי כֻּלָּם יִקָּרְאוּ לְאִישׁ אָב. וְכֵן אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ (מלכים ב כ':ה'), זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ (שמות ט"ו:ב'), אֱלֹהֵי אֲבוֹתַי. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ג':ו') כִּי **אֱלֹהֵי אָבִיךָ** אַבְרָהָם, כִּי הוּא הֵחֵל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה', וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּירוֹ בְּשֵׁם וְצֻרַף אֵלָיו שְׁאָר הָאָבוֹת וְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי עַמְרָם אָבִיךָ (שמו"ר ג א), כְּאִלּוּ אָמַר אָנֹכִי אֱלֹהֶיךָ, וְרָצָה לְיַחֵד שְׁמוֹ עַל הַצַּדִּיק שֶׁמֵּת לֹא עַל הַחַי, וְאַחַר כָּךְ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, שֶׁהוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם. וְטַעַם הִזְכִּירוֹ **אֱלֹהֵי** עִם כָּל אֶחָד, וְלֹא אָמַר "אֱלֹהֵי

אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב", כִּי יַזְכִּיר שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה וְעוֹד אֶבָאֵר זֶה בַּפָּרָשָׁה (רמב"ן על שמות ג':ט"ו):

פסוק ז

וַיֹּאמֶר ה' יַזְכִּירֵנוּ בְּמִדַּת רַחֲמִים בְּעִנְיַן הַחֶמְלָה עַל הָעָם, וְאע"פ שֶׁכָּל הַפָּרָשָׁה בְּשֵׁם "אֱלֹהִים":

פסוק ח

וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ שֶׁנִּתְגַּלִּיתִי עַל הָהָר הַזֶּה בָּאֵשׁ. כְּטַעַם "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי" (שמות י"ט:כ'), "מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בָּאֵשׁ" (שם יח). אוֹ הוּא כְּמוֹ "אֵרֲדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכִּצַּעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי" (בראשית יח כא). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי סוֹדוֹ (שם כ'):

אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי יַזְכִּיר בְּכָאן שִׁשָּׁה עַמָּמִים וְיַנִּיחַ הַשְּׁבִיעִי, אוּלַי לֹא הָיְתָה אַרְצוֹ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כָּאֵלֶּה. וְכֵן בַּפָּסוּק "כִּי יִלַּדְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ" (שמות כ"ג:כ"ג) הִזְכִּיר אֵלֶּה הַשִּׁשָּׁה. וְאוּלַי הוּא רֶמֶז שֶׁאֵלּוּ כָּבְשׁוּ תְּחִלָּה, כִּי הֵם אֲשֶׁר נִתְקַבְּצוּ עַל יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתְנֵם ה' בְּיָדוֹ (יהושע ט' א' ב'). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ הַגִּרְגָּשִׁי פִּנָּה (ירושלמי שביעית פ"ו ה"א), וּלְכָךְ לֹא נִזְכַּר עִם הַנִּכְרָתִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶן וְהִכְחַדְתִּיו (להלן שם). וְכֵן בְּכָאן יִרְמֹז אֶל הַנִּלְחָמִים שֶׁכָּבְשׁוּ. וְעוֹד אֲדַבֵּר עַל זֶה בע"ה (רמב"ן על שמות כ"ג:כ"ה):

וְטַעַם **זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ** כִּי שִׁבַּח תְּחִלָּה אֶת הָאָרֶץ שֶׁהִיא **טוֹבָה**, לוֹמַר שֶׁהָאֲוִיר טוֹב וְיָפֶה לִבְנֵי אָדָם וְכָל טוּב יִמָּצֵא בָהּ, וְשֶׁהִיא **רְחָבָה**, שֶׁיַּעַמְדוּ בָּהּ כָּל יִשְׂרָאֵל בַּמֶּרְחָב אוֹ טַעַם **רְחָבָה** שֶׁיֵּשׁ בָּהּ רַחֲבוּת, שְׁפֵלָה וְעֵמֶק וּמִישׁוֹר גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים וְאֵין רַבָּהּ הָרִים וְגֵאָיוֹת וְחָזַר וְשִׁבַּח אוֹתָהּ שֶׁהִיא אֶרֶץ מִקְנֶה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מַרְעֶה טוֹב, וְהַמַּיִם יָפִים, וְיִגְדַּל הֶחָלָב בַּבְּהֵמוֹת, כִּי אֵין הַבְּהֵמוֹת בְּרִיאוֹת וְטוֹבוֹת וּמְרֻבּוֹת הֶחָלָב רַק בַּאֲוִיר טוֹב וְעֵשֶׂב רַב וּמַיִם טוֹבִים. וּבַעֲבוּר שֶׁיִּמָּצֵא זֶה בָּאָחוּ וּבְמִרּוֹם הָרִים אֵין הַפֵּרוֹת שָׁם שְׁמֵנִים וְיָפִים מְאֹד, אָמַר כִּי הִיא עוֹד שְׁמֵנָה שֶׁפֵּרוֹתֶיהָ שְׁמֵנִים וּמְתוּקִים עַד שֶׁתָּזוּב כֻּלָּהּ בְּדֶבַשׁ מֵהֶם. וְהִנֵּה שִׁבַּח אוֹתָהּ עַל כָּל טוּב ה', עַל דָּגָן וְעַל תִּירֹשׁ וְעַל יִצְהָר וְעַל בְּנֵי צֹאן וּבָקָר. וְזֶהוּ "צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת" (יחזקאל כ ו):

וְטַעַם **אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי** שֶׁלֹּא אָמַר "אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי" כַּאֲשֶׁר יֹאמַר בִּשְׁאָר כָּל הַמְּקוֹמוֹת (להלן י"ז), לְרָמֹז שֶׁיְּירַשׁוּ אוֹתָם וְיֵשְׁבוּ בִּמְקוֹמָם, לֹא שֶׁיִּהְיוּ יוֹשְׁבִים בְּקִרְבָּם כַּאֲבוֹתָם:

פסוק ט

הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי אע"פ שֶׁאָמַר (שמות ג':ז') וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי, חָזַר וְאָמַר כִּי **בָּאָה אֵלַי**, וְהִנֵּה הִגִּיעַ צַעֲקָתָם אֶל כִּסֵּא כְּבוֹדִי, וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לַעֲבֹר לְפַרְעֹה, כִּי **מְצָרִים לֹחֲצִים אוֹתָם** יוֹתֵר מִדַּאי כְּעִנְיָן "עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּיעַ" (דהי"ב כח ט). וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, **צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁבָּאָה אֵלָיו צוֹעֶקֶת, כְּדֶרֶךְ "הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי" (בראשית יח כ"א) וְשָׁם רָמַזְתִּי:

וְטַעַם **וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ** לֵאמֹר שֶׁיִּקַּח נָקָמָה מִפַּרְעֹה וּמֵעַמּוֹ מִפְּנֵי שֶׁעָשׂוּ עִמָּהֶם יוֹתֵר מִן הַנִּגְזָר לָהֶם בְּלַחַץ גָּדוֹל שֶׁלֹּחֲצִים אוֹתָם, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר לֶךְ לְךָ (בראשית טו יג):

פסוק יב

וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְּךָ הָאוֹת רַבּוּ הַפֵּרוּשִׁים בַּמִּקְרָא הַזֶּה. וְהַנָּכוֹן עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי הקב"ה אָמַר לְמֹשֶׁה שְׁנֵי דְּבָרִים, שֶׁיֵּרֵד לְהַצִּילוֹ מִיָּד מִצְרַיִם, וְהָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיְּצַיְּלֵם מִיָּדָם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן עַצְמָהּ אוֹ קָרוֹב מִשָּׁם, אֲבָל הִבְטִיחַ עוֹד לְהַעֲלוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִיא כֻּלָּהּ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי (שמות ג':ח'):

וּמֹשֶׁה נָתְיָרֵא מִשְּׁתֵּיהֶן, וְאָמַר מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה, אֲנִי שְׁפַל אֲנָשִׁים רוֹעֶה צֹאן וְהוּא מֶלֶךְ גָּדוֹל, וְאִם אוֹמַר אֵלָיו לַעֲזֹב אֶת הָעָם כֻּלּוֹ יַהֲרְגֵנִי, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁמוּאֵל "וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי" (שמואל א ט"ז:ב') וְאָמַר עוֹד מִי אָנֹכִי כִּי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ לִי לְהַעֲלוֹתָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, כִּי עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה, וְלֹא יַחְשְׁבוּנִי לְלֶכֶת אַחֲרֵי אֶל אֶרֶץ עַמִּים גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים מֵהֶם, כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ לְהַעֲלוֹתוֹ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי:

כִּי הַהַצָּלָה מִיָּד פַּרְעֹה אֵינָהּ תְּלוּיָה בָּהֶם, אִם יִשְׁמַע פַּרְעֹה יָקֵל עָלוֹ מֵעָלֵיהֶם וְיַצִּילֵם, אוֹ יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ עַל כָּרְחָם וְעוֹד כִּי הֵם עַצְמָם יִשְׁמְעוּ אֶל כָּל אָדָם בָּזֶה, כִּי מִי הָאָדָם שֶׁלֹּא יִרְצֶה לָצֵאת מֵעֲבוֹדָה קָשָׁה שֶׁאֵין כָּמוֹהָ, אֲבָל הָעֲלִיָּה לְאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי לֹא יִשְׁמְעוּ בָהּ. וְכֵן הָיָה הַדָּבָר שֶׁהָיְתָה מִלְחֶמֶת הָעַמִּים הָהֵם קָשָׁה עֲלֵיהֶם מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף וּפַחְדָּתָם מְמֻנָּה בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר:

זֹאת יִרְאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ מִפַּרְעֹה וּפַחְדָּתוֹ מֵהֶם וְעַל שְׁתֵּיהֶן עָנָהוּ ה', אָמַר לוֹ אַל תִּירָא מִפַּרְעֹה **כִּי** אֲנִי **אֶהְיֶה עִמָּךְ** לְהַצִּילְךָ **וְזֶה לְּךָ הָאוֹת** אֶל הָעָם **כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ** אֲלֵיהֶם, כִּי **בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה**, וּמֵאָז יְקַבְּלוּ עֲבוֹדַת הַשֵּׁם לְלֶכֶת אַחֲרֵי מִצְוֹתוֹ, "וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם" (להלן י"ט ט'), וְאַחֲרֵיךָ יְרוּצוּ לְכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֵּם וְהִנֵּה נִגְלֵיתִי לְךָ בָּהָר הַזֶּה בְּלַבַּת אֵשׁ, כִּי כֵן יִהְיֶה בְּעֵינֵי כָּל הָעָם בְּעָבְדָם אוֹתִי בָּהָר הַזֶּה:

וְהִנֵּה לְמֹשֶׁה אוֹת בַּמֶּה שֶׁלֹּא יִפְחַד מִפַּרְעֹה כֵּיוָן שֶׁהִבְטִיחוֹ לְהַצִּילוֹ, וּלְיִשְׂרָאֵל יִהְיֶה לָהֶם אוֹת שֶׁלֹּא יִפְחֲדוּ מִן הָעַמִּים בְּבוֹאָם אֶל הַר סִינַי כִּי לָצֵאת מִמִּצְרַיִם בְּרְצוֹן פַּרְעֹה אֶל מָקוֹם קָרוֹב דֶּרֶךְ ג' יָמִים לִזְבֹּחַ לֵאלֹהִים בְּוַדַּאי יִשְׁמְעוּ וְיַעֲשׂוּ כֵּן בֵּין בִּרְצוֹנָם בֵּין שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנָם: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, **וְזֶה לְךָ הָאוֹת** כְּמוֹ "זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה" (בראשית לא מא) וְאָמַר כִּי **אֶהְיֶה עִמָּךְ** וְהִנֵּה לְךָ הָאוֹת אוֹת הַבְּרִית שֶׁאֶהְיֶה עִמְּךָ תָּמִיד, כְּדֶרֶךְ "אֲנִי הִנֵּה בָרִיתִי אִתָּךְ" (שם יז ד), כִּי אָנֹכִי הַשּׁוֹלֵחַ אוֹתְךָ שֶׁתַּעַבְדוּ אֶת הָאֱלֹהִים בָּהָר הַזֶּה, וְאָז אֶעֱלֶה גַּם אָנֹכִי בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי (שמות כ"ג:כ'):

פסוק יג

וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ הַפָּסוּק הַזֶּה אוֹמֵר לְךָ פָּרְשֵׁנִי: כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר מֹשֶׁה **וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ** לִהְיוֹת לָהֶם אוֹת שֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ, כִּי שְׁאֵלַת שְׁמוֹ וַאֲמִירָתוֹ לָהֶם אֵינָהּ אוֹת לְמִי שֶׁלֹּא יַאֲמִין בּוֹ מִתְּחִלָּה שֶׁאִם יָדְעוּ יִשְׂרָאֵל אוֹתוֹ הַשֵּׁם גַּם מֹשֶׁה כָּהֵם יָדַע אוֹתוֹ, וְהִנֵּה יְדִיעָתוֹ כִּידִיעָתָם וְאֵיננָּה אוֹת וּמוֹפֵת כְּלָל, וְאִם לֹא שָׁמְעוּ בּוֹ מָה הָרְאָיָה שֶׁיַּאֲמִינוּ בִּדְבָרָיו כְּלָל. וְהִנֵּה אַחֲרֵי הוֹדִיעוֹ אֶת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל אָמַר "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" (שמות ד':א'), וְאָז נָתַן לוֹ אוֹתוֹת: וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ג':י"ג) כִּי שְׁאַל מֹשֶׁה מָה שֵּׁם יֹאמַר לְיִשְׂרָאֵל מִשְּׁמוֹתָיו, כִּי בְּאֵל שַׁדַּי לֹא יֵעָשֶׂה אוֹתוֹת רַק בַּשֵּׁם הַגָּדוֹל. וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים בְּעֵינַי כִּי עֲדַיִן לֹא נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיַּעֲשֶׂה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים גְּדוֹלִים וְנִפְלָאִים, אֲבָל שֶׁיַּצִּילֵם מִיַּד מִצְרַיִם וְיַעֲלֵם לָאָרֶץ, וּבְשֵׁם אֵל שַׁדַּי יוּכַל לָבֹא בְּלֵב פַּרְעֹה לְהַצִּילָם וְגַם לְנַצֵּחַ הָעַמִּים, וּכְבָר הוֹצִיא שָׂרָה מִבֵּיתוֹ בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים שֶׁהֵבִיא עָלָיו, וְנִצַּח אַבְרָהָם לְבַדּוֹ הַמְּלָכִים הַגְּדוֹלִים, וְכָל זֶה בְּעֶזְרַת אֵל שַׁדַּי הַשֵּׁם הַנּוֹדָע לָאָבוֹת, וְכָכָה יֵעָשֶׂה בַּבָּנִים. וְעוֹד כִּי יַעֲקֹב אָמַר "וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם" (בראשית מח כא), וְיוֹסֵף אָמַר "פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם" (שם נ כה), וְהִנֵּה הַפְקִידָה בֵּאלֹהִים:

וּלְפִי דַּעְתִּי הָיָה מֹשֶׁה גַּם בָּעֵת הַהִיא אָב בְּחָכְמָה גָּדוֹל בְּמַעֲלַת הַנְּבוּאָה, וְדֶרֶךְ שְׁאֵלָה בִּקֵּשׁ שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ מִי הַשּׁוֹלֵחַ אוֹתוֹ, כְּלוֹמַר בְּאֵי זוֹ מִדָּה הוּא שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר יְשַׁעְיָה וְעַתָּה ה' אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ (ישעיה מח טז) וְהִנֵּה אָמַר יִשְׁאָלוּנִי עַל שְׁלִיחוּתִי אִם הִיא בְּמִדַּת אֵל שַׁדַּי הִיא שֶׁעָמְדָה לָאָבוֹת, אוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים עֶלְיוֹנִית שֶׁתַּעֲשֶׂה בָּהּ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים מְחֻדָּשִׁים בַּיְצִירָה. וְזֶה בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר לוֹ "אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם" (שמות ג':ו'), וְלֹא פֵּרֵשׁ שֵׁם מִשְּׁמוֹתָיו הַקְּדוֹשִׁים כְּלָל, וְשָׁמַע מֹשֶׁה שֶׁהִבְטִיחוֹ עַל מַעֲמַד הַר סִינַי וּמַתַּן תּוֹרָה, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ כִּי הַתּוֹרָה לֹא תִּנָּתֵן בְּשֵׁם אֵל שַׁדַּי הַנִּזְכָּר בָּאָבוֹת רַק הַשֵּׁם הַגָּדוֹל שֶׁבּוֹ הָיָה הָעוֹלָם, וְעַל כֵּן שְׁאַל **מַה אוֹמַר אֲלֵיהֶם**: וְרִבּוֹתֵינוּ נִתְעוֹרְרוּ לָזֶה (שמו"ר ג'), אָמְרוּ **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, אָמַר ר' שִׁמְעוֹן בְּשֵׁם ר' סִימוֹן

אָמַר מֹשֶׁה עָתִיד אֲנִי לֵעָשׂוֹת סַרְסוּר בֵּינְךָ וּבֵינֵיהֶם, כְּשֶׁתִּתֵּן לָהֶם הַתּוֹרָה וְתֹאמַר לָהֶם אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ **אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם**, אוֹתָהּ שָׁעָה נִתְבָּרֵר מֹשֶׁה עַל עָסָקָיו, שֶׁנִּתְיָרֵא אִם יִשְׁאֲלוּ לוֹ מַה שְּׁמוֹ **מָה אֹמַר אֲלֵיהֶם**, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הָיָה מְבַקֵּשׁ מֹשֶׁה שֶׁיּוֹדִיעֲנוּ הקב"ה אֶת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל וְזֶה עִנְיַן הַשְּׁאֵלָה:

וְהִנֵּה עָנָהוּ הָאֱלֹהִים **אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה**, אֶהְיֶה עִמָּכֶם בְּצָרָה זוֹ וְאֶהְיֶה עִמָּכֶם בְּצָרוֹת אֲחֵרוֹת, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם דַּיָּה לַצָּרָה בִּשְׁעָתָהּ, אָמַר לוֹ יָפֶה אָמַרְתָּ, כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ', לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ג':י"ד) מִדְּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ברכות ט: שמו"ר ג'). וְהַכַּוָּנָה לָהֶם בָּזֶה, כִּי מֹשֶׁה אָמַר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, **וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ**, שֶׁיַּגִּיד לָהֶם הַשֵּׁם שֶׁיּוֹרֶה הוֹרָאָה שְׁלֵמָה עַל הַמְּצִיאוּת וְעַל הַהַשְׁגָּחָה, והקב"ה הֵשִׁיבוֹ לָמָּה זֶּה יִשְׁאֲלוּ לִשְׁמִי, אֵין לָהֶם צֹרֶךְ לִרְאָיָה אֲחֶרֶת כִּי אֶהְיֶה עִמָּהֶם בְּכָל צָרָתָם יִקְרָאוּנִי וְאֶעֱנֵם, וְהִיא הָרְאָיָה הַגְּדוֹלָה שֶׁיֵּשׁ אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל קְרוֹבִים אֵלֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו וְיֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ וְזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן בְּאַגָּדָה זוֹ:

וְעוֹד אָמַר כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (מנורת המאור הראשון פרק הצדקה) וּמַהוּ **אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה**, כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה הוֹוֶה עִמִּי כָּךְ אֲנִי הוֹוֶה עִמְּךָ אִם פּוֹתְחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂין צְדָקָה אַף אֲנִי אֶפְתַּח אֶת יָדִי, שֶׁנֶּאֱמַר "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב" (דברים כח יב), וְאִם אֵינָן פּוֹתְחִין אֶת יְדֵיהֶם מַה כְּתוּב שָׁם, "הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָּשׁוּ" וְגוֹ' (איוב יב טו).

וְעוֹד דָּרְשׁוּ רַבִּי יִצְחָק אָמַר, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה לְמֹשֶׁה אֱמֹר לָהֶם אֲנִי שֶׁהָיִיתִי וְעַכְשָׁו אֲנִי הוּא וַאֲנִי הוּא לֶעָתִיד לָבֹא, לְכָךְ כָּתוּב כָּאן **אֶהְיֶה** שָׁלֹשׁ פְּעָמִים (שמו"ר ג ו). וּבְאוּר דַּעַת רַבִּי יִצְחָק, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהַזְּמַן הָעוֹבֵר וְהֶעָתִיד כֻּלּוֹ בְּבוֹרֵא בַּהֹוֶה כִּי אֵין חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמּוֹ, וְלֹא עָבְרוּ מִיָּמָיו כְּלוּם, לְפִיכָךְ יִקָּרֵא בּוֹ כָּל הַזְּמַנִּים בְּשֵׁם אֶחָד מוֹרֶה חִיּוּב הַמְּצִיאוּת:

וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּם שְׁנֵי הַשֵּׁמוֹת "אֶהֵא עִם מַאן דְּאֶהֵא", וְלֹא תִּרְגֵּם כְּלָל הַשֵּׁם שֶׁאָמַר לוֹ **כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם**. וְהַנִּרְאֶה מִדַּעְתּוֹ, כִּי אֶצְלוֹ ה' הַנִּכְבָּד שֶׁהוֹדִיעוֹ הוּא בֶּן אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה שֶׁצִּוָּהוּ "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם", אֲבָל הוֹדִיעוֹ תְּחִלָּה עִנְיָנוֹ, כִּי שְׁאֵלָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְדַעַת דַּרְכֵי הַשֵּׁם מִשְּׁמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁחָזַר וְאָמַר "הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ" (שמות ל"ג:י"ג). וְכַאֲשֶׁר הֵשִׁיב לוֹ שָׁם "וְקָרָאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם" (שם יט), לֵאמֹר כִּי בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַזֶּה אֲשֶׁר יִקָּרֵא לְפָנָיו יְחוֹנֵן וִירַחֵם, וְלֹא יוּכַל אָדָם לָבֹא עַד עֹמֶק דְּרָכָיו, כֵּן אָמַר בְּכָאן "אֶהֱא עִם מַאן דְּאֶהֱא", בִּשְׁמִי שֶׁתֹּאמַר לָהֶם שֶׁהוּא **אֶהְיֶה**, כִּי בּוֹ אֲנִי עִם הָאָדָם לְחוֹנֵן וּלְרַחֵם:

וְהַגָּאוֹן רַב סְעַדְיָה כָּתַב כִּי בֵּאוּרוֹ אֲשֶׁר לֹא עָבַר וְלֹא יַעֲבֹר, כִּי הוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן. קְרוֹבִים דְּבָרָיו לְדִבְרֵי רַבִּי יִצְחָק. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (א סג) הַנִּמְצָא אֲשֶׁר הוּא

נִמְצָא, כְּלוֹמַר רְאוּי הַמְּצִיאוּת. יְבָאֵר לָהֶם כִּי יֵשׁ נִמְצָא רָאוּי לְהִמָּצֵא שֶׁלֹּא הָיָה נֶעְדָּר וְלֹא יִהְיֶה נֶעְדָּר:

וְהִנֵּה לְדַעַת אֱלֶה הַחֲכָמִים צָרִיךְ שֶׁנְּפָרֵשׁ כִּי הקב"ה אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לָהֶם זֶה הַשֵּׁם וִילַמְּדֵם אוֹתוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁיִּפְרֹט לָהֶם רְאָיוֹת שִׂכְלִיּוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְקַיֵּם אֵצֶל חֲכְמֵיהֶם זֶה הַשֵּׁם, כְּלוֹמַר הַמְּצִיאוּת אוֹ הַקִּיּוּם אֲשֶׁר לֹא עָבַר וְלֹא יַעֲבֹר, כִּי זְכִירַת הַשֵּׁם בִּלְבַד, יֹאמַר מַה שֶּׁיֹּאמַר, אֵינֶנּוּ רְאָיָה לְבַטֵּל מֵהֶם דַּעַת הַקְּדָמוּת אוֹ הָאֶפִּיקוֹרְסוּת הַמְחֻשָּׁב בְּבִטּוּל הַמְּצִיאוּת לְגַמְרֵי. וְאֵין זֶה מַשְׁמָעוּתוֹ שֶׁל מִקְרָא, אֲבָל כִּי הַזְכָּרַת הַשֵּׁם לָהֶם הוּא הָרְאָיָה וְהוּא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת עַל דְּבָרָם שֶׁיִּשְׁאָלוּהוּ:

וְעַל דַּעְתִּי לֹא יִסְתַּפְּקוּ זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיאוּת הַבּוֹרֵא כַּאֲשֶׁר אָמַר הָרַב וְחָלִילָה, אֲבָל זֶה הַשֵּׁם תְּשׁוּבַת שְׁאֵלָתוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְךָ, הוֹדִיעוֹ שֶׁהוּא שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם בְּמִדַּת הַדִּין אֲשֶׁר בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וְאָמַר **כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם**, שֶׁיַּזְכִּיר לָהֶם הַשֵּׁם הָאֶחָד לְבַדּוֹ לְהוֹרוֹת עַל הָאַחְדוּת, וּלְכָךְ צִוָּהוּ עוֹד "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי" (שמות ג':ט"ו), כִּי הַשֵּׁם הַזֶּה הוּא מִדַּת רַחֲמִים, וְיֵדְעוּ כִּי יוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ (ישעי' ס"ג י"ב), וִיחַדֵּשׁ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בָּעוֹלָם. **וְהִנֵּה** פֵּרַשׁ לוֹ כִּי אֶהְיֶה אֲשֶׁר צִוָּהוּ לֵאמֹר לָהֶם, הוּא הַשֵּׁם הַגָּדוֹל הַזֶּה, וְהֵם שָׁוִים בְּלְשׁוֹנָם וּבְאוֹתִיּוֹת, כִּי שְׁתֵּי הָאוֹתִיּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת שֶׁבַּשֵּׁם הָרִאשׁוֹן הֵם הַקּוֹדְמוֹת בָּזֶה, כִּי בָּרִאשׁוֹן יוֹרוּ עַל חָכְמַת שְׁלֹמֹה, כְּדִכְתִיב "וַה' נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה" (מלכים א ה':כ"ו), וּבָזֶה יוֹרוּ עַל חָכְמַת אֱלֹהִים, וְאוֹת הָאָלֶ"ף בָּרִאשׁוֹן תּוֹרֶה עַל הַקַּדְמוּת וְהַיְחִיד, וְהַיּו"ד בַּשֵּׁנִי עַל עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה. וְנִלְקְחוּ שְׁתֵּי הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה הָאֶלֶ"ף וְהַיּו"ד מִשְּׁנֵי הַשֵּׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים וְנִכְתְּבוּ תְּחִלָּה וְסוֹף בַּשֵּׁם הַנִּכְתָּב וְנִקְרָא בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת, לְהוֹרוֹת כִּי הוּא אֲצִילוּת מִן הָרֹאשׁ וְעַד הַסּוֹף, וּמִדַּת הַדִּין בָּאֶמְצַע, כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ (שמות כ"ג:כ"א). וּמִכָּאן תָּבִין לָמָּה קָמְצוּהוּ. וְנִשְׁתַּמֵּשׁ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ בַּשֵּׁם הַהוּא בְּכָל שֵׁם אֲדנוּת, כִּי מִמֶּנּוּ כָּל הַמֶּמְשָׁלָה וְהַשִּׁלְטוֹן. והקב"ה יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ:

פסוק טו

וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב, כִּי לֹא לְעוֹלָם יִשְׁכַּח בְּרִית אָבוֹת, וְכָל הַדּוֹרוֹת כַּאֲשֶׁר יַזְכִּירוּ "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב" יִשְׁמַע אֵל וְיַעֲנֵם (תהלים נ"ה כ'). וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, **זֶה שְׁמִי לְעוֹלָם**, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק, **וְזֶה זִכְרִי** וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב, וּלְכָךְ הוֹסִיף בּוֹ ו', וְזֶה טַעַם **זִכְרִי לְדֹר דֹּר** חָסֵר וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק יח

וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ מֵאֲלֵיהֶן, מִכְּיוָן שֶׁתֹּאמַר לָהֶם לְשׁוֹן זֶה מִיָּד יִשְׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ, שֶׁכְּבָר סִימָן זֶה מָסוּר בְּיָדָם מִיַּעֲקֹב וּמִיּוֹסֵף, שֶׁבַּלְּשׁוֹן הַזֶּה נִגְאֲלִין, יַעֲקֹב אָמַר לָהֶם "וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד

אֶתְכֶם" (בראשית נ כד), יוֹסֵף אָמַר לָהֶם "פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם" (שם כה). לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על שמות ג':י"ח) אוּלַי יִדְרֹשׁ הָרַב כִּי יוֹסֵף אָמַר פַּעֲמַיִם פָּקֹד יִפְקֹד, לְהַגִּיד שֶׁהָיְתָה מְסֹרֶת בְּיָדוֹ מֵאֲבִיו. וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ג':ח') מִיָּד **וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ**, לָמָּה, שֶׁמְּסֹרֶת גְּאֻלָּה הִיא בְּיָדָם שֶׁכָּל גּוֹאֵל שֶׁיָּבֹא וְיֹאמַר לָהֶם פָּקֹד פָּקַדְתִּי הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת, זֶה לְשׁוֹנָם בַּאֲגָדָה זוֹ. וְיֵשׁ עָלֶיךָ לִשְׁאֹל, וּמִנַּיִן לָהֶם שֶׁיַּאֲמִינוּ, שֶׁמָּא שָׁמַע מֹשֶׁה בַּמְסֹרֶת הַזֹּאת כְּמוֹתָם. וְיֵשׁ לוֹמַר כְּךָ קִבְּלוּ מִיּוֹסֵף שֶׁשָּׁמַע מִפִּי הַנְּבִיא אֲבִיהֶם, שֶׁהָרִאשׁוֹן שֶׁיָּבֹא וְיֹאמַר לָהֶם בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה הוּא יִהְיֶה הַגּוֹאֵל אוֹתָם, גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי הקב"ה שֶׁלֹּא יָבֹא אָדָם וְיכַזֵּב בָּהֶם, בְּכָךְ הִבְטִיחָם: אֲבָל בְּמָקוֹם אַחֵר מָצָאתִי שָׁם (בשמו"ר ה א) אָמַר ר' חַמָּא בְּרַבִּי חֲנִינָא, בֶּן שְׁתִּים עֶשְׂרֵה נִתְלַשׁ מֹשֶׁה מִבֵּית אָבִיו, לָמָּה, שֶׁאִלּוּ גָּדַל בְּבֵית אָבִיו וּבָא וְאָמַר לָהֶם הַמַּעֲשִׂים, לֹא הָיוּ מַאֲמִינִים בּוֹ, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים אָבִיו מְסָרָם לוֹ, לְפִי שֶׁיּוֹסֵף מְסָרָהּ לְלֵוִי וְלֵוִי לְקָהָת וּקְהָת לְעַמְרָם, וּלְכָךְ נִתְלַשׁ מִבֵּית אָבִיו, וּכְשֶׁהָלַךְ וְהִגִּיד לְיִשְׂרָאֵל כָּל הַדְּבָרִים, לְפִיכָךְ הֶאֱמִינוּ בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ד':ל"א) "וַיַּאֲמֵן הָעָם". וְכַוָּנָתָם "שֶׁיּוֹסֵף מְסָרָהּ לְלֵוִי" לוֹמַר שֶׁיַּעֲקֹב גִּלָּה סוֹדוֹ לְיוֹסֵף בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ, בּוֹ בַּלָּשׁוֹן הִשְׁבִּיעַ יוֹסֵף לְאֶחָיו כֻּלָּם, וְגִלָּה לְלֵוִי כִּי הוּא אָמַר לָהֶם כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה מִפִּנֵי הַמְסֹרֶת שֶׁבְּיָדוֹ מֵאֲבִיו, וְצִוָּה שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר סוֹד:

פסוק יט

וְלֹא בְיָד חֲזָקָה כָּל עוֹד שֶׁאֵין אֲנִי מוֹדִיעוֹ יָדִי הַחֲזָקָה לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם לַהֲלֹךְ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ג':י"ט): וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, **לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם לַהֲלֹךְ** בְּדִבּוּר **וְלֹא בְיָד חֲזָקָה** עַד שֶׁאֶשְׁלַח **יָדִי בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ**, בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים, **וְאַחֲרֵי כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם**, כִּי כֻלָּם בָּאוּ עָלָיו טָרֵם נָתְנוּ אוֹתָם לַהֲלֹךְ:

פרק ד

פסוק א

וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְקֹלִי אוֹתָהּ שָׁעָה דִּבֵּר מֹשֶׁה שֶׁלֹּא כֹּהֵגֶן, הקב"ה אָמַר לוֹ "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ" (שמות ג':י"ח), וְהוּא אָמַר **וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי**, מִיָּד הֶשִׁיבוֹ הקב"ה בְּשִׁיטָתוֹ וְנָתַן לוֹ אוֹתוֹת לְפִי דְּבָרָיו, לְשׁוֹן וְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ג':י"ב). ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ד':א') עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי ה' אָמַר שֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ הַזְּקֵנִים רַק לֹא הִזְכִּיר שֶׁיַּאֲמִינוּ הָעָם, אוֹ שֶׁיִּשְׁמְעוּ לְקוֹלוֹ וְאוּלַי לֹא יַאֲמִינוּ בְּלֵב שָׁלֵם. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן. אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁנֹּאמַר כִּי "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ" אֵינֶנָּה הַבְטָחָה רַק צַוָּאָה, וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ כִּי רָאוּי לָהֶם שֶׁיִּשְׁמְעוּ, וְתָבֹא אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְכֵן "וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ" (במדבר יד יג יד), רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה כָּכָה, וְכֵן "בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי

ה'" (שמות ז':י"ז), רָאוּי, לֹא מִתְקַיֵּם. וְכֵן "וְהֶאֱמִינוּ לְקוֹל הָאוֹת הָאַחֲרוֹן" בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת (שמות ד':ח'), וְרַבִּים כֵּן: וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, כִּי "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ" לָבֹא עִמְּךָ אֶל הַמֶּלֶךְ וְלֵאמֹר לוֹ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ, כִּי מַה יַּפְסִידוּ, וְהִנֵּה הַשֵּׁם הוֹדִיעוֹ כִּי לֹא יִתֵּן אוֹתָם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ, וְלָכֵן אָמַר מֹשֶׁה **וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי** אַחֲרֵי רְאוֹתָם שֶׁלֹּא יִתֵּן אוֹתָם פַּרְעֹה לַהֲלֹךְ **וְלֹא יִשְׁמְעוּ** עוֹד לְקוֹלִי כְּלָל, **כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'**, שֶׁאִלּוּ הָיִיתָ שְׁלִיחַ הַשֵּׁם לֹא יַמְרֶה פַּרְעֹה אֶת דְּבָרוֹ, אוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל בְּמִדַּת רַחֲמִים לַעֲשׂוֹת לָנוּ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ, כִּי אֵינְךָ גָּדוֹל מֵהָאָבוֹת, וְלָכֵן לֹא שָׁמַע פַּרְעֹה, שֶׁאִלּוּ פַּרְעֹה הָיָה מַאֲמִין בִּדְבָרֶיךָ הָיֵינוּ יוֹצְאִים עַל כָּל פָּנִים, וְאֵין עֲוֹנֹתֵינוּ מַבְדִּילִים בֵּינֵינוּ וּבֵין הָרַחֲמִים:

פסוק ג

וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה לֹא הֻבִינוֹתִי לָמָּה עָשָׂה הָאוֹתוֹת לְמֹשֶׁה, כִּי מַאֲמִין הָיָה מֹשֶׁה שהקב"ה מְדַבֵּר עִמּוֹ. וְהָרְאוּי שֶׁיֹּאמַר הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדְךָ תַּשְׁלֵךְ אַרְצָה לִפְנֵיהֶם וְהָיָה לְנָחָשׁ, וְכֵן בָּאוֹת הַשֵּׁנִי, כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּשְּׁלִישִׁי "וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאוֹר" (שמות ד':ט'). וְלָכֵן נֶאֱמְנוּ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר ג טז) שֶׁהָיָה לוֹ הָרִאשׁוֹן רֶמֶז שֶׁסִּפֵּר עֲלֵיהֶן לְשׁוֹן הָרַע, וְהַשֵּׁנִי לְהַעֲנִישׁוֹ בּוֹ. וְזֶה טַעַם **וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו**, כִּי פָּחַד שֶׁמָּא יֵעָנֵשׁ וְינַשְּׁכוֹ הַנָּחָשׁ, וְכָל אָדָם מִתְרַחֵק מִן הַמַּזִּיק לוֹ, אע"פ שֶׁיֵּדַע שֶׁאִם יִהְיֶה כֵּן בְּחֶפְץ הַשֵּׁם אֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ. **וְאוּלַי** אע"פ שֶׁהוֹדִיעוֹ (לעיל פסוקים יד טו) הַשֵּׁם הַגָּדוֹל שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם וּבוֹ נִהְיָה כָּל דָּבָר, רָצָה לְהַרְאוֹתוֹ כִּי בּוֹ יֵעָשׂוּ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּשִׁנּוּי הַתּוֹלָדוֹת, לְמַעַן יִתְחַזֵּק הָעִנְיָן בְּלִבּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְיֵדַע בֶּאֱמֶת כִּי עַל יָדוֹ יֵעָשׂוּ בָּעוֹלָם דְּבָרִים מְחֻדָּשִׁים, וְדֵי לְמֹשֶׁה בִּשְׁנֵי הָאוֹתוֹת, וְלֹא הָיוּ שָׁם מַיִם, עַל כֵּן צִוָּהוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאוֹת הַשְּׁלִישִׁי לְעֵינֵי הָעָם:

פסוק ה

לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי נִרְאָה אֵלֶיךָ פִּתְרוֹנוֹ שֶׁיַּאֲמִינוּ בַּעֲשׂוֹתְךָ כֵּן לִפְנֵיהֶם, וִיקַצֵּר הַכָּתוּב בָּזֶה כִּי יָדוּעַ כִּי עַל מְנָת שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן לִפְנֵיהֶם וְיַאֲמִינוּ בּוֹ יֵרָאֶנּוּ נִפְלָאוֹת:

פסוק ט

וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת; "וְהָיוּ" שְׁנֵי פְּעָמִים, נִרְאֶה בְּעֵינַי, אִלּוּ אָמַר וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיְאוֹר לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת, שׁוֹמֵעַ אֲנִי שֶׁבִּידּוֹ הֵם נֶהְפָּכִים לְדָם, וְאַף כְּשֶׁיִּהְיוּ בָּאָרֶץ יִהְיוּ כַּהֲוָיָתָן, עַכְשָׁו "וְהָיוּ" הָאַחֲרוֹן מְלַמְּדֵנוּ שֶׁלֹּא יִהְיוּ דָם עַד שֶׁהָיוּ בַּיַּבָּשָׁה לְשׁוֹן רַבִּי שְׁלֹמֹה. וְאֵין הַמַּשְׁמָעוּת הַזֶּה כֵּן כִּדְבְרֵי הָרַב. וְאֵין צָרִיךְ לְמִדְרָשׁוֹ, שֶׁכְּבָר מָצְאוּ בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן (הרד"ק בס' המכלול סא א) שֶׁדֶּרֶךְ הַרְבֵּה מִקְרָאוֹת לְכָפֹל תֵּבוֹת לְנַחֵץ וּלְחַזֵּק, אוֹ בַּעֲבוּר מְצוּעַ אֹרֶךְ שֶׁבָּא בֵּינֵיהֶם, וְכָמוֹהוּ "וְהָיָה עָרְכְּךָ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן

שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף" (ויקרא כז ג). וְכֵן "וְכִי יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ" (דברים יח ו), הֶחְזִיר וּבָא פַּעַם שְׁנִית בַּעֲבוּר שֶׁהֶאֱרִיךְ בֵּינָתַיִם. וְכֵן "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן" וְגוֹ' (לעיל א טו טז). "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב" (בראשית מו ב). וְכָעִנְיָן הַזֶּה רַבִּים:

פסוק י

גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל עַבְדֶּךָ לְמַדְנוּ שֶׁכָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים הָיָה יוֹשֵׁב הקב"ה וּמְפַתֶּה מֹשֶׁה לְלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּתוֹ. מִתְּמוֹל וּמִשִּׁלְשׁוֹם וּמֵאָז דַּבֶּרְךָ, הֲרֵי שִׁלְשָׁה, וּשְׁלֹשָׁה גַּמִּין רִבּוּיִין, הֲרֵי שִׁשָּׁה, וְהָיָה עוֹמֵד בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ד':י'). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר כִּי אֲנִי כְּבַד פֶּה **גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם**, כִּי מִנְּעוּרַי הָיִיתִי כְּבַד פֶּה, אַף כִּי עַתָּה כִּי אֲנִי זָקֵן. וְגַם **מֵאָז דַּבֶּרְךָ** הַיּוֹם **אֶל עַבְדֶּךָ**, כִּי לֹא הֶסִירוֹתָ כְּבֵדוּת פִּי בְּצַוּוֹתְךָ אוֹתִי לְלֶכֶת אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ, וְאִם כֵּן אֵיךְ אֵלֵךְ לְפָנָיו. וְהִנֵּה מֹשֶׁה מֵרֹב חֶפְצוֹ שֶׁלֹּא יֵלֵךְ לֹא הִתְפַּלֵּל לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁיְּסִיר כְּבֵדוּת פִּיו. אֲבָל טָעַן אַחֲרֵי שֶׁלֹּא הֲסִירוֹתָ כְּבֵדוּת פִּי מֵעֵת שֶׁדִּבַּרְתָּ לִי לְלֶכֶת, אַל תְּצַוֵּנִי שֶׁאֵלֵךְ, כִּי לֹא יִתָּכֵן לַאֲדוֹן הַכֹּל לְשַׁלֵּחַ שָׁלִיחַ עֶרֶל שְׂפָתַיִם לְמֶלֶךְ עַמִּים. וְהקב"ה כֵּיוָן שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל בְּכָךְ לֹא רָצָה לְרַפְאוֹתוֹ, אֲבָל אָמַר לוֹ "אָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְהוֹרֵתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר" (פסוק י"ב), שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרַי אֲשֶׁר אָשִׂים בְּפִיךָ בְּמִלּוֹת נְכוֹנוֹת שֶׁתּוּכַל לְבַטֵּא בָּהֶן יָפֶה: וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ג':ט"ו) אָמְרוּ, אָמַר לוֹ אִם אַתָּה אֵינְךָ אִישׁ דְּבָרִים אַל תָּחוּשׁ, הֲלֹא אֲנִי בָּרָאתִי כָּל פִּיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם וַאֲנִי עָשִׂיתִי אִלֵּם מִי שֶׁחָפַצְתִּי וְחֵרֵשׁ וְעִוֵּר וּפִקֵּחַ לִרְאִיָּה וּפִקֵּחַ לִשְׁמִיעָה, וְאִם חָפַצְתִּי שֶׁתִּהְיֶה אִישׁ דְּבָרִים, הָיִיתָ, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת כָּךְ אֲנִי חָפֵץ וּבְעֵת שֶׁתְּדַבֵּר יִהְיוּ דְּבָרֶיךָ נְכוֹנִים שֶׁאֲנִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ. הֲדָא הוּא דִכְתִיב (שמות ד':י"ב) "וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ". וּלְפִי זֶה נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁלֹּא רָצָה לְהָסִיר מִמֶּנּוּ כֹּבֶד הַפֶּה בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה בּוֹ מִמַּעֲשֵׂה הַנֵּס שֶׁסִּפְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בשמו"ר א כו) שֶׁאָרַע לוֹ עִם פַּרְעֹה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם הֲלֹא אָנֹכִי ה' עֹשֶׂה כֹּל, וּבְיָדִי לְרַפְאוֹת אוֹתְךָ, וְעַתָּה כֵּיוָן שֶׁלֹּא תִרְצֶה בִּרְפוּאָתְךָ וְלֹא הִתְפַּלַּלְתָּ לְפָנַי עַל זֶה, לֵךְ אֶל אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה לְךָ, וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְאַצְלִיחַ שְׁלִיחוּתִי. גַּם אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה רָמֶז מ"וַיִּחַר אַף ה' בְּמֹשֶׁה" (פסוק י"ב) שֶׁלֹּא רָצָה לְרַפְאוֹתוֹ וּשְׁלָחוֹ עַל כָּרְחוֹ:

פסוק יא

מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם דִּבּוּר, בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ בַּפֶּה, וְכֵן "שְׂפָה אֶחָת" (בראשית יא א), "מְדַבְּרוֹת שִׂפַת כְּנַעַן" (ישעיה יט יח):

אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם פֵּרְשׁוּ בּוֹ (המורה נבוכים ג י) שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ לָאָדָם, אוֹ מִי יָשׂוּם אָדָם אִלֵּם, כְּלוֹמַר מִי בָּרָא אָדָם שֶׁהוּא אִלֵּם, וְהַשִּׂימָה לָאָדָם, כִּי הָאִלְמוּת לֹא יוּשַׂם, כִּי אֵינֶנּוּ דָּבָר, אֲבָל הוּא הֶעְדֵּר הַדִּבּוּר. וְאוּלַי בַּעֲבוּר הֱיוֹת בָּאָדָם נֶפֶשׁ מְדַבֶּרֶת וְהָאִלְמִים בִּהְיוֹת בָּהֶם אֹטֶם בְּגִידֵי הַלָּשׁוֹן יֵאָלְמוּ, יִתָּכֵן לוֹמַר מִי יָשׂוּם הָאִלְמוּת. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (שם) כִּי הַמֵּסִיר קִנְיָן יֹאמַר בּוֹ שֶׁפָּעַל הָאֲפִיסָה, כִּי יֹאמְרוּ בְּמִי שֶׁיְּכַבֶּה הַנֵּר שֶׁהֵבִיא הַחֹשֶׁךְ. וְכֵן עַל דַּעְתּוֹ "יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע" (ישעיה מה ז):

פסוק יג

בְּיַד תִּשְׁלָח בְּיַד מִי שֶׁאַתָּה רָגִיל לִשְׁלֹחַ, וְהוּא אַהֲרֹן. דָּבָר אַחֵר בְּיַד אַחֵר שֶׁתִּרְצֶה לִשְׁלֹחַ, שֶׁאֵין סוֹפִי לְהַכְנִיסָן לָאָרֶץ וְלִהְיוֹת גּוֹאֲלָם לָעַתִיד, יֵשׁ לְךָ שְׁלוּחִים הַרְבֵּה. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ד':י"ג) וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ד':י"ג) אָמַר "בְּיַד מַאן דְּכָשַׁר דִּתְשְׁלַח", יֹאמַר, שְׁלַח נָא בְּיַד אָדָם מְדַבֵּר צַחוֹת שֶׁיִּהְיֶה כָּשֵׁר וְרָאוּי לִשְׁלִיחוּת נִכְבֶּדֶת כָּזֹאת, וְאַל תִּשְׁלַח בְּיַד כְּבַד פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן וְתִהְיֶה עִם פִּיו בְּדַבְּרוֹ אֶל פַּרְעֹה, כִּי אֵינֶנּוּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד וּמַעֲלָה לִהְיוֹת שְׁלוּחֲךָ עֶרֶל שְׂפָתַיִם, כִּי לֹא יִשְׁמְעוּ כָּל הָעַמִּים בְּדַבְּרוֹ אֶל הַמֶּלֶךְ, וְיִהְיֶה זֶה גֶּרְעוֹן בְּעֵינֵיהֶם: וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, **שְׁלַח נָא בְּיַד** כָּל אֲשֶׁר **תִּשְׁלָח**, כִּי אֵין אָדָם בָּעוֹלָם שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָגוּן יוֹתֵר מִמֶּנִּי לִשְׁלִיחוּת. וְהַסִּבָּה לְמֹשֶׁה בְּכָל הַסַּרְבָנוּת הַזֹּאת, עַנְוָתוֹ הַגְּדוֹלָה מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, שֶׁלֹּא הָיָה מוֹצֵא אֶת לִבּוֹ לְהִתְגַּדֵּל וּלְדַבֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ וְשֶׁיִּתְפָּאֵר לֵאמֹר ה' שְׁלָחַנִי, וְלֹא עַל יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וְלִהְיוֹת עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ:

פסוק יד

יָדַעְתִּי כִּי דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא כְּלוֹמַר גָּלוּי לְפָנַי שֶׁיְּדַבֵּר בַּעֲבוּרְךָ בִּרְצוֹנוֹ לְאַהֲבָתְךָ, וַאֲפִלּוּ לֹא צִוִּיתִיו. **וְגַם הִנֵּה הוּא** מֵעַצְמוֹ **יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ**, וְלֹא יְקַנֵּא בְּךָ לְמַעֲלָתְךָ עַל הַשְׁלִיחוּת הַנִּכְבֶּדֶת הַזֹּאת **וּמַה** שֶּׁהֲצַרְךָ לוֹמַר לוֹ "לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה" (שמות ד':כ"ז), בַּעֲבוּר כִּי הוֹדִיעוֹ הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יָבֹא בָּהּ, וְיִתָּכֵן שֶׁשָּׁמַע אַהֲרֹן בְּצֵאת מֹשֶׁה מִמִּדְיָן וְיָצָא מֵעַצְמוֹ לִקְרָאתוֹ, וְאַחַר כָּךְ בְּדַרְכּוֹ נֶאֱמַר לוֹ לֵךְ לִקְרָאתוֹ הַמִּדְבָּרָה כִּי שָׁם תִּמְצָאֶנּוּ:

פסוק טו

עִם פִּיךָ לְהוֹרוֹתְךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה. כִּי עַתָּה לֹא אָמַר שֶׁיְּדַבֵּר אַהֲרֹן בַּעֲבוּרוֹ רַק אֶל הָעָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר **וְדִבֶּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם**, אֲבָל לְפַרְעֹה מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה זֶה לִכְבוֹד הַמַּלְכוּת. וּבְסוֹף חָזַר מֹשֶׁה וְאָמַר "הֵן אֲנִי עֶרֶל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה" (שמות ו':ל'), וְנָתַן לוֹ רְשׁוּת שֶׁלֹּא יְדַבֵּר גַּם לְפַרְעֹה, וְהִיא מַעֲלָה לְמֹשֶׁה, וּלְכָךְ אָמַר שָׁם "רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ" (שמות ז':א'): וְטַעַם **וְעִם פִּיהוּ** לִהְיוֹת דִּבְרֵי פִיהוּ לַשּׁוֹמְעִים חֵן:

פסוק יז

וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתֹת לֹא נִזְכַּר עֲדַיִן בַּמַּטֶּה רַק אוֹת אַחַת שֶׁיִּהְיֶה לְנָחָשׁ (שמות ד':ג'), אֲבָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתֹת, אֲשֶׁר אוֹמַר אֵלֶיךָ. וְיֵרָאֶה בְּעֵינַי כִּי כַּאֲשֶׁר אָמַר ה' לְמֹשֶׁה "בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ" (שמות ג':כ'), הוֹדִיעוֹ אוֹתָן בִּפְרָט, אֲבָל הַכָּתוּב יְקַצֵּר. וְזֶה טַעַם **אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתֹת**:

פסוק יט

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ד':י"ט) כִּי אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה, וּפֵרוּשׁ וּכְבָר אָמַר, וְרַבִּים כָּכָה. וְאֵין דְּבָרוֹ זֶה נָכוֹן, כִּי הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן לֹא הָיָה בְּמִדְיָן רַק בְּהַר סִינַי, וּבְמִדְיָן לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ רַק הַפַּעַם הַזֹּאת, אֲבָל כַּאֲשֶׁר קִבֵּל מֹשֶׁה לְלֶכֶת בְּדִבַּר הַשֵּׁם וְחָזַר לְמִדְיָן לִטֹּל רְשׁוּת מֵחוֹתְנוֹ, הָיָה סָבוּר לָלֶכֶת יְחִידִי מִתְנַבֵּר. וְלָכֵן אָמַר אֵלָיו "אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחַי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים", כְּלוֹמַר אֶרְאֶה אֶת אַחַי הַעוֹדָם חַיִּים וְאָשׁוּב, כִּי הוּא כְּדֶרֶךְ בִּקּוּר הַנִּכְסָף לִרְאוֹת אֶת אֶחָיו: **וְאָז** אָמַר לוֹ ה' בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם, כְּלוֹמַר קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאַל תִּפְחַד שָׁם, **כִּי מֵתוּ כָּל** מְבַקְשֵׁי רָעָתֶךָ, וְתִהְיֶה שָׁם עִם הָעָם עַד שֶׁתּוֹצִיאֵם מִשָּׁם, **וְלָכֵן** לָקַח אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, כִּי הָיָה זֶה עֵצָה נְכוֹנָה לְהוֹלִיכָם עִמּוֹ, כִּי בַּעֲבוּר זֶה יִבְטְחוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר, כִּי בְּהִיוֹתוֹ בֶּן חוֹרִין בְּמִדְיָן יוֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם עִם בָּנָיו וְעִם אִשְׁתּוֹ חָתָן כֹּהֵן הָאָרֶץ, לֹא יָבִיא אוֹתָם לִהְיוֹת עַם עֲבָדִים וִימָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, רַק אִם הָיָה נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ שֶׁיֵּצְאוּ בְּקַרוֹב וְיַעֲלֶה עִמָּהֶם לְאֶרֶץ כְּנַעַן, וְלֹא יִטְעֲרֵךְ בְּצֵאתָם לָשׁוּב לְמִדְיָן לָקַחַת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו מִשָּׁם:

פסוק כ

וְטַעַם **וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו** כְּמוֹ וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב (במדבר כו ח), כִּי לֹא הָיָה לוֹ רַק גֵּרְשֹׁם, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר הַכָּתוּב (שמות ב':כ"ב), וֶאֱלִיעֶזֶר נִתְעַבְּרָה מִמֶּנּוּ בַּדֶּרֶךְ אוֹ בְּמִצְרַיִם אִם הָלְכָה שָׁם. וְיִתָּכֵן כִּי קֹדֶם הַדִּבּוּר הַנִּדְבָּר לוֹ בְּהַר הָאֱלֹהִים לֹא נוֹלַד לוֹ רַק גֵּרְשֹׁם, אֲבָל הָיְתָה צִפּוֹרָה הָרָה, וְכַאֲשֶׁר שָׁב אֶל יֶתֶר חוֹתְנוֹ יָלְדָה, וּבַעֲבוּר כִּי הָיָה דְּבַר הַמֶּלֶךְ נָחוּץ לֹא מָל אוֹתוֹ וְלֹא קָרָא לוֹ שֵׁם. וּבְדֶרֶךְ כַּאֲשֶׁר מָלָה אוֹתוֹ אִמּוֹ לֹא קָרְאָה לוֹ שֵׁם, כִּי מֹשֶׁה הָיָה נִפְגָּשׁ מִן הַמַּלְאָךְ. וְאַחֲרֵי לֶכְתּוֹ לְמִצְרַיִם וְרָאָה שֶׁנִּצַּל מִכָּל הַמְבַקְשִׁים אֶת נַפְשׁוֹ אָז קָרָא לוֹ אֱלִיעֶזֶר, כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה (להלן י"ח י'). וְכָךְ הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הַנִּמּוֹל הַזֶּה הוּא אֱלִיעֶזֶר (שמו"ר ה ח):

וְטַעַם **וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם** עִם הַנִּזְכָּרִים. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ד':כ') **וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם** הוּא לְבַדּוֹ שָׁב, כִּי כַּאֲשֶׁר פָּגַשׁ הַשֵּׁם מֹשֶׁה נִמּוֹל אֱלִיעֶזֶר, וּבְהִתְרַפְּאוֹ שָׁבָה צִפּוֹרָה

עִם בָּנָיהָ אֶל אָבִיהָ, וְיִתָּכֵן זֶה כִּי בַּעֲבוּר שֶׁנִּמּוֹל אֱלִיעֶזֶר לֹא הָיָה יָכוֹל לְהָבִיאוֹ בַּדֶּרֶךְ עַד שֶׁיִּתְחַזֵּק הַיֶּלֶד וְלֹא רָצָה לְעַכֵּב שְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל הקב"ה. וְלָכֵן עָזָבָם בַּמָּלוֹן וְצִוָּה אוֹתָהּ לָשׁוּב אֶל בֵּית אָבִיהָ בְּהִתְרַפְּאוֹ, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ" (שמות י"ח:ב'). גַּם אֶפְשָׁר שֶׁהָלְכוּ לְמִצְרַיִם, וְכַאֲשֶׁר נִתְעַכְּבוּ שָׁם נִכְסְפָה אֶל אָבִיהָ וְשִׁלְּחָהּ עִם הַבָּנִים. וְזֶה טַעַם "שִׁלּוּחֶיהָ", כִּי פָּחַד יִתְרוֹ שֶׁמָּא הָיָה דַּעְתּוֹ לְגָרֵשׁ אוֹתָהּ. וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ד':ד'), "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", לְהֵיכָן הָלַךְ, שֶׁהָלַךְ לִטֹּל אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, אָמַר לוֹ יִתְרוֹ לְהֵיכָן אַתָּה מוֹלִיכָן, לְמִצְרַיִם, אָמַר לוֹ, מִשֶּׁהֵם מְבַקְּשִׁים לְצֵאת אַתְּ מוֹלִיכָן לְמִצְרַיִם, אָמַר לוֹ, לְמָחָר עֲתִידִין לְצֵאת וְלַעֲמֹד עַל הַר סִינַי וְלִשְׁמֹעַ מִפִּי הַגְּבוּרָה "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וּבָנַי לֹא יִשְׁמְעוּ עִמָּהֶם, אָמַר לוֹ יִתְרוֹ "לֵךְ לְשָׁלוֹם". וְעַל דַּעְתָּם רָאוּי שֶׁנִּפָּרֵשׁ, אַחֲרֵי שֶׁהִסְכִּימוּ בְּכָךְ צִוָּהוּ הקב"ה שֶׁיַּשְׁלִים עֲצָתוֹ וְיָשׁוּב לְמִצְרַיִם עִם בָּנָיו וְאִשְׁתּוֹ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות ד':י"ט):

פסוק כא

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות ד':כ"א) כִּי זֶה נֶאֱמַר לוֹ בְּמִדְיָן, הוֹדִיעוֹ כִּי יְחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלְּחֵם בַּעֲבוּר כָּל הַמּוֹפְתִים שֶׁיִּרְאֶה עַד הַמּוֹפֵת הָאַחֲרוֹן. יִרְצֶה לְפָרֵשׁ בְּפָסוּק זֶה שֶׁיֹּאמַר, **רְאֵה** כִּי בַּעֲבוּר **כָּל הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ** וְאַתָּה תַּעֲשֶׂה לִפְנֵי פַּרְעֹה, בְּכָל זֶה לֹא יְשַׁלְּחֵם, וְתֹאמַר לוֹ כִּי אֲנִי הוֹרֵג אֶת בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ וְאָז יְשַׁלְּחֵם. וְאֵין הַפֵּרוּשׁ הַזֶּה נָכוֹן, כִּי מָה טַעַם **בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה**. אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר לָקַח אֶת מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ מִמִּדְיָן לָשׁוּם לַדֶּרֶךְ פְּעָמָיו, הִזְהִירוֹ הָאֱלֹהִים וְאָמַר לוֹ בְּלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ שִׂים לִבְּךָ וּרְאֵה שֶׁכָּל הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ תַּעֲשֶׂה לִפְנֵי פַּרְעֹה, לֹא תִשְׁכַּח דָּבָר שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה לְפָנָיו, וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ, וְאַל תִּתְיָאֵשׁ אַתָּה מִלַּעֲשׂוֹתָם בַּעֲבוּר כֵּן, וְעוֹד תַּזְהִיר אוֹתוֹ בַּמַּכָּה הָאַחֲרוֹנָה אֲשֶׁר בָּהּ יְשַׁלְּחֵם. וְעִנְיַן "שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ", שֶׁבְּיָדְךָ שַׂמְתִּי אוֹתָם, אַתָּה תַּעֲשֶׂם וְלֹא אַחֵר, שֶׁכְּבָר הוֹדִיעוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה בּוֹ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים רַבִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ" (שמות ג':כ'). וְכָל זֶה זָרוּז לְמֹשֶׁה, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה מֻכְרָח בַּשְּׁלִיחוּת מַזְהִירוֹ קֹדֶם מַעֲשֶׂה, וְיִצָּוֶה אוֹתוֹ בְּשָׁעַת מַעֲשֶׂה בְּכָל מוֹפֵת וּמוֹפֵת: וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה **וְאָמַרְתָּ אֶל פַּרְעֹה** יְדִיעָה, שֶׁיְּצַוֵּנוּ לוֹמַר לוֹ כֵּן בַּסּוֹף, יֹאמַר, **אֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת הָעָם** בְּכָל הַמּוֹפְתִים, **וְאָמַרְתָּ** אֵלָיו בַּיּוֹם הַהוּא **הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ** וְאָז יְשַׁלְּחֵם, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁהוֹדִיעוֹ מִיתַת בְּכוֹרֵיהֶם רַק בָּעֵת הַהִיא, וְהִנֵּה לֹא כָּל הַדִּבּוּר הַזֶּה עַתָּה.

וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ, **רְאֵה כָּל** שְׁלֹשֶׁת **הַמּוֹפְתִים** הָאֵלֶּה **אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ** לַעֲשׂוֹתָם לְיִשְׂרָאֵל, וְתַעֲשֶׂה אוֹתָם גַּם כֵּן **לִפְנֵי פַרְעֹה**, בַּעֲבוּר שֶׁיֵּדַע פַּרְעֹה כִּי זִקְנֵי הָעָם הַמְבַקְּשִׁים מִמֶּנּוּ

לְשַׁלְחָם עַל פִּי ה' יֹאמְרוּ כֵן, וְלֹא יַעֲלִיל עֲלֵיהֶם, וְכֵן עָשָׂה מֹשֶׁה אע"פ שֶׁלֹּא נִכְתַּב: וַאֲשֶׁר אָמַר "כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת" (שמות ז':ט'), כִּי יִרְצֶה מוֹפֵת לוֹ, וְצִוָּה בַּמַּטֶּה שֶׁיִּהְיֶה לְתַנִּין, לֹא נָחָשׁ כַּאֲשֶׁר הָיָה בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹן (שמות ד':ג'), וְהִנֵּה רָצָה לְהַרְאוֹתוֹ שֶׁיִּבְלַע מַטֵּה אַהֲרֹן אֶת מַטּוֹתָם, לְהוֹרוֹת לוֹ שֶׁיְּנַצְּחֵם וְיִהְיוּ אוֹבְדִים מִן הָעוֹלָם עַל יָדוֹ. וּבַמִּדְרָשׁ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ה':ו') רָאִיתִי, וְכִי עַל אֵי זוֹ מוֹפֵת אָמַר, אִם תֹּאמַר עַל הַנָּחָשׁ וְהַצְּרַעַת וְהַדָּם, וַהֲלֹא אוֹתָן לֹא אָמַר הקב"ה לַעֲשׂוֹתָן אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, וְעוֹד, לֹא מָצִינוּ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה אוֹתָן הָאוֹתוֹת לְפַרְעֹה, אֶלָּא מַהוּ **כָּל הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ**, זֶה הַמַּטֶּה שֶׁהָיוּ כְּתוּבִין עָלָיו נוֹטָרִיקוֹן דצ"ך עד"ש באח"ב. וּלְפִי זֶה יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב **רְאֵה** וְהִסְתַּכֵּל בַּמַּטֶּה **אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ**, שֶׁכָּל הַמּוֹפְתִים שֶׁבּוֹ תַּעֲשֶׂה לִפְנֵי פַּרְעֹה:

פסוק כז

וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים הִנֵּה הַר סִינַי בֵּין מִדְיָן וּבֵין מִצְרַיִם:

וַיִּשַּׁק לוֹ אַהֲרֹן נָשַׁק לְמֹשֶׁה, כִּי מֹשֶׁה הֶעָנָו נָהַג כָּבוֹד בְּאָחִיו הַגָּדוֹל, וְלָכֵן לֹא אָמַר וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ לְאָחִיו:

פסוק כח

וְטַעַם **אֵת כָּל דִּבְרֵי ה'** **אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ** שֶׁהִגִּיד לוֹ כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהָיוּ בֵּינוֹ וּבֵין הב"ה, וְכָל אֲשֶׁר הָיָה מְסֻרָב בַּשְּׁלִיחוּת, וְכִי עַל כָּרְחוֹ נִשְׁתַּלַּח, וְזֶה טַעַם **כָּל**. וּבְמִדְרַשׁ חָזִית (שה"ש רבה ד יב), וְרַבָּנָן אָמְרֵי גִּלָּה לוֹ שֵׁם הַמְפֹרָשׁ. יְדָרְשׁוּ כִּי הִגִּיד לוֹ הַשֵּׁמוֹת הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ בָּהֶם, וְהַשֵּׁם הַיּוֹצֵא מֵהֶם, וְהוּא פֵּרֵשׁ לָהֶם:

פרק ה

פסוק ג

פֶּן יִפְגָּעֵנוּ פֶּן יִפְגָּעֲךָ הָיוּ רוֹצִים לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁחָלְקוּ כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ה':ג'). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות ה':ג') **פֶּן יִפְגָּעֵנוּ** כּוֹלֵל אָנַחְנוּ הַיִּשְׂרְאֵלִים גַּם אַתָּה פַּרְעֹה וְכָל מִצְרַיִם, וְלָכֵן בִּרְאוֹתָם מַכַּת בְּכוֹרוֹת אָמְרוּ "כֻּלָּנוּ מֵתִים" (שמות י"ב:ל"ג), כִּי נִתְבָּרֵר לָהֶם דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר "פֶּן יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר", וְגָרְשׁוּ אוֹתָם לֻלֶּכֶת לִזְבֹּחַ. וְאֵין דְּבָרוֹ זֶה נָכוֹן, כִּי לֹא צִוּוּ לֵאמֹר שֶׁיִּהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל דֶּבֶר אוֹ חֶרֶב אִם לֹא יִזְבְּחוּ, וְהֵם לֹא יְשַׁנּוּ בִּשְׁלִיחוּת הַשֵּׁם דָּבָר: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא סוֹד הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁהֵם כֹּפֶר מִן הַפְּגִיעָה, כִּי לְפָנָיו יֵלֶךְ דֶּבֶר (חבקוק ג ה) אוֹ בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה. וְאָמַר זֶה, כִּי הקב"ה צִוָּה אוֹתָם "וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָה עָלֵינוּ וְנִזְבְּחָה לַה' אֱלֹהֵינוּ" (שמות ג':י"ח), וְהֵם אָמְרוּ "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח עַמִּי" (שמות ה':א'), וְהִנֵּה פַּרְעֹה הָיָה חָכָם

גָּדוֹל וְיוֹדֵעַ אֶת הָאֱלֹהִים וּמוֹדֶה בּוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַר הוּא אוֹ מוֹרִישׁוֹ לְיוֹסֵף, "אַחֶרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ" (בראשית מא לט), "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ" (שם לח), אֲבָל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אֶת הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, וְעָנָה "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'" (ה' פסוק ב), וְהֵם נִזְכְּרוּ, וְחָזְרוּ וְאָמְרוּ לוֹ כַּאֲשֶׁר צִוּוּ "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ" (ה' פסוק ג), כִּי הִזְכִּירוּ לוֹ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים בִּלְבַד שֶׁהוּא אֵל שַׁדַּי, וְאָמְרוּ "נִקְרָה עָלֵינוּ" שֶׁהוֹדִיעוּהוּ לְשׁוֹן הַמִּקְרֶה כַּאֲשֶׁר נִצְטַוּוּ לוֹ, וּפֵרְשׁוּ לוֹ כִּי בַּמִּקְרֶא הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָה עֲלֵיהֶם יִצְטָרְכוּ לִזְבֹּחַ לְפָנָיו, פֶּן תִּהְיֶה הַפְגִּיעָה בַּדֶּבֶר אוֹ בַּחֶרֶב. וְכֵעִנְיָן הַזֶּה בָּא בִּדְבַר בִּלְעָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקַּר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ" (במדבר כג ד):

פסוק ד

לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שֶׁאַל לָהֶם שִׁמּוֹתָם וְהִזְכִּירָם בִּשְׁמָם דֶּרֶךְ כָּבוֹד:

תַּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמַּעֲשָׂיו אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ה':ד') "תְּבַטְּלוּ", וְכֵן "פּוֹרֵעַ מוּסָר" (משלי יג יח), "וַתִּפְרְעוּ כָל עֲצָתִי" (שם א כה):

לְכוּ לְסִבְלוֹתֵיכֶם עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ, שֶׁהָיוּ מִכְּלַל הָעָם, כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת בָּאוּ לְפָנָיו עִם כָּל הָעָם, וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וְצִוָּה אוֹתָם שׁוּבוּ כֻלְּכֶם אֶל הָעֲבוֹדָה. וְשָׁבוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְפָנָיו (שמות ז':י'), וְאָמַר לָהֶם פַּרְעֹה תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת, וְעָשׂוּ כֵן, אָז הָיוּ בְּעֵינָיו כְּחַרְטֻמִּים וּמְכַשְּׁפִים וַחֲכָמִים, וְנָהַג בָּהֶם כָּבוֹד, וּמֵעֵת הַחֵלּוּ הַמַּכּוֹת עָלָיו נָהַג בָּהֶם מוֹרָא גָּדוֹל. וְכֵן נִרְאֶה עוֹד שֶׁלֹּא הָיוּ כָּל עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִים כָּל הַיָּמִים לְפַרְעֹה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים, כִּי הָיוּ מְמַלְּאִים אֶרֶץ מִצְרַיִם עָרִים, אֲבָל בְּמַס הָיוּ עוֹשִׁין, רַק כִּי הִכְבִּיד עֲלֵיהֶם עֲלוֹ לָקַחַת מֵהֶם רַבִּים:

וְרַשְׁ"י פֵּרֵשׁ (רש"י על שמות ה':ד') **לְסִבְלוֹתֵיכֶם**, לִמְלַאכְתְּכֶם שֶׁיֵּשׁ לָכֶם לַעֲשׂוֹת בְּבָתֵּיכֶם, אֲבָל מְלֶאכֶת שִׁעְבּוּד מִצְרַיִם לֹא הָיָה עַל שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי, וְתֵדַע, שֶׁהָיוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יוֹצְאִים וּבָאִים. וְנָכוֹן הוּא, כִּי כָל עֲבוֹדַת הָאָדָם בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה נִקְרָא כֵּן, כְּמוֹ "לְכָל סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף" (מלכים א י"א:כ"ח), וּמִנְהָג בְּכָל עַם לְהִיוֹת לָהֶם חֲכָמִים מוֹרֵי תּוֹרָתָם, וְלָכֵן הִנִּיחַ לָהֶם פַּרְעֹה שֵׁבֶט לֵוִי שֶׁהָיוּ חַכְמֵיהֶם וְזִקְנֵיהֶם. וְהַכֹּל סִבָּה מֵאֵת ה'. וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ה':ט"ז) רְאֵיתִי, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי פָּנוּי הָיָה מֵעֲבוֹדַת פָּרֶךְ, אָמַר לָהֶם פַּרְעֹה, בִּשְׁבִיל שֶׁאַתֶּם פְּנוּיִים אַתֶּם אוֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ, לְכוּ לְסִבְלוֹתֵיכֶם לְיִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, אָמַר לָהֶם דַּיְכֶם שֶׁאַתֶּם עוֹמְדִים פְּנוּיִים, שֶׁמָּא רַע לָכֶם שֶׁאֵין אַתֶּם עוֹשִׂים בִּמְלַאכְתָּה, לְכוּ לְסִבְלוֹתֵיכֶם. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ **לְכוּ לְסִבְלוֹתֵיכֶם**, סִבְלוֹת הָעָם, כִּי יְדַבֵּר עִמָּהֶם בַּעֲבוּר כָּל יִשְׂרָאֵל:

פסוק כב

אֲדֹנָי לָמָּה הֲרֵעֹתָה נִכְתַּב בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת, כִּי הַשֵּׁם הַמְיֻחָד שֶׁהוּא מִדַּת הָרַחֲמִים לֹא יֵרַע לָעָם. וּלְמַעְלָה הִזְכִּירוֹ מֹשֶׁה שְׁנֵי פְּעָמִים בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת (ד' י' י"ג), שֶׁהָיָה מִתְחַנֵּן בּוֹ שֶׁלֹּא יִחַר בּוֹ הָאַף. וְאוּלַי הָיָה מִתְיָרֵא מֵהַזְכִּיר ה' הַגָּדוֹל הַמְחֻדָּשׁ לוֹ וּמְדַבֵּר אֵלָיו.

לָמָּה הֲרֵעֹתָה אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אֶת מֹשֶׁה פַּעֲמַיִם (לעיל ג יט, ד כא) שֶׁלֹּא יִתֵּן אוֹתָם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ מַדּוּעַ יִתְרֵעֵם. וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ה':כ"ב) כִּי חָשַׁב מֹשֶׁה כִּי מֵעֵת דַּבְּרוֹ אֶל פַּרְעֹה בִּשְׁלִיחוּת ה' יִקֵּל מֵעֲלֵיהֶם וְיָחֵל הָאֱלֹהִים לְהַצִּילָם, וְהִנֵּה פַּרְעֹה הִכְבִּיד וְהֵרַע, וְזֶה טַעַם **לָמָּה הֲרֵעֹתָה**, כִּי זֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמַרְתָּ לִי "רְאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי וְאֵרֶד לְהַצִּילוֹ" (שמות ג':ז'-ח'). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר **וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ**, וְאֵין הַהַצָּלָה רַק יְצִיאָתָם מִן הַגָּלוּת: וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁחָשַׁב מֹשֶׁה רַבֵּינוּ כִּי יֹאמַר ה' שֶׁלֹּא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם פַּרְעֹה לְהוֹצִיאָם מִיָּד בְּמִצְוָתוֹ, וְלֹא בְּאוֹת וּמוֹפֵת, עַד שֶׁיֵּעָשֶׂה בּוֹ נִפְלְאוֹתָיו הָרַבּוֹת, אֲבָל חָשַׁב כִּי יְבִיאֵם עָלָיו תְּכוּפוֹת זוֹ אַחַר זוֹ בְּיָמִים מְעַטִּים, וּכְשֶׁאָמַר "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'" יְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת מִיָּד לְפָנָיו אוֹת הַתַּנִּין, וְהוּא לֹא יִשְׁמַע, וַיֵּכֶה אוֹתוֹ בּוֹ בַּיּוֹם בַּדָּם וְאח"כ בְּכָל הַמַּכּוֹת. וּכְשֶׁרָאָה שֶׁעָמְדוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים וְהוּא יֵרַע לָהֶם בְּכָל יוֹם, וַה' לֹא כְּהָה בּוֹ, וְלֹא נִתְגַּלָּה לְמֹשֶׁה לְהוֹדִיעוֹ מָה יַּעֲשֶׂה, אָז חָשַׁב מֹשֶׁה כִּי אֲרֻכָּה הִיא:

וְיִתָּכֵן שֶׁהָיוּ בָּזֶה הַמַּעֲשֶׂה שִׁסְפֵּר הַכָּתוּב יָמִים רַבִּים, כִּי כַּאֲשֶׁר הֵכִנּוּ שׁוֹטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָמְדוּ יָמִים עַד שֶׁדִּבְּרוּ עִם פַּרְעֹה עַצְמוֹ, וְאָמְרוּ לוֹ "לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹּה לַעֲבָדֶיךָ" (שמות ה':ט"ו), כִּי אֵין בִּרְשׁוּת כָּל אָדָם לָבֹא בְּהֵיכַל מֶלֶךְ פְּנִימָה וּלְדַבֵּר אֵלָיו פָּנִים בְּפָנִים, אַף כִּי שׁוֹטְרֵי הָעָם הַנִּבְאָשִׁים בְּעֵינָיו, וְהִנֵּה סָבְלוּ עֲמָלָם וְלַחֲצָם יָמִים רַבִּים וְהָיוּ בָּאִים עַד לִפְנֵי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ, עַד שֶׁנִּשְׁמְעָה צַעֲקָתָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְצִוָּה שֶׁיָּבֹאוּ לְפָנָיו וידברו [וִידַבְּרוּ] עִמּוֹ. וְכֵן אֶפְשָׁר שֶׁשָּׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וְאָמַר **לָמָּה הֲרֵעֹתָה** אַחֲרֵי יָמִים מֵעֵת שֶׁפָּגְעוּ בּוֹ הַשּׁוֹטְרִים: וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ה':י"ט) אָמְרוּ, "וַיֵּצְאוּ נִגְשֵׁי הָעָם וְשֹׁטְרָיו" (שמות ה':י'), כֵּיוָן שֶׁגָּזַר כֵּן הָלַךְ מֹשֶׁה לְמִדְיָן וְעָשָׂה שָׁם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וְאַהֲרֹן הָיָה יוֹשֵׁב בְּמִצְרַיִם, וְאוֹתָהּ שָׁעָה הֶחְזִיר מֹשֶׁה אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו לְמִדְיָן. וְעוֹד אָמְרוּ (שם ה כד), "וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן" (שמות ה':כ'), אַחַר שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִגְלָה הקב"ה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן וְאָמַר לוֹ "לֵךְ שׁוּב מִצְרַיִם", בָּא מֹשֶׁה מִמִּדְיָן וְאַהֲרֹן מִמִּצְרַיִם, וּפָגְעוּ בָּהֶם שׁוֹטְרֵי יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁהֵן יוֹצְאִין מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה:

וְכֵן רָאִיתִי עוֹד בְּמִדְרַשׁ חֲזִית (שה"ש רבה ב כב) "דּוֹמֶה דּוֹדִי לִצְבִי" (שה"ש ב ט), מָה צְּבִי זֶה נִרְאֶה וְחוֹזֵר וְנִרְאֶה, כָּךְ גּוֹאֵל הָרִאשׁוֹן נִרְאָה לָהֶם, וְחָזַר וְנִכְסָה מֵהֶן וְחָזַר וְנִרְאָה לָהֶם, וְכַמָּה נִכְסָה מֵהֶם, רַבִּי תַּנְחוּמָא אָמַר שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, הֲדָא הוּא דִכְתִיב "וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן". וְרַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אוֹמֵר לְקִצִּין. כְּלוֹמַר, כִּי לְשׁוֹן פְּגִיעָה לְפָרָקִים הִיא:

וְהִנֵּה הָיוּ יָמִים רַבִּים מֵעֵת דִּבֶּר לוֹ הַשֵּׁם וּבוֹאוֹ אֶל פַּרְעֹה, וְלָכֵן כְּשֶׁשָּׁב מֹשֶׁה אֶל ה' אָמַר **לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם** לְמַהֵר לִשְׁלֹחַ אוֹתִי קֹדֶם שֶׁהִגִּיעַ הַקֵּץ, כִּי לֹא הָיָה רָאוּי לִשְׁלֹחַ אוֹתִי עַד שֶׁתִּרְצֶה לְהַצִּילָם, כִּי עַתָּה הֲרֵעֹתָה לָהֶם וְלֹא הִצַּלְתָּ אוֹתָם, וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לָהֶם יָסוּפוּ בָּרָעָה אֲשֶׁר תִּמְצָאֵם. וְלָכֵן עָנָה אוֹתוֹ, **עַתָּה**, בָּעֵת הַזֹּאת, בְּקָרוֹב, **תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה**, כִּי לֹא אַאֲרִיךְ לוֹ כָּל כָּךְ כַּאֲשֶׁר חָשַׁבְתָּ, וְקָרוֹב לְבֹא עִתּוֹ וְיָמָיו לֹא יִמָּשְׁכוּ:

פרק ו

פסוק ב

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ו':ב') דִּבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּט עַל שֶׁהִקְשָׁה לוֹמַר וּלְדַבֵּר "לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה" (לעיל ה' כ"ב). **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'**, נֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר לַמִּתְהַלְּכִים לְפָנַי בְּתָמִים. וּבַלָּשׁוֹן הַזֶּה מָצִינוּ שֶׁהוּא נִדְרָשׁ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת וְכוּ'.

פסוק ג

וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ' **בְּאֵל שַׁדָּי**, הִבְטַחְתִּיו הַרְבֵּה הַבְטָחוֹת, וּבְכֻלָּן אָמַרְתִּי לָהֶם "אֲנִי אֵל שַׁדַּי". **וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם**, לֹא הוֹדַעְתִּי אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם, שֶׁלֹּא נוֹדַעְתִּי לָהֶם בְּמִדָּה אֲמִתִּית שֶׁלִּי שֶׁעָלֶיהָ נִקְרָא שְׁמִי ה', נֶאֱמָן לְאֲמֹת הַדְּבָרִים, שֶׁהֲרֵי הִבְטַחְתִּים וְלֹא קִיַּמְתִּים, כָּל אֵלּוּ דִּבְרֵי הָרַב. וְיִרְצֶה לְפָרֵשׁ שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹדַע קִיּוּם הַהַבְטָחָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן, מִכָּל מָקוֹם לֹא נוֹדַע לָהֶם בְּקִיּוּם הַבְטָחָתוֹ. וְעִם כָּל זֶה לֹא תִקֵּן הַלָּשׁוֹן, שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹמַר לֹא הוֹדַעְתִּי, אוֹ שֶׁיֹּאמַר וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַע לָהֶם. וְאוּלַי לְדַעְתּוֹ יֹאמַר וּשְׁמִי ה' וְלֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא נוֹדַעְתִּי לָהֶם בּוֹ:

הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי בֵּי"ת **בְּאֵל שַׁדַּי** מוֹשֶׁכֶת, וְשִׁעוּרוֹ **וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם** וְגוֹ' **בְּאֵל שַׁדַּי** וּבְשֵׁמִי ה' **לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם** וְעִנְיַן הַכְּתוּב, כִּי נִרְאָה לָאָבוֹת בַּשֵּׁם הַזֶּה שֶׁהוּא מְנַצֵּחַ מַעֲרֻכוֹת שָׁמַיִם וְלַעֲשׂוֹת עִמָּם נִסִּים גְּדוֹלִים שֶׁלֹּא נִתְבַּטֵּל מֵהֶם מִנְהַג הָעוֹלָם, בְּרָעָב פָּדָה אוֹתָם מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִיַּד חָרֶב, וְלָתֵת לָהֶם עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְכָל טוֹבָה, וְהֵם כְּכָל הַיְעוּדִים שֶׁבַּתּוֹרָה בַּבְּרָכוֹת וּבַקְּלָלוֹת, כִּי לֹא תָּבֹא עַל אָדָם טוֹבָה בִּשְׂכַר מִצְוָה אוֹ רָעָה בְּעֹנֶשׁ עֲבֵרָה רַק בְּמַעֲשֶׂה הַנֵּס, וְאִם יַנַּח הָאָדָם לְטִבְעוֹ אוֹ לְמַזָּלוֹ לֹא יוֹסִיפוּ בּוֹ מַעֲשָׂיו דָּבָר וְלֹא יִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ. אֲבָל שְׂכַר כָּל הַתּוֹרָה וְעָנְשָׁהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה הַכֹּל נִסִּים וְהֵם נִסְתָּרִים, יֵחָשֵׁב בָּהֶם לָרוֹאִים שֶׁהוּא מִנְהַגּוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהֵם בָּאָדָם עֹנֶשׁ וְשָׂכָר בֶּאֱמֶת. וּמִפְּנֵי זֶה תַּאֲרִיךְ הַתּוֹרָה בַּיְעוּדִים שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא תְּבָאֵר יְעוּדֵי הַנֶּפֶשׁ בְּעוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת, כִּי אֵלֶּה מוֹפְתִים שֶׁכְּנֶגֶד הַתּוֹלָדָה, וְקִיּוּם הַנֶּפֶשׁ וְדִבְקָהּ בֵּאלֹהִים הוּא דָּבָר רָאוּי בְּתוֹלַדְתָּהּ שֶׁהִיא תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ. וְעוֹד אֲפָרֵשׁ זֶה (ויקרא כו יא ד"ה ונתתי) אִם גּוֹמֵר ה' עָלַי: וְהִנֵּה

אָמַר הָאֱלֹהִים לְמֹשֶׁה נִרְאֵיתִי לָאָבוֹת בְּכֹחַ יָדִי אֲשֶׁר אֲנִי שׁוֹדֵד בּוֹ הַמַּזָּלוֹת וְעוֹזֵר לִבְחִירַי, אֲבָל בִּשְׁמִי שֶׁל יו"ד הֵ"א אֲשֶׁר בּוֹ נִהְיָה כָּל הַוֶּה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם לִבְרֹא לָהֶם חֲדָשׁוֹת בְּשִׁנּוּי הַתּוֹלָדוֹת, וְלָכֵן **אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'**, וְתוֹדִיעַ לָהֶם פַּעַם אַחֶרֶת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל כִּי בוֹ אֲנִי עוֹשֶׂה עִמָּהֶם לְהַפְלִיא, וְיֵדְעוּ כִּי אֲנִי ה' עֹשֶׂה כֹּל. וְצָדְקוּ כָּל דִּבְרֵי ר"א בָּעִנְיָן הַזֶּה, אֶלָּא שֶׁהוּא כְּמִתְנַבֵּא וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ. וְהִנֵּה גַּם לְדָבָרָיו הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב וָאוֹדַע אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ' בְּאֵל שַׁדַּי וּבִשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם, אוֹ שֶׁיֹּאמַר וּבִשְׁמִי ה' לֹא נִרְאֵיתִי לָהֶם. אֲבָל הוּא יִתַּקֵּן בָּזֶה, כִּי מִפְּנֵי הֱיוֹת נְבוּאַת הָאָבוֹת בְּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה אָמַר בָּהֶם **וָאֵרָא**, וּבַעֲבוּר הֱיוֹת שֵׁם מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים אָמַר **לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם**, כַּאֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי לְךָ: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת בָּא הַכָּתוּב כִּפְשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ, יֹאמַר אֲנִי ה' נִרְאֵיתִי לָהֶם בְּאַסְפַּקְלַרְיָא שֶׁל אֵל שַׁדַּי, כְּטַעַם "בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע" (במדבר יב ו), וְאוֹתִי אֲנִי ה' **לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם**, שֶׁלֹּא נִסְתַּכְּלוּ בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְאִירָה (זהר וארא כו א) שֶׁיֵּדְעוּ אוֹתִי, כְּטַעַם "אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים" (דברים לד י), כִּי הָאָבוֹת יָדְעוּ ה' הַמְיֻחָד אֲבָל לֹא נוֹדַע לָהֶם בַּנְּבוּאָה, וְלָכֵן כְּשֶׁיְּדַבֵּר אַבְרָהָם עִם הַשֵּׁם יַזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד עִם אֶלֶף דָּלֶת, אוֹ אֶלֶף דָּלֶת לְבַדּוֹ. וְהִנֵּה הָעִנְיָן, שֶׁהָאָבוֹת הָיָה גִּלּוּי הַשְּׂכִינָה לָהֶם וְהַדִּבּוּר עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין רָפָה וְנָהֹג עִמָּהֶם בְּהּ, וְעִם מֹשֶׁה יִתְנַהֵג וְיִוָּדַע בְּמִדַּת הָרַחֲמִים שֶׁהוּא בְּשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל, כְּטַעַם "מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ" (ישעיה סג יב), וּכְתִיב (שם שם יד) "כֵּן נָהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת". וְלָכֵן לֹא יַזְכִּיר מֹשֶׁה מֵעַתָּה שֵׁם אֵל שַׁדַּי, כִּי הַתּוֹרָה בְּשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל נִתְּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ:ב) "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד לו) "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה". וּכְבָר רָמַזְתִּי פֵּרוּשׁ "הַשָּׁמַיִם". וְהקב"ה יְגַלֶּה עֵינֵינוּ וְיַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ.

פסוק ד

וְטַעַם **וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם**, **וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי**, כְּלוֹמַר נִרְאֵיתִי לָהֶם בְּאֵל שַׁדַּי וְגַם הֲקִימוֹתִי לָהֶם הַבְּרִית הַהוּא לְפָנַי, וְגַם בִּשְׁמִי הַגָּדוֹל שָׁמַעְתִּי עַתָּה אֲנִי נֹאֻקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וָאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר הֲקִימוֹתִי לָהֶם עִמָּדִי, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין: וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בָּעִנְיָן הַזֶּה (שמו"ר ו ד), חֲבָל עַל דְּאָבְדִין וְלָא מִשְׁתַּכְחִין, הַרְבֵּה פְּעָמִים נִגְלֵיתִי עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי, וְלֹא הוֹדַעְתִּי לָהֶם שְׁשְׁמִי ה' כְּשֵׁם שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ, וְלֹא הִרְהֲרוּ אַחַר מִדּוֹתַי וְכוּ', וְעוֹד שֶׁלֹּא שְׁאָלוּנִי מַה שְׁמִי כְּשֵׁם שֶׁשְּׁאָלְתָּ אַתָּה, וְאַתָּה תְּחִלַּת שְׁלִיחוּתִי אָמַרְתָּ לִי מַה שְׁמֹךְ, וּלְבַסּוֹף אָמַרְתָּ וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה וְגוֹ' (שמות ה':כ"ג), וְעַל זֶה נֶאֱמַר "וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם" וְגוֹ':

גַּם הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה עִנְיָנוֹ מִתְיַשֵּׁב אַחַר הַמִּקְרָא, כִּי הֵקְשָׁה לָהֶם זַ"ל, לָמָּה יַזְכִּיר נְבוּאַת הָאָבוֹת

לִפְחוֹת מַעֲלָתָם בַּנְּבוּאָה וְלֵאמֹר שֶׁלֹּא נִרְאָה אֲלֵיהֶם רַק בְּאֵל שַׁדַּי, מַה צֹּרֶךְ הָיָה לוֹ זֶה, הָיָה רָאוּי לוֹמַר אֲנִי ה', וְלָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם וידעתם כִּי אֲנִי ה' הַמּוֹצִיא. וְלָכֵן יִדְרְשׁוּ כִּי הָיָה הַדָּבָר תּוֹכָחָה לְמֹשֶׁה, לֵאמֹר לוֹ, הִנֵּה הָאָבוֹת שֶׁלֹּא הִגִּיעָה לָהֶם מַעֲלָתָם בַּנְּבוּאָה אֵלֶיךָ, וְלֹא רָאוּ רַק בְּאֵל שַׁדַּי, הֵם הֶאֱמִינוּ בִּי, **וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם** וְשָׁמַעְתִּי נַאֲקַת בְּנֵיהֶם בַּעֲבוּרָם, אַף כִּי אַתָּה שֶׁיְּדַעְתַּנִי בַּשֵּׁם הַגָּדוֹל וְהִבְטַחְתִּיךָ בּוֹ, שֶׁיֵּשׁ לְךָ לִבְטֹחַ בָּרְחָמִים וּלְהַבְטִיחַ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁמִי שֶׁאֶעֱשֶׂה עִמָּהֶם אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים. וְגַם זֶה נָכוֹן וְהָגוּן:

פסוק ו

וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרִים יַבְטִיחֵם שֶׁיּוֹצִיא אוֹתָם מֵאַרְצָם וְלֹא יִסָּבְלוּ עוֹד כֹּבֶד מַשָּׂאָם:

וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבוֹדָתָם שֶׁלֹּא יִמְשְׁלוּ בָּהֶם כְּלָל לִהְיוֹת לָהֶם בִּמְקוֹמָם לְמַס עוֹבֵד:

וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם כִּי יַעֲשֶׂה בָהֶם שְׁפָטִים עַד שֶׁיֹּאמְרוּ הַמַּצְרִים הִנֵּה לְךָ יִשְׂרָאֵל בְּפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ, כִּי טַעַם גְּאֻלָּה כְּעִנְיַן מֶכֶר: וְטַעַם **בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה** שֶׁתִּהְיֶה יָדוֹ נְטוּיָה עֲלֵיהֶם עַד שֶׁיּוֹצִיאֵם:

פסוק ז

וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם בִּבוֹאֲכֶם אֶל הַר סִינַי וּתְקַבְּלוּ הַתּוֹרָה, כִּי שָׁם נֶאֱמַר (שמות י"ט:ה') "וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה":

וְטַעַם **וידעתם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרִים** אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ו':ז') כִּי הָיָה בַּמַּעֲרֶכֶת הַמַּחְבֶּרֶת הַגְּדוֹלָה לַמְּשָׁרְתִים הָעֶלְיוֹנִים שֶׁיַּעַמְדוּ עוֹד בַּגָּלוּת. וְאֵין זוֹ מִדָּרְכָּךְ הַפָּרָשָׁה, רַק שֶׁיֹּאמַר כַּאֲשֶׁר אֶגְאַל אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה שֶׁיִּרְאוּ אוֹתָהּ כָּל הָעַמִּים תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' הָעוֹשֶׂה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים מְחֻדָּשִׁים בָּעוֹלָם, וְאֲנִי אֱלֹהֵיכֶם וּבַעֲבוּרְכֶם עָשִׂיתִי כִּי אַתֶּם חֵלֶק הַשֵּׁם:

פסוק ח

אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי הֲרִימוֹתִיהָ לִשְׁבֻעָה בְּכִסְאִי. לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על שמות ו':ח') ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ו':ח') דֶּרֶךְ מָשָׁל, כְּאָדָם שֶׁיִּשָּׂא יָדוֹ אֶל הַשָּׁמַיִם וְיִשָּׁבַע, כְּמוֹ "כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי" (דברים לב מ), "וַיֵּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע" (דניאל יב, ז). וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, **נָשָׂאתִי אֶת יָדִי** שֶׁהֲרִימוֹתִי זְרוֹעַ עָזִּי אֵלַי שֶׁאֶתֵּן לָהֶם הָאָרֶץ, וְכֵן "כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי" (שם), שֶׁאֶשָּׂא הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֶל הַשָּׁמַיִם לִהְיוֹת בָּהּ לְעוֹלָם הַחַיִּים, וְאֵין "וַיֵּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל הַשָּׁמַיִם" מִן הָעִנְיָן הַזֶּה, כִּי הוּא נֶאֱמַר בַּמַּלְאָךְ לְבוּשׁ הַבַּדִּים שֶׁנִּשְׁבַּע בְּחֵי הָעוֹלָם:

פסוק ט

מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה לֹא בָעֲבוּר שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ בַּה' וּבְנָבִיאוֹ, רַק שֶׁלֹּא הִטּוּ אׇזֶן לִדְבָרָיו **מִקֹּצֶר רוּחַ**, כְּאָדָם שֶׁתִּתְקַצֵּר נַפְשׁוֹ בַּעֲמָלוֹ, וְלֹא יִרְצֶה לְחָיוֹת רֶגַע בְּצַעֲרוֹ, מִדַּעְתּוֹ שֶׁיִּרְוַח לוֹ אַחֲרֵי כֵן, וְקֹצֶר הָרוּחַ הוּא פַּחְדָּם שֶׁלֹּא יַהַרְגֵם פַּרְעֹה בַּחֶרֶב כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ שׁוֹטְרֵיהֶם אֶל מֹשֶׁה, וַעֲבוֹדָה קָשָׁה, הוּא הַדּוֹחַק שֶׁהָיוּ הַנּוֹגְשִׂים אָצִים בָּהֶם וְלֹא יִתְּנוּם לִשְׁמֹעַ דָּבָר וְלַחְשֹׁב בּוֹ:

פסוק י

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים (רד"ק ספר השרשים שרש אמר) כִּי מִלַּת **לֵּאמֹר** בְּכָל הַתּוֹרָה, לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם שֶׁיֹּאמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה אֱמֹר לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרַי אֵלֶּה, וּבְכָאן לֵאמֹר אֶל פַּרְעֹה. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר "אֲמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר" (בראשית לא כט), אֵינֶנּוּ בָּא עַל נָכוֹן בַּפֵּרוּשׁ הַזֶּה, וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת רַבּוֹת שֶׁיִּכְפֹּל, "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם" (ויקרא יח א ב), וְכֵן "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם" (במדבר טו לז לח), "וַיֹּאמְרוּ אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר" (שם יד ז), "וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ" (שם יז כז), "וְאָמַר אֲלֵיכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר" (דברים א ט), וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ רַבִּים. וְכֵן בַּסֵּדֶר הַזֶּה (להלן ז ח ט) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר", אֵינֶנּוּ לֵאמֹר לַאֲחֵרִים עַל נָכוֹן: וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, כִּי מִלַּת "לֵאמֹר" לְהוֹרוֹת עַל בֵּרוּר הָעִנְיָן בְּכָל מָקוֹם, וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בַּאֲמִירָה גְּמוּרָה, לֹא אֲמִירָה מְסֻפֶּקֶת, וְלֹא בְּרֶמֶז דָּבָר. וּלְכָךְ יַתְמִיד זֶה בְּכָל הַתּוֹרָה, כִּי נִבּוּאַת מֹשֶׁה פֶּה אֶל פֶּה יְדַבֵּר בּוֹ וְלֹא בְּחִידוֹת (במדבר יב ח). וְלָבָן אָמַר כֵּן לְיַעֲקֹב אֲמֶשׁ אָמַר הַשֵּׁם אֵלַי לֵאמֹר (בראשית לא כט), בַּאֲמִירָה בְּרוּרָה שֶׁלֹּא אַזִּיק לָכֶם, כִּי לוּלֵי כֵן הָיִיתִי עוֹשֶׂה עִמָּכֶם רַע. וְכֵן "וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה (ואל אהרן) לֵאמֹר" (במדבר יז כז), שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לָהֶם כֵּן בְּפֵרוּשׁ וְצוֹעֲקִים לָהֶם בְּגִלּוּי פָּנִים, כִּי הַמָּקוֹר לְבֵרוּר הָעִנְיָן פַּעַם מֻקְדָּם פַּעַם מְאֻחָר, כְּמוֹ "אֹמְרִים אָמוֹר לְמְנַאֲצַי" (ירמיה כג יז):

פסוק יב

הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי כִּי לֹא עָשִׂיתִ דִּבְרֵי נִשְׁמָעִים לָהֶם, **וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה** וְעוֹד, כִּי **אֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם** וְאֵינִי הָגוּן שֶׁאֲדַבֵּר לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁחָשַׁב מֹשֶׁה אוּלַי כִּי מִפְּחִיתוּתוֹ לֹא שָׁמְעוּ אֵלָיו, כִּי הוּא עֲרַל שְׂפָתַיִם וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר עַל לִבָּם דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נֶחֱמִים, אַף כִּי יְדַבֵּר לְפַרְעֹה. וְטַעַם הַכָּתוּב הַזֶּה, כִּי מִתְּחִלָּה לֹא צִוָּה אוֹתוֹ שֶׁיְּדַבֵּר הוּא אֶל פַּרְעֹה, רַק אָמַר "וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו" (שמות ג':י"ח), וְהָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיְּדַבְּרוּ הַזְּקֵנִים וְהוּא יַחֲרִישׁ. וְהָיָה בּוֹשׁ מִלְּדַבֵּר גַּם אֶל הָעָם וְאָמַר

"לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי" (שם ד י). וְהקב"ה הֱשִׁיבוֹ "וְדִבֶּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם" (שם שם טז), וְכֵן עָשָׂה בְּבוֹאָם מִתְּחִלָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם שם ל) "וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל הַדְּבָרִים (האלה) אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם". וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר נִצְטַוָּה מֹשֶׁה "לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'", דִּבֵּר הוּא לָהֶם בְּעַצְמוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ וְלֹא שָׁמְעוּ אֵלָיו, וְכַאֲשֶׁר חָזַר וְצִוָּה אוֹתוֹ לְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה אָמַר אֵיךְ אֲדַבֵּר אֵלָיו **וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם**, והקב"ה צֵרַף אַהֲרֹן עִמּוֹ וְצִוָּה שְׁנֵיהֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיְדַבְּרוּ לָהֶם כָּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם וְאֶל פַּרְעֹה לְהוֹצִיאָם מֵאַרְצוֹ. וְרַשִׁ"י פֵּרַשׁ (רש"י על שמות ו':י"ג) עַל דְּבַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל שְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה. וְאֵין צֹרֶךְ:

פסוק יג

וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פֵּרַשׁ רַשִׁ"י (רש"י על שמות ו':י"ג) וּדְבַר הַצִּוּוּי מַהוּ, מְפֹרָשׁ בְּפָרָשָׁה שְׁנִיָּה לְאַחַר סֵדֶר הַיִּחַס, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הִפְסִיק הָעִנְיָן לְלַמְּדֵנוּ הֵיאַךְ נוֹלְדוּ וּבְמִי נִתְיַחֲסוּ. "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי ה' דַּבֵּר אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלֶיךָ" (להלן ו' כ"ט). הוּא הַדִּבּוּר עַצְמוֹ הָאָמוּר כָּאן "בֹּא דַבֵּר אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם", אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהִפְסִיק הָעִנְיָן בִּשְׁבִיל לְיַחֲסָם חָזַר עָלָיו לְהַתְחִיל בּוֹ. "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה'" הִיא אֲמִירָה הָאֲמוּרָה כָּאן "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי" וְגוֹ', וּשְׁנָאָה הַכָּתוּב בִּשְׁבִיל שֶׁהִפְסִיק הָעִנְיָן. וְכָךְ הִיא הַשִּׁטָּה, כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר נַחְזֹר עַל הָרִאשׁוֹנוֹת. וְכֵן דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות ו':י"ג): וְאֵין כֵּן דַּעְתִּי, אֲבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה הַשֵּׁם אֶת מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל "לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ו':ו'), וְעָשָׂה כֵן, וְלֹא שָׁמְעוּ אֵלָיו, וְחָזַר וְצִוָּה אוֹתוֹ שֶׁיָּבֹא אֶל פַּרְעֹה וִיצַוֶּה אוֹתוֹ לְשַׁלְּחָם, וְאָז עָנָהוּ "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי", וְהקב"ה צִוָּה אֶת שְׁנֵיהֶם לְדַבֵּר אֶל הָעָם וְאֶל פַּרְעֹה, וְחָשַׁב מֹשֶׁה כִּי שְׁנֵיהֶם יִתְנַבְּאוּ בְּכָל הָאוֹתוֹת וּשְׁנֵיהֶם יָבֹאוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פַּרְעֹה, וְדַי שֶׁיְּדַבֵּר הָאֶחָד, כִּי כֵן דֶּרֶךְ כָּל שְׁנַיִם שְׁלוּחִים שֶׁהָאֶחָד יְדַבֵּר וְהַשֵּׁנִי יַחֲרִישׁ, וְנִתְפַּיֵּס בָּזֶה. וְחָזַר הַשֵּׁם וְאָמַר אֵלָיו "אֲנִי ה'" (שמות ו':כ"ט), הַנִּגְלֶה לְךָ לְבַדְּךָ לְדַבֵּר בִּשְׁמִי הַגָּדוֹל, "דַּבֵּר אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלֶיךָ", כִּי לְךָ יִהְיוּ הַדִּבְּרוֹת כֻּלָּם, לֹא לְאַהֲרֹן עִמְּךָ, וְאוֹתְךָ עָשִׂיתִי שֶׁלִּיחַ אֶל פַּרְעֹה. אָז עָנָה מֹשֶׁה פַּעַם אַחֶרֶת "הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם", וְהַשֵּׁם אָמַר אֵלָיו "רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה" (שמות ז':א'), כִּי אַתָּה תְּבוֹא לְפָנָיו עִם אַהֲרֹן, וְשָׂם תְּצַוֶּה אֶת אַהֲרֹן וְלֹא יִשְׁמַע פַּרְעֹה דְּבָרֶיךָ, וְאַהֲרֹן בִּשְׁלִיחוּתְךָ יַשְׁמִיעֵנוּ דְּבָרֶיךָ, כַּאֲשֶׁר הָאֱלֹהִים מְצַוֶּה לַנְּבִיא, וְהַנָּבִיא מַשְׁמִיעַ דְּבָרָיו וּמוֹכִיחַ בָּהֶם: וְהִנֵּה זוֹ מַעֲלָה גְּדוֹלָה לְמֹשֶׁה, זָכָה בָּהּ בְּעַנְוָתָנוּתוֹ שֶׁהָיָה בּוֹשׁ לְדַבֵּר בְּעֶרְלַת שְׂפָתָיו, וְכֵן אָמַר (שמות י"א:ג') "גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם", מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁהָיָה יָרֵא שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִבְזֶה

בְּעֵינֵיהֶם. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות ז':ב') אַתָּה תְּדַבֵּר פַּעַם אַחַת כָּל שְׁלִיחוּת וּשְׁלִיחוּת כְּפִי שֶׁשְּׁמַעְתּוֹ מִפִּי, וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יַמְלִיצֶנּוּ וְיַטְעִימֶנּוּ בְּאָזְנֵי פַּרְעֹה. וְאֵין זֶה נָכוֹן כְּלָל:

פסוק יד

אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית אֲבֹתָם לֹא רָצָה הַכָּתוּב לְהַתְחִיל אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי לֵוִי לְתוֹלְדֹתָם, שֶׁלֹּא יֵרָאֶה שֶׁיִּהְיֶה לֵוִי בְּכוֹר הַיַּחַס מִכָּאן וְאֵילָךְ לִכְבוֹד מֹשֶׁה, אֲבָל הִזְכִּיר אֶחָיו הַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ וְכִי הוּא נִמְנֶה שְׁלִישִׁי. וְהִזְכִּיר בִּבְנֵי לֵוִי "לְתוֹלְדֹתָם", כִּי בִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן לֹא הִזְכִּיר רַק יוֹרְדֵי מִצְרַיִם עִמָּהֶם, וּבְלֵוִי יַזְכִּיר תּוֹלְדוֹתָיו וּשְׁנוֹתָיו וְתוֹלְדוֹת אָבוֹת הַנְּבִיאִים וּשְׁנוֹתָם לִכְבוֹדָם. וְעוֹד כִּי הֵם בְּעַצְמָם חֲסִידֵי עֶלְיוֹן רְאוּיִין לְסַפֵּר בָּהֶן כַּאֲבוֹת הָעוֹלָם:

פסוק כג

וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר אֵם הַנְּבִיאִים לִכְבוֹדָם, וְלוֹמַר שֶׁהִיא בַּת לֵוִי אִישׁ צַדִּיק, וְנִרְמָז שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהּ נֵס, כֵּן הִזְכִּיר אֵם הַכְּהֻנָּה שֶׁהִיא מְיֻחֶסֶת מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה, אֲחוֹת הַנָּשִׂיא הַגָּדוֹל. וְהִזְכִּיר אִמּוֹ שֶׁל פִּנְחָס שֶׁהוּא ג"כ כֹּהֵן שֶׁזָּכָה בָּהּ מֵעַצְמוֹ (זבחים קא:). וְאִם הָיָה זֶה שֵׁם פּוּטִיאֵל שֵׁם אֵינֶנּוּ נִדְרָשׁ, מָה טַעַם לְהַזְכִּיר שֵׁם אָדָם לֹא יָדַעְנוּ מִי הוּא, וְלָכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ב קי; סוטה מג.) שֶׁהוּא מִזֶּרַע יוֹסֵף שֶׁפִּטְפֵּט בְּיִצְרוֹ וּמִזֶּרַע יִתְרוֹ שֶׁפִּטֵּם עֲגָלִים לַעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים, וְהַזְכִּיר לִשְׁבָח שֶׁזָּכוּ בְּצִדְקָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט נֹאמַר שֶׁהַכְּתוּבִים מַזְכִּירִים בַּמְּלָכִים שְׁמוֹת אִמּוֹתָם, "וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם" (מ"א טו ב-י), "וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת שִׁלְחִי" (דהי"ב כ לא), וְכֵן כֻּלָּם, אוֹ שֶׁהָיָה פּוּטִיאֵל נִכְבָּד וְיָדוּעַ בְּדוֹרוֹ וְהִזְכִּירוֹ לִשְׁבָח. וְאָמַר הַכָּתוּב **מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל**, וְלֹא אָמַר "בַּת פּוּטִיאֵל", כִּי הָיוּ לוֹ בָּנוֹת רַבּוֹת וְהוּא בָּחַר מֵהֶן הָאַחַת, אוֹ שֶׁלֹּא הָיְתָה בִּתּוֹ אֶבֶל בַּת בִּתּוֹ, מִתְיַחֶסֶת אֵלָיו לְמַעֲלָתוֹ, וְעַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר שְׁמָהּ:

פסוק כח

וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁהַכָּתוּב מוֹסֵב לְמַעְלָה, אָמַר **וַיְהִי** זֶה שֶׁהָיוּ הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, בָּעֵת אֲשֶׁר **דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם**, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר "הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" הָיָה נִרְאֶה שֶׁהַדִּבּוּר לִשְׁנֵיהֶם בְּשָׁוֶה, וְעַתָּה פֵּרֵשׁ שֶׁהָיָה הַדִּבּוּר לְמֹשֶׁה וְהַמִּצְוָה לִשְׁנֵיהֶם שֶׁיּוֹצִיאוּם, וְזֶה טַעַם הֶפְסֵק הַפָּרָשָׁה:

פרק ז

פסוק ג

וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת לֵב פַּרְעֹה אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (שמו"ר ה ו) גְּלָה לוֹ שֶׁהוּא עָתִיד לְחַזֵּק אֶת לִבּוֹ בַּעֲבוּר לַעֲשׂוֹת בּוֹ הַדִּין, תַּחַת שֶׁהֶעֱבִידָם בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה. וְעוֹד שָׁם (יג ד) "כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ" (שמות י':א'), אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִכָּאן פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִין לוֹמַר לֹא הָיְתָה מִמֶּנּוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ יִסְתֹּם פִּיהֶם שֶׁל מִינִין, אֶלָּא "אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ" (משלי ג לד), מַתְרֶה בּוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ, וְהוּא נוֹעֵל בּוֹ דֶּלֶת מִן הַתְּשׁוּבָה כְּדֵי לִפְרֹעַ מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁחָטָא. כָּךְ פַּרְעֹה הָרָשָׁע, כֵּיוָן שֶׁשִּׁגֵּר הקב"ה אֶצְלוֹ חֲמֵשׁ פְּעָמִים וְלֹא הִשְׁגִּיחַ עַל דְּבָרָיו, אָמַר לוֹ הקב"ה אַתָּה הִקְשֵׁיתָ אֶת עָרְפְּךָ וְהִכְבַּדְתָּ אֶת לִבְּךָ, הֲרֵינִי מוֹסִיף לְךָ טֻמְאָה עַל טֻמְאָתְךָ:

וְהִנֵּה פֵּרוּשׁ בַּשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר יִשְׁאֲלוּ הַכֹּל, אִם הַשֵּׁם הִקְשָׁה אֶת לִבּוֹ מַה פִּשְׁעוֹ, וְיֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי טְעָמִים וּשְׁנֵיהֶם אֱמֶת, הָאֶחָד, כִּי פַּרְעֹה בְּרִשְׁעוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל רָעוֹת גְּדוֹלוֹת חִנָּם, נִתְחַיֵּב לְמִנֹּעַ מִמֶּנּוּ דְּרָכֵי תְשׁוּבָה, כַּאֲשֶׁר בָּאוּ בָּזֶה פְּסוּקִים רַבִּים בַּתּוֹרָה וּבַכְּתוּבִים, וּלְפִי מַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים נִדּוֹן. וְהַטַּעַם הַשֵּׁנִי, כִּי הָיוּ חֲצִי הַמַּכּוֹת עָלָיו בְּפִשְׁעוֹ, כִּי לֹא נֶאֱמַר בָּהֶן רַק "וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה" (להלן פסוק יג, כב, ח טו), "וַיִּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת לִבּוֹ" (להלן ח כח, ט ז). הִנֵּה לֹא רָצָה לְשַׁלְּחָם לִכְבוֹד הַשֵּׁם, אֲבָל כַּאֲשֶׁר גָּבְרוּ הַמַּכּוֹת עָלָיו וְנִלְאָה לִסְבֹּל אוֹתָם, רַךְ לִבּוֹ וְהָיָה נִמְלָךְ לְשַׁלְּחָם מִכֹּבֶד הַמַּכּוֹת, לֹא לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאוֹ. וְאָז הִקְשָׁה הַשֵּׁם אֶת רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת לְבָבוֹ לְמַעַן סַפֵּר שְׁמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב "וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים" וְגוֹ' (יחזקאל לח כג):

וַאֲשֶׁר אָמַר קֹדֶם הַמַּכּוֹת (שמות ד':כ"א) "וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת הָעָם", יוֹדִיעַ לְמֹשֶׁה הֶעָתִיד לַעֲשׂוֹת בּוֹ בַּמַּכּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר (שמות ג':י"ט) "וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ", וְזֶה טַעַם "וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת אֹתֹתַי", כְּלוֹמַר שֶׁאַקְשֶׁה לִבּוֹ לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. כִּי בְּחָמֵשׁ מַכּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת גַּם בְּטִבְעִית הַיָּם נֶאֱמַר "וַיְחַזֵּק ה'" (שמות י"ד:ח'), כִּי "לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה' עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ" (משלי כא א):

פסוק יא

בְּלַהֲטֵיהֶם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין סז:) שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה כְּשָׁפִים וְעַל יְדֵי מַלְאֲכֵי חַבָּלָה הֵם נַעֲשִׂים, וְהַמִּלָּה מְגֻזֶּרֶת "אֵשׁ לוֹהֵט" (תהלים קד ד), "לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים" (שם קו יח). וְהָעִנְיָן, כִּי הֵם נַעֲשִׂים עַל יְדֵי לוֹהֲטִים, מַלְאֲכֵי אֵשׁ, מְלֻהֶטֶת בָּאָדָם וְלֹא יָדַע וַתִּבְעַר בּוֹ וְלֹא

יָשִׂים עַל לֵב, כְּעִנְיַן "וַיִּגַּל ה' אֶת עֵינֵי נַעַר אֱלִישָׁע וְהִנֵּה רֶכֶב אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ" (מלכים ב ו':י"ז). וְאוּלַי יִקָּרְאוּ כֵּן הַמַּלְאָכִים הַשּׁוֹכְנִים בָּאֲוִיר בְּגַלְגַּלֵּי הַיְסוֹדוֹת שֶׁקּוֹרִין אוֹתָם שָׂרִים. וְעוֹד אֲבָאֵר בְּעֶזְרַת הַצּוּר (ויקרא טז ח, יז ז, דברים יח יט). אֲבָל "בְּלָטֵיהֶם" (שמות ח':ג') אָמְרוּ (סנהדרין סז:) שֶׁהֵם שֵׁדִים, וְהַמִּלָּה נִגְזֶרֶת מִמִּלַּת "לָט", "דַּבְּרוּ אֶל דָּוִד בַּלָּט" (שמואל א י"ח:כ"ב), כִּי הַשֵּׁדִים בָּאִים בַּלָּט, כִּי הֵם בַּעֲלֵי גּוּפוֹת מֵאֲוִיר שֶׁאֵינוֹ נִרְגָּשׁ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים", כִּי חַכְמֵי הַהַשְׁבָּעוֹת וַאֲסִיפַת הַשֵּׁדִים הָיוּ רָאשֵׁיהֶם וְזִקְנֵיהֶם, וְ"חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם" יִכְלֹל אֶת שְׁנֵיהֶם, וְלֹא יָדַעְנוּ גִּזְרַת הַמִּלָּה. וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות ז':י"א) כִּי הִיא לְשׁוֹן מִצְרִי או לְשׁוֹן כַּשְׂדִּי, כִּי לֹא מָצָאנוּ רַק בִּדְבְרֵי שְׁנֵיהֶם. וְהַקָּרוֹב כִּדְבְרֵי רַשְׁ"י (בבראשית מא ח) שֶׁהִיא מִלָּה אֲרַמִּית מֻרְכֶּבֶת, חַר טָמֵי, הַנֶּחֱרִים בַּעֲצָמוֹת, כִּי נוֹדַע הוּא כִּי רֹב הָאֻמָּנוּת בְּעַצְמוֹת מֵתִים אוֹ בְּעַצְמוֹת חַיּוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁהִזְכִּירוּ בַּיְּדֻעוֹנִי (סנהדרין סה:):

פסוק טז

וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ עַד כֹּה בַּעֲבוּר שֶׁזֹּאת מַכָּה, וּמֵעַתָּה יַחֵל לְהַכּוֹתוֹ, אָמַר לוֹ כִּי רִשְׁעוֹ גּוֹרֵם לוֹ לְהָבִיא עָלָיו עֹנֶשׁ שֶׁלֹּא שָׁמַע לְמִצְוַת בּוֹרְאוֹ. וְהִנֵּה פַּרְעֹה לֹא הָיָה אוֹמֵר לָהֶם בְּפַרּוּשׁ שֶׁלֹּא יִשְׁמַע וְלֹא יְשַׁלַּח, רַק בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמַר "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ" (שמות ה':ב'), וְלֹא הָיָה גּוֹעֵר בָּהֶם רַק שׁוֹמֵעַ דִּבְרֵיהֶם וְשׁוֹתֵק, כִּי יִפְחַד מֵהַמַּכּוֹת מֵעֵת שֶׁעָשׂוּ לְפָנָיו מוֹפֵת הַתַּנִּין וּבָלַע מַטּוֹתָם, אַף בַּמַּכּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת מָנְעָה אֶת הַחַרְטֻמִּים לַעֲשׂוֹת כָּהֵם, כְּלוֹמַר שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה כְּשָׁפִים. וְהִנֵּה הוּא יָרֵא וּמִתְחַזֵּק, וְזֶה טַעַם "וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה":

פסוק כ

וַיֶּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת הַמַּיִם שֶׁהֵרִים וְנָטָה יָדוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם כְּנֶגֶד כָּל הָרוּחוֹת, וְאח"כ הִכָּה הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַּרְעֹה וְנֶהֶפְכוּ כָּל הַמַּיִם שֶׁבַּיְאוֹר לְדָם לְעֵינָיו, וַיְהִי הַדָּם עוֹד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות ז':כ') כִּי הִזְכִּיר מַכַּת הַיְאוֹר וְלֹא חָשַׁשׁ לְהַזְכִּיר נְטִיַּת יָדוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם:

פסוק כג

גַּם לָזֹאת לְמוֹפֵת הַמַּטֶּה שֶׁנֶּהְפַּךְ לְתַנִּין וְגַם לָזֶה שֶׁל דָּם. וְיוֹתֵר נָכוֹן **גַּם לָזֹאת** שֶׁהָיְתָה מַכָּה, וְהָיָה לוֹ לִירֹא פֶּן תִּהְיֶה בּוֹ יַד הַשֵּׁם מֵעַתָּה:

פסוק כה

וּפָסוּק **וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים** קָשׁוּר בָּעֶלְיוֹן, וַיִּמָּלֵא בָּזֶה שִׁבְעַת יָמִים, שֶׁחָפְרוּ מִצְרִים סְבִיבוֹת הַיְאוֹר וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתּוֹת מִמֵּימֵי הַיְאוֹר עַד מְלֹאת שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַמַּכָּאָה:

פרק ח

פסוק ה

לְמָתַי אַעְתִּיר לְךָ כְּתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות ח':ה') אֵלּוּ נֶאֱמַר מָתַי אַעְתִּיר הָיָה מַשְׁמָע מָתַי אֶתְפַּלֵּל, עַכְשָׁו שֶׁנֶּאֱמַר לְמָתַי, אֲנִי הַיּוֹם אֶתְפַּלֵּל עָלֶיךָ שֶׁיִּכָּרְתוּ לִזְמַן שֶׁתִּקְבַּע לִי, אֶמֹר לְאֵיזֶה יוֹם תִּרְצֶה שֶׁיִּכָּרְתוּ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בְּעֵת תְּפִלָּתוֹ הָיוּ סָרוֹת הַמַּכּוֹת, כִּי כָתוּב "וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' וְגוֹ' וַיַּעַשׂ ה'", וְאֵין כָּתוּב "וַיַּעַשׂ ה' מִמָּחֳרָת" וְאֵין לְשׁוֹן **לְמָתַי** רְאָיָה שֶׁהִתְפַּלֵּל מִיָּד, כִּי הוּא כְּמוֹ מָתַי וְרַבּוּ הַלְמִדְי"ן הַבָּאִים כָּכָה, "לְמָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה" (שמות ח':י"ט), "לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים ט ז), "לְמִנְחַת הָעֶרֶב" (עזרא ט ד), "כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ" (דהי"ב ג יא) וְרַבִּים כָּכָה:

וְטַעַם **לְהַכְרִית הַצְּפַרְדְּעִים** רֶמֶז לְמִיתָתָם, כִּלְשׁוֹן "וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא" (שמות י"ב:י"ט), "וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב" (מלכים א כ"א:כ"א). וְאָמַר מֹשֶׁה פַּעַם אַחֶרֶת "וְסָרוּ הַצְּפַרְדְּעִים", לֵאמֹר כִּי מִיָּד שֶׁיִּתְפַּלֵּל יָסוּרוּ כֻּלָּם, שֶׁלֹּא יִפְחַד פַּרְעֹה שֶׁיְּמוּתוּ אֶלָּה וְיַעֲלוּ אֲחֵרִים מִן הַיְאוֹר, רַק תָּסוּר הַמַּכָּה לְגַמְרֵי, וא"פ שֶׁתִּשְׁאַרְנָה מֵהֶם בַּיְאוֹר. וְכָל זֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי הַמַּכָּה מֵאֵת הָאֱלֹהִים עַל עִנְיַן יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד:

פסוק ו

וַיֹּאמֶר לְמָחָר יָדוּעַ כִּי מִנְהַג כָּל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ שֶׁתָּסוּר רָעָתוֹ מִיָּד. וּפַרְשׁוּ בְּשֵׁם הַגָּאוֹן רַב שְׁמוּאֵל בֶּן חָפְנִי, שֶׁפַּרְעֹה חָשַׁב אוּלַי מַעֲרֶכֶת הַשָּׁמַיִם הֵבִיאָה הַצְּפַרְדְּעִים עַל מִצְרַיִם וּמֹשֶׁה יָדַע כִּי הִגִּיעַ עֵת סוּרָם, וְלָכֵן אָמַר אֵלָיו "הִתְפָּאֵר עָלַי" בְּחָשְׁבוֹ שֶׁאוֹמַר לוֹ עַתָּה לְהַכְרִיתָם מִיָּד, וְעַל כֵּן הֶאֱרִיךְ לְמָחָר. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר "לְמָתַי אַעְתִּיר לְךָ", חָשַׁב פַּרְעֹה כִּי בִּקֵּשׁ זְמַן, וְעַל כֵּן נָתַן לוֹ זְמַן קָצָר, **וַיֹּאמֶר לְמָחָר**, וּמֹשֶׁה עָנָה לוֹ כִּדְבָרְךָ כֵּן יִהְיֶה, כִּי אַחֲרֵי שֶׁלֹּא בִּקַּשְׁתָּ שֶׁיָּסוּרוּ מִיָּד לֹא יָסוּרוּ עַד לְמָחָר:

פסוק יד

וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים אָמַר **וַיַּעֲשׂוּ כֵן**, שֶׁהִכּוּ בַּעֲפַר הָאָרֶץ וְאָמְרוּ הַשְּׁבָעַת הַשֵּׁדִים וְעָשׂוּ לָטֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בְּשְׁאָר פְּעָמִים לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים וְלֹא יָכְלוּ, וְיִתָּכֵן שֶׁיְּלַמֵּד "וַיַּעֲשׂוּ כֵן" שֶׁעָשׂוּ כְּהֹגֶן דְּבָרִים מוֹצִיאִים אֶת הַכִּנִּים וְלֹא הִצְלִיחוּ מַעֲשֵׂיהֶם בַּפַּעַם הַזֹּאת, כִּי חַכְמֵי הַחַרְטֻמִּים יוֹדְעִים הָיוּ מַה בְּכֹחַ יָדָם לַעֲשׂוֹת, וּכְבָר נִסּוּ כֵן מַעֲשֵׂיהֶם פְּעָמִים אֲחֵרוֹת:

פסוק טו

וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם כִּי בַּעֲבוּר שֶׁעָשׂוּ כְּמַעֲשֶׂה אַהֲרֹן בִּדְבַר הַתַּנִּין גַּם בְּמַכַּת הַדָּם וְהַצְפַּרְדֵּעַ, וְלֹא יָכְלוּ עַתָּה לַעֲשׂוֹת כֵּן, אָמְרוּ אֶל פַּרְעֹה לֹא בָּאָה זֹאת הַמַּכָּה עַל יַד אַהֲרֹן בַּעֲבוּר יִשְׂרָאֵל, רַק מַכַּת אֱלֹהִים הִיא כְּפִי מַעֲרֶכֶת הַכּוֹכָבִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי פַּרְעֹה לֹא כִחֵשׁ הַבּוֹרֵא, רַק הַשֵּׁם שֶׁהִזְכִּיר לוֹ מֹשֶׁה, וְזֶהוּ כְּדָרְךָ "כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ" (שמואל א ו':ט'), עַל כֵּן חָזַק לֵב פַּרְעֹה. וְהֵבִיא רְאָיָה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר "אֶצְבַּע ה'" שֶׁהוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר אָמַר פַּרְעֹה בְּמַכַּת הַצְפַּרְדְּעִים "הַעְתִּירוּ אֶל ה'". וְעוֹד, כִּי מֹשֶׁה אָמַר לְפַרְעֹה דְּבַר מַכַּת הַיְאוֹר, וְלֹא הִזְכִּיר לוֹ בַּתְּחִלָּה מַכַּת הַכִּנִּים: וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים בְּעֵינַי, כִּי הַמִּקְרֶה לֹא יִקָּרֵא **אֶצְבַּע אֱלֹהִים**, רַק הַמַּכָּה הַבָּאָה מֵאִתּוֹ בְּעֹנֶשׁ תִּקָּרֵא "יַד ה'" וְ"אֶצְבַּע אֱלֹהִים", כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בַּכָּתוּב שֶׁהֵבִיא "לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ", וּכְתִיב "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה" (שמות י"ד:ל'א), "וְהָיְתָה יַד ה' בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם" (שמואל א י"ב:ט"ו), "כְּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם" (שם ה יא) וְעוֹד כִּי לֹא עָמְדוּ הַחַרְטֻמִּים לִפְנֵי מֹשֶׁה אַחֲרֵי כֵן, גַּם בְּמַכַּת הָעָרֹב שֶׁהָיְתָה בְּהַתְרָאָה, וְלֹא בְּשְׁאָר הַמַּכּוֹת:

אֲבָל הָעִנְיָן כִּפְשׁוּטוֹ, כִּי בִּרְאוֹת הַחַרְטֻמִּים שֶׁלֹּא יָכְלוּ לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים הוֹדוּ בְּמַעֲשֶׂה אַהֲרֹן שֶׁהָיָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְלָכֵן לֹא קָרָא לָהֶם פַּרְעֹה מִן הָעֵת הַזֹּאת וָהָלְאָה, וּלְהַמְעִיט הָעִנְיָן אָמְרוּ **אֶצְבַּע אֱלֹהִים** וְלֹא אָמְרוּ "יַד אֱלֹהִים", כְּלוֹמַר מַכָּה קְטַנָּה מֵאִתּוֹ וְלֹא אָמְרוּ "אֶצְבַּע ה'", כִּי פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו לֹא יִזְכִּירוּ הַשֵּׁם הַמְיֻחָד רַק בְּדִבְּרָם עִם מֹשֶׁה, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא יַזְכִּירֵנוּ לָהֶם: וּמַה שֶּׁלֹּא יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים, סִבָּה מֵאֵת הַשֵּׁם הָיְתָה לָהֶם, סֹבֶל עֲצָתָם בִּרְצוֹנוֹ, שֶׁהַכֹּל שָׁלוּ וְהַכֹּל בְּיָדוֹ. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי עוֹד כִּי מַכַּת הַדָּם לַהֲפֹךְ תּוֹלֶדֶת הַמַּיִם לְדָם, וּמַכַּת הַצְפַּרְדְּעִים לְהַעֲלוֹתָם מִן הַיְאוֹר, יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי אֵין בָּהֶם בְּרִיאָה אוֹ יְצִירָה, כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיִּהְיוּ הַצְפַּרְדְּעִים", רַק "וַתַּעַל הַצְפַּרְדֵּעַ", שֶׁנֶּאֱסְפוּ וְעָלוּ, רַק מַכַּת הַכִּנִּים הָיְתָה יְצִירָה, וְאֵין טֶבַע הָעָפָר לִהְיוֹת כִּנִּים, עַל כֵּן אָמַר "וְהָיָה לְכִנִּים", וְאָמַר "לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים", כְּעִנְיַן "תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְגוֹ' וַיְהִי כֵן" (בראשית א כד). וְלֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹת כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה זוּלָתִי הַיּוֹצֵר יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה. וְאָמַר "וַיַּעֲשׂוּ כֵן, וְלֹא יָכְלוּ", כִּי הִשְׁבִּיעוּ הַשֵּׁדִים לַעֲשׂוֹת מַאֲמָרָם וְאֵין בָּהֶם כֹּחַ:

וּמַה שֶּׁיְּחַזֵּק דִּבְרֵי בַּצְפַּרְדְּעִים, אָמְרָם (שמו"ר י ד), רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר צְפַרְדֵּעַ אַחַת הָיְתָה, הִשְׁרִיצָה וּמִלְּאָה כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם. אָמַר לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, מַה לְךָ עֲקִיבָא אֵצֶל הַגַּדָּה, כְּלֶךְ מְדַבְּרוֹתֶיךָ וְלֵךְ אֵצֶל נְעָעִים וְאָהֳלוֹת. צְפַרְדֵּעַ אַחַת הָיְתָה שְׁרָקָה לָהֶם וְהֵם בָּאוּ. שֶׁלֹּא רָאָה ר' אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה שֶׁיּוּכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לְהָבִיא טֶבַע חָדָשׁ בַּצְפַּרְדֵּעַ לְהוֹלִיד רְבוֹת חוּץ

מִטְּבָעָם, אֲבָל אָסְפוּ אוֹתָן לְהַעֲלוֹתָן. וְעַל דַּעַת רַבִּי עֲקִיבָא שָׁרַץ הַיְאוֹר צְפַרְדְּעִים, שֶׁיִּשְׁרֹץ בָּהֶם יוֹתֵר מִמְּנָהגוֹ. וְעַל דַּעַת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה כְּמוֹ "שִׁרְצוּ בָאָרֶץ" (בראשית ט ז), עִנְיַן תְּנוּעָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית (א כ), שֶׁיֵּאָסְפוּ וְיִתְנוֹעֲעוּ בַּיְאוֹר וּמִשָּׁם יַעֲלוּ עַל הַמִּצְרִים. וְרַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר י ז) אָמְרוּ בַּכִּנִּים שֶׁאֵין הַשֵּׁד שׁוֹלֵט עַל בְּרִיָּה פְּחוּתָה מִכַּעֲדָשָׁה, וְלֹא יָכְלוּ אֲפִלּוּ לֶאֱסֹף כִּנִּים מִמְּקוֹמָם וְלַהֲבִיאָם. וְאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (שם) עוֹד כֵּיוָן שֶׁרָאוּ הַחַרְטֻמִּים שֶׁלֹּא יָכְלוּ לְהוֹצִיא הַכִּנִּים, מִיָּד הִכִּירוּ שֶׁהָיָה מַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְלֹא מַעֲשֵׂה שֵׁדִים, וְעוֹד לֹא חָשְׁשׁוּ לְדַמּוֹת עַצְמָם לְמֹשֶׁה לְהוֹצִיא אֶת הַמַּכּוֹת: וּמַה שֶּׁאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ח':ט"ו) כִּי מֹשֶׁה לֹא הוֹדִיעָם מַכַּת הַכִּנִּים, נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁהִכָּה אַהֲרֹן בַּמַּטֶּה לְעֵינֵי פַּרְעֹה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּפִּיחַ (שמות ט':י'), אֲבָל לֹא הִתְרָה בּוֹ, כִּי אֵין הקב"ה מַתְרֶה בְּפַרְעֹה רַק בְּמַכּוֹת אֲשֶׁר בָּהֶן מִיתָה לָאָדָם, וּכְתִיב בַּצְּפַרְדְּעִים "וּצְפַרְדֵּעַ וַתַּשְׁחִיתֵם" (תהלים עח מה), שֶׁהוּא רוֹמֵז לְמִיתָה אוֹ לְהַשְׁחָתָה שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר י ד) שֶׁהָיוּ מְסָרְסִים אוֹתָם, וְכֵן הָאַרְבֶּה יְמִיתֵם בָּרָעָב, כִּי אֹכֶל יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָהֶם מִן הַבָּרָד. וְהַכֹּל רַחֲמִים מֵאִתּוֹ בָּאָדָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג ט) "וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא שָׁב מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְאַתָּה נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ". וְלָכֵן לֹא הִתְרָה בּוֹ בַּכִּנִּים וְלֹא בַּשְּׁחִין וּבַחֹשֶׁךְ רַק בַּדָּבֶר, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא מִיתָה, וְרָאוּי שֶׁתְּחוּל גַּם בָּאָדָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ אַחַר כָּךְ (שמות ט':ט"ז) "וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ", וְלָכֵן הוֹדִיעוֹ הָעִנְיָן אֵיךְ יִהְיֶה:

פסוק טז

וְאָמַר בְּמִקְצָת הַמַּכּוֹת **הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה**, וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיָה בְּעֵת צֵאת הַמַּלְכִים בַּבֹּקֶר לְהִשְׁתַּעְשֵׁעַ עַל הַמַּיִם, וְצִוָּה הקב"ה לְמֹשֶׁה שֶׁיֵּלֵךְ שָׁם, וְהַטַּעַם, כִּי בַּדָּם בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ הַמַּכָּה הָרִאשׁוֹנָה רָצָה שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה לְעֵינָיו וּבְלִי יִרְאֶה מִמֶּנּוּ. וְזֶה טַעַם "וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ" (שמות ז':ט"ו), "וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַּרְעֹה" (שמות ח':ט"ז), שֶׁיַּעֲמֹד כְּנֶגְדּוֹ בְּיָד רָמָה. וְכֵן בְּמַכַּת הָעָרֹב נֶאֱמַר "הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַּרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמַּיְמָה". וּבַבָּרָד (שמות ט':י"ג) "הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַּרְעֹה", וְהוּא גַּם כֵּן בְּצֵאתוֹ הַמַּיְמָה, כִּי הֶעָרֹב וְהַבָּרָד אֲשֶׁר בָּהֶן הַמִּיתָה וְהֶעֱנָשׁ לִבְנֵי אָדָם רָצָה הקב"ה שֶׁיִּהְיֶה לְעֵינֵי כָּל הָעָם, כִּי בְּצֵאת הַמֶּלֶךְ הַמַּיְמָה יֵלְכוּ מַרְבִּית הָעָם אַחֲרָיו, וְהִנֵּה יַתְרָה אוֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִצְעֲקוּ אֶל אֲדוֹנֵיהֶם לָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, וְאִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵן יִהְיוּ חַיָּבִין לְהֵעָנֵשׁ. אֲבָל בִּשְׁאָר הַמַּכּוֹת דֵּי בְּהַתְרַאת הַמֶּלֶךְ, וְעַל כֵּן נֶאֱמַר בָּהֶן "בֹּא אֶל פַּרְעֹה" (לעיל ז כו, להלן ט א, י א), שֶׁיָּבֹא אֶל הֵיכָלוֹ, וְלֹא הִזְכִּיר בַּכִּנִּים וּבַשְּׁחִין כֵּן, בַּעֲבוּר שֶׁהֶצְרֵךְ אַהֲרֹן לְהַכּוֹת בֶּעָפָר, וְהֵיכַל הַמֶּלֶךְ אֵין שָׁם עָפָר כִּי הִיא רִצְפַּת בַּהַט וְשֵׁשׁ, וְכֵן הֶצְרֵךְ מֹשֶׁה לִזְרֹק הַפִּיחַ הַשָּׁמַיְמָה. וְהִנֵּה עָשׂוּ אֵלּוּ הַשְּׁתַּיִם בִּפְנֵי פַּרְעֹה בִּהְיוֹתוֹ בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ אוֹ כֵּיוֹצֵא בוֹ:

פסוק יח

וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גֹּשֶׁן בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַמַּכּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת עוֹמְדוֹת אֵינָנוּ פֶּלֶא שֶׁיִּהְיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, אֲבָל זוֹ מַכָּה מְשֻׁלַּחַת, וְכַאֲשֶׁר יַעֲלוּ הַחַיּוֹת מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהָרְרֵי נְמֵרִים וַיִּשְׁחִיתוּ כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם רְאוּי הָיָה בְּטִבְעָם שֶׁיְּבוֹאוּ גַּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, אֲשֶׁר הִיא מִכְלַל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּתוֹכָהּ, לְכָךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְהִפְלֵיתִי אֶת אֶרֶץ גֹּשֶׁן**, שֶׁתִּנָּצֵל כֻּלָּהּ בַּעֲבוּר **שָׁעַמִּי עוֹמֵד עָלֶיהָ**, כִּי רַבָּה שֶׁל יִשְׂרָאֵל הִיא וְאוֹמֵר **וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ**, שֶׁאֲפִלּוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אִם יִמְצְאוּ הַחַיּוֹת אִישׁ יְהוּדִי לֹא יַזִּיקוּהוּ וְיֹאכְלוּ הַמִּצְרִיִּים, כְּדִכְתִיב (תהלים עח מה) יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֵם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן **פְּדוּת**, כְּטַעַם נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ:

אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ פֵּרֵשׁ ר"א (אבן עזרא על שמות ח':י"ח) דֶּרֶךְ מָשָׁל, כְּמִנְהַג הַמְּלָכִים שֶׁיַּעֲמִדוּ בְּאֶמְצַע הַמַּלְכוּת לְהְיוֹתוֹ קָרוֹב אֶל הַקְּצָווֹת. וְאֵין לְדָבָר זֶה טַעַם. אֲבָל הוּא לוֹמַר כִּי הוּא שַׁלִּיט וּמַשְׁגִּיחַ **בְּקֶרֶב הָאָרֶץ**, לֹא כְּמִי שֶׁיַּחְשֹׁב "עָבִים סֵתֶר לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ" (איוב כב יד). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ" (שמות כ"ג:א'), וְהוּא סוֹד נִשְׂגָּב וְנֶעְלָם:

פסוק כה

וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר כַּאֲשֶׁר אָמַר פַּרְעֹה בְּמַכַּת הַצְפַרְדְּעִים "לְמָחָר", כֵּן רָצָה מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת גַּם בָּזֹאת שֶׁיִּתְפַּלֵּל וְיָסוּרוּ **מָחָר**, וְהִנֵּה סָר הֶעָרֹב וְהָלְכוּ לָהֶם, לֹא כַּאֲשֶׁר הָיָה בַּצְפַרְדְּעִים, מִן הַטַּעַם שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר יא ג) שֶׁרָצָה הקב"ה לְצַעֵר אוֹתָם בַּמַּכּוֹת, לֹא לְהוֹעִיל לָהֶם כְּלָל. וּמֹשֶׁה נִשְׁמַר בְּכָךְ בְּאָמְרוֹ, כִּי אָמַר לְפַרְעֹה "לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים" שֶׁיִּרְמֹז לְמִיתָתָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות ח':ה'):

פרק ט

פסוק ג

בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הִתְרָה אוֹתָם בַּהוֹוֶה, כִּי רֹב הַמִּקְנָה בַּשָּׂדֶה, אֲבָל הָיָה הַדָּבָר גַּם בַּמִּקְנָה אֲשֶׁר בַּבַּיִת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ט':ו') "וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם". וְיִתָּכֵן כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת תּוֹעֲבָה לְמִצְרַיִם כָּל רוֹעֵה צֹאן (בראשית מו לד) הָיוּ מַפְרִישִׁים אוֹתָם מִן הֶעָרִים, בִּלְתִּי בְּעֵת הִשְׁתַּמְּשָׁם בַּסּוּסִים לִרְכֹּב וּבַחֲמֹרִים בְּמַשָּׂא וְהִנֵּה הָיָה הַמִּקְנָה רָחוֹק מִמִּצְרַיִם בְּשִׂדֶה גְּבוּל גֹּשֶׁן, וְיִתְעָרֵב בְּמָקוֹם הַמִּרְעֶה מִקְנֵה מִצְרַיִם וּמִקְנֵה יִשְׂרָאֵל, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְהִפְלָה ה' בֵּין מִקְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל**, אוֹ בַּעֲבוּר שֶׁהַדָּבָר מִשְּׁנוּי הָאֲוִיר רְאוּי שֶׁיִּתְפַּשֵּׁט בְּכָל הַפֶּלֶךְ, רַק שֶׁעָשָׂה הַשֵּׁם עִמָּהֶם לְהַפְלִיא:

פסוק ט

וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר י ו) הָיָה מִן הַפִּיחַ הַהוּא אָבָק יוֹרֵד עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהָיָה הָאָבָק הַהוּא כְּשֶׁיּוֹרֵד עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מַעֲלֶה בָּהֶן שְׁחִין וַאֲבַעְבּוּעוֹת, כִּי הָיָה חַם שׁוֹרֵף, וְאוּלַי הָיָה הָרוּחַ מַכְנִיס אָבָק גַּם בַּבָּתִּים וְאֵין נִצָּל מִמֶּנּוּ, וְנָכוֹן הוּא. וְכֵן יֵרֵד פְּעָמִים רַבּוֹת בִּימֵי הַבַּצֹּרֶת כִּדְמוּת אָבָק בְּרֶדֶת הַטָּל, וּכְתִיב (דברים כח כד) "יִתֵּן ה' אֶת מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר". וְכֵן יִתָּכֵן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי פֵּרוּשׁ **וְהָיָה לְאָבָק**, שֶׁיִּהְיֶה הָאָבָק אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִן הַפִּיחַ בִּמְקוֹמוֹ נוֹתֵן שְׁחִין עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁהִלְקָה אֶת הָאֲוִיר לַעֲשׂוֹת כֵּן, וּגְזֵרַת עֶלְיוֹן הִיא:

פסוק יא

וְלֹא יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ רֹאשָׁם בִּהְיוֹתָם מְלֵאִים שְׁחִין וְלֹא יָכְלוּ מַלֵּט נַפְשָׁם, עַל כֵּן לֹא בָּאוּ בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִרְאוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה בַּחוּצוֹת וְהָיוּ בְּבָתֵּיהֶם מְסֻגָּרִים:

פסוק יב

וַיְחַזֵּק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה וְיִתָּכֵן שֶׁבַּמַּכּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת הָיוּ הַחַרְטֻמִּים מְחַזְּקִים אֶת לִבּוֹ לְהִתְפָּאֵר אֲצִלּוֹ בְּחָכְמָתָם, וְעַתָּה לֹא בָּאוּ לְפָנָיו, וְאֵין עוֹזֵר לוֹ וְאֵין סוֹמֵךְ בְּאוּלָתוֹ רַק עֲוֹנָתָיו אֲשֶׁר יִלְכְּדֻנוּ. אוֹ שֶׁיִּרְמֹז הַכָּתוּב לְמָה שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ, כִּי בַּמַּכּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת בְּפִשְׁעוֹ הָיָה הַדָּבָר, וְעַתָּה סִבָּה מֵאֵת ה' כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְתִּי לְמַעְלָה (ז ג). וְהוּא הָאֱמֶת:

פסוק יח

בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן הַיּוֹם הַוָּסָדָה** וְשָׁנָה וְאָמַר עוֹד (שמות ט:כ"ד) "כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי", יִרְמֹז כִּי יֵשׁ מְקוֹמוֹת אֲחֵרִים בָּעוֹלָם שֶׁיָּרַד עֲלֵיהֶם כֵּן, כְּעִנְיַן "וַה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם" (יהושע י יא), אוֹ כְּעִנְיַן סְדוֹם גְּפְרִית וָמֶלַח וְאֵשׁ, אֲבָל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁאֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים וְלֹא הַבָּרָד הָיָה פֶּלֶא גָּדוֹל בָּהּ. וְלֹא הֲבִינוֹתִי מַה שֶּׁאָמַר בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (שמו"ר יב ג) אֵינוֹ אוֹמֵר אֲשֶׁר לֹא הָיָה בְּמִצְרַיִם כָּמוֹהוּ אֶלָּא "אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם", שֶׁלֹּא הָיָה כָּמוֹהוּ בָּעוֹלָם וְלֹא בְּמִצְרַיִם: וְטַעַם **לְמִן הַיּוֹם הַוָּסָדָה** כְּאוֹמֵר לֹא רָאוּ בָּהּ כֵּן אֲבוֹתֵיכֶם וַאֲבוֹת אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם. וְלֹא יִתָּכֵן לוֹמַר שֶׁהָיָה כֵּן טֶרֶם הוּסַד הָעוֹלָם, אוֹ טֶרֶם הָיוֹת הָאָרֶץ לְגוֹי. וְאוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁהַבָּרָד הַזֶּה עֹנֶשׁ עַל חֵטְא יוֹשְׁבֶיהָ וְאֵינֶנּוּ בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם יֹאמַר כֵּן שֶׁלֹּא בָּא כָּכָה בַּעֲוֹנוֹת אֲבוֹתָם, כִּי טֶרֶם הָיוֹתָהּ לְגוֹי דָּבָר בָּרוּר הוּא שֶׁלֹּא בָּא כֵּן:

הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז כָּל אֵלֶּה דִּבְרֵי ה' אֶל מֹשֶׁה, וּבְיָדוּעַ שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְאָמַר לְפַרְעֹה אֵת כָּל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ, וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַאֲרִיךְ, רַק אָמַר הַיֵּרֵא אֶת דְּבַר ה', שֶׁדִּבֵּר לָהֶם מֹשֶׁה כֵּן. וְהָיְתָה הָעֵצָה הַזֹּאת בְּחָכְמַת ה', כִּי מַכַּת הַבָּרָד לֹא שָׁלַח רַק לְהַשְׁחִית יְבוּל הָאָרֶץ, וְלֹא עַל הָאָדָם, עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ לְהַצִּילָם מִמֶּנָּה:

פסוק כו

רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוּר שֶׁנִּטָּה יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וְהוֹרִיד הַבָּרָד הָיָה רָאוּי שֶׁיֵּרֵד גַּם עַל אֶרֶץ גֹּשֶׁן, שֶׁהָאֱוִיר שֶׁלּוֹ וְשֶׁל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶחָד הוּא, וְלָכֵן פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב שֶׁנִּצַּל אֲוִיר אֶרֶץ גֹּשֶׁן בַּעֲבוּר שָׁשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

פסוק כז

חָטָאתִי הַפָּעַם בְּאוּרוֹ הַפַּעַם אוֹדֶה לַה' כִּי חָטָאתִי לוֹ וְהוּא **הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים**, שֶׁמַּרְדְנוּ בִּדְבָרוֹ מֵאָז וְעַד עָתָּה:

פסוק כט

כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִתָּכֵן לוֹמַר שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מִתְפַּלֵּל בְּבֵיתוֹ, רַק בַּפַּעַם הַזֹּאת רָצָה לִהְיוֹת כַּפָּיו פְּרוּשׂוֹת הַשָּׁמַיְמָה וַיַּחְדְּלוּ הַקּוֹלוֹת וְהַמָּטָר מִיָּד, וְלֹא יִתָּכֵן לַעֲשׂוֹת כֵּן בָּעִיר, עַל כֵּן אָמַר **כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר** וְכֵן נֶאֱמַר עוֹד (שמות ט':ל"ג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת הָעִיר, וּבְרַאשׁוֹנָה אָמַר (שמות ח':כ"ה) הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מכילתא פסחא בפתיחתא) שֶׁלֹּא הָיָה מִתְפַּלֵּל בְּתוֹךְ הָעִיר לְפִי שֶׁהִיא מְלֵאָה גִּלּוּלִים, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא הָיָה נִדְבָּר עִמּוֹ אֶלָּא חוּץ לַכְּרָךְ. אִם כֵּן נֹאמַר כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה פַּרְעֹה מְבַקֵּשׁ עַתָּה שֶׁיָּסוּר הַבָּרָד מִיָּד, הֻצְרַךְ מֹשֶׁה לְפָרֵשׁ לוֹ כִּי יִצְטָרֵךְ לָצֵאת אֶת הָעִיר, וְאַחֲרֵי כֵּן יִפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל ה' וְיָסוּר בִּתְפִלָּתוֹ, וְהוּא הָאֱמֶת:

פסוק ל

יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן יָפֶה תָּפַשׂ ר"א עַל דִּבְרֵי רַשִּׁ"י שֶׁאֵין **טֶרֶם** כְּמוֹ "לֹא", אֲבָל הוּא כְּטַעַם "קֹדֶם" וּפֵרֵשׁ כִּי הַכָּתוּב יֶחְסַר מִלָּה אַחַת, טֶרֶם זֶה תִּירְאוּן, כְּלוֹמַר טֶרֶם שֶׁאֶפְרוֹשׂ כַּפַּי וְיַחְדְּלוּ הַקּוֹלוֹת וְהַבָּרָד אַתֶּם יְרֵאִים אֶת ה', כִּי בְּסוּר הַמַּכָּה תָּשׁוּבוּ וְתַמְרוּ. וְהַנָּכוֹן עוֹד שֶׁנִּפְרַשׁ כִּי יִרְמֹז גַּם לַפְּעָמִים הָרִאשׁוֹנִים, יֹאמַר, כְּבָר יָדַעְתִּי מִכֶּם כִּי בְּטֶרֶם אַתֶּם יְרֵאִים וּבְאַחֲרִית אַתֶּם מוֹרְדִים, כִּי לְעוֹלָם טֶרֶם סוּר מִכֶּם הַמַּכּוֹת אַתֶּם יְרֵאִים אֶת ה' כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בַּצְּפַרְדְּעִים (שמות ח':ד') וּבָעָרֹב (שם שם כד), וַתָּשֻׁבוּ וַתַּמְרוּ אֶת פִּי ה', וְכֵן תַּעֲשׂוּ לְעוֹלָם, וּמִפָּנֵי זֶה לֹא הִזְהִירוֹ עוֹד בְּשׁוּבוֹ, אֲבָל הִתְפַּלֵּל עָלָיו בָּאַרְבֶּה עַל דַּעַת שֶׁיּוֹסִיף לַחֲטֹא:

פסוק לא

וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשִּׂעוֹרָה וגו' סִפֵּר הַכָּתוּב מַה שֶּׁאֵרַע, וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה נִכְנְסוּ שְׁנֵי הַפְּסוּקִים הָאֵלֶּה בַּמָּקוֹם הַזֶּה, טֶרֶם הִשְׁלִים דְּבַר מֹשֶׁה בְּתְפִלָּתוֹ וְסוּר הַבָּרָד. וְאָמְרוּ בְּשֵׁם הַגְּאוֹן רַב סְעַדְיָה שֶׁהֵן דִּבְרֵי מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה, שֶׁאָמַר לוֹ קֹדֶם שֶׁתִּרְאוּן וַאֲמַרְתֶּם ה' הַצַּדִּיק כְּבָר הֻכְּתָה הַפִּשְׁתָּה וְהַשִּׂעוֹרָה, וְזֶה לֹא יָשׁוּב לִרְפוּאָה, אֲבָל הַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ עֲדַיִן, וּמֵעַתָּה לֹא יִפָּסֵד לָכֶם דָּבָר:

וְאֵין לִי טַעַם בַּפֵּרוּשׁ הַזֶּה, כִּי הַבָּרָד הִכָּה כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה וְכָל הָעֵץ שִׁבֵּר, וְלֹא נִמְלְטוּ הַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת רַק מִפְּנֵי שֶׁהֵן אֲפִילוֹת, לֹא צָמְחוּ כְּלָל, אוֹ מִפְּנֵי קְטַנּוּתָן לֹא נִפְסְדוּ כִּי עוֹד תִּצְמַחְנָה, וְאִם כֵּן אֲפִלּוּ יֵרֵד עֲלֵיהֶם הַבָּרָד עוֹד יָמִים לֹא יַזִּיק, וְאֵין צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ לוֹ מַה שֶּׁנִּפְסַד וּמַה שֶּׁלֹּא נִפְסָד, כִּי בְּסוּר הַבָּרָד יִרְאֶה. וְעַל דַּעְתִּי שֶׁהֵם דִּבְרֵי מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה, שֶׁאָמַר לָהֶם יְדַעְתִּי כִּי טֶרֶם סוּר הַמַּכּוֹת תִּירְאוּן, וְאַחֲרֵי כֵּן תִּשְׁנוּ בְּאוּלְתְּכֶם, אֲבָל **הַפִּשְׁתָּה וְהַשִּׂעוֹרָה נֻכָּתָה וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת** שֶׁהֵן לְכָל חַיַּתְכֶם **לֹא נֻכּוּ** בַּמַּכָּה הַזֹּאת, וְהֵן בְּיַד הָאֱלֹהִים לְאַבֵּד אוֹתָם מִכֶּם אִם תְּשׁוּבוּ וְתֶחְטְאוּ לְפָנָיו, רָמַז לָהֶם לָמָּה שֶׁאָמַר (שמות י':ה') "וְאָכַל אֶת יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן הַבָּרָד":

פרק י

פסוק א

כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ הוֹדִיעַ הקב"ה לְמֹשֶׁה שֶׁהוּא הִכְבִּיד אֶת לִבָּם עַתָּה אַחֲרֵי שֶׁפָּחֲדוּ מִמֶּנּוּ בַּבָּרָד וְהִתְוַדּוּ עַל עֲוֹנָם. וְאָמַר לוֹ הַטַּעַם כִּי עָשִׂיתִי כֵן, לְמַעַן שֶׁאֶשִׁית בְּקִרְבָּם אֵלֶּה הָאוֹתוֹת אֲשֶׁר אֲנִי חָפֵץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם שֶׁיֵּדְעוּ מִצְרַיִם אֶת גְּבוּרָתִי, לֹא שֶׁאַעֲנִישׁ אוֹתָם יוֹתֵר מִפְּנֵי הַכֹּבֶד הַזֶּה. וְעוֹד כְּדֵי שֶׁתְּסַפֵּר אַתָּה וְכָל יִשְׂרָאֵל לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים כֹּחַ מַעֲשַׂי, וְתֵדְעוּ כִּי אֲנִי ה', וְכֹל אֲשֶׁר אֶחְפֹּץ אֶעֱשֶׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

פסוק ב

וְטַעַם **הִתְעַלַּלְתִּי** כִּי אֲנִי מְצַחֵק בּוֹ, שֶׁאֲנִי מַכְבִּיד אֶת לִבּוֹ וְעֹשֶׂה הַנְּקָמוֹת בּוֹ, כְּטַעַם "יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק ה' יִלְעַג לָמוֹ" (תהלים ב ד). וְהִנֵּה הוֹדִיעַ הקב"ה עַתָּה לְמֹשֶׁה מַכַּת הָאַרְבֶּה וְשֶׁיַּגִּיד אוֹתָהּ לְפַרְעֹה, כִּי מָה טַעַם בֹּא אֶל פַּרְעֹה, כִּי לֹא יֹאמַר לוֹ כְּלוּם, וְלֹא נִזְכַּר רַק בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה, כִּי הַכָּתוּב קִצֵּר בָּזֶה וְכֵן קִצֵּר לְמַעְלָה בְּמַכַּת הַבָּרָד שֶׁסִּפֵּר דִּבְרֵי הקב"ה אֶל מֹשֶׁה "הִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו" (שמות ט':י"ג), וְלֹא הִזְכִּיר דִּבְרֵי מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (שם יט), וְסִבַּת זֶה שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְהַאֲרִיךְ בִּשְׁנֵיהֶם, וּפַעַם יְקַצֵּר בָּזֶה וּפַעַם בָּזֶה.

וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (י"ג:ד') רָאִיתִי וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ, הוֹדִיעוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה מַה מַּכָּה יָבִיא עֲלֵיהֶם, וְכָתַב אוֹתָהּ מֹשֶׁה בְּרָמְז, וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ, זוֹ מַכַּת הָאַרְבֶּה, כַּמָּה דְתֵימַר "עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם סַפְּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם" וְגוֹ' (יואל א ג):

פסוק ג

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּתַב רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות י':ג') יָדַעְנוּ כִּי לְעוֹלָם לֹא יָבֹא מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה בְּלֹא אַהֲרֹן עִמּוֹ כִּי הוּא הַמַּלִּיץ, אֲבָל הִזְכִּיר עַתָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בַּעֲבוּר שֶׁצִּוָּה פַּרְעֹה לְהָשִׁיב אֶת שְׁנֵיהֶם וְגֵרֵשׁ אוֹתָם בָּאַחֲרוֹנָה, שֶׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בְּכָל הַמַּכּוֹת:

פסוק ד

הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים שֶׁהָיוּ יָמִים רַבִּים בֵּין מַכַּת הַבָּרָד לְמַכַּת הָאַרְבֶּה בַּעֲבוּר **הַצִּמַּח לָכֶם מִן הַשָּׂדֶה** (שמות י':ה') וְעַל דַּעְתִּי לֹא הָיוּ יָמִים רַבִּים בֵּינֵיהֶם, רַק מְעַט, כִּי בְיָדוּעַ הוּא שֶׁלֹּא נִמְשַׁךְ דִּין הַמִּצְרִיִּים יוֹתֵר מִשָּׁנָה, כִּי מִשְּׁנוֹת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ יוֹדֵעַ זֶה, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת עֵדֻיּוֹת (ב י) מִשְׁפַּט הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, וְכֵן אָמַר (שמות י':ה') **יָתֶר הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן הַבָּרָד** וּכְתִיב (שמות י':י"ב) "אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד", כִּי הָיְתָה הַשָּׁנָה הַהִיא בְּעַצְמָהּ, אִם כֵּן הָיָה הַבָּרָד בְּחֹדֶשׁ אֲדָר בַּשָּׁנָה הַהִיא, לֹא מִקֹּדֶם לָכֵן, כִּי הַשְּׂעוֹרָה אָבִיב וְהַחִטָּה אֲפִילָה וְלֹא יַזִּיק אֵלֶיהָ אִם יַכֶּה הַבָּרָד מַה שֶּׁצָּמַח מִמֶּנָּה כִּי תְּשׁוּב וְתַצְמִיחַ. וְעַדַיִן לֹא פָּרְחָה הַגֶּפֶן וְלֹא הֵנֵצוּ הָאִילָנוֹת, וּלְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב (שמות ט':כ"ה) "וְאֶת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר", כִּי שָׁבַר הָעֲנָפִים וְהַפֹּארוֹת. וְאַחֲרֵי כֵן בְּחֹדֶשׁ יָמִים בְּנִיסָן צָמְחָה הַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת, וְהִיא הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָהֶם מִן הַבָּרָד, וְהִתְחִילוּ הָעֲצִים לְהוֹצִיא פֶּרַח וְהִנְצָנִים נִרְאוּ. וְזֶה טַעַם "הַצֹּמַחַ", כִּי בָא הָאַרְבֶּה וְאָכַל פִּרְחֵיהֶם וְהִשְׁחִית הַכֹּל אֲשֶׁר לֹא הִשְׁאִיר לָהֶם פֶּרַח אוֹ צִיץ, וּבַחֹדֶשׁ הַזֶּה עַצְמוֹ נִגְאֲלוּ, וְהַכָּתוּב שָׁאַמַר (שמות י':ט"ו) "וְאֵת כָּל פְּרִי הָעֵץ", יֹאמַר עַל הַנֵּץ שֶׁיַּעֲשֶׂה פְּרִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם) "כָּל יֶרֶק בָּעֵץ":

פסוק ו

וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה בַּעֲבוּר שֶׁפָּחֲדוּ מְאֹד בַּבָּרָד, חָשַׁב מֹשֶׁה שֶׁיִּפְחֲדוּ גַּם עַתָּה שֶׁיָּמוּתוּ בָּרָעָב אִם יְאַבְּדוּ יֶתֶר הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָהֶם, וְיָצָא בְּלֹא רְשׁוּתוֹ טֶרֶם שֶׁיְּעַנְּוּהוּ הֵן אוֹ לָאו, כְּדֵי שֶׁיִּתְיַעֲצוּ בַּדָּבָר, חָשַׁב מַחְשְׁבוֹת אֱמֶת, כִּי כֵן עָשׂוּ וְאָמְרוּ לְפַרְעֹה **הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם**. וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר יג ד) רָאָה אוֹתָן שֶׁפּוֹנִים זֶה לָזֶה, מַאֲמִינִים לְדָבָרָיו, יָצָא מִשָּׁם כְּדֵי שֶׁיִּטְּלוּ עֵצָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, כִּי כֵן הָיָה עוֹשֶׂה בְּכָל עֵת בּוֹאוֹ אֶל פַּרְעֹה אֶל הֵיכָלוֹ, מַתְרֶה בּוֹ וְיוֹצֵא מִלְּפָנָיו, אֲבָל הַצֶּרֶךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר זֶה בְּכָאן בַּעֲבוּר "וַיּוּשַׁב אֶת מֹשֶׁה" וְגוֹ':

פסוק ח

מִי וְמִי הַהוֹלְכִים הָיָה פַּרְעֹה רוֹצֶה שֶׁיֵּלְכוּ רָאשֵׁיהֶם זְקֵנֵיהֶם וְשׁוֹטְרֵיהֶם, אֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת; וּמֹשֶׁה עָנָהוּ כִּי גַּם הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת יֵלְכוּ **כִּי חַג ה' לָנוּ**, וּמִצְוָה עַל כֻּלָּנוּ לָחוֹג לְפָנָיו, אָז חָרָה לְפַרְעֹה עַל הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת, וְאָמַר שֶׁלֹּא יִשְׁלַח הַטַּף בְּשׁוּם פָּנִים, כִּי הֵם לֹא יִזְבְּחוּ, אֲבָל יִשְׁלַח כָּל הַזְּכָרִים הַגְּדוֹלִים בַּעֲבוּר הֶחָג שֶׁאָמַר, וְיִשָּׁאֲרוּ הַטַּף וְהַנָּשִׁים:

פסוק י

כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם כְּתַרְגּוּמוֹ. זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י':י'). וּמַה טּוֹב הָיָה שֶׁיְּפָרְשֵׁהוּ אֵלֵינוּ, וְהַנִּסְחָאוֹת מִן הַתַּרְגּוּם מִתְחַלְּפוֹת בּוֹ, יֵשׁ שֶׁכָּתוּב בָּהֶן "אֲרֵי בִּישָׁא דְּאִתּוּן סְבִירִין לְמֶעֱבַד לָקֳבֵל אַפֵּיכוֹן אִסְתַּחֲרַת". וְנִרְאֶה לְזֹאת הַנִּסְחָא שֶׁרָצָה אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י':י') לְפָרֵשׁ הָרָעָה שֶׁאַתֶּם חוֹשְׁבִים לַעֲשׂוֹת יֵשׁ בָּהּ **נֶגֶד פְּנֵיכֶם** לְהַעִיד בָּכֶם שֶׁאַתֶּם רוֹצִים לִבְרֹחַ, כִּלְשׁוֹן "וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל נֶגְדּוֹ וְיִעִדֻהוּ לֵאמֹר" (מלכים א כ"א:י'), וְהוּא כִּלְשׁוֹן "וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם" (בראשית לז כח), "וְאִסְתַּחֲרוּ". "קוּם נָא שְׁבָה" (שם כז יט), "אִסְתַּחַר". וְיֵשׁ נִסְחָאוֹת כָּתוּב בָּהֶן "לָקֳבֵל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא", יֹאמַר הִנֵּה הָרָעָה הַזֹּאת מְזֻמֶּנֶת לָשׁוּב לְנֶגֶד פְּנֵיכֶם, כִּי עֲלֵיכֶם תַּחְזֹר, מִלְשׁוֹן "וְלֹא תִסֹּב נַחֲלָה" (במדבר לו ז), "לֹא תִסְתַּחַר":

וְזֶה כְּמִדְרַשׁ חֲכָמִים שֶׁאָמְרוּ בְּאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (י"ג:ה') דֶּרֶךְ הַבַּחוּרִים וְהַזְּקֵנִים לְזַבֵּחַ, שֶׁמָּא הַקְּטַנִּים וְהַטַּף, מִי שֶׁאוֹמֵר דָּבָר זֶה אֵין דַּעְתּוֹ אֶלָּא לִבְרֹחַ, רְאוּ כִּי אוֹתָהּ רָעָה שֶׁאַתֶּם מְבַקְּשִׁים לַעֲשׂוֹת, שֶׁיֵּשׁ בְּדַעְתְּכֶם לִבְרֹחַ, הִיא תָּשׁוּב **נֶגֶד פְּנֵיכֶם** שֶׁלֹּא תֵּצְאוּ מִכָּאן, כְּלוֹמַר מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְעוֹד מָצָאתִי בּוֹ נִסְחָא אַחֶרֶת "לֵית קָבֵל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא", יֹאמַר אֵין בְּהַכָּרַת פְּנֵיכֶם לְהָסֵב הָרָעָה אֲשֶׁר בִּלְבַבְכֶם, כִּי הַכָּרַת פְּנֵיכֶם עָנְתָה בָּכֶם. וְדֶרֶךְ הַפְּשָׁט דְּעוּ **כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם**, עוֹמֶדֶת וּקְרוֹבָה לָבֹא עֲלֵיכֶם מֵאִתִּי, כִּי אֶגְמֹל אֶתְכֶם רָעָה בִּרְאוֹתִי שֶׁאַתֶּם חֲפֵצִים לִבְרֹחַ:

פסוק יד

וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן הַכָּתוּב מוֹדִיעַ אוֹתָנוּ מִדֶּרֶךְ הַנְּבוּאָה שֶׁאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן. וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות י':י"ד) וְאוֹתוֹ שֶׁהָיָה בִּימֵי יוֹאֵל שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "כְּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן הָעוֹלָם" (יואל ב ב), לְמַדְנוּ שֶׁהָיוּ גְּדוֹל מִשֶּׁל מֹשֶׁה, אוֹתוֹ שֶׁל יוֹאֵל הָיָה עַל יְדֵי מִינִים הַרְבֵּה שֶׁהָיָה יַחַד אַרְבֶּה וְחָסִיל וְיֶלֶק וְגָזָם, אֲבָל שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁלֹּא הָיָה אֶלָּא מִין אֶחָד, וְכָמוֹהוּ לֹא הָיָה וְלֹא יִהְיֶה. וְקָשֶׁה עָלַי מַאֲמַר הָרַב, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב (תהלים עח מו) "וַיִּתֵּן לֶחָסִיל יְבוּלָם וְיִגְיָעָם לָאַרְבֶּה", וּכְתִיב (תהלים קה לד) "אָמַר וַיָּבֹא אַרְבֶּה וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר". וְאוּלַי יֹאמַר הָרַב שֶׁהָיָה מִין הָאַרְבֶּה שֶׁל מֹשֶׁה גָּדוֹל מִשֶּׁל יוֹאֵל, וּשְׁאָר הַמִּינִין שֶׁל יוֹאֵל גְּדוֹלִים מִשֶּׁל

מֹשֶׁה. וְאֵלֶּה דְּבָרִים בְּטֵלִים.

אֲבָל **בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם** נִמְשָׁךְ, **לְפָנָיו לֹא הָיָה כֵּן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן** שָׁם, וְיִתָּכֵן כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת אֶרֶץ מִצְרַיִם לַחָה מְאֹד בֵּיאוֹר, לֹא יִהְיֶה שָׁם אַרְבֶּה גָּדוֹל, כִּי דַּרְכּוֹ לָבֹא בִּשְׁנֵי עֲצִירַת הַמָּטָר, וְכַאֲשֶׁר הוּא מָזְכָּר בְּיוֹאֵל (א כ): וְכָתַב רַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה שֶׁלּוֹ, מֵעֵת עֶתֶרֶת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וְעַד עַכְשָׁו אֵין אַרְבֶּה מַפְסִיד בְּכָל מִצְרַיִם, וְאִם יִפּוֹל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְיָבֹא וְיִכָּנֵס בִּגְבוּל מִצְרַיִם אֵינוֹ אוֹכֵל מִכָּל יְבוּל הָאָרֶץ כְּלוּם עַד עַכְשָׁו, וְאוֹמְרִים כִּי זֶה כְּבָר יָדוּעַ הוּא לַכֹּל, בֹּא וּרְאֵה, כִּי בַּצַּפַּרְדֵּעַ אָמַר (שמות ח':ה') "רַק בַּיְאוֹר תִּשְׁאַרְנָה", וּלְפִיכָךְ נִשְׁאַר אלתמס"ח עַד עַכְשָׁו, אֲבָל בָּאַרְבֶּה כְּתִיב "לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם", וְעַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים קה ב) "שִׂיחוּ בְכָל נִפְלְאוֹתָיו" עַד כָּאן לְשׁוֹן הָרַב:

וְדַעְתִּי בִּפְשָׁט הַכָּתוּב, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁמַּכַּת הָאַרְבֶּה רְגִילָה לָבֹא לִפְעָמִים בְּכָל הַדּוֹרוֹת, וְעוֹד שֶׁבָּאָה זֹאת כְּדֶרֶךְ הַמִּקָּרִים כִּי רוּחַ הַקָּדִים נָשָׂאוֹ, בַּעֲבוּר זֶה אָמַר כִּי הָיָה גָּדוֹל מְאֹד מִכָּל אֲשֶׁר נִהְיָה בְּמִקְרֵה הָעוֹלָם, כִּי לְפָנָיו וְאַחֲרָיו אֵיֶנּוּ בָּא כָּמוֹהוּ, וּבְגָדְלוֹ יָדְעוּ כִּי מַכַּת אֱלֹהִים הִיא שֶׁאֵין רְגִילוּת לָבֹא כֵּן בְּאֶחָד הַזְּמַנִּים, וְגַם אוֹתוֹ שֶׁל יוֹאֵל מַכָּה מֵאֵת אֱלֹהִים:

פסוק יז

וְטַעַם **שָׂא נָא חָטָאתִי** דֶּרֶךְ כְּבוֹד לְמֹשֶׁה, כִּי הוּא אֱלֹהִים לְפַרְעֹה (שמות ז':א') וְגָדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (שמות י"א:ג'). **וְהַעְתִּירוּ אֶל ה' אֱלֹהֵיכֶם**, לִשְׁנֵיהֶם, כִּי כֵן יֹאמַר פַּרְעֹה בְּכָל פַּעַם דֶּרֶךְ מוּסָר, כִּי יוֹדֵעַ פַּרְעֹה כִּי מֹשֶׁה הוּא הַמַּעְתִּיר, כִּי כֵן אָמַר לוֹ "לְמָתַי אַעְתִּיר לָךְ" (שמות ח':ח'), "וְהַעְתַּרְתִּי אֶל ה'" (שם כה), "אֶפְרֹשׂ אֶת כַּפַּי אֶל ה'" (שם ט כט), כִּי לֹא יְדַבֵּר מֹשֶׁה בָּזֶה לְשׁוֹן רַבִּים, שֶׁלֹּא יוֹצִיא שֶׁקֶר מִפִּיו:

פסוק כג

וְטַעַם **לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו** כִּי לֹא הָיָה הַחֹשֶׁךְ הַזֶּה אֲפִיסַת אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁבָּא שִׁמְשָׁם וְהָיָה כְּמוֹ לַיְלָה, אֲבָל הָיָה חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה, כְּלוֹמַר אֵיד עָב מְאֹד שֶׁיֵּרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, כִּי עַל כֵּן אָמַר (שמות י':כ"א) "נְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם", לְהוֹרִיד מִשָּׁם חֲשֵׁכָה גְּדוֹלָה נוֹפֶלֶת עֲלֵיהֶם. וְהָיְתָה מְכַבָּה כָּל נֵר, כַּאֲשֶׁר בְּכָל הַחֲפִירוֹת הָעֲמֻקוֹת וּבְכָל מְקוֹמוֹת הַחֹשֶׁךְ הֶעָצוּם לֹא יִתְקַיֵּם הַנֵּר, וְכֵן הָעוֹבְרִים בְּהָרֵי חֹשֶׁךְ לֹא יַעֲמֹד לָהֶם שָׁם הַנֵּר וְלֹא הָאֵשׁ כְּלָל, וְעַל כֵּן **לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו**, וְאִלְמָלֵא כֵן הָיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁין בְּנֵרוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשֹׁךְ" (תהלים קה כח), כִּי הָיָה שְׁלוּחַ חֹשֶׁךְ, לֹא אֲפִיסַת אוֹר הַיּוֹם בִּלְבַד. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה אֵיד עָב מְאֹד מָרְגֵּשׁ שֶׁהָיָה בּוֹ כְּמוֹ מַמָּשׁ, כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר יד א), כַּאֲשֶׁר הוּא בְּיַם אוֹקְיָנוּס כִּעֲדוּת ר"א:

פסוק כד

וְטַעַם **צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג** כִּי אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ, וְכָל רְכוּשָׁם וְחֵילָם בַּמִּקְנֶה הָיָה, וְחָשַׁב פַּרְעֹה כִּי לֹא יַנִּיחוּ כָּל מָמוֹנָם וְיִבְרְחוּ. וְאִם אוּלַי יַעֲשׂוּ כֵּן הִנֵּה יִשָּׁאֵר לוֹ עֹשֶׁר גָּדוֹל, כִּי הָיָה מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד:

פסוק כה

גַּם אַתָּה תִתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת לֹא אָמַר מֹשֶׁה דָּבָר זֶה עַל מְנָת לְהַעֲשׂוֹת, וְלֹא עָשָׂה כֵּן כְּלָל, אֲבָל הֵם דִּבְּרֵי חִזּוּק. יֹאמַר כִּי תִּכְבַּד מְאֹד יַד ה' עָלָיו וְעַל עַמּוֹ, עַד כִּי גַּם זְבָחִים וְעוֹלוֹת וְכָל אֲשֶׁר לוֹ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ. וּבֶאֱמֶת כִּי כַּאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם (שמות י"ב:ל"ב) "וּבֵרַכְתֶּם גַּם אוֹתִי", הָיָה נוֹתֵן בִּרְצוֹנוֹ כָּל מִקְנֵהוּ לְכַפֵּר עָלָיו, אֲבָל לֹא עָלָה עַל דַּעַת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבָה (משלי כא כז), כִּי ה' חָפֵץ דַּכְּאוֹ, לֹא לְכַפֵּר עָלָיו, רַק לְהַעֲנִישׁוֹ וּלְנַעֵר אוֹתוֹ וְאֶת כָּל חֵילוֹ בַּיָּם. וְרִבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מכילתא פרק יג, תנחומא בא ז) כִּי "כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם" (שמות י"ב:ל"ב) הוּא עַל מַאֲמָרָם **גַּם אַתָּה תִתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת** אוּלַי רָצוּ לוֹמַר שֶׁרָמַז לָהֶם לָתֵת כְּכָל אֲשֶׁר אָמְרוּ, לֹא שֶׁלִּקְחוּ מִמֶּנּוּ כְּלָל, אוֹ זְבָחִים וְעוֹלוֹת לָהֶם כְּדֵי שֶׁיֵּצְאוּ, לֹא לְהַקְרִיבָם עָלָיו. וְגַם זֶה אֵינוֹ נָכוֹן:

פסוק כט

לֹא אֹסֵף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ פַּעַם אַחֶרֶת אַחֲרֵי צֵאתִי, כִּי בְּמַכַּת הַבְּכוֹרוֹת לֹא רָאָהוּ, כִּי טַעַם "וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן" (שמות י"ב:ל"א), שֶׁהָלַךְ עַד פֶּתַח בֵּיתָם וְצָעַק בַּחֹשֶׁךְ "קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי" (שם). אוֹ שֶׁשָּׁלַח לָהֶם עַל יַד הַמַּצְרִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (שם לג) "וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ". וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר **לֹא אֹסֵף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ**, בְּהֵיכָלְךָ, שֶׁלֹּא אָבֹא עוֹד אֵנִי אֵלֶיךָ, וְכָךְ אָמְרוּ בְּאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה, יָפָה אָמַרְתָּ, אַל תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי עוֹד, אֵינִי בָּא אֶצְלְךָ, אַתָּה בָּא אֶצְלִי:

פרק יא

פסוק א

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה נֶאֱמַר לוֹ זֶה, שֶׁהֲרֵי מִשֶּׁיָּצָא מִלְּפָנָיו לֹא הוֹסִיף רְאוֹת פָּנָיו, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"א:ד'). וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר יח א) קָפַץ עָלָיו הָאֱלֹהִים, כִּבְיָכוֹל נִכְנַס בְּפַלְטִין שֶׁל פַּרְעֹה בִּשְׁבִיל מֹשֶׁה שֶׁאָמַר "לֹא אֹסֵף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ" שֶׁלֹּא יִמְצָא בַּדַּאי, וְאַתָּה מוֹצֵא שֶׁלֹּא דִּבֵּר הקב"ה עִם מֹשֶׁה בְּבֵיתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה אֶלָּא אוֹתָהּ שָׁעָה, מִנַּיִן, "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר" וְגוֹ' (שמות ט':כ"ט), וְעַכְשָׁו קָפַץ הקב"ה וְדִבֵּר עִם מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר "עוֹד נֶגַע אֶחָד" וְגוֹ':

וְהִנֵּה גַּם בָּזֶה קִצֵּר בַּסִּפּוּרִים, כִּי ה' אָמַר לוֹ **עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל פַּרְעֹה**, וְהוֹדִיעוֹ הַנֶּגַע הַהוּא, וְאָמַר לוֹ "כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם", וְכָל עִנְיַן הַפָּרָשָׁה הַהִיא (שמות י"א:ד'-ח'), אֲבָל לֹא רָצָה הַכָּתוּב לְהַאֲרִיךְ בָּאֲמִירָה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה, כִּי דַּי בַּמֶּה שֶׁסִּפֵּר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה "כֹּה אָמַר ה'", כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בָּאַרְבֶּה (רמב"ן על שמות י':ב'), וּבָאוּ כָּעִנְיָן הַזֶּה פָּרָשִׁיּוֹת רַבּוֹת בַּתּוֹרָה וּבַסֵּדֶר הַזֶּה, פָּרָשַׁת "קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר" תִּקְצַר בְּדִבּוּר הקב"ה לְמֹשֶׁה (שמות י"ג:ב'), וְתַאֲרִיךְ בְּמַאֲמַר מֹשֶׁה אֶל הָעָם "זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה" (שם ג), וּגְמַר הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ, וְהֵם דִּבְרֵי הַשֵּׁם אֶל מֹשֶׁה שֶׁאָמַרְתָּ לְיִשְׂרָאֵל בּוֹ בַּלָּשׁוֹן שֶׁנִּצְטַוָּה.

פסוק ב

וְאָמַר **דַּבֶּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם**, בְּצֵאתְךָ מִלְּפָנֵי פַּרְעֹה:

פסוק ג

וְטַעַם **וַיִּתֵּן ה' אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם** שֶׁלֹּא הָיוּ אַנְשֵׁי מִצְרַיִם שׂוֹנְאִים אוֹתָם עַל הַמַּכּוֹת, אֲבָל מוֹסִיפִין בָּהֶם אַהֲבָה וְנוֹשְׂאִים חֵן בְּעֵינֵיהֶם, לֵאמֹר, אֲנַחְנוּ הָרְשָׁעִים גַּם עוֹשִׂים חָמָס, וְרָאוּי הוּא שֶׁיְּחוֹנֵן אֶתְכֶם הָאֱלֹהִים.

גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה, הַמֵּבִיא עֲלֵיהֶם הַמַּכּוֹת, **גָּדוֹל מְאֹד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה** וְאַנְשֵׁי רִיבוֹ **וּבְעֵינֵי הָעָם**, יִשְׂרָאֵל, אֲחֵרֵי שֶׁאָמְרוּ לוֹ "יֵרֶא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט" (שמות ה':כ"א), וְאַחֲרֵי "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ" (שם ו ט), כִּי נִתְגַּדֵּל מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם בִּרְאוֹתָם כִּי נֶאֱמָן הוּא לְנָבִיא לָהּ':

וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי **בְּעֵינֵי הָעָם**, עִם מִצְרַיִם, וְלֹא אָמַר בְּעֵינֵי פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו, כִּי הַשֵּׁם אִמֵּץ אֶת לִבּוֹ כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְדִבֵּר לוֹ שֶׁלֹּא כַּהֲגֵן עַתָּה פַּעֲמַיִם (לעיל י ', כח), כִּי רָצָה ה' שֶׁיָּבֹא אֵלָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ כְּבֹא אָדָם אֶל שׁוֹנְאוֹ, כִּי כָל זֶה גְּדֹלָה וּמַעֲלָה לְמֹשֶׁה. וְלֹא יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי **וַיִּתֵּן ה' אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם** הוּא חֵן הַהַשְׁאָלָה, כִּי עַתָּה בִּזְמַן הַהַבְטָחָה לֹא יֹאמַר "וַיִּתֵּן ה'", אֲבָל הָיָה אוֹמֵר "וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת חֵן הָעָם", וּלְמַטָּה בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה נֶאֱמַר "וַה' נָתַן" (שמות י"ב:ל"ו):

פסוק ד

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֶל פַּרְעֹה אָמַר כֵּן וְאֶל עֲבָדָיו כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסוֹף דְּבָרָיו (שמות י"א:ח') "וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי". וְלֹא פֵּרֵשׁ עַתָּה אֵיזֶה לַיְלָה תִּהְיֶה הַמַּכָּה הַזֹּאת, כִּי הַדִּבּוּר הַזֶּה וְהָאֲמִירָה אֶל פַּרְעֹה קֹדֶם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן הָיָה. וּכְשֶׁיֹּאמַר **כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה** לֹא יְוַדַּע אֵיזֶה לַיְלָה הוּא, וְהִנֵּה לֹא הוֹדִיעָם מֹשֶׁה לֵיל מַכָּתָם, אֲבָל אָמַר בְּחֶרְיֵ אַף לֹא אוֹסִיף אֲנִי רְאוֹת פָּנֶיךָ, אֲבָל אַתָּה תִּקְרָאֵנִי וְעֲבָדֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לִי כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה לָצֵאת מֵאַרְצֶךָ. וּבַפָּרָשָׁה הַשְּׁנִיָּה (שמות י"ב:י"ב) פֵּרֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל "וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם

בַּלַּיְלָה הַזֶּה" וְגוֹ', וּבַפָּרָשָׁה הַשְּׁלִישִׁית אָמַר (שם כט) "וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה" הַנִּזְכָּר שֶׁעָשׂוּ בּוֹ הַפֶּסַח:

פסוק ט

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה רָאוּי שֶׁיִּפַּחֵד פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו בְּמַכַּת הַבְּכוֹרוֹת וְיֵרָא מִמֶּנָּה יוֹתֵר מִכָּל אֲשֶׁר בָּא עֲלֵיהֶם, וּכְבָר רָאוּ כָּל דִּבְרֵי מֹשֶׁה מִתְקַיְּמִים בָּהֶם, בַּעֲבוּר כֵּן הוֹדִיעוֹ הַשֵּׁם שֶׁהוּא מְחַזֵּק אֶת לִבּוֹ כְּדֵי שֶׁיַּרְבֶּה בּוֹ מוֹפְתָיו בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה וּשְׁפָטִים בֵּאלֹהֵיהֶם. וְרַשִׁ"י אָמַר מַכַּת בְּכוֹרוֹת וּקְרִיעַת יַם סוּף וּלְנַעֵר הַמִּצְרִים בְּתוֹכוֹ. וְלֹא יִתָּכֵן זֶה בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר (שמות י"א:י') "וְלֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ":

פסוק י

וְטַעַם **וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה** הֵם הַמּוֹפְתִים הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה, וְאָמַר זֶה בַּעֲבוּר שֶׁהַשִּׁלּוּחִים כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁעָשׂוּ, וּגְזֵרַת מַכַּת בְּכוֹרוֹת שֶׁכְּבָר הוֹדִיעוּ אוֹתָהּ לְפַרְעֹה, כִּי בְּמִיתַת הַבְּכוֹרוֹת אֵין לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בָּהּ מַעֲשֶׂה:

פרק יב

פסוק ב

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים זוֹ מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁצִּוָּה הקב"ה אֶת יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי מֹשֶׁה, וְלָכֵן אָמַר "בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", כִּי שְׁאָר מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה הָיוּ בְּהַר סִינַי. אוֹ שֶׁבָּא לוֹמַר "בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", לֹא בְּעִיר מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא כאן) חוּץ לַכְּרָךְ. וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר תְּחִלָּה דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם וּגְמַר הַפָּרָשָׁה, אֲבָל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הֵם בְּמָקוֹם יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר **לָכֶם** כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל לְדוֹרֹתָם, וְחָזַר וְאָמַר "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל", שֶׁיְּצַוּם בְּמִצְוַת שָׁעָה לְקַחַת פֶּסַח מִצְרַיִם מִבֶּעָשׂוֹר:

וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ **לָכֶם** לוֹמַר שֶׁקִּדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ צָרִיךְ בֵּית דִּין מֻמְחִין (ר"ה כה:) וּלְכָךְ לֹא נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל", שֶׁאֵין בְּקִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ אֶלָּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכֵיוֹצֵא בָּהֶם. וְטַעַם **הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים**, שֶׁיִּמְנוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל חֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, וּמִמֶּנּוּ יִמְנוּ כָּל הֶחֳדָשִׁים שֵׁנִי וּשְׁלִישִׁי עַד תִּשְׁלוֹם הַשָּׁנָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה זֶה זִכָּרוֹן בַּנֵּס הַגָּדוֹל, כִּי בְּכָל עֵת שֶׁנִּזְכִּיר הֶחֳדָשִׁים יִהְיֶה הַנֵּס נִזְכָּר, וְעַל כֵּן אֵין לֶחֳדָשִׁים שֵׁם בַּתּוֹרָה, אֶלָּא יֹאמַר "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי" (שמות י"ט:א'), וְאוֹמֵר "וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי נַעֲלָה הֶעָנָן" (במדבר י יא), "וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ" וְגוֹ' (שם כט א), וְכֵן כֻּלָּם:

וּכְמוֹ שֶׁתִּהְיֶה הַזְּכִירָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּמִנּוֹתֵנוּ מִמֶּנּוּ אֶחָד בְּשַׁבָּת וְשֵׁנִי בְּשַׁבָּת, כַּאֲשֶׁר אֲפָרֵשׁ

(רמב"ן על שמות כ':ח'), כָּךְ הַזְכִּירָה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם בִּמְנוֹתֵנוּ הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְהַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַשְּׁלִישִׁי לִגְאֻלָּתֵנוּ, שֶׁאֵין הַמִּנְיָן הַזֶּה לַשָּׁנָה, שֶׁהֲרֵי תְּחִלַּת שְׁנוֹתֵינוּ מִתִּשְׁרֵי, דִּכְתִיב (שמות ל"ד:כ"ב) "וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה", וּכְתִיב (שם כג טז) "בְּצֵאת הַשָּׁנָה", אִם כֵּן כְּשֶׁנִּקְרָא לְחֹדֶשׁ נִיסָן רִאשׁוֹן וּלְתִשְׁרֵי שְׁבִיעִי, פִּתְרוֹנוֹ רִאשׁוֹן לְגָאוּלָה וּשְׁבִיעִי אֵלֶיהָ, וְזֶה טַעַם **רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם**, שֶׁאֵינֶנּוּ רִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה, אֲבָל הוּא רִאשׁוֹן לְשֵׁם שֶׁנִּקְרָא לוֹ לְזִכְרוֹן גְּאֻלָּתֵנוּ:

וּכְבָר הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זֶה הָעִנְיָן, וְאָמְרוּ, שְׁמוֹת חֲדָשִׁים עָלוּ עִמָּנוּ מִבָּבֶל (ירושלמי ר"ה א ב, ב"ר מח ט), כִּי מִתְּחִלָּה לֹא הָיוּ לָהֶם שֵׁמוֹת אָצְלָנוּ, וְהַסִּבָּה בָּזֶה, כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה מִנְיָנָם זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, אֲבָל כַּאֲשֶׁר עָלִינוּ מִבָּבֶל וְנִתְקַיֵּם מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ירמיה טז יד-טו) "וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי אִם חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן", חָזְרוּ לִקְרֹא הֶחֳדָשִׁים בַּשֵּׁם שֶׁנִּקְרְאִים בְּאֶרֶץ בָּבֶל, לְהַזְכִּיר כִּי שָׁם עָמָדְנוּ וּמִשָּׁם הֶעֱלָנוּ הש"י, כִּי אֵלֶּה הַשֵּׁמוֹת נִיסָן אִיָּר וְזוּלָתָם שְׁמוֹת פָּרְסִיִּים, וְלֹא יִמָּצֵא רַק בְּסִפְרֵי נְבִיאֵי בָּבֶל (זכריה א ז, עזרא ו טו, נחמיה א א) וּבְמְגִלַּת אֶסְתֵּר (ג ז). וְלָכֵן אָמַר הַכָּתוּב "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ נִיסָן", כְּמוֹ "הַפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל" (שם). וְעוֹד הַיּוֹם הַגּוֹיִם בְּאַרְצוֹת פָּרַס וּמָדַי כָּךְ הֵם קוֹרְאִים אוֹתָם נִיסָן וְתִשְׁרֵי וְכֻלָּם כְּמוֹנוּ. וְהִנֵּה נָזְכִּיר בֶּחֳדָשִׁים הַגְּאֻלָּה הַשֵּׁנִית כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עַד הֵנָּה בָּרִאשׁוֹנָה:

פסוק ג

אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת טַעַם הַמִּצְוָה הַזֹּאת, בַּעֲבוּר כִּי מַזַּל טָלֶה בְּחֹדֶשׁ נִיסָן בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל, כִּי הוּא מַזַּל הַצּוֹמֵחַ, לְכָךְ צִוָּה לִשְׁחֹט טָלֶה וְלֶאֱכֹל אוֹתוֹ, לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא בְּכֹחַ מַזָּל יָצָאנוּ מִשָּׁם אֶלָּא בְּגְזֵרַת עֶלְיוֹן. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים עוֹבְדִים אוֹתוֹ (שמו"ר טז ב), כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהוֹדִיעַ בַּמִּצְוָה הַזֹּאת שֶׁהִשְׁפִּיל אֱלֹהֵיהֶם וְכֹחָם בְּהִיוֹתוֹ בַּמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁלּוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ (שם) "קְחוּ לָכֶם צֹאן וְשַׁחֲטוּ" אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם:

פסוק ו

בֵּין הָעַרְבַּיִם מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָה קְרוּי בֵּין הָעַרְבַּיִם, שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ נוֹטָה לְצַד מְבוֹאוֹ לַעֲרֹב. וּלְשׁוֹן בֵּין הָעַרְבַּיִם נִרְאֶה בְּעֵינַי, אוֹתָן שָׁעוֹת שֶׁבֵּין עֲרִיבַת הַיּוֹם לַעֲרִיבַת הַלַּיְלָה. עֲרִיבַת הַיּוֹם בִּתְחִלַּת שֶׁבַע, כִּי יִנָּטוּ צִלְלֵי עֶרֶב, וַעֲרִיבַת הַלַּיְלָה בִּתְחִלַּת הַלַּיְלָה. עֶרֶב, לְשׁוֹן נֶשֶׁף וְחֹשֶׁךְ, כְּמוֹ "עֲרָבָה כָּל שִׂמְחָה" (ישעיה כד יא), לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על שמות י"ב:ו') ור"א הֵשִׁיב מִן הַכָּתוּב שֶׁאָמַר (שמות ל':ח') "וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם", כִּי שָׁם כָּתוּב "יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר" (שמות כ"ז:כ"א), וְעוֹד מִן הַכָּתוּב בַּפֶּסַח עַצְמוֹ "שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם" (דברים טז ו), כִּי

בְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ שְׁקִיעַת הַחַמָּה. וְאֵין זֶה תְּשׁוּבָה עַל הָרַב, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברכות ט.) בָּעֶרֶב אַתָּה זוֹבֵחַ, כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ אַתָּה אוֹכֵל, מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם אַתָּה שׁוֹרֵף. וּכְבָר כָּתַב הָרַב זֶה:

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי בָּזֶה, כִּי הַלַּיְלָה נִקְרָא "עֶרֶב", כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ב:י"ח) "בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצּוֹת", וְהוּא בַּלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ב:ח') "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת" וְכֵן "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר" (בראשית א ה), עַל תְּחִלַּת הַלַּיְלָה כְּצֵאת הַכּוֹכָבִים, וְכֵן "בְּנָשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה" (משלי ז ט). וְיִקְרָא ג"כ סוֹף הַיּוֹם "עֶרֶב" כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ "וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר סְדֹם" (בראשית יט א). וְכֵן "וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו" (שמות ט"ז:י"ג), וְלֹא בָּא הַשְּׂלָו בַּלַּיְלָה. וְכֵן רַבִּים. וּכְתִיב "עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמָה" (תהלים נה יח):

וְהִנֵּה אֵלֶּה הַשִּׁלְשָׁה עִתִּים כּוֹלְלִים כָּל הַיּוֹם, אִם כֵּן אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם יִקָּרֵא עֶרֶב מִיָּד, וְכַעֲלוֹת הַשֶּׁמֶשׁ וְכָל עֵת הֱיוֹתוֹ בַּמִּזְרָח יִקָּרֵא בֹּקֶר, וְהוּא אַרְבַּע שָׁעוֹת, כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוּ עַל תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר שֶׁקָּרֵב בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת (עדיות ו א), וְאַחַר הַבֹּקֶר יִקָּרֵא הָעֵת צָהֳרַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "מַהַבֹּקֶר וְעַד הַצָּהֳרַיִם" (מלכים א י"ח:כ"ו), וְהֵן שְׁתֵּי הַשָּׁעוֹת הַחֲמִישִׁית וְהַשִּׁשִּׁית, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה" (בראשית ו טז), כְּעִנְיַן זֹהַר. וְיִזְכִּיר בָּהֶן לְשׁוֹן רַבִּים, בַּעֲבוּר שֶׁהֵן שְׁתַּיִם. וְהִנֵּה הֵם שְׁנֵי צָהֳרַיִם, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁיַּצְהִירוּ כָּל הַצְּדָדִין, כִּי בַּבֹּקֶר הָאוֹר בַּמִּזְרָח, וּבָעֶרֶב הוּא בַּמַּעֲרָב, וּבְאֶמְצַע הַיּוֹם בְּגֹבַהּ הָרָקִיעַ מֵאִיר לְכָל הַצְּדָדִין. וְכַאֲשֶׁר יַעַבְרוּ הַצָּהֳרַיִם וְיָסוּר הַשֶּׁמֶשׁ מִזְּרֹחַ בִּשְׁנֵי הַצְּדָדִין יִקָּרֵא "עַרְבַּיִם" מִפְּנֵי שֶׁיַּעֲרֹב הַשֶּׁמֶשׁ מִשְּׁנֵי הַצְּדָדִין הֶהֵם, וְהַזְּמַן הַזֶּה הוּא כָּל עֵת זְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ בָּרָקִיעַ. אֲבָל בִּשְׁקִיעַת הַחַמָּה, וְהוּא כְּמוֹ שָׁעָה וּרְבִיעַ עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (פסחים נח:), אֵינוֹ זְמַן הַשְּׁחִיטָה וְאֵינוֹ נִקְרָא עַרְבַּיִם, אֲבָל הוּא עֶרֶב יוֹם: וְאָמַר **בֵּין הָעַרְבָּיִם**, כִּי **בֵּין** בַּמָּקוֹם הַזֶּה אֵינֶנּוּ מַבְדִּיל, אֲבָל הוּא כְּעִנְיַן בְּתוֹכָם, וְהוּא כְּמוֹ "בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶיךָ" (בראשית כו כח), "בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִיא" (שם כג טו), "עַל בֵּין עֲבֹתִים" (יחזקאל יט יא), "מְבֵינוֹת לַגַּלְגַּל" (שם י ו), כְּמוֹ בְּתוֹכָם, "מִבֵּין הַשְּׂרָפָה" (במדבר יז ב), מִתּוֹכָהּ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר "וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה" (משלי לא טו), בְּתוֹךְ לַיְלָה, וְכֵן **בֵּין הָעַרְבָּיִם**, וְלֹא נֶאֱמַר בָּעַרְבַּיִם, שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּמַשְׁמַע עֶרֶב יָמִים רַבִּים. וְהִנֵּה אָמַר הַכָּתוּב שֶׁנִּשְׁחַט אֶת הַפֶּסַח בְּתוֹךְ הָעַרְבַּיִם, כִּי זְמַן הַשְּׁחִיטָה מִן הַתּוֹרָה הוּא מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָה עַד תְּחִלַּת שְׁקִיעַת הַחַמָּה, וְכֵן אָמַר "בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַה'" (ויקרא כג ה), שֶׁהוּא זְמַן הַשְּׁחִיטָה, וְכֵן "בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ" (במדבר ט ג), עַל תְּחִלַּת הֲעֲשִׂיָּה שֶׁהִיא הַשְּׁחִיטָה, וְכֵן "בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר" (שמות ט"ז:י"ב), הֵם הַשָּׁעוֹת הַנִּזְכָּרוֹת, כִּי הָיָה לָהֶם לַאֲכִילַת הַבָּשָׂר זְמַן גָּדוֹל. וְאָמַר (שם יג) "וַיְהִי בָעֶרֶב

וַתַּעַל הַשְּׁלָו", כִּי עָלָה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְשָׁעָה אַחַת בָּעֶרֶב:

וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הַלָּשׁוֹן כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י, שְׁנֵי עֲרָבִים, עֶרֶב בֹּקֶר וְעֶרֶב יוֹם, כִּי כֵן יֹאמַר הַכָּתוּב מִנְחַת הַבֹּקֶר וּמִנְחַת הָעֶרֶב, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג':כ') "וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה", וְאוֹמֵר (עזרא ט ד-ה) "עַד לְמִנְחַת הָעֶרֶב וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קַמְתִּי מִתַּעֲנִיתִי", וּמִנְחָה לְשׁוֹן מְנוּחַת הַשֶּׁמֶשׁ וְהַשְׁקֵט אוֹרוֹ הַגָּדוֹל, כְּדִמְתַרְגְּמִינַן "לְמִנַח יוֹמָא" (בראשית ג ח), וְהֵן מִנְחָה גְּדוֹלָה וּמִנְחָה קְטַנָּה שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים (ברכות כו:). וְהִנֵּה כָּל הַזְּמַן הַזֶּה לְהַדְלָקַת הַנֵּרוֹת וְלַקְטֹרֶת שֶׁאֵינָן כְּשֵׁרִין בַּלַּיְלָה אֶלָּא בִּזְמַן תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם וְקוֹדְמִין לוֹ. וְלָזֶה יִטֶּה דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ב:ו') שֶׁאָמַר "בֵּין שִׁמְשַׁיָּא", שֶׁמֶשׁ הַמִּזְרָח וְשֶׁמֶשׁ הַמַּעֲרָב, וְאָמַר הַכָּתוּב (שמות כ"ז:כ"א) "יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר", שֶׁתִּהְיֶינָה דּוֹלְקוֹת כָּל הַלַּיְלָה:

וְהִנֵּה נוֹכַל לְפָרֵשׁ "שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב" (דברים טז ו), בַּזְּמַן הַנִּזְכָּר, כִּי נִקְרָא עֶרֶב, וְיִהְיֶה "כִּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם" מְחֻבָּר עִם "וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ", וְכֵן רַבִּים. אֲבָל עַל דַּעְתִּי אֵין "תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח" עַל הַשְּׁחִיטָה, אֲבָל יֹאמַר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ, שָׁם תַּעֲשֶׂה זֶבַח הַפֶּסַח בַּלַּיְלָה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁהוּא מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם טז א) "הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה". וְאָמַר עַל זוֹ הָעֲשִׂיָּה וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם הַהוּא הַנִּזְכָּר, וְהַפֶּסַח עַצְמוֹ יִקָּרֵא זֶבַח, "לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי" (שמות לד כה), פִּסְחִי: וְזֶה טַעַם כָּל הַפָּרָשָׁה (דברים טז א) "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה וְגוֹ' לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ", הִזְכִּיר הָעֲשִׂיָּה וְהַלַּיְלָה, וְצִוָּה אֵיךְ יֹאכְלוּהוּ, וְהִזְכִּיר שִׁבְעַת הַיָּמִים (פסוק ג-ד), וְאֵין בְּכָל הַפָּרָשָׁה הַהִיא זֵכֶר לְיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר וְהַשְּׁחִיטָה בּוֹ, וְכֵן אָמַר "וְלֹא יָלִין מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר" (דברים טז ד). וְהִנֵּה בָּעֶרֶב בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן, יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר, הָרִאשׁוֹן בְּשִׁבְעַת הַיָּמִים הַנִּזְכָּרִים, כִּי יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לֹא הֻזְכַּר כָּאן כְּלָל, וְכֵן "בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת" (שמות י"ב:י"ח) הוּא לֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר. וְהִנֵּה פֵּרוּשׁ "אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב" שֶׁלֹּא יָלִין לַבֹּקֶר מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אוֹתוֹ זֶבַח בְּעֶרֶב יוֹם הָרִאשׁוֹן:

פסוק ח

וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ שִׁעוּרוֹ וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ, וּבְמַצּוֹת עִם מְרוֹרִים יֹאכְלוּהוּ, וְכֵן "עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים" (במדבר ט יא), כְּמוֹ עִם, וְכָמוֹהוּ "וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים" (שמות ל"ה:כ"ב), וְכֵן "רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ" (שמות י"ב:ט'). וְלֹא אָמַר "עִם", לְלַמֵּד שֶׁאֵינוֹ חוֹבָה שֶׁיְּהֵא כּוֹרְכָן בְּבַת אַחַת וְאוֹכְלָן. וְיָחְסֵר הַכָּתוּב בֵּי"ת, כְּמוֹ "יִרְחֲצוּ מַיִם" (שמות ל':כ'), "וַיָּמָת סֶלֶד לֹא בָנִים" (דהי"א ב ל). וִילַמֵּד הַכָּתוּב שֶׁאֵין

מִצְוָה בַּמְרוֹרִים אֶלָּא עִם אֲכִילַת הַבָּשָׂר, אֲבָל הַמַּצּוֹת חָזַר וְצִוָּה (שמות י"ב:י"ח) "בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצּוֹת", אֲפִילּוּ בִּפְנֵי עַצְמָן, כְּדַעַת רַבּוֹתֵינוּ (פסחים קכ.):

וְיוֹתֵר נָכוֹן שֶׁנֹּאמַר כִּי **וּמַצּוֹת** נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה, וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר וּמַצּוֹת, וְחָזַר וְצִוָּה עִם מְרוֹרִים יֹאכְלוּהוּ לַבָּשָׂר הַנִּזְכָּר. וְהִנֵּה צִוָּה בַּאֲכִילַת הַבָּשָׂר וּבַאֲכִילַת הַמַּצּוֹת, וְלֹא צִוָּה בַּאֲכִילַת הַמְרוֹרִים, רַק אָמַר שֶׁיֹּאכְלוּ לַבָּשָׂר עִם מְרוֹרִים, יִרְמֹז שֶׁאֵין בַּמְרוֹרִים מִצְוָה רַק לֶאֱכֹל הַבָּשָׂר עִמָּהֶם, וּבִזְמַן שֶׁאֵין בָּשָׂר אֵין בַּמְרוֹרִים מִצְוָה וְגַם אֵינָם מְעַכְּבִים הַבָּשָׂר. וְאִם אָכַל פֶּסַח וְלֹא אָכַל מְרוֹרִים יְדֵי פֶּסַח יָצָא, כִּי הַמִּצְוָה בַּפֶּסַח כְּמוֹ הַמִּצְוָה בַּמַּצָּה, כָּל אַחַת צַוָּאָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ:

פסוק ט

אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֹׁל זוֹ מִצְוָה לְדוֹרוֹת, שֶׁכָּל הַמִּצּוֹת בְּכָאן בְּגוּף הַפֶּסַח מִצְוָה לְדוֹרוֹת, אֲבָל הַמִּצְוָה בָּאוֹכְלִים, כְּגוֹן "מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים" (שמות י"ב:י"א), וְהַדָּם עַל הַמַּשְׁקוֹף (שמות י"ב:ז'), אֵינָנּוּ רַק בְּפֶסַח מִצְרַיִם. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב בְּפֶסַח שֵׁנִי (במדבר ט יא יב) "עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ, לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ", שֶׁהֵן צְלִי אֵשׁ, לֹא נָא וְלֹא מְבֻשָּׁל:

פסוק יב

וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים שֶׁל עֵץ הָיְתָה נִרְקֶבֶת וְשֶׁל מַתֶּכֶת הָיְתָה נִתֶּכֶת. וְלֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב בַּשְּׁפָטִים הָאֵלֶּה, בַּעֲבוּר כִּי מוּסַר הֲבָלִים עֵץ הוּא. וְכֵן בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כָּתוּב (שמות י"ב:כ"ט) וַה' הִכָּה כָל בְּכוֹר אָדָם וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה, וְלֹא הִזְכִּיר הַשְּׁפָטִים בֵּאלֹהֵיהֶם, כִּי לְמִיתַת הַבְּכוֹרוֹת חָרְדוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם פסוק ל) "וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל עֲבָדָיו וְכָל מִצְרַיִם", וְהַשְּׁפָטִים בֵּאלֹהֵיהֶם לֹא נוֹדְעוּ עַד הַבֹּקֶר שֶׁהָלְכוּ לְבֵית תּוֹעֲבוֹתָם. וּכְתִיב "וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר, וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים" (במדבר לג ד).

וְעַל דַּעְתִּי יִרְמֹז הַכָּתוּב לְשָׁרֵי מַעְלָה, אֱלֹהֵי מִצְרַיִם, כְּעִנְיַן "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה" (ישעיה כד כא), וְהִנֵּה הִשְׁפִּיל מַזָּלָם וְשָׂרֵי הַמַּזָּלוֹת שֶׁעֲלֵיהֶם. וְהַכָּתוּב יִרְמֹז וְיקַצֵּר בַּנֶּעֱלָם:

אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה' אֲנִי בְּעַצְמִי וְלֹא עַל יְדֵי הַשָּׂלִיחַ. זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:י"ב). וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא **וְעָבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**, אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ **וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר**, אֲנִי וְלֹא שָׂרָף, **וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים**, אֲנִי וְלֹא הַשָּׂלִיחַ, **אֲנִי ה'**, אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר. וּפֵרוּשׁוֹ, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהַפָּרְשָׁה דִּבּוּר מֹשֶׁה עִם יִשְׂרָאֵל, הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "וְעָבַר ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהִכָּה כָל בְּכוֹר", וּלְכָךְ יְדָרְשׁוּ כִּי **וְעָבַרְתִּי** אֲנִי בְּעַצְמִי, לֹא עַל

יְדֵי מַלְאָךְ שֶׁלּוּחַ מֵאִתּוֹ בַּמַּגֵּפוֹת, כָּעִנְיָן בְּדָוִד (שמואל ב כ"ד:ט"ז) וּבְסַנְחֵרִיב (מלכים ב י"ט:ל"ה). **וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר**, אֲנִי וְלֹא שָׂרָף, לוֹמַר כִּי גַּם הַמַּכָּה תִּהְיֶה עַל יַד הקב"ה, לֹא כְּמֶלֶךְ שֶׁיַּעֲשֶׂה נְקָמָה בְּשׁוֹנְאָיו לְפָנָיו עַל יְדֵי סְפַקְלָטוֹרִים שֶׁלּוֹ, שֶׁהֵם הַשָּׂרָפִים שֶׁמֵּהֶם תֵּצֵא אֵשׁ שׂוֹרֶפֶת בְּאוֹיְבָיו, כְּעִנְיַן אֵלִיָּהוּ בְּשָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים: **וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים** וְלֹא עַל יְדֵי הַשָּׁלִיחַ הַשָּׁלוּחַ מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ לְכָל הַמַּעֲשִׂים הַנַּעֲשִׂים בָּאָרֶץ, וְהוּא הַמַּלְאָךְ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא בַּעֲבוּר כֵּן מְטַטְרוֹן. כִּי פֵּרוּשׁ הַמִּלָּה מוֹרֶה הַדֶּרֶךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסִפְרֵי (האזינו שלח), אֶצְבְּעוֹ שֶׁל הקב"ה נַעֲשָׂה מְטַטְרוֹן לְמֹשֶׁה וְהֶרְאָהוּ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבִילַמְּדֵנוּ (מובא בערוך ערך מטטר), "וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם" (במדבר כב לו), שֶׁשָּׁלַח מְטַטְרוֹן לְפָנָיו. וְעוֹד שָׁם "רְאֵה הַחִלּוֹתִי תֵּת לְפָנֶיךָ" (דברים ב לא), אִי אִכְפַּת לְךָ אֲנִי מְטַטְרוֹן שֶׁלְּךָ. וְאַל תִּתְמַהּ, שֶׁהֲרֵי אֲנִי עָתִיד לֵעָשׂוֹת מְטַטְרוֹר לִפְנֵי אָדָם עָרֵל, לִפְנֵי כּוֹרֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר "אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ" (ישעיה מה ב), לִפְנֵי אִשָּׁה אֲנִי עָתִיד לְקַדֵּם, לִפְנֵי דְּבוֹרָה וּבָרָק, שֶׁנֶּאֱמַר "הֲלֹא ה' יָצָא לְפָנֶיךָ" (שופטים ד יד), וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים. וְכֵן שָׁמַעְתִּי כִּי שְׁלִיחַ בִּלְשׁוֹן יָוָן "מְטַטָּר". וְדִרְשׁוּ **אֲנִי ה'**, אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר, שֶׁהוּא אֶחָד וְאֵין אֱלֹהִים עִמּוֹ לִמְחוֹת עַל יָדוֹ. וְזֶהוּ עִנְיַן הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה:

פסוק טז

כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם פֵּרֵשׁ רַשְׁ"י אֶפִלּוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים. וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה, שֶׁאִם הָאֲחֵרִים הָאֵלּוּ יִשְׂרְאֵל, הֵם עַצְמָן מֻזְהָרִין עָלֶיהָ, וְאֵין אֲנִי מֻזְהָר בִּמְלַאכְתִּי שֶׁלֹּא תֵּעָשֶׂה עַל יָדוֹ, אֶלָּא שֶׁאִם מַטְעֶה אוֹתוֹ בְּאִסּוּר, מֻזְהָר עָלֶיהָ מִשּׁוּם "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל" (ויקרא יט יד), בֵּין בִּמְלַאכְתּוֹ בֵּין בִּמְלֶאכֶת הָעוֹשֶׂה עַצְמוֹ. וְאִם אֲחֵרִים הַלָּלוּ גּוֹיִם, אֵין אָנוּ מֻזְהָרִים בַּתּוֹרָה עַל מְלָאכָה שֶׁל גּוֹי כְּלָל לֹא בְּיוֹם טוֹב וְלֹא בְּשַׁבָּת, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שְׁבוּת מִדִּבְרֵיהֶם עִם הָאֲמִירָה שֶׁלָּנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ אֲמִירָה לְגוֹי שְׁבוּת (שבת קנ.), וְזֶה דָּבָר מְבֹאָר בַּגְּמָרָא: אֲבָל מַצְאתִי בַּמְכִילְתָּא (כאן) "כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם", לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה, וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ, וְלֹא יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלַאכְתְּךָ. אַתָּה אוֹמֵר לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ וְלֹא יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלַאכְתְּךָ, אוֹ לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ וְלֹא יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלַאכְתּוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר "שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה" (ויקרא כג ג), הָא לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ אֲבָל יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלַאכְתּוֹ. דִּבְרֵי ר' יִשְׁיָה. וְר' יוֹנָתָן אוֹמֵר אֵינוֹ צָרִיךְ, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות כ':ט') "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָל מְלַאכְתֶּךָ", וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמָה שַׁבָּת חֲמוּרָה אֵין אַתָּה מֻזְהָר עַל מְלֶאכֶת הַגּוֹי כִּמְלַאכְתְּךָ וְכוּ'. ע"כ בְּבָרַיְתָא זוֹ. וּבְוַדַּאי הִיא אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא שֶׁבָּאוּ לֶאֱסֹר מִדִּבְרֵיהֶם אֲמִירָה בְּמְלָאכָה שֶׁלָּנוּ, וְסָמְכוּ אוֹתָהּ לַמִּקְרָא הַזֶּה, אֲבָל בִּמְלֶאכֶת הַגּוֹי בְּשֶׁלּוֹ מֻתָּר. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ לְמַדְנוּ שֶׁלֹּא גָּזְרוּ בַּאֲמִירָה לְגוֹי אֶלָּא בְּשֶׁלָּנוּ, אֲבָל

בְּשֶׁלּוֹ אוֹמֵר לַגּוֹי וְעִשָּׂה. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:ט"ז) בַּגְּמָרָא בָּבָא מְצִיעָא (צ.): וְשָׁם בַּמְּכִילְתָּא עוֹד, אֵין לִי אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁהֵם מִשּׁוּם מְלָאכָה, דְּבָרִים שֶׁהֵן מִשּׁוּם שְׁבוּת מִנַּיִן, תַּלְמוּד לוֹמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה" (שמות י"ב:י"ז), לְהָבִיא דְּבָרִים שֶׁהֵן מִשּׁוּם שְׁבוּת. וּבָרַיְתוֹת כָּאֵלֶּה מַטְעוֹת וְאֵין רָאוּי לְכָתְבָן כִּפְשׁוּטָן, שֶׁגַּם זֶה נִרְאֶה שֶׁהוּא אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא. וְיֵשׁ לִי בָּזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן, עוֹד אֲדַבֵּר עָלָיו בע"ה (בויקרא כג כד):

לְכָל נֶפֶשׁ אֶפִלּוּ נֶפֶשׁ בְּהֵמָה. יָכוֹל אַף לַגּוֹיִים, תַּלְמוּד לוֹמַר לָכֶם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:ט"ז). וְגַם זֶה אֵינֶנּוּ כַּהֲלָכָה. אֲבָל לָכֶם וְלֹא לַגּוֹיִים, לָכֶם וְלֹא לַבְּהֵמָה (עי' ביצה כא.):

פסוק יט

לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם מִנַּיִן לַגְּבוּלִין, ת"ל "בְּכָל גְּבוּלֵךְ" (שמות י"ג:ז'). מַה ת"ל "בְּבָתֵּיכֶם", מַה בֵּיתְךָ בִּרְשׁוּתְךָ אַף גְּבוּלְךָ בִּרְשׁוּתְךָ, יָצָא חָמֵצוֹ שֶׁל נָכְרִי שֶׁהוּא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל וְלֹא קִבֵּל עָלָיו אַחֲרָיוּת, זֶה לְרַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:י"ט). וְאֵינוֹ מְכֻוָּן אֶצְלִי, שֶׁאֵין בְּמַשְׁמַע "בִּרְשׁוּתְךָ" לְהוֹצִיא חָמֵץ שֶׁל נָכְרִי, שֶׁהֲרֵי בִּרְשׁוּתוֹ הוּא, וּבָתִּים וּגְבוּלִין שָׁוִין הֵן בּוֹ, שֶׁהֲרֵי שְׁתֵּיהֶן רְשׁוּת שֶׁלּוֹ וּמָמוֹן שֶׁל אֲחֵרִים. וְעוֹד, שֶׁחָמֵץ שֶׁל נָכְרִי שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו אַחֲרָיוּת אֵינוֹ בָּא בַּהֶקֵּשׁ הַזֶּה, שֶׁאֵין שֶׁל בָּתִּים פָּשׁוּט לְהֶתֵּר יוֹתֵר מִשֶּׁל גְּבוּלִין, אֲבָל בַּבָּתִּים הוּא בְּמַשְׁמַע אִסּוּר מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה דִּכְתִיב "לֹא יִמָּצֵא", וְהֻתַּרוֹ יוֹצֵא לָנוּ מִדִּכְתִיב (שמות י"ג:ז') "לֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר", שֶׁלְּךָ אִי אַתָּה רוֹאֶה אֲבָל אַתָּה רוֹאֶה שֶׁל אֲחֵרִים וְשֶׁל גָּבוֹהַּ, וְאֵין לִי אֶלָּא בַּגְּבוּלִין, בַּבָּתִּים מִנַּיִן, תַּלְמוּד לוֹמַר שְׂאוֹר שְׂאוֹר לְגָזֵרָה שָׁוָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּתְחִלַּת מַסֶּכֶת פְּסָחִים (ה.):

אֲבָל הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה שֶׁדָּרְשׁוּ מַה בֵּיתְךָ בִּרְשׁוּתְךָ אַף גְּבוּלְךָ בִּרְשׁוּתְךָ אֵינוֹ אֶלָּא לְהוֹצִיא חָמֵצוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת נָכְרִי. וְכֵן שְׁנוּיָה בַּמְּכִילְתָּא (כאן) "בְּבָתֵּיכֶם" לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "בְּכָל גְּבוּלְךָ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי כְּמַשְׁמָעוֹ, ת"ל "בְּבָתֵּיכֶם", מַה בֵּיתְךָ בִּרְשׁוּתְךָ אַף גְּבוּלְךָ בִּרְשׁוּתְךָ, יָצָא חָמֵצוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת נָכְרִי אע"פ שֶׁהוּא יָכוֹל לְבַעֲרוֹ אֲבָל אֵינוֹ בִּרְשׁוּתוֹ, יָצָא חָמֵצוֹ שֶׁל נָכְרִי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל וְחָמֵץ שֶׁנָּפַל עָלָיו מַפֹּלֶת אע"פ שֶׁהוּא בִּרְשׁוּתוֹ אֲבָל אֵינוֹ יָכוֹל לְבַעֲרוֹ וְכוּ'. וּפֵרוּשָׁהּ, שֶׁהָיָה בְּמַשְׁמָע וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ בְּכָל גְּבוּלְךָ שֶׁלֹּא נִנִּיחַ חָמֵצְנוּ בְּכָל גְּבוּלֵנוּ אֶפִלּוּ בְּבֵית שֶׁל נָכְרִי, וּלְכָךְ בָּא "בְּבָתֵּיכֶם" לְהוֹצִיא בֵּיתוֹ שֶׁל נָכְרִי:

וְלָמַדְנוּ מִן הַבָּרַיְתָא הַזּוֹ שֶׁלֹּא הֻזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה אֶלָּא שֶׁלֹּא נְקַיֵּם חָמֵץ שֶׁלָּנוּ בִּרְשׁוּתֵנוּ, בֵּין בְּבָתֵּינוּ בֵּין בִּגְבוּלֵנוּ, אֲבָל אִם הִפְקִדְנוּ אוֹתוֹ בְּיַד גּוֹי בַּבַּיִת שֶׁלּוֹ אֵין אָנוּ עוֹבְרִים עָלָיו בְּבַל יֵרָאֶה וּבַל יִמָּצֵא. וְכֵן הַדָּבָר, שֶׁאִם לֹא תֹּאמַר כֵּן, עַל חָמֵץ שֶׁלּוֹ עוֹבֵר בְּכָל מָקוֹם וַאֲפִלּוּ

הִפְקִידוּ בְּיַד גּוֹי בִּמְדִינַת הַיָּם, וְעַל שֶׁל נָכְרִי אֵינוֹ עוֹבֵר עָלָיו אֲפִלּוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר "בְּבָתֵּיכֶם" וְלָמָּה נֶאֱמַר "בִּגְבוּלְךָ", אֵין בֵּין בָּתֵּינוּ וּגְבוּלֵנוּ לְבָתֵּי הַגּוֹיִם וּגְבוּלֵיהֶם הֶפְרֵשׁ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הֻזְהַרְנוּ כְּלָל מִן הַתּוֹרָה אֶלָּא מֵרְשׁוּתֵנוּ. אֲבָל מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים הֻצְרַכְנוּ לְבַעֵר חָמֵץ שֶׁלָּנוּ מִכָּל מָקוֹם:

וּלְפִי זֶה אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (פסחים ו) יְחֵד לוֹ בַּיִת אֵינוֹ עוֹבֵר עָלָיו, לוֹמַר שֶׁחָמֵץ שֶׁל נָכְרִי שֶׁקִּבֵּל עָלָיו אַחֲרָיוּת אע"פ שֶׁנִּדּוֹן כְּשֶׁלּוֹ אֵינוֹ אָסוּר אֶלָּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּרְשׁוּת גּוֹי מֻתָּר, וַאֲפִלּוּ מִדִּבְרֵיהֶם לֹא גָּזְרוּ עָלָיו כְּלָל. וְהָרַב לֹא סָבַר כֵּן בְּפֵרוּשׁ גְּמָרָא דִּפְסָחִים. וְזֶה שֶׁסִּימוּ בַּבָּרַיְתָא שֶׁכָּתַבְנוּ, יָצָא חֲמֵצוֹ שֶׁל נָכְרִי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל, מֵהֶקֵּשׁ בָּתִּים וּגְבוּלִין קָאָמַר, דְּמַה בַּגְּבוּלִין מֻתָּר דִּכְתִיב "לְךָ", שֶׁלְּךָ אִי אַתָּה רוֹאֶה אֲבָל אַתָּה רוֹאֶה שֶׁל אֲחֵרִים וְשֶׁל גָּבוֹהַּ, אַף בַּבָּתִּים נָמֵי מֻתָּר. וּמוֹצִיא נָמֵי חָמֵץ שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מַפּוֹלֶת גְּדוֹלָה שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לְפַקֵּחַ הַגַּל, וְהוּא אָבוּד מִמֶּנּוּ וּמִכָּל אָדָם שֶׁהוּא מֻתָּר, דְּלָא קָרֵינָא בֵּהּ שֶׁלְּךָ:

פסוק כ

כָּל מַחְמֶצֶת לְהָבִיא אֶת תַּעֲרֻבְתּוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:כ'). וְגַם זֶה אֵינוֹ, שֶׁהֲלָכָה הִיא כְּדִבְרֵי חֲכָמִים (שם מג.) עַל חָמֵץ דָּגָן עָנוּשׁ כָּרֵת, וְעַל עֵרוּבוֹ בְּלֹא כְלוּם:

פסוק כא

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַפָּרָשָׁה הַזּוֹ מְקֻצֶּרֶת בַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ ה' בַּפָּרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל הַכֹּל בִּפְרָט וְלִמֵּד אוֹתָם כָּל הָעִנְיָן, וְנִכְלָל הַדָּבָר בַּכָּתוּב "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ" (שמות י"ב:כ"ח). אֲבָל הַזְכִּיר זֹאת הַפָּרָשָׁה בִּכְלָל כִּי **קָרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל** וְהֵם אָסְפוּ אֵלָיו כָּל הָעָם, וְאָז אָמְרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל **מִשְׁכוּ** הַצֹּאן מִן הָעֵדֶר אֶל בָּתֵּיכֶם לִהְיוֹת לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת מִבֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ. וְיִתְכֵּן שֶׁאָמַר **מִשְׁכוּ**, בַּעֲבוּר הֱיוֹת צֹאנָם רְחוֹק מְאֹד מֵהֶם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל רֹעֵה צֹאן (בראשית מו לד), וְאָמַר **וּקְחוּ לָכֶם**, קְחוּ אוֹתָם **לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם** אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת **וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח** בֵּין הָעַרְבַּיִם, כְּכָל הַמְפֹרָשׁ לְמַעְלָה בַּמִּצְוָה:

וְשָׁנוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן) **וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל**, מַגִּיד שֶׁעָשָׂאָן ב"ד **וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם**, הַדָּבָר מִפִּי מֹשֶׁה לֵאמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל, דִּבְרֵי ר' יֹאשִׁיָּה. ר' יוֹנָתָן אוֹמֵר, הַדָּבָר מִפִּי מֹשֶׁה לֵאמֹר לַזְּקֵנִים, וּזְקֵנִים לֵאמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה לְדַעַת רַבִּי יֹאשִׁיָּה יִהְיֶה **וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל** שֶׁיַּאַסְפוּ אֵלָיו כָּל הָעָם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְעַל דַּעַת רַבִּי יוֹנָתָן הֵן יֹאמְרוּ לַקָּהָל, וְיִהְיֶה "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות י"ב:ג') הַזְּקֵנִים הַנּוֹעָדִים לָהֶם, כְּמוֹ "וְהָיָה אִם מֵעִינֵי הָעֵדָה" (במדבר טו כד):

וְהוֹסִיף בְּזֹאת הַפָּרָשָׁה בֵּאוּר בִּנְתִינַת הַדָּם שֶׁתִּהְיֶה בַּאֲגַדַּת אֵזוֹב וּטְבִילָה בַּסַּף שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לְמַעְלָה בְּפֵרוּשׁ, אֲבָל שָׁם (שמות י"ב:ז') נֶאֱמַר סְתָם "וְלָקְחוּ מִן הַדָּם", לְלַמֵּד שֶׁכָּל לְקִיחָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה סְתָם שֶׁתִּהֵא בַּאֲגַדָּה, וְשֶׁכָּל קַבָּלַת דָּם טְעוּנָה כְּלִי, כְּמִדְרָשׁ רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) וּפֵרֵשׁ לָהֶם בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת (שמות י"ב:כ"ב) **וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר**, כִּי בַּעֲבוּר זֶה נִצְטַוּוּ בִּנְתִינַת הַדָּם עַל הַמַּשְׁקוֹף שֶׁיִּהְיוּ שְׁמוּרִים שָׁם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית" (שמות י"ב:י"ג): וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות י"ב:כ"ב) **וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ**, מַגִּיד שֶׁמַּאֲחַר שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית לְחַבֵּל אֵינוֹ מַבְחִין בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע, וְלַיְלָה רְשׁוּת לַמְחַבְּלִים הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קד כ) "תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה" וְכֵן תִּרְמֹשׁ כָּל חַיְתוֹ יָעַר". וְלֹא הֲבִינוֹתִי דְּבָרָיו בַּמֶּה שֶׁאָמַר וְלַיְלָה רְשׁוּת לַמְחַבְּלִים הוּא שֶׁנֶּאֱמַר "בּוֹ תִּרְמֹשׁ כָּל חַיְתוֹ יָעַר", וְכִי אָסוּר לְאָדָם בְּכָל לַיְלָה לָצֵאת מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר שֶׁהַלַּיְלָה הַזֶּה נִתְּנָה בּוֹ רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית לְחַבֵּל, וְלָכֵן הִזְהִירָם מִמֶּנּוּ. אֲבָל לֹא רָאָה הָרַב לוֹמַר כֵּן, מִפְּנֵי שֶׁהקב"ה בְּעַצְמוֹ וּבְכְבוֹדוֹ הָיָה הַמַּכֶּה:

וְהָעִנְיָן הַזֶּה שָׁנוּי הוּא בַּמְּכִילְתָּא (פסחא יא) בְּלָשׁוֹן אַחֵרֶת, **וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר**, מַגִּיד מִשֶּׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית לְחַבֵּל אֵינוֹ מַבְחִין בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כו כ) "לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ", וְאוֹמֵר (יחזקאל כא ח) "הִנְנִי אֵלַיִךְ וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע", וְאוֹמֵר (שמות ל"ג:כ"ב) "וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבוֹדִי", לְלַמֶּדְךָ שֶׁתִּהֵא נִכְנָס בְּכִי טוֹב וְיוֹצֵא בְּכִי טוֹב, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שֶׁהָאָבוֹת וְהַנְּבִיאִים נָהֲגוּ בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר" (בראשית כב ג), "וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר" (שם כח יח), "וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַּבֹּקֶר" (שמות ל"ד:ד'), "וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר" (יהושע ג א), "וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר" (שמואל א ט"ו:י"ב). וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמָה הָאָבוֹת וְהַנְּבִיאִים שֶׁהָלְכוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ שֶׁל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם נָהֲגוּ בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, שְׁאָר בְּנֵי אָדָם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים קד) "תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה, הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף, תִּתֵּן לָהֶם יִלְקוֹטוּן, תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן", מִכָּאן וְאֵילָךְ "יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עֶרֶב" (שם). ע"כ הַבָּרִיְתָא:

וְהָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁהִזְהִיר הַכָּתוּב אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִפֶּתַח בֵּיתָם בַּלַּיְלָה הַהוּא, לְפִי שֶׁהקב"ה עוֹבֵר בְּמִצְרַיִם כְּמֶלֶךְ שֶׁעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וּסְפַקְלָטוֹרִים לְפָנָיו שֶׁלֹּא יִפְגַּע בּוֹ אָדָם וְלֹא יִסְתַּכֵּל בּוֹ, כְּעִנְיַן "וּבָא ה' אֱלֹהַי כָּל קְדֹשִׁים עִמָּךְ" (זכריה יד ה), וְכֵן "וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר" (שמות ל"ג:כ"ב), לְהָגֵן עָלָיו מִשְּׁרָפִים וּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה. וְכֵיוָן שֶׁמְּצִינוּ בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית לְחַבֵּל שֶׁאֵינוֹ מַבְחִין בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע,

לְפִיכָךְ אֵין אָדָם רַשַּׁאי לְשַׁנּוֹת דֶּרֶךְ הָעוֹלָם שֶׁיֵּצֵא בַּלַּיְלָה, לְפִי שֶׁהוּא זְמַנּוֹ שֶׁל חַיּוֹת שֶׁנִּתַּן לָהֶם לִטְרֹף, וְאֵין לְהַבְחִין בֵּין צַדִּיק לָרָשָׁע:

פסוק כג

וְטַעַם **וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית** הַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעוֹלָם בָּעֵת הַנֶּגֶף, כְּעִנְיַן "וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ" (שמואל ב כ"ד:ט"ז), לֹא הַמַּשְׁחִית בְּמִצְרַיִם, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא הַמַּכֶּה:

פסוק כד

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה הוּא דְּבַר הַפֶּסַח עַצְמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות י"ב:כ"א) "וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח", וְאִם הוּא רָחוֹק, לֹא מַתַּן הַדָּמִים הַסָּמוּךְ לוֹ, כִּי בְּפֶסַח מִצְרַיִם בִּלְבַד נִצְטַוּוּ בְּכָךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות י"ב:כ"ג) "וְעָבַר ה' וְרָאָה אֶת הַדָּם" וְגוֹ', וְכֵן "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת" (שמות י"ב:כ"ה), זֶבַח פֶּסַח, וְכָמוֹהוּ (דברים טו יז) "וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן":

פסוק כח

וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיָּצְאוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה וְהָלְכוּ אֶל הַצֹּאן וְעָשׂוּ הַפֶּסַח בָּעַרְבַּיִם, וְדֶרֶךְ הַכָּתוּב לִכְפֹּל וְלֵאמֹר **כֵּן עָשׂוּ**, לְבָאֵר שֶׁלֹּא הִפִּילוּ דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר צִוּוּ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּנֹחַ (בראשית ו כב). וְכֵן "וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' כֵּן עָשׂוּ" (שמות ל"ט:מ"ג). וּלְרַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה מִדְרָשׁ (מכילתא כאן) לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר הַהֲלִיכָה, אָמְרוּ לִתֵּן שָׂכָר לַהֲלִיכָה וְשָׂכָר לַעֲשִׂיָּה. "וַיַּעֲשׂוּ", וְכִי כְּבָר עָשׂוּ, אֶלָּא מִכַּיוָן שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת הֶעֱלָה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשׂוּ. "כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ", לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁכִּשֵּׁם שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ. ד"א מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "כֵּן עָשׂוּ", אֶלָּא שֶׁאַף מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ. דְּרֹשׁוּ תְּחִלָּה כִּי הַכֶּפֶל לְשַׁבֵּחַ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא שָׂכְחוּ, וְלֹא נָפַל לָהֶם דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם, וְהוּא דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים:

פסוק ל

כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:ל') הָיָה שָׁם בְּכוֹר, מֵת, אֵין שָׁם בְּכוֹר, גָּדוֹל הַבַּיִת מֵת, שֶׁקְּרוּי "בְּכוֹר", שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט כז) "אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ". ד"א מִצְרִיּוֹת מְזַנּוֹת תַּחַת בַּעֲלֵיהֶן וְיוֹלְדוֹת מַרְוִקִים פְּנוּיִם, וְהָיוּ לָהֶם בְּכוֹרוֹת הַרְבֵּה, פְּעָמִים הֵם חֲמִשָּׁה לְאִשָּׁה אַחַת, וְכָל אֶחָד בְּכוֹר לְאָבִיו. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַבְּכוֹרוֹת שֶׁמָּתוּ בְּמִצְרַיִם בְּכוֹרֵי פֶּטֶר רֶחֶם הָיוּ, וְעַל כֵּן קִדֵּשׁ תַּחְתֵּיהֶם כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה (שמות י"ג:ב'), וְהָיָה בְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ (שמות י"ב:כ"ט) פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ, וְכֵן מִנְהַג הַמְּלָכִים לִהְיוֹת הַגְּבִירָה הַמּוֹלֶכֶת בְּתוּלָה כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בַּאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ

(אסתר ב ג).

אֲבָל עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ נִתְרַץ שֶׁהִכָּה בְּמִצְרַיִם כָּל בְּכוֹרֵיהֶם, כְּלוֹמַר בְּכוֹר הָאָב רֵאשִׁית אוֹנוֹ, וּבְכוֹר הָאֵם פֶּטֶר רֶחֶם, וְגַם גְּדוֹל הַבַּיִת וְלֹא רָצָה לְקַדֵּשׁ תַּחְתֵּיהֶם בְּיִשְׂרָאֵל רַק בְּכוֹר הָאֵם, שֶׁהוּא יָדוּעַ וּמְפֻרְסָם יוֹתֵר, וּבַבְּהֵמָה לֹא יְוַדַּע כְּלָל רַק בְּכוֹר הָאֵם, וּבָחַר מִכֻּלָּם הַמִּין הַהוּא. וְכִדְמוּת רְאָיָה לָזֶה "וַיַּךְ כָּל בְּכוֹר בְּמִצְרַיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי חָם" (תהלים עח נא), כִּי עַל הַזָּכָר יֹאמַר כֵּן:

פסוק לא

וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה מַגִּיד שֶׁהָיָה מְחַזֵּר עַל פִּתְחֵי הָעִיר וְצוֹעֵק הֵיכָן מֹשֶׁה שָׁרוּי, הֵיכָן אַהֲרֹן שָׁרוּי. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:ל"א). וְהָיָה זֶה כִּי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לָנוּ בְּמִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַהוּא, לְקַיֵּם דְּבָרָיו שֶׁאָמַר (שמות י"א:ח') "וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר". וּבְבֹא פַּרְעֹה אֲלֵיהֶם שָׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְתֵת לָהֶם רְשׁוּת לָצֵאת, וְנֶאֶסְפוּ כֻּלָּם בְּרַעְמְסֵס, וְהָיָה יוֹם גָּדוֹל, וּמִשָּׁם נָסְעוּ בְּיָד רָמָה וּמֹשֶׁה בְּרֹאשָׁם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר לג ג) "וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרָיִם". וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (דברים טז א) "הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה", כִּי מֵעֵת שֶׁפִּטָּרָם פַּרְעֹה יִקָּרְאוּ יוֹצְאִים: וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (ראה קכח) וְהֲלֹא לֹא יָצְאוּ אֶלָּא בַיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר לג ג) "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל", אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁנִּגְאֲלוּ מִבַּלַּיְלָה. וּבַגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ט.), הַכֹּל מוֹדִים כְּשֶׁנִּגְאֲלוּ לֹא נִגְאֲלוּ אֶלָּא בַּלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טז א) "הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה", וּכְשֶׁיָּצְאוּ לֹא יָצְאוּ אֶלָּא בַּיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרָיִם". וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם בַּלַּיְלָה, וּמֵאֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁהִיא רַעְמְסֵס בַּיּוֹם, כִּי רַבִּים מֵהֶם יוֹשְׁבִים בְּעִיר מִצְרַיִם, וְיָצְאוּ בַּלַּיְלָה וְנֶאֶסְפוּ עִם אֲחֵיהֶם בְּרַעְמְסֵס, וְאֵינוֹ נָכוֹן, כִּי הַכָּתוּב אָמַר (שמות י"ב:כ"ב) "וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר", שֶׁהִיוּ אֲסוּרִים לָצֵאת כְּלָל מִן הַבָּתִּים בַּלַּיְלָה, וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (פסחא יג) "וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ", אָמַר לוֹ מֹשֶׁה כָּךְ נִצְטַוִּינוּ "וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר", וְכִי גַּנָּבִים אֲנַחְנוּ שֶׁנֵּצֵא בַּלַּיְלָה, לֹא נֵצֵא אֶלָּא בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרָיִם. וְאוּנְקְלוֹס פֵּרֵשׁ כִּי הַנִּסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לָהֶם בַּלַּיְלָה יִקָּרֵא "הוֹצִיאֲךָ", כִּי בַּעֲבוּרָם יָצְאוּ: וְטַעַם **קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי** מִצְוַת מֶלֶךְ שֶׁיֵּצְאוּ מִיָּד, כִּי לֹא אֶתֵּן לָכֶם רְשׁוּת לַעֲמֹד בְּתוֹךְ עַמִּי כְּלָל, כִּי הֵם נֶהֱרָגִים עֲלֵיכֶם:

גַּם אַתֶּם הַמַּכִּים: **גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** כֻּלָּם תֵּצְאוּ וְלֹא תִתְעַכְּבוּ בְּכָאן בְּשׁוּם פָּנִים, וְזֶה לְקַיֵּם "גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה" (שמות י"א:א'):

וְאָמַר **לְכוּ עִבְדוּ אֶת ה'** כְּדַבֶּרְכֶם פַּיּוּס, שֶׁיִּרְצוּ לָצֵאת וְיִשְׁמְעוּ אֵלָיו, כִּי אַתֶּם חֲפֵצִים לָלֶכֶת לַמִּדְבָּר לַעֲבֹד אֶת ה':

פסוק לב

וְטַעַם **וּבָרַכְתֶּם גַּם אוֹתִי** כַּאֲשֶׁר תִּזְבְּחוּ לַה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם, וְתִתְפַּלְּלוּ עַל נַפְשׁוֹתֵיכֶם שֶׁלֹּא יִפְּגַע אֶתְכֶם בַּדֶּבֶר אוֹ בֶּחָרֶב, תַּזְכִּירוּ גַּם אוֹתִי עִמָּכֶם. וְאָמַר רַשְׁ"י, הִתְפַּלְּלוּ עָלַי שֶׁלֹּא אָמוּת שֶׁאֲנִי בְּכוֹר. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁיְּבָרְכוּ אוֹתוֹ וְאֶת מַמְלַכְתּוֹ, כִּי בְּכֹלַל בִּרְכַּת הַמֶּלֶךְ שְׁלוֹם כָּל הַמַּלְכוּת. וּבַמְכִילְתָּא (כאן), הִתְפַּלְּלוּ עָלַי שֶׁתִּכְלֶה מִמֶּנִּי הַפּוּרְעָנוּת, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא יֵעָנֵשׁ עוֹד בַּעֲבוּרָם:

פסוק לט

וְטַעַם **וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק** שֶׁאָפוּ אוֹתוֹ מַצּוֹת מִפְּנֵי הַמִּצְוָה שֶׁנִּצְטַוּוּ "שְׁאוֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה".

וְאָמַר **כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם**, לוֹמַר שֶׁאָפוּ אוֹתוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲבוּר כִּי גֹּרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ לֶאֱפוֹת אוֹתוֹ בְּעִיר וְלִשְׂאֵת אוֹתוֹ אֲפוּיִ מַצּוֹת, וְעַל כֵּן נָשְׂאוּ אוֹתוֹ בָּצֵק וּמִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם, וּמִהֲרוּ וְאָפוּ אוֹתוֹ טָרֶם יֶחְמָץ בַּדֶּרֶךְ אוֹ בְּסֻכּוֹת, כְּשֶׁבָּאוּ שָׁם לְשָׁעָה קַלָּה כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא כאן):

פסוק מ

וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד עַכְשָׁו הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, שֶׁמִּשָּׁעָה שֶׁהָיָה זֶרַע לְאַבְרָהָם נִתְקַיֵּם בּוֹ "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" (בראשית טו יג), וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיָה מִשֶּׁנִּגְזְרָה גְּזֵרַת בֵּין הַבְּתָרִים עַד שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק, וּכְשֶׁתִּמְנֶה אַרְבַּע מֵאוֹת מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק תִּמְצָא מִבִּיאָתָן לְמִצְרַיִם עַד יְצִיאָתָן מָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים. זֶה לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות י"ב:מ'). וְהוּא דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן). אֲלָא שֶׁאֵינוֹ מְתֻקָּן בְּפֵרוּשׁוֹ כָּל צָרְכּוֹ, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב (בראשית יב יד) "וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן", וּמֵעֲמַד בֵּין הַבְּתָרִים הָיָה אַחַר כָּךְ יָמִים רַבִּים.

אֲבָל נִצְטָרֵךְ לְתֵרֶץ הָעִנְיָן כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (פרק א), אַבְרָהָם אָבִינוּ הָיָה בְּשָׁעָה שֶׁנִּדְבַּר עִמּוֹ בֵּין הַבְּתָרִים בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ב:מ"א) "וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם", חֲזַר לְחָרָן וְעָשָׂה שָׁם חָמֵשׁ שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יב ד) "וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן". וְיִהְיֶה עִנְיַן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ שֶׁלֹּא חָזַר וְרָאָה עוֹד בְּבֵית אָבִיו הָיָה בֶּן שִׁבְעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה:

וְדַעְתִּי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי ה' אָמַר לְאַבְרָהָם, יָדוֹעַ תֵּדַע כִּי טֶרֶם תִּתִּי לְךָ הָאָרֶץ הַזֹּאת גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם יָמִים רַבִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְלֹא חָשַׁשׁ לְהוֹדִיעַ הַשָּׁלֹשִׁים, כִּי אָמַר לוֹ עוֹד "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה" (שם טו טז), לְהוֹדִיעוֹ שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ מִיָּד בְּסוֹף אַרְבַּע מֵאוֹת עַד הַדּוֹר הָרְבִיעִי שֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמוֹרִי, יִרְמֹז לִשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הַלָּלוּ, כִּי עָמְדָם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לֹא מִפְּנֵי עֲוֹן הָאֱמוֹרִי שֶׁלֹּא נִשְׁלַם:

וְיִהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם** עַד **שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה** שֶׁיִּשְׁבוּ שָׁם לִמְלֹאת לָהֶם כֵּן בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי עַתָּה בְּצֵאתָם נִשְׁלְמָה הַגְּזֵרָת עֲלֵיהֶם וְהוֹצִיאָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת, לֹא שֶׁיּוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם וְיִהְיוּ עוֹד גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם. וּבַעֲבוּר שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר הָעִנְיָן הַזֶּה וְהוֹדִיעַ בּוֹ, לֹא הֻצְרַךְ בּוֹ לְהַאֲרִיךְ, כִּי לֹא בָא הַכָּתוּב הַזֶּה רַק לְהוֹדִיעַ הַשָּׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁנּוֹסְפוּ עֲלֵיהֶם. וּלְכָךְ אָמַר דֶּרֶךְ קְצָרָה שֶׁהִשְׁלִימוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה הַנֶּאֱמָרִים לְאַבְרָהָם אָבִיהֶם וִידוּעִים לָהֶם, וְעוֹד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וְחָזַר וְאָמַר **וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה** לְגָלוּתָם **יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** לְחֵרוּת עוֹלָם:

וְדוֹמֶה לוֹ (דברים ב יד) "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר עָבַרְנוּ אֶת נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה שָׁנָה", לְהַשְׁלִים הַחֶשְׁבּוֹן, כִּי לֹא הָלְכוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה שָׁנָה, אֲבָל יָשְׁבוּ בְּקָדֵשׁ שָׁנִים רַבּוֹת, וְאח"כ הָלְכוּ מִשָּׁם וְחָזְרוּ לְאָחוֹר דֶּרֶךְ יַם סוּף, וּבִשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה עָבְרוּ נַחַל זֶרֶד. וְהִנֵּה שִׁעוּר הַכָּתוּב וְהַיָּמִים אֲשֶׁר הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר עָבַרְנוּ אֶת נַחַל זֶרֶד עַד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמוֹנָה שָׁנָה. וְכָמוֹהוּ, "אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה" (דניאל יב יב), שֶׁיַּגִּיעַ לְקִצָּם, לֹא לָהֶם עַצְמָם:

פסוק מב

וְאָמַר **לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה' לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם** כִּי שָׁמַר לָהֶם הַדָּבָר מִן הָעֵת שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם הַגָּלוּת שֶׁיּוֹצִיאֵם בַּלַּיְלָה הַזֶּה בְּבֹא הַקֵּץ מִיָּד, כִּי בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה (ישעיה ס כב). אוֹ טַעְמוֹ, **לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'**, שֶׁהוּא שׁוֹמֵר וּמְצַפֶּה לַלַּיְלָה שֶׁיּוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, שהקב"ה מְצַפֶּה לְעֵת שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לְהוֹצִיאָם מִשָּׁם:

וְהִנֵּה אִם נֹאמַר שֶׁטַּעַם "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" מֵעֵת שֶׁיִּהְיֶה לְךָ זֶרַע, וְנַתְחִיל הַחֶשְׁבּוֹן מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, תִּהְיֶה עֲמִידָתָם בְּמִצְרַיִם מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים שָׁנָה כְּפִי הַפֵּרוּשׁ שֶׁהִזְכַּרְנוּ, גַּם זֶה לְדַעְתִּי אֵינֶנּוּ דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עַל נָכוֹן, שֶׁכָּל יְמֵי אַבְרָהָם לֹא יִקָּרֵא הַגָּלוּת בְּזַרְעוֹ. וְהַנָּכוֹן שֶׁיֹּאמַר "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" מִן הַיּוֹם הַזֶּה. וְהָעִנְיָן לֵאמֹר לוֹ, לֹא יִנָּחֲלוּ בָּנֶיךָ הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָהֶם מִיָּד, אֲבָל יִהְיוּ גֵּרִים כָּמוֹךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְעוֹד לֹא יָשׁוּבוּ הֵנָּה עַד הַדּוֹר הָרְבִיעִי לְמַלֹּאת אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים. וְאִם

כֵּן תִּהְיֶה עֲמִידָתָם בְּמִצְרַיִם כְּמוֹ מָאתַיִם וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, אוֹ קָרוֹב לָזֶה. וְאִם יִהְיֶה חֶשְׁבּוֹן שֶׁל אוֹתִיּוֹת "רְד"ו שָׁמָּה" (בראשית מב ב) מָסֹרֶת בְּיִשְׂרָאֵל, יִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז לַיּוֹרְדִים עַצְמָם, שֶׁאַחֲרֵי מוֹת יַעֲקֹב יַעַמְדוּ הֵם שָׁם מָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים. וְעִם י"ז יִהְיוּ רכ"ז:

וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי (בבראשית טו יג) פֵּרוּשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (שם) שֶׁמַּאֲמַר "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" בְּעַבְדוּת וְעִנּוּי עַד אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִן הַיּוֹם הַזֶּה, וְאָמַר כִּי הַשְּׁלֹשִׁים הַנּוֹסָפִים הָיוּ מִיּוֹם צֵאת אַבְרָהָם מֵאַרְצוֹ. וְהִנֵּה יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד מְלֹאת שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְד' מֵאוֹת שָׁנָה לִהְיוֹתָם גֵּרִים הֵם וַאֲבוֹתֵיהֶם בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם:

וְעוֹד אֲנִי אוֹמֵר כִּי הַפְּשָׁט הַמְחֻוָּר מִן הַכֹּל הוּא שֶׁנֹּאמַר כִּי הַגְּזֵרָה הָיְתָה אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִן הַיּוֹם הַהוּא, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְנוּ, וְהַשְּׁלֹשִׁים שָׁנָה הָאֵלּוּ הֵם תּוֹסֶפֶת עֲלֵיהֶם בַּעֲוֹן הַדּוֹר הַהוּא, כִּי אִם נִגְזַר עַל הָאָדָם בְּחֶטְאוֹ גָּלוּת וְעִנּוּי שָׁנָה אוֹ שְׁנָתַיִם וְהוּא יִסֵּיף עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע בָּהֶם, יוֹסִיפוּ עָלָיו שֶׁבַע עַל חַטֹּאתָיו וְגָלוּת וְיִסּוּרִין כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה, שֶׁאֵין עָנְשׁוֹ הָרִאשׁוֹן הַבָּטָחָה לוֹ שֶׁלֹּא יֵעָנֵשׁ בְּעָוֹן שֶׁיַּעֲשֶׂה. וְהִנֵּה הָיָה עַל אַבְרָהָם אָבִינוּ גְּזֵרָה שֶׁיִּהְיֶה זָרְעוֹ גֵּר בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְשֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ הֵנָּה עַד דּוֹר רְבִיעִי כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי, וְלֹא הָיְתָה לוֹ הַבָּטָחָה רַק בְּאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל, וְהוּא מִיָּד, אוֹ מֻפְלָג כַּמָּה, וְגַם הוּא עַל תְּנַאי כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", שֶׁיַּעֲמִיד בַּדִּין אֶת הַגּוֹי אִם עָשׂוּ כְּרָאוּי לְיִשְׂרָאֵל לְפִי מַעֲשֵׂיהֶם וּלְפִי הַנִּגְזָר עֲלֵיהֶם. וְעוֹד, שֶׁאֵין שׁוּם הַבָּטָחָה שֶׁלֹּא יִגְרֹם הַחֵטְא לְבַטְלָהּ אֶלָּא בְּמָקוֹם שְׁבוּעָה:

וּמִן הַיָּדוּעַ שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם רָעִים וְחַטָּאִים מְאֹד, וּבִטְּלוּ גַּם הַמִּילָה, דִּכְתִיב (יחזקאל כ ח) "וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם" וְגוֹ', וּכְתִיב (יהושע כד יד) "וְהָסִירוּ אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּעֵבֶר הַנָּהָר וּבְמִצְרַיִם וְעִבְדוּ אֶת ה'", וְעַל כֵּן אָרַךְ גְּלוּתָם שִׁלְשִׁים שָׁנָה וְהָיָה רָאוּי שֶׁיִּתְאָרֵךְ יוֹתֵר, אֶלָּא שֶׁצָּעֲקוּ וְהִרְבּוּ תְּפִלָּה. וְזֶה טַעַם "וַיֵּאָנְחוּ מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם, וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם" (לעיל ב כג כד), "וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי" (שם ג ט), וּכְתִיב (דברים כו ז) "וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עֲמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ", כִּי לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְהִגָּאֵל מִפְּנֵי הַקֵּץ שֶׁבָּא, אֶלָּא שֶׁקִּבֵּל צַעֲקָתָם וְנַאֲקָתָם מִפְּנֵי הַצַּעַר הַגָּדוֹל שֶׁהָיוּ בוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת (ב כה):

וְלָמָּה יִהְיֶה קָשֶׁה עַל הָרְאשׁוֹנִים לְפָרֵשׁ כִּי נִתְאָרֵךְ גְּלוּתָם עַל הַקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וְהִנֵּה נִתְאָרֵךְ עֲלֵיהֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֵטְא הַמְרַגְּלִים, כִּי כָּל הָאַרְבָּעִים שָׁנִים הָהֵם הָיָה לָהֶם עִנּוּי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ח ב) "וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים

שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ", וּכְתִיב (שם ג) "וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ", וְהָיָה לָהֶם גְּלוּת שְׁלֵמָה בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם רַק לְנָחֵשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב, וְלֹא נִתְקַיֵּם לָהֶם "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה", כִּי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה נִתְחַלֵּף הַדּוֹר הַהוּא בְּוַדַּאי שֶׁכְּבָר נוֹלַד, אֲבָל הַחֲטָאִים גָּרְמוּ הַכֹּל. וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה זֶה סִבַּת בְּנֵי אֶפְרַיִם שֶׁיָּצְאוּ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה קֹדֶם לְבִיאַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין צב:), כִּי הֵם מָנוּ וְלֹא טָעוּ, וַעֲוֹנֹתָיו יִלְכְּדֻנוּ אֶת הָרָשָׁע (משלי ה כב). וְהקב"ה יִמְחֹל לָנוּ עַל כָּל חֵטְא וּשְׁגִיאָה:

וְטַעַם **הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַה' שִׁמֳּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם** שֶׁזֶּה הַלַּיְלָה שֶׁהָיָה שָׁמוּר לְשֵׁם לְהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם הוּא **לַה'**, כְּלוֹמַר מְקֻדָּשׁ לִשְׁמוֹ, **שִׁמֳּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם**, שֶׁיִּשְׁמְרוּ אוֹתוֹ לַעֲבֹד בּוֹ לְפָנָיו בַּאֲכִילַת הַפֶּסַח וּזְכִירַת הַנִּסִּים, וְלָתֵת הַלֵּל וְהוֹדָאָה לִשְׁמוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות י"ג:י') "וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת", וְאָמַר (דברים טז א) "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב". וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ב:מ"ב) כִּי טַעַם **לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'**, שֶׁהַשֵּׁם שְׁמָרָם וְלֹא נָתַן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיהֶם. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר **לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**:

פסוק מג

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:מ"ג). וְכֵן הַדָּבָר, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב בְּסוֹפָהּ (שמות י"ב:נ') "וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'", לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם שֶׁנִּמּוֹלוּ הֵם וַעֲבָדֵיהֶם. וְאִם כֵּן הָיָה בַּדִּין לְהַקְדִּים הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת קֹדֶם "וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה" (שמות י"ב:כ"ט). אֲבָל הַטַּעַם, כִּי פָּרָשַׁת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם נֶאֱמְרָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּבוֹ בַּיּוֹם מִיָּד עָשָׂה מֹשֶׁה שְׁלִיחוּתוֹ, "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם" (שמות י"ב:כ"א), צִוָּה אוֹתָם בְּחֻקַּת הַפֶּסַח וְהִבְטִיחָם שֶׁיִּנָּאֲלוּ בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְהֵם הֶאֱמִינוּ, "וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ" (שמות י"ב:כ"ז). וְסָמַךְ הַכָּתוּב לָזֶה "וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה" לוֹמַר שֶׁקִּיֵּם לָהֶם הַבְטָחָתָם, וּכְשֶׁהִשְׁלִים זֶה חָזַר לְעִנְיַן רִאשׁוֹן לְהַשְׁלִים חֻקַּת הַפֶּסַח:

וְהוֹסִיפָה זֹאת הַפָּרָשָׁה מִצְוֹת רַבּוֹת, אִסּוּר בֶּן נֵכָר וְעָרֵל, וְהוֹצָאָה מִן הַבַּיִת, וּשְׁבִירַת עֶצֶם, וּפֶסַח הַגֵּר, וְהֵן מִצְוֹת מְיֻדָּעוֹת וַלְדּוֹרוֹת, וְהִשְׁלִים בָּהּ כִּי עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל זֶה וְעָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'. וְאָמַר בְּכָאן, "כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", לְבָאֵר שֶׁלֹּא הָיָה בָהֶם אֶחָד עוֹבֵר אֶת פִּי ה' בְּכָל אֵלֶּה וּבְכָל אֲשֶׁר צִוָּה בְּדִינֵי הַפֶּסַח בְּכָל הַפָּרָשִׁיּוֹת הַנִּזְכָּרוֹת. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ב:מ"ג) כִּי זֹאת הַפָּרָשָׁה בְּפֶסַח דּוֹרוֹת נֶאֱמְרָה אַחֲרֵי פֶּסַח מִצְרַיִם, וְאָמַר "וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" עַל פֶּסַח מִדְבַּר שֶׁעָשׂוּ בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית, וְנִכְתַּב בְּכָאן עִם הַצַּוָּאָה, כְּדֶרֶךְ "וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמֶרֶת" (שמות ט"ז:ל"ד). וְזֶה שִׁבּוּשׁ, כִּי לֹא נִצְטַוּוּ בְּכָל הַפָּרָשִׁיּוֹת

הָאֵלּוּ אֶלָּא בְּפֶסַח מִצְרַיִם וּבְפִסְחֵי הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה (שמות י"ב:כ"ה), "וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ" וְגוֹ', אֲבָל פֶּסַח מִדְבָּר מִצְוָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק:

כָּל בֶּן נֵכָר שֶׁנִּתְנַכְּרוּ מַעֲשָׂיו לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְאֶחָד גּוֹי וְאֶחָד יִשְׂרָאֵל בַּמַּשְׁמָע. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:מ"ג) מִמְּכִילְתָּא (כאן). וְהַכָּתוּב לֹא הֵצַרְךָ אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל. וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ב:מ"ג) **כָּל בֶּן נֵכָר** "כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתַּמַּד", שֶׁהִתְנַכֵּר לְאָחִיו וּלְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים, וְהוּא מְשֻׁמָּד שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים בְּכָל מָקוֹם, וּפֵרוּשׁוֹ מְנֻכָּר, וְשִׁעוּרוֹ מְשֻׁמָּדָע, מִלְּשׁוֹן וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וְאִנּוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי (בראשית מב ח), וְחִסְרוּ הָעַי"ן, כְּמוֹ שֶׁהִבְלִיעוּהָ בְּמִלּוֹת רַבּוֹת, וְאָמְרוּ מִדָּם בְּמָקוֹם מִדַּעַם (עי' ערוך ערך מדעם) דּוֹר קְטִי (כתובות י:), דּוֹר קְטִיעַ. בָּקִי, בָּקִיעַ (סנהדרין ה:):

פסוק מה

תּוֹשָׁב זֶה גֵּר תּוֹשָׁב. שָׂכִיר, זֶה הַגּוֹי. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר, וַהֲלֹא עֲרֵלִים הֵם, אֶלָּא כְּגוֹן עֲרָבִי מָהוּל וְגִבְעוֹנִי מָהוּל. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ב:מ"ה). וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה יִכְתֹּב הָרַב הַדְּבָרִים הַנִּדְחִים בַּגְּמָרָא, שֶׁהֲרֵי הִקְשׁוּ עַל זֶה (יבמות עא.) וְהֵנִי מוּלִין נִינְהוּ, וְהָתְנַן (נדרים ג יא) הַנּוֹדֵר מִן הָעֲרֵלִים מֻתָּר בְּעַרְלֵי יִשְׂרָאֵל וְאָסוּר בְּמוּלֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט כה) "כִּי כָל הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עֲרֵלֵי לֵב", וְהֶעֱמִידוּ הַכָּתוּב בְּגֵר שֶׁמָּל וְלֹא טָבַל:

פסוק נא

וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה' מִפְּנֵי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות י"ב:מ"ב) "לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה' לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם", חָזַר וּפֵרֵשׁ כִּי לֹא יָצְאוּ בַּלַּיְלָה כֻּלָּם מִן הָאָרֶץ, אֶלָּא שֶׁנִּתַּן לָהֶם רְשׁוּת לָצֵאת וְהָיוּ בְּנֵי חוֹרִין, אֲבָל **בְּעֶצֶם הַיּוֹם** הַהוּא יָצְאוּ מִכָּל גְּבוּל מִצְרַיִם עִם כָּל צִבְאוֹתָם, צְבָא הַנְּשִׁים וְעֶרֶב רַב הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם. וּר"א פֵּרֵשׁ כִּי **וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה** שֶׁהוֹצִיא ה' **אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** דִּבֵּר הַשֵּׁם אֶל מֹשֶׁה "קַדֶּשׁ לִי":

פרק יג

פסוק ב

וְטַעַם **קַדֶּשׁ לִי** שֶׁיְּקַדֵּשׁ אוֹתָם מִיָּד, שֶׁתִּהְיֶה הַמִּצְוָה נוֹהֶגֶת בַּמִּדְבָּר. וְהוֹסִיפָה הַפָּרָשָׁה מִצְוֹת רַבּוֹת שֶׁיִּזְכְּרוּ הַיּוֹם וְהַחֹדֶשׁ שֶׁיִּהְיֶה אָבִיב, וְיִשְׁמְרוּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ, וְזֶה רֶמֶז לְעִבּוּר הַשָּׁנָה כִּי לֹא נַעֲשֶׂה פֶּסַח רַק בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב, וְהוֹסִיפָה בָּחֻמֵּץ "לֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבוּלֶךָ", וּמִצְוֹת הַטּוֹטָפוֹת:

פסוק ה

וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אע"פ שֶׁלֹּא מָנָה אֶלָּא חֲמִשָּׁה עַמְּמִין, כֹּל שִׁבְעָה עַמִּים בַּמַּשְׁמָע שֶׁכֻּלָּם בִּכְלַל הַכְּנַעֲנִי הֵם, וְאַחַת מִן הַמִּשְׁפָּחוֹת הָיְתָה שֶׁלֹּא נִקְרָא לָהּ אֶלָּא כְּנַעֲנִי. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ג:ה'). וּבָאֱמֶת שֶׁהֵם בִּכְלַל כְּנַעֲנִי שֶׁהֵם בָּנָיו כֻּלָּם (בראשית י טו טז), וּלְכָךְ כְּשֶׁאָמַר (שמות י"ג:י"א) "וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי", יִכְלֹל בּוֹ אֶת כֻּלָּם, וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב בְּכָל מָקוֹם "אֶרֶץ כְּנַעַן", אֲבָל בְּכָאן אֵין טַעַם שֶׁיַּזְכִּיר רֻבָּם וְיַנִּיחַ קְצָתָם בִּכְלַל כְּנַעֲנִי:

וְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ (ספרי דברים כו ט) שֶׁהָיְתָה אֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמְּמִים הַלָּלוּ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, וְלֹא הָיְתָה כֵּן אֶרֶץ הַשְּׁנַיִם הַנִּשְׁאָרִים, וּלְכָךְ יְבַשֵּׂר אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת, כָּךְ שָׁנִינוּ בְּסִפְרֵי לְעִנְיַן הַבִּכּוּרִים, "וַיִּתֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ", מַה אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ הָאָמוּר לְהַלָּן אֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמְּמִים אַף אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ הָאָמוּרָה כָּאן אֶרֶץ ה' עַמְּמִים. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אֵין מְבִיאִים בִּכּוּרִים מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן שֶׁאֵינָהּ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ. הֲרֵי מִעֶטוּ אֶרֶץ שְׁנֵי הָעַמְּמִים מִן הַבִּכּוּרִים לְפִי שֶׁאֵינָהּ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, וְרַבִּי יוֹסֵי מְעַט אַף עֵבֶר הַיַּרְדֵּן שֶׁהָיְתָה שֶׁל אֱמוֹרִי לְפִי שֶׁגַּם הִיא אֵינָהּ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, וְהָאֱמוֹרִי הַמֻּזְכָּר כָּאן הוּא אוֹתוֹ שֶׁבְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַצְמָהּ. וְכָעִנְיָן הַזֶּה שָׁנוּי בַּמְּכִילְתָּא בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת: וְעוֹד שָׁנוּי בְּסִפְרֵי (דברים יח ב) "וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לוֹ", זוֹ נַחֲלַת חֲמִשָּׁה עַמְּמִין, "בְּקֶרֶב אֶחָיו", זוֹ נַחֲלַת שְׁנֵי עַמְּמִים. הִפְרִישׁוּ בִּפְנֵי עַצְמָן ה' עַמְּמִין הַלָּלוּ, לְפִי שֶׁהֵם עִקַּר הָאָרֶץ שֶׁבָּהּ הִבְטִיחָם שֶׁהִיא זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ. וְרַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים (שם) נִתְקַשֶּׁה בְּזוֹ הַבָּרַיְתָא. וְעַל הַדַּעַת הַזּוֹ הַכָּתוּב לְמַעְלָה (ג ח) "אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ", לֹא בַּעֲבוּר זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הוֹסִיף שָׁם אֶת הַפְּרִזִּי, אֶלָּא בַּעֲבוּר אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה, וְהֵם הַשִּׁשָּׁה גּוֹיִם הַנִּזְכָּרִים בְּכָל מָקוֹם, כִּי הַגִּרְגָּשִׁי פָּנָה וְלֹא נִזְכַּר בַּתּוֹרָה רַק בַּפְּסוּק "וְנָשַׁל גּוֹיִם רַבִּים מִפָּנֶיךָ" וְגוֹ' (דברים ז א), וְלָכֵן אָמַר רַבִּים. וְכֵן כָּתוּב (שם כ יז) "כִּי הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי", וְלֹא הִזְכִּיר הַגִּרְגָּשִׁי, יִרְמֹז כִּי לֹא יָבֹא עִמָּהֶם בַּמִּלְחָמָה וְיִפָּנֶה מִפְּנֵיהֶם:

פסוק ו

וְעַתָּה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה' שֶׁיִּבְיאוּ חַגֵּיהֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְלֹא יְאַחֲרוּ עוֹד, שֶׁאֵין לוֹ תַּשְׁלוּמִין אַחַר כָּךְ. אֲבָל הָרִאשׁוֹן יֵשׁ לוֹ תַּשְׁלוּמִין כָּל שִׁבְעָה לְעִנְיַן הֶחָג (חגיגה ט.). וּשְׁנֵיהֶם שָׁוִים לְעִנְיַן מִקְרָא קֹדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ לְמַעְלָה (יב טז) "וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וְגוֹ' וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ" וְגוֹ':

פסוק ח

בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי. בַּעֲבוּר זֶה שֶׁעָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם, וְכֵן "וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ" (שמות י"ח:כ'), וְרַבִּים כֵּן. יֹאמַר, כִּי **בַּעֲבוּר זֶה שֶׁעָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם** אֲנִי עוֹבֵד אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר לְמַטָּה (שמות י"ג:ט"ו) "עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַה' כָּל פֶּטֶר רֶחֶם" וְאָמַר זֶה, כְּלוֹמַר תַּגִּיד לוֹ זֶה שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בְּעֵינֶיךָ שֶׁעָשָׂה ה' לְךָ בְּצֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (במכילתא כאן) כִּי עַל מַצָּה וּמָרוֹר שֶׁמַּנָּחִים לְפָנָיו יִרְמֹז. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שִׁעּוּרוֹ **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם**, כְּאוֹמֵר כָּךְ וְכָךְ עָשָׂה ה' לִי, כִּי מִלַּת בַּעֲבוּר תְּשַׁמֵּשׁ גַּם בְּעָצֶם עִנְיָן, כְּמוֹ "בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתִּבְךְּ" (שמואל ב י"ב:כ"א), אֵינוֹ בְּגָלָל. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ג:ח') כִּי **בַּעֲבוּר זֶה** שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה וְעוֹבֵד לְפָנָיו בַּאֲכִילַת הַפֶּסַח וְהַמַּצָּה **עָשָׂה ה'** לִי אוֹתוֹת עַד שֶׁהוֹצִיאַנִי **מִמִּצְרַיִם**, וְאֵינוֹ נָכוֹן. וְעוֹד אֶפָּרֵשׁ הַכָּתוּב (רמב"ן על שמות י"ג:ט"ז):

פסוק ט

וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ שִׁעּוּרוֹ **וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ ה' מִמִּצְרַיִם לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ** וּפֵרוּשׁוֹ שֶׁתִּכְתֹּב עַל יָדְךָ וְעַל בֵּין עֵינֶיךָ יְצִיאַת מִצְרַיִם וְתִזְכֹּר אוֹתָהּ תָּמִיד, לְמַעַן **שֶׁתִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ** לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְתוֹרוֹתָיו כִּי הוּא אֲדוֹנֶיךָ הַפּוֹדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים:

פסוק יא

וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי בַּעֲבוּר כִּי מִצְוֹת פֶּטֶר חֲמוֹר אֵינָנָּה נוֹהֶגֶת אֶלָּא בָּאָרֶץ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט "קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר", כָּל הַנִּמְצָאִים בְּיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁפְּדָאָם מִמָּוֶת בְּהַכּוֹתוֹ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם צִוָּה שֶׁיִּהְיוּ קְדוֹשִׁים לוֹ לַעֲבֹד אֶת עֲבֹדַת ה' לְכָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה בָּהֶם, וְלֹא צִוָּה לָהֶם עַתָּה פְּדְיוֹן עַד שֶׁהֶחֱלִיפָם בַּלְוִיִּם וְצִוָּה בְּפִדְיוֹן הָעוֹדְפִים (במדבר ג מו), אֲבָל הַמִּצְוָה בַּנּוֹלָדִים לֹא נָהֲגָה בַּמִּדְבָּר, וְצִוָּה כִּי כַּאֲשֶׁר יָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ תִּנָּהֵג בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה וּבְפֶטֶר חֲמוֹר וְצִוָּה בְּפִדְיוֹנָם לְדוֹרוֹת:

וְטַעַם **כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ** שֶׁנִּשְׁבַּע לַאֲבוֹתֶיךָ לָתֵת לְךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות י"ג:ה') "אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֵת לָךְ", אוֹ שֶׁיִּקְרָא דְּבַר הַשֵּׁם שִׁבּוּעָה, כִּי אָמַר כֵּן פַּעֲמַיִם "וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ וּלְהַעֲלוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִיא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה" (שמות ג':ח'), וְעוֹד "וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי" (שם ו ח):

פסוק יב

וְהַעֲבַרְתָּ כָל פֶּטֶר רֶחֶם לַה' לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה, שֶׁתַּעֲבִירֻנוּ מִן הָעֵדֶר לִהְיוֹת לַה', וְחָזַר וּפֵרֵשׁ מַה הִיא הַעֲבָרָה זוֹ, שֶׁכָּל פֶּטֶר שֶׁגֶּר בְּהֵמָה הַזְּכָרִים וּפֶטֶר חֲמוֹר וּבְכוֹר אָדָם בְּבָנָיו יִהְיוּ

לַה'. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות י"ג:י"ב) **וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה'**, בִּבְכוֹר אָדָם הַכָּתוּב מְדַבֵּר:

פסוק טז

וּלְטוֹטָפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ אֵין לְמִלָּה הַזֹּאת מִשְׁפָּחָה יְדוּעָה, אֲבָל בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן יַחְשְׁבוּ לְיַחֵס אוֹתָהּ אֶל לָשׁוֹן "וְהַטֵּף אֶל דְּרוֹם" (יחזקאל כא ב), "וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף מִלְּתִי" (איוב כט כב), עִנְיָן מֻשְׁאָל מִן "וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס" (עמוס ט יג), יֹאמַר שֶׁתַּעֲשֶׂה מְיֻצְיֵאת מִצְרַיִם עַל יָדְךָ אוֹת וּבֵין עֵינֶיךָ דִּבּוּר, יִזֹּל כַּטַּל עַל שׁוֹמְעָיו. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ יִקְרְאוּ הַדָּבָר הַמַּנָּח בָּרֹאשׁ "טוֹטָפוֹת" כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שבת נז:) לֹא בְּטוֹטֶפֶת וְלֹא בְּסַנְבּוּטִין, וְאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ (שם) אֵי זֶהוּ טוֹטֶפֶת הַמַּקֶּפֶת מֵאֹזֶן לְאֹזֶן, וְהֵם בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן שֶׁמְּדַבְּרִים בּוֹ וְיוֹדְעִים אוֹתוֹ וּמֵהֶם רָאוּי לְקַבֵּלוֹ. וְאָמַר **טוֹטָפוֹת** וְלֹא אָמַר "טוֹטֶפֶת" בַּעֲבוּר שֶׁהֵם בָּתִּים רַבִּים כַּאֲשֶׁר קִבַּלְנוּ צוּרָתָם מִן הָאָבוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁרָאוּ הַנְּבִיאִים וְהַקַּדְמוֹנִים עוֹשִׂים כֵּן עַד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ:

וְהִנֵּה שֹׁרֶשׁ הַמִּצְוָה הַזֹּאת שֶׁנִּנְיַח כְּתָב יְצִיאַת מִצְרַיִם עַל הַיָּד וְעַל הָרֹאשׁ כְּנֶגֶד הַלֵּב וְהַמֹּחַ שֶׁהֵם מִשְׁכְּנוֹת הַמַּחְשָׁבָה וְהִנֵּה נִכְתֹּב פָּרָשַׁת קִדֵּשׁ וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ בַּטּוֹטָפוֹת מִפְּנֵי הַמִּצְוָה הַזֹּאת שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בָּהֶם לַעֲשׂוֹת יְצִיאַת מִצְרַיִם טוֹטָפוֹת בֵּין עֵינֵינוּ, וּבְפָרָשַׁת שְׁמַע וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ נִצְטַוִּינוּ שֶׁנַּעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת גַּם כֵּן טוֹטָפוֹת, דִּכְתִיב (דברים ו ו) "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ", וּלְכָךְ אָנוּ כּוֹתְבִים גַּם שְׁתֵּי הַפָּרָשִׁיוֹת הָהֵן לְטוֹטָפוֹת שֶׁהֵם מִצְוַת הַיִּחוּד וְזִכָּרוֹן כָּל הַמִּצְוֹת וְעָנְשָׁן וּשְׂכָרָן וְכָל הַשֹּׁרֶשׁ בָּאֱמוּנָה. וְאָמַר בְּשֶׁל יָד וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְכָה, וְדָרְשׁוּ בּוֹ (מנחות לו:) שֶׁהוּא שְׁמֹאל שֶׁהַלֵּב נוֹטֶה לוֹ:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי", כִּי כְמוֹ "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" (שמות ט"ו:ב'), יֹאמַר כִּי בַּעֲבוּר שְׁמוֹ וּכְבוֹדוֹ עָשָׂה עִמָּנוּ וְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְהָיָה זֶה לְךָ לְאוֹת עַל זְרוֹעַ עֻזּךָ, כְּטַעַם "כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה" (תהלים פט יח) וְהִנֵּה הָאוֹת כְּאוֹת הַמִּילָה וְהַשַּׁבָּת. וּבַעֲבוּר שֶׁהַכֹּל בְּכְלָל הוּא הָאוֹת עַל הַיָּד, הֶעְתִּיקוּ אֲבוֹתֵינוּ מִמֹּשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה שֶׁיִּהְיֶה בַּיִת אֶחָד, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "אֶחוֹתִי כַלָּה" (שה"ש ה א), בַּעֲבוּר שֶׁהִיא מִתְאַחֶדֶת וּכְלוּלָה מִל"ב נְתִיבוֹת, וּכְתִיב "שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי" (שם ב ו):

וְאָמַר **וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ**, שֶׁיְּנִיחוּ בִּמְקוֹם הַזִּכָּרוֹן בֵּין הָעֵינַיִם שֶׁהוּא רֹאשִׁית הַמּוֹחַ, וְהוּא תְּחִלַּת הַזִּכָּרוֹן וּמַעֲמַד הַצּוּרוֹת אַחֲרֵי הִפָּרְדָן מִלְּפָנָיו, וְהֵם מַקִּיפִים אֶת כָּל הָרֹאשׁ בִּרְצוּעוֹתֵיהֶם, וְהַקֶּשֶׁר שֶׁהוּא עַל אַחֲרִית הַמּוֹחַ הַמְשֻׁמָּר הַזִּכָּרָה, וּלְשׁוֹן "בֵּין עֵינֶיךָ", שֶׁיִּהְיוּ בְּאֶמְצָעוּת הָרֹאשׁ לֹא מִצַּד אֶחָד, אוֹ שֶׁשָּׁם שָׁרְשֵׁי הָעֵינַיִם וּמִשָּׁם יִהְיֶה הָרְאוּת. וְכֵן וְלֹא תָשׂוּרוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת, וּלְפָרֵשׁ זֶה חָזַר וְאָמַר **וּלְטוֹטָפוֹת** לְבָאֵר שֶׁאֵין הַמִּצְוָה בֵּין

הָעִינַיִם לְמַטָּה, אֲבָל בְּגֹבַהּ הָרֹאשׁ מֻנָּחִים שָׁם כְּטוֹטָפוֹת. וְאָמַר לְשׁוֹן רַבִּים שֶׁהֵם בָּתִּים רַבִּים כַּאֲשֶׁר קִבַּלְנוּ:

וְעַתָּה אֹמַר לְךָ כְּלָל בְּטַעַם מִצְוֹת רַבּוֹת הִנֵּה מֵעֵת הֱיוֹת ע"ג בָּעוֹלָם מִימֵי אֱנוֹשׁ הֻחֲלוּ הַדֵּעוֹת לְהִשְׁתַּבֵּשׁ בָּאֱמוּנָה, מֵהֶם כּוֹפְרִים בָּעִקָּר וְאוֹמְרִים כִּי הָעוֹלָם קַדְמוֹן, כִּחֲשׁוּ בַּה' וַיֹּאמְרוּ לֹא הוּא (ירמ' ה יב), וּמֵהֶם מַכְחִישִׁים בִּידִיעָתוֹ הַפְּרָטִית וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בָּעֶלְיוֹן (תהלים עג יא), וּמֵהֶם שֶׁיּוֹדוּ בַּיְדִיעָה וּמַכְחִישִׁים בַּהַשְׁגָּחָה וַיַּעֲשׂוּ אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם שֶׁלֹּא יַשְׁגִּיחַ הָאֵל בָּהֶם וְאֵין עִמָּהֶם עֹנֶשׁ אוֹ שָׂכָר, יֹאמְרוּ עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ. וְכַאֲשֶׁר יִרְצֶה הָאֱלֹהִים בְּעֵדָה אוֹ בְּיָחִיד וְיַעֲשֶׂה עִמָּהֶם מוֹפֵת בְּשִׁנּוּי מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם וְטִבְעוֹ, יִתְבָּרֵר לַכֹּל בְּטוּל הַדֵּעוֹת הָאֱלֶה כֻּלָּם, כִּי הַמּוֹפֵת הַנִּפְלָא מוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ לְעוֹלָם אֱלוֹהַּ מְחַדְּשׁוֹ, וְיוֹדֵעַ וּמַשְׁגִּיחַ וְיָכוֹל. וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה הַמּוֹפֵת הַהוּא נִגְזָר תְּחִלָּה מִפִּי נָבִיא יִתְבָּרֵר מִמֶּנּוּ עוֹד אֲמִתַּת הַנְּבוּאָה, כִּי יְדַבֵּר הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְיִגָּלֶה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים, וְתִתְקַיֵּם עִם זֶה הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ:

וְלָכֵן יֹאמַר הַכָּתוּב בַּמּוֹפְתִים "לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ" (שמות ח':י"ח), לְהוֹרוֹת עַל הַהַשְׁגָּחָה, כִּי לֹא עָזַב אוֹתָהּ לַמִּקְרִים כְּדַעְתָּם וְאָמַר (שם ט כט) "לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַה' הָאָרֶץ", לְהוֹרוֹת עַל הַחִדּוּשׁ, כִּי הֵם שָׁלוּ שֶׁבְּרָאָם מֵאַיִן. וְאָמַר (שם ט יד) "בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ", לְהוֹרוֹת עַל הַיְכֹלֶת, שֶׁהוּא שַׁלִּיט בַּכֹּל, אֵין מְעַכֵּב בְּיָדוֹ, כִּי בְּכָל זֶה הָיוּ הַמִּצְרִיִּים מַכְחִישִׁים אוֹ מְסְתַּפְקִים. אִם כֵּן הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים הַגְּדוֹלִים עֵדִים נֶאֱמָנִים בֶּאֱמוּנַת הַבּוֹרֵא וּבַתּוֹרָה כֻּלָּהּ:

וּבַעֲבוּר כִּי הקב"ה לֹא יַעֲשֶׂה אוֹת וּמוֹפֵת בְּכָל דּוֹר לְעֵינֵי כָּל רָשָׁע אוֹ כּוֹפֵר, יְצַוֶּה אוֹתָנוּ שֶׁנַּעֲשֶׂה תָּמִיד זִכָּרוֹן וְאוֹת לַאֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵינוּ, וְנַעְתִּיק הַדָּבָר אֶל בָּנֵינוּ, וּבְנֵיהֶם לִבְנֵיהֶם, וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן. וְהֶחְמִיר מְאֹד בָּעִנְיָן הַזֶּה כְּמוֹ שֶׁחִיֵּב כָּרֵת בַּאֲכִילַת חָמֵץ (שמות י"ב:ט"ו) וּבַעֲזִיבַת הַפֶּסַח (במדבר ט יג), וְהִצְרִיךְ שֶׁנִּכְתֹּב כָּל מַה שֶּׁנִּרְאָה אֵלֵינוּ בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים עַל יָדֵינוּ וְעַל בֵּין עֵינֵינוּ, וְלִכְתֹּב אוֹתוֹ עוֹד עַל פִּתְחֵי הַבָּתִּים בַּמְּזוּזוֹת, וְשֶׁנַּזְכִּיר זֶה בְּפִינוּ בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ברכות כא.) אֱמֶת וְיַצִּיב דְּאוֹרַיְתָא, מַמָּשׁ שֶׁכָּתוּב (דברים טז ג) "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", וְשֶׁנַּעֲשֶׂה סֻכָּה בְּכָל שָׁנָה:

וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּהֶן מִצְוֹת רַבּוֹת זֶכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, וְהַכֹּל לִהְיוֹת לָנוּ בְּכָל הַדּוֹרוֹת עֵדוּת בַּמּוֹפְתִים שֶׁלֹּא יִשְׁתַּכְּחוּ, וְלֹא יִהְיֶה פִּתְחוֹן פֶּה לְכוֹפֵר לְהַכְחִישׁ אֱמוּנַת הָאֱלֹהִים. כִּי הַקּוֹנֶה מְזוּזָה בְּזוּז אֶחָד וּקְבָעָהּ בְּפִתְחוֹ וְנִתְכַּוֵּן בְּעִנְיָנָהּ כְּבָר הוֹדָה בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם וּבִידִיעַת הַבּוֹרֵא וְהַשְׁגָּחָתוֹ, וְגַם בַּנְּבוּאָה, וְהֶאֱמִין בְּכָל פִּנּוֹת הַתּוֹרָה, מִלְבַד שֶׁהוֹדָה שֶׁחֻסַּד הַבּוֹרֵא

גָּדוֹל מְאֹד עַל עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, שֶׁהוֹצִיאָנוּ מֵאוֹתוֹ עַבְדוּת לְחֵרוּת וְכָבוֹד גָּדוֹל לִזְכוּת אֲבוֹתֵיהֶם הַחֲפֵצִים בְּיִרְאַת שְׁמוֹ:

וּלְפִיכָךְ אָמְרוּ (אבות פ"ב מ"א) הֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה שֶׁכֵּלָן חֲמוּדוֹת וַחֲבִיבוֹת מְאֹד, שֶׁבְּכָל שָׁעָה אָדָם מוֹדֶה בָּהֶן לֵאלֹהָיו, וְכַוָּנַת כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁנַּאֲמִין בֵּאלֹהֵינוּ וְנוֹדֶה אֵלָיו שֶׁהוּא בְּרָאָנוּ, וְהִיא כַּוָּנַת הַיְצִירָה, שֶׁאֵין לָנוּ טַעַם אַחֵר בַּיְצִירָה הָרִאשׁוֹנָה, וְאֵין אֵל עֶלְיוֹן חָפֵץ בַּתִּחוֹתוֹנִים מִלְּבַד שֶׁיֵּדַע הָאָדָם וְיוֹדֶה לֵאלֹהָיו שֶׁבְּרָאוֹ, וְכַוָּנַת רוֹמְמוּת הַקּוֹל בַּתְּפִלּוֹת וְכַוָּנַת בָּתֵּי הַכְּנֵסִיוֹת וּזְכוּת תְּפִלַּת הָרַבִּים, זֶהוּ שֶׁיִּהְיֶה לִבְנֵי אָדָם מָקוֹם יִתְקַבְּצוּ וְיוֹדוּ לְאֵל שֶׁבְּרָאָם וְהִמְצִיאָם וְיִפָּרְסְמוּ זֶה וְיֹאמְרוּ לְפָנָיו בְּרִיּוֹתֶיךָ אֲנַחְנוּ, וְזוֹ כַּוָּנָתָם בְּמַה שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) "וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהִים בְּחָזְקָה" (יונה ג ח), מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁתְּפִלָּה צְרִיכָה קוֹל, חַצִּיפָא נָצַח לְבִישָׁא (עי' ערוך ערך חצף):

וּמִן הַנְּפִיס הַגְּדוֹלִים הַמְפֻרְסָמִים אָדָם מוֹדֶה בַּנְּפִיס הַנִּסְתָּרִים שֶׁהֵם יְסוֹד הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, שֶׁאֵין לָאָדָם חֵלֶק בְּתוֹרַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עַד שֶׁנַּאֲמִין בְּכָל דְּבָרֵינוּ וּמִקְרֵינוּ שֶׁכֻּלָּם נִסִּים אֵין בָּהֶם טֶבַע וּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, בֵּין בְּרַבִּים בֵּין בְּיָחִיד, אֶלָּא אִם יַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת יַצְלִיחֶנּוּ שְׂכָרוֹ, וְאִם יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם יַכְרִיתֶנּוּ עָנְשׁוֹ, הַכֹּל בְּגִזֵרַת עֶלְיוֹן כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי כְּבָר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). וְיִתְפָּרְסְמוּ הַנִּסִּים הַנִּסְתָּרִים בְּעִנְיַן הָרַבִּים כַּאֲשֶׁר יָבֹא בְּיִעוּדֵי הַתּוֹרָה בְּעִנְיַן הַבְּרָכוֹת וְהַקְּלָלוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים כט כג-כד) "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת, וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם", שֶׁיִּתְפָּרְסֵם הַדָּבָר לְכָל הָאֻמּוֹת שֶׁהוּא מֵאֵת ה' בְּעָנְשָׁם. וְאָמַר בַּקִּיּוּם "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ". וְעוֹד אֲפָרֵשׁ זֶה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (ויקרא כו יא):

פסוק יז

כִּי קָרוֹב הוּא וְנֹחַ לְשׁוּב בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ לְמִצְרַיִם, וּמִדְרְשֵׁי אַגָּדָה יֵשׁ הַרְבֵּה. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ג:י"ז). וְגַם הוּא דַּעַת ר"א, כִּי טַעַם **וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים** בַּעֲבוּר **כִּי קָרוֹב הוּא** וְיִנָּחֲמוּ וְיָשׁוּבוּ אֶל מִצְרַיִם מִיָּד. וְעַל דַּעְתִּי אִם הָיָה כְּדִבְרֵיהֶם, הָיָה **כִּי אָמַר אֱלֹהִים** מֻקְדָּם, וְיֹאמַר הַכָּתוּב **וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי אָמַר אֱלֹהִים כִּי קָרוֹב הוּא פֶּן יִנָּחֵם הָעָם**:

אֲבָל הַנָּכוֹן שֶׁיֹּאמַר **וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים** אֲשֶׁר הוּא קָרוֹב וְטוֹב לַנְחֹתָם בַּדֶּרֶךְ הַהוּא, **כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה**. וְטַעַם הַמִּלְחָמָה, שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם לַעֲבֹר דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וּפְלִשְׁתִּים לֹא יִתְּנוּם לַעֲבֹר בִּשְׁלוֹם וְיָשׁוּבוּ לְמִצְרַיִם, אֲבָל בְּדֶרֶךְ הַמִּדְבָּר לֹא יִרְאוּ מִלְחָמָה עַד הֱיוֹתָם בְּאַרְצָם בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי שֶׁהִיא נְתוּנָה לָהֶם וּרְחוֹקִים הֵם מִמִּצְרַיִם בָּעֵת הַהִיא. וּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק

בִּרְפִידִים לֹא הָיְתָה רְאוּיָה לָשׁוּב בָּעֲבוּרָהּ, כִּי הֵם לֹא יַעַבְרוּ עֲלֵיהֶם, וְהוּא שֶׁבָּא מֵאַרְצוֹ וְנִלְחַם בָּהֶם לְשִׁנְאָתוֹ אוֹתָם, וְאִם יִתְּנוּ רֹאשׁ לָשׁוּב לְמִצְרַיִם לֹא יוֹעִיל כִּי יִלָּחֵם בָּהֶם בַּדֶּרֶךְ, וְגַם רְחוֹקִים הָיוּ מִמִּצְרַיִם בַּדֶּרֶךְ הֶעָקוּם אֲשֶׁר הָלְכוּ בָהּ וְלֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ אַחֶרֶת: וּלְשׁוֹן רַשִׁ"י **בְּרֹאותָם מִלְחָמָה**, כְּגוֹן מִלְחֶמֶת הַכְּנַעֲנִי וְהָעֲמָלֵקִי, אִם הָלְכוּ בַּדֶּרֶךְ יְשָׁרָה הָיוּ חוֹזְרִין, מָה אִם כְּשֶׁהִקִּיפָם דֶּרֶךְ מְעַקֶּם אָמְרוּ "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה", אִם הוֹלִיכָן בְּפִשּׁוּטָהּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, מְכִילְתָא. וְהָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאָמַר **וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים**, **וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר**, כִּי בְּנִסְעָם מִסֻּכּוֹת הַחֵל עַמּוּד הֶעָנָן לָלֶכֶת לִפְנֵיהֶם וְלֹא הָלַךְ דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, אֲבָל הָלַךְ דֶּרֶךְ מִדְבַּר אֵיתָם וְיִשְׂרָאֵל הָלְכוּ אַחֲרָיו, וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּאֵתָם וַיַּחֲנוּ שָׁם וְהוּא בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר:

פסוק יח

וְטַעַם **וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** לוֹמַר כִּי אע"פ שֶׁהֵסֵב ה' אוֹתָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר הָיוּ יְרֵאִים פֶּן יָבֹאוּ עֲלֵיהֶם פְּלִשְׁתִּים יוֹשְׁבֵי הֶעָרִים הַקְּרוֹבוֹת לָהֶם, וְהָיוּ חֲלוּצִים כְּמוֹ הַיֹּצְאִים לַמִּלְחָמָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (ראב"ע) שֶׁסִּפֵּר הַכָּתוּב שֶׁיָּצְאוּ בְּיָד רָמָה וְחָשְׁבוּ לִהְיוֹת גְּאוּלִים, וְלֹא הָלְכוּ כִּדְמוּת עֲבָדִים בּוֹרְחִים:

פסוק כא

וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם כְּבָר אָמְרוּ (ב"ר נא ב) שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר **וַה'** הוּא וּבֵית דִּינוֹ, הקב"ה עִמָּהֶם בַּיּוֹם וּבֵית דִּינוֹ בַּלַּיְלָה. אִם כֵּן פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב שֶׁהַשֵּׁם שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ הֶעָנָן וְהוֹלֵךְ הוּא לִפְנֵיהֶם בַּיּוֹם בְּעַמּוּד עָנָן, וּבַלַּיְלָה בֵּית דִּינוֹ שׁוֹכֵן בְּעַמּוּד הָאֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, כְּטַעַם "אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה ה' וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵיהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה" (במדבר יד יד): **וְרָאִיתִי** בְּאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (י"ט:ו') "כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם ה'" (ישעיה נב יב), לְשֶׁעָבַר אֲנִי וּבֵית דִּינִי הָיִיתִי מְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר **וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם**, אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא אֲנִי לְבַדִּי, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נב יב) "כִּי הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם ה' וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". וְסוֹד הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי, כִּי בַּגְּאֻלָּה הָרִאשׁוֹנָה הָיָה הקב"ה עִמָּהֶם בַּיּוֹם וּבֵית דִּינוֹ עִמָּהֶם בַּלַּיְלָה, אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא תִּתְעַלֶּה מִדַּת בֵּית דִּינוֹ בְּרַחֲמִים, **וַה' הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם**, הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְאַסְּפָם עִמּוֹ, וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁכָה כָּאוֹרָה (תהלים קלט יב), כִּי הַכֹּל בְּמִדַּת רַחֲמִים מְיֻחֶדֶת: ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ג:כ"א) כִּי הַכָּתוּב יְדַבֵּר הוּא כִּלְשׁוֹן בְּנֵי הָאָדָם, בְּעֲבוּר כִּי כֹּחַ הַשֵּׁם וּשְׁלוּחוֹ הוּא הוֹלֵךְ עִם יִשְׂרָאֵל, כְּדֶרֶךְ "מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ" (ישעיה סג יב). וְהָאֱמֶת שֶׁהוּא כְּדֶרֶךְ "מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה", אֲבָל לֹא כַּאֲשֶׁר יָבִין ר"א מִמֶּנּוּ, וּכְתִיב "כֵּן נְהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת" (שם יד):

פרק יד

פסוק ד

וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם בַּעֲבוּר שֶׁפִּחַד פַּרְעֹה מֵהֶם בְּמַכַּת הַבְּכוֹרוֹת וּבְקֹשׁ מֵהֶם "וּבֵרַכְתֶּם גַּם אוֹתִי" (שמות י"ב:ל"ב), לֹא הָיָה בְּלִבּוֹ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם אֲפִלּוּ אִם יִבְרְחוּ, אֶלָּא שֶׁיַּעֲשֶׂה מֹשֶׁה בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לוֹמַר כִּי הוּא יְחַזֵּק אֶת לִבּוֹ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם. וּלְמַטָּה (שמות י"ד:י"ז) אָמַר פַּעַם אַחֶרֶת "וְהִנְנִי מְחַזֵּק אֶת לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם", כִּי בִּרְאוֹתָם שֶׁנִּקְרָע הַיָּם לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם הוֹלְכִים בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹכוֹ, אֵיךְ יִמָּלֵאם לִבָּם לָבֹא אַחֲרֵיהֶם לְהָרַע לָהֶם, וְאֵין בְּכָל הַמּוֹפְתִים כַּפֶּלֶא הַזֶּה, וְזֶה בֶּאֱמֶת שִׁגָּעוֹן לָהֶם, אֲבָל סִכֵּל עֲצָתָם וְחִזֵּק אֶת לִבָּם לִכָּנֵס בַּיָּם:

פסוק ה

וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם אִיקְטוֹרִין שִׁלַּח עִמָּהֶם, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּ עַד שְׁלֹשֶׁת יָמִים שֶׁקָּבְעוּ לֵילֵךְ וְלָשׁוּב וְרָאוּ שֶׁאֵינָם חוֹזְרִים לְמִצְרַיִם חָזְרוּ וְהִגִּידוּ לְפַרְעֹה בַּיּוֹם הָרְבִיעִי, חֲמִישִׁי וְשִׁשִּׁי רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, לֵיל שְׁבִיעִי יָרְדוּ לַיָּם, בְּשַׁחֲרִית אָמְרוּ שִׁירָה, וְהוּא יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח, לָכֵךְ אָנוּ קוֹרִין הַשִּׁירָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וְהוּ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ד:ה'), וְכֵן הוּא בַּמְּכִילְתָּא (כאן). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁבוּ וְחָנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפוֹן, הֻגַּד זֶה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַר כִּי בָרַח הָעָם וְהֵם נְבֻכִים בַּמִּדְבָּר וְאֵינָם הוֹלְכִים אֶל מָקוֹם יָדוּעַ לִזְבוֹחַ. וְזֶה טַעַם "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה" (שמות י"ד:ח'), שֶׁעָשׂוּ לָהֶם דֶּגֶל וְנֵס לְהִתְנוֹסֵס, וְיוֹצְאִים בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתוֹף וּבְכִנּוֹר כִּדְמוּת הַנִּגְאָלִים מֵעֲבֹדוּת לְחֵרוּת, לֹא כַּעֲבָדִים הָעֲתִידִים לְשׁוּב לַעֲבוֹדָתָם, וְכָל זֶה הֻגַּד לוֹ:

פסוק י

וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה', **וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם** אֵינֶנּוּ נִרְאֶה כִּי בְּנֵי אָדָם הַצּוֹעֲקִים אֶל ה' לְהוֹשִׁיעָם יִבְטְחוּ בַּיְשׁוּעָה אֲשֶׁר עָשָׂה לָהֶם וְיֹאמְרוּ כִּי טוֹב לָהֶם שֶׁלֹּא הִצִּילָם. אֲבָל הַנִּכּוֹן שֶׁנִּפְרַשׁ כִּי הָיוּ כְּתוֹת, וְהַכָּתוּב יְסַפֵּר כָּל מַה שֶּׁעָשׂוּ כֻּלָּם. אָמַר כִּי הַכַּת הָאַחַת צוֹעֶקֶת אֶל ה', וְהָאַחַת מַכְחֶשֶׁת בִּנְבִיאוֹ וְאֵינָהּ מוֹדָה בִּיְשׁוּעָה הַנַּעֲשֶׂית לָהֶם, וְיֹאמְרוּ כִּי טוֹב לָהֶם שֶׁלֹּא הִצִּילָם. וְעַל זֹאת כָּתוּב "וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף" (תהלים קו ז), וּלְכָךְ יַחֲזִיר הַכָּתוּב "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" פַּעַם אַחֶרֶת, **וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'**, כִּי הַטּוֹבִים בָּהֶם צָעֲקוּ אֶל ה' וְהַנִּשְׁאָרִים מָרוּ בִּדְבָרוֹ. וּלְכָךְ אָמַר אח"כ (שמות י"ד:ל"א) "וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה' וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ". לֹא אָמַר "וַיִּירְאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת ה'

וַיַּאֲמִינוּ" אֲבָל אָמַר "הָעָם", כִּי "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" שֵׁם לִיחִידִים, וְ"הָעָם" שֵׁם לֶהָמוֹן, וְכֵן "וַיִּלֹּנוּ הָעָם" (שמות ט"ו:כ"ד). וְכָךְ הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (במדב"ר כ כג) "וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת" (במדבר כה א), בְּכָל שֶׁנֶּאֱמַר "הָעָם" לְשׁוֹן גְּנַאי הוּא, וְכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "יִשְׂרָאֵל" לְשׁוֹן שֶׁבַח הוּא: וְהִנֵּה לֹא אָמְרוּ "לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּלְחָמָה", אֲבָל **לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר, וּמַמּוּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר**, כִּי טֶרֶם יִרְאוּ מִלְחָמָה לֹא הָיוּ חֻפָּצִים לָצֵאת אֶל הַמִּדְבָּר פֶּן יָמוּתוּ שָׁם בָּרָעָב וּבְצָמָא, וְיִתָּכֵן שֶׁאָמְרוּ לוֹ כֵּן בְּצֵאתָם וְעוֹדָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר הֵסֵב אוֹתָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם סוּף. אוֹ שֶׁאָמְרוּ לוֹ מִתְּחִלָּה אָנָה נֵצֵא, אִם דֶּרֶךְ פְּלִשְׁתִּים יִלָּחֲמוּ בָּנוּ, וְאִם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר טוֹב לָנוּ לַעֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֶּתֶנוּ בַּמִּדְבָּר. וְאֶפְשָׁר עוֹד לוֹמַר כִּי הָיוּ הָעָם מַאֲמִינִים בַּה' וּמִתְפַּלְּלִים אֵלָיו לְהַצִּילָם, אֲבָל בְּמֹשֶׁה נִכְנַס סָפֵק בְּלִבָּם פֶּן יוֹצִיאֵם לְמָשְׁל עֲלֵיהֶם. וְאע"פ שֶׁרָאוּ הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, חָשְׁבוּ שֶׁעָשָׂה אוֹתָם בְּדֶרֶךְ חָכְמָה, אוֹ שֶׁהַשֵּׁם הֵבִיא עֲלֵיהֶם הַמַּכּוֹת בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם, כִּי אִלּוּ חָפֵץ הַשֵּׁם בִּיצִיאָתָם לֹא הָיָה פַּרְעֹה רוֹדֵף אַחֲרֵיהֶם:

וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ד:י') תִּרְגֵּם בְּכָאן **וַיִּצְעֲקוּ** "וּזְעִיקוּ", עֲשָׂאוּ עִנְיָן תַּרְעֹמֶת, לוֹמַר שֶׁלֹּא הִתְפַּלְּלוּ אֲבָל הָיוּ מִתְרַעֲמִים לְפָנָיו עַל שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, כִּלְשׁוֹן "וַיִּצְעֲקוּ אֶל פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹּה לַעֲבָדֶיךָ" (שמות ה':ט"ו), וְכָמוֹהוּ "וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וּנְשֵׁיהֶם גְּדוֹלָה אֶל אֲחֵיהֶם הַיְהוּדִים" (נחמיה ה א), מִתְרַעֲמִים עֲלֵיהֶם בְּקוֹל גָּדוֹל וּצְעָקָה. וּבַמְּכִילְתָּא (כאן), תַּפְשׁוּ לָהֶם אֻמְנוּת אֲבוֹתָם, **וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם**, מֵאַחַר שֶׁנָּתְנוּ שְׂאוֹר בָּעִסָּה בָּאוּ לָהֶם אֵצֶל מֹשֶׁה, אָמְרוּ לוֹ **הֲלֹא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ** וְגוֹ'. וּשְׂאוֹר שֶׁבָּעִסָּה הוּא הַיֵּצֶר הָרַע, וְהָיָה דַּעְתָּם לוֹמַר כִּי מִתְּחִלָּה צָעֲקוּ אֶל ה' לָתֵת בְּלֵב פַּרְעֹה לָשׁוּב מֵאַחֲרֵיהֶם, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁלֹּא הָיָה חוֹזֵר אֲבָל הָיָה נוֹסֵעַ וְקָרֵב אֲלֵיהֶם, אָז אָמְרוּ לֹא נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתֵנוּ וְנִכְנְסָה בְּלִבָּם מַחְשָׁבָה רָעָה לְהַרְהֵר אַחֲרֵי מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה:

פסוק יג

כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִיפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ הִיא מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה לְדוֹרוֹת (מכילתא כאן). וְאִם כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב **אַל תִּירָאוּ, הִתְיַצְּבוּ** בִּמְקוֹמְכֶם **וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'** שֶׁיּוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם הַיּוֹם מִיָּדָם וְאַל תָּשׁוּבוּ לַעֲבוֹדָתָם, כִּי מִצְרַיִם אֲשֶׁר רְאִיתֶם אוֹתָם הַיּוֹם הקב"ה מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹד שֶׁלֹּא תוֹסִיפוּ בִּרְצוֹנְכֶם לִרְאוֹתָם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם, וְתִהְיֶה מִצְוָה מִפִּי מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא הֻזְכְּרָה לְמַעְלָה. וְכֵן "וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרָיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַה' אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד" (דברים יז טז), שֶׁהִיא מִצְוָה בֶּאֱמֶת, לֹא הַבְטָחָה:

פסוק טו

מַה תִּצְעַק אֵלָי אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות י"ד:ט"ו) כִּי מֹשֶׁה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ צוֹעֲקִים לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'". וְאִם כֵּן לָמָּה אָמַר **מַה תִּצְעַק אֵלָי**, רְאוּי לָהֶם לִצְעֹק. וְאוּלַי יֹאמַר מַה תַּנִּיחֵם לִצְעֹק דַּבֵּר לָהֶם וְיִסָּעוּ, כִּי כְּבָר אָמַרְתִּי לְךָ "וְאֲכָבְדָה בְּפַרְעֹה" (שמות י"ד:ד'). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מכילתא כאן) שֶׁהָיָה מֹשֶׁה צוֹעֵק וּמִתְפַּלֵּל, וְהוּא הַנָּכוֹן, כִּי לֹא יָדַע מַה יַּעֲשֶׂה, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם "וְאֲכָבְדָה בְּפַרְעֹה", הוּא לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אֵיךְ יִתְנַהֵג, כִּי הוּא עַל שְׂפַת הַיָּם וְהַשׁוֹנֵא רוֹדֵף וּמַשִּׂיג, וְהָיָה מִתְפַּלֵּל שֶׁיּוֹרֵנוּ ה' דֶּרֶךְ יִבְחַר, וְזֶה טַעַם **מַה תִּצְעַק אֵלָי**, שֶׁהָיִיתָ צָרִיךְ לִשְׁאֹל מַה תַּעֲשֶׂה וְאֵין לְךָ צֹרֶךְ לִצְעֹק, כִּי כְּבָר הוֹדַעְתִּיךָ "וְאֲכָבְדָה בְּפַרְעֹה". וְלֹא סִפֵּר הַכָּתוּב צַעֲקַת מֹשֶׁה, כִּי הוּא בִּכְלַל יִשְׂרָאֵל:

פסוק יט

וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות י"ד:י"ט) **מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים** הוּא הַשַּׂר הַגָּדוֹל הַהוֹלֵךְ בָּעָנָן, וְהוּא הַכָּתוּב עָלָיו "וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם", וְכַאֲשֶׁר נָסַע הַמַּלְאָךְ הַזֶּה **הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם** נָסַע עַמּוּד הֶעָנָן עִמּוֹ, **וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ** בֵּין מַחֲנֶה לְמַחֲנֶה **וַיָּאֶר** לְיִשְׂרָאֵל **אֶת הַלָּיְלָה** בְּעַמּוּד הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בִּשְׁאָר הַלֵּילוֹת, לַעֲבֹר הַיָּם, כִּי בַּלַּיְלָה עָבְרוּ. וְעַל דַּעְתִּי זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים** הָיָה בְּתְחִלַּת הַלַּיְלָה, **וּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל** רֶמֶז לְבֵית דִּינוֹ שֶׁל הקב"ה, שֶׁנִּקְרֵאת מִדַּת הַדִּין "מַלְאָךְ" בְּמָקוֹמוֹת מִן הַכָּתוּב, וְהוּא הַשּׁוֹכֵן בָּעַמּוּד הָאֵשׁ, וְהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר **הָאֱלֹהִים**. וְיִתָּכֵן שֶׁאֵינוֹ נִסְמָךְ, אֲבָל הוּא בְּאוּר:

וְרָאִיתִי בַּמְכִילְתָּא דְּר' שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, שָׁאַל רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן יוֹחַאי אֶת ר' שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, מִפְּנֵי מָה בְּכָל מָקוֹם כָּתוּב "מַלְאַךְ ה'" וְכָאן "מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים", אָמַר לוֹ, אֵין אֱלֹהִים בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא דַּיָּן וְכוּ'. רָמְזוּ לְמָה שֶׁאָמַרְנוּ. וְהִנֵּה עַתָּה נָסַע בְּעַמּוּד הָאֵשׁ מִלִּפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וְהָלַךְ מֵאַחֲרֵיהֶם, וְנָסַע עוֹד **עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם**, וְהִנֵּה שְׁנֵי הָעַמּוּדִים מֵאַחֲרֵיהֶם. וְשָׁב לְבָאֵר כִּי בָּא עַמּוּד הֶעָנָן הַזֶּה **בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הִפְסִיק עַמּוּד הֶעָנָן בֵּין עַמּוּד הָאֵשׁ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, אֲבָל הִפְסִיק בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין עַמּוּד הָאֵשׁ, **וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ** בֵּין מַחֲנֶה לְמַחֲנֶה, וְהָיָה לְיִשְׂרָאֵל אוֹר בְּעַמּוּד הָאֵשׁ אע"פ שֶׁהוּא מֵאַחֲרֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לְמַעְלָה וְלֹא הָיָה עַמּוּד הֶעָנָן מַפְסִיק אוֹתוֹ לָהֶם כַּאֲשֶׁר לְמִצְרַיִם: וְזֶה טַעַם **וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה**, כִּי הֵאִיר לָהֶם הַלַּיְלָה, אֲבָל לֹא כִּשְׁאָר הַלֵּילוֹת לַנְחוֹתָם בַּדֶּרֶךְ, כִּי לֹא הָיָה הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם. וְהָיָה זֶה, שֶׁאִלּוּ הָיָה עַמּוּד הָאֵשׁ הוֹלֵךְ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל כִּשְׁאָר הַלֵּילוֹת, וְעַמּוּד הֶעָנָן בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל, הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְמַהֲרִים לָלֶכֶת, וְהַמִּצְרִים לֹא יִרְאוּ וְלֹא יָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם, וְעַתָּה הָלְכוּ יִשְׂרָאֵל לְאִטָּם וְאֵין הַמָּרְחָק רַב

בֵּינֵיהֶם, וְהָיוּ הַמִּצְרִים רוֹאִים אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל מִתּוֹךְ הֶעָנָן וְהוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם, כִּי יִרְאוּ הָאֵשׁ מִתּוֹךְ הֶעָנָן, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוֹלִים לִקְרֵב אֲלֵיהֶם מִפְּנֵי הֶפְסֵק שְׁנֵי הָעַמּוּדִים. וְזֶה טַעַם **וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלָּיְלָה**:

וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף ה' אֶל מַחֲנֵה וְגוֹ' כִּי הֵסִיר עַמּוּד הָאֵשׁ מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל כְּמִנְהַג כָּל הַיָּמִים, וְשָׁמוֹ הַיּוֹם מַשְׁקִיף עַל מַחֲנֵה מִצְרַיִם, בֵּינָם וּבֵין עַמּוּד הֶעָנָן אֲשֶׁר יִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם. **וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם** בְּהַשְׁקִיף עַמּוּד הָאֵשׁ עֲלֵיהֶם, כִּי יַגִּיעַ עֲלֵיהֶם חֲמוֹ הַגָּדוֹל וְלֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים (תהלים קו יח). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּמַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית (בראשית א ד) כִּי יְסוֹד הָאֵשׁ יִקָּרֵא חֹשֶׁךְ, וְ"הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ" הוּא עַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן, אֲבָל עַמּוּד הָאֵשׁ הָיָה מֵאִיר לְכָל יִשְׂרָאֵל בְּעַמּוּדוֹ, וְהָיָה עַתָּה מַחְשִׁיךְ לְמִצְרַיִם מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ בָּא בְּעַמּוּד הֶעָנָן אֲשֶׁר יַחְשִׁיךְ עָלָיו כַּשֶּׁמֶשׁ אֲשֶׁר הֶעָנָן יְכַסֶּנּוּ. וְהִנֵּה עָשָׂה הַכֹּל בִּשְׁנֵי עַמּוּדִים הַלָּלוּ. וְזֶהוּ הַנָּכוֹן בַּפְּסוּקִים הָאֵלֶּה:

פסוק כא

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים וְגוֹ' הָיָה הָרָצוֹן לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ לְבָקְעַ הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים מְיַבֶּשֶׁת, שֶׁיֵּרָאֶה כְּאִלּוּ הָרוּחַ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (הושע יג טו) "יָבֹא קָדִים רוּחַ ה' וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיְנוֹ", הִשְׁגִּיא לְמִצְרַיִם וַיְאַבְּדֵם, כִּי בַּעֲבוּר זֶה חָשְׁבוּ אוּלַי הָרוּחַ שָׁם הַיָּם לֶחָרְבָה, וְלֹא יַד ה' עָשְׂתָה זֹאת בַּעֲבוּר יִשְׂרָאֵל, אע"פ שֶׁאֵין הָרוּחַ בּוֹקַעַת הַיָּם לְגָזְרִים לֹא שָׁמוּ לִבָּם גַּם לָזֹאת, וּבָאוּ אַחֲרֵיהֶם מֵרֹב תַּאֲוָתָם לְהָרַע לָהֶם, וְזֶה טַעַם "וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פַּרְעֹה וְיִבְאוּ אַחֲרֵיהֶם", שֶׁחִזֵּק לִבָּם לֵאמֹר אֶרְדֹּף אוֹיְבִי וְאַשִּׂיגֵם בַּיָּם, וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל, וְלֹא זָכְרוּ עַתָּה כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם:

פסוק כח

וַיְכַסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה כְּךְ דֶּרֶךְ מִקְרָאוֹת לְדַבֵּר בֵּן בִּלְמ"ד יִתֵּרָה, כְּמוֹ "לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן" (שמות כ"ז:י"ט), "לְכָל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת" (שם ג), וְאֵינָהּ אֶלָּא לְשׁוֹן תִּקּוּן. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ד:כ"ח). וְאֵינוֹ כֵּן בַּמָּקוֹם הַזֶּה, רַק פֵּרוּשׁוֹ וַיְכַסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים וּלְכָל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם, וְהַחֵיל אֵינָם הָרֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים, אֲבָל הֵם עַמּוֹ אֲשֶׁר לָקַח עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (יד ט) "כָּל סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ", וְכָמוֹהוּ כְּסוּי בְּלֹמ"ד, "כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיה יא ט), "וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל" (שמות כ"ו:י"ד), וּבָא "עַל" "הַמְכַסֶּה עַל הַקֶּרֶב" (ויקרא ד ח), וְכֵן רַבִּים:

פסוק לא

וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֶת הַגְּבוּרָה הַגְּדוֹלָה שֶׁעָשְׂתָה יָדוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה, וְהַרְבֵּה לְשׁוֹנוֹת נוֹפְלִים עַל לְשׁוֹן יָד, וְכֻלָּן לְשׁוֹן יָד מַמָּשׁ הֵן, וְהַמְּתַקֵּן יְתַקֵּן הַלָּשׁוֹן אַחַר עִנְיַן הַדִּבּוּר.

לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ד:ל"א). אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ד:ל"א) לֹא פֵּרֵשׁ **הַיָּד הַגְּדוֹלָה** גְּבוּרָה, אֲבָל אָמַר "יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא". ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ד:ל"א) הַמַּכָּה הַגְּדוֹלָה, וְכֵן "הִנֵּה יַד ה' הוֹיָה בְּמִקְנְךָ" (שמות ט':ג'), "כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם" (שמואל א ה':י"א): וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר שֶׁנִּגְלֵית לָהֶם **הַיָּד הַגְּדֹלָה**, וְהִיא מִדַּת הַדִּין שֶׁעָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם, כִּי הָיְתָה שָׁם בְּמִצְרַיִם מַכָּה בָּהֶם, וְזֶה כְּמוֹ "וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֵךְ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה" (דברים ד לו), וְהוּא הַיָּמִין אֲשֶׁר תִּרְעַץ אוֹיֵב, וְהִיא זְרוֹעַ ה' שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֹז זְרוֹעַ ה'" (ישעיה נא ט), "הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם" (שם י). וְלֹא יִתְעַלֵּם מִמְּךָ מַה שֶּׁאָמַר "לִבְשִׁי עֹז" מִמַּה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק "מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב" (בראשית מט כד):

פרק טו

פסוק א

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה לְשׁוֹן רַבִּינוּ שְׁלֹמֹה, כְּשֶׁרָאָה הַנֵּס עָלָה בְּלִבּוֹ שֶׁיָּשִׁיר שִׁירָה וְכֵן עָשָׂה "וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר" וְגוֹ'. וְכֵן "אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ" (יהושע י יב), כְּשֶׁרָאָה הַנֵּס אָמַר לוֹ לִבּוֹ לְדַבֵּר וְכֵן עָשָׂה "וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל", וְכֵן שִׁירַת הַבְּאֵר שֶׁפָּתַח בָּהּ "אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל" (במדבר כא יז) פֵּרֵשׁ אַחֲרָיו "עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ", וְכֵן "וּבִית יַעֲשֶׂה לְבַת פַּרְעֹה" (מלכים א ז':ח'), חָשַׁב בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת לָהּ הַבַּיִת. "אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה" (שם יא ז), פֵּרְשׁוּהוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל (סנהדרין צא:) שֶׁבִּקֵּשׁ לִבְנוֹת וְלֹא בָּנָה. זֶהוּ לְיַשֵּׁב פְּשׁוּטוֹ. וּמַה יֹּאמַר הָרַב בְּפָסוּק "יַעֲשׂוּ עֶגֶל בְּחֹרֵב" (תהלים קו יט), "כַּמָּה יַמְרִיהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן" (שם עח מ), וְכָל הַמִּזְמוֹר כֵּן, "יַהֲרֹג בַּבָּרָד גַּפְנָם" (שם מז), "יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרוֹב" (שם מה), וְכֵן "וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ" (מלכים ב כ':י"ד), "מִן הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֶּהוּ אֲרַמִּים" (שם ח כט, ט טו), וְכֵן "וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל" (שמות ל"ג:ז'), כִּי אֵינֶנּוּ לְשׁוֹן הֹוֶה, שֶׁלֹּא לְקָחוֹ אֶלָּא פַּעַם אַחַת.

אֲבָל דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן הוּא לוֹמַר עָתִיד בְּמָקוֹם עָבָר, וְכֵן יֹאמְרוּ בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים הַהֶפֶךְ. וְהַטַּעַם, כִּי מִנְהַג הַלָּשׁוֹן שֶׁהַמְסַפֵּר עִנְיָן יַעֲמִיד עַצְמוֹ בַּזְּמַן שֶׁיִּחְפֹּץ, וְיִרְמֹז לַמַּעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ. פַּעַם יַעֲמִיד עַצְמוֹ בְּזְמַן הַמַּעֲשֶׂה וִידַבֵּר בּוֹ בְּעִנְיַן הוֹוֶה, וְעוֹמֵד עָלָיו בְּתַחְלָתוֹ, וְיֹאמַר "יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל" כְּאִלּוּ מְשׁוֹרְרִים לְפָנָיו, וְכֵן כֻּלָּם, וּפַעַם יְאַחֵר עַצְמוֹ וְיֹאמַר זֶה נַעֲשָׂה כְּבָר, וְהַכֹּל לְאֻמַּת עִנְיָן. וְלָכֵן רֹב שֶׁיָּבֹא זֶה יִהְיֶה בְּעִנְיַן הַנְּבוּאוֹת:

כִּי גָאֹה גָּאָה עַל הַשִּׁירוֹת, וְעַל כָּל מַה שֶּׁאֲקַלֵּס בּוֹ עוֹד יֵשׁ בּוֹ נוֹסָפוֹת. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:א'). עָשָׂאוֹ לְשׁוֹן רוֹמְמוּת וְגֹדֶל. וְאוּלַי כֵּן הוּא, וְכָמוֹהוּ "וּפֹה יָשִׁית בְּגָאוֹן גַּלֶּיךָ" (איוב לח יא), "כִּי גָאוּ הַמַּיִם" (יחזקאל מז ה), "וְיִגְאֶה כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי" (איוב י

טז), לְשׁוֹן גֹּדֶל וְרִבּוּי. וְהַנָּכוֹן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ו:א'), לְשׁוֹן גֵּאוּת מַמָּשׁ, כִּי נִתְגָּאָה עַל הַסּוּס שֶׁמִּתְגָּאֶה בַּמִּלְחָמָה וְעַל הַגִּבּוֹר הָרוֹכֵב בּוֹ, כִּי אֶת שְׁנֵיהֶם רָמָה בַיָּם, וְכֵן "וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ" (שמות ט"ו:ז'), וְכֵן כֻּלָּם לְשׁוֹן גֵּאוּת, כִּי הַמִּתְגָּאֶה יְרוֹמֵם עַצְמוֹ בְּמַעֲלָה:

פסוק ב

עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ פֵּרֵשׁ ר"א כִּי מִלַּת עֻזִּי מוֹשֶׁכֶת, **עֻזִּי וְזִמְרָת** עֻזִּי יָהּ. וְהַטַּעַם, הוֹדָה כִּי עֻזּוֹ וְתָקְפּוֹ אֲשֶׁר יְזַמֵּר בּוֹ הוּא הַשֵּׁם, וְהוּא הָיָה יְשׁוּעָתִי. **זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ**, אוֹשִׁיבֶנּוּ בְּנָוֶה, זֶה **אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ**, שֶׁאֲסַפֵּר גְּבוּרוֹתָיו. וְזֶה הוּא וַדַּאי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. אֲבָל לֹא הִזְכִּיר הַשֵּׁם שָׁלֵם, וְהִזְכִּיר מִמֶּנּוּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בִּלְבַד, וְדֶרֶךְ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּכָל הַתּוֹרָה לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם הַגָּדוֹל כֻּלּוֹ אֲשֶׁר אָמַר לוֹ, "זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר" (שמות ג':ט"ו). וּכְבָר דָּרְשׁוּ (תנחומא סוף פרשת תצא) בְּפָסוּק "כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ" (שמות י"ז:ט"ז), נִשְׁבַּע הקב"ה שֶׁאֵין הַכִּסֵּא שָׁלֵם וְאֵין הַשֵּׁם מָלֵא עַד שֶׁיִּמָּחֶה זַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, בַּעֲבוּר כִּי יְשׁוּעַת הַיָּם כְּלִיָּה הָיְתָה עַל יַד מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים, הוּא שֶׁכָּתוּב עָלָיו "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ" (שמות כ"ג:כ"א), וּכְמוֹ שֶׁאָמַר "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה" (שמות י"ד:ל"א), כִּי "הַיָּד" יִרְמֹז לְמִדַּת הַדִּין אֲשֶׁר הִיא הַיָּד הַגְּדוֹלָה וְהַנּוֹקֶמֶת, וְהִיא הַמְקָרַעַת הַיָּם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הַנָּבִיא "עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֹז" (ישעיה נא ט), "הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה" (שם י), וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה (עי' לעיל יד לא), בַּעֲבוּר כֵּן אָמַר כִּי עֻזּוֹ וְזִמְרָתוֹ הַשֵּׁם הַזֶּה, כִּי בְיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים (ישעיה כו ד). וְכֵן בֵּאֵר "מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס" (תהלים קיד ה), "מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב" (שם ז). וְכֵן אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (בשלח ג), יָרְדוּ לַיָּם שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ד:י"ט) "וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים". וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (שמות רבה ל':א') אָמַר אֵין עֹז אֶלָּא דִּין, שֶׁנֶּאֱמַר "וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפַּט אָהֵב" (תהלים צט ד).

זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ וְאַעֲלֶה אוֹתוֹ אֶל נָוֶה עֶלְיוֹן. אֱלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁנִּרְאָה לָהֶם בְּאֵל שַׁדַּי, וְעַתָּה אֲרוֹמֲם אוֹתוֹ בַּשֵּׁם הַשָּׁלֵם, כִּי מֵעַתָּה יִהְיֶה **הַשֵּׁם אִישׁ מִלְחָמָה** וְיִהְיֶה ה' **שְׁמוֹ**, כְּטַעַם "עַתָּה אֵרוֹמֵם עַתָּה אֲנַשֵּׂא" (ישעיה לג י). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז זֶה לְשֶׁבַע סְפִירוֹת בַּחָכְמָה, כְּמוֹ "זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי" (שמות ג':ט"ו). וּבַמְּכִילְתָּא (בשלח ג) **אֵלִי**, עִמִּי נָהֵג בְּמִדַּת רַחֲמִים, וְעִם אֲבוֹתַי בְּמִדַּת הַדִּין, וּמִנַּיִן שֶׁאֵין אֵלִי אֶלָּא מִדַּת רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר "אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי" (תהלים כב ב), "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ" (במדבר יב יג), "אֵל ה' וַיָּאֶר לָנוּ" (תהלים קיח כז). וְאִם כֵּן יֹאמַר **זֶה אֵלִי**, כִּי עִמִּי הוּא "אֵל" בָּזֶה, כִּי יִתְעַלֶּה עִם הָרַחֲמִים לִהְיוֹת רַחֲמִים בְּדִינוֹ:

פסוק ו

יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:ו'), פְּשָׁטוֹ שֶׁל דָּבָר, יְמִינְךָ הַנָּאְדָּר בַּכֹּחַ מַה מְּלַאכְתָּהּ, יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב, וְכַמָּה מִקְרָאוֹת דָּגְמָתוֹ "כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ ה' כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ" (תהלים צב י), "עַד מָתַי רְשָׁעִים ה' עַד מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ" (שם צד ג), "נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ה' נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם" (שם צג ג). וְרַבִּים כָּכָה. וְאֵינוֹ נָכוֹן לְדַעְתִּי, כִּי הַפְּסוּקִים יִכָּפְלוּ מִלּוֹת לוֹמַר כִּי תָּמִיד יִהְיֶה כָּכָה מִבְּלִי שֶׁיִּבָּאֲרוּ עִנְיָן רַק בַּפַּעַם הַשֵּׁנִית, וְאִלּוּ אָמַר יְמִינְךָ ה' יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב, הָיָה כְּמוֹת אֵלּוּ הַנִּזְכָּרִים: ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ט"ו:ו') כִּי פֵּרוּשׁוֹ **יְמִינְךָ ה'** שֶׁאַתָּה **נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב**, שֶׁהוּא כְּמוֹ אֵלּוּ הַנִּזְכָּרִים. וְיוֹתֵר נָכוֹן לוֹמַר **יְמִינְךָ ה'** הוּא נֶאְדָּר **בַּכֹּחַ** לְהַשְׁפִּיל לְכָל גֵּאֶה וָרָם, **יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב** בְּכֹחַ גָּדוֹל. וְהִזְכִּיר יָמִין בִּלְשׁוֹן זָכָר וּנְקֵבָה, כְּמוֹ "וְהִנֵּה יָד שְׁלוּחָה אֵלַי וְהִנֵּה בוֹ מְגִלַּת סֵפֶר" (יחזקאל ב ט), וְהוּא כְּפוּל כְּדֶרֶךְ הַנְּבוּאוֹת. וְדֶרֶךְ הָאֱמֶת יַדְעֶנָּה הַמַּשְׂכִּיל מִן הַפְּסוּקִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְכָךְ אָמְרוּ (שמו"ר כד א), הָיְתָה יָדוֹ אַחַת מְשַׁקַּעְתָּן וְיָדוֹ אַחַת מַצָּלָת אוֹתָם, כִּי הַכֹּחַ מַצִּיל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי" (במדבר יד יז):

פסוק ט

אָמַר אוֹיֵב לְעַמּוֹ כְּשֶׁפְּתָם בִּדְבָרִים. אֶרְדְּפֵם וְאַשִּׂיגֵם וַאֲחַלֵּק שָׁלָל עִם שָׂרַי וַעֲבָדַי. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:ט'). וְרָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ חָזִיתָ כָּךְ, תְּנֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, **אָמַר אוֹיֵב אָרְדֹּף אַשִּׂיג** הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת תְּחִלַּת הַשִּׁירָה, וְלָמָּה לֹא נִכְתַּב, אֶלָּא שֶׁאֵין מַקְדִּים וּמְאַחֵר בַּתּוֹרָה (ראה קהלת רבה א יב). וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ו:ט') סוֹבֵר כֵּן, וּלְכָךְ תִּרְגֵּם "דַּהֲוָה אָמַר שָׁנְאָה", עַל תְּחִלַּת מַחְשַׁבְתּוֹ בְּרָדְפוֹ אַחֲרֵיהֶם.

וּלְדַעְתִּי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט הוּא סָדוּר בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן מִמֶּנּוּ, כִּי מִתְּחִלָּה (שמות ט"ו:ד') אָמַר שֻׁטְּבָעוּ בַּיָּם וְיָרְדוּ בְּמִצוֹלוֹת, וְהָיָה זֶה כַּאֲשֶׁר שָׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים (שמות ט"ו:ה'), וְאח"כ (שמות ט"ו:ח'-י') שֶׁב לוֹמַר אֵיךְ נַעֲשָׂה זֶה, כִּי בְּרוּחַ אַפֶּיךָ הִיא רוּחַ קָדִים עַזָּה נָעְרְמוּ מַיִם מִתְּחִלָּה וְקִפְאוּ הַתְּהוֹמוֹת, וּמִפְּנֵי זֶה חָשַׁב הָאוֹיֵב שֶׁיִּרְדֹּף וְיַשִּׂיגֵם בַּיָּם וְיַחֲלֵק שְׁלָלָם וְתִמָּלֵא נַפְשׁוֹ מֵהֶם, וְנָשַׁפְתָּ עֲלֵיהֶם בְּרוּחֲךָ וְכִסָּמוֹ הַיָּם. וְהִזְכִּיר זֶה כִּי גַּם בְּמַחְשַׁבְתּוֹ זֹאת סְבָה וְפֶלֶא מֵאֵת הַשֵּׁם שֶׁחִזֵּק לִבָּם וְסִכֵּל עֲצָתָם לָבֹא בַּיָּם, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (יד ד כא). עַל כֵּן אָמַר אַחֲרָיו מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים, עוֹשֵׂה גְּדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת בְּדָבָר וְהֶפְכּוֹ:

פסוק י

נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ט"ו:י') מִגְּזֶרֶת נָשָׁף, כִּי בַּנָּשֶׁף הֵבִיא רוּחַ שֶׁהִטְבִּיעָה אוֹתָם. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ (רש"י על שמות ט"ו:י') לְשׁוֹן הֲפָחָה, כְּמוֹ וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָּשׁוּ (ישעיה מ כד). וְיָפֶה פֵּרֵשׁ. וְדַעְתִּי עוֹד שֶׁעִנְיָנוֹ כְּמוֹ בְּבֵי"ת, נָשַׁבְתָּ בְרוּחֲךָ, מִלְּשׁוֹן "כִּי רוּחַ ה' נָשְׁבָה בּוֹ" (ישעיה מ ז), "יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מָיִם" (תהלים קמז יח), כִּי שְׁתֵּי הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה יְשַׁמְּשׁוּ בְּעִנְיָן אֶחָד, כְּמוֹ "עַל גַּפֵּי מְרֹמֵי קֶרֶת" (משלי ט ג), עַל גַּבֵּי, "אִם בְּגַפּוֹ" (שמות כ"א:ג'), וְכֵן "וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר" (דניאל יא כד), "בְּזַר עַמִּים" (תהלים סח לא), לְשׁוֹן פִּזּוּר. וְכֵן בַּשֵּׁמוֹת יַחְלִיפוּ אוֹתָם, "שׁוֹבַבְךָ" (שמואל ב י':ט"ז), "שׁוֹפַךְ" (דהי"א יט טז): וּלְרַבּוֹתֵינוּ בַּמִּשְׁנָה (פאה פ"ו מ"א) הֶבְקֵר לָעֲנִיִּים הֶבְקֵר, כְּמוֹ הֶפְקֵר, וּמִן "עָבְשׁוּ פְרוּדוֹת" (יואל א יז) יֹאמַר עִפּוּשׁ (פסחים מה:), וְאָמַר בֶּן פְּקוּעָה (חולין סט) בְּמִקּוֹם בֶּן בְּקוּעָה, מִפְּנֵי שֶׁנִּבְקְעָה וּמָצְאוּ שָׁם בֶּן תִּשְׁעָה חֹדֶשׁ. וְכֵן עַל דַּעְתִּי "הִכְפִּישַׁנִי בָאֵפֶר" (איכה ג טז), הִכְבִּישַׁנִי, מִלְּשׁוֹן "וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ" (בראשית א כח), "יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ" (מיכה ז יט). וּבִלְשׁוֹנָם עוֹד מִדָּה כְּפוּשָׁה (יבמות קז:), כְּמוֹ כְּבוּשָׁה:

וְעִנְיַן הַכָּתוּב, כִּי בְּרוּחֲךָ הַקָּשָׁה וְהָעַזָּה נָעָרְמוּ מֵי הַיָּם, וְנָשַׁפְתָּ בְּרוּחֲךָ אֲשֶׁר אַתָּה מְנַהֵג הַיָּם וְכִסָּמוֹ יָם, זֶהוּ "וַיָּשֶׂב הַיָּם לְפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ" (שמות י"ד:כ"ז), כִּי שָׁב לִנְשֹׁב בּוֹ הָרוּחַ כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּאֵיתָנוֹ בְּשׁוֹא גַלָּיו.

וְטַעַם **צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת**, שֶׁבָּאוּ בְּמְצֻלּוֹת כְּמוֹ הָעוֹפֶרֶת וְהִזְכִּיר זֶה בַּשִּׁירָה פַּעֲמַיִם, "כְּמוֹ אָבֶן" (שמות ט"ו:ה'), "כַּעוֹפֶרֶת", כִּי גַּם זֶה לָהֶם מִיַּד ה', שֶׁהָיוּ בָהֶם אֲנָשִׁים רַבִּים יוֹדְעִים לִשְׂחוֹת וְהָיוּ קְרוֹב לַיַּבָּשָׁה, אַף כִּי רוֹכְבֵי הַסּוּסִים בַּמַּיִם כֻּלָּם הָיוּ רְאוּיִים לְהִנָּצֵל כִּי הַסּוּסִים שְׂטִים הָרְבֵּה עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְכֵן תּוֹפְשֵׁי הַמַּגְנִים נִצָּלִים בַּמַּיִם, וּבְכָאן לֹא נִמְלַט מֵהֶם אֶחָד וְזֶהוּ טַעַם "וַיִּנַּעַר ה' אֶת מִצְרַיִם" (שמות י"ד:כ"ז), שֶׁהָיָה הַשֵּׁם מַגְבִּיהָם בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה וּמַשְׁפִּילָם בַּיָּם, מִלְּשׁוֹן "וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה" (איוב לח יג), "וְהָיָה הֶחָסוֹן לְנְעֹרֶת" (ישעיה א לא), מַה שֶּׁמַּפִּיץ וּמַפִּיל מִן הַפִּשְׁתָּן הַמִּתְקַן אוֹתוֹ:

פסוק יא

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם ה' בַּחֲזָקִים, כְּמוֹ "וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח" (יחזקאל יז יג), "אֵילוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה" (תהלים כב כ). לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:י"א). וּבְאֶמֶת שֶׁהַלָּשׁוֹן לְשׁוֹן תֹּקֶף וְחֹזֶק, אֲבָל **מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים** בְּמַלְאָכֵי מַעְלָה שֶׁהֵם נִקְרָאִים אֵלִים, מִלְּשׁוֹן "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" (שמות ט"ו:ב'), וְהקב"ה נִקְרָא אֵל עֶלְיוֹן עַל כֻּלָּם, וְכֵן "וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת" (דניאל יא לו), כְּמוֹ "הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים" (דברים י יז), וְכֵן "הָבוּ לַה' בְּנֵי אֵלִים" (תהלים כט א), כְּמוֹ בְּנֵי הָאֱלֹהִים, כִּי יִקָּרְאוּ אֵלִים וּבְנֵי אֵלִים, וְכֵן יִקָּרְאוּ הָאֱלֹהִים

וּבְנֵי אֱלֹהִים, "כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים" (שמות י"ח:י"א), "וַיָּבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל ה'", (איוב א ו). וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הרד"ק בספר המכלול י ב) כִּי "בְּנֵי" אֵינָנוּ סְמִיכוּת, וְכֵן "בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים" (בראשית נ כג), "אַנְשֵׁי מְחֻקָּה עַל הַקִּיר" (יחזקאל כג יד). וְזֶה טַעַם **מִי כָמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ**, שֶׁאֵין כָּמֹהוּ אַדִּיר בִּמְעוֹן הַקֹּדֶשׁ בַּשָּׁמַיִם. וּבַמְכִילְתָּא (כאן), מִי כָמֹכָה בְּאֵלּוּ שֶׁהֵם מְשַׁמְּשִׁים לְפָנֶיךָ בַּמָּרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט ז ח) "כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַה', יִדְמֶה לַה' בִּבְנֵי אֵלִים, אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה":

נוֹרָא תְהִלֹּת יָרוּא מִלְּהַגִּיד תְּהִלּוֹתָיו פֶּן יִמְעָטוּ, כְּמוֹ "לְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה" (תהלים סה ב). לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:י"א). וְגַם ר"א פֵּרֵשׁ כִּי כָּל הַמְּהַלְלִים יְרֵאִים לְהַלֵּל שְׁמוֹ, כִּי מִי יִשְׁמַע כָּל תְּהִלָּתוֹ, וְהֵם חַיָּבִים לְהַלֵּל שְׁמוֹ כִּי הוּא לְבַדּוֹ **עֹשֵׂה פֶלֶא**. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי טַעַם **נוֹרָא תְהִלּוֹת** שֶׁהוּא נוֹרָא בִּתְהִלּוֹת, כִּי יַעֲשֶׂה דְּבָרִים נוֹרָאִים וּמִתְהַלֵּל בָּהֶם, שֶׁעָשָׂה נְקָמוֹת בְּעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ וְהוֹשִׁיעַ בָּהֶם אֶת עֲבָדָיו, וְהִנֵּה הוּא בָּזֶה נוֹרָא וּמְהֻלָּל מְאֹד. וּבַעֲבוּר כִּי מַלְכֵי אֶרֶץ נוֹרָאִים בְּעֹשֶׁק וְגָלוּז, אָמַר כִּי ה' הוּא נוֹרָא בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוּא מְהֻלָּל בָּהֶם. וְכֵן "לְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה" עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, הַתּוֹחֶלֶת לְךָ תְּהִלָּה, כִּי כָל הַמְיַחֲלִים לְךָ יַפְיִקוּ רְצוֹנָם וְיהַלְלוּ שִׁמְךָ בְּצִיּוֹן וְיִשְׁלְמוּ שָׁם אֶת נְדָרָם אֲשֶׁר נָדְרוּ בְּעֵת צָרָתָם, מִלְּשׁוֹן "אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִי נַפְשִׁי כִּי מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי" (תהלים סב ו), "וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד" (יהושע יג י). וְכֵן "אַךְ אֶל אֱלֹהִים דּוֹמִיָּה נַפְשִׁי", מְיַחֶלֶת. כְּךָ נִרְאָה לִי. וַאֲחֵרִים שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים, לְךָ מִשְׁתַּתֶּקֶת הַתְּהִלָּה, כִּי לֹא תַּשִּׂיג תְּהִלָּה לְפָעָלֶיךָ הַגְּדוֹלִים וְהַנּוֹרָאִים, מִלְּשׁוֹן "וְלַיְלָה וְלֹא דוּמִיָּה לִי" (תהלים כב ג), וְיִהְיֶה טַעַם "אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן" (שם סה ב), הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּצִיּוֹן, כְּלוֹמַר הַשּׁוֹכֵן שָׁם. וְהַנָּכוֹן מַה שֶּׁאָמַרְנוּ:

פסוק יב

נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ הַטַּעַם, כִּי אַחַר שֶׁנִּשַּׁפְתָּ בְּרוּחֲךָ וְכִסָּמוֹ הַיָּם **נָטִיתָ** עָלֵיהֶם **יְמִינְךָ** וּזְרוֹעֲךָ **וַתִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ**. וְהָעִנְיָן, כִּי אַחַר שֶׁטָּבְעוּ הִשְׁלִיכָם הַיָּם כְּמִנְהַג הַיַּמִּים, וְכֵן אָמַר (שמות י"ד:ל') "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם", וְשָׁם יִכְלוּ וְיִשְׁבֹּ הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה. וְהִנֵּה הֵם נִבְלָעִים וְנִשְׁחָתִים, כְּמוֹ "יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי" (איוב י ח), "בְּלַע ה' וְלֹא חָמַל" (איכה ב ב), וְדֶרֶךְ אוֹרְחוֹתֶיךָ בִּלַּעוּ (ישעיה ג יב), הִשְׁחִיתוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מכילתא כאן) שֶׁפָּתְחָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וּבָלְעָה אוֹתָם, שֶׁזָּכוּ לִקְבוּרָה בִּשְׂכַר שֶׁאָמְרוּ "ה' הַצַּדִּיק" (שמות ט':כ"ז), וְאֵין לְשׁוֹן "יָמִין" וְ"יָד נְטוּיָה" רַק לִנְקָמָה וּלְהַשְׁחָתָה, וְאוּלַי יְפָרְשׁוּ **נָטִיתָ יְמִינְךָ** לַהֲמִיתָם בַּיָּם, **וַתִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ** אַחַר כָּךְ, וְהִיא הַקְּבוּרָה שֶׁזָּכוּ אֵלֶיהָ:

פסוק יג

נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ נַהַלְתָּ בְעָזְּךָ אָמַר ר"א כִּי הוּא עָבָר בְּמָקוֹם עָתִיד כִּי כֵן יָבֹא בַּנְּבוּאוֹת. וְעַל דַּעְתִּי כִּי יֹאמַר נָטִיתָ יְמִינְךָ עַל הָאוֹיֵב וַתִּבְלָעֵם הָאָרֶץ, **וָנָחִית בְּחַסְדְּךָ** בְּעַמּוּד הֶעָנָן לַנְחוֹתָם הַדֶּרֶךְ **עַם זוּ גָּאָלְתָּ, וְנַהַלְתָּ אוֹתָם** בְּעֹז יָדֶיךָ **אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ**, כִּי אֵלָיו הוֹלְכִים. וְכֵן וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם (ישעיה ב ב). וּ"נְוֵה קָדְשֶׁךָ", הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר עוֹד, "מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ" (שמות ט"ו:י"ז). וְכֵן אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן) אֵין נָוֶה אֶלָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לג כ) "חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם נָוֶה שַׁאֲנָן":

פסוק יד

שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן יֹאמַר, כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ הָעַמִּים יִרְגָּזוּן מִתִּגְרַת יָדֶיךָ, וְחִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת בְּעֵת שֶׁשָּׁמְעוּ. וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר כִּי כְּבָר שָׁמְעוּ הָעַמִּים כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה הַשֵּׁם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְיִרְגְּזוּן תָּמִיד מִן הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שָׂם בָּהֶם, וְיִתְפַּלֵּל שֶׁתִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָה וָפַחַד שֶׁלֹּא יֵצְאוּ לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה. וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ט"ו:ט"ז) כִּי **תִּפֹּל עֲלֵיהֶם** שָׁב אֶל פְּלֶשֶׁת אֱדוֹם וּמוֹאָב, לֹא אֶל כְּנַעַן, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר **עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ ה'**, כִּי עֲלֵיהֶם עָבְרוּ טֶרֶם בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְלֹא נִלְחֲמוּ עִמָּהֶם וְאִם יָצָא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה (במדבר כ כ), לְבַל יַעַבְרוּ בְּאַרְצוֹ, לֹא נִלְחַם בָּהֶם, וְלוּלֵא כִּי נָפַל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד הָיוּ חֲפֵצִים לְהִלָּחֵם בָּם מִשְּׁנָאָתָם אוֹתָם. וְלֹא הִזְכִּיר עַמּוֹן, כִּי עַמּוֹן וּמוֹאָב כְּגוֹי אֶחָד הֵם. וְיִתָּכֵן שֶׁגַּם עַל הַכְּנַעֲנִי נָפַל פַּחְדָּם וְלֹא נִלְחַם בָּהֶם עַד עָבְרָם, כִּי הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עָרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב (במדבר כא א) אֵינֶנּוּ כְּנַעֲנִי בִּיחוּסוֹ, כְּדַעַת רַבּוֹתֵינוּ (במד"ר ותנחומא שם):

פסוק יח

ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד יֹאמַר, כִּי הֶרְאָה עַתָּה כִּי הוּא מֶלֶךְ וְשַׁלְטוֹן עַל הַכֹּל, שֶׁהוֹשִׁיעַ אֶת עֲבָדָיו וְאִבֵּד אֶת מוֹרְדָיו, כֵּן יְהִי הָרָצוֹן מִלְּפָנָיו לַעֲשׂוֹת בְּכָל הַדּוֹרוֹת לְעוֹלָם, לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו, וְלֹא יַעֲלִימֵהוּ מִן הָרְשָׁעִים הַמְּרִיעִים. וּבָאוּ כָּזֶה פְּסוּקִים רַבִּים, כְּגוֹן "יְמֹלֹךְ ה' לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ" (תהלים קמו י), "יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם" (שם קיג ב), "וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ" (זכריה יד ט). וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ו:י"ח) נִתְיָרֵא מִמֶּנּוּ בַּעֲבוּר שֶׁהַמַּלְכוּת לֵאלֹהִים הִיא לְעוֹלְמֵי עַד, וּלְפִיכָךְ עָשָׂאוֹ לְשׁוֹן הַוָּה, "ה' מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא", כְּדֶרֶךְ "מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים" (תהלים קמה יג). וְלֹא הֲבִינוֹתִי דַּעְתּוֹ בָּזֶה, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב "יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם" (שם קד לא), "וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כֹּל הָאָרֶץ" (שם עב יט), יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ, "יֵאָמֵן וְיִגְדַּל שִׁמְךָ" (דהי"א יז כד). וְיִתָּכֵן שֶׁטַּעֲמָם כְּסוֹד הַבְּרָכוֹת:

פסוק יט

כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ט"ו:י"ט) שֶׁגַּם זֶה מִן הַשִּׁירָה, כִּי הָיוּ מְשׁוֹרְרִים וְאוֹמְרִים **כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת מֵי הַיָּם** בְּעוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוֹלְכִים בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם, וְהוּא נֵס בְּתוֹךְ נֵס וְאֵינֶנּוּ בִּלְשׁוֹן הַשִּׁירָה וְהַנְּבוּאוֹת. אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ, אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה, כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא מִיָּד, לֹא מִיּוֹם הַמָּחָרָת אוֹ אַחֲרֵי כֵן. אוֹ טַעְמוֹ אָז יָשִׁיר, כַּאֲשֶׁר בָּא סוּס פַּרְעֹה בַּיָּם וְהֵשִׁיב עֲלֵיהֶם ה' מֵי הַיָּם בְּעוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוֹלְכִים בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹכוֹ, לְהַגִּיד כִּי בְּלֶכְתָּם בְּתוֹכוֹ בַּיַּבָּשָׁה אָמְרוּ הַשִּׁירָה. וְאָמַר עוֹד, כִּי אָז לָקְחָה מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ וְעָנְתָה לָהֶם הַפָּסוּק הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַשִּׁירָה שֶׁתַּעֲנֶינָה כֵּן אַחֲרֵי מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל:

פסוק כ

אֲחוֹת אַהֲרֹן הַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי מִפְּנֵי שֶׁהֻזְכְּרוּ בַּשִּׁירָה מֹשֶׁה וּמִרְיָם וְלֹא הֻזְכַּר אַהֲרֹן רָצָה הַכָּתוּב לְהַזְכִּירוֹ, וְאָמַר **אֲחוֹת אַהֲרֹן** דֶּרֶךְ כָּבוֹד לוֹ, שֶׁהוּא אֲחִיהָ הַגָּדוֹל וַאֲחוֹתוֹ הַנְּבִיאָה מִתְיַחֶסֶת אֵלָיו, שֶׁגַּם הוּא נָבִיא וּקְדוֹשׁ ה'. וְיִתָּכֵן שֶׁדֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים לְיַחֵס אֶל גָּדוֹל הָאַחִים, וְכֵן "וּבְנֵי כָלֵב אֲחִי יְרַחְמְאֵל" (דהי"א ב מב), שֶׁהָיָה גָּדוֹל מֵאֶחָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"א ב ט) "אֶת יְרַחְמְאֵל וְאֶת רָם וְאֶת כְּלוּבָי":

פסוק כה

שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ בְּמָרָה נָתַן לָהֶם מִקְצָת פָּרָשִׁיּוֹת שֶׁל תּוֹרָה שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָהֶם, שַׁבַּת פָּרָה אֲדֻמָּה וְדִינִין. **וְשָׁם נִסָּהוּ**, לְעֹם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:כ"ה), וְהֵיא דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין נו:). וַאֲנִי תְּמֵהַּ, לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ כָּאן הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְהַמִּשְׁפָּטִים וְיֹאמַר "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּפָּרָשִׁיּוֹת הַנִּזְכָּרוֹת לְמַעְלָה "דַּבֵּרוּ אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ' (שמות י"ב:י"ג), וְכֵן יַעֲשֶׂה בְּכָל הַמִּצְוֹת בְּאֹהֶל מוֹעֵד, בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, וּפֶסַח מִדְבָּר (במדבר ט ב). וּלְשׁוֹן רַשִׁ"י שֶׁאָמַר פָּרָשִׁיּוֹת שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָהֶם, מַשְׁמַע שֶׁהוֹדִיעָם הַחֻקִּים הָהֵם וְלִמֵּד אוֹתָם, עָתִיד הקב"ה לְצַוּוֹת אֶתְכֶם בְּכָךְ, עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁלִּמֵּד אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהָיָה זֶה לְהַרְגִּילָם בַּמִּצְוֹת וְלָדַעַת אִם יְקַבְּלוּ אוֹתָם בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב, וְהוּא הַנִּסָּיוֹן שֶׁאָמַר **וְשָׁם נִסָּהוּ**, וְהוֹדִיעָם שֶׁעוֹד יְצַוֵּם בְּמִצְוֹת, זֶהוּ שֶׁאָמַר **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו** אֲשֶׁר יְצַוֶּה אוֹתְךָ בָּהֶם:

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כַּאֲשֶׁר הֵחֵלּוּ לָבֹא בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מָיִם שָׁם לָהֶם בְּמַחֲנֵיתָם וְצָרְכֵיהֶם מִנְהָגִים אֲשֶׁר יִנָּהֲגוּ בָּהֶם עַד בֹּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת, כִּי הַמִּנְהָג יִקָּרֵא חֹק, כְּעִנְיַן "הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי" (משלי ל ח), "חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ" (ירמיה לג כה), וְיִקָּרֵא מִשְׁפָּט בִּהְיוֹתוֹ מְשֹׁעָר כַּהֹגֶן, וְכֵן "כֹּה עָשָׂה דָוִד וְכֹה מִשְׁפָּטוֹ כָּל הַיָּמִים" (שמואל

א כ"ז:י"א), "כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ" (בראשית מ יג), "וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב" (ירמיה ל יח), עַל מִדָּתוֹ אוֹ שֶׁיְיַסֵּרֵם בְּחֻקֵּי הַמִּדְבָּר, לִסְבֹּל הָרָעָב וְהַצָּמָא, לִקְרֹא בָּהֶם אֶל ה', לֹא דֶּרֶךְ תְּלוּנָה. וּמִשְׁפָּטִים, שֶׁיִּחְיוּ בָהֶם, לֶאֱהֹב אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, וּלְהִתְנַהֵג בַּעֲצַת הַזְּקֵנִים, וְהַצְנֵעַ לֶכֶת בְּאָהֳלֵיהֶם בְּעִנְיַן הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים, וְשֶׁיִּנָּהֲגוּ שָׁלוֹם עִם הַבָּאִים בַּמַּחֲנֶה לְמִכֹּר לָהֶם דָּבָר, וְתוֹכָחוֹת מוּסָר שֶׁלֹּא יִהְיוּ כְּמַחֲנוֹת הַשּׁוֹלְלִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ כָּל תּוֹעֵבָה וְלֹא יִתְבַּשָּׁשׁוּ, וּכְעִנְיַן שֶׁצִּוָּה בַּתּוֹרָה (דברים כג י) "כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע":

וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ נֶאֱמַר "וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם" (יהושע כד כה), אֵינָם חֻקֵּי הַתּוֹרָה וְהַמִּשְׁפָּטִים, אֲבָל הַנְהָגוֹת וְיִשּׁוּב הַמְּדִינוֹת, כְּגוֹן תְּנָאִים שֶׁהִתְנָה יְהוֹשֻׁעַ שֶׁהַזְכִּירוּ חֲכָמִים (ב"ק פ:), וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. וְאָמַר **וְשָׁם נִסָּהוּ**, לְהוֹדִיעַ כִּי אֲשֶׁר הוֹלִיכָם בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה שֶׁאֵין שָׁם מַיִם וֶהֱבִיאָם אֶל הַמַּיִם הַמָּרִים, לְנַסּוֹתָן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיְעַנֵּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וּלְמַעַן נַסֹּתְךָ לְהֵיטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ" (דברים ח טז):

וְטַעַם **וַיּוֹרֵהוּ ה' עֵץ** שֶׁהֶרְאָה אוֹתוֹ עֵץ וְאָמַר לוֹ הַשְׁלֵךְ אֶת הָעֵץ הַזֶּה אֶל הַמַּיִם וְיִמְתְּקוּ. וּבַעֲבוּר שֶׁלֹּא מָצָאתִי לְשׁוֹן מוֹרֶה אֶלָּא בְּעִנְיַן לִמּוּד, "וַיּוֹרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי" (משלי ד ד) לְמָדַנִי, וְכֵן כֻּלָּם, נִרְאֶה בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי הָעֵץ הַהוּא יַמְתִּיק הַמַּיִם בְּטִבְעוֹ, וְהוּא סְגֻלָּה בּוֹ, וְלִמֵּד אוֹתָהּ לְמֹשֶׁה. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מכילתא ותנחומא כאן) שֶׁהָיָה הָעֵץ מַר וְהוּא נֵס בְּתוֹךְ נֵס, כְּעִנְיַן הַמֶּלַח שֶׁנָּתַן אֱלִישָׁע בַּמַּיִם (מלכים ב ב':כ"א). וְאִם כֵּן אָמַר **וַיּוֹרֵהוּ**, כִּי לֹא הָיָה הָעֵץ נִמְצָא בַּמָּקוֹם הַהוּא, והקב"ה הוֹרָהוּ אֶת מְקוֹמוֹ אוֹ שֶׁהִמְצִיאָהוּ אֵלָיו בְּנֵס. וְשׁוּב מָצָאתִי בְּיַלְמְּדֵנוּ (מדרש תנחומא כאן) רְאֵה מַה כְּתִיב שָׁם, **וַיּוֹרֵהוּ ה' עֵץ**, וַיַּרְאֵהוּ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא **וַיּוֹרֵהוּ**, הוֹרָהוּ דַּרְכּוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁהוֹרָהוּ וְלִמְּדָהוּ דַּרְכּוֹ שֶׁל הקב"ה שֶׁהוּא מַמְתִּיק הַמַּר בְּמַר:

פסוק כו

אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ פֵּרֵשׁ ר"א (אבן עזרא על שמות ט"ו:כ"ו) לְהַבִין טַעַם מַה שֶּׁיְצַוֵּךָ לַעֲשׂוֹת. **וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה**, מִצּוֹת עֲשֵׂה **וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו**, מִצּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. וּבַמְכִילְתָּא (כאן) אָמְרוּ **וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה**, זֶה מַשָּׂא וּמַתָּן, מְלַמֵּד שֶׁכָּל הַנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה וְרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, מַעֲלֶה עָלָיו כְּאִלּוּ קִיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְעוֹד אֲבָאֵר זֶה בְּהַגִּיעִי בַּפָּסוּק "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב" (דברים ו יח), אִם יֵיטִיב עִמִּי הָאֵל הַטּוֹב:

כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ו:כ"ו) לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ, וְאִם אָשִׂים הֲרֵי הֵם כְּאִלּוּ לֹא הוּשְׂמוּ כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ. זֶה מִדָּרְשׁוֹ. וּפְשׁוּטוֹ, כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר אֲנִי הוּא הָרוֹפֵא הַמַּזְהִירְךָ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דְּבָרִים הַמַּחֲזִירִים אֶת הָאָדָם לְחָלְיוֹ, ע"כ. וְאֵין פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא שֶׁיִּהְיֶה **רֹפְאֶךָ** תֹּאַר, וְאֵין דֶּרֶךְ שֶׁיַּבְטִיחַ הָאָדוֹן אֶת עֲבָדָיו אִם

תַּעֲשֶׂה כָּל רְצוֹנִי וְחֶפְצִי לֹא אָמִית אוֹתְךָ בְּתַחֲלֻאִים רָעִים וְלֹא כֵן כָּל הַהַבְטָחוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. אֲבָל זוֹ אַזְהָרָה, שֶׁיִּזָּהֵירֵם שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּמוֹרָדָיו כְּמִצְרַיִם, כִּי בְּשָׁמְעָם קוֹלוֹ יִנָּצְלוּ מִכָּל אוֹתָהּ הַמַּחֲלָה, כִּי כָל הַמַּחֲלָה הַהִיא רְאוּיָה לָבֹא עַל כָּל עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ כַּאֲשֶׁר בָּאָה עַל הַמִּצְרִים שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ אֵלָיו. וְזוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר שֶׁיָּשִׂים בְּךָ "אֵת כָּל מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ" (דברים כח ס). וְאָמַר **כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ**, הַבְטָחָה, שֶׁאָסִיר מִקִּרְבְּךָ מַחֲלָה בָּאָה כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר רִפֵּאתִי הַמַּיִם: וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ט"ו:כ"ו) כִּי הָאוֹת הַזֶּה, וְהוּא הָרִאשׁוֹן בַּמִּדְבָּר, הֵפֵךְ הַמַּכָּה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבְּמִצְרַיִם, כִּי מֵימֵי הַיְאוֹר הָיוּ מְתוּקִים וַהֲפָכָם לְרָעָה, וְאֵלּוּ הָיוּ מָרִים וְרִפֵּא אוֹתָם, וְהִנֵּה הַשֵּׁם יַעֲשֶׂה דָּבָר וְהֶפְכּוֹ, עַל כֵּן יֵשׁ לְךָ לִירֹא מִפָּנָיו שֶׁלֹּא תַּמֵּר בּוֹ שֶׁלֹּא יָרִיעַ לְךָ כָּהֵם, וְלֶאֱהֹב אוֹתוֹ כִּי יֵיטִיב לְךָ כַּאֲשֶׁר רִפֵּא לָכֶם הַמַּיִם: וְעִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁמְּדַבֵּר בִּשְׁנֵי לְשׁוֹנוֹת, לְמִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו, וְלֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי ה', כְּבָר כָּתַבְתִּי לְךָ שָׁלֹשִׁים בְּבֵאוּר עִנְיָנוֹ, וְיוּבַן מִמִּלַּת **לְקוֹל** וּמִמִּלַּת **אֲנִי**, כִּי אִם נִשְׁמַע לְקוֹל אֱלֹהֵינוּ לִשְׁמֹר מִצְוֹת ה' וְחֻקָּיו יִהְיֶה הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד רוֹפְאֵנוּ. וּמִכָּאן תִּקְּנוּ בַּבְּרָכוֹת "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ", כִּי הַבְּרָכָה יֵשׁ בָּהּ מַלְכוּת, וְהַמִּצְוֹת נִצְטַוּוּ לָנוּ מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְהִנְנִי מֵאִיר עֵינֶיךָ כִּי כָל בְּרָכָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מַלְכוּת הִיא כֵן, שֶׁחָלְקוּ כָּבוֹד לְמַלְכוּת הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָנוּ, וְהַסְמוּכָה לַחֲבֶרְתָּהּ אֲשֶׁר לֹא יַזְכִּירוּ בָּהּ מַלְכוּת הֵן לְנֹכַח, "אַתָּה גִּבּוֹר", "אַתָּה קָדוֹשׁ", וְכֵן כֻּלָּם. וְתִקְּנוּ בְּ"עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ" נִסְתָּר מִפָּנֵי שֶׁמַּזְכִּירִין בָּהּ "לִפָּנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים". וְהֶבֵן זֶה:

פסוק כז

וַיָּשֻׂם שָׁם חֻקִּים וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ

וַיָּשֻׂם שָׁם חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ

וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וּמִשָּׁם נִסָּהוּ

**שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָ

דְּקָלִים כְּנֶגֶד שִׁבְעִים זְקֵנִים. וְסִפֵּר הַכָּתוּב זֶה כִּי חָנוּ עֲלֵיהֶם כָּל שֵׁבֶט עַל מַבּוּעוֹ, וְהַזְּקֵנִים יָשְׁבוּ בְּצִלָּם לְשַׁבֵּחַ הָאֵל עֲלֵיהֶם שֶׁהֵכִין לָהֶם כֵּן בְּאֶרֶץ צִיָּה. וְעוֹד לְרַבּוֹתֵינוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁל ר' נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה בַּכָּתוּב הַזֶּה פֵּרוּשׁ נִפְלָא בְּעֵינֵינוּ:

פרק טז

פסוק א

וַיִּסְעוּ מֵאֵלִים וַיָּבֹאוּ וְגוֹ' אֶל מִדְבַּר סִין אָחַז הַכָּתוּב דֶּרֶךְ קְצָרָה, כִּי בְּנָסְעָם מֵאֵילִים חָנוּ עַל יַם סוּף, "וַיִּסְעוּ מִיַּם סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִין" (במדבר לג י יא), כִּי הַמִּדְבָּר הַזֶּה גָּדוֹל, מַגִּיעַ מֵאֵלִים וְעַד סִינַי, וְכַאֲשֶׁר נָסְעוּ מֵאֵלִים חָנוּ עַל יַם סוּף בַּמִּדְבָּר הַהוּא, וְנָסְעוּ מִשְׁפַּת הַיָּם וְנָכְנְסוּ בְּתוֹךְ הַמִּדְבָּר וְעָשׂוּ בוֹ מַסְעוֹת דְּפְקָה וְאָלוּשׁ (שם יב יג), וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ אֲשֶׁר הוּא בְּמִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים (שם יד). וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר כה ה) הָיָה דְּבַר הַמָּן בְּאָלוּשׁ, כִּי בְּרֹאותָם שֶׁהָיוּ חוֹנִים וְנוֹסְעִים וְחוֹנִים בַּמִּדְבָּר בְּדָפְקָה וְאָלוּשׁ וְלֹא יָצְאוּ מִמֶּנּוּ פָּחֲדוּ וְנִתְרַעֲמוּ, וְזֶה טַעַם וַיִּלֹּנוּ בַּמִּדְבָּר, כִּי לֹא הָיְתָה תְּלוּנָה בְּיוֹם בּוֹאָם שָׁם רַק בְּהְיוֹתָם בַּמִּדְבָּר:

וְטַעַם **אֲשֶׁר בֵּין אֵלִים וּבֵין סִינָי** לְהַפְרִישׁ בֵּין מִדְבַּר סִין זֶה לְמִדְבַּר צִן הָאַחֵר (במדבר כ א) הַכָּתוּב בְּצַד"י, שֶׁבָּאוּ שָׁם בַּשָּׁנָה הָאַרְבָּעִים, וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם, וּלְכָךְ הִזְכִּיר שָׁם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר צִן הוּא קָדֵשׁ (שם לג לו), לְהַפְרִישׁוֹ מִזֶּה:

פסוק ב

וַיִּלֹּנוּ כָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה הָיָה רָאוּי שֶׁיְּסַפֵּר הַכָּתוּב תְּחִלַּת טַעֲנַת הַתְּלוּנָה כַּאֲשֶׁר אָמַר בְּמָרָה (שמות ט"ו:כ"ד) וּבִרְפִידִים (שמות י"ז:ב') וּבְכָל הַתְּלוּנוֹת, וְיֹאמַר כָּאן וְאֵין בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְאֵין לֶחֶם לִשְׂבֹּעַ וַיִּרְעַב הָעָם לַלֶּחֶם. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות ט"ז:א') שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי** לְהַפְרִישׁ חֲנָיָה זוֹ, לְפִי שֶׁבּוֹ בַּיּוֹם נִשְׁלְמָה הַחֲרָרָה שֶׁהוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם וְהֶצְרִכוּ לַמָּן, לְלַמֶּדְךָ שֶׁאָכְלוּ מִשְּׁיָרֵי הַבָּצֵק שִׁשִּׁים וְאַחַת סְעוּדוֹת. וְקַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ הִיא (מכילתא כאן). וְלָזֶה לֹא פֵּרֵשׁ תְּלוּנָתָם מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הֶאֱרִיךְ בְּנֵס הַזֶּה הַנַּעֲשֶׂה לָהֶם בַּסֵּתֶר, וּכְבָר כָּתַבְתִּי הַטַּעַם בְּסֵדֶר וַיִּגַּשׁ אֵלָיו (בראשית מו טו). ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ט"ז:א') כִּי הִזְכִּיר הַכָּתוּב **בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי** לֵאמֹר שֶׁכְּבָר יֵשׁ לָהֶם חֹדֶשׁ יָמִים שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, וְאָכְלוּ הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם וּמִקְנֵיהֶם כִּי קָהָל רַב הָיוּ, וְזֶה טַעַם הַתְּלוּנָה:

וְעַל דַּעְתִּי הִזְכִּיר הַכָּתוּב **וַיָּבֹאוּ אֶל מִדְבַּר סִין** לְהוֹדִיעַ תְּלוּנָתָם, כִּי בְּבוֹאָם אֶל מִדְבַּר סִין וּכְבָר רָחֲקוּ מִמִּצְרַיִם אָמְרוּ מַה נֹּאכַל וּמַה יַּסְפִּיק לָנוּ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ בָּאִים בּוֹ,

אוֹ כִּי מִתְּחִלָּה הָיוּ סְבוּרִים שֶׁיִּבָּאוּ אֶל הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם אַחֲרֵי יָמִים מְעַטִּים, וְעַתָּה יֵשׁ לָהֶם חֹדֶשׁ וְעִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ, וְאָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל שֶׁבָּאנוּ בוֹ. וְזֶה טַעַם **וַיָּלֻנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר**, כִּי תְּלוּנָתָם מִפְּנֵי הַמִּדְבָּר. וְכֵן אָמְרוּ (שמות ט"ז:ג') **כִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב**, הִזְכִּירוּ הַמִּדְבָּר וְהַקָּהָל לֵאמֹר כִּי קָהָל גָּדוֹל כָּזֶה יָמוּת בְּלִי סָפֵק בָּרָעָב בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל הַזֶּה. וְהקב"ה שָׁמַע אֲלֵיהֶם, וְהֵחֵל עַתָּה לַעֲרֹךְ לָהֶם שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר עַד בֹּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת:

פסוק ד

הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ט"ז:ד') כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ יוֹרֵד כִּדְמוּת מָטָר מִן הַשָּׁמַיִם יִקְרָא מַמְטִיר, וּמְצִינוּ "יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית" (תהלים יא ו), "וַה' הִמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ" (בראשית יט כד). וְאוּלַי הָיוּ בָּאִים עִם הַמָּטָר. וְדַעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ז:ד') שֶׁהוּא לְשׁוֹן יְרִידָה, "הָא אֲנָא מַחֵית": וְיִתְּכֵן שֶׁיִּהְיֶה מֵעִנְיַן "כַּמַּטָּרָא לַחֵץ" (איכה ג יב), אע"פ שֶׁהוּא שֹׁרֶשׁ אַחֵר, כִּי בְּכָל זְרִיקָה אֲשֶׁר תָּבֹא מִלְמַעְלָה יֹאמְרוּ בֵן, וְתִקְרָא "מַטָּרָה" עַל שֵׁם שֶׁיַּמְטִיר עָלֶיהָ הַחִצִּים, וְאָמְרוּ (תהלים עח כז) "וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כָּעָפָר שְׁאֵר וּכְחוֹל יַמִּים עוֹף כָּנָף". אוֹ שֶׁיֹּאמַר כֵּן בְּעוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי יֵרֵד עֲלֵיהֶם כַּמָּטָר:

לֶחֶם בַּעֲבוּר שֶׁיַּעֲשׂוּ מִמֶּנּוּ לֶחֶם כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר יא ח) "וְעָשׂוּ אוֹתוֹ עוּגוֹת", כִּי כָל פַּת יִקָּרֵא לֶחֶם, לֹא בִּהְיוֹתוֹ מִן הַחִטָּה אוֹ מִן הַשְּׂעוֹרִים בִּלְבַד. וְאָמַר **מַמְטִיר לֶחֶם**, כִּי לִהְיוֹתוֹ לֶחֶם יַמְטִירֶנּוּ לָהֶם, וְכֵן "אֶרֶץ מַמְגָּנָה יֵצֵא לָחֶם" (איוב כח ה), וְכֵן "לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ" (תהלים קד יד), שֶׁיּוֹצִיא הַחִטָּה שֶׁיַּעֲשׂוּ מִמֶּנָּה לֶחֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הראב"ע וכן הרד"ק כאן ובספר השרשים שרש לחם) **הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם**, מַאֲכָל, וְכֵן "לֶחֶם אִשֶּׁה" (ויקרא ג טז), "כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב" (שם כא ז), "כִּי תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת מוֹשֶׁל" (משלי כג א), כֻּלָּם עִנְיַן מַאֲכָל. וְהַנְּכוֹן כִּי "לִלְחוֹם" (שם), לֶאֱכֹל לֶחֶם, וְ"לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ" (ויקרא כא ז-ח), כְּנוּיִי, שֶׁהוּא סְעוּדָה לֶאֱלֹהֶיךָ כְּלֶחֶם לְאָדָם, כִּי מָצָאנוּ "לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם" (דברים ח ג):

לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם יִשְׁמְרוּ מִצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בּוֹ שֶׁלֹּא יוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יֵצְאוּ בְּשַׁבָּת לְלַקֵּט. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ז:ד'). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, אֲבָל הוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם טז) "הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ", כִּי נִסָּיוֹן הוּא לָהֶם שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדָם מָזוֹן, וְלֹא יִרְאוּ לָהֶם עֵצָה בַּמִּדְבָּר רַק הַמָּן, שֶׁלֹּא יָדְעוּ מִתְּחִלָּה, וְלֹא שָׁמְעוּ מֵאֲבוֹתָם, וְיוֹרֵד לָהֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ וְיִרְעֲבוּ אֵלָיו, וְעִם כָּל זֶה שָׁמְעוּ לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַשֵּׁם לֹא בַּמִּדְבָּר לֹא מְקוֹם לֶחֶם: וְכָכָה אָמַר לָהֶם עוֹד (שם ח ב)

"וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֹלִיכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אִם לֹא", כִּי הָיָה יָכוֹל לְהוֹלִיכָם בְּדֶרֶךְ הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, וְהוֹלִיכָם בְּמִדְבַּר נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב (שם טו), וְשָׁלֹא יִהְיֶה לָהֶם לֶחֶם רַק מִן הַשָּׁמַיִם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, לְנַסּוֹתָם וּלְהֵטִיב לָהֶם בָּאַחֲרוֹנָה, שֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ לְעוֹלָם. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי עִנְיַן הַנִּסָּיוֹן בְּפָסוּק "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" (בראשית כב א). וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבֻכִים (ג כד) לְדַעַת כָּל יוֹדֵעַ וּלְנַסּוֹת הֱיֵשׁ תּוֹעֶלֶת בַּעֲבוֹדַת הָאֵל, וְאִם יֵשׁ בָּהּ סְפוּק צֹרֶךְ אִם לֹא. וְאִם כֵּן הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "לְמַעַן יְנַסֶּה לְדַעַת": וְהִנֵּה לֹא הִזְכִּיר כָּאן דָּבָר רַק הַמָּן שֶׁהוּא הַלֶּחֶם שֶׁהִמְטִיר לָהֶם, אֲבָל כַּאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה (שמות ט"ז:ח') **בְּתֵת ה' לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ**, יָדַעְנוּ כִּי הַכֹּל נֶאֱמַר לוֹ, אֲבָל הַכָּתוּב יְקַצֵּר בַּדְּבָרִים הַנִּכְפָּלִים בְּעִנְיַן הַצִּוּוּי אוֹ בַּסִּפּוּר, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי לְךָ פְּעָמִים רַבִּים (לעיל ט יב, י יב, יא א), וּפְעָמִים לֹא יַזְכִּיר הָאֶחָד כְּלָל, דִּכְתִיב בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת (שמות ט"ז:ל"ב) **זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' מִלְא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ**, וְלֹא נִכְתְּבָה הַצַּוָּאָה כְּלָל, וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים: וְעַל דַּעַת הָאוֹמְרִים (הראב"ע) כִּי "לֶחֶם" - כָּל מַאֲכָל, יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר **הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם** עַל הַמָּן וְעַל הַשְּׂלָו, כִּי יִתֵּן לָהֶם שֶׁאֵלְתָּם שֶׁשָּׁאֲלוּ לֶחֶם וּבָשָׂר, וּמֹשֶׁה פֵּרַשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַבָּשָׂר בָּעֶרֶב לֶאֱכֹל וְהַלֶּחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ:

פסוק 1

עֶרֶב וידַעְתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא אֲנַחְנוּ הַמּוֹצִיאִים אֶתְכֶם מִשָּׁם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם **כִּי הוֹצֵאתֶם אוֹתָנוּ** (שמות ט"ז:ג'). **וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'** לֹא נֶאֱמַר זֶה עַל הַכָּבוֹד הַנִּרְאֶה בֶּעָנָן, כִּי בּוֹ בַּיּוֹם הָיָה כְּדִבֵּר לָהֶם אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר (שמות ט"ז:י'), וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ז:ז'), אֶלָּא כְּךָ אָמַר לָהֶם, **עֶרֶב וידַעְתֶּם** כִּי הַיּכֹלֶת בְּיָדוֹ לִתֵּן תַּאֲוָתְכֶם וּבָשָׂר יִתֵּן לָכֶם, אַף לֹא בְּפָנִים מְאִירוֹת יִתְּנֶנָּה לָכֶם, כִּי לֹא כַּהֹגֶן שְׁאַלְתֶּם אוֹתָהּ וּמִכְּרֵס מְלֵאָה, וְהַלֶּחֶם שֶׁשְּׁאַלְתֶּם לְצֹרֶךְ כַּהֹגֶן, בִּירִידָתוֹ תִּרְאוּ לַבֹּקֶר אֶת כְּבוֹד פָּנָיו שֶׁיּוֹרִידֵנוּ לָכֶם דֶּרֶךְ חִבָּה בַּבֹּקֶר שֶׁיֵּשׁ שָׁהוּת לְהַכִּינוֹ. וְאֵינוֹ נָכוֹן שֶׁיֹּאמַר **וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'** מִפְּנֵי שֶׁיַּקְדִּים לָהֶם מַתְּנַת הַמָּן בַּבֹּקֶר, כִּי מַה כְּבוֹד ה' בָּזֶה, וְעוֹד שֶׁסָּמַךְ לָזֶה **בְּשָׁמְעוֹ אֶת תְּלוּנֹתֵיכֶם**:

וְהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה לְרַבּוֹתֵינוּ אֵינֶנּוּ בְּפֵרוּשׁ **וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'**, אֲבָל אָמְרוּ כֵּן מִפְּנֵי שֶׁחָלַק לָהֶם הַפָּרְנָסָה בִּשְׁנֵי עִתִּים מִן הַיּוֹם וְלֹא נָתַן הַכֹּל בַּבֹּקֶר. וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן), "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת ה' לָכֶם בָּעֶרֶב", מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁבְּפָנִים חֲשׁוּכוֹת נָתַן לָהֶם הַשְּׂלָו, וְהַמָּן שֶׁשָּׁאֲלוּ כַּהֲלָכָה נָתַן לָהֶם בְּפָנִים מְאִירוֹת, כְּלוֹמַר בַּבֹּקֶר: וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות ט"ז:ו') "וּבֹקֶר" נִמְשָׁךְ בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמְרוּ **כִּי הוֹצֵאתֶם אוֹתָנוּ**

אָמַר שְׁנֵי אוֹתוֹת יַעֲשֶׂה הַשֵּׁם לָכֶם שֶׁתֵּדְעוּ כִּי הוּא הוֹצִיא אֶתְכֶם מִשָּׁם, הָאֶחָד בָּעֶרֶב הַיּוֹם הַזֶּה וְהַשֵּׁנִי לְמָחָר בַּבֹּקֶר וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "עֶרֶב וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם", שֶׁאֵין **וּבֹקֶר** דָּבֵק עִם **וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'**, כִּי בַּיּוֹם עַצְמוֹ רָאוּ הַכָּבוֹד, וְגַם זֶה אֵינֶנּוּ נִרְאֶה כֵּן: וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הָיָה הַפֶּלֶא בַּמָּן גָּדוֹל מְאֹד כִּי הַשְׁלָו הֵגִיז אוֹתוֹ מִן הַיָּם בְּרוּחַ נָסַע מֵאִתּוֹ כְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם, אֲבָל הַמָּן נוֹצַר לָהֶם עַתָּה יְצִירָה חֲדָשָׁה בַּשָּׁמַיִם כְּעִנְיַן מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בּוֹ (אבות ה ו) שֶׁנִּבְרָא בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת: וְלָכֵן אָמַר הַכָּתוּב בָּאוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם בָּעֶרֶב תֵּדְעוּ כִּי הוּא הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, כִּי יַעֲרֹךְ לָכֶם שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר, אֲבָל בַּפֶּלֶא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם בַּבֹּקֶר תִּרְאוּ אֶת כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמַעֲשָׂיו וְכִגְבוּרוֹתָיו, שֶׁמַּבְּגִדּוֹלוֹת וּמִנִּפְלָאוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה הַשֵּׁם יַרְאֶה אֶת כְּבוֹדוֹ, כְּעִנְיָן "לְקַבֵּץ אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת כְּבוֹדִי" (ישעיה סו יח) וּכְתִיב (שם יט) "וְהִגִּידוּ אֶת כְּבוֹדִי", וְכֵן רַבִּים. וְכֵן הוּא דַּעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁאָמַר וְתִתְחַזּוֹן יָת יְקָרָא דַּה', וְלֹא תִּרְגֵּם בּוֹ "וְאִתְגְּלִי":

וְדַע כִּי יֵשׁ בַּמָּן עִנְיָן גָּדוֹל, רְמָזוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (עה:) "לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ" (תהלים עח כה), לֶחֶם שֶׁמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹכְלִין, דִּבְרֵי ר' עֲקִיבָא. אָמַר לוֹ ר' יִשְׁמָעֵאל, טָעִית, וְכִי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹכְלִין לֶחֶם, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (דברים ט ט) "לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי", אֶלָּא לֶחֶם אַבִּירִים, לֶחֶם שֶׁנִּבְלַע בָּאֲבִירִים. וְהָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא הוּא, שֶׁקִּיּוּם מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּזִיו הַשְּׁכִינָה, וְכֵן דָּרְשׁוּ (שמו"ר לב ד) "וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם" (נחמיה ט ו), מְחַיֶּה לְכֻלָּם. וְעָלָיו נֶאֱמַר (קהלת יא ז) "וּמָתוֹק הָאוֹר", שֶׁיִּשְׁגּוּ בּוֹ בָּאוֹר טוּב טַעַם. וְהַמָּן הוּא מִתּוֹלֶדֶת הָאוֹר הָעֶלְיוֹן שֶׁנִּתְנַשֵּׁם בְּרִצּוֹן בּוֹרְאוֹ יִתְבָּרַךְ (זוהר בלק ר"ח.), וְנִמְצָא שֶׁאַנְשֵׁי הַמָּן וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִזּוֹנִין מַדָּבָר אֶחָד. וְר' יִשְׁמָעֵאל תְּפָשׁוֹ מִפְּנֵי שֶׁקִּיּוּמָם אֵינוֹ בְּדָבָר הַמִּתְנַשֵּׁם מִתּוֹלֶדֶת הָאוֹר שֶׁהֲרֵי קִיּוּמָם בָּאוֹר הָעֶלְיוֹן עַצְמוֹ. וּמִפְּנֵי זֶה הָיוּ מוֹצְאִים טַעַם בַּמָּן מִכָּל מַה שֶּׁיִּרְצוּ, כִּי הַנֶּפֶשׁ בְּמַחְשַׁבְתָּהּ תִּדְבַּק בָּעֶלְיוֹנִים וְתִמְצָא מָנוֹחַ חַיִּים וְתִפֵּק רְצוֹן מִלְּפָנָיו (ע"פ משלי ח לה): וְאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (שמות ט"ז:כ"ה) הַיּוֹם אֵין אַתֶּם מוֹצְאִים אוֹתוֹ אֲבָל אַתֶּם מוֹצְאִים אוֹתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. וְזֶה יִסְבֹּל שְׁנֵי פְּרוּשִׁים, שֶׁנֹּאמַר שֶׁיִּהְיֶה בִּבְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא מִי שֶׁלֹּא הִגִּיעָה מַעֲלָתָם לֵהָנוֹת תָּמִיד מִזִּיו הַשְּׁכִינָה, וְיִהְיֶה קִיּוּמָם בְּדָבָר הַמִּתְנַשֵּׁם מִן הַזִּיו הַהוּא, כְּמַעֲלַת דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁהִשִּׂיגוּ לְזִיו הַשְּׁכִינָה בַּיָּם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (במכילתא לעיל טו ב) רָאֲתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם מַה שֶּׁלֹּא רָאָה יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא, וּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְעַלִּית נַפְשָׁם לְהִתְקַיֵּם בְּתוֹלְדוֹתָיו שֶׁהוּא הַמָּן:

וְיוֹתֵר נָכוֹן שֶׁרָמַז הַכָּתוּב לְדִבְרֵי ר' אֶלְעָזָר בֶּן חַסְמָא בְּמִלַּת "הַיּוֹם" שֶׁבְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא יִהְיֶה קִיּוּמָם בִּיסוֹד הַמָּן שֶׁהוּא הַזִּיו הָעֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ברכות יז) אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא

שְׁתַּיָּה אֶלָּא צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְהֵן נֶהֱנִין מִזִּיו הַשְּׁכִינָה. וּבְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא יִתְקַיְּמוּ בַּהֲנָאָתָן מִזִּיו הַשְּׁכִינָה בְּהִדָּבְקָם בּוֹ בָּעֲטָרָה שֶׁבְּרֹאשָׁם. וְהָעֲטָרָה הִיא הַמִּדָּה הַנִּקְרֵאת כֵּן שֶׁאָמַר בָּהּ הַכָּתוּב (ישעיה כח ה) "יִהְיֶה ה' צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי", וּבָהּ נֶאֱמַר (שה"ש ג יא) "בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לּוֹ אִמּוֹ". וְרָמְזוּ עַל קִיּוּם בְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, וְרָמְזוּ עַל עִקַּר הַמָּן: וְאָמַר הַכָּתוּב (תהלים עח כג-כה) "וַיְצַו שְׁחָקִים מִמַּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח, וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ, לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ", וְכֵן אָמַר (שם קה מ) "וְלֶחֶם שָׁמַיִם יַשְׂבִּיעֵם" שֶׁנִּרְאָה מִזֶּה שֶׁיִּהְיֶה הַדָּגָן הַזֶּה בַּשָּׁמַיִם וְהוֹרִידוֹ לָהֶם בִּפְתִיחַת דְּלָתָיו, וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁנִּתְבַּשֵּׁם הָאוֹר, כִּי בְּאוֹר הָעֶלְיוֹן יֹאמַר הַכָּתוּב כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה "נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים" (יחזקאל א א) אוֹ שֶׁכְּבָר הָיָה בַּשָּׁמַיִם, כְּמַאֲמָרָם (אבות ה ו) שֶׁנִּבְרָא בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת:

פסוק ז

וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּינוּ אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות ט"ז:ז') וְנַחְנוּ מַה בְּיָדֵינוּ לַעֲשׂוֹת, כִּי לֹא עָשִׂינוּ רַק מָה שֶּׁצִּוָּנוּ. וְאֵינֶנּוּ כֵּן, אֲבָל הוּא כְּמוֹ "מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ" (תהלים ח ה), "מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ" (שם קמד ג), "כִּי בַמֶּה נֶחְשַׁב הוּא" (ישעיה ב כב). וְזֹאת דֶּרֶךְ עֲנָוָה, כִּי מָה אֲנַחְנוּ שֶׁתְּלִינֵתֶם עָלֵינוּ שֶׁהוֹצֵאנוּ אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, הֵן אֲנַחְנוּ אֵין וּפְעָלָנוּ הֶבֶל, **וְלֹא עָלֵינוּ תְּלֹנֹתֵיכֶם כִּי עַל ה'**, הוּא הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא אֲנַחְנוּ. וּבִמְכִילְתָּא (כאן), וְכִי מָה אֲנַחְנוּ סְפוּנִים שֶׁאַתֶּם עוֹמְדִים וּמִתְרַעֲמִים עָלֵינוּ:

פסוק ח

בְּתֵת ה' לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר יְפָרֵשׁ מַאֲמָרוֹ הָרִאשׁוֹן, **כִּי בְּתֵת ה' לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וּלְשָׂבְעָה בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'**:

פסוק יב

שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם זֶה הַדִּבּוּר כְּבָר אָמְרוֹ מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל (שמות ט"ז:ח'), אֲבָל נִשְׁנָה בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר **שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר (שמות ט"ז:ד') **הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם**, כְּעוֹשֶׂה עִמָּהֶם חֶסֶד בִּרְצוֹנוֹ אוֹ לִזְכוּתָם, וְעַתָּה הִגִּיד כִּי נֶחְשַׁב לָהֶם לְעָוֹן, וּבַעֲבוּר הַתְּלוּנָה יַעֲשֶׂה עִמָּהֶם כֵּן כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ בּוֹ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, כִּי עַד עַתָּה אֵינָכֶם מַאֲמִינִם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם, עַל כֵּן אַתֶּם מִתְלוֹנְנִים עַל נְבִיאָיו: וְיִתָּכֵן שֶׁמִּתְּחִלָּה לֹא הִבְטִיחָם לִהְיוֹת לָהֶם הַמָּן כָּל יְמֵי הַמִּדְבָּר, וְהָיוּ חוֹשְׁבִים אוּלַי יִהְיֶה לְיוֹם אֶחָד אוֹ לְשְׁנַיִם בְּהֵיוֹתָם בַּמָּקוֹם הַהוּא, וּבְנָסְעָם מִשָּׁם יָבֹאוּ אֶל מָקוֹם לֶחֶם, וְעַתָּה אָמַר לָהֶם **בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר** תָּמִיד וּבְכָל בֹּקֶר יִשְׂבְּעוּ לֶחֶם כָּל יְמֵי הַמִּדְבָּר:

וְכֵן דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ שֶׁהָיָה הַשֶּׂלְוֹ עִמָּהֶם מִן הַיּוֹם הַהוּא וְהָלְאָה כְּמוֹ הַמָּן, וְכֵן נִרְאֶה, כִּי עַל שְׁנֵי הַדְּבָרִים נִתְלוֹנְנוּ וּבִשְׁנֵיהֶם שָׁמַע אֶת תְּלוּנָתָם וְתַאֲוָתָם יָבִיא לָהֶם, כִּי מַה יִּתֵּן לָהֶם וּמַה יּוֹסִיף לָהֶם בָּשָׂר לְיוֹם אֶחָד אוֹ לִשְׁנַיִם, וְהַפָּרָשָׁה שֶׁתְּפָרֵשׁ וְתַאֲרִיךְ בְּעִנְיַן הַמָּן, כִּי כָל מַעֲשָׂיו הֵם נִפְלָאִים, וּתְקַצֵּר בְּעִנְיַן הַשֶּׂלְוֹ, **וַיְהִי בָּעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלְוֹ** (פרק יג), כִּי הוּא בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם: וְעִנְיַן הַשֶּׂלְוֹ הַשֵּׁנִי בְּקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה (במדבר יא לא), כִּי לֹא בָא לָהֶם מִמֶּנּוּ עַתָּה לִשְׂבֹּעַ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר בְּכָאן תָּמִיד (בפסוקים ח יב) **בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם לִשְׂבֹּעַ**. וְיִתְכֵּן שֶׁהָיוּ גְּדוֹלֵיהֶם לוֹקְטִין אוֹתוֹ, אוֹ שֶׁהָיָה מְזֻדְּמֵן לַחֲסִידִים שֶׁבָּהֶם, וּצְעִירֵיהֶם הָיוּ תְּאֵבִים לוֹ וּרְעֵבִים מִמֶּנּוּ, כִּי לֹא יִסַּפֵּר בַּשְּׂלְוֹ **וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט** כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּמָּן, וּלְכָךְ אָמַר שָׁם (במדבר יא ד) "וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה", וְאָמַר (שם) "וַיַּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁהָיוּ גַּם מֵהֶם בּוֹכִים לוֹ וְלֹא כֻלָּם, וְאָז נָתַן לָהֶם מִמֶּנּוּ לָרֹב מְאֹד, כַּאֲשֶׁר אָמַר (שם לב) "הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים", וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים בַּשֶּׂפַע הַהוּא וְשָׁב לְעִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיוּ כָּל מַעֲשֵׂה הַשֶּׂלְוֹ לְעִתִּים, וְהַמָּן שֶׁהָיָה חַיּוּתָם הָיָה לָהֶם תָּמִיד, כִּי עִקַּר תְּלוּנָתָם עָלָיו, כְּדִכְתִיב **כִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב**:

פסוק יד

דַּק מְחֻסְפָּס עַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ז:י"ד) מִן "מַחְשַׂף הַלָּבָן" (בראשית ל לז), "חָשַׂף ה'" (ישעיה נב י), בְּחִלּוּף הַשִּׁי"ן בְּסָמֶ"ךְ, וְעַיִן הַפֹּעַל כְּפוּלָה: **דַּק כַּכְּפֹר** הוּא הַנּוֹפֵל בִּימֵי הַקֹּר, וְכֵן "כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר" (תהלים קמז טז). וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ז:י"ד) "דַּעְדַּק כְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא". וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות ט"ז:י"ד) ז"ל כְּאַבְנֵי גִּיר, וְהוּא מִין צֶבַע שָׁחֹר, כִּדְאָמְרִינַן גַּבֵּי כִּסּוּי הַדָּם (חולין פח:) הַגִּיר וְהַזַּרְנִיךְ. דַּעְדַּק כְּגִיר דִּגְלִידָא עַל אַרְעָא, דַּק הָיָה כְּגִיר וְשׁוֹכֵב מָגְלָד כְּקֶרַח עַל הָאָרֶץ. וְכֵן פֵּרוּשׁוֹ, **דַּק כַּכְּפֹר**, שָׁטוּחַ וְקָלוּשׁ וּמְחֻבָּר כְּגִלִּיד, דַּק, שֶׁהָיָה מַגְלִיד גֶּלֶד דַּק מִלְמַעְלָה. וּמַה שֶּׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס, תּוֹסֶפֶת הוּא עַל לְשׁוֹן הָעִבְרִית, וְאֵין לוֹ תֵּבָה בַּפְּסוּק: וְאֵין כָּל זֶה נָכוֹן, כִּי הַגִּיר הוּא הֶעָפָר הַלָּבָן הַנִּדְבָּק לָאֲבָנִים וְינַפְּצוּ אוֹתוֹ וְטָחִין בּוֹ הַכּוֹתְלִים בְּסִיד, וְהוּא לָבָן מְאֹד, וְטוֹב מִן הַסִּיד לְטוּחַ עַל הַקִּירוֹת, וְכֵן כָּתוּב (דניאל ה ה) "עַל גִּירָא דִּי כְתַל הֵיכְלָא", וְעַל כֵּן יֵחֵס בּוֹ הַמָּן, שֶׁהוּא לָבָן וּמְפָזֵר עַל הָאָרֶץ כְּגִיר הַמְנֻפָּץ:
וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בְּמִלַּת כְּפוֹר בִּשְׁנֵי פָּנִים, עֲשָׂאוֹ תְּחִלָּה מִן "וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר" (בראשית ו יד), וְלָכֵן אָמַר כְּגִיר, שֶׁבּוֹ טָחִין וּמְכַסִּים, וַעֲשָׂאוֹ עוֹד מִן "כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר" (תהלים קמז טז), שֶׁהוּא הַקֶּרַח הַדַּק הַיּוֹרֵד בַּקֹּר, כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם "וְקֶרַח בַּלַּיְלָה" (בראשית לא מ) "וּגְלִידָא נְחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא", וּמִמֶּנּוּ מִינִים, וְהָאֶחָד יִקָּרֵא גְּלִיד,

כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בַּמִּשְׁנָה מִקְוָאוֹת (ז א) אֵלּוּ מַעֲלִין וְלֹא פּוֹסְלִין, הַשָּׁלֶג וְהַבָּרָד וְהַכְּפוֹר וְהַגְּלִיד. וְכֵן יְתַרְגֵּם אוּנְקְלוֹס בִּשְׁנֵי פָּנִים בִּכְתוּבִים רַבִּים: אֲבָל בַּנֶּסְחָאוֹת הַבְּדוּקוֹת מִן הַתַּרְגּוּם כָּתוּב בָּהֶן "דַּעְדַּק דְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא", וּפֵרוּשׁוֹ עָשׂוּי חֻמָּרִים חֻמָּרִים כִּגְלִיד עַל אַרְעָא, וְהוּא הָאֱמֶת, שֶׁאִם הָיָה מִלְּשׁוֹן גִּיר הָיָה מְתֻרְגָּם כְּגִירָא דִּגְלִידָא, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן הַהוּא:

פסוק כ

וַיָּרֶם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ הֲרֵי זֶה מִקְרָא הָפוּךְ, שֶׁבַּתְּחִלָּה הִבְאִישׁ וּלְבַסּוֹף הִתְלִיעַ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ט"ז:כ"ד) "וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ". וְכֵן הוּא הַדֶּרֶךְ לְכָל דָּבָר שֶׁהוּא מִן הַמַּתְלִיעִים. לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות ט"ז:כ'). וְאֵלּוּ הָיָה הַמָּן מַתְלִיעַ בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע כְּדַרְכּוֹ שְׁאָר הַמַּתְלִיעִים, הָיָה הַדָּבָר כֵּן, אֲבָל זֶה שֶׁהִתְלִיעַ בְּדֶרֶךְ נֵס יִתָּכֵן שֶׁהֵרִים תּוֹלָעִים תְּחִלָּה, וְאֵין צָרֶךְ שֶׁנַּהֲפֹךְ הַמִּקְרָא. וְעוֹד, כִּי הַכָּתוּב שֶׁאָמַר **וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ**, הוּא הַמּוֹכִיחַ כֵּן, כִּי אִלּוּ לֹא הָיָה מֵרִים תּוֹלָעִים עַד אֲשֶׁר עָלָה בָּאְשׁוֹ תְּחִלָּה, כְּשֶׁאָמַר "וְלֹא הִבְאִישׁ", כְּבָר הִבְטִיחָנוּ שֶׁלֹּא הָיְתָה בּוֹ רִמָּה, וְלָמָּה יִכְפֹּל אַחֲרֵי כֵן "וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ". אֲבָל אִם הֵרִים תּוֹלָעִים תְּחִלָּה כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, הֶצְרֵךְ לוֹמַר שֶׁזֶּה לֹא הִבְאִישׁ וְגַם לֹא עָלְתָה בּוֹ רִמָּה כְּלָל. וְאַף מִן הַמַּתְלִיעִים בְּטֶבַע לֹא יְבָאֲשׁוּ רַק הַחַמִּים וְלִחִים מֵהֶם, אֲבָל הַיְבֵשִׁים יָרוּמּוּ תּוֹלָעִים וְלֹא יְבָאֲשׁוּ כְּלָל, כְּעֵצִים הַמַּתְלִיעִים וְהַפֵּרוֹת הַמְּרִימִים תּוֹלָעִים בְּאִבֵּיהֶן אוֹ אַחֲרֵי כֵן. וְסִפֵּר הַכָּתוּב שֶׁגַּם זֶה הִבְאִישׁ בְּנֵס: וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (כה י יד) אָמְרוּ, וְכִי יֵשׁ לְךָ דָּבָר שֶׁבַּתְּחִלָּה עוֹשֶׂה תּוֹלָעִים וְאַחַר כָּךְ מַבְאִישׁ, אֶלָּא שֶׁהקב"ה בִּקֵּשׁ לְהַרְאוֹת מַעֲשֵׂיהֶם לַבְּרִיּוֹת, שֶׁלֹּא יָרִיחוּ אֶת רֵיחוֹ בָּעֶרֶב וְיִשְׁלִיכוּ אוֹתוֹ, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה כָּל הַלַּיְלָה שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת שֶׁל תּוֹלָעִים, מִיָּד **וַיִּקְצֹף עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה**:

פסוק כג

אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ פֵּרַשׁ רַשְׁ"י (רש"י על שמות ט"ז:כ"ג) מַה שֶּׁאַתֶּם רוֹצִים לֶאֱפוֹת בַּתַּנּוּר אוֹ לְבַשֵּׁל בְּמַיִם, אֵפוּ וּבַשְּׁלוּ הַיּוֹם לִשְׁנֵי יָמִים. וְאִם כֵּן יֹאמַר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפוּ מִשְּׁנֵי הָעֹמֶר אֲשֶׁר בְּיֶדְכֶם אֵפוּ הַיּוֹם, וְאֶת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ מִשְּׁנֵיהֶם בַּשְּׁלוּ עַתָּה, וְאֶת כָּל הָעוֹדֵף לָכֶם מִשְּׁבָעֳכֶם הַיּוֹם הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֹּקֶר. וּבַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁלֹּא הִבְאִישׁ בָּאוּ לְפָנָיו, כִּי לֹא רָצוּ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם אע"פ שֶׁהִתִּיר לָהֶם לְהַנִּיחוֹ עַד הַבֹּקֶר. וּבַבֹּקֶר הִתִּיר לָהֶם, אִכְלוּהוּ הַיּוֹם הַזֶּה בִּלְבַד, כִּי עַל כֵּן אָמַרְתִּי לְהַנִּיחוֹ לְמִשְׁמֶרֶת. וְהוֹדִיעָם בְּטַעַם הַמִּצְוָה כִּי **הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה**, כִּי הַשֵּׁם יַעֲשֶׂה כֵן בָּעֲבוּר שֶׁהוּא שַׁבַּת קֹדֶשׁ לַה'. וּמַה שֶּׁאָמַר **וְאֵת כָּל הָעוֹדֵף**, יִתָּכֵן שֶׁלֹּא יִתֵּן לָהֶם מִדָּה בָּזֶה, אֲבָל יֹאכְלוּ כִּרְצוֹנָם בַּשִּׁשִּׁי, כִּי הָעוֹדֵף יַסְפִּיק לְשַׁבָּת כִּי בְּרָכַת ה' הִיא:

וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות ט"ז:כ"ג) אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ כְּמִנְהַגְכֶם אֵפוּ לָכֶם

הַיּוֹם, וְהוּא הָעֹמֶר הַיָּדוּעַ לָהֶם, וְאֵת כָּל הָעוֹדֵף שֶׁהוּא הָעֹמֶר הַשֵּׁנִי הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֹּקֶר, וְלֹא הִגִּיד מַה יַּעֲשׂוּ מִמֶּנּוּ, וּבַבֹּקֶר אָמַר לָהֶם אִכְלוּהוּ הַיּוֹם. וְאִם כֵּן יֹאכְלוּהוּ בְּשַׁבָּת חַי מִבְּלִי שֶׁיֹּאפוּ אוֹ יְבַשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ מִמֶּנּוּ עוּגוֹת כְּמִנְהָגָם. וְהָרִאשׁוֹן יוֹתֵר נָכוֹן, וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ט"ז:כ"ג):

פרק יז

פסוק א

וַיִּסְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וַיַּחֲנוּ **בִּרְפִידִים** יֹאמַר שֶׁנָּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִין שֶׁחָנוּ שָׁם בְּנָסְעָם מֵאֵלִים, וְהָלְכוּ לְמַסָּעִים רַבִּים שֶׁעָשׂוּ עַל פִּי הַשֵּׁם, וְאַחֲרֵי כֵן חָנוּ בִּרְפִידִים. וְאָמַר זֶה דֶּרֶךְ קְצָרָה, כִּי בְּנָסְעָם תְּחִלָּה מִמִּדְבַּר סִין חָנוּ בְּדָפְקָה, וְאַחֲרֵי כֵן בְּאָלוּשׁ, וּמֵאָלוּשׁ לִרְפִידִים, וְזֶה טַעַם "לְמַסְעֵיהֶם", כִּי הָיוּ לָהֶם מַסָּעִים מִמִּדְבַּר סִין אֶל רְפִידִים, וְלֹא בָּאוּ שָׁם בַּמַּסָּע הָרִאשׁוֹן, אֲבָל לֹא בָּא עַתָּה אֶלָּא לְפָרֵשׁ תְּלוּנָתָם, כִּי בִּתְחִלַּת בּוֹאָם בַּמִּדְבָּר הַהוּא יִלּוֹנוּ עַל הַלֶּחֶם וְעַתָּה יָרִיבוּ עַל הַמַּיִם: **וְאֵין מַיִם לִשְׁתּוֹת הָעָם** כַּאֲשֶׁר בָּאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא וְלֹא מָצְאוּ שָׁם עֲיָנוֹת מַיִם, מִיָּד עָשׂוּ מְרִיבָה עִם מֹשֶׁה. וְזֶה טַעַם **וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה**, כִּי הַתְּלוּנוֹת בִּמְקוֹמוֹת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם "וַיִּלֹּנוּ" הוּא תַּרְעֹמֶת, שֶׁהָיוּ מִתְרַעֲמִים עַל עִנְיָנָם לֵאמֹר מַה נַּעֲשֶׂה, מַה נֹּאכַל, וּמַה נִּשְׁתֶּה, אֲבָל "וַיָּרֶב" שֶׁעָשׂוּ עִמּוֹ מְרִיבָה מַמָּשׁ, וּבָאוּ עָלָיו לֵאמֹר תְּנוּ לָנוּ מַיִם אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ, כִּי עֲלֵיכֶם הַדָּבָר וְדָמֵינוּ עֲלֵיכֶם. וּמֹשֶׁה אָמַר לָהֶם **מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה תְּנַסּוּן אֶת ה'**, כִּי הָרִיב הַזֶּה לְנַסּוֹת אֶת ה' הוּא הֱיוֹכַל תֵּת לָכֶם מַיִם, כִּי אִם תַּחֲרִישׁוּ מֵעָלַי וְתִתְפַּלְּלוּ אֵלָיו אוּלַי יַעֲנֶה אֶתְכֶם. וְכֵן הָיָה הַדָּבָר בְּלִבָּם לְנַסּוֹת כַּאֲשֶׁר אָמַר (שמות י"ז:ז'), **וְעַל נַסֹּתָם אֶת ה' לֵאמֹר הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן**, וְאָז רָפְתָה רוּחָם מֵעָלָיו, וְעָמְדוּ יוֹם אוֹ יוֹמַיִם מִסְתַּפְּקִים בַּמַּיִם שֶׁבִּכְלֵיהֶם, וְאַחֲרֵי כֵן **וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל מֹשֶׁה**, כְּעִנְיַן הַתַּרְעוֹמוֹת אֲשֶׁר הֵמָּה עוֹשִׂים בְּכָל מָקוֹם בְּבַקְּשָׁם דָּבָר, שֶׁיֹּאמְרוּ לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם. וְכִרְאוֹת מֹשֶׁה כִּי צָמְאוּ הִתְפַּלֵּל לַשֵּׁם וְהִגִּיד לְפָנָיו צָרָתוֹ בַּמְּרִיבָה שֶׁעָשׂוּ עִמּוֹ בָּרִאשׁוֹנָה. ור"א אָמַר כִּי הָיוּ שְׁתֵּי כִּתּוֹת, הָאַחַת מְרִיבָה וְהָאַחַת מְנַסָּה אֶת ה'. וְהַנָּכוֹן מַה שֶּׁאָמַרְתִּי:

פסוק ג

לְהָמִית אוֹתִי וְאֶת בָּנַי וְאֶת מִקְנִי בַּצָּמָא יזכירו לו בתלונותם גם המקנה, לאמר לו כי הם צריכים מים רבים, וצריך לתת עצה לכלם, ולכך נאמר בשנית **וְיִצְאוּ מַיִם רַבִּים וְתֶשֶׁת הָעֵדָה וּבְעִירָם** (במדבר כ יא) ורבותינו אמרו (מכילתא כאן) השוו בהמתן לגופן, אמרו בהמה של אדם היא חייו המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. וטעם

הזכירם אותי ואת בני, ולא אמרו סתם "להמיתנו בצמא" או "להמית את כל הקהל הזה" שיכלול אנשים ונשים וטף, כמאמרם בשאר המקומות (שמות ט"ז:ג'), כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שימהר לדבר, כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל וימותו לעיני אביהם, כטעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכה ד ד):

פסוק ה

עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם כִּלְשׁוֹן "הֶעֱבִיר אוֹתוֹ לֶעָרִים" (בראשית מז כא), "וְהַעֲבַרְתִּי אֶת אֵיבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא יְדָעְתָּ" (ירמיה טו יד), שֶׁתַּעֲבֹר מֵהֶם אֶל אַחֵר, אוֹ כְּמוֹ "וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוֹשִׁי" (שמואל ב י"ח:כ"ג), "וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם" (בראשית לג ג), שֶׁקִּדֵּם לָלֶכֶת קֹדֶם לָהֶם. וְעִנְיַן הַכָּתוּב הַזֶּה, כִּי הָעָם הָיוּ בִּרְפִידִים, וְהַצּוּר אֲשֶׁר יָצְאוּ מִמֶּנּוּ הַמַּיִם הָיָה בְּחוֹרֵב, וְהוּא הַר סִינַי, עַל דַּעַת הָרִאשׁוֹנִים (ראה במסכת שבת פט:), אוֹ עִיר לִפְנֵי הָהָר קָרוֹב לוֹ עַל דַּעְתִּי, כַּאֲשֶׁר אֶפְרֹשׁ עוֹד (להלן יט א, דברים א ו). וְהִנֵּה הֶצְרֵךְ מֹשֶׁה לְקַדֵּם לִפְנֵי הָעָם לַעֲבֹר מֵרְפִידִים אֶל חוֹרֵב כְּמַהֲלֵךְ פַּרְסָה אוֹ פַּרְסָאוֹת, רָחוֹק מִן הַמַּחֲנֶה לִפְנֵיהֶם, וְעַל כֵּן אָמַר לוֹ **עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָלָכְתָּ**, כְּלוֹמַר שֶׁתֵּלֵךְ עַד שֶׁתִּרְאֶה אוֹתִי עוֹמֵד לְפָנֶיךָ עַל הַצּוּר בְּחוֹרֵב:

וְהִנֵּה הִכָּה בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם, וְלֹא סִפֵּר הַכָּתוּב "וַתִּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם" כַּאֲשֶׁר בַּשְּׁנִיָּה (במדבר כ יא), אֲבָל בְּיָדוּעַ שֶׁעָשׂוּ כֵן, וּבְרוּר הוּא שֶׁלֹּא הָלְכוּ הָעָם אֶל חוֹרֵב לִשְׁתּוֹת, כִּי לֹא בָאוּ לִפְנֵי הַר סִינַי עַד אַחֲרֵי כֵן בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. אֲבָל שָׁלְחוּ שָׁם נַעֲרֵיהֶם וּבְהֶמְתָּם לִשְׁאֹב מַיִם וּלְהָבִיא לָהֶם כְּמִנְהַג הַמַּחֲנוֹת. וְקָרוֹב אֵלַי שֶׁיָּצְאוּ מַיִם מִן הַצּוּר בְּחוֹרֵב, מַיִם קָרִים נוֹזְלִים, הָלְכוּ אֶל רְפִידִים, וְשָׁם שָׁתוּ אוֹתָם, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים עח טז) "וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסֶּלַע וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת מָיִם", וְכָתוּב (שם קה מא) "פָּתַח צוּר וַיָּזוּבוּ מָיִם הָלְכוּ בַּצִּיּוֹת נָהָר". וּמַה שֶּׁאָמַר (שם עח כ) "הֵן הִכָּה צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ", גַּם הוּא עַל הַצּוּר הַזֶּה בְּחוֹרֵב עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט: וְהַסֶּלַע הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר הָיָה בְּקֹדֶשׁ נִבְקַע בּוֹ כְּמוֹ בְּאֵר נוֹבֵעַ מַיִם, וְעַל כֵּן אָמַר (במדבר כא טז) "הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר ה' לְמֹשֶׁה", וְאָמְרוּ בַּשִּׁירָה (שם שם יח) "בְּאֵר חָפָרוּהָ שָׂרִים", כִּי הָיָה כְּמוֹ בְּאֵר חֲפוּרָה, וְלָכֵן אָמַר שָׁם (כ יא) **וַתִּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם**, שֶׁשָּׁתוּ מִיָּד שָׁם בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם, אֲבָל כָּאן הָיוּ נְהָרוֹת שׁוֹטְפִים מִמֶּנּוּ וְשׁוֹתִין בְּבָתֵּיהֶם לִרְצוֹנָם. וְאע"פ שֶׁהָיָה הַכֹּל בְּאֶרֶה שֶׁל מְרִיָם, כְּקַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ (במדב"ר יט כה), יִתָּכֵן שֶׁהָיָה בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹן וְכָל הָאַרְבָּעִים שָׁנָה מוֹשֵׁךְ מַיִם כַּנְּהָרוֹת, וּבַפַּעַם הַשֵּׁנִית מִפְּנֵי הָעֹנֶשׁ אֲשֶׁר הָיָה שָׁם נַעֲשָׂה כְּמוֹ בְּאֵר חֲפוּרָה מְלֵאָה מַיִם חַיִּים:

וְטַעַם **וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ** בְּצִוּוּי לְאַהֲרֹן. וְהִזְכִּיר בּוֹ מַכַּת הַיְאוֹר, וְלֹא אָמַר "וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר נָהַפַּךְ לְנָחָשׁ", אוֹ "וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ בּוֹ אֶת הָאֹתוֹת", לְהַזְכִּיר בּוֹ פֶּלֶא, כִּי אָז הָפַךְ הַמַּיִם לְדָם וְהֵסִיר אוֹתָם מִטִּבְעָם, וְעַתָּה יָבִיא מַיִם בְּצוּר הַחַלָּמִישׁ, וְהִנֵּה יַעֲשֶׂה בּוֹ דָּבָר וְהֶפְכּוֹ:

פסוק ו

הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב בַּעֲבוּר כִּי הַפֶּלֶא בַּמַּיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה עַתָּה הָיָה קָבוּעַ, שֶׁיִּהְיֶה הַבְּאֵר עִמָּהֶם כָּל יְמֵי הַמִּדְבָּר כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (במדב"ר יט כה), בַּעֲבוּר זֶה נִגְלֵית עֲלֵיהֶם הַשְּׁכִינָה בַּמָּקוֹם הַהוּא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּמָּן (שמות ט"ז:ז') "וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'", בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ פֶּלֶא קַיָּם:

פסוק ט

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ נִרְאֶה מִכָּאן כִּי מֹשֶׁה מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ לְפָנָיו הָיָה קוֹרֵא אוֹתוֹ יְהוֹשֻׁעַ, וְכֵן כָּתוּב (שמות ל"ב:י"ז) "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם". וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ" (במדבר יג טז), לְמַבָּרְאשׁוֹנָה יְדַבֵּר, הוֹדִיעֵנוּ כִּי זֶה הוֹשֵׁעַ בִּן נוּן אֲשֶׁר בְּחָרוֹ בַּמְרַגְּלִים הוּא אֲשֶׁר קָרְאוֹ מֹשֶׁה יְהוֹשֻׁעַ. וּכְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סוטה לד:) שֶׁאָמַר יְהֹ יוֹשִׁיעֲךָ מֵעֲצַת מְרַגְּלִים, לְהַגִּיד כִּי בַּעֲבוּר זֶה הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא עָתִיד לָלֶכֶת עִם הַמְרַגְּלִים קָרָא לוֹ הַשֵּׁם הַזֶּה. אוֹ נֹאמַר כִּי אָז קָבַע לוֹ מֹשֶׁה אוֹתוֹ הַשֵּׁם בְּפִנֵי הָעֵדָה שֶׁלֹּא יִקָּרֵא שְׁמוֹ עוֹד הוֹשֵׁעַ וְיִהְיֶה שְׁמוֹ יְהוֹשֻׁעַ: וְהַטַּעַם שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק, בַּעֲבוּר שֶׁיִּתְפַּלֵּל הוּא בְּנִשְׂיאוּת כַּפַּיִם עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה, וְעָלָה שָׁם כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה אֶת יִשְׂרָאֵל הַנִּלְחָמִים וְיָשִׂים עֵינוֹ עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה, וְגַם הֵם יִרְאוּ אוֹתוֹ פּוֹרֵשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמַיְמָה וּמַרְבֶּה בִּתְפִלָּה וְיִבְטְחוּ בּוֹ וְיוֹסִיפוּ אֹמֶץ וּגְבוּרָה:

וּבְפִרְקֵי ר' אֱלִיעֶזֶר (פרק מד) עוֹד, כָּל יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ חוּץ לְאֲהֲלֵיהֶם וְרָאוּ אֶת מֹשֶׁה כּוֹרֵעַ עַל בִּרְכָּיו וְהֵם כּוֹרְעִים עַל בִּרְכֵּיהֶם, נוֹפֵל פָּנָיו אַרְצָה וְהֵם נוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם אַרְצָה, פּוֹרֵשׂ אֶת יָדָיו לַשָּׁמַיִם וְהֵם פּוֹרְסִים אֶת יְדֵיהֶם לַשָּׁמַיִם, כֵּשֵׁם שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר מִתְפַּלֵּל כָּךְ כָּל הָעָם עוֹנִין אַחֲרָיו, וְהִפִּיל הקב"ה אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ. וְאִם כֵּן יִהְיֶה טַעַם "וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי" לוֹמַר כִּי כַּאֲשֶׁר עָלָה עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וְרָאָה אֶת עֲמָלֵק נָטָה יָדוֹ בַּמַּטֶּה לְהָבִיא עֲלֵיהֶם מַכּוֹת דֶּבֶר וְחֶרֶב וְאַבְדָן, כְּעִנְיַן הַנֶּאֱמָר בִּיהוֹשֻׁעַ "נְטֵה בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר בְּיָדְךָ אֶל הָעַי כִּי בְיָדְךָ אֶתְּנֶנָּה" (יהושע ח יח), כִּי בְּעֵת הֱיוֹתוֹ מִתְפַּלֵּל וְכַפָּיו פְּרוּשׂוֹת הַשָּׁמַיִם לֹא יִתְפֹּשׂ בְּיָדוֹ דָּבָר:

וְהָיָה כָּל הָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עֲמָלֵק גּוֹי אֵיתָן וְחָזָק מְאֹד, וְיִשְׂרָאֵל אֵינָם מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה וְלֹא רָאוּ אוֹתָהּ מֵעוֹלָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר "פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה" (שמות י"ג:י"ז), וְהוּא עֵיֵף וְיָגֵעַ, כַּכָּתוּב בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים כה יח), עַל כֵּן

פָּחַד מֵהֶם וְהֻצְרַךְ לְכָל הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת: וְיִתָּכֵן שֶׁפָּחַד מֹשֶׁה פֶּן יִתְגַּבֵּר בְּחַרְבּוֹ, מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ עַם נוֹחֵל הַחֶרֶב מִבִּרְכַּת הַזָּקֵן שֶׁאָמַר לוֹ "וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה" (בראשית כז מ), כִּי הַמִּלְחָמָה מִן הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת הִיא הָרִאשׁוֹנָה וְהָאַחֲרוֹנָה לְיִשְׂרָאֵל, כִּי עֲמָלֵק מִזֶּרַע עֵשָׂו (שם לו יב), וּמִמֶּנּוּ בָּאָה אֵלֵינוּ הַמִּלְחָמָה בְּרֵאשִׁית הַגּוֹיִם, וּמִזַּרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו הָיָה לָנוּ הַגְּלוּת וְהַחֻרְבָּן הָאַחֲרוֹן, כַּאֲשֶׁר יֹאמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ע"ז ב:) שֶׁאֲנַחְנוּ הַיּוֹם בְּגָלוּת אֱדוֹם. וְכַאֲשֶׁר יְנֻצַּח הוּא, וְיֵחָלֵשׁ הוּא וְעַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ, מִמֶּנָּה נְוּשַׁע לְעוֹלָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר (עובדיה א כא) "וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַה' הַמְּלוּכָה". וְהִנֵּה כָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ עִמָּהֶם בָּרִאשׁוֹנָה יַעֲשׂוּ אֵלְיָהוּ וּמָשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף עִם זַרְעָם, עַל כֵּן הִתְאַמֵּץ מֹשֶׁה בַּדָּבָר:

פסוק יא

וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כַּאֲשֶׁר הִנִּיחַ יָדוֹ בְּאַנָּס מִפְּנֵי כֹּבֶד יָדָיו רָאָה שֶׁגָּבַר עֲמָלֵק, וְצִוָּה לְאַהֲרֹן וְחוּר שֶׁיִּתְמְכוּ בָּהֶם וְלֹא יַנִּיחֵם עוֹד. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (ספר הבהיר אות קלח), וְכִי מֹשֶׁה הָיָה עוֹשֶׂה שֶׁיִּגְבַּר עֲמָלֵק עָלָיו, אֶלָּא אָסוּר לְאָדָם לִשְׁהוֹת שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת כַּפָּיו פְּרוּשׂוֹת הַשָּׁמַיְמָה:

פסוק יב

וְטַעַם **וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה** שֶׁהָיוּ עוֹמְדוֹת וְקַיָּמוֹת בְּרוֹמְמוּתָן, כִּלְשׁוֹן "וֶאֱמָנָה עַל הַמִּשְׁרְרִים דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ" (נחמיה יא כג), וְכֵן "אֲנַחְנוּ כּוֹרְתִים אֲמָנָה" (שם י יא), דָּבָר קַיָּם בִּבְרִית, וְכֵן "הַיִּתֵּד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן" (ישעיה כב כג), חָזָק: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, נָשָׂא עֶשֶׂר אֲצָבְעוֹת לִרְוֹם הַשָּׁמַיִם לִרְמֹז עַל עֶשֶׂר סְפִירוֹת לְדָבְקָה בֶּאֱמוּנָה הַנִּלְחָם לְיִשְׂרָאֵל, וּבְכָאן נִתְבָּאֵר עִנְיַן נְשִׂיאוּת כַּפַּיִם בִּבְרָכַת כֹּהֲנִים וְסוֹדוֹ:

פסוק יד

כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות י"ז:י"ד) כִּי הוּא סֵפֶר נוֹדָע, וְהוּא "סֵפֶר מִלְחֲמוֹת ה'" (במדבר כא יד), וְכָתוּב בּוֹ הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשָׂה הַשֵּׁם בַּעֲבוּר יְרֵאָיו, וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה מִימוֹת אַבְרָהָם. וְאֵין בְּדָבָרָיו אֶלָּה רַק תּוֹאֲנָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, כִּי "בַּסֵּפֶר" יִרְמֹז לְסֵפֶר הַתּוֹרָה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דברים לא כו) "לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה", יֹאמַר כָּתֹב זֹאת בְּסֵפֶר תּוֹרָתִי שֶׁיִּזְכְּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁעָשָׂה עֲמָלֵק, כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זִכְרוֹ וְנָתַתִּי נִקְמָתִי בּוֹ בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל. וְזוֹ הִיא הַמִּצְוָה שֶׁכָּתוּב לָנוּ בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים כה יז) "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק". וְאָמַר **וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ**, לְצַוּוֹתוֹ לְהַזְכִּיר לְיִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר בָּאָה לָהֶם עַל יָדוֹ, כִּי הוּא הַיּוֹדֵעַ וְעֵד, וְיִרְמֹז כִּי אַחֲרֵי שֶׁיִּירְשׁוּ הָאָרֶץ יִמְחוּ אוֹתוֹ, כִּי מִצְוָה עֲלֵיהֶם תְּחִלָּה לְהַכְרִית שִׁבְעַת הַגּוֹיִם וְיִנָּחֲלוּ הָאָרֶץ, וְזהוּ שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם

(כה יט) "וְהָיָה בְּהָנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ" וְגוֹ', וְאִם הָיָה בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן כֵּן, הָיָה מַזְהִירָם לְמָחוֹת אוֹתוֹ, אֲבָל נִשְׁאַר הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּהּ בְּיָמָיו הַרְבֵּה מְאֹד (יהושע יג א), וְלֹא הִגִּיעַ זְמַנָּהּ עַד מְלֹךְ שָׁאוּל:

פסוק טז

כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ יָדוֹ שֶׁל הקב"ה הוּרְמָה לִשְׁבֹּעַ בְּכִסְאוֹ לִהְיוֹת לוֹ מִלְחָמָה וְאֵיבָה בַּעֲמָלֵק עוֹלָמִית. וּמַהוּ כֵּס וְלֹא נֶאֱמַר כִּסֵּא, וְאַף הַשֵּׁם נֶחֱלַק לְחֶצְיוֹ, נִשְׁבַּע הקב"ה שֶׁאֵין הַכִּסֵּא שָׁלֵם וְאֵין הַשֵּׁם מָלֵא עַד שֶׁיִּמַּח שְׁמוֹ שֶׁל עֲמָלֵק בֶּן עֵשָׂו, וּמִשֶּׁנִּמְחָה שְׁמוֹ יְהִי שֵׁם ה' מָלֵא וְהַכִּסֵּא שָׁלֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ט ז) "הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח", זֶהוּ עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר "וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נָצַח" (עמוס א יא), "אָבַד זִכְרָם הֵמָּה" (תהלים ט ז), מַה כְּתִיב אַחֲרָיו "וַה' לְעוֹלָם יֵשֵׁב" (שם ח), הֲרֵי הַשֵּׁם מָלֵא, "כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ" (שם), הֲרֵי כִּסֵּא שָׁלֵם. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ז:ט"ז). וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים הוּא (תנחומא תצא יא): וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים כִּי כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה יָד עַל כִּסֵּא ה' תִּהְיֶה מִלְחָמָה לַה' בַּעֲמָלֵק, וְכֵן תִּהְיֶה מִדּוֹר לְדוֹר. וְהָעִנְיָן, כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא ה' יִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק, וְהוּא רֶמֶז לְשָׁאוּל הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן, וְכֵן מִדּוֹר דּוֹר, לֵאמֹר כִּי כָל מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל חַיָּב לְהִלָּחֵם בָּהֶם עַד שֶׁיִּמָּחוּ. וְגַם זֶה מִדְרַשׁ הַגְּמָרָא שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין כ:) כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר כִּי **יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַה' בַּעֲמָלֵק מִדּוֹר דּוֹר**, הֲרֵי לְהַעֲמִיד עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ תְּחִלָּה, וְאֵין "כֵּס יָהּ" אֶלָּא מֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"א כט כג) "וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה", כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק כֹּהֵן גָּדוֹל (סנהדרין כ:). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט נָכוֹן הוּא:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, כִּי הַיָּד אֲשֶׁר עַל כִּסֵּא יָהּ, וְהִיא מִלְחָמָה לַה', הוֹיָה בַּעֲמָלֵק מִדּוֹר דּוֹר, כִּי מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה תִּהְיֶה בּוֹ לִמְחוֹתוֹ לְעוֹלָם מִדּוֹר דּוֹר. וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים (תנחומא תצא טו) בַּשֵּׁם הַמָּלֵא וּבַכִּסֵּא הַשָּׁלֵם יִרְמֹז לָזֶה: וְטַעַם הָעִנָּשׁ שֶׁנֶּעֱנַשׁ עֲמָלֵק יוֹתֵר מִכָּל הָעַמִּים, בַּעֲבוּר כִּי כָל הָעַמִּים שָׁמְעוּ וַיִּרְגְּזוּן (שמות ט"ו:י"ד), וּפְלֶשֶׁת אֲדוֹם וּמוֹאָב וְיוֹשְׁבֵי כְּנַעַן נָמֹגוּ (שם) מִפְּנֵי פַּחַד ה' וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ, וַעֲמָלֵק בָּא מִמֶּרְחָק כְּמִתְגַּבֵּר עַל הַשֵּׁם, וּלְכָךְ אָמַר בּוֹ "וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים" (דברים כה יח), וְעוֹד כִּי הוּא נִין עֵשָׂו וְקָרוֹב לָנוּ, עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ:

פרק יח

פסוק א

כְּבָר נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא כאן, זבחים קטז) בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת. יֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים כִּי קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בָּא יִתְרוֹ כְּסֵדֶר הַפָּרְשִׁיּוֹת, וְיֵשׁ מֵהֶן שֶׁאָמְרוּ שֶׁאַחַר מַתַּן תּוֹרָה בָּא. וְזֶה וַדַּאי יִסְתַּיֵּעַ מִן הַכָּתוּב (שמות י"ח:ה') שֶׁאָמַר **וַיָּבֹא יִתְרוֹ חוֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל**

הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָּׁם הַר הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָמַר שֶׁבָּא אֵלָיו בַּחֲנוֹתוֹ לִפְנֵי הַר סִינַי שֶׁחָנוּ שָׁם שָׁנָה אַחַת, וְזֶה טַעַם **אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָּׁם**. וְעוֹד, שֶׁאָמַר **וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו** (שמות י"ח:ט"ז), שֶׁהֵם הַנִּתּוּנִים לוֹ בְּהַר סִינַי. וְעוֹד, כִּי כָּאן (שמות י"ח:כ"ז) אָמַר **וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל אַרְצוֹ**, וְהָיָה זֶה בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה בְּנִסְעָם מֵהַר סִינַי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת בְּהַעֲלוֹתְךָ (במדבר י כט) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ", וְשָׁם כָּתוּב (שמות י"ח:ל') "וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ", וְהִיא הַהֲלִיכָה הַכְּתוּבָה בְּכָאן "וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל אַרְצוֹ" (שמות י"ח:כ"ז):

וְעוֹד הֲבִיאוּ רְאָיָה מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים א ו ז) "ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם", וְשָׁם (שמות י"ח:ט') נֶאֱמַר "וַאוֹמַר אֲלֵיכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר לֹא אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם, וָאֶקַּח אֶת רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים" וְגוֹ' (שם טו), וְזוֹ עֲצַת יִתְרוֹ, וְשָׁם (שמות י"ח:י"ט) כָּתוּב "וְנִסַּע מֵחוֹרֵב", כִּי נָסְעוּ מְיֻד, וְאִם כֵּן נִצְטָרֵךְ טַעַם לָמָּה מַקְדִּים הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְכָתְבָהּ בְּכָאן: וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות י"ח:א') כִּי הָיָה זֶה בַּעֲבוּר דָּבָר עֲמָלֵק, כִּי כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר הָרָעָה שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ עֲמָלֵק וְצִוָּה שֶׁנִּנְמְלֵהוּ כָּרְעָתוֹ, הִזְכִּיר שֶׁעָשָׂה לָנוּ יִתְרוֹ טוֹבָה, לְהוֹרוֹתֵינוּ שֶׁנִּשְׁלֵם לוֹ גְּמוּל טוֹב, וּכְשֶׁנִּבָּא לְהַכְרִית אֶת עֲמָלֵק כְּמִצְוָה עָלֵינוּ, שֶׁנִּזָּהֵר בִּבְנֵי הַקֵּינִי הָעוֹמְדִים עִמָּהֶם וְלֹא נוֹסִיפֵם עִמָּם, וְהוּא דְּבַר שְׁאוּל שֶׁאָמַר לָהֶם כֵּן (שמואל א ט"ו:ו'):

וְעִם כָּל זֶה אֲנִי שׁוֹאֵל עַל הַדֵּעַת הַזּוֹ, כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם**, וְלָמָּה לֹא אָמַר שֶׁשָּׁמַע מַה שֶּׁעָשָׂה לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל בְּמַתַּן הַתּוֹרָה, שֶׁהוּא מֵהַנִּפְלָאוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ד לב) "כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ, הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי": **וּכְשֶׁאָמַר וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ** (שמות י"ח:ח'), וְאָמַר יִתְרוֹ מִזֶּה "עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה'" (שמות י"ח:י"א), לָמָּה לֹא סִפֵּר לוֹ מַעֲמַד הַר סִינַי, וּמִמֶּנּוּ יִוָּדַע כִּי הַשֵּׁם אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת וְאֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ד לה לו) "אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ, מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ" וְגוֹ'. וְאוּלַי נֹאמַר שֶׁשָּׁמַע יִתְרוֹ בְּאַרְצוֹ מְיֻד כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְנָסַע מֵאַרְצוֹ וְהִגִּיעַ אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי הֱיוֹתוֹ חוֹנֶה בְּהַר סִינַי אַחַר מַתַּן תּוֹרָה. וְלֹא סִפֵּר שֶׁהִזְכִּיר לוֹ עִנְיַן הַמַּעֲמָד הַהוּא, כִּי הַדָּבָר עוֹדֶנּוּ קָרוֹב וְעוֹדָם שָׁם, וּבְיָדוּעַ כִּי סִפֵּר לוֹ:

וְהַקָּרוֹב אֵלַי לְתָפְשׂ סֵדֶר הַתּוֹרָה, שֶׁבָּא קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בִּהְיוֹתָם בִּרְפִידִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן), רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר מִלְחָמָת עֲמָלֵק שָׁמַע וּבָא, שֶׁהִיא כְּתוּבָה בְּצִדּוֹ, וְנָסַע עִמָּהֶם מֵרְפִידִים אֶל הַר סִינַי. וְהַכָּתוּב (שמות י"ח:ה') שָׁאַמַר "אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים", עִנְיָנוֹ כִּי הָיָה הַר סִינַי בְּדֶרֶךְ מִדְיָן קָרוֹב מִשָּׁם, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה הָלַךְ שָׁם לִרְעוֹת צֹאן מִדְיָן (שמות ג':א'), וּבְאַהֲרֹן אָמַר "וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים" (שם ד כז). וְהִנֵּה יִתְרוֹ יָצָא עִם בִּתּוֹ וְהַבָּנִים מִמִּדְיָן וּבָאוּ אֶל הַר סִינַי, וּמֹשֶׁה הָיָה בִּרְפִידִים שֶׁהוּא מָקוֹם אֶחָד בְּמִדְבַּר סִין, שֶׁהַכָּתוּב אָמַר (שמות ט"ז:א') "וַיִּסְעוּ מֵאֵלִים וַיָּבֹאוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר סִין אֲשֶׁר בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינָי", לוֹמַר כִּי מִדְבַּר סִין מַגִּיעַ עַד הַר סִינַי, וְיִכְלֹל דָּפְקָה אָלוּשׁ וּרְפִידִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר (שמות י"ז:א') "וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִין וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים", כָּךְ אָמַר וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה וְאָלוּשׁ (במדבר לג יב יג), וְהֵם מִמִּדְבַּר סִין עַצְמוֹ, כִּי הַמִּדְבָּר כֻּלּוֹ יִקָּרֵא מִדְבַּר סִין, וְהַמָּקוֹם שֶׁלִּפְנֵי הַר סִינַי יִקָּרֵא מִדְבַּר סִין, וְכָמוֹהוּ "וַיָּשֻׁבוּ אֶל עֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים" (בראשית כא לב): וְהִנֵּה יְהֶיה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב **וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים**, כִּי אֶל הָהָר בָּא וְשָׁם עָמַד, וְהוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה", וְכֵן "וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים" (שמות ד':כ"ז), וְכֵן "רַב לָכֶם שֶׁבֶת בְּהָר הַזֶּה" (דברים א ו), וּמִן הָהָר שָׁלַח אֵלָיו **אֲנִי חֹתָנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ**, וְיָצָא אֵלָיו מֹשֶׁה. וְלֹא נִצְטָרֵךְ לוֹמַר כִּי "וַיֹּאמֶר" יִהְיֶה מֻקְדָּם. וַאֲפִלּוּ אִם לֹא יִהְיֶה רְפִידִים בְּמִדְבַּר סִין, עַל כָּל פָּנִים בַּמִּדְבָּר הוּא, כִּי לֹא בָּאוּ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת כָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְקָרוֹב מֵהַר סִינַי הָיָה, שֶׁבָּאוּ מִשָּׁם אֶל הָהָר בְּיוֹם אֶחָד מַחֲנֵה קָהָל גָּדוֹל כָּמוֹהוּ, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר (שמות י"ז:ו') בְּעִנְיַן הַצּוּר שֶׁשָּׁתוּ מִמֶּנּוּ בִּרְפִידִים כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (שם). וְהִנֵּה יְהֶיה הַפֵּרוּשׁ שֶׁאָמַרְתִּי נָכוֹן:

וְרָאִיתִי נָמֵי בַּמְּכִילְתָּא (כאן), **אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם**, הֲרֵי הַכָּתוּב מַתְמִיהַ עָלָיו שֶׁהוּא שָׁרוּי בְּתוֹךְ כְּבוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם וּבִקֵּשׁ לָצֵאת אֶל הַמִּדְבָּר תֹּהוּ שֶׁאֵין בּוֹ כְּלוּם. דַּעְתָּם לְפָרֵשׁ **אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם**, הוּא מִדְבַּר **הַר הָאֱלֹהִים**, כִּי מֵאֵלִים וְעַד הַר סִינַי הָיָה מִדְבַּר סִין, וְסִפֵּר הַכָּתוּב שֶׁבָּא אֶל קְצֵה הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם, הוּא מִדְבַּר הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה, וְהִזְכִּיר זֶה לְשַׁבֵּחַ יִתְרוֹ, שֶׁעָזַב אַרְצוֹ וּבָא אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא שָׁם בַּעֲבוּר שֶׁיָּדַע שֶׁהוּא הַר הָאֱלֹהִים, כִּי בוֹ נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים, שֶׁכְּבָר שָׁמַע כָּל הָעִנְיָן כִּי יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם לַעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה (שמות ג':י"ב), וּבָא לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וְגַם זֶה נָכוֹן הוּא: וְכֵן נִרְאֶה לִי שֶׁאָמַר כָּאן (שמות י"ח:כ"ז) "וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל אַרְצוֹ", שֶׁהָיָה זֶה בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְהָלַךְ לוֹ אֶל אַרְצוֹ וְחָזַר אֵלָיו. וְיִתָּכֵן שֶׁהָלַךְ שָׁם לְגַיֵּר אֶת מִשְׁפַּחְתּוֹ וְחָזַר לְמֹשֶׁה וְעוֹדְנוּ בְּהַר סִינַי כִּי קָרוֹב הוּא לְמִדְיָן, כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי, שֶׁהֲרֵי בְּנִסַּע

הַמַּחֲנֶה בְּאֵיֵּיר בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה כְּשֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה "נוֹסְעִים אֲנַחְנוּ לְכָה אִתָּנוּ" (במדבר י כט), וְעָנָה אוֹתוֹ "לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ" (שם ל), הִתְחַנֵּן לוֹ מֹשֶׁה מְאֹד וְאָמַר לוֹ "אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ וְגוֹ' וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם, וְהָיָה כִּי תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר ייטיב ה' עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ" (שם לא לב), וְלֹא הֵשִׁיב אוֹתוֹ דָּבָר, וְנִרְאֶה שֶׁקִּבֵּל דְּבָרָיו וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ וְלֹא עָזָבָם: אֲבָל בִּימֵי שָׁאוּל הָיוּ בָּנָיו עִם עֲמָלֵק וּבָאוּ וְהִתְחַבְּרוּ עוֹד אֶל יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ בִּירוּשָׁלַם בְּנֵי יוֹנָדָב בֶּן רֵכָב, אוּלַי בְּמוֹת מֹשֶׁה חָזַר לְאַרְצוֹ הוּא אוֹ בָּנָיו. וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה הַקֵּנִי הַיּוֹשֵׁב עִם עֲמָלֵק מִמִּשְׁפַּחַת יִתְרוֹ, לֹא בָּנָיו, וְעָשָׂה חֶסֶד עִם כָּל הַמִּשְׁפָּחָה בַּעֲבוּרוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ עִם מִשְׁפַּחַת רָחָב (יהושע ו כג):

וְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ כָּךְ הִיא, שֶׁהָלַךְ עִמָּהֶם, אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (בהעלותך לד א) שֶׁנִּתְנוּ לוֹ דְּשָׁנָה שֶׁל יְרִיחוֹ, וְהָיוּ אוֹכְלִין אוֹתָהּ עַד שֶׁנִּבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ ת"מ שָׁנָה. וְרִשֵּׁ"י עַצְמוֹ כָּתַב זֶה בְּסֵדֶר בְּהַעֲלוֹתְךָ (במדבר י לב). אִם כֵּן חָזַר אֵלָיו. וּבַמְּכִילְתָּא (כאן), אָמַר לוֹ, הֲרֵינִי הוֹלֵךְ וּמְגַיֵּר אֶת בְּנֵי מְדִינָתִי שֶׁאֲבִיאֵם תַּחַת כַּנְפֵי שְׁמַיִם. יָכוֹל שֶׁהָלַךְ וְלֹא חָזַר, ת"ל "וּבְנֵי קֵינִי חוֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים" וְכוּ':

לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַנִּפְלָאוֹת שֶׁעָשָׂה לְמֹשֶׁה, שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ חֶסֶד וְטוֹבָה שֶׁיָּבֹא אֶל פַּרְעֹה תָּמִיד וְלֹא יִפְחַד מִמֶּנּוּ וְיָבִיא עָלָיו הַמַּכּוֹת עַד שֶׁיְּצָאוּ מִמִּצְרַיִם הוּא וְהָעָם עִמּוֹ, וְהוּא כְּמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ח:א'), **לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל**, בַּעֲבוּר מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם עַל הַמַּכּוֹת וּטְבִיעַת פַּרְעֹה. וְכֵן נִרְאֶה מִדַּעַת רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (במכילתא כאן) שְׁקוּל מֹשֶׁה כְּיִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה:

וְטַעַם **אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים, כִּי הוֹצִיא ה'** הַזְכִּיר אֱלֹהִים, הַשֵּׁם שֶׁהָיָה יִתְרוֹ יוֹדֵעַ מִלְּפָנִים, וְכִי הוֹצִיא ה', בְּשֶׁמּוֹ הַגָּדוֹל, שֶׁנּוֹדַע עַתָּה עַל יְדֵי מֹשֶׁה שֶׁבּוֹ נַעֲשׂוּ הָאוֹתוֹת:

פסוק ב

אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב (שמות ד':כ') "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיַּשְׁבֵ אַרְצָה מִצְרָיִם", הֻצְרַךְ לוֹמַר כָּאן שֶׁהָיְתָה בְּבֵית אָבִיהָ, כִּי מֹשֶׁה שִׁלְּחָהּ שָׁם. וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר כִּי לְקָחָהּ יִתְרוֹ לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו אע"פ שֶׁשִּׁלְּחָהּ מִמֶּנּוּ, בַּעֲבוּר שֶׁשָּׁמַע כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה, כִּי מֵעַתָּה רָאוּי לְלֶכֶת אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ בְּכָל אֲשֶׁר יֵלֵךְ:

פסוק ג

וְאֵת שְׁנֵי בָנָיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם אַף עַל פִּי שֶׁאֵין זֶה מְקוֹם מוֹלַדְתָּם יְפָרֵשׁ שֵׁם הַבָּנִים, כִּי לֹא הָיָה מָקוֹם לְהַזְכִּיר שֵׁם אֱלִיעֶזֶר בְּהִוָּלְדוֹ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת (ד כ). וּבְכָאן רָצָה לְהַזְכִּיר הַחֶסֶד שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, שֶׁהָיָה גֵּר בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה, וְנוֹתַן שָׁם הוֹדָאָה לַשֵּׁם שֶׁהִצִּילוֹ מֵחֶרֶב פַּרְעֹה בְּבָרְחוֹ, וְעַתָּה הוּא מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְהִטְבִּיעַ פַּרְעֹה

וְעַמּוֹ בַּיָּם. וְטַעַם **כִּי אָמַר**, נִמְשָׁךְ לְמֹשֶׁה הַנִּזְכָּר בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן, וְכֵן **שֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי**, נִמְשָׁךְ עַל "כִּי אָמַר", וְכֵן רַבִּים:

פסוק ו

וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה אֲנִי חֹתְנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ שָׁלַח לוֹ הַדָּבָר בְּאִגֶּרֶת כָּתוּב בָּהּ כֵּן, כִּי הַשָּׁלִיחַ לֹא יֹאמַר אֲנִי חוֹתְנְךָ, אֲבָל יֹאמַר **הִנֵּה חֹתְנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ**, וְכֵן לֹא יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר לוֹ כָּכָה פֶּה אֶל פֶּה, כִּי יֹאמַר הִנֵּה בָאתִי אֵלֶיךָ, וְאֵין דֶּרֶךְ לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ אֲנִי פְּלוֹנִי, כִּי בִּרְאוֹתוֹ אוֹתוֹ יַכִּירֶנּוּ, וְכָמוֹהוּ "וַיֹּאמֶר חִירָם מֶלֶךְ צֹר בְּכָתְב וַיִּשְׁלַח אֶל שְׁלֹמֹה" (דהי"ב ב י):

פסוק י

אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה כִּי עָשָׂה עִמָּכֶם נֵס גָּדוֹל שֶׁלֹּא הָרְגוּ אֶתְכֶם פַּרְעֹה וְעַמּוֹ, כִּי בָּאוּ בַּעֲבוּרְכֶם עֲלֵיהֶם מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת בְּאַרְצָם. וְהָיָה הַנֵּס הַזֶּה גָּדוֹל בְּמֹשֶׁה, עַל כֵּן הִזְכִּירוֹ לְנֹכַח בְּכֻלָּל, וְאָמַר "אֶתְכֶם", אַתָּה וְהָעָם. וְעוֹד נֵס אַחֵר, **אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם**, שֶׁהָיוּ הֵם בְּמִצְרַיִם וְיָצְאוּ מִשָּׁם לְחֵרוּת עוֹלָם. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ח:י') כִּי בֶּרֶךְ תְּחִלָּה הַשֵּׁם אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם אַתָּה וְאַהֲרֹן שֶׁבָּאוּ הַמַּכּוֹת עַל יֶדְכֶם לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם, וְאַחֲרֵי כֵּן בֵּרַךְ **אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם** בְּמִצְרַיִם וּבַיָּם:

פסוק יא

כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם פֵּרוּשׁוֹ בַּדָּבָר אֲשֶׁר הֵזִידוּ הַמִּצְרִים עַל יִשְׂרָאֵל יָדַעְתִּי שֶׁהוּא גָּדוֹל מִכָּל הָאֱלֹהִים. וְטַעַם זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהַשֵּׁם גָּזַר עַל יִשְׂרָאֵל "וְעָבְדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם" (בראשית טו יג) וְלֹא הָיָה עַל הַמִּצְרִים בָּזֶה הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל, אֲבָל הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וְחָשְׁבוּ לְהַכְרִית אוֹתָם מִן הָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות א':י') "הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה", וְצִוָּה לַמְיַלְּדוֹת לְהָמִית הַבָּנִים, וְגָזַר עֲלֵיהֶם "כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ" (שם כב), וּמִפְּנֵי זֶה הָיָה עֲלֵיהֶם הָעֹנֶשׁ הַמַּשְׁחִית אוֹתָם לְגַמְרֵי. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אָנֹכִי" (בראשית טו יד), כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּיו (שם ולעיל יב מב). וְהִנֵּה הַשֵּׁם רָאָה מַחְשַׁבְתָּם, וְנָקַם מֵהֶם עַל זְדוֹן לִבָּם. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב עוֹד "כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם" (נחמיה ט י), כִּי הָעֹנֶשׁ בַּעֲבוּר הַזָּדוֹן שֶׁחָשְׁבוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם. וְהִנֵּה ה' רוֹאֶה לַלֵּב וְעֹשֶׂה מִשְׁפַּט הָעֲשׁוּקִים, וְנוֹקֵם וּבַעַל חֵמָה, וְאֵין מוֹחֶה בְּיָדוֹ. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ח:י"א) שֶׁאָמַר "אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דְּחַשִּׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמֵדַן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּהּ דְּנִנּוּן", יִרְצֶה לוֹמַר כִּי הָיָה עִנְשָׁם עַל טְבִיעַת הַיְלָדִים בַּיְאוֹר, שֶׁאֵינֶנּוּ בִּכְלָל "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם", וְעַל כֵּן אִבְּדָם בַּמַּיִם:

פסוק יב

וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים הָיָה כָּל זֶה טֶרֶם בּוֹאָם אֶל הַר סִינַי. גַּם יִתְּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁסִּדֵּר הַכָּתוּב כָּל עִנְיָן יִתְרוֹ, אֲבָל הָיָה זֶה אַחַר שֶׁעָמַד עִמָּהֶם יָמִים רַבִּים, וְנִתְגַּיֵּר בְּמִילָה וּטְבִילָה וְהַרְצָאַת דָּמִים כַּמִּשְׁפָּט:

וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל לֶחֶם עִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ כִּי חֲתַן דָּמִים הוּא:

פסוק יג

וַיְהִי מִמָּחֳרָת מִמָּחֳרַת הַיּוֹם שֶׁעָשׂוּ זֶה שֶׁנִּזְכַּר, יָשַׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת הָעָם, וְאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן), מִמָּחֳרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְאֵין דַּעְתָּם לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה מִמָּחֳרַת רֶמֶז לְיוֹם הַכִּפּוּרִים, כִּי יוֹם הַכִּפּוּרִים לֹא נִזְכַּר בַּכָּתוּב שֶׁיֵּאמַר עָלָיו מִמָּחֳרַת. וְגַם כֵּן אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיִּהְיֶה מִמָּחֳרָתוֹ מַמָּשׁ, כִּי לֹא אָכְלוּ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, אִם הָיָה לָהֶם יוֹם הַכִּפּוּרִים בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה קֹדֶם שֶׁנִּצְטַוּוּ בּוֹ. וְעוֹד, כִּי בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים נִתְּנוּ לוּחוֹת אֲחֵרוֹנוֹת וּמִמָּחֳרָתוֹ יָרַד מֹשֶׁה וְדִבֶּר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר הַשֵּׁם אִתּוֹ בְּהַר סִינַי (שמות ל"ד:ל"ב), וְאֵינֶנּוּ יוֹם הַמִּשְׁפָּט שֶׁיַּעֲמֹד הָעָם עָלָיו מִן בֹּקֶר עַד עֶרֶב. וְגַם כֵּן אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, כִּי בִּנְסֹעַ הַדְּגָלִים אָמַר "כִּי אִם אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ" (במדבר י ל). אֲבָל הַכַּוָּנָה לַבָּרַיְתָא הַזּוֹ לוֹמַר שֶׁהָיָה זֶה אַחַר יוֹם הַכִּפּוּרִים, כִּי אֵין לָהֶם יוֹם פָּנוּי לְמִשְׁפָּט מִיּוֹם בּוֹאָם לְהַר סִינַי עַד אַחַר יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁל שָׁנָה רִאשׁוֹנָה הַזֹּאת:

וְאָמַר **עוֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים**, בַּעֲבוּר שֶׁיִּתְרוֹ עֲדַיִן לֹא יָדַע ה', כִּי מֹשֶׁה אָמַר **אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם וְגוֹ' וַיַּצֵּל ה'** (שמות י"ח:ח'), אֲבָל יִתְרוֹ הִקְרִיב לֵאלֹהִים וְכָכָה לֹא יִמָּצֵא בְּכָל הַקְּרְבָּנוֹת שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, כַּאֲשֶׁר אֶפְרֹשׁ בע"ה (ויקרא א ט). וְכֵן **כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים, וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים** (להלן פסוק טו-טז), דִּבְרֵי מֹשֶׁה לְחָמִיו. וְיִתָּכֵן שֶׁאָמַר לוֹ כֵּן בַּעֲבוּר **כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא** (דברים א יז), כְּמוֹ שֶׁמַּזְכִּירִין רַבּוֹתֵינוּ תָּמִיד אֱלֹהִים זוֹ מִדַּת הַדִּין (בר"ר עג ג):

פסוק טו

כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים הֵשִׁיב מֹשֶׁה לְחוֹתְנוֹ צְרִיכִים הֵם שֶׁיַּעַמְדוּ עָלַי זְמַן גָּדוֹל מִן הַיּוֹם, כִּי לִדְבָרִים רַבִּים בָּאִים לְפָנַי, כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים לְהִתְפַּלֵּל עַל חוֹלֵיהֶם וּלְהוֹדִיעָם מַה שֶּׁיֹּאבַד לָהֶם, כִּי זֶה יִקָּרֵא "דְּרִישַׁת אֱלֹהִים", וְכֵן יַעֲשׂוּ עִם הַנְּבִיאִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמואל א ט':ט') "לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר הָאִישׁ בְּלֶכְתּוֹ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנֵלְכָה עַד הָרֹאֶה", וְכֵן "וְדָרַשְׁתָּ אֶת ה' מֵאוֹתוֹ לֵאמֹר הַאָחְיָה מֵחֳלִי זֶה" (מלכים ב ח':ח'), שֶׁיִּתְפַּלֵּל עָלָיו וְיוֹדִיעֻנוּ אִם נִשְׁמְעָה תְּפִלָּתוֹ, וְכֵן "וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'" (בראשית כה כב),

כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וְעוֹד שֶׁאֲנִי שׁוֹפֵט אוֹתָם, **כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי**. וְעוֹד אֲנִי מְלַמֵּד אוֹתָם תּוֹרָה, **וְהוֹדַעְתִּי לָהֶם אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו**:

פסוק יט

וַיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּעֵצָה זוֹ, אָמַר לוֹ צֵא הִמָּלֵךְ בַּגְּבוּרָה. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ח:י"ט). ור"א פֵּרֵשׁ שְׁמַע בְּקוֹלִי וְהָיָה ה' בְּעֶזְרֶךָ לְהַצְלִיחֲךָ בַּעֲצָתִי. אֲבָל לְמַטָּה (שמות י"ח:כ"ג) אָמַר **אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים**, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ אִם תַּעֲשֶׂה אֶת הַדָּבָר וְצִוְּךָ אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ אָז תּוּכַל לַעֲמֹד, שֶׁתִּמָּלֵךְ בַּגְּבוּרָה, וְאֵין סָפֵק שֶׁעֹשֶׂה כֵּן:

הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים נֶגֶד הָאֱלֹהִים, וְיֹאמַר הֱיֵה אַתָּה בַּעֲבוּרָם עוֹמֵד נֶגֶד הָאֱלֹהִים לְהִתְפַּלֵּל אֵלָיו, כְּטַעַם "יוֹם צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ" (תהלים פח ב):

וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת הַדְּבָרִים שְׁיְבַקְּשׁוּ, **אֶל הָאֱלֹהִים**, הוֹדָה לוֹ עַל הַדָּבָר הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמַר **כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים**. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה גַּם בָּזֶה עֵצָה מִמֶּנּוּ, יֹאמַר הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל **הָאֱלֹהִים** לְשֶׁבֶת בְּאֹהֶל מוֹעֵד מְזֻמָּן לְפָנָיו לִדְרֹשׁ אוֹתוֹ, וְלֹא יִהְיֶה זֶה בִּמְקוֹם הַמִּשְׁפָּט:

פסוק כ

וְהִזְהַרְתָּ אֹתָהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְתוֹדִיעַ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָהּ עַל פִּי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. שֶׁתַּזְהִירֵם אַתָּה מְאֹד, וּתְלַמְּדֵם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. הוֹדָה לוֹ גַּם בְּמָה שֶׁאָמַר **וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו**, וְגַם בָּזֶה עֵצָה, לְהַזְהִיר אוֹתָם מְאֹד, וּלְהַתְרוֹת אוֹתָם בְּמִצְוֹת וְעָנְשָׁם, אֲחֵרֵי אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה הוּא בָּהֶם אֶת הַדִּין. אֲבָל בַּמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר אָמַרְתָּ **וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ**, שִׂים לְךָ שׁוֹפְטִים עִמָּךְ, כִּי כָבֵד מִמְּךָ דְּבַר הַמִּשְׁפָּט יוֹתֵר מִן הַכֹּל, וְטוֹב לְךָ וְלָהֶם לְהָקֵל מֵעָלֶיךָ, **וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ**. וּבְיָדוּעַ כִּי הָיוּ עִם מֹשֶׁה שׁוֹטְרִים נוֹגְשִׂים בָּעָם, לְהָבִיא הַנִּתְבָּעִים לְפָנָיו וּלְנָגְשָׁם בִּדְבַר הַמִּשְׁפָּט, וְהִרְבֵּה מֵהֶם עִם הַשּׁוֹפְטִים הָאֵלּוּ, וּלְכָךְ אָמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים א טו) "וְשֹׁטְרִים לִשְׁבָטֵיכֶם". וְאֵין צָרִיךְ לְהַזְכִּיר זֶה בְּכָאן, כִּי לֹא הָיָה מֵעֲצַת יִתְרוֹ:

פסוק כא

וְטַעַם **אַנְשֵׁי חַיִל** אֲנָשִׁים רְאוּיִים לְהַנְהִיג עַם גָּדוֹל, כִּי כָּל קִבּוּץ וְאֹסֶף יִקָּרֵא חַיִל, וְאֵינֶנּוּ בְּיוֹצְאֵי צָבָא הַמִּלְחָמָה בִּלְבַד, וְכֵן "חַיִל גָּדוֹל מְאֹד" (יחזקאל לג ו), וּבָאַרְבָּה, "חֵילִי הַגָּדוֹל" (יואל ב כה), וּבַמָּמוֹן, "כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה" (דברים ח יז), "יִשְׂאוּ עַל כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵיהֶם" (ישעיה ל ו), וּבַפְּרוֹת, "תְּאֻנָה וְגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם" (יואל ב כב). וְהִנֵּה יִקָּרֵא אִישׁ חַיִל בְּמִשְׁפָּטִים, הֶחָכָם הַזָּרִיז וְהַיָּשָׁר. וּבְמִלְחָמָה, הַגִּבּוֹר הַזָּרִיז הַיּוֹדֵעַ מַעֲרָכוֹת הַמִּלְחָמָה. וְתִקָּרֵא גַּם כֵּן הָאִשָּׁה "אֵשֶׁת חַיִל" (משלי לא י) בִּהְיוֹתָהּ זְרִיזָה וְיוֹדַעַת בְּהַנְהָגַת הַבַּיִת:

וְהִנֵּה יִתְרוֹ דִּבֵּר בְּכָלָל וּפָרַט, אָמַר שֶׁיֵּחָזֶה אֲנָשִׁים רְאוּיִים לְהַנְהִיג הָעָם הַגָּדוֹל בַּמִּשְׁפָּטִים, וּפָרַט, שֶׁיִּהְיוּ **יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת וְשֹׂנְאֵי בָצַע**, כִּי לֹא יִהְיוּ אַנְשֵׁי חַיִל בַּמִּשְׁפָּט בְּלִי מִדּוֹת הַלָּלוּ. וְלֹא הֶצְרִךְ לְהַזְכִּיר חָכְמָתָם וּבִינָתָם, כִּי הַדָּבָר בָּרוּר שֶׁהוּא בְּכָלָל אַנְשֵׁי חַיִל. וְכַאֲשֶׁר נֶאֱמַר לְמַטָּה **וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל**, הִנֵּה הַכֹּל בְּכָלָל, שֶׁהָיוּ **יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וַחֲכָמִים וּנְבוֹנִים**. וְעוֹד, שֶׁאָמַר **מִכָּל יִשְׂרָאֵל**, וְטַעְמוֹ הַמֻּבְחָר **מִכָּל יִשְׂרָאֵל**, וְהֵם שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ, כִּי כֵּיוָן שֶׁאָמַר **מִכָּל יִשְׂרָאֵל**, אָמַר שֶׁהָיוּ הַמֻּבְחָרִים מִכֻּלָּם, בְּיָדוּעַ כִּי הַטּוֹבִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל כָּל מִדּוֹת טוֹבוֹת בָּהֶם. אֲבָל יִתְרוֹ מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה רָגִיל בָּעָם הֶצְרִךְ לְפָרֵשׁ:

וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים "אַנְשֵׁי חַיִל", אַנְשֵׁי כֹחַ וּזְרִיזוּת, וְכֵן "אֵשֶׁת חַיִל", בַּעֲלַת כֹּחַ וּזְרִיזוּת בַּעֲבוֹדַת הַבַּיִת, כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׁ בָּהּ (במשלי ל"א:י'), כְּעִנְיַן "וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ" (דניאל א ד), וְכֵן "הֲנִיעֵמוֹ בְּחֵילֶךָ" (תהלים נט יב), בְּכֹחֲךָ, וְכֵן "וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט" (שם לג יז), מִלְּשׁוֹן הָאֲרָמִית שֶׁיֵּאמַר בְּ"יֶשׁ לְאֵל יָדִי" (בראשית לא כט) "אֵית חֵילָא בִּידִי". וּלְמַטָּה (שמות י"ח:כ"ה) אָמַר **וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל מִכָּל יִשְׂרָאֵל**, הַמֻּבְחָרִים מִכָּל הָעָם, וְהַכֹּל בְּכָלָל, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי:

שֹׂנְאֵי בָצַע שֶׁשּׁוֹנְאִין אֶת מָמוֹנָם בַּדִּין, כְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן (ב"ב נח:) כָּל דַּיָּנָא דְּמַפְקִין מִנֵּהּ מָמוֹנָא בְּדִינָא לָאו דַּיָּנָא הוּא. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ח:כ"א). יִרְצֶה לְפָרֵשׁ שֶׁכָּל מָמוֹן שֶׁיִּדְעוּ בּוֹ שֶׁאָדָם יָכוֹל לְהוֹצִיאוֹ מִיָּדָם בַּדִּין יִשְׂנְאוּ אוֹתוֹ וְיַחְזִירוּהוּ מֵעַצְמָם, וַאֲפִלּוּ הוּא שֶׁלָּהֶם בָּאֱמֶת, כְּגוֹן שֶׁקָּנָה עֶבֶד שֶׁלֹּא בְּעֵדִים, וְכֵיוֹצֵא בּוֹ. אֲבָל הַלָּשׁוֹן בַּמְכִילְתָּא אֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא כָּךְ שְׁנוּיָה שָׁם, "שׂוֹנְאֵי בָצַע", שֶׁהֵן שׂוֹנְאִין לְקַבֵּל מָמוֹן בַּדִּין, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר, "שׂוֹנְאֵי בָצַע", אֵלּוּ שֶׁהֵן שׂוֹנְאִין מָמוֹן עַצְמָן, אִם מָמוֹן עַצְמָן שׂוֹנְאִין קַל וָחֹמֶר מָמוֹן חֲבֵרֵיהֶם. פֵּרֵשׁ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ **שׂוֹנְאֵי בָצַע**, שׂוֹנְאֵי שֹׁחַד, כְּמוֹ "כֻּלּוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע" (ירמיה ו יג), "אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקְצֵהוּ" (ישעיה נו יא). רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי דָּרַשׁ כִּי הֵם הַשּׂוֹנְאִים הַמָּמוֹן הָרַב, וְאֵין לָהֶם חֵפֶץ בְּרִבּוּי כֶּסֶף וְזָהָב, כְּעִנְיַן "אִם אֶשְׂמַח כִּי רַב חֵילִי וְכִי כַבִּיר מָצְאָה יָדִי" (איוב לא כה). כִּי הַמָּמוֹן יִקָּרֵא בָּצַע, "מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ" (בראשית לז כו), "וְאִם בָּצַע כִּי תַּתֵּם דְּרָכֶיךָ" (איוב כב ג), "וְהַחֲרַמְתִּי לַה' בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (מיכה ד יג):

וְשׁוּב רָאִיתִי בִּילַמְּדֵנוּ, **שׂוֹנְאֵי בָצַע**, שֶׁשּׁוֹנְאִין מָמוֹן עַצְמָן וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מָמוֹן אֲחֵרִים, יִהְיוּ אוֹמְרִים אֲפִלּוּ שׁוֹרֵף גְּדִישִׁי אֲפִלּוּ קוֹצֵץ נְטִיעוֹתַי, כַּהֹגֶן אֲנִי דָּנוֹ. וְזֶה עִנְיָן שֶׁשּׁוֹנְאִין מָמוֹן עַצְמָן שֶׁאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי, שֶׁלֹּא יַחְמֹלוּ עַל מָמוֹנָם בְּעִנְיַן הַדִּין אִם יָבֹא לָהֶם הֶפְסֵד מִמֶּנּוּ. וּמֹשֶׁה הִזְהִירָם עוֹד בָּזֶה **לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ** (דברים א יז). וְהַבָּצַע מָמוֹן

כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ח:כ"א) אוֹמֵר "דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן", וְאֵין הַמָּמוֹן אֲצִלוֹ שׂוֹחַד, רַק שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ מָמוֹן מִבְּנֵי אָדָם בְּמַתָּנָה אוֹ בְּהַלְוָאָה לְעוֹלָם, שֶׁלֹּא יִשְׂאוּ לָהֶם פָּנִים בְּעֵת הַמִּשְׁפָּט. וּכְעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ (כתובות קה:) הַאי דַּיָּנָא דְּשָׁאֵל שְׁאֵלְתָא אָסוּר לְמֵדַן דִּינָא. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט **אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע**, שֶׁהֵם אוֹהֲבִים הָאֱמֶת וְשׂוֹנְאִים הָעֹשֶׁק, וְכִי יִרְאוּ עֹשֶׁק וְחָמָס אֵין דַּעְתָּם סוֹבֶלֶת אוֹתוֹ, אֲבָל כָּל חֻפְצָם לְהַצִּיל גָּזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק:

פסוק כב

וְטַעַם **וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת** כִּי בִּהְיוֹת לָהֶם שׁוֹפְטִים רַבִּים יֵלֵךְ הֶעָשׂוּק אֶל הַשּׁוֹפֵט בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצֶה וְיִמְצָאֶנּוּ מְזֻמָּן, כִּי אֵלֶיךָ לֹא יוּכַל לְהִתְקָרֵב בְּכָל עֵת מִפְּנֵי הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְהַטִּרְדָּה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר לְךָ, וְרַבִּים מֵהֶם יִסְבְּלוּ הֶחָמָס הַנַּעֲשֶׂה לָהֶם מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יְזַדְּמֵן לָהֶם לְהַגִּידוֹ לְךָ וְלֹא יִרְצוּ לַעֲזֹב מְלַאכְתָּם וְעִסְקֵיהֶם עַד בֹּא הָעֵת הַפָּנַאי שֶׁיּוּכְלוּ לָגֶשֶׁת אֵלֶיךָ:

וְזֶה טַעַם (איש) **עַל מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם**, כִּי עַתָּה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לָגֶשֶׁת לַמִּשְׁפָּט בְּכָל עֵת לֹא יָנוּחוּ בְּשָׁלוֹם, כִּי זֶה פֹּתֵחַ לַגּוֹזְלִים לַעֲשׂוֹת חָמָס וְלִעוֹשְׁקִים לַעֲשׂוֹת מְרִיבָה. וְטַעַם **עַל מְקוֹמוֹ**, אֶל כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָבֹאוּ שָׁמָּה בִּהְיוֹתָם בַּמַּחֲנֶה בַּמִּדְבָּר. וְדִקְדְּקוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין לד:) מִלְּשׁוֹן **וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת**, שֶׁדִּינֵי מָמוֹנוֹת גּוֹמְרִין אֲפִלּוּ בַּלַּיְלָה, כִּי לֹא אָמַר כָּל הַיּוֹם:

פרק יט

פסוק א

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינַי בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה (טז א) בְּמִדְבַּר סִין, אֲבָל בַּעֲבוּר הֱיוֹת בֵּיאָתָם בְּמִדְבַּר סִינַי שִׂמְחָה לָהֶם וְיוֹם טוֹב, וּמֵעֵת צֵאתָם מִמִּצְרַיִם נִכְסָפִים אֵלָיו, כִּי יָדְעוּ שֶׁשָּׁם יְקַבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, כִּי מֹשֶׁה הִגִּיד לָהֶם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לוֹ **תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה** (שמות ג':י"ב), וְגַם לְפַרְעֹה אָמַר **נֵלֲכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַה' אֱלֹהֵינוּ** (שם ה ג), וְהוּא הַמַּהֲלָךְ מִמִּצְרַיִם וְעַד הַר סִינַי, בַּעֲבוּר זֶה הִתְחִיל הַפָּרָשָׁה כִּי **בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי בַּיּוֹם הַזֶּה** שֶׁהִתְחִיל הַחֹדֶשׁ בָּאוּ לְשָׁם וְאַחֲרֵי כֵן חָזַר לוֹמַר כִּשְׁאָר הַמַּסָּעוֹת **וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים**:

וְהָיָה רָאוּי ג"כ שֶׁיֹּאמַר וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי, אֲבָל כָּתַב **וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי**, לוֹמַר כִּי מִיָּד שֶׁבָּאוּ אֶל מִדְבַּר סִינַי חָנוּ בַּמִּדְבָּר בִּרְאוֹתָם הָהָר מִנֶּגֶד, וְלֹא הִמְתִּינוּ עַד

שֶׁיִּכָּנְסוּ בּוֹ אֶל מָקוֹם טוֹב לַחֲנוֹת שָׁם, אֲבָל חָנוּ בַּמִּדְבָּר אוֹ בְּחוֹרֵב שֶׁהוּא מָקוֹם חֹרֶב שְׁמָמָה לִפְנֵי הָהָר. וְזֶה טַעַם **וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר**: וְיִתָּכֵן שֶׁהִבְדִּילוּ מִתּוֹכָם כָּל הָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבָּם, וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַדָּם לִפְנֵי הָהָר, וְעֶרֶב רַב אַחֲרֵיהֶם, כִּי לְיִשְׂרָאֵל יִתֵּן הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות י"ט:ב') "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְזֶה טַעַם "וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל", אוֹ הוּא לְהַזְכִּירָם דֶּרֶךְ כָּבוֹד בְּקַבָּלָם הַתּוֹרָה:

וְרַשְׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות י"ט:ב') "וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים", מַה חֲצֵרַךְ לַחְזֹר וּלְפָרֵשׁ מֵהֵיכָן נָסְעוּ, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות י"ז:א') כִּי בְּרְפִידִים הָיוּ חוֹנִים, בְּיִדּוּעַ שֶׁמִּשָּׁם נָסְעוּ, אֶלָּא מַקִּישׁ נְסִיעָתָם מֵרְפִידִים לַחֲנָיָתָם בְּמִדְבַּר סִינַי, מַה חֲנָיָתָן בִּתְשׁוּבָה אַף נְסִיעָתָן בִּתְשׁוּבָה, לְשׁוֹן רַשְׁ"י. וְלֹא הֵבִינוֹתִי זֶה, שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר בְּכָל הַמַּסָּעוֹת "וַיַּחֲנוּ בְּאֵלִים", "וַיִּסְעוּ מֵאֵלִים וַיָּבֹאוּ אֶל מִדְבַּר סִין" (שמות ט"ז:א'), "וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִין וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים" (שם יז א), וְכֵן כָּל פָּרָשַׁת מַסְעֵי. וְיִרְאֶה הַכָּתוּב לְפָרֵשׁ שֶׁלֹּא הָיוּ חֲנִיּוֹת אֲחֵרוֹת בֵּינֵיהֶן: וּלְשׁוֹן מְכִילְתָּא (כאן) **וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי**, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר בְּפָרָשַׁת מַסָּעוֹת (במדבר לג טו) "וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי", וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר **וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי**, מַקִּישׁ נְסִיעָתָם מֵרְפִידִים וְכוּ'. וְהָעִנְיָן לוֹמַר מִפְּנֵי שֶׁכָּל הַמַּסָּעוֹת שֶׁסִּפֵּר בָּהֶן כָּאן מֵאֵילִים (שמות ט"ז:א') וּרְפִידִים (שם יז א) נִשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת אֵלֶּה מַסְעֵי בִּשְׁבִיל דְּבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בָּהֶן שָׁם בַּכָּתוּב, אֲבָל הַמַּסָּע הַזֶּה סִפֵּר אוֹתוֹ הַכָּתוּב כָּאן וְכָאן בְּשָׁוֶה, וְהַצֵּרַךְ לִדְרֹשׁ שֶׁהָיָה לְצֹרֶךְ הַהֶקֵּשׁ:

פסוק ג

וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים מִיּוֹם בּוֹאָם אֶל הַר סִינַי כִּסָּה הֶעָנָן אֶת הָהָר וְשָׁם כְּבוֹד ה', וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמות כ"ד:ט"ז) "וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שִׁשֶּׁת יָמִים", קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה (יומא ד.), וּלְפִיכָךְ אָמַר **וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים**, כִּי עָלָה אֶל קְצֵה הָהָר לְהִזְדַּמֵּן לְפָנָיו, וְלֹא בָּא אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים, וַיִּקְרָא אֵלָיו הַשֵּׁם מֵרֹאשׁ הָהָר **כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב**. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ט:ג') כִּי "וַיִּקְרָא אֵלָיו" מֻקְדָּם, שֶׁקָּרָא לוֹ וְעָלָה אֵלָיו. וְלֹא נִרְאֶה לִי, כִּי הַקְּרִיאָה הִיא **כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב**, וְהוּא יִפְרֹשׁ וַיִּקְרָא אֵלָיו לֵאמֹר לוֹ "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב". וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן. וְטַעַם **עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים**, **וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'**, כִּי עָלָה אֶל כְּבוֹד הַשֵּׁם שֶׁשָּׁכַן בָּהָר לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וּבִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל יְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, כְּטַעַם "אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם" וְגוֹ' (במדבר יב ו-ח):

פסוק ד

וַאֲבִיא אֶתְכֶם אֵלָי אֶל מָקוֹם כְּבוֹדִי, הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר שְׁכִינָתִי שָׁם עִמָּכֶם. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ט:ד') שֶׁתִּרְגֵּם "וְקֻרְבִית יָתְכוֹן לְפֻלְחָנִי", דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁל מַעְלָה תְּפַס לְעַצְמוֹ:

פסוק ה

וְטַעַם **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי** הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם (בראשית יז ז). ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ט:ה'), הַבְּרִית שֶׁיִּכְרֹת מֹשֶׁה עִם יִשְׂרָאֵל אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ"ד:ח') "הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה": וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, שֶׁתִּשְׁמְרוּ אֶת בְּרִיתִי לְדָבְקָה בִּי, (שמות כ"ג:כ"ב) "כִּי אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר":

וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים שֶׁתִּהְיוּ בְּיָדִי סְגֻלָּה, כְּדָבָר נֶחְמָד לֹא יִמְסְרֵנוּ הַמֶּלֶךְ בְּיַד אַחֵר, כְּמוֹ "וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת" (קהלת ב ח): וְאָמַר **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ** כְּטַעַם "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים, וְאֶתְכֶם לָקַח ה'" (דברים ד יט כ). וְכָךְ אָמַר "וַאֲבַדֹּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי" (ויקרא כ כז): אוֹ יִהְיֶה "סְגֻלָּה" דְּבֵקוּת, כִּי לִי הָאָרֶץ הַנִּקְרֵאת "כֹּל", כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק "וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל" (בראשית כד א) וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין: וְכֵן "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי" (שמות י"ט:ו'), שֶׁתִּהְיוּ אַתֶּם לִי בִּיחוּד, וְלֹא כִּשְׁאָר הָעַמִּים. וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (שם), **וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי**, כְּבֵיכוֹל אֵינִי מַעֲמִיד וְאֵינִי מַשְׁלִיט עֲלֵיכֶם אֶלָּא אֲנִי, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל" (תהלים קכא ד):

פסוק ו

מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְתִהְיוּ מַמְלֶכֶת מְשָׁרְתַי:

וְגוֹי קָדוֹשׁ לְדָבְקָה בָּאֵל הַקָּדוֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה'" (ויקרא יט ב). וְהִנֵּה הִבְטִיחָם בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא:

פסוק ז

וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה טַעְמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם הִנֵּה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם הַדְּבָרִים, בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אִם תַּעֲשׂוּן כֵּן, וְלָכֵן עָנוּ אוֹתוֹ **כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה** (שמות י"ט:ח'), כְּטַעַם "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע" (דברים ל טו) וְכֵן "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם" (שמות כ"א:א'), שֶׁיֹּאמְרוּ אִם יִבְחֲרוּ וְיִקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹתָם. וְעַל כֵּן אָמַר שָׁם (כד ג) "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים, וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה". וְכֵן "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים ד מד), שֶׁאָמַר לַדּוֹר הַבָּא בָּאָרֶץ אִם יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַתּוֹרָה, כִּי בָּא לִכְרֹת עִמָּהֶם בְּרִית בְּעַרְבוֹת מוֹאָב כַּאֲשֶׁר כָּרַת עִם אֲבוֹתֵיהֶם בְּחֹרֵב:

וְהַגָּאוֹן רַב סְעַדְיָה אָמַר כִּי "וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם" כְּמוֹ "שִׂימָה בְּפִיהֶם" (דברים לא יט), וְאֵינֶנּוּ אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְכֵן טַעַם "וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו", כִּי מֹשֶׁה קָרָא לְזִקְנֵי הָעָם שֶׁהֵם

חַכְמֵיהֶם וְשׁוֹפְטֵיהֶם, כִּי לָהֶם הַבְּחִירָה, וְשָׁם לִפְנֵיהֶם כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּמַעֲמַד כָּל הָעֵדָה, כִּי עַל כֻּלָּם צִוּוּי "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות י"ט:ג'), וְהֵם לֹא הִמְתִּינוּ לְעֻצָּה וּבְחִירָה, וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ לְמִקְטָן וְעַד גָּדוֹל כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה, וְכֵן אָמַר עוֹד (שמות כ"ד:ג') "וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ":

פסוק ח

וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל ה' שֶׁשָּׁב לְפָנָיו אֶל הָהָר עִם מַעֲנֵה הָעָם. וְהִנֵּה הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו וְלֹא שְׁאָלוֹ מַה עָנָה לְךָ הָעָם הַזֶּה, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב "וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי". וּבְבֹאוֹ לְפָנָיו אָמַר ה' יִתְבָּרַךְ **הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם**, וְאָז הִגִּיד לְפָנָיו וְאָמַר, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בָּנֶיךָ מַאֲמִינִים הֵם וּמְקַבְּלִין עֲלֵיהֶם כָּל אֲשֶׁר תְּדַבֵּר, וְכֵן "וַיָּשֶׁב אֹתָם דָּבָר וַיַּרְא אוֹת פְּרִי הָאָרֶץ" (במדבר יג כו), שׁוּבָם אֲלֵיהֶם עִם הַדְּבָרִים שֶׁרָאוּ, כִּי אח"כ אָמַר "וַיְסַפְּרוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ". וְאֵין צֹרֶךְ לְדִבְרֵי ר"א בָּזֶה:

פסוק ט

בְּעַב הֶעָנָן הוּא הֶעָרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים (שמות כ':כ"א), וְהַכֹּל רוֹאִין וּמַכִּירִין כֵּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ"ד:י"ז):
בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ אָמַר ר"א כִּי הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים שֶׁהָיְתָה לָהֶם הַנְּבוּאָה בְּסֵפֶק, וְאע"פ שֶׁכָּתוּב (שמות י"ד:ל"א) "וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ", שָׁם אָמַר "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל", וְלֹא כָּל יִשְׂרָאֵל, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ אֵלָיו "הַיּוֹם הַזֶּה רָאינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וָחָי" (דברים ה כא), כִּי לֹא הָיוּ מַאֲמִינִים כֵּן מִתְּחִלָּה. וְזֶה טַעַם **בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**, עֶשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ**, שֶׁאַתָּה נְבִיאִי, כִּי מֵעַתָּה יִתְאַמֵּת אֶצְלָם עִנְיַן הַנְּבוּאָה. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי זֶרַע אַבְרָהָם לֹא יִסְתַּפְּקוּ בַּנְּבוּאָה, כִּי הֶאֱמִינוּ בָּהּ מֵאֲבוֹתָם. וּכְבָר אָמַר עוֹד "וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ" (שמות ד':ל"א), "וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ" (שמות י"ד:ל"א), וְאִם לֹא אָמַר שָׁם כָּל הָעָם וְכָל יִשְׂרָאֵל, אַף כָּאן לֹא נֶאֱמַר בַּעֲבוּר יִשְׁמַע כָּל הָעָם:
וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁאָמַר, אֲנִי **בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן**, שֶׁתִּגַּשׁ אַתָּה אֶל הֶעָרָפֶל בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם דְּבָרַי, וְיִהְיוּ הֵם עַצְמָם נְבִיאִים בְּדָבָרַי, לֹא שֶׁיַּאֲמִינוּ מִפִּי אֲחֵרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "בֶּאֱמֹר ה' אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרַי לְמַעַן יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים" (דברים ד י), וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לָנֶצַח בְּכָל הַדּוֹרוֹת, וְאִם יָקוּם בְּקִרְבָּם נָבִיא אוֹ חוֹלֵם חֲלוֹם כְּנֶגֶד דְּבָרְךָ יַכְחִישׁוּהוּ מִיָּד, שֶׁכְּבָר רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם וְשָׁמְעוּ בְּאָזְנֵיהֶם שֶׁהִגַּעְתָּ לַמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה בַּנְּבוּאָה, יִתְבָּרֵר לָהֶם מִמְּךָ מַה שֶּׁכָּתוּב (במדבר יב ו-ח) "אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם ה' בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ, לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֶּר בּוֹ". וּלְכָךְ אָמַר

בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ, כִּי יִשְׁמַע דְּבָרַי מִתּוֹךְ הָאֵשׁ וְיֵדְעוּ שֶׁאֲנִי ה' מְדַבֵּר עִמְּךָ וְיַאֲמִינוּ בִּדְבָרַי, **וְגַם בְּךָ לְעוֹלָם**. וְכֵן מַה שֶּׁאָמְרוּ "הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וָחָי" (דברים ה כא), לוֹמַר הִנֵּה נִתְקַיֵּם הַדָּבָר אֲצָלֵנוּ בְּרְאִיַּת עֵינֵינוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה חֶפְץ אֱלֹהִים, וּמֵעַתָּה **קָרֵב אַתָּה** שֶׁיֵּדָעֵנוּ בְּךָ שֶׁהִגַּעְתָּ לַמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה **וּשְׁמַע כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה'** וְשָׁמַעְנוּ מִפִּיךָ וְעָשִׂינוּ, שֶׁכְּבָר נֶאֱמָנָה נְבוּאָתְךָ כִּי הִיא הָעֶלְיוֹנָה עַל כָּל הַנְּבִיאִים:

וּבַמְּכִילְתָּא (כאן) רָאִיתִי **בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**, מְלַמֵּד שֶׁאָמַר הקב"ה לְמֹשֶׁה, הֲרֵי אֲנִי קוֹרֵא לְךָ מֵרֹאשׁ הָהָר וְאַתָּה עוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ט:כ') "וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה", **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם**, גַּם בְּךָ גַּם בַּנְּבִיאִים הָעֲתִידִים לַעֲמֹד אַחֲרֶיךָ. מַטִּין דִּבְרֵיהֶם לְדַעַת ר"א:

פסוק י

וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י וְזִמְנָתָם. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות י"ט:י'). וְכָמֹהוּ "אֲנִי צִוִּיתִי לִמְקֻדָּשַׁי" (ישעיה יג ג), וְכֵן "הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר" (במדבר יא יח). ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות י"ט:י') שֶׁיִּרְחֲצוּ בַּמַּיִם. וּמַה טַּעַם **הַיּוֹם וּמָחָר**, וְאֵין צָרִיךְ לִרְחֹץ אֶלָּא פַּעַם אַחַת. וְהַנָּכוֹן שֶׁיִּהְיוּ קְדוֹשִׁים, שֶׁלֹּא יִגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה וְאֶל כָּל טֻמְאָה, כִּי הַנִּשְׁמָר מִן הַטֻּמְאָה יִקָּרֵא מְקֻדָּשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּכֹּהֲנִים "לְנֶפֶשׁ לֹא יִטַּמָּא" (ויקרא כא א), "קְדוֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם" (שם ו), וּכְתִיב "כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא הִתְקַדָּשׁוּ" (דהי"ב ל ג), ר"ל לֹא הִטַּהֲרוּ, וְכֵן "כִּי אִם אִשָּׁה עֶצֶרֶת לָנוּ וַיִּהְיוּ כְּלֵי הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ" (שמואל א כ"א:ו'). וּבְיָדוּעַ כִּי יִרְחֲצוּ בַּמַּיִם, וְהוּא נִלְמַד מִכִּבּוּס הַבְּגָדִים. וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן), אֵין כִּבּוּס בְּגָדִים בַּתּוֹרָה שֶׁאֵין טָעוּן טְבִילָה:

פסוק יא

יֵרֵד ה' לְעֵינֵי כָל הָעָם שֶׁכֻּלָּם יִרְאוּ בִּרְדִתּוֹ שָׁם, כִּי יִרְאוּ מַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר. לֹא שֶׁיִּרְאוּ אֶת הַשֵּׁם, דִּכְתִיב (שמות ל"ג:כ') "כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי":

פסוק יג

בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר הוּא שׁוֹפָר שֶׁל אַיִל, וְשׁוֹפָר אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק הָיָה (פדר"א לה). לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ט:י"ג). וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה, כִּי אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק עוֹלָה הִקְרִיב אוֹתוֹ, וְהַקְּרָנַיִם וְהַטְּלָפַיִם הַכֹּל נִשְׂרָף בָּעוֹלוֹת (זבחים פה:). אוּלַי גִּבֵּל הקב"ה עָפָר קַרְנוֹ וְהֶחְזִירוֹ לְמָה שֶׁהָיָה:

אֲבָל לְפִי דַּעְתִּי הָאַגָּדָה הַזּוֹ יֵשׁ לָהּ סוֹד, וְאָמְרוּ שֶׁזֶּה הַקּוֹל הוּא פַּחַד יִצְחָק, וּלְכָךְ אָמַר (שמות י"ט:ט"ז) "וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה", וְלֹא הִשִּׂיגוּ דִּבּוּר בַּגְּבוּרָה הַזֹּאת זוּלָתִי קוֹל (דברים ד יב):

פסוק יד

וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם לְמַד כָּאן שֶׁגַּם הַדִּבּוּר הַזֶּה שֶׁאָמַר בּוֹ **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ אֶל הָעָם**, הָיָה בָּהָר, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה עוֹלֶה שָׁם בְּכָל פַּעַם לְדַבֵּר אִתּוֹ. וּבְמָכִילְתָּא (כאן) דָּרְשׁוּ בּוֹ מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה פּוֹנֶה לַעֲסָקָיו וְלֹא הָיָה הוֹלֵךְ לְבֵיתוֹ כְּלָל אֶלָּא **מִן הָהָר אֶל הָעָם**:

פסוק יט

מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן) שֶׁזֶּה עַל שְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מַשְׁמִיעַ הַדִּבְּרוֹת לְיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות י"ט:י"ט). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לֹא יְדַבֵּר בָּזֶה עֲדַיִן, אֲבָל יָרַד הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד אֶל הָהָר בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְהוֹצִיא מֹשֶׁה אֶת הָעָם מִן הַמַּחֲנֶה לִקְרַאת הַכָּבוֹד הַנִּרְאֶה לָהֶם, **וַיִּתְיַצְּבוּ** הֵם **בְּתַחְתִּית הָהָר**, וּמֹשֶׁה עָלָה לְמַעְלָה קָרוֹב לְרֹאשׁ הָהָר שֶׁשָּׁם הַכָּבוֹד מְחֻצָּה לְעַצְמוֹ וּמְדַבֵּר עִם יִשְׂרָאֵל לְהוֹרוֹתָם מַה יַּעֲשׂוּ, וְיִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים קוֹל הָאֱלֹהִים שֶׁעוֹנֶה אוֹתוֹ וְיִצְוֵּנוּ, וְהֵם לֹא יָבִינוּ מַה יֹּאמַר לוֹ, וְיִצְוֶּה אוֹתוֹ בַּצַּוָּאוֹת הָאֲמוּרוֹת אח"כ בַּפָּרָשָׁה **רֵד הָעֵד בָּעָם וְגוֹ'**, **לֵךְ רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ** וְגוֹ', וְהָיָה זֶה קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה וְגַם בִּשְׁעַת הַדִּבְּרוֹת, כִּי מֹשֶׁה לֹא עָלָה אֶל רֹאשׁ הָהָר **אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים** רַק לְאַחַר מַתַּן תּוֹרָה, וְכֵן אָמַר (דברים ה ה) "אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִיא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר ה' כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר", כַּאֲשֶׁר עָלִיתִי אֲנִי. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים כִּי יִשְׂרָאֵל יְרֵאִים מְאֹד מִקּוֹל הַשּׁוֹפָר שֶׁהוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד (שמות י"ט:י"ט), וּמֹשֶׁה הָיָה אוֹמֵר תְּחִלָּה כַּוָּנוּ דַּעְתְּכֶם כִּי עַתָּה תִּשְׁמְעוּ קוֹל בְּעִנְיָן כָּךְ, וּמִיָּד הָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּאוֹתוֹ קוֹל:

פסוק כ

וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי אִם תַּשְׂכִּיל בַּפָּרָשָׁה תָּבִין כִּי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל יָרַד עַל הַר סִינַי וְשָׁכַן עָלָיו בָּאֵשׁ, וְהוּא מְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, וְהַדִּבּוּר עִם מֹשֶׁה בְּכָל הַפָּרָשָׁה בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד, וְהָעֲלִיָּה (לעיל פסוק ג) וְהַיְצִיאָה (שם פסוק יז) לִקְרַאת מָקוֹם הַכָּבוֹד, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (לעיל פסוק ג), וְהִזְהִיר **פֶּן יֶהֶרְסוּ אֶל ה' לִרְאוֹת**, כִּי גַּם אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא חָזוּ אוֹתוֹ, וְכָל יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ קוֹל הַשֵּׁם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ':א') "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא ד), אֵין אֱלֹהִים אֶלָּא דַּיָּן, וְאָמְרוּ (מכות כד), מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם, וּבְמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה יט) כָּתוּב "אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהַלְכֶם", בַּעֲבוּר שֶׁפֵּרֵשׁ "מִתּוֹךְ הָאֵשׁ". וְזֶה טַעַם "פָּנִים בְּפָנִים" (שם ה ד), וּלְכָךְ נֶאֱמַר "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ". וְאַל יִקָּשֶׁה עָלֶיךָ מַה שֶּׁאָמְרוּ הֵם לְמֹשֶׁה "כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ", כִּי לֹא אָמְרוּ אֲשֶׁר שָׁמַע אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ,

אֲבָל אָמַר "קוֹל אֱלֹהִים", שֶׁאָמְרוּ מַה שֶּׁהִשְׁמִיעוּ, וּלְכָךְ אָמְרוּ "קָרֵב אַתָּה וּשְׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ" (דברים ה כד), וְכֵן אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה "הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (שם ד לג), כִּי "מְדַבֵּר" תֹּאַר לַקּוֹל, כְּעִנְיַן "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו" (במדבר ז פט):

וּמִזֶּה תָּבִין מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ תָּמִיד בְּמִדְרְשֵׁי הַגְּדוֹת (עי' שמו"ר כח ו) כִּי בְּשִׁבְעָה קוֹלוֹת נִתְּנָה הַתּוֹרָה, וְהֵם שֶׁהִזְכִּיר דָּוִד בְּמִזְמוֹר "הָבוּ לַה' בְּנֵי אֵלִים" (תהילים כ"ט:א'), וְהוּא הַמְּנְיָן הַנִּרְמָז בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת, כִּי **וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים** חָסֵר וְיִמָּנֶה אֶחָד, וְכֵן **וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת** יֶחְסַר מִמֶּנּוּ וָ"ו הָרַבִּים, וְהִנֵּה הֵם שִׁשָּׁה, וּכְבָר נֶאֱמַר בְּפֵרוּשׁ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים**, וְכֵן בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ד וה) הִזְכִּיר שִׁבְעָה קוֹלוֹת בְּמַתַּן תּוֹרָה, וּבְמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ו:) אָמְרוּ בַּגְּמָרָא שֶׁנִּתְּנָה בַּחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת, שֶׁהֵם יְחַשְּׁבוּ הַקּוֹלוֹת הַנִּסְתָּרִים וְהַשְּׁנַיִם מְפֹרָשִׁים לָהֶם בַּכָּתוּב, וְהַכַּוָּנָה כִּי לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ נִתְּנָה בְּשִׁבְעָה הַקּוֹלוֹת, וְהוּא הַשּׁוֹמֵעַ וּמִתְבּוֹנֵן בָּהֶם, אֲבָל לְיִשְׂרָאֵל בְּקוֹל אֶחָד יִשְׁמְעוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף" (דברים ה יט), וְנֶאֱמַר "קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל" (שם ד יב), וְאַף כָּאן רָמַז **וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת** בְּחֶסְרוֹן וָ"ו אֶחָד, כִּי כָל הַקּוֹלוֹת יֵרָאוּ אֶחָד, וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהלים סב יב) "אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְנוּ", עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. וְהִנֵּה הַפָּרְשִׁיּוֹת מְבֹאָרוֹת, לֹא יִתְחַלֵּף לָהֶם דָּבָר בְּדָבָר:

פסוק כב

וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל ה' שֶׁהֵם מַגִּישִׁים לַשֵּׁם הַנִּכְבָּד קָרְבָּנוֹת וְנִגָּשִׁים בָּהֶם אֵלָיו:

פרק כ

פסוק ב

אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ הַדִּבּוּר הַזֶּה מִצְוַת עֲשֵׂה, אָמַר **אָנֹכִי ה'**, יוֹרֶה וִיצַוֶּה אוֹתָם שֶׁיֵּדְעוּ וְיַאֲמִינוּ כִּי יֵשׁ ה', וְהוּא אֱלֹהִים לָהֶם, כְּלוֹמַר הוֹוֶה, קַדְמוֹן, מֵאִתּוֹ הָיָה הַכֹּל בְּחֶפְץ וְיִכֹּלֶת, וְהוּא אֱלֹהִים לָהֶם, שֶׁחַיָּבִים לַעֲבֹד אוֹתוֹ. וְאָמַר **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, כִּי הוֹצָאָתָם מִשָּׁם תּוֹרָה עַל הַמְּצִיאוּת וְעַל הַחֶפְץ, כִּי בִּידִיעָה וּבְהַשְׁגָּחָה מִמֶּנּוּ יְצָאנוּ מִשָּׁם, וְגַם תּוֹרָה עַל הַחִדּוּשׁ, כִּי עִם קַדְמוּת הָעוֹלָם לֹא יִשְׁתַּנֶּה דָּבָר מִטִּבְעוֹ, וְתוֹרָה עַל הַיְכֹלֶת, וְהַיְכֹלֶת תּוֹרָה עַל הַיִּחוּד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ט':י"ד) "בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ". וְזֶה טַעַם "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ", כִּי הֵם הַיּוֹדְעִים וְעֵדִים בְּכָל אֵלֶּה:

וְטַעַם **מִבֵּית עֲבָדִים** שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים בְּמִצְרַיִם בְּבֵית עֲבָדִים, שְׁבוּיִים לְפַרְעֹה, וְאָמַר לָהֶם זֶה שֶׁהֵם חַיָּבִין שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׁם הַגָּדוֹל וְהַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה לָהֶם לֵאלֹהִים, שֶׁיַּעַבְדוּהוּ, כִּי הוּא

פְּדָה אוֹתָם מֵעֲבָדוּת מִצְרַיִם, כְּטַעַם "עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כה נה). וּכְבָר רָמַזְתִּי עוֹד לְמַעְלָה (יט כ) טַעַם שְׁנֵי הַשֵּׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת: וְזוֹ הַמְצָוָה תִּקָּרֵא בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ברכות יג:) קַבָּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם, כִּי הַמִּלּוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי הֵם בַּמֶּלֶךְ כְּנֶגֶד הָעָם. וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (שמות כ':ג') "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי" לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה, אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו גְּזוֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת, אָמַר לָהֶם לְאוֹ, כְּשֶׁתְּקַבְּלוּ מַלְכוּתִי אֲגַזֹּר עֲלֵיכֶם גְּזֵרוֹת, שֶׁאִם מַלְכוּתִי אֵינְכֶם מְקַבְּלִים גְּזֵרוֹתַי הַאֵיךְ אַתֶּם מְקַיְּמִין. כָּךְ אָמַר הַמָּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" "לֹא יִהְיֶה לְךָ", אֲנִי הוּא שֶׁקִּבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם בְּמִצְרַיִם, אָמְרוּ לוֹ הֵן, כְּשֶׁקִּבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי קַבְּלוּ גְּזֵרוֹתַי, כְּלוֹמַר אַחַר שֶׁאַתֶּם מְקַבְּלִים עֲלֵיכֶם וּמוֹדִים שֶׁאֲנִי ה' וַאֲנִי אֱלֹהֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם קִבְּלוּ כָּל מִצְוֹתַי:

וְנֶאֱמְרוּ כָּל הַדִּבְּרוֹת כֻּלָּן בִּלְשׁוֹן יָחִיד, "ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ", וְלֹא כַּאֲשֶׁר הִתְחִיל לָהֶם **אַתֶּם רְאִיתֶם** וְגוֹ', **אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ** (לעיל יט ד ה), לְהַזְהִיר כִּי כָל יָחִיד מֵהֶם יֵעָנֵשׁ עַל הַמִּצְוֹת, כִּי עִם כָּל אֶחָד יְדַבֵּר, וּלְכָל אֶחָד יְצַוֶּה שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ כִּי אַחַר הָרֹב יֵלֵךְ וְהַיָּחִיד יִנָּצֵל עִמָּהֶם. וְיִבָּאֵר לָהֶם מִשֶּׁה זֹאת הַכַּוָּנָה בְּסוֹף הַתּוֹרָה בְּפָרָשַׁת אַתֶּם נִצָּבִים (דברים כט יז):

פסוק ג

לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ':ג') **לֹא יִהְיֶה לְךָ** לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר **לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ**, אֵין לִי אֶלָּא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה, הֶעָשׂוּי כְּבָר מִנַּיִן שֶׁלֹּא יְקַיֵּם, ת"ל **לֹא יִהְיֶה לְךָ**. וְזוֹ בֶּאֱמֶת בָּרַיְתָא הִיא שְׁנוּיָה בַּמְּכִילְתָּא (כאן). וְאִם כֵּן תִּהְיֶה זוֹ מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה בִּלְבַד, אַזְהָרָה לִמְקַיֵּם ע"ז בְּרִשׁוּתוֹ וְאֵין בָּהּ מִיתַת ב"ד, וְלָמָּה הִקְדִּים הַקִּיּוּם שֶׁהוּא בְּלָאו לְהִשְׁתַּחֲוָאָה וַעֲבוֹדָה שֶׁהֵם בְּכָרֵת וּמִיתַת ב"ד. וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁאֵין הֲלָכָה כְּדִבְרֵי זֹאת הַבָּרַיְתָא, וּכְדִבְרֵי יָחִיד הִיא שְׁנוּיָה, שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ בְּסִפְרָא (ריש קדושים) **וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם** (ויקרא יט ד), יָכוֹל יַעֲשׂוּ לָכֶם אֲחֵרִים, ת"ל "לֹא לָכֶם". אֵין לִי אֶלָּא לָכֶם, יָכוֹל הֵן יַעֲשׂוּ לַאֲחֵרִים, ת"ל "לֹא תַעֲשׂוּ" לֹא לָכֶם וְלֹא לַאֲחֵרִים. מִכָּאן אָמְרוּ הָעוֹשֶׂה ע"ז לְעַצְמוֹ עוֹבֵר מִשּׁוּם שְׁתֵּי אַזְהָרוֹת, מִשּׁוּם לֹא תַעֲשׂוּ וּמִשּׁוּם לֹא לָכֶם. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר מִשּׁוּם שָׁלֹשׁ, מִשּׁוּם לֹא תַעֲשׂוּ וּמִשּׁוּם לֹא לָכֶם וּמִשּׁוּם לֹא יִהְיֶה. הֲרֵי שֶׁר' יוֹסֵי יָחִיד בְּמָקוֹם רַבִּים הוּא הָאוֹמֵר כִּי לֹא יִהְיֶה לְךָ אַזְהָרָה לִמְקַיֵּם צְלָמִים, וּלְדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא אֵינוֹ כֵּן:

וְהַנָּכוֹן גַּם לְפִי הַפְּשָׁט שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן "וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים" (בראשית כח כא), "לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים" (ויקרא יא מה) יֹאמַר, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָנוּ בִּלְתִּי הַשֵּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים מִכָּל מַלְאֲכֵי מַעְלָה וּמִכָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם הַנִּקְרָאִים אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ב:י"ט) "זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ", וְהִיא מִנִיעָה שֶׁלֹּא יַאֲמִין בְּאֶחָד מֵהֶם וְלֹא יְקַבְּלֵהוּ עָלָיו

בֶּאֱלוֹהַ וְלֹא יֹאמַר לוֹ אֵלִי אַתָּה. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ':ג') שֶׁאָמַר "אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי": וְדַע כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "אֱלֹהִים אֲחֵרִים" הַכַּוָּנָה בּוֹ אֱחֵרִים זוּלָתִי הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, וְיִתְפֹּס זֶה הַלָּשׁוֹן בְּקַבָּלַת הָאֱלֹהוּת אוֹ בָּעֲבוֹדָה לוֹ, כִּי יֹאמַר לֹא תְקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם אֱלוֹהַּ בִּלְתִּי ה' לְבַדּוֹ, אֲבָל כְּשֶׁיְּדַבֵּר בָּעֲשִׂיָּה לֹא יֹאמַר בַּכָּתוּב אֲחֵרִים חְלִילָה, אֲבָל יֹאמַר "וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (ויקרא יט ד), "אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ" (שמות ל"ד:י"ז), וְיִקָּרֵאם כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּכַוָּנָה לִהְיוֹת אֱלֹהֵיהוּ, אֲבָל בְּהֵם אָמַר הַכָּתוּב (ישעיה לז יט) "כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאָבֶן ":

וְהִנֵּה הִזְהִיר בַּדִּבּוּר הַשֵּׁנִי תְּחִלָּה שֶׁלֹּא נְקַבֵּל לָנוּ אָדוֹן מִכָּל הָאֱלֹהִים זוּלָתִי ה', וְאַחַר כָּךְ אָמַר שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם וְלֹא לְעָבְדָם בְּשׁוּם עֲבוֹדָה בָּעוֹלָם וּלְכָךְ לֹא אָמַר וְלֹא תִּשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם, כִּי הוּא נִסְמָךְ אֶל הָעֲשִׂיָּה שֶׁמָּנַע אוֹתָנוּ מֵהִשְׁתַּחֲוֹות לָהֶם. וְהִנֵּה כֻּלָּם אַזְהָרוֹת מֵעֲבוֹדָה זָרָה, וְכֻלָּן חַיְבֵי מִיתָה, וְאֵין בַּפָּסוּק הַזֶּה אַזְהָרָה לָעֹשֶׂה מֵאָה צְלָמִים שֶׁלֹּא עָבָדָם, אֲבָל לְמַטָּה יַזְהִיר מִזֶּה "אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (שמות כ':כ"ג), וְכֵן "אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ" (שמות ל"ד:י"ז), "לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם" (ויקרא כו א):

וְטַעַם **עַל פָּנָי** כְּמוֹ "אִם לֹא עַל פָּנֶיךָ יְבָרֶכְךָ" (איוב א יא), "וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְּנוּ בִּי וְעַל פְּנֵיכֶם אִם אֲכַזָּב" (שם ו כח). יַזְהִיר לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, כִּי עַל פָּנַי הֵם, שֶׁאֲנִי מִסְתַּכֵּל וּמַבִּיט בְּכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם בָּעוֹשִׂים כֵּן. הַדָּבָר הֶעָשׂוּי בְּפָנָיו שֶׁל אָדָם וְהוּא עוֹמֵד עָלָיו יִקָּרֵא "עַל פָּנָיו", וְכֵן "וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו" (בראשית לב כב), וְכֵן "וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם", שֶׁהָיָה אַהֲרֹן אֲבִיהֶם רוֹאֶה וְעוֹמֵד שָׁם, וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א כד ב) "וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי אֲבִיהֶם וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם". וְהִנֵּה אָמַר לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁאֲנִי נִמְצָא עִמְּךָ תָּמִיד וְרוֹאֶה אוֹתְךָ בַּסֵּתֶר וּבַגָּלוּי: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת תָּבִין סוֹד הַפָּנִים מִמַּה שֶּׁכָּתַבְנוּ (רמב"ן על שמות ג':ב'), כִּי הַכָּתוּב הִזְהִיר בַּמַּעֲמָד הַזֶּה "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם" (דברים ה ד), וְתֵדַע סוֹד מִלַּת "אֲחֵרִים", וְיָבֹא כָּל הַכָּתוּב כְּפִשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ. וְכֵן רָמַז אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ':ג'), וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ':כ"ג) "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי" וְגוֹ': **כִּי אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ** לְבַדִּי, וְאֵין רָאוּי שֶׁתִּשְׁתַּתֵּף עִמִּי אֲחֵרִים. וְאָנֹכִי אֵל, תַּקִּיף, שֶׁיֵּשׁ לְאֵל יָדִי, וְקַנָּא, שֶׁאֲקַנֵּא בְּנוֹתֵן כְּבוֹדִי לְאַחֵר וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים. וְלֹא נִמְצָא בַּכָּתוּב בְּשׁוּם מָקוֹם שֶׁיָּבֹא לְשׁוֹן קִנְאָה בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד כִּי אִם בְּעִנְיַן עֲבוֹדָה זָרָה בִּלְבַד. וְאָמַר הָרַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (א לב) שֶׁלֹּא תִּמְצָא בְּכָל הַתּוֹרָה וּבְכָל סִפְרֵי הַנְּבִיאִים לְשׁוֹן חֲרוֹן אַף וְלֹא לְשׁוֹן כַּעַס וְלֹא לְשׁוֹן קִנְאָה אֶלָּא בְּעִנְיַן ע"ז בִּלְבַד. וְהִנֵּה בִּקְדוֹשֵׁי עֶלְיוֹן, "וַיִּחַר אַף ה' בְּמֹשֶׁה" (שמות ד':י"ד), "וַיִּחַר אַף ה' בָּם וַיֵּלֶךְ" (במדבר יב

ט), וְכָתוּב (איוב מב ז) "חָרָה אַפִּי בָךְ וּבשְׁנֵי רֵעֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב". אֲבָל בִּלְשׁוֹן קִנְאָה אֱמֶת הוּא. וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן), בְּקִנְאָה אֲנִי נִפְרָע מֵע"ז אֲבָל אֲנִי חַנּוּן וְרַחוּם בְּדִבָּרִים אֲחֵרִים:

וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁיְּזַכִּיר קִנְאָה בע"ז בְּיִשְׂרָאֵל בִּלְבַד, וְטַעַם הַקִּנְאָה כִּי יִשְׂרָאֵל סְגֻלַּת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד אֲשֶׁר הִבְדִּילָם לוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (יט ה), וְהִנֵּה אִם הָעָם שֶׁלּוֹ מְשָׁרְתָיו פְּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים יְקַנֵּא בָּהֶם הַשֵּׁם כַּאֲשֶׁר הָאִישׁ מְקַנֵּא בְּאִשְׁתּוֹ בְּלֶכְתָּהּ לַאֲחֵרִים, וּבְעַבְדוֹ בַּעֲשׂוֹת לוֹ אָדוֹן אַחֵר. וְלֹא יֹאמַר הַכָּתוּב כֵּן בִּשְׁאָר הָעַמִּים אֲשֶׁר חָלַק לָהֶם צְבָאוֹת שָׁמַיִם: וּבְכָאן אֲנִי מַזְכִּיר מַה שֶּׁיּוֹרוּ הַכְּתוּבִים בְּעִנְיַן ע"ז, כִּי הָיוּ שִׁלְשָׁה מִינִין, הָרִאשׁוֹנִים הֵחֵלּוּ לַעֲבֹד אֶת הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם הַמְשָׁכְלִים הַנִּבְדָּלִים בַּעֲבוּר שֶׁיָּדְעוּ לְמִקְצָתָם שְׂרָרָה עַל הָאֻמּוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דניאל י כ) שַׂר מַלְכוּת יָוָן וְשַׂר מַלְכוּת פָּרַס, וְחָשְׁבוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם יְכֹלֶת בָּם לְהֵיטִיב אוֹ לְהָרַע, וְכָל אֶחָד עוֹבֵד לַשַּׂר שֶׁלּוֹ כִּי הָיוּ הָרִאשׁוֹנִים יוֹדְעִים אוֹתָם, וְאֵלֶּה הֵם הַנִּקְרָאִים בַּתּוֹרָה וּבַכְּתוּבִים כֻּלָּם "אֱלֹהִים אֲחֵרִים", "אֱלֹהֵי הָעַמִּים", כִּי הַמַּלְאָכִים נִקְרָאִים אֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים" (דברים י יז), "הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים" (תהלים צז ז), "כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים" (שמות י"ח:י"א). וְאע"פ שֶׁהָיוּ הָעוֹבְדִים מוֹדִים שֶׁהַכֹּחַ הַגָּדוֹל וְהַיְכֹלֶת הַגְּמוּרָה לְאֵל עֶלְיוֹן, וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מנחות קי:) דְּקָרוּ לֵהּ אֱלָהּ דֶּאֱלָהַיָּא, וּבְזֶה אָמַר הַכָּתוּב "זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם" הִזְכִּירָם בְּשֵׁם הַיְדִיעָה:

וְהַמִּין הַשֵּׁנִי בע"ז, שֶׁחָזְרוּ לַעֲבֹד לִצְבָא הַשָּׁמַיִם הַנִּרְאֶה, מֵהֶם עוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ אוֹ הַיָּרֵחַ, וּמֵהֶם לְמַזָּל מִן הַמַּזָּלוֹת, כִּי כָל אַחַת מִן הָאֻמּוֹת יָדְעָה כֹּחַ הַמַּזָּל בָּהּ כְּפִי מִשְׁטָרוֹ עַל הָאָרֶץ שֶׁלָּהֶם, וְחָשְׁבוּ כִּי בַּעֲבוֹדָתָם יִגְבַּר הַמַּזָּל וְיוֹעִיל לָהֶם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיה ח ב) "וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עָבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דָּרְשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם", וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּתוֹרָה בְּאִסּוּר שֶׁל ע"ז (דברים ד יט) "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם", יֹאמַר, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁחָלַק הַשֵּׁם אוֹתָם לְכָל הָעַמִּים וְנָתַן לְכָל עַם כּוֹכָב וּמַזָּל, לֹא תִהְיֶה נִדָּח אַחֲרֵיהֶם לְעָבְדָם. וְאֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הֵם שֶׁהֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת הַצּוּרוֹת הֲרבוֹת בַּפְּסִילִים וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים, כִּי הָיוּ עוֹשִׂים צוּרוֹת מַזָּלָם בַּשָּׁעוֹת אֲשֶׁר לָהֶם הַכֹּחַ כְּפִי מַעֲלָתָם, וְהָיוּ נוֹתְנִים בָּעֶם, כְּפִי מַחְשַׁבְתָּם, כֹּחַ וְהַצְלָחָה: וְקָרוֹב בְּעֵינַי שֶׁהוּחַל זֶה בְּדוֹר הַפַּלְגָּה כַּאֲשֶׁר הֻפִּיצָם הַשֵּׁם אֶל הָאֲרָצוֹת, וּמָשְׁלוּ בָּהֶם הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת לְמַחְלְקוֹתֵיהֶם, כִּי הַבּוֹנִים הָיוּ רוֹצִים לַעֲשׂוֹת לָהֶם שֵׁם וְלֹא יִתְחַלְּקוּ, כַּאֲשֶׁר רָמַזְתִּי בְּמִקוֹמוֹ (בראשית יא ב): וְהָיוּ לְכָל אֵלֶּה הַכְּתוּבוֹת נְבִיאֵי שֶׁקֶר מַגִּידִים לָהֶם מִן הָעֲתִידוֹת וּמוֹדִיעִים קְצָת הַבָּאוֹת עֲלֵיהֶם בְּחָכְמַת הַקֶּסֶם

וְהַנְּחוּשׁ, כִּי יֵשׁ גַּם לַמַּזָּלוֹת שָׂרִים שׁוֹכְנִים בָּאֲוִיר כַּמַּלְאָכִים בַּשָּׁמַיִם יוֹדְעִים בָּעֲתִידוֹת. וּמִמִּין הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת הָיוּ מֵהֶם עוֹבְדִים לַאֲנָשִׁים, כִּי בִּרְאוֹתָם לְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם מֶמְשָׁלָה גְּדוֹלָה וּמַזָּלוֹ עוֹלֶה מְאֹד כְּנִבּוּכַדְנֶצַּר, הָיוּ אַנְשֵׁי אַרְצוֹ חוֹשְׁבִים כִּי בְּקִבְּלָם עֲלֵיהֶם עֲבוֹדָתוֹ וְכַוָּנָתָם אֵלָיו יַעֲלֶה מַזָּלָם עִם מַזָּלוֹ, וְהוּא ג"כ יַחְשֹׁב כִּי בְּהִדָּבֵק מַחְשַׁבְתָּם בּוֹ תּוֹסִיף לוֹ הַצְלָחָה בְּכֹחַ נַפְשׁוֹתֵיהֶם הַמְכֻוָּנוֹת אֵלָיו. וְזֶה הָיָה דַּעַת פַּרְעֹה כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר ט ז), וְדַעַת סַנְחֵרִיב שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּמַחְשַׁבְתּוֹ "אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן" (ישעיה יד יד), וְחִירָם וַחֲבֵרָיו שֶׁעָשׂוּ עַצְמָם אֱלוֹהוֹת, כִּי הָיוּ רְשָׁעִים לֹא שׁוֹטִים גְּמוּרִים:

וְהַמִּין הַשְּׁלִישִׁי בע"ז, אַחַר כָּךְ חָזְרוּ לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁדִים שֶׁהֵם רוּחוֹת, כַּאֲשֶׁר אֶפְרֹשׁ בע"ה (ויקרא יז ז), כִּי גַּם מֵהֶם יֵשׁ מְמֻנִּים עַל הָאֻמּוֹת שֶׁיִּהְיוּ הֵם בַּעֲלֵי הָאָרֶץ הַהִיא לְהַזִּיק לְצָרֵיהֶם וְלַנִּכְשָׁלִים שֶׁבָּהֶם, כַּיָּדוּעַ מֵעִנְיָנָם בְּחָכְמַת נֶגְרְמוֹנְסְיָא, גַּם בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וּבְזֶה אָמַר הַכָּתוּב (דברים לב יז) "יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם", לְעַג לָהֶם הַכָּתוּב שֶׁהֵם זוֹבְחִים גַּם לַשֵּׁדִים שֶׁאֵינָם אֱלוֹהַּ כְּלָל, כְּלוֹמַר שֶׁאֵינָם כַּמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים אֱלוֹהַּ, אֲבָל הֵם אֱלֹהִים שֶׁלֹּא יְדָעוּם, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא מָצְאוּ בָּהֶם שׁוּם אֱלֹהוּת וְכֹחַ שׁוּלְטָנוּת, וְהֵם חֲדָשִׁים לָהֶם שֶׁלָּמְדוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן מֵחָדָשׁ מִן הַמְצָרִים הַמְכַשְּׁפִים, וְגַם אֲבוֹתֵיהֶם הָרְשָׁעִים כְּתֶרַח וְנִמְרוֹד לֹא שְׂעָרוּם כְּלָל. וּמִזֶּה מַזְהִיר "וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם" (ויקרא יז ז):

וְהִנֵּה הַתּוֹרָה אָסְרָה בַּדִּבּוּר הַזֶּה הַשֵּׁנִי כָּל עֲבוֹדָה בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ, וּלְכָךְ הִזְהִיר בַּתְּחִלָּה **לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי**, שֶׁהֵם הַמִּין הָרִאשׁוֹן, וְזֶהוּ **עַל פָּנָי**, כַּאֲשֶׁר רָמַזְתִּי סוֹדוֹ וְהִזְהִיר עוֹד עַל הַפֶּסֶל וְגַם עַל הַתְּמוּנָה שֶׁהִיא תִּרְמֹז גַּם לַדָּבָר הָרוּחָנִי הַמְדֻמֶּה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (איוב ד טז) "יַעֲמֹד וְלֹא אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי". וְכָךְ אָמְרוּ (ר"ה כד:) "אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם", לְרַבּוֹת חַמָּה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, "מִמַּעַל" לְרַבּוֹת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. כִּי גַּם בָּהֶם יַעֲשׂוּ צוּרוֹת לַשְּׂכָלִים הַנִּבְדָּלִים אֲשֶׁר הֵם נֶפֶשׁ לַמַּזָּלוֹת, כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּעִנְיַן מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל שֶׁאֲנִי עָתִיד לְפָרֵשׁ בע"ה (רמב"ן על שמות ל"ב:א').

פסוק ד

וְאָמַר **אֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ** לְרַבּוֹת הַשֵּׁדִים, "מִתַּחַת מַיִם וְשׁוֹכְנֵיהֶם" (איוב כו ה), וְכָךְ אָמְרוּ (במכילתא כאן) לְהָבִיא אֶת הַבּוּבְיָא וְאָמַר בְּכֻלָּם **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם** בְּשׁוּם עֲבוֹדָה כְּלָל, וַאֲפִלּוּ לֹא יְהֵא דַּעְתּוֹ לְהוֹצִיא עַצְמוֹ מֵרְשׁוּתוֹ שֶׁל הקב"ה, וְהִנֵּה רִיקֵן כָּל הָעֲבוֹדוֹת כֻּלָּן לַשֵּׁם הַמְיֻחָד יתי' (סנהדרין ס:):

פסוק ה

פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים אָמַר ר"א כִּי טַעַם פְּקִידָה כְּטַעַם זְכִירָה, כְּמוֹ "וַה' פָּקַד אֶת שָׂרָה" (בראשית כא א), שֶׁהוּא כְּמוֹ "וַיִּזְכְּרָהּ ה'" (שמואל א א:י"ט). וְהַטַּעַם, כִּי הַשֵּׁם יַאֲרִיךְ לָרָשָׁע אוּלַי יָשׁוּב וְיוֹלִיד בֵּן צַדִּיק, אֲבָל אִם הָלַךְ הַבֵּן בְּדַרְכֵי אָבִיו גַּם הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי גַּם הָרְבִיעִי יֹאבַד זִכְרָם. כִּי הַשֵּׁם יִזְכֹּר מַה שֶּׁעָשׂוּ הָאָבוֹת, וְלֹא יַאֲרִיךְ עוֹד. וְכָזֶה אָמְרוּ כָּל הַמְפָרְשִׁים. וְא"כ לֹא יִפְקֹד עָוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל שְׁלֹשִׁים, רַק עַל רְבֵּעִים, וְרָאוּי הָיָה שֶׁיֹּאמַר פֹּקֵד עָוֹן אָבוֹת וּבָנִים וְשִׁלֵּשִׁים עַל רְבֵּעִים. וְאוּלַי יֹאמְרוּ שֶׁהוּא זוֹכֵר הֶעָוֹן עַל הַבָּנִים לֵאמֹר אַתָּה וְאָבִיךָ חֲטָאתֶם, וְכֵן יַעֲשֶׂה עִם הַשְּׁלֹשִׁים וְעִם הָרְבֵּעִים, וְאָז יִנָּקֶם מֵהֶם וְלֹא יִפְקֹד לָהֶם עוֹד כִּי יַכְרִיתֵם בַּעֲוֹן כֻּלָּם: וְאֵין פֵּרוּשָׁם נָכוֹן, שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב הַזִּכָּרָה בְּכָלָם בְּשָׁוֶה, וְלֹא יַזְכִּיר הַנְּקָמָה שֶׁתִּהֶא בָּרְבֵּעִים בַּסּוֹף וּלְשׁוֹן פְּקִידָה עִם מִלַּת "עַל" לֹא תָּבֹא עַל זְכִירָה, אֲבָל הִיא הַנְּקָמָה, וְכֵן "וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם" (שמות ל"ב:ל"ד), וְכֵן "יִפְקֹד ה' בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם" (ישעיה כז א), וְכֵן "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם" (שם כד כא), כֻּלָּם הַנְּקָמָה וְהָעֹנֶשׁ:

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיֹּאמַר כִּי הוּא פּוֹקֵד הֶעָוֹן אֲשֶׁר עָשָׂה הָאָב עַל בָּנָיו וּמַכְרִיתָם בַּעֲוֹן אֲבִיהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם יד כא) "הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם", וְכֵן יִפְקֹד אוֹתוֹ עַל שִׁלֵּשִׁים כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה עָוֹנָם שָׁלֵם בִּשְׁנֵי הַדּוֹרוֹת, כְּעִנְיַן "כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה" (בראשית טו טז) וּפְעָמִים יִפְקֹד עָוֹן כֻּלָּם עַל הָרְבֵּעִים שֶׁנִּתְמַלְּאָה סְאָתָם וְיַכְרִיתֵם, אֲבָל בְּדוֹר חֲמִישִׁי לֹא יֵעָנֵשׁ הַבֵּן בַּעֲוֹן אָבִיו הָרִאשׁוֹן. וְהוֹסִיף בְּמִשְׁנֵה הַתּוֹרָה (דברים ה ט) "וְעַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי", כְּטַעַם אוֹ: וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ':ה') כִּי בְּנֵי הַבָּנִים נִקְרָאִים בָּנִים, עַל כֵּן אָחַז דֶּרֶךְ קִצָּרָה, כִּי מִמִּלַּת שִׁלֵּשִׁים וְרִבֵּעִים יִתְבּוֹנָן זֶה. וְאֵינֶנּוּ כֵּן, אֲבָל שִׁלֵּשִׁים, הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי בֶּעָוֹן, וְרִבֵּעִים כֵּן, כִּי הֵם אַרְבָּעָה חֲטָאִים. וְהַכָּתוּב שָׁאַמַר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת (שמות ל"ד:ז') "פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים", יְפָרֵשׁ עַל בְּנֵי בָנִים הַשְּׁלֹשִׁים וְהָרְבֵּעִים. וּלְפִיכָךְ חָזַר מֹשֶׁה בַּמִּרְגָּלִים וְאָמַר "עַל בָּנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים" (במדבר יד יח), וְלֹא הִזְכִּיר בְּנֵי בָנִים, וְהַכֹּל אֶחָד: וְאָמַר הַכָּתוּב **לְשֹׂנְאָי**, כְּשֶׁיִּהְיוּ הַבָּנִים שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם, שֶׁאִם הוֹלִיד בֵּן צַדִּיק לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הָאָב, כְּמוֹ שֶׁפִּי' יְחֶזְקֵאל (יחזקאל יח כ): וּמִדְּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא כאן) נִרְאֶה כְּפֵרוּשׁ הַזֶּה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, שֶׁלָּמְדוּ מִכָּאן שֶׁמִּדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה עַל מִדַּת פֻּרְעָנוּת, שֶׁמִּדַּת פּוּרְעָנוּת לְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת וְכוּ', וְאִם הָיָה כְּפֵרוּשׁ הָרִאשׁוֹן הַזֶּה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, הָיְתָה מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה אִם יַאֲרִיךְ גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי. וְיִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה הַמִּדָּה הַחֲמוּרָה הַזֹּאת בַּעֲבוֹדָה זָרָה בִּלְבַד, כִּי בָהּ יַזְהִיר,

אֲבָל בִּשְׁאָר הַמִּצְוֹת אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת (ירמיה לא כט). וְהַסּוֹד הַנִּסְתָּר בְּפוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים בִּתְחִלַּת סֵפֶר קֹהֶלֶת (א ד) תִּמְצָאֶנּוּ, וּכְבָר כְּתַבְתִּיו (בראשית לח ח):

פסוק ו

לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי הַנִּרְאֶה מִמַּשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁזּוֹ הַבְטָחָה בְּעִנְיַן הַמִּצְוֹת הָאֵלּוּ אֲשֶׁר הִזְכִּיר, יֹאמַר כִּי הוּא עוֹשֶׂה בָּהֶן **חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבָיו**, הֵם הַמּוֹסְרִים נַפְשָׁם עָלָיו, כִּי הַמּוֹדִים בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד וּבָאֱלֹהוּתוֹ לְבַדּוֹ וְיִכְפְּרוּ בְּכָל אֱלוֹהַּ נֵכָר וְלֹא יַעַבְדוּ אוֹתָם עִם סַכָּנַת נַפְשָׁם, יִקָּרְאוּ אוֹהֲבָיו, כִּי זוֹ הִיא הָאַהֲבָה שֶׁנִּתְחַיַּבְנוּ בָּהּ בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים ו ה), שֶׁתִּמְסֹר נַפְשְׁךָ וְחַיֶּיךָ בְּאַהֲבָתוֹ, שֶׁלֹּא תַחֲלִיפֶנּוּ בְּאֵל אַחֵר, וְלֹא תְּשַׁתֵּף עִמּוֹ אֵל נֵכָר, וּלְכָךְ נֶאֱמַר בְּאַבְרָהָם "זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבִי" (ישעיה מא ח), שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ שֶׁלֹּא יַעֲבֹד ע"ז בְּאוּר כַּשְׂדִּים. וּשְׁאָר הַצַּדִּיקִים יִקָּרְאוּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו:

וְרַבִּים פֵּרְשׁוּ (עי' רמב"ם בפירוש משנה סנהדרין ריש פרק י) כִּי אוֹהֲבָיו הָעוֹבְדִים מֵאַהֲבָה שֶׁלֹּא עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים (בספרי דברים יא יג): וּמָצָאתִי בַּמְּכִילְתָּא (כאן) "לְאֹהֲבַי", זֶה אַבְרָהָם וְכֵיוֹצֵא בּוֹ. "וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָי", אֵלּוּ הַנְּבִיאִים וְהַזְּקֵנִים. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, "לְאֹהֲבַי וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָי", אֵלּוּ שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְנוֹתְנִין נַפְשָׁם עַל הַמִּצְוֹת. מַה לְּךָ יוֹצֵא לַהֲרֹג, עַל שֶׁמַּלְתִּי אֶת בְּנִי. מַה לְּךָ יוֹצֵא לִשָּׂרֵף, עַל שֶׁקָּרָאתִי בַּתּוֹרָה. מַה לְּךָ יוֹצֵא לִצְלֹב, עַל שֶׁאָכַלְתִּי אֶת הַמַּצָּה. מַה לְּךָ לוֹקֶה מֵאָפְרָנָל, עַל שֶׁנָּטַלְתִּי אֶת הַלּוּלָב. וְאוֹמֵר (זכריה יג ו) "אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי", הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה גָּרְמוּ לִי לֶאֱהֹב לְאָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם. הֲרֵי פֵּרֵשׁ רַבִּי נָתָן כִּי הָאַהֲבָה מְסִירַת הַנֶּפֶשׁ עַל הַמִּצְוָה. וְהַכָּתוּב וַדַּאי עַל ע"ז כִּי בָּהּ נִתְחַיַּבְנוּ בְּיֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר בְּכָל הַזְּמַנִּים לְעוֹלָם, אֲבָל הִרְחִיב הָעִנְיָן לְכָל הַמִּצְוֹת, לְפִי שֶׁבִּשְׁעַת הַשְּׁמָד אָנוּ נֶהֱרָגִין עַל כֻּלָּן מִן הַכָּתוּב הָאַחֵר "וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי" (ויקרא כב לב). וְת"ק שֶׁאָמַר זֶה אַבְרָהָם וְאֵלּוּ הַנְּבִיאִים, אֵינוֹ נָכוֹן שֶׁיֹּאמַר שֶׁהָיוּ הַנְּבִיאִים עוֹשִׂים עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס, אֲבָל יֵשׁ בָּזֶה סוֹד, אָמַר שֶׁאַבְרָהָם מָסַר נַפְשׁוֹ בְּאַהֲבָה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב "חֶסֶד לְאַבְרָהָם", וּשְׁאָר הַנְּבִיאִים בִּגְבוּרָה. וְהַבֵּן זֶה:

פסוק ז

לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כְּבָר נִתְפָּרֵשׁ זֶה הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שבועות כא.) שֶׁהוּא אוֹסֵר לְהִשָּׁבַע בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד לָרִיק, כְּגוֹן הַנִּשְׁבָּע עַל הַיָּדוּעַ לָאָדָם לְשַׁנּוֹתוֹ אוֹ לְקַיְּמוֹ, עַל עָמּוּד שֶׁל שַׁיִשׁ שֶׁהוּא שֶׁל זָהָב אוֹ שֶׁהוּא שֶׁל שַׁיִשׁ, וְהוּא עוֹמֵד לִפְנֵיהֶם וּמַכִּירִים בּוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֶאֱסֹר עוֹד שֶׁלֹּא יִשָּׂא עַל שְׂפָתָיו הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד עַל חִנָּם, כִּלְשׁוֹן "לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא" (שמות כ"ג:א'), "וּבַל אֶשָּׂא אֶת שְׁמוֹתָם עַל שְׂפָתָי" (תהלים טז ד), כִּי הַדִּבּוּר

יִקָּרֵא כֵן בַּעֲבוּר שֶׁיִּשָּׂא בּוֹ קוֹל. וְכֵן "מַשָּׂא דְּבַר ה'" (זכריה ט א), וְכֵן "יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לֹא אֱהְיֶה חֹבֵשׁ" (ישעיה ג ז), שֶׁיִּשָּׂא קוֹלוֹ לֵאמֹר כֵּן:

וּבֶאֱמֶת שֶׁגַּם זֶה אָסוּר, וְנִקְרָא בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים מוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה (תמורה ג:). וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ספרא ויקרא ב, נדרים י:) מְנַיִן שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם לַה' עוֹלָה, לַה' חַטָּאת, אֶלָּא יֹאמַר עוֹלָה לַה', חַטָּאת לַה', ת"ל "קָרְבָּן לַה'" (ויקרא א ב), וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמַה אִם מִי שֶׁהוּא עָתִיד לְהַקְדִּישׁ אָמְרָה תּוֹרָה לֹא יָחוּל שְׁמִי אֶלָּא עַל הַקָּרְבָּן, קַל וָחֹמֶר וְכוּ': וְסֵדֶר זוֹ הַמִּצְוָה אַחַר אַזְהָרַת ע"ז, כִּי כַּאֲשֶׁר רָאוּי לְיִרְאָה אֶת ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֶׁלֹּא לָתֵת כְּבוֹדוֹ לְאַחֵר, כֵּן רָאוּי לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ, וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתוֹ לַשָּׁוְא מְחַלְּלוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב "וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ" (ויקרא יט יב). וּכְמוֹ שֶׁהֶחְמִיר בע"ז וְכָתַב הָעִנְיָן כִּי הוּא אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים, כֵּן כָּתַב בָּזֶה הָעִנְיָן כִּי לֹא יְנַקֶּה אוֹתוֹ. וְאָמַר בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, וְלֹא אָמַר כִּי יִפְקֹד עָלָיו, בַּעֲבוּר שֶׁאֵינוֹ אֵצֶל הַנִּשְׁבָּעִים עֲבֵרָה גְּמוּרָה וְיַחְשֹׁב שֶׁרָאוּי לְמָחֹל לוֹ, אָמַר כִּי לֹא יְנַקֶּה כָּל הַנִּגַּע. וְדִבְרֵי ר"א עַל הַכָּתוּב הַזֶּה כַּהֶגֶן:

וְהִנֵּה לְשׁוֹן הַכָּתוּב הַזֶּה **אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ**, כְּאִלּוּ מֹשֶׁה יְדַבֵּר, וְכֵן בְּכָל הַדִּבְּרוֹת אַחֲרֵי כֵן, וּבִשְׁנַיִם הַפְּסוּקִים הָרִאשׁוֹנִים הַשֵּׁם יְדַבֵּר **אָנֹכִי**, **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ**, **עַל פָּנָי**, **כִּי אָנֹכִי**, **לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי** וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (מכות כד.) אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם, שֶׁהֵם עִקַּר הַכֹּל. ור"א הִקְשָׁה כִּי הַכָּתוּב אָמַר (שמות כ:א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", וּמְפֹרָשׁ מִזֶּה "אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהַלְכֶם" (דברים ה יט), וְשָׁם כָּתוּב עוֹד "וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים", כִּי כַּאֲשֶׁר אֲמָרָם אֶל כָּל קְהַלְכֶם כֵּן כְּתָבָם עַל הַלּוּחוֹת: וַאֲנִי אֲפָרֵשׁ לְךָ קַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ. בָּוַדַּאי שֶׁכָּל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שָׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מִפִּי אֱלֹהִים כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל כָּתוּב, אֲבָל בִּשְׁנֵי הַדִּבְּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת הָיוּ שׁוֹמְעִים הַדִּבּוּר וּמְבִינִים אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר יָבִין אוֹתָם מֹשֶׁה, וְעַל כֵּן יְדַבֵּר עִמָּהֶם כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר הָאָדוֹן אֶל עַבְדּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי. וּמִכָּאן וָאֵילָךְ בִּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת יִשְׁמְעוּ קוֹל הַדִּבּוּר וְלֹא יָבִינוּ אוֹתוֹ, וְיִצְטָרֵךְ מֹשֶׁה לְתַרְגֵּם לָהֶם כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר עַד שֶׁיָּבִינוּ אוֹתוֹ מִמֹּשֶׁה. וְכָךְ הֵם מְפָרְשִׁים **מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל** (שמות י"ט:י"ט) וְעַל כֵּן הָיוּ בָּהֶם דִּבְרֵי ה' עִם מֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לָהֶם כֵּן. וְהַכַּוָּנָה הָיְתָה בָּזֶה כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם נְבִיאִים בֶּאֱמוּנַת ה' וּבְאִסּוּר ע"ז, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (שם ט), לְפִי שֶׁהֵם הָעִקָּר לְכָל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "הַקְהֵל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרַי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים" (דברים ד י). אֲבָל בִּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת יִקָּבְלוּ מִפִּי מֹשֶׁה בֵּאוּרָן עִם שְׁמִיעָתָם קוֹל הַדְּבָרִים, וּבִשְׁאָר הַמִּצְוֹת יַאֲמִינוּ בְּמֹשֶׁה בַּכֹּל:

פסוק ח

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ אַחַר שֶׁצִּוָּה שֶׁנַּאֲמִין בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא הַנִּמְצָא, הוּא הַבּוֹרֵא, הוּא הַמַּבִּין, וְהַיָּכוֹל, וְשֶׁנְּיַחֵד הָאֱמוּנָה בְּכָל אֱלֶה וְהַכָּבוֹד לוֹ לְבַדּוֹ, וְצִוָּה שֶׁנְּכַבֵּד זֵכֶר שְׁמוֹ, צִוָּה שֶׁנַּעֲשֶׂה בָּזֶה סִימָן וְזִכָּרוֹן תָּמִיד לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא בָּרָא הַכֹּל, וְהִיא מִצְוַת הַשַּׁבָּת שֶׁהִיא זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

וְאָמַר **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ** וּבְמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה יב) כָּתוּב "שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ". וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ בָּזֶה (ר"ה כז.) זָכוֹר וְשָׁמוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ, וְלֹא הִקְפִּידוּ בִּלְשׁוֹנוֹת אֲחֵרִים שֶׁנִּתְחַלְּפוּ לָהֶם. וְהַכַּוָּנָה לָהֶם זַ"ל, כִּי "זָכוֹר" מִצְוַת עֲשֵׂה, צִוָּה שֶׁנִּזְכֹּר יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ וְלֹא נִשְׁכָּחֵהוּ, וְ"שָׁמוֹר" אֶצְלָם מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר הִשָּׁמֶר פֶּן וְאַל אֵינוֹ אֶלָּא לֹא תַעֲשֶׂה (עירובין צו.), יַזְהִיר שֶׁנִּשְׁמֹר אוֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ שֶׁלֹּא נְחַלְּלֵהוּ, וְאֵין רָאוּי לְמֹשֶׁה שֶׁיַּחְלִיף דִּבְרֵי הַשֵּׁם מִמִּצְוַת עֲשֵׂה לְמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. אֲבָל אִם הֶחְלִיף בַּדִּבּוּר הַשֵּׁנִי וְכָל תְּמוּנָה וְאָמַר כָּל תְּמוּנָה, בְּחֶסְרוֹן וָא"ו, וְהוֹסִיף אוֹתָהּ בְּ"וְעָל שִׁלֵּשִׁים", וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בִּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת, אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, כִּי הַכֹּל אֶחָד. וְהַטַּעַם הַזֶּה לֹא יִסְבֹּל אוֹתוֹ אֶלָּא מִי שֶׁאֵינוֹ רָגִיל בַּתַּלְמוּד: וּמִפֹּרֶשׁ אָמְרוּ (ברכות כ:) נָשִׁים חַיָּבוֹת בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם דְּבַר תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר זָכוֹר וְשָׁמוֹר, כָּל שֶׁיֶּשְׁנוֹ בִּשְׁמִירָה יֶשְׁנוֹ בִּזְכִירָה, וְהָנֵי נְשֵׁי הוֹאִיל וְאִיתַּנְהוּ בִּשְׁמִירָה אִיתַּנְהוּ בִּזְכִירָה, שֶׁהַנָּשִׁים חַיָּבוֹת בִּשְׁמִירָה, שֶׁבְּכָל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה הֵן חַיָּבוֹת, וְלֹא הָיוּ חַיָּבוֹת בִּזְכִירָה שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת, אֶלָּא שֶׁהַהֶקֵּשׁ הַזֶּה מְחַיֵּב אוֹתָן. וַאֲנִי תָּמֵהַּ אִם נֶאֱמַר זָכוֹר וְשָׁמוֹר מִפִּי הַגְּבוּרָה, לָמָּה לֹא נִכְתַּב בַּלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה בַּלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת וּבַשְּׁנִיּוֹת כָּתוּב זָכוֹר, וּמֹשֶׁה פֵּרֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל כִּי שָׁמוֹר נֶאֱמַר עִמּוֹ. וְזוֹ כַּוָּנָתָם בֶּאֱמֶת:

וּבְמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר אות קפב) הִזְכִּירוּ עוֹד סוֹד גָּדוֹל בְּזָכוֹר וְשָׁמוֹר, וְעַל הַכְּלָל תִּהְיֶה הַזְּכִירָה בַּיּוֹם וְהַשְּׁמִירָה בַּלַּיְלָה, וְזֶהוּ מַאֲמַר הַחֲכָמִים (ב"ק לב:) שֶׁאוֹמְרִים בָּעֶרֶב שַׁבָּת בֹּאִי כַּלָּה בֹּאִי כַלָּה, בֹּאוּ וְנֵצֵא לִקְרַאת שַׁבָּת מַלְכָּה כַּלָּה, וְיִקְרְאוּ לְבִרְכַּת הַיּוֹם קְדוּשָׁא רַבָּא (פסחים קו) שֶׁהוּא הַקִּדּוּשׁ הַגָּדוֹל, וְתֵבִין זֶה. וֶאֱמֶת הוּא ג"כ כִּי מִדַּת זָכוֹר רָמְזוּ בְּמִצְוַת עֲשֵׂה, וְהוּא הַיּוֹצֵא מִמִּדַּת הָאַהֲבָה וְהוּא לְמִדַּת הָרַחֲמִים, כִּי הָעוֹשֶׂה מִצְוַת אֲדוֹנָיו אָהוּב לוֹ וַאֲדוֹנָיו מְרַחֵם עָלָיו, וּמִדַּת שָׁמוֹר בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְהוּא לְמִדַּת הַדִּין וְיוֹצֵא מִמִּדַּת הַיִּרְאָה, כִּי הַנִּשְׁמָר מֵעֲשׂוֹת דָּבָר הָרַע בְּעֵינֵי אֲדוֹנָיו יָרֵא אוֹתוֹ, וְלָכֵן מִצְוַת עֲשֵׂה גְּדוֹלָה מִמִּצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁהָאַהֲבָה גְּדוֹלָה מֵהַיִּרְאָה, כִּי הַמְקַיֵּם וְעוֹשֶׂה בְּנוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ רְצוֹן אֲדוֹנָיו הוּא גָּדוֹל מֵהַנִּשְׁמָר מֵעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינָיו, וּלְכָךְ אָמְרוּ דְּאָתֵי עֲשֵׂה וְדָחֵי לֹא תַעֲשֶׂה, וּמִפְּנֵי זֶה יִהְיֶה הָעֹנֶשׁ בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה גָּדוֹל וְעוֹשִׁין בּוֹ דִּין

כְּגוֹן מַלְקוּת וּמִיתָה, וְאֵין עוֹשִׂין בּוֹ דִּין בְּמִצְוַת עֲשֵׂה כְּלָל אֶלָּא בַּמּוֹרְדִין, כְּמוֹ לוּלָב וְצִיצִית אֵינִי עוֹשֶׂה, סֻכָּה אֵינִי עוֹשֶׂה, שֶׁסַּנְהֶדְרִין הָיוּ מַכִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו לַעֲשׂוֹת אוֹ עַד שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ:

וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ:ח') בְּפֵרוּשׁ זָכוֹר תְּנוּ לֵב לִזְכֹּר תָּמִיד אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת שֶׁאִם נִזְדַּמֵּן לוֹ חֵלֶק יָפֶה יְהֵא מַזְמִינוֹ לְשַׁבָּת. וְזוֹ בָּרַיְתָא הִיא שֶׁשְּׁנוּיָה בַּמְּכִילְתָּא (כאן) כָּךְ, רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חֲנַנְיָה בֶּן חִזְקִיָּה בֶּן גְּרוֹן אוֹמֵר זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, תְּהֵא זוֹכְרוֹ מֵאֶחָד בְּשַׁבָּת, שֶׁאִם נִזְדַּמֵּן לְךָ חֵפֶץ יָפֶה תְּהֵא מַתְקִינוֹ לְשַׁבָּת. אֲבָל בִּלְשׁוֹן יָחִיד שְׁנוּיָה, וְאֵינָהּ כַּהֲלָכָה, שֶׁהֲרֵי בַּגְּמָרָא (ביצה טז.) אָמְרוּ תַּנְיָא אָמְרוּ עָלָיו עַל שַׁמַּאי הַזָּקֵן כָּל יָמָיו הָיָה אוֹכֵל לִכְבוֹד שַׁבָּת, כֵּיצַד מָצָא בְּהֵמָה נָאָה אוֹמֵר תְּהֵא זוֹ לִכְבוֹד שַׁבָּת, לְמָחָר מָצָא אַחֶרֶת נָאָה הֵימֶנָּה מַנִּיחַ הַשְּׁנִיָּה וְאוֹכֵל אֶת הָרִאשׁוֹנָה, אֲבָל הִלֵּל הַזָּקֵן מִדָּה אַחֶרֶת הָיְתָה בּוֹ, כָּל מַעֲשָׂיו הָיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח כ) "בָּרוּךְ ה' יוֹם יוֹם". תַּנְיָא נָמֵי הָכִי, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים בְּחַד בְּשַׁבִּיךְ לְשַׁבְּתֵיךְ, וּב"ה אוֹמְרִים "בָּרוּךְ ה' יוֹם יוֹם":

וּבְמְכִילְתָּא אַחֶרֶת (מכילתא דרשב"י) שַׁמַּאי הַזָּקֵן אוֹמֵר זְכִירָה עַד שֶׁלֹּא תִּבֹּא, שְׁמִירָה מִשֶּׁתִּבֹּא, וּמַעֲשֶׂה בְּשַׁמַּאי הַזָּקֵן שֶׁלֹּא הָיָה זְכרוֹן שַׁבָּת זֶה מִפִּיו, לָקַח חֵפֶץ טוֹב אוֹמֵר זֶה לְשַׁבָּת, כְּלִי חָדָשׁ אוֹמֵר זֶה לְשַׁבָּת אֲבָל הִלֵּל הַזָּקֵן מִדָּה אַחֶרֶת הָיְתָה בּוֹ שֶׁהָיָה אוֹמֵר כָּל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. וַהֲלָכָה הִיא כְּדִבְרֵי ב"ה: וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אָמְרוּ (במכילתא כאן) שֶׁהִיא מִצְוָה שֶׁנִּזְכֹּר תָּמִיד בְּכָל יוֹם אֶת הַשַּׁבָּת שֶׁלֹּא נִשְׁכָּחֵהוּ וְלֹא יִתְחַלֵּף לָנוּ בְּשֹׁאָר הַיָּמִים, כִּי בְּזִכָּרוֹנוֹ אוֹתוֹ תָּמִיד יִזְכֹּר מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית בְּכָל עֵת, וְנוֹדֶה בְּכָל עֵת שֶׁיֵּשׁ לָעוֹלָם בּוֹרֵא, וְהוּא צִוָּה אוֹתָנוּ בָּאוֹת הַזֶּה כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ל"א:י"ג) "כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם" וְזֶה עִקַּר גָּדוֹל בֶּאֱמוּנַת הָאֵל:

וְטַעַם **לְקַדְּשׁוֹ** שֶׁיְּהֵא זִכָּרוֹנֵנוּ בּוֹ לִהְיוֹת קָדוֹשׁ בְּעֵינֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ ה' מְכֻבָּד" (ישעיה נח יג). וְהַטַּעַם, שֶׁתְּהֵא הַשְׁבִּיתָה בְּעֵינֵינוּ בַּעֲבוּר שֶׁהוּא יוֹם קָדוֹשׁ, לְהַפְנוֹת בּוֹ מֵעִסְקֵי הַמַּחְשָׁבוֹת וְהַבְלֵי הַזְּמַנִּים, וְלָתֵת בּוֹ עֹנֶג לְנַפְשֵׁנוּ בְּדַרְכֵי ה', וְלִלְכֶת אֶל הַחָכָמִים וְאֶל הַנְּבִיאִים לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי ה', כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ד':כ"ג) "מַדּוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת", שֶׁהָיָה דַּרְכָּם כֵּן, וְכָךְ אָמְרוּ רז"ל (ר"ה טז.) מִכְּלָל דִּבְחֹדֶשׁ וְשַׁבָּת בָּעֵי לְמֵיזַל. וְזֶה טַעַם שְׁבִיתַת הַבְּהֵמָה, שֶׁלֹּא תְּהֵא בְּלִבֵּנוּ מַחְשָׁבָה עָלֶיהָ: וּלְכָךְ אָמְרוּ זַ"ל (חולין ה) שֶׁהַשַּׁבָּת שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בע"ז, מִפְּנֵי שֶׁבָּהּ נָעִיד עַל כָּל עִקְרֵי הָאֱמוּנָה בַּחִדּוּשׁ וּבַהַשְׁגָּחָה וּבַנְּבוּאָה. וּבְמְכִילְתָּא (כאן) רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר, לֹא תְּהֵא מוֹנֶה כְּדַרְכָּךְ שֶׁהָאֲחֵרִים מוֹנִים, אֶלָּא תְּהֵא מוֹנֶה לְשֵׁם שַׁבָּת. וּפֵרוּשָׁהּ, שֶׁהַגּוֹיִם מוֹנִין יְמֵי הַשָּׁבוּעַ לְשֵׁם הַיָּמִים עַצְמָן, יִקְרְאוּ לְכָל יוֹם שֵׁם בִּפְנֵי

עַצְמוֹ, אוֹ עַל שְׁמוֹת הַמְשָׁרְתִים, כַּנּוֹצָרִים, אוֹ שֵׁמוֹת אֲחֵרִים שֶׁיִּקָּרְאוּ לָהֶם, וְיִשְׁרָאֵל מוֹנִים כָּל הַיָּמִים לְשֵׁם שַׁבָּת, אֶחָד בְּשַׁבָּת, שֵׁנִי בְּשַׁבָּת, כִּי זוֹ מִן הַמִּצְוָה שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בּוֹ לְזָכְרוֹ תָּמִיד בְּכָל יוֹם. וְזֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, וְכָךְ פֵּרֵשׁ ר"א: וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁזֶּהוּ מִדְרָשׁוֹ שֶׁל שַׁמַּאי הַזָּקֵן (במכילתא דרשב"י) שֶׁפֵּרֵשׁ מִצְוַת זָכוֹר עַד שֶׁלֹּא תָּבֹא, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא נִשְׁכָּחֵהוּ בְּשׁוּם פָּנִים, אֲבָל הִזְכִּירוּ בַּבָּרַיְתָא (בביצה טז:) עוֹד מִדַּת חֲסִידוּתוֹ שֶׁהָיָה הוּא מַזְכִּירוֹ גַּם בְּמַאֲכָלָיו וְאוֹכֵל לִכְבוֹד שַׁבָּת כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְהִלֵּל עָצְמוֹ מוֹדֶה בְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל שַׁמַּאי, אֲבָל הָיְתָה בּוֹ מִדָּה אַחֶרֶת בַּמַּאֲכָלִים מִפְּנֵי שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו הָיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְהָיָה בּוֹטֵחַ בַּה' שֶׁיְּזַמֵּין לוֹ לְשַׁבָּת מָנָה יָפָה מִכָּל הַיָּמִים:

אֲבָל לְרַבּוֹתֵינוּ עוֹד בּוֹ מִדְרָשׁ מִמִּלַּת "לְקַדְּשׁוֹ", שֶׁנְּקַדְּשֵׁהוּ בְּזִכָּרוֹן, כְּעִנְיַן "וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה" (ויקרא כה י), שֶׁהוּא טָעוּן קִדּוּשׁ ב"ד לוֹמַר בַּיּוֹבֵל מְקֻדָּשׁ מְקֻדָּשׁ, אַף כָּאן צִוָּה שֶׁנְּזַכֵּר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת בְּקִדּוּשֵׁנוּ אוֹתוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן) "לְקַדְּשׁוֹ", קַדְּשֵׁהוּ בִּבְרָכָה, מִכָּאן אָמְרוּ מְקַדְּשִׁין עַל הַיַּיִן בְּכְנִיסָתוֹ, אֵין לִי אֶלָּא לַיּוֹם, לַלַּיְלָה מִנַּיִן, ת"ל "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת" (שמות ל"א:י"ד), וְזֶהוּ קִדּוּשׁ הַיּוֹם, וְהוּא מִן הַתּוֹרָה, אֵינוֹ אַסְמַכְתָּא. וְכָךְ אָמְרוּ (ברכות כ:) נָשִׁים חַיָּבוֹת בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם דְּבַר תּוֹרָה, וְזֶה עַל קִדּוּשׁ הַלַּיְלָה, לְפִי שֶׁכָּל הַטָּעוּנִים קִדּוּשׁ מִתְקַדְּשִׁים בִּכְנִיסָתָן פַּעַם אַחַת, כְּגוֹן קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, וְקִדּוּשׁ הַיּוֹבֵל, אֲבָל בַּיּוֹם אַסְמַכְתָּא, וְאֵין אוֹמְרִים בּוֹ מְקַדֵּשׁ כְּלָל, שֶׁדַּיֵּנוּ בְּפַעַם אַחַת בִּכְנִיסָתוֹ. וְכֵן עַל הַיַּיִן אַסְמַכְתָּא וְאֵינוֹ קָבֵעַ כְּלָל: וּבַגְּמָרָא פְּסָחִים (קו) אָמְרוּ **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**, זָכְרֵהוּ עַל הַיַּיִן בִּכְנִיסָתוֹ, אֵין לִי אֶלָּא בַּיּוֹם, בַּלַּיְלָה מִנַּיִן, ת"ל **אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת**, הַאי תַּנָּא מַהְדַּר אַלֵּילְיָא וְנָסַב לֵיהּ קְרָא דִּימָמָא, וְעוֹד, עִקַּר קִדּוּשָׁא בַּלַּיְלָה הוּא, אֶלָּא הָכִי קָאָמַר, **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**, זָכְרֵהוּ עַל הַיַּיִן בִּכְנִיסָתוֹ, אֵין לִי אֶלָּא בַּלַּיְלָה בַּיּוֹם מִנַּיִן, ת"ל **אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת**. וְכֵן הַבְּרַיְתָא שֶׁבַּמְּכִילְתָּא יְתֵרֹץ בָּהּ אֵין לִי אֶלָּא בַּלַּיְלָה שֶׁהוּא עִקַּר הַקִּדּוּשׁ, לַיּוֹם מִנַּיִן וְכוּ', וְהוּא אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא. וּמִשָּׁם תִּלְמֹד שֶׁהַמִּצְוָה הַזֹּאת לְמִדָּה מִמִּלַּת "לְקַדְּשׁוֹ", אֲבָל **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת** מִצְוָה לְזָכְרוֹ תָּמִיד בְּכָל יוֹם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, אֶלָּא שֶׁכָּל מִצְוֹת הַזְּכִירָה בְּמִנְיַן אֶחָד בְּחֶשְׁבּוֹן רמ"ח מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ. וְדַע זֶה:

פסוק ט

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ עִנְיַן עֲבוֹדָה הִיא מְלָאכָה שֶׁאֵינָהּ לַהֲנָאַת הַגּוּף כְּאֹכֶל נֶפֶשׁ וְכֵיוֹצֵא בָּהּ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְכָל עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה" (שמות א יד), "כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה" (בראשית ד יב), "וְנֶעֱבָדְתָּם וְנִזְרַעְתֶּם" (יחזקאל לו ט), וְכַאֲשֶׁר אֶפְרֹשׁ עוֹד בע"ה (ויקרא כג ז). וּלְכָךְ אָמַר **שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד** אֶת הָאֲדָמָה, **וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ**, אֲשֶׁר הִיא לְצֹרֶךְ גּוּפְךָ וְלַהֲנָאָתְךָ, כְּעִנְיַן "אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ" (שמות ט"ז:כ"ג), וּבְשַׁבָּת לֹא תַעֲשֶׂה

שׁוּם מְלָאכָה: **אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ** הַקְּטַנִּים, הִזְהִירָנוּ בְּשַׁבָּת שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הַבָּנִים הַקְּטַנִּים מְלָאכָה לְדַעְתֵּנוּ וּבִרְצוֹנֵנוּ (שבת קכא.): **וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ** הָעֲבָדִים שֶׁמָּלוּ וְטָבְלוּ שֶׁחַיָּבִין בְּכָל דִּינֵי הַשַּׁבָּת כְּיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה יד) "לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ". וְאֵלּוּ חַיָּבִין בְּכָל הַמִּצְוֹת כַּנָּשִׁים, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (חגיגה ד.), וְרָאוּי הָיָה שֶׁיַּזְהִיר לָהֶם עַצְמָם, כִּי הֵם עַצְמָם מְצֻוִּים בַּשַּׁבָּת, אֶבָל דִּבֵּר הַכָּתוּב עִמָּנוּ מִפְּנֵי שֶׁהָעֲבָדִים בִּרְשׁוּתֵנוּ, לוֹמַר שֶׁשְּׁבִיתָתָם עָלֵינוּ, וְאִם לֹא נִמְנָעֵם אֲנַחְנוּ נֶעֱנָשִׁים עֲלֵיהֶם. וְעוֹד, בַּעֲבוּר שֶׁעִם יִשְׂרָאֵל יְדַבֵּר אֱלֹהִים בְּכָל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת:

פסוק י

וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט גֵּר שֶׁעַר לְעוֹלָם הוּא גֵּר תּוֹשָׁב שֶׁבָּא לָגוּר בְּשַׁעֲרֵי עִירֵנוּ וְקִבֵּל עָלָיו שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, וְהוּא הַנִּקְרָא "גֵּר אוֹכֵל נְבֵלוֹת" (ע"ז סד:) שֶׁאָמַר בּוֹ הַכָּתוּב (דברים יד כא) "לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ". וְלָכֵן לֹא הָיְתָה בּוֹ הַמִּצְוָה שֶׁיֹּאמַר לֹא תַעֲשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה הָאָזְרָח וְהַגֵּר, אֲבָל לָנוּ יְצִוָּה שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה לְצָרְכֵנוּ כַּקְּטַנִּים וְהַבְּהֵמָה, וְהוּא בְּעַצְמוֹ אֵין עָלָיו זֹאת הַמִּצְוָה, וְעֹשֶׂה מְלָאכָה לְעַצְמוֹ בְּשַׁבָּת. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (שמות כ"ג:י"ב) "וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר", הוּא גֵּר צֶדֶק שֶׁנִּתְיַהֵד וְחָזַר לְתוֹרָתֵנוּ, שֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ בַּשַּׁבָּת וְכֵן בְּכָל שְׁאָר הַמִּצְוֹת כַּאֲשֶׁר אָמַר "תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם" (במדבר טו טז), "וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ" (שם ט יד):

אֲבָל מָצָאנוּ לְרַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) שֶׁדָּרְשׁוּ בְּהֶפֶךְ, אָמְרוּ כִּי "וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ" עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הוּא גֵּר צֶדֶק, וְהוּא חַיָּב כָּמוֹנוּ בַּשְּׁבִיתָה, "וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר" (שמות כ"ג:י"ב) לְרַבּוֹת גֵּר תּוֹשָׁב הֶעָרֵל. וּרְצוֹנָם שֶׁיִּהְיֶה הַמַּזְהָר תְּחִלָּה הַגֵּר הַנִּמּוֹל שֶׁחַיָּב כָּמוֹנוּ, וְהַכָּתוּב הַשֵּׁנִי לְרַבּוֹת הֶעָרֵל. וּלְפִיכָךְ הֵקִשׁ לַבְּהֵמָה, שֶׁאָמַר (שם) "לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר", צִוָּנוּ בִּשְׁבִיתַת כֻּלָּם בְּשָׁוֶה, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ לָנוּ, וְיַעֲשׂוּ כִּרְצוֹנָם לְעַצְמָם, וְכֵן יִהְיוּ הָעֶבֶד וְהַגֵּר הַנִּזְכָּרִים בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שָׁוִים, וְחַיָּבִים בְּכָל דִּין הַשַּׁבָּת כָּמוֹנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ה יד) "לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ":

פסוק יא

בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ אָמַר שֶׁיִּהְיֶה יוֹם הַשַּׁבָּת מְבֹרָךְ וְקָדוֹשׁ, כִּי צִוָּה בַּזְּכִירָה לְבָרֵךְ אוֹתוֹ וּלְהַדְּרוֹ, וְצִוָּה בַּשְּׁבִיתָה שֶׁיִּהְיֶה לָנוּ קָדוֹשׁ וְלֹא נַעֲשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה. ור"א אָמַר כִּי בֵּרַךְ ה' הַיּוֹם הַזֶּה וְקִדְּשׁוֹ, שֶׁזִּמֵּן אוֹתוֹ לְקַבֵּל בּוֹ הַנֶּפֶשׁ תּוֹסֶפֶת חָכְמָה יוֹתֵר מִכָּל הַיָּמִים: וְדֶרֶךְ הָאֱמֶת כְּתַבְתִּיו (בבראשית ב ב) בְּפָסוּק "וַיְכַל", וּמִשָּׁם תַּשְׂכִּיל וְתִבְיַן **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'** לֹא יֶחְסַר בֵּי"ת, אֲבָל "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ" (שמות ל"א:י"ז):

פסוק יב

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ הִנֵּה הַשִּׁלִּים כָּל מַה שֶּׁאָנוּ חַיָּבִין בְּדִבְרֵי הַבּוֹרֵא בְּעַצְמוֹ וּבְכִבּוּדוֹ, וְחָזַר לְצַוּוֹת אוֹתָנוּ בְּעִנְיְנֵי הַנִּבְרָאִים, וְהִתְחִיל מִן הָאָב שֶׁהוּא לְתוֹלְדוֹתָיו כְּעִנְיַן בּוֹרֵא מִשְׁתַּתֵּף בַּיְצִירָה, כִּי הַשֵּׁם אָבִינוּ הָרִאשׁוֹן, וְהַמּוֹלִיד אָבִינוּ הָאַחֲרוֹן, וּלְכָךְ אָמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה טז) כַּאֲשֶׁר צִוְּיתְךָ בְּכִבּוּדֵי כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ בְּכִבּוּד הַמִּשְׁתַּתֵּף עִמִּי בִּיצִירָתְךָ. וְלֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב הַכָּבוֹד, שֶׁהוּא נִלְמָד מִן הַכָּבוֹד הַנֶּאֱמָר לְמַעְלָה בָּאָב הָרִאשׁוֹן יִתְבָּרַךְ, שֶׁיּוֹדֶה בּוֹ שֶׁהוּא אָבִיו וְלֹא יְכַפֵּר בּוֹ לֵאמֹר עַל אָדָם אַחֵר שֶׁהוּא אָבִיו, וְלֹא יַעַבְדֶנּוּ כְּבֶן לִירֻשָּׁתוֹ, אוֹ לְעִנְיַן אַחֵר שֶׁיְּצַפֶּה מִמֶּנּוּ, וְלֹא יִשָּׂא שֵׁם אָבִיו וְיִשָּׁבַע בְּחַיֵּי אָבִיו לַשָּׁוְא וְלַשֶּׁקֶר. וְיִכָּנְסוּ בִּכְלַל הַכָּבוֹד דְּבָרִים אֲחֵרִים, כִּי בְּכָל כִּבּוּדוֹ נִצְטַוֵּינוּ, וּמְפֹרָשִׁים הֵם בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (קדושין לא:), וּכְבָר אָמְרוּ (שם ל:) שֶׁהַקֵּשׁ כִּבּוּדוֹ לִכְבוֹד הַמָּקוֹם: וְכַאֲשֶׁר הַמִּצְוָה הַזֹּאת הִיא בַּתַּחְתּוֹנִים, כֵּן נָתַן שְׂכָרָהּ בָּאֲרִיכוּת יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן לָנוּ. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (קידושין לט:) עִנְיַן הַכָּתוּב **לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה**, יַבְטִיחַ כִּי בַּמִּצְוָה הַזֹּאת יִהְיוּ כָּל יְמוֹתֵינוּ אֲרֻכִּים, כִּי יְמַלֵּא הַשֵּׁם יְמֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִהְיוּ אֲרֻכִּים בָּעוֹלָם הַבָּא שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ, וְתִהְיֶה יְשִׁיבָתֵנוּ לָעַד עַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה שֶׁיִּתֵּן לָנוּ, וּבְמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה טז) פֵּרֵשׁ "לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה", וְהִנֵּה הֵם שְׁתֵּי הַבְטָחוֹת:

פסוק יג

לֹא תִרְצָח לֹא תִנְאָף לֹא תִגְנֹב אָמַר, הִנֵּה צִוִּיתִיךָ לְהוֹדוֹת שֶׁאֲנִי בּוֹרֵא אֶת הַכֹּל בַּלֵּב וּבְמַעֲשֶׂה, וּלְכַבֵּד הָאָבוֹת בַּעֲבוּר שֶׁהֵם מִשְׁתַּתְּפִים בַּיְצִירָה, אִם כֵּן הַשֹּׁמֵר פֶּן תַּחֲבֹל מַעֲשֵׂה יָדַי וְתִשְׁפֹּךְ דַּם הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי לְכִבּוּדִי וּלְהוֹדוֹת לִי בְּכָל אֱלֶה, **וְלֹא תִנְאָף** אֵשֶׁת רֵעֶךָ, כִּי תְחַבֵּל עִנְיַן כְּבוֹד הָאָבוֹת לְכָפֹר בָּאֱמֶת וּלְהוֹדוֹת בַּשֶּׁקֶר, כִּי לֹא יֵדְעוּ אֶת אֲבִיהֶם וְיִתְּנוּ כְּבוֹדָם לְאַחֵר, כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ עוֹבְדֵי ע"ז "אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה" (ירמיה ב כז), וְלֹא יָדְעוּ אֲבִיהֶם שֶׁבְּרָאָם מֵאַיִן. וְאַחַר כֵּן הִזְהִיר **לֹא תִגְנֹב** נֶפֶשׁ, כִּי הוּא כְּמוֹ כֵן גּוֹרֵם כָּזֹאת, וְכֵן סָדֵר הַמִּצְוֹת בְּחוּמָרָן וְעָנְשָׁן כָּךְ הוּא, אַחַר ע"ז שְׁפִיכוּת דָּמִים, וְאַחֲרֵי כֵּן גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְאַחַר כָּךְ הִזְהִיר גְּנֵבַת נֶפֶשׁ וְעֵדוּת שֶׁקֶר וְגָזֵל. וּמִי שֶׁלֹּא יַחְמֹד לֹא יַזִּיק לְעוֹלָם לַחֲבֵרוֹ. וְהִנֵּה הַשִּׁלִּים כָּל מַה שֶּׁאָדָם חַיָּב בְּשֶׁל חֲבֵרוֹ. וְאַחַר כֵּן יָבֹאר הַמִּשְׁפָּטִים בִּפְרָט, כִּי הַמִּתְחַיֵּב לַחֲבֵרוֹ בְּמִשְׁפָּט מִן הַמִּשְׁפָּטִים אִם לֹא יַחְמֹד וְלֹא יִתְאַוֶּה לְמָה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ יְשַׁלֵּם מַה שֶּׁעָלָיו:

וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ:א') (בהקדמה לעשרת הדברות) כִּי אָחַז הַכָּתוּב דֶּרֶךְ אֶרֶץ לֵאמֹר תְּחִלָּה בַּיִת רֵעֶךָ, כִּי הַמַּשְׂכִּיל יַקְדִּים לִהְיוֹת לוֹ בַּיִת וְאַחֲרֵי כֵּן יִקַּח אִשָּׁה לַהֲבִיאָהּ אֶל בֵּיתוֹ, וְאַחֲרֵי כֵּן יִקְנֶה עֶבֶד וְאָמָה, וּבְמִשְׁנֵה תּוֹרָה הִזְכִּיר הָאִשָּׁה תְּחִלָּה, כִּי הַבַּחוּרִים יִתְאַוּוּ לְשֵׂאת אִשָּׁה תְּחִלָּה. אוֹ שֶׁחָמְדַת הָאִשָּׁה הָאִסּוּר הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם. וְהִנֵּה

עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת חֲמִשָּׁה בְּכָבוֹד הַבּוֹרֵא וַחֲמִשָּׁה לְטוֹבַת הָאָדָם, כִּי **כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ** כְּבוֹד הָאֵל, כִּי לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא צִוָּה לְכַבֵּד הָאָב הַמִּשְׁתַּתֵּף בַּיְצִירָה, וְנִשְׁאֲרוּ חֲמִשָּׁה לָאָדָם בְּצָרְכּוֹ וְטוֹבָתוֹ:

וְהִנֵּה הִזְכִּיר בְּקִצָּת הַדִּבְּרוֹת גְּמוּלָם, וּבְקִצָּתָם לֹא הִזְכִּיר, כִּי בַּדִּבּוּר הַשֵּׁנִי **אֵל קַנָּא**, בַּשְּׁלִישִׁי **כִּי לֹא יְנַקֶּה**, בַּחֲמִישִׁי **לְמַעַן יַאֲרִיכוּן**, וְלֹא הִזְכִּיר בָּאֲחֵרִים עֹנֶשׁ אוֹ שָׂכָר וְהָיָה זֶה, כִּי הַחֲמִשָּׁה דְּבָרִים הָאֲחֵרוֹנִים טוֹבַת הָאָדָם הֵם, וְהִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו. אֲבָל בע"ז צָרִיךְ אַזְהָרַת עֹנֶשׁ לַחֹמֶר הַגָּדוֹל שָׁבָּהּ, וְהוּא לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא: וְהַנִּרְאֶה אֵלַי כִּי אָמַר **אֵל קַנָּא**, עַל **לֹא יִהְיֶה לְךָ**, וְאָמַר **וְעֹשֶׂה חֶסֶד**, עַל **אָנֹכִי**, כִּי הָעֹנֶשׁ יָבֹא עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְהַשָּׂכָר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְקַבָּלַת מַלְכוּת הָאֵל וְאַזְהָרַת עֲבוֹדַת זוּלָתוֹ עִנְיָן אֶחָד, וְהִשְׁלִים הַדָּבָר וְאָחַר כָּךְ הִזְהִיר עַל הָעוֹבֵר, וְהִבְטִיחַ בַּשָּׂכָר עַל הָעוֹשֶׂה. וְהִזְהִיר בִּשְׁבוּעַת שָׁוְא בְּעֹנֶשׁ **לֹא יְנַקֶּה**, וְלֹא הִזְכִּיר בַּשַּׁבָּת גְּמוּל כְּלָל, וְלֹא אָמַר עַל הַמְחַלֵּל הַשַּׁבָּת עֹנֶשׁ הַכָּרֵת אוֹ עֹנֶשׁ אַחֵר זוּלָתוֹ, וְלֹא הִזְכִּיר שָׂכָר עַל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת מֵחֲלִלוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהַשַּׁבָּת נִכְלָל בִּשְׁתֵּי מִצְוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, כִּי הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת מֵעִיד עַל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וּמוֹדֶה בְּמִצְוַת **אָנֹכִי**, וְהַמְחַלְּלוֹ מַכְחִישׁ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וּמוֹדֶה בְּקַדְמוּת הָעוֹלָם לְהַכְחִישׁ בְּמִצְוַת **אָנֹכִי**, וְהִנֵּה הוּא בְּכְלָל **אֵל קַנָּא פֹּקֵד**, וּבְכְלָל **וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים** וּבַדִּבּוּר הַחֲמִישִׁי בְּכָבוֹד הָאָבוֹת הִזְכִּיר שָׂכָר כִּי הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה:

וְהַנִּרְאֶה בְּמִכְתַּב הַלּוּחוֹת שֶׁהָיוּ הֶחָמֵשׁ רִאשׁוֹנוֹת בְּלוּחַ אֶחָד שֶׁהֵם כְּבוֹד הַבּוֹרֵא כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי, וְהֶחָמֵשׁ הַשְּׁנִיּוֹת בְּלוּחַ אֶחָד, שֶׁיִּהְיוּ חָמֵשׁ כְּנֶגֶד חָמֵשׁ, כְּעִנְיָן שֶׁהִזְכִּירוּ בְּסֵפֶר יְצִירָה (א ג) בְּעֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה כְּמִסְפַּר עֶשֶׂר אֶצְבָּעוֹת, חָמֵשׁ כְּנֶגֶד חָמֵשׁ, וּבְרִית יָחִיד מְכֻוָּנֶת בָּאֶמְצַע. וּמִזֶּה יִתְבָּרֵר לְךָ לָמָּה הָיוּ שְׁתַּיִם, כִּי עַד **כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ** הוּא כְּנֶגֶד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, וּמִכָּאן וְאֵילָךְ כְּנֶגֶד תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְנִרְאֶה שֶׁלָּזֶה רָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל שֶׁאָמְרוּ (תנחומא עקב י) שְׁתֵּי לוּחוֹת כְּנֶגֶד שָׁמַיִם וָאָרֶץ וּכְנֶגֶד חָתָן וְכַלָּה וּכְנֶגֶד שְׁנֵי שׁוֹשְׁבִינִין וּכְנֶגֶד שְׁנֵי עוֹלָמִים. וְכָל זֶה רָמֵז אֶחָד, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין הַסּוֹד:

פסוק טו

וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּעַת הַמְפָרְשִׁים שֶׁהָיָה זֶה אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, וְהוּא שֶׁאָמַר (דברים ה כ-כב) "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְגוֹ' אִם יֹסְפִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' עוֹד וָמָתְנוּ" וְגוֹ'. וְאֵין כֵּן דַּעְתִּי, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר בָּכָאן "וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים", וְלֹא אָמַר "עוֹד", וּמֹשֶׁה אָמַר בָּכָאן "אַל תִּירָאוּ", וְשָׁם נֶאֱמַר (שם ה כה) "הֵיטִיבוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ". וְעוֹד, כִּי בָּכָאן לֹא סִפֵּר שֶׁיִּפְחֲדוּ רַק מִן הַקּוֹלוֹת וְהַלַּפִּידִים וּמִן הָהָר שֶׁהוּא עָשַׁן, וְשָׁם פָּחֲדוּ מִדִּבּוּר הַשְּׁכִינָה, שֶׁאָמְרוּ "כִּי מִי כָל

בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי" (שם ה כג). וְעוֹד, כִּי בְּכָאן (שמות כ':כ"א) אָמַר "וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל", וְלֹא אָמַר שֶׁבָּא בְּתוֹכוֹ:

וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי בְּפָרְשָׁה וּבְסִדּוּר הָעִנְיָן, כִּי **וְכָל הָעָם רוֹאִים וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה** הָיָה קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, וּמִתְּחִלָּה הִזְכִּיר כַּסֵּדֶר כָּל דִּבְרֵי הָאֱלֹהִים מַה שֶּׁצִּוָּה לְמֹשֶׁה בְּהַגְבָּלַת הָהָר וְאַזְהָרַת הָעָם וַעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְעַתָּה חָזַר וְהִזְכִּיר דִּבְרֵי הָעָם אֶל מֹשֶׁה וְאָמַר כִּי מֵעֵת שָׁרְאוּ אֶת הַקּוֹלוֹת וְאֶת הַלַּפִּידִם נָעוּ לְאָחוֹר וְעָמְדוּ מֵרָחוֹק יוֹתֵר מִגְּבוּל הָהָר אֲשֶׁר הִגְבִּיל מֹשֶׁה:

וְהַסֵּדֶר בַּדְּבָרִים, כִּי בַּבֹּקֶר הָיוּ קוֹלוֹת וּבְרָקִים וְקוֹל שׁוֹפָר חָזָק (שמות י"ט:ט"ז) וַעֲדַיִן לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה, כְּעִנְיַן "וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים מְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי ה' לֹא בָרוּחַ ה'" (מלכים א י"ט:י"א), וְחָרְדוּ הָעָם בַּמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם תַּחֲנוֹתָם (שמות י"ט:ט"ז), וּמֹשֶׁה חִזֵּק לִבָּם וְהוֹצִיאָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר (שם יז), וּבְהָיוֹתָם שָׁם בְּתַחְתִּית הָהָר מְצַפִּים וּמִתְיַצְּבִים יָרַד ה' עַל הָהָר בָּאֵשׁ (שם יח), וַיַּעַל עָשָׁן עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל (דברים ד יא), וְחָרַד הָהָר עַצְמוֹ וְנִזְדַּעְזַע (שמות י"ט:י"ח) כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בָּרַעַשׁ הַנִּקְרָא "זַלְזָלָה" אוֹ יוֹתֵר מִכֵּן, וְכֵן כָּתוּב (תהלים קיד ד) "הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן", וְאֵינֶנּוּ מָשָׁל, כַּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מָשָׁל "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר" (שם ג), וְנִתְחַזֵּק קוֹל הַשּׁוֹפָר מְאֹד (שמות י"ט:י"ט), אָז רָאוּ הָעָם וַיָּנֻעוּ לְאָחוֹר וַיַּעַמְדוּ מֵרָחוֹק (כאן) יוֹתֵר מִן הַגְּבוּל, וְאָז אָמְרוּ אֵלָיו כֻּלָּם שֶׁלֹּא יְדַבֵּר עִמָּהֶם הָאֱלֹהִים כְּלָל פֶּן יָמוּתוּ, כִּי בַּמַּרְאָה נֶהֱפְכוּ צִיֵּרֵיהֶם עֲלֵיהֶם וְלֹא עָצְרוּ כֹּחַ (דניאל י טז), וְאִם יִשְׁמְעוּ הַדִּבּוּר יָמוּתוּ, וּמֹשֶׁה חִזְּקָם וְאָמַר לָהֶם "אַל תִּירָאוּ" (שמות כ':כ'), וְשָׁמְעוּ אֵלָיו וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחוֹק בְּמַעֲמָדָם (שמות כ':כ"א), כִּי לֹא רָצוּ בְּכָל דְּבָרָיו לְהִתְקָרֵב אֶל הַגְּבוּל, וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל (שם), לֹא בָּא בְּתוֹכוֹ, וְאָז דִּבֵּר אֱלֹהִים עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת:

וְאַחַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת לֹא הִזְכִּיר כָּאן מַה שֶּׁאָמְרוּ הַזְּקֵנִים לְמֹשֶׁה, כִּי רָצָה לְבָאֵר כַּסֵּדֶר הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים, אֲבָל בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה כ) הִזְכִּיר מֹשֶׁה כִּי אַחֲרֵי הַדִּבְּרוֹת קָרְבוּ אֵלָיו כָּל רָאשֵׁי שִׁבְטֵיהֶם וּזְקֵנֵיהֶם וְאָמְרוּ לוֹ "אִם יֹסְפִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ", כִּי שִׁעַרְנוּ בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ שֶׁלֹּא נוּכַל עוֹד לִסְבֹּל מַשָּׂא דִּבֵּר ה' אֱלֹהִים, כִּי חָשְׁבוּ שֶׁיִּרְצֶה הָאֱלֹהִים לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּל הַמִּצְוֹות, וּלְכָךְ אָמְרוּ "קְרַב אַתָּה וּשְׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ" (שם כד), וְהקב"ה הוֹדָה לְדִבְרֵיהֶם וְאָמַר "הֵיטִיבוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ", כִּי כֵן הָיָה הַחֵפֶץ לְפָנָיו שֶׁלֹּא יַשְׁמִיעֵם רַק עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְהַיִּרְאָה יִשָּׁרֶה לְפָנָיו:

וַיָּנֻעוּ עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) אֵין נוֹעַ בְּכָאן אֶלָּא זִיעַ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה כד כ) "נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר", וְאִם כֵּן יֹאמַר כִּי נִזְדַּעְזְעוּ, וּמִפַּחְדָּם חָזְרוּ עוֹד לְאָחוֹר וְעָמְדוּ

מֵרָחוֹק. וְעַל דַּעַת בַּעֲלֵי הַפְּשָׁט **וַיָּנֻעוּ** שֶׁנָּעוּ מִמְּקוֹמָם לַאֲחוֹרֵיהֶם וְעָמְדוּ מֵרָחוֹק, מִלְּשׁוֹן "נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ" (בראשית ד ב), וְכֵן "וְיִנְעֵם בַּמִּדְבָּר" (במדבר לב יג):

פסוק טז

וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים הִשְׁגִּיחַ הָרַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ב לג) בְּאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ׳:ט"ז) שָׁתִּרְגֵּם **וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלָהִים** - "וְאַל יְתַמַּלֵּל עִמָּנָא מִן קֳדָם ה'", וְלֹא עָשָׂה כֵן בִּשְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת, כִּי תִּרְגֵּם "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (שמות כ׳:א') - "וּמַלֵּל ה'", וְכֵן בְּכָל מָקוֹם "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה" - "וּמַלֵּל ה'", וְהַטַּעַם אָצְלוֹ, כִּי הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן אע"פ שֶׁשָּׁמְעוּהוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֵין מַעֲלָתָם בּוֹ כְּמַעֲלַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ. וא"כ כְּדַעְתּוֹ לָמָּה תִּרְגֵּם "כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" (שמות כ׳:כ"ב) - "מִלֵּילִית עִמְּכוֹן", וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "אִתְמַלַּל מִן קֳדָמַי עִמְּכוֹן", וְכֵן בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה יט) "אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהַלְכֶם", תִּרְגֵּם אוֹתוֹ "מַלֵּל ה'", וְכֵן אָמְרוּ הֵם "וְאֶת קוֹלוֹ שְׁמַעְנוּ" (שם כא), וְתִרְגֵּם "יָת קָל מֵימְרֵהּ שְׁמַעְנָא יוֹמָא דֵּין חֲזֵינָא אֲרֵי יְמַלֵּל ה' עִם אֱנָשָׁא", וְכֵן "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם" (שם ד) - "מַלֵּל ה'", וְעוֹד, שֶׁהֲרֵי תִּרְגֵּם "וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל" (לעיל יט יט) - "וּמֵן קֳדָם ה' מִתְעַנֵּי לֵיהּ בְּקָל", וּכְבָר בָּא בִּלְשׁוֹן הַתּוֹרָה כֵּן בְּמֹשֶׁה עַצְמוֹ, "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו" (במדבר ז פט), וְתַרְגּוּמוֹ "מִתְמַלֵּל", וְכֵן "יֶרֶד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם מֹשֶׁה" (שמות ל"ג:ט') "וּמִתְמַלֵּל":

אֲבָל הַטַּעַם לְאוּנְקְלוֹס מִבֹּאר, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בְּכָל מַתַּן תּוֹרָה דִּבּוּר הַשֵּׁם לְיִשְׂרָאֵל רַק מִתּוֹךְ הָאֵשׁ (דברים ה כא), וּמִן הָאֵשׁ שָׁמְעוּ, וְהוּא מַה שֶּׁהִשְׁגִּיחוּ הֵם, וְכֵן "כִּי מִן הַשָּׁמַיִם" (שמות כ׳:י"ט) עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, מִתּוֹךְ הַשָּׁמַיִם, וְהוּא מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בִּשְׁוָה, וּכְבָר נִתְבָּאֵר עִנְיָנוֹ (רמב"ן על שמות י"ט:כ'). וְהִנֵּה כְּשֶׁרָאָה אוּנְקְלוֹס בְּכָאן **וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים** שֶׁלֹּא הֻזְכַּר בּוֹ מְחִצָּה, לֹא רָאָה לְתַרְגֵּם בּוֹ "וְלֹא יְמַלֵּל עִמָּנָא ה'", וְאֵין בִּלְשׁוֹנוֹ כִּנּוּי לְמִלַּת "אֱלֹהִים", וּלְכָךְ שָׁלַל בְּכָאן מֵהֶם הַדִּבּוּר מַמָּשׁ:

וּמִן הַמַּפְלָא בְּחָכְמַת אוּנְקְלוֹס שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בְּמַעֲמַד הַר סִינַי "יְקָרָא דַּה'" אוֹ "מֵימְרָא דַּה'", וְתִרְגֵּם "הָא אֲנָא מְתְגְּלֵי לָךְ" (שם ט), "יִתְגְּלֵי ה' לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי" (שם יא), "דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי" (שם יח), "וְאִתְגְּלִי ה' עַל טוּרָא דְסִינַי" (שם כ), וְלֹא תִּרְגֵּם "וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַּה'" כַּאֲשֶׁר הוּא מְתַרְגֵּם תְּחִלָּה "הַר הָאֱלֹהִים" (שמות ג׳:א') "טוּרָא דְּאִיתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּה'", כֵּן עָשָׂה בְּכָל מָקוֹם שֶׁהִזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד בַּיְרִידָה הַזֹּאת. אֲבָל כַּאֲשֶׁר יַזְכִּיר הַכָּתוּב "אֱלֹהִים" תִּרְגֵּם "לִקְרַאת הָאֱלֹהִים" (תרגום אונקלוס על שמות י"ט:י"ז) "לְקֳדָמוּת מֵימְרָא דַּה'", וְתִרְגֵּם "בָּא הָאֱלֹהִים" (כ יז) "יִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַּה'", וְלֹא אָמַר "יִתְגְּלֵי לְכוֹן ה'", "דְּתַמָּן יְקָרָא דַּה'" (שם יח), וְכֵן אָמַר "וּמֵן קֳדָם ה' מִתְעַנֵּי לֵיהּ בְּקָל" (לעיל יט יט), וְכָל

זֶה מְבֹאָר וּמְפֹרָשׁ לְמִי שֶׁיַּשְׂכִּיל דְּבָרֵינוּ הַמְפֹרָשִׁים לְמַעְלָה (יט כ). וְכֵן רָאִיתִי בְּנָסְחָאוֹת מְדֻקְדָּקוֹת "וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים" (שמות כ"ד:י"ג) "וְסִלֵּק מֹשֶׁה לְטוּרָא דַּה"", כִּי אַחֲרֵי מַתַּן תּוֹרָה יֹאמַר כֵּן, וּכְתִיב "וַיִּסְעוּ מֵהַר ה'" (במדבר י לג):

פסוק יז

כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים לְגַדֵּל אֶתְכֶם בְּעוֹלָם שֶׁיֵּצֵא לָכֶם שֵׁם בַּגּוֹיִם שֶׁהוּא בְּכִבּוּדוֹ נִגְלָה עֲלֵיכֶם. **נַסּוֹת**, לְשׁוֹן הֲרָמָה וּגְדֻלָּה, כְּמוֹ "הָרִימוּ נֵס" (ישעיה סב י), "כַּנֵּס עַל הַגִּבְעָה" (שם ל יז), שֶׁהוּא זָקוּף, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ':י"ז). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן. אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר, כִּי **לְבַעֲבוּר** הַרְגִּילְכֶם בֶּאֱמוּנָתוֹ **בָּא הָאֱלֹהִים**, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהֶרְאָה לָכֶם גְּלוּי הַשְׁכִינָה נִכְנְסָה אֱמוּנָתוֹ בִּלְבַבְכֶם לְדָבְקָה בוֹ, וְלֹא תִפָּרֵד נַפְשְׁכֶם מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם, וּלְמַעַן **תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם** בִּרְאוֹתְכֶם כִּי הוּא לְבַדּוֹ הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וְתִירְאוּן מִמֶּנּוּ יִרְאָה גְּדוֹלָה. אוֹ יֹאמַר, שֶׁתִּהְיֶה עַל פְּנֵיכֶם יִרְאַת הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְלֹא תֶחֱטְאוּ מִיִּרְאַתְכֶם מִמֶּנָּה. וְיִהְיֶה הַלְשׁוֹן מִן "וַיֹּאֶל לָלֶכֶת כִּי לֹא נִסָּה, וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל שָׁאוּל לֹא אוּכַל לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי" (שמואל א י"ז:ל"ט), כְּעִנְיַן רְגִילוּת:

וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ג כד) כִּי אֹמַר לָהֶם **אַל תִּירָאוּ**, כִּי זֶה אֲשֶׁר רְאִיתֶם הָיָה שֶׁכְּשֶׁיְּנַסֶּה ה' אֱלֹהִים אֶתְכֶם לְהוֹדִיעַ עֶרֶךְ אֱמוּנָתְכֶם, וְיִשְׁלַח לָכֶם נְבִיא שֶׁקֶר שֶׁיִּרְצֶה לְסִתֹּר מַה שֶּׁשְּׁמַעְתֶּם, לֹא תִּמְעַד אֲשׁוּרֵיכֶם לְעוֹלָם מִדֶּרֶךְ הָאֱמֶת, כִּי כְּבָר רְאִיתֶם הָאֱמֶת בְּעֵינֵיכֶם. וְאִם כֵּן יֹאמַר, בַּעֲבוּר שֶׁיּוּכַל לְנַסּוֹת אֶתְכֶם לֶעָתִיד **בָּא הָאֱלֹהִים** עַתָּה כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ עוֹמְדִים לוֹ בְּכָל נְסָיוֹן: וְעַל דַּעְתִּי הוּא נְסָיוֹן מַמָּשׁ, יֹאמַר, הִנֵּה רָצָה הָאֱלֹהִים לְנַסּוֹתְכֶם הֲתִשְׁמְרוּ מִצְוֹתָיו כִּי הוֹצִיא מִלִּבְּכֶם כָּל סָפֵק, וּמֵעַתָּה יִרְאֶה הַיִּשְׁכֶם אוֹהֲבִים אוֹתוֹ וְאִם תַּחְפְּצוּ בּוֹ וּבְמִצְוֹתָיו. וְכֵן כָּל לְשׁוֹן נִסָּיוֹן - בְּחִינָה, "לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי" (שמואל א י"ז:ל"ט), לֹא בָּחַנְתִּי נַפְשִׁי מֵעוֹלָם לָלֶכֶת בָּהֶם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הַנִּסָּיוֹן הַזֶּה בְּטוֹבָה, כִּי הָאָדוֹן פַּעַם יְנַסֶּה עַבְדּוֹ בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה לָדַעַת אִם יִסְבְּלֶנָּה לְאַהֲבָתוֹ, וּפַעַם יֵיטִיב עִמּוֹ לָדַעַת אִם יִגְמֹל אוֹתוֹ בַּטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִמּוֹ לְהוֹסִיף לַאֲדוֹנָיו עֲבוֹדָה וְכִבּוּד, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים (שמו"ר לא כ) אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁעוֹמֵד בְּנִסְיוֹנָיו, שֶׁאֵין לְךָ בְּרִיָּה שֶׁאֵין הקב"ה מְנַסֶּה אוֹתָהּ, הֶעָשִׁיר מְנַסֶּה אוֹתוֹ אִם תִּהְיֶה יָדוֹ פְּתוּחָה לַעֲנִיִּים, הֶעָנִי מְנַסֶּה אוֹתוֹ אִם יוּכַל לְקַבֵּל יִסּוּרִין וְכוּ'. וּלְךָ אָמַר הַכָּתוּב, הֵטִיב לָכֶם הָאֱלֹהִים לְהַרְאוֹתְכֶם אֶת כְּבוֹדוֹ, אֲשֶׁר לֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי, לְנַסּוֹתְכֶם אִם תִּגְמְלוּ לְפָנָיו כַּטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר "הַלֹּה' תִּגְמְלוּ זֹאת" (דברים לב ו), וְאָמַר "רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם" (עמוס ג ב), כִּי הָעַמִּים אֵינָם חַיָּבִים לִי כָּכֶם אֲשֶׁר יָדַעְתִּי אֶתְכֶם פָּנִים בְּפָנִים:

פסוק יט

אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם צִוּוּי שֶׁיֹּאמַר לָהֶם אַחֲרֵי שֶׁרְאִיתֶם בְּעֵינֵיכֶם כִּי **מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם** וַאֲנִי הוּא הָאָדוֹן בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, אַל תְּשַׁתְּפוּ עִמִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב כִּי אֵין לָכֶם צֹרֵךְ אִתִּי אֶל עֶזֶר אַחֵר, וְשִׁעוּר הַכָּתוּב, לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְלֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלֹהֵי זָהָב. וּלְדַעְתִּי פֵּרוּשׁוֹ לֹא תַעֲשׂוּן אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אִתִּי, וְלֹא תַּעֲשׂוּ לָכֶם כְּלָל, הִזְהִיר מִן הָאֱמוּנָה בָּהֶם, וְחָזַר וְהִזְהִיר מִן הָעֲשִׂיָּה לְבַדָּהּ, כְּעִנְיַן "וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא תָקִימוּ לָכֶם" (ויקרא כו א):

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת טַעַם "אִתִּי" כְּטַעַם "עַל פָּנַי", וּכְבָר רָמַזְתִּי פֵּרוּשׁוֹ (רמב"ן על שמות כ':ג'):

וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ':י"ט) **כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם**, וְכָתוּב אַחֵר אוֹמֵר "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי" (לעיל יט כ), בָּא הַשְׁלִישִׁי לְהַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם, "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה" (דברים ד לו), כְּבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם וְאִשּׁוֹ וּגְבוּרָתוֹ בָּאָרֶץ, זֶהוּ לְשׁוֹן הָרַב. וְאֵינֶנּוּ מְכֻוָּן. אֲבָל הֶכְרֵעַ הַפְּסוּקִים מְדֻרָשׁ חֲכָמִים הוּא (מכילתא כאן), וְאֱמֶת הוּא כִּי הַשֵּׁם בַּשָּׁמַיִם וּכְבוֹדוֹ בְּהַר סִינַי כִּי בָּאֵשׁ ה', וְכָתוּב "וְעַל הַר סִינַי יָרַדְתָּ וְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשָּׁמָיִם" (נחמיה ט יג), וְהַמִּקְרָאוֹת כֻּלָּן מְבֹאָרוֹת בִּלְשׁוֹנָן לְכָל יוֹדֵעַ, וּכְבָר בֵּאַרְתִּי הַכֹּל לְמַעְלָה (לעיל יט כ). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות כ':י"ט) כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לֵב יָבִין הַטַּעַם בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (שמות לג כא). וְדִבְרֵי פִּי חָכָם חֵן (קהלת י יב):

פסוק כא

מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי פֵּרֵשׁ ר"א (אבן עזרא על שמות כ':כ"א) כִּי אָמַר **לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב** לְקַבֵּל כֹּחַ עֶלְיוֹנִים בְּצוּרָתָם לִהְיוֹת אֶמְצָעִיִּים בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, כִּי **בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבֹא אֵלֶיךָ** אֲנִי בִּכְבוֹדִי **וּבֵרַכְתִּיךָ**, אֵין לְךָ צֹרֶךְ לְאֶמְצָעִי כְּלָל. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) בַּמִּזְבָּחוֹת, שֶׁהֵם הַנַּעֲשִׂים בַּמִּשְׁכָּן וּבַמִּקְדָּשׁ, הִזְכִּיר מִצְוַת הַמִּזְבָּחוֹת בָּאֲדָמָה וּבָאֲבָנִים לֵאמֹר שֶׁיַּעֲשׂוּ גַּם כֵּן הַמִּזְבָּחוֹת לַשֵּׁם לְבַדּוֹ, וְשָׁם יִזְבְּחוּ הָעוֹלוֹת וְהַשְּׁלָמִים, וְלֹא לַשֵּׁדִים עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה, וּבְכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יַזְכִּירוּ אֶת שְׁמוֹ יָבֹא בִּכְבוֹדוֹ עֲלֵיהֶן לְשַׁכֵּן שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם וּלְבָרֵךְ אוֹתָם:

פסוק כב

וְטַעַם **וְאִם** בְּמִצְוַת חוֹבָה, לוֹמַר, אִם יַגִּיעַ הַזְּמַן שֶׁתִּזְכּוּ לָרֶשֶׁת הָאָרֶץ וְלִבְנוֹת לִי מִזְבַּח אֲבָנִים בְּבֵית הַבְּחִירָה, הִשָּׁמֶר שֶׁלֹּא תִּבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית שֶׁתַּחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת כֵּן לְמַעֲלַת הַבִּנְיָן. וְדַעַת ר"א שֶׁהַמִּצְוָה עַל מִזְבַּח הַבְּרִית שֶׁבְּסֵדֶר וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים (שמות כ"ד:ד') בְּפֵרוּשָׁיו:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, הַכְּתוּבִים כְּסִדְרָן, **אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם** בִּשְׁמִי

הַגָּדוֹל, **וְלֹא תַעֲשׂוּן** עַל פָּנַי **אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב**, אֲבָל אֲנִי מַתִּיר לָכֶם שֶׁתַּעֲשׂוּ מִזְבֵּחַ לִי לְבַדִּי וְלִזְבֹּחַ עָלָיו עוֹלוֹת גַּם שְׁלָמִים **בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי כִּי אָבֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ**, בְּרִכַּת שָׁמַיִם מֵעָל בְּרִכַּת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת (בראשית מט כה), וְ"אַזְכִּיר" מִן "זָכְרֵנוּ יְבָרֵךְ" (תהלים קטו יב):

כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ לְאֶסֹּר בָּהֶם נְגִיעַת הַבַּרְזֶל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כז ו), "לֹא תָנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל" (שם ה). וְהִזְכִּיר כָּאן הַבַּרְזֶל בִּלְשׁוֹן חֶרֶב, כִּי כָל כְּלֵי בַּרְזֶל אֲשֶׁר בָּהֶם פִּיּוֹת כּוֹרְתוֹת יִקָּרְאוּ חֶרֶב. יֹאמַר בַּסֵּיף, "וַיַּעַשׂ לוֹ אֶהוּד חֶרֶב וְלָהּ שְׁנֵי פִיּוֹת" (שופטים ג טז), וּבָאזְמֵל, "קַח לְךָ חֶרֶב חַדָּה" (יחזקאל ה א), וְיֹאמַר בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפּוֹת אֲשֶׁר יִסְתְּרוּ בּוֹ הַבַּנָּיִן "וּמִגְדְּלוֹתַיִךְ יִתֵּץ בְּחַרְבוֹתָיו" (שם כו ט), וְכֵן זֶה הַמִּסְתֵּת אֲבָנִים יְקָרֶאנּוּ חֶרֶב: וְטַעַם הַמִּצְוָה בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) לְהַדּוּר מִצְוָה, שֶׁלֹּא יוּנַף הַמְקַצֵּר עַל הַמַּאֲרִיךְ. ור"א אָמַר שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר הַנִּפְסָל מִן הָאֶבֶן בָּאַשְׁפּוֹתוֹת, וְהַמְקֻצָּת בָּנוּי בְּמִזְבַּח הַשֵּׁם. אוֹ שֶׁלֹּא יִלָּקַח מִמֶּנָּה לַעֲשׂוֹת מִזְבֵּחַ לְע"ז, כִּי עוֹבְדֶיהָ יַעֲשׂוּ כֵן אוּלַי יַצְלִיחוּ. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ג מה) שֶׁהִיא הַרְחָקָה, שֶׁלֹּא יָבֹאוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶן צוּרָה וְתִהְיֶה אֶבֶן מַשְׂכִּית, כִּי הָיָה כֵן מִנְהַג עוֹבְדֵי ע"ז:

וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי טַעַם הַמִּצְוָה, בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַבַּרְזֶל חֶרֶב וְהוּא הַמַּחֲרִיב הָעוֹלָם, וְלָכֵן נִקְרָא כְּךָ, וְהִנֵּה עֲשָׂו אֲשֶׁר שְׂנֵאוֹ הַשֵּׁם (מלאכי א ג) הוּא הַיּוֹרֵשׁ הַחֶרֶב, שֶׁאָמַר לוֹ "וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה" (בראשית כז מ), וְהַחֶרֶב הוּא כֹּחוֹ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, כִּי בְּמַאְדִּים וּבְמַזָּלוֹת הַדָּם הַחֶרֶב יִצְלִיחַ, וּבָהֶם תֵּרָאֶה גְּבוּרָתוֹ, וְלָכֵן לֹא יוּבָא בֵּית ה': וְזֶהוּ הַטַּעַם שֶׁהִזְכִּירוֹ הַכָּתוּב בְּפֵרוּשׁ אֲשֶׁר **לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית**, כִּי בַּהֲנִיפְךָ עֲלֵיהֶם שׁוּם בַּרְזֶל לַעֲשׂוֹתָם כֵּן **הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ** חַרְבְּךָ הַמְרַצַּחַ וּמַרְבֶּה חֲלָלִים וְחִלַּלְתָּ אוֹתָהּ:

וּמִפְּנֵי זֶה לֹא הָיָה בַּמִּשְׁכָּן בַּרְזֶל, כִּי גַּם יִתְדֹּתָיו שֶׁהָיוּ טוֹבוֹת יוֹתֵר מִבַּרְזֶל, עָשָׂה נְחֹשֶׁת וְכֵן בְּבֵית עוֹלָמִים לֹא נַעֲשָׂה בּוֹ כְּלִי בַּרְזֶל מִלְבַד הַסַּכִּינִים, כִּי הַשְּׁחִיטָה אֵינָהּ עֲבוֹדָה. וְהַכָּתוּב לֹא אָסַר לִבְנוֹת גָּזִית רַק בְּהָנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל, כִּי פֵּרֵשׁ כַּאֲשֶׁר חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ, וּמְפֹרָשׁ בָּזֶה "לֹא תָנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל" (דברים כז ה), וְאִם בָּא לְסַתֵּת אוֹתָן בִּכְלֵי כֶסֶף אוֹ בַּשָּׁמִיר שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (סוטה מח:) הֲרֵי זֶה מֻתָּר, אע"פ שֶׁאֵינָן שְׁלֵמוֹת. וְזֶה יִשְׁבֹּר טַעְמוֹ שֶׁל ר"א. גַּם טַעַם הָרַב בַּעֲבוּר זֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן: וְהִנֵּה שְׁלֹמֹה הוֹסִיף בַּמִּצְוָה שֶׁלֹּא נִשְׁמַע כָּל כְּלִי בַּרְזֶל בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ (מלכים א ו:ז'), אע"פ שֶׁהָיָה מֻתָּר, שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ בַּמְּכִילְתָּא (כאן) "לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית", בּוֹ אִי אַתָּה בוֹנֶה אֲבָל אַתָּה בוֹנֶה בַּהֵיכָל וּבְקָדְשֵׁי קָדָשִׁים, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל כְּלִי בַרְזֶל לֹא נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ", בַּבַּיִת אֵינוֹ נִשְׁמָע אֲבָל בַּחוּץ נִשְׁמָע. וְהָיָה הָעִנְיָן הַזֶּה, שֶׁהָיוּ עוֹקְרִין הָאֲבָנִים מֵהָרְרֵיהֶן בִּכְלֵי בַּרְזֶל וּמְסַתְּתִים אוֹתָם

שָׁם בְּבַרְזֶל, כַּאֲשֶׁר יִכְרְתוּ ג"כ בְּבַרְזֶל הָעֵצִים וְהַבְּרוֹשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ בַּבַּיִת, וְכֵן כָּתוּב (שם ה לא) "וַיַּסְּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבַּיִת אַבְנֵי גָזִית". וְכַאֲשֶׁר יָבִיאוּ אוֹתָן אֶל הַבַּיִת לִבְנוֹת הַקִּירוֹת לֹא יְתַקְּנוּ אוֹתָם בְּבַרְזֶל וְלֹא יָנִיפוּ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶן כְּלָל כְּדֶרֶךְ הַבּוֹנִים: וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שם ו ז) "אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה", לֹא שֶׁהִיא שְׁלֵמָה לְגַמְרֵי, רַק שֶׁהִיא שְׁלֵמָה שֶׁאֵין בָּהּ פְּגָם כְּדֵי שֶׁתַּחְגֹּר בָּהּ צִפֹּרֶן, אֲבָל הִיא חֲלָקָה וְשָׁוָה (ס"א ונאה). וּפֵרוּשׁ "מַסָּע", שֶׁהִיא גְּדוֹלָה כַּאֲשֶׁר הִסִּיעוּ אוֹתָהּ מִן הָהָר, לֹא חִלְקוּ הַסֶּלַע לַאֲבָנִים מְרֻבּוֹת כְּמִנְהַג הַבּוֹנִים, וְלֹא יְתַקְּנוּ אוֹתָהּ בְּכָאן, וְלֹא יְשִׁיבוּהָ בְּמַקְּבוֹת וְהַגְּרָזֶן כְּמִנְהַג כָּל בְּנְיַן אַחֵר, כִּי לֹא רָצָה שְׁלֹמֹה שֶׁיִּבָּנֶה וְשֶׁיִּשָּׁמַע בְּכָל הַר הַבַּיִת קוֹל בַּרְזֶל, וְכָל זֶה לְהַרְחִיק הַבַּרְזֶל מִמֶּנּוּ. וְזֶה כְּדַעַת רַבִּי יִרְמְיָה בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (מח:), אֲבָל לְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה (שם) אַבְנֵי גָזִית בְּבֵיתוֹ שָׁם אוֹתָן, לֹא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְעַל דַּרְכּוֹ פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא "וַיַּסְּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד אֶת הַבַּיִת אַבְנֵי גָזִית" (מלכים א ה:ל"א), כְּלוֹמַר שֶׁהִסִּיעוּ גַּם אַבְנֵי גָזִית וְהֵם לְבֵיתוֹ. וְכֵן נִרְאֶה בְּפִשְׁטוֹ הַכָּתוּב כִּי הֶחְצֵר עָשָׂה אַבְנֵי גָזִית, דִּכְתִיב (שם ו לו) "וַיִּבֶן אֶת הֶחָצֵר שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית", וְלֹא הֶחְמִיר רַק בַּהֵיכָל וּבִדְבִיר. וְכָל זֶה רְחוֹק הַבַּרְזֶל מִן הַקֹּדֶשׁ. וְהַבַּרְזֶל אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִד שֶׁלֹּא נֶחְקַר מִשְׁקָלוֹ (דהי"א כב יד), לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ כֵּלִים לִכְרוֹת הָעֵצִים וְלַחְצֹב הָאֲבָנִים הָיָה:

פסוק כג

וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי בַּעֲבוּר כִּי הִתְחִיל לְצַוּוֹת בַּמִּזְבֵּחַ הִשְׁלִים מִצְוָתוֹ, וְלֹא אִחֵר זֶה עַד צַוּוֹתוֹ בְּדִבְרֵי הַקָּרְבָּנוֹת בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, וְזוֹ רְאָיָה לְדִבְרֵי חֲכָמִים וְאֵין צְרִיכִין חִזּוּק. וְטַעַם הַמַּעֲלוֹת, יִרְאַת הַמִּזְבֵּחַ וְהִדּוּרוֹ לְכְבוֹד הַשֵּׁם. וּלְמִצְוֹת הַשֵּׁם טְעָמִים רַבִּים בְּכָל אַחַת, כִּי יֵשׁ בְּכָל אַחַת תּוֹעֲלוֹת רַבּוֹת לַגּוּף וְלַנֶּפֶשׁ:

פרק כא

פסוק א

טַעַם וְאֵלֶּה **הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, כִּי רָצָה לְהַקְדִּים לָהֶם הַמִּשְׁפָּטִים, כִּי כַּאֲשֶׁר הָיָה בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן בִּידִיעַת ה', וְהַשֵּׁנִי בְּאִסּוּר ע"ז, חָזַר וְצִוָּה אֶת מֹשֶׁה **כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם** (שמות כ:כ"ב), שֶׁתַּזְהִירֵם אַתָּה עוֹד שֶׁיִּתְּנוּ לִבָּם לְמָה שֶׁרָאוּ וְיִזָּהֲרוּ בַּמִּצְוֹת הָאֵלּוּ שֶׁצִּוִּיתִים, **כִּי אַתֶּם רְאִיתֶם**, כְּנֶגֶד דִּבּוּר **אָנֹכִי**, **וְלֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי** כְּנֶגֶד **לֹא יִהְיֶה לְךָ**, לְהַשִּׂלִים עִנְיַן ע"ז, **וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים** כְּנֶגֶד **לֹא תַחְמֹד**, כִּי אִם לֹא יֵדַע הָאָדָם מִשְׁפַּט הַבַּיִת אוֹ הַשָּׂדֶה וּשְׁאָר הַמָּמוֹן יַחְשֹׁב שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ וְיַחְמְדֵהוּ וְיִקָּחֵהוּ לְעַצְמוֹ, לְפִיכָךְ אָמַר **תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים

יַנְהִיגוּ אוֹתָם בֵּינֵיהֶם, וְלֹא יַחְמְדוּ מַה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלָּהֶם מִן הַדִּין. וְכֵן אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (שמות ל טו) כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ תְּלוּיָה בַּמִּשְׁפָּט, לָכֵן נָתַן הקב"ה דִּינִין אַחַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. וְכֵן יְפָרֵשׁ בְּאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים הַמִּשְׁפָּט בַּעֲבוֹדָה זָרָה (שמות כ"ב:י"ט), וּבְכִבּוּד הָאָב (שם כא טו יז), וְהָרְצִיחָה (שם כא יב יד), וְהַנֹּאוּף (שם כב יח), הַנִּזְקָרִים בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת:

וְדָרְשׁוּ "לִפְנֵיהֶם" וְלֹא לִפְנֵי גּוֹיִם (תנחומא א, גיטין פח:), מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹמַר אֲשֶׁר תָּשִׂים לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ט"ו:כ"ה) "שָׂם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט", וְאָמַר "לִפְנֵיהֶם", שֶׁהֵם יִהְיוּ הַדַּיָּנִין, כִּי עַל הַשּׁוֹפֵט יָבֹא הַלָּשׁוֹן הַזֶּה, "וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה' לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים" (דברים יט יז), "עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט" (במדבר לה יב), "לִפְנֵי כָּל יֹדְעֵי דָּת וָדִין" (אסתר א יג) וְדָרְשׁוּ עוֹד (שם) "לִפְנֵיהֶם", וְלֹא לִפְנֵי הֶדְיוֹטוֹת, מִפְּנֵי שֶׁכָּתַב בַּמִּשְׁפָּטִים "וְהִגַּשְׁתּוֹ אֱלֹהָיו אֶל הָאֱלֹהִים" (שמות כ"א:ו'), "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם" (שמות כ"ב:ח'), וְכָתוּב גַּם כֵּן "וְנָתַן בַּפְּלִילִים" (שמות כ"א:כ"ב), שֶׁהֵם הַדַּיָּנִין הַמֻּמְחִין הַסְּמוּכִים עַד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ: וּלְכָךְ אָמַר בְּכָאן שֶׁהַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה יָשִׂימוּ אוֹתָם לִפְנֵי הָאֱלֹהִים שֶׁיַּזְכִּיר, וְלֹא לִפְנֵי גּוֹיִם, וְלֹא לִפְנֵי מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹפֵט עַל פִּי הַתּוֹרָה, וְהוּא הֶדְיוֹט לָזֶה, שֶׁאָסוּר לָבֹא בְּפָנָיו כְּשֵׁם שֶׁאָסוּר לָבֹא לִפְנֵי הַגּוֹיִם וּאע"פ שֶׁיְּדוּעַ שֶׁהַהֶדְיוֹט הַזֶּה יוֹדֵעַ שׁוּרַת הַדִּין וְיָדִין לוֹ כַּהֹגֶן, אֲבָל הוּא אָסוּר לְשׁוּמוֹ דַּיָּן וְלִצְעֹק לוֹ שֶׁיְּכוֹף אֶת בַּעַל דִּינוֹ לָדוּן לְפָנָיו, וְהַהֶדְיוֹט עַצְמוֹ אָסוּר לָדוּן לָהֶם. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַזְכִּירוּ חֲכָמִים שְׁתֵּי הַכְּתוֹבוֹת הָאֵלֶּה כְּאַחַת, יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם, שֶׁאִם רָצוּ שְׁנֵי בַּעֲלֵי הַדִּין לָבֹא לִפְנֵי הַהֶדְיוֹט שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל מֻתָּר הוּא, וּבְדִקְבְּלוּם עִלְּוִיהוּ דִּינוֹ דִּין, אֲבָל לִפְנֵי הַגּוֹיִם אֲסוּרִין הֵם לָבֹא לְפָנָיו שֶׁיְּדוּן לָהֶם בְּדִינֵיהֶם לְעוֹלָם, וַאֲפִלּוּ הָיוּ דִּינֵיהֶם כְּדִינֵנוּ בְּאוֹתוֹ עִנְיָן:

פסוק ב

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי הִתְחִיל הַמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן בְּעֶבֶד עִבְרִי, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בְּשִׁלּוּחַ הָעֶבֶד בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם הַנִּזְכָּר בַּדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בּוֹ (דברים טו טו) "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם". וְיֵשׁ בָּהּ עוֹד זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית כַּשַּׁבָּת, כִּי הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לָעֶבֶד שַׁבָּתוֹן מִמְּלֶאכֶת אֲדוֹנָיו כַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וְיֵשׁ בָּהּ עוֹד שְׁבִיעִי בַּשָּׁנִים שֶׁהוּא הַיּוֹבֵל, כִּי הַשְּׁבִיעִי נִבְחָר בַּיָּמִים וּבַשָּׁנִים וּבַשְּׁמִטּוֹת, וְהַכֹּל לְעִנְיָן אֶחָד, וְהוּא סוֹד יְמוֹת הָעוֹלָם מִבְּרֵאשִׁית (בראשית א א) עַד וַיְכֻלּוּ (שם ב א). וְלָכֵן הַמִּצְוָה הַזֹּאת רְאוּיָה לְהַקְדִּים אוֹתָהּ שֶׁהִיא נִכְבֶּדֶת מְאֹד, רוֹמֶזֶת דְּבָרִים גְּדוֹלִים בְּמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית: וּלְכָךְ הֶחְמִיר בָּהּ הַנְּבִיא מְאֹד, וְאָמַר "אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת אֲבוֹתֵיכֶם מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת שִׁפְחָתוֹ" (ירמיה לד יג יד), וְנָזַר בַּעֲבוּרָהּ הַגָּלוּת (שם יז-כב) כַּאֲשֶׁר תִּגְזֹר הַתּוֹרָה גָּלוּת עַל

שִׁמְטַת הָאָרֶץ (ויקרא כו לד-לה), וּכְמוֹ שֶׁאָכְתֹּב עוֹד בְּעֶזְרַת ה' (בויקרא כה ב), וְכַאֲשֶׁר הִשְׁלִים מִשְׁפַּט הַמִּצְוָה הַזֹּאת בָּעֲבָדִים הָעִבְרִים, הֵחֵל בְּמִשְׁפַּט לֹא תִּרְצָח שֶׁהִיא הַחֲמוּרָה, וּבִכְבוֹד הָאָבוֹת, וּבְלֹא תִּגְנֹב, וְחָזַר לְמִשְׁפַּט מַכֵּה אִישׁ בְּלִי שֶׁיָּמוּת בָּהּ, וַאֲחֵרֵי כֵן לִרְצִיחַת הָעֶבֶד שֶׁהִיא חֲמוּרָה מִמִּיתַת הַוְלָדוֹת, וְאַחֲרֵי כֵן לְאֶבְרֵי הַיִּשְׂרְאֵלִים וְהָעֲבָדִים, וְאַחֲרֵי כֵן לְנִזְקֵי הַבְּהֵמוֹת בְּמִיתָה. וְכָל הַפָּרָשִׁיוֹת בְּסִדּוּר וּבְכַוָּנָה נְכוֹנָה:

פסוק ג

וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ג') וְכִי מִי הִכְנִיסָהּ שֶׁתֵּצֵא, אֶלָּא מַגִּיד שֶׁהַקּוֹנֶה עֶבֶד עִבְרִי חַיָּב בְּמָזוֹנוֹת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים הוּא (מכילתא כאן). וְהִכְנִיסוֹ עִמָּהּ הַבָּנִים (שם) מִכָּתוּב שֶׁאָמַר אַחַר כֵּן "וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ" (ויקרא כה מא) וְלֹא נִתְבָּרֵר לִי בַּדִּין הַזֶּה אִם מַעֲשֶׂה יְדֵי הָאִשָּׁה וְהַבָּנִים לָאָדוֹן כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר יָזוּן אוֹתָם. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁהוּא נָכְנָס בְּמָקוֹם הַבַּעַל, כִּי חֻמְלָה הַתּוֹרָה עַל הָאִשָּׁה וְהַבָּנִים שֶׁחַיֵּיהֶם תְּלוּיִין לָהֶם מִנֶּגֶד מְצַפִּים לְיֵדֵי הַבַּעַל, וְעַתָּה שֶׁנִּמְכַּר יֹאבְדוּ בְּצָרָתָם, וְלָכֵן צִוָּה אֶת הָאָדוֹן אֲשֶׁר הוּא לוֹקֵחַ מַעֲשֶׂה יָדָיו לִהְיוֹת לָהֶם בְּמָקוֹמוֹ. וְאִם כֵּן לֹא יִהְיֶה עַל הָאָדוֹן רַק חִיּוּב הַבַּעַל בִּלְבַד, יִקַּח מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הַבַּעַל וְיָזוּן וִיפַרְנֵס, וְזֶהוּ לְשׁוֹן וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ "עִמּוֹ", כִּי הָיְתָה אֵשֶׁת הָעֶבֶד עִם בַּעְלָהּ כְּשִׁפְחָה לַאֲדָנֶיהָ, שֶׁהֲרֵי מַעֲשֶׂה יְדֵי שְׁנֵיהֶם שֶׁלּוֹ וְהוּא חַיָּב בְּמָזוֹנוֹתֵיהֶם, אֵין בֵּינֵיהֶם אֶלָּא שֶׁהָרְשׁוּת בְּיַד הָאִשָּׁה לָלֶכֶת לְנַפְשָׁהּ, וְכֵן הַבָּנִים אֵינוֹ חַיָּב לָהֶם בְּמָזוֹנוֹתָם אֶלָּא בְּקָטְנָן בִּזְמַן שֶׁהָאֵב מְצֻוֶּה אוֹ נוֹהֵג לָזוּן אוֹתָם. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י במס' קִדּוּשִׁין (כב. ד"ה דלאו):

וְכָל זֶה חֻמְלָה מֵאֵת הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם וְעַל הָעֶבֶד שֶׁלֹּא יָמוּת בְּצַעֲרוֹ בַּהְיוֹת עָמְלוֹ בְּבֵית נָכְרִי, וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ יִהְיוּ נֶעְזָבִים וְאע"פ שֶׁלֹּא הָיָה הוּא מְחֻיָּב בְּמָזוֹנוֹתָם מִדִּין הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּתַּלְמוּד בִּכְתֻבּוֹת (מט.), אֲבָל כֵּיוָן שֶׁדָּרְךְ כָּל הָאָרֶץ לְפַרְנֵס אָדָם אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו הַקְּטַנִּים צִוָּה הָאֵל בְּרַחֲמָיו לִהְיוֹת הַקּוֹנֶה כְּאָב רַחֲמָן לָהֶם. וְכַוָּנַת חֲכָמִים בְּבָנָיו, הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת. וְרָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא (כאן) יָכוֹל שֶׁיְּהֵא חַיָּב בְּמָזוֹנוֹת אֲרוּסָה וְשׁוֹמֶרֶת יָבָם, ת"ל "אִשְׁתּוֹ", לְהוֹצִיא שׁוֹמֶרֶת יָבָם שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתּוֹ. עִמּוֹ, לְהוֹצִיא אֲרוּסָה שֶׁאֵינָהּ עִמּוֹ. וְגַם זֶה רְאָיָה לַדִּין שֶׁאָמַרְתִּי, כִּי אֵין מִנְהַג הָאֲרוּסָה וְשׁוֹמֶרֶת יָבָם לִסְמֹךְ עַל הָאִישׁ, וְלָכֵן לֹא הֻטְּלָה הַתּוֹרָה מְזוֹנוֹתָם עַל הָאָדוֹן, וַאֲפִילּוּ נִתְחַיְּבוּ הַיָּבָם וְהָאֲרוּס לָזוּן אוֹתָם מִן הַדִּין בַּזְּמַן הַיָּדוּעַ בַּתַּלְמוּד (כתובות נז.), הוּא עָלָיו כִּשְׁאָר חוֹבוֹתָיו, וְלֹא נִתְחַיֵּב בָּהֶן הָאָדוֹן: וְשׁוּב מָצָאתִי בְּמָכִילְתָּא אַחֲרִיתָא דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן "אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא", מָה הוּא חַיָּב בְּמָזוֹנוֹתָיו, אַף לְאִשְׁתּוֹ וּבָנָיו חַיָּב בְּמָזוֹנוֹתֵיהֶן. עֲדַיִן אֲנִי אוֹמֵר אִשָּׁה וּבָנִים שֶׁהָיוּ לוֹ עַד שֶׁלֹּא לְקָחוֹ רַבּוֹ חַיָּב בְּמָזוֹנוֹתֵיהֶן, שֶׁמִּתְּחִלָּה לֹא לְקָחוֹ אֶלָּא עַל מְנָת כֵּן, אֲבָל אִשָּׁה וּבָנִים שֶׁהָיוּ לוֹ מִשֶּׁלְּקָחוֹ

רַבּוֹ לֹא יְהֵא חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֶיהָן, ת"ל "אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא" וְגוֹ', שְׁתֵּי נָשִׁים כָּאן, אַחַת עַד שֶׁלֹּא לְקָחוֹ רַבּוֹ וְאַחַת מִשֶּׁלְקָחוֹ רַבּוֹ. יָכוֹל אֲפִלּוּ הָיוּ לוֹ אֲרוּסָה וְשׁוֹמֶרֶת יָבָם שֶׁהוּא אֵינוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֵיהֶן רַבּוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֵיהֶן, אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו יוֹכִיחוּ שֶׁהוּא אֵין חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֵיהֶן וְרַבּוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֵיהֶן, ת"ל "וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ", אִשָּׁה שֶׁהִיא עִמּוֹ חַיָּב, יָצְאָה זוֹ שֶׁאֵינָהּ עִמּוֹ. יָכוֹל אֲפִלּוּ שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְהִתְקַיֵּם עִמּוֹ, כְּגוֹן אַלְמָנָה לְכֹהֵן גָּדוֹל גְּרוּשָׁה וַחֲלוּצָה לְכֹהֵן הֶדְיוֹט, ת"ל "וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ", מִי שֶׁרְאוּיָה לְהִתְקַיֵּם עִמּוֹ יָצְאָה זוֹ וְכוּ'. יָכוֹל אֲפִלּוּ נָשָׂא אִשָּׁה שֶׁלֹּא מִדַּעַת רַבּוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר "הוּא", מַה הוּא מִדַּעַת רַבּוֹ אַף אִשְׁתּוֹ מִדַּעַת רַבּוֹ. יָכוֹל יְהֵא מַעֲשֶׂה בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל רַבּוֹ, וְדִין הוּא, וּמַה עֶבֶד כְּנַעֲנִי שֶׁאֵין רַבּוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתָיו מַעֲשֶׂה בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל רַבּוֹ, עֶבֶד עִבְרִי שֶׁרַבּוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתָיו אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵא מַעֲשֶׂה בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל רַבּוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר "הוּא", הוּא מַעֲשֶׂה יָדָיו שֶׁל רַבּוֹ, וְאֵין מַעֲשֶׂה בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל רַבּוֹ. "וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ", אַל תַּפְרִישֶׁנּוּ מֵאִשְׁתּוֹ, אַל תַּפְרִישֶׁנּוּ מִבָּנָיו, עַד כָּאן הַבָּרַיְתָא הַזּוֹ: וַעֲדַיִן אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאִם רָצוּ אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו לִזּוֹן מִשֶּׁל אָדוֹן הוּא לוֹקֵחַ מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וְלֹא בָּאוּ לְמַעֵט בַּבָּרַיְתָא הַזּוֹ אֶלָּא שֶׁאֵינָם שֶׁלּוֹ כְּדִין עֶבֶד כְּנַעֲנִי, וּכְדִין הָעֶבֶד עַצְמוֹ, אֶלָּא יְכוֹלִים הֵם לוֹמַר אֵין אָנוּ נִזּוֹנִין וְאֵין אָנוּ עוֹשִׂים. וְנִתְחַדֵּשׁ לָנוּ מִן הַבָּרַיְתָא הַזּוֹ שֶׁאִם נָשָׂא אִשָּׁה שֶׁלֹּא בִּרְצוֹן אֲדֹנָיו אֵינוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֶיהָ וְלֹא בִּמְזוֹנוֹת וְלָדֶיהָ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁבִּרְשׁוּת אֲדֹנָיו לִמְסֹר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית אֵינוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹת הַיִּשְׂרְאֵלִית הַזֹּאת. וְדָרְשׁוּ עוֹד מִמִּלַּת "עִמּוֹ" שֶׁלֹּא תַּפְרִישֶׁנּוּ מֵאִשְׁתּוֹ וּמִבָּנָיו, לוֹמַר שֶׁאֵין רַבּוֹ יָכוֹל לוֹמַר לוֹ, עִם הַשִּׁפְחָה שֶׁמָּסַרְתִּי לְךָ תִּתְיַחֵד וְתִישַׁן בַּלַּיְלָה וְלֹא עִם אִשְׁתּוֹ הַיִּשְׂרְאֵלִית, אֶלָּא הֲרֵי הַדָּבָר בִּרְשׁוּת הָעֶבֶד:

פסוק ד

אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה בִּכְנַעֲנִית הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא יִשְׂרְאֵלִית, ת"ל **הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ**, הָא בִּכְנַעֲנִית הַכָּתוּב מְדַבֵּר, זֶה לְשׁוֹן הַבָּרַיְתָא הַשְּׁנוּיָה בַּמְּכִילְתָּא. וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ד') שֶׁהֲרֵי הָעִבְרִיָּה אַף הִיא יוֹצְאָה בְּשֵׁשׁ, וַאֲפִלּוּ לִפְנֵי שֵׁשׁ אִם הֵבִיאָה סִימָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טו יב) "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה". וְאֵין זֶה מְכֻוָּן כַּהֹגֶן, כִּי אִם נֹאמַר שֶׁהִיא בְּיִשְׂרְאֵלִית, לֹא בְּמוֹכֵר אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה שֶׁיּוֹצְאָה בְּסִימָנִים, כִּי הֵיאַךְ יִתְּנֶנָּה לוֹ אֲדוֹנָיו וְהוּא אֵין בְּיָדוֹ לְמָסְרָהּ לְשׁוּם אָדָם אַחֵר. וְכֵן הָרְאָיָה שֶׁאָמַר שֶׁאַף הִיא יוֹצְאָה בְּשֵׁשׁ, אֵינָהּ אֶלָּא לְדִבָּרָיו שֶׁכָּתַב בְּמוֹכֵר עַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ נִמְכָּר אֶלָּא לְשֵׁשׁ, וְהֵם בַּתַּלְמוּד דִּבְרֵי יָחִיד (קידושין יד:), וְהֲלָכָה בְּמוֹכֵר עַצְמוֹ שֶׁנִּמְכַּר לְשֵׁשׁ וְיוֹתֵר עַל שֵׁשׁ. וְאִם כֵּן אֵין אִשָּׁה יוֹצְאָה בְּשֵׁשׁ אֶלָּא כְּשֶׁמְּכָרָהּ אֲבִיהָ. אֲבָל מָה שֶׁאָמְרוּ הָא בִּכְנַעֲנִית הַכָּתוּב מְדַבֵּר, מִפְּנֵי שֶׁאָמַר **הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ**, שֶׁהַיְלָדִים בִּכְנַעֲנִית לָאָדוֹן,

שֶׁוְּלַד שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית כָּמוֹהָ (שם סו:), אֲבָל בְּיִשְׂרְאֵלִית אֲפִילּוּ הָיְתָה גְּדוֹלָה, וְאֲפִילּוּ נֹאמַר שֶׁתְּהֵא הָאִשָּׁה רַשָּׁאָה לִמְכֹּר עַצְמָהּ, בָּנֶיהָ שֶׁל אָב הֵן:

פסוק ו

וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים לְב"ד, צָרִיךְ שֶׁיִּמָּלֵךְ בְּמוֹכְרָיו שֶׁמְּכָרוּהוּ לוֹ (מכילתא). וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ"א:ו') כִּי נִקְרְאוּ הַשּׁוֹפְטִים אֱלֹהִים בַּעֲבוּר שֶׁהֵם מְקַיְּמֵי מִשְׁפְּטֵי הָאֱלֹהִים בָּאָרֶץ. וּלְדַעְתִּי יֹאמַר הַכָּתוּב **וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים**, "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם" (שמות כ"ב:ח'), לְרָמֵז כִּי הָאֱלֹהִים יִהְיֶה עִמָּהֶם בְּדָבָר הַמִּשְׁפָּט, הוּא יַצְדִּיק וְהוּא יַרְשִׁיעַ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שם) "אֲשֶׁר יַרְשִׁיעוּן אֱלֹהִים", וְכָךְ אָמַר מֹשֶׁה "כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא" (דברים א יז). וְכָךְ אָמַר יְהוֹשָׁפָט "כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה' וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט" (דה"ב יט ו). וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב "אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט" (תהלים פב א), כְּלוֹמַר בְּקֶרֶב עֲדַת אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט, כִּי הָאֱלֹהִים הוּא הַשּׁוֹפֵט. וְכֵן אָמַר "וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה'" (דברים יט יז). וְזֶה טַעַם "כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע" (שמות כ"ג:ז') עַל הַפֵּרוּשׁ הַנָּכוֹן. וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (שמות רבה ל':כ"ד) רָאִיתִי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהַדַּיָּן יוֹשֵׁב וְדָן בֶּאֱמֶת, כְּבָיְכוֹל מַנִּיחַ הקב"ה שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וּמַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּצִדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ב יח) "כִּי הֵקִים ה' לָהֶם שֹׁפְטִים וְהָיָה ה' עִם הַשֹּׁפֵט":

וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) כִּי הוּא עַד הַיּוֹבֵל. וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ"א:ו') כִּי פֵּרוּשׁ "עוֹלָם" זְמַן בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, "כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵינוּ" (קהלת א י), זְמַנִּים, "וְיָשַׁב שָׁם עַד עוֹלָם" (שמואל א א':כ"ב). וְלָכֵן אָמַר **וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם**, לִזְמַנּוֹ שֶׁל יוֹבֵל, שֶׁאֵין בְּמוֹעֲדֵי יִשְׂרָאֵל זְמַן אָרֹךְ מִמֶּנּוּ, וְיֹצְאַת חֵרוּת כְּאִלּוּ עוֹלָם מִתְחַדֵּשׁ לוֹ, וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ שֶׁיְּשׁוּב לִזְמַנּוֹ הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה חָפְשִׁי. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין כִּי "לְעוֹלָם" כְּמַשְׁמָעוֹ, כִּי הָעוֹבֵד עַד הַיּוֹבֵל עָבַד כָּל יְמֵי עוֹלָם. וּלְשׁוֹן מְכִילְתָא (כאן) רַבִּי אוֹמֵר בֹּא וּרְאֵה שֶׁאֵין עוֹלָם אֶלָּא חֲמִשִּׁים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם", עַד הַיּוֹבֵל. וְשָׁכַח ר"א מַה שֶּׁהִשְׂכִּיל וְכָתַב בְּמָקוֹם אַחֵר:

פסוק ז

לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים כִּיצִיאַת עֲבָדִים כְּנַעֲנִים בְּשֵׁן וָעַיִן. לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על שמות כ"א:ז') וְכֵן דָּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן). וְכָךְ הוּא, שֶׁאֵין עֶבֶד עִבְרִי נִקְרָא עֶבֶד סְתָם. וַאֲנִי תְּמֵהַּ, וְלָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר כֵּן. וְאוּלַי שֶׁלֹּא נָדוּן בָּעִבְרִיָּה שֶׁתֵּצֵא גַּם בְּשֵׁן וָעַיִן בְּק"ו מִן הַכְּנַעֲנִית. וְאָמַר זֶה בָּעִבְרִיָּה, וְהִקִּישׁ אֵלֶיהָ הָעִבְרִי: אֲבָל בַּעַל הֲלָכוֹת גְּדוֹלוֹת כָּתַב, מִפְּנֵי שֶׁיְּצִיאַת הָעֲבָדִים בְּשֵׁן וָעַיִן קָנָס הוּא וְאֵין לְמֵדִין מִן הַקְּנָסוֹת, עָשָׂה זֶה מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, יַזְהִיר אֶת הָאָדוֹן שֶׁאִם בָּא לְהוֹצִיאָהּ מֵרְשׁוּתוֹ בְּשֵׁן וָעַיִן שֶׁיַּעֲבֹר בְּלָאו, אֲבָל יְשַׁלֵּם דְּמֵי הַשֵּׁן

וְהָעַיִן, וְתִהְיֶה עִמּוֹ לְיִעוּד עַד הַזְּמַן, כִּי יִהְיֶה זֶה רָעָה רַבָּה שֶׁהִפִּיל אֶת שִׁנּוּהּ בְּכַעְסוֹ עִמָּהּ וְיוֹצִיאֶנָּה מִבֵּיתוֹ אֲשֶׁר הָיְתָה מְיֻחֶלֶת לְיִעוּדוֹ לְאַחַר שֶׁפִּגֵּם אוֹתָהּ. וְעוֹד, כִּי פְּעָמִים רַבּוֹת יִהְיוּ דְּמֵי הַנֶּזֶק בְּרָאשֵׁי הָאֵיבָרִים יוֹתֵר מִדְּמֵי עֲבוֹדָתָהּ בִּהְיוֹת קָרוֹב לָבֹא עַתָּה. וְהֶחְמִיר הַכָּתוּב עַל הָאָדוֹן בְּלָאו, שֶׁלֹּא יִגְזֹל מִמֶּנָּה דְּמֵי רָאשֵׁי אֵבָרֶיהָ אֲפִלּוּ יִרְצֶה לְהוֹצִיאָהּ בָּהֶם. וְאֶפְשָׁר שֶׁהַהוֹצָאָה עַצְמָהּ אֲסוּרָה עָלָיו עַד הַזְּמַן, כִּי חִיְּבוּ הַכָּתוּב בְּמִזּוֹנוֹתֶיהָ וְלַעֲמֹד עִמּוֹ אוּלַי תִּמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וְתִתְיַעֵד, כַּאֲשֶׁר הִזְהִיר בְּלָאו בִּשְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע. וְלָזֶה הַדַּעַת יִמָּנֶה **לֹא תַצֵּא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** בְּכְלַל שס"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה:

פסוק ח

לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ אֵינוֹ רַשַּׁאי לְמָכְרָהּ לְאַחֵר לֹא הָאָדוֹן וְלֹא הָאָב. **בְּבִגְדוֹ בָּהּ**, אִם בָּא לִבְגֹּד בָּהּ שֶׁלֹּא לְקַיֵּם מִצְוֹת יִעוּד, וְכֵן אָבִיהָ שֶׁבָּגַד וּמְכָרָהּ לָזֶה לְשׁוֹן רַשַּׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ח'). וא"כ יִהְיֶה לְעַם נָכְרִי כְּמוֹ לְאִישׁ נָכְרִי, וְלֹא מָצִינוּ לוֹ חֹבֶר בְּכָל הַכָּתוּב. וְשָׁמָּא יִהְיֶה לָמ"ד לְעַם נִמְשָׁךְ, לְעַם לְנָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ, וּפִרוּשׁוֹ כְּמוֹ "תִּתְּנֵנוּ מֵאָכֶל לְעָם לְצַיִּים" (תהלים עד יד), שֶׁפֵּרֵשׁ מִי הוּא הָעָם, אַנְשֵׁי הַצַּיִּים, כֵּן אָמַר **לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ לְעַם**, וּפֵרֵשׁ **לְנָכְרִי**, כְּלוֹמַר לְאִישׁ נָכְרִי מִכָּל הָעָם, וְהָיָה "נָכְרִי" כְּמוֹ "וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי" (משלי ה י), בְּבֵית אִישׁ אַחֵר, "מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה" (שם ב טז) שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתּוֹ, וְכָל זֶה לְקַיֵּם דִּבְרֵי חֲכָמִים (קידושין יט) שֶׁאוֹמְרִים כָּךְ שֶׁאֵין אָדָם רַשַּׁאי לִמְכֹּר אֶת בִּתּוֹ לְשִׁפְחוּת אַחַר שִׁפְחוּת, וְאָמְרוּ (שם) כֵּיוָן שֶׁבָּגַד בָּהּ שׁוּב אֵינוֹ רַשַּׁאי לְמָכְרָהּ:

אֲבָל רָאִיתִי בַּמְכִילְתָּא (כאן) **לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ**, הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לב"ד שֶׁלֹּא יִמְכְּרֶנָּה לְנָכְרִי, וְנִרְאֶה מִלְּשׁוֹנָם שֶׁאֵינָהּ אַזְהָרָה שֶׁלֹּא יִמְכְּרֶנָּה פַּעַם אַחֶרֶת לֹא לָזֶה וְלֹא לְאַחֵר, אֲבָל הִיא מְנִיעָה לְגַמְרֵי מִן הַנָּכְרִי, שֶׁלֹּא יִמְכֹּר אָדָם בִּתּוֹ לְשִׁפְחוּת לְגוֹי, כִּי מִפְּנֵי שֶׁאָמַר בְּעֶבֶד עִבְרִי "וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר" (ויקרא כה מז), הֲצָרַךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן בְּאִשָּׁה. וְהַטַּעַם יָדוּעַ. וְזֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא בְּוַדַּאי, שֶׁאָמַר כִּי אַחֲרֵי שֶׁהֻפְּדְּתָה הָאָב הַמּוֹכֵר לֹא יוּכַל לְמָכְרָהּ לְגוֹי, וְהוּא הַדִּין מִתְּחִלָּה, אֲבָל כִּי לִפְעָמִים אָדָם רוֹצֶה מְאֹד לִפְדּוֹת אֶת בִּתּוֹ מִן הָאָדוֹן שֶׁלֹּא יְעַדֶּה וְיַחְפֹּץ לְמָכְרָהּ לְגוֹי לְשָׁנָה אוֹ לִשְׁנָתַיִם לְהוֹצִיאָהּ מִמֶּנּוּ, וְהִזְהִירוֹ הַכָּתוּב מִזֶּה:

אוֹ יַחְזֹר לִתְחִלַּת הָעִנְיָן, כִּי יִמְכֹּר אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ לְנָכְרִי: וְאִם כֵּן מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בַּתַּלְמוּד (קידושין יח:) שֶׁלֹּא יִמְכֹּר אָדָם אֶת בִּתּוֹ לְשִׁפְחוּת אַחַר שִׁפְחוּת, הוּא מִיתּוּר "בְּבִגְדוֹ בָהּ", שֶׁהֲרֵי לְעַם נָכְרִי אֵינֶנּוּ רַשַּׁאי לְמָכְרָהּ לְעוֹלָם, וְאִם כֵּן לָמָּה אָמַר "בְּבִגְדוֹ בָהּ" שֶׁמַּשְׁמָעוֹ לוֹמַר דְּכֵיוָן שֶׁבָּגַד בָּהּ פַּעַם אַחַת וּמְכָרָהּ לְשִׁפְחוּת לֹא יִבְגֹּד בָּהּ פַּעַם אַחֶרֶת, לְפִיכָךְ יִדְרְשׁוּ הַכָּתוּב כֵּן לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ וּבִבְגִדּוֹ בָהּ, כְּלוֹמַר וְלֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ

בְּבִגְדוֹ בָהּ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁמְּכָרָהּ שׁוּב לֹא יִמְכְּרֶנָּה: וּבְהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת דָּרְשׁוּ כָּךְ, קְרִי בֵּהּ הָכִי "לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר" (דברים יד כא), תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי (פסחים כא:), וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּכָאן **וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף** (שמות כ"א:י"א), וּמִפְּנֵי הַיִּתּוּר עָשׂוּ מֵהֶן שְׁתֵּי יְצִיאוֹת, וְיִצְאָה חִנָּם, וְיֵצְאָה אֵין כֶּסֶף וְלָמְדוּ מִמֶּנָּה יְצִיאָה בְּנַעֲרוּת, וּבְבַגְרוּת לְמִי שֶׁאֵין לָהּ נַעֲרוּת, וְהוּא בְּגָר דְּאִילוֹנִית כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּתַחֲלַת קִדּוּשִׁין (ד.):

וְדֶרֶךְ הַפְּשָׁט בְּפָרְשָׁה זוֹ שֶׁיֹּאמַר **כִּי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ** הַקְּטַנָּה **לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים בַּשְּׁבִיעִית (שמות כ"א:ב') וּבַיּוֹבֵל (ויקרא כה מ), שֶׁלֹּא יוּכַל הָאָב לְהוֹצִיאָהּ מִבֵּיתוֹ לְעוֹלָם אִם תִּיטַב הַנַּעֲרָה בְּעֵינָיו וְתִשָּׂא חֵסֶד לְפָנָיו, אֲבָל יְקַחֶנָּה לוֹ לְאִשָּׁה כִּרְצוֹנוֹ, וְאִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר יְעָדָהּ לְהִיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה, כִּי הַקּוֹנֶה בַּת יִשְׂרָאֵל לְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה יְקַנֶּה אוֹתָהּ, וְהִנֵּה הִיא מְיֻעֶדֶת לוֹ מִן הַסְּתָם וְעַתָּה אִם לֹא יַחְפֹּץ בָּהּ אֲדוֹנֶיהָ, וְהֻפְקְדָה הָאָב הַנִּזְכָּר, כִּי אָסוּר לוֹ לְהַנִּיחָהּ עוֹד בְּיַד אָדוֹן מֵעֵת שֶׁיֹּאמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ, וְלֹא יוּכַל לְמָכְרָהּ לְעַם נָכְרִי בְּבוֹאוֹ לִבְגֹּד בָּהּ, כִּי זֹאת בְּגִידָה שֶׁיִּמְכֹּר אָדָם בִּתּוֹ זוּלָתִי לְמִי שֶׁיּוּכַל לִשָּׂא אוֹתָהּ. אוֹ טַעְמוֹ שֶׁכָּל מוֹכֵר בִּתּוֹ בּוֹגֵד בָּהּ.

פסוק ט

כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָהּ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר שֶׁאִם יִיעָדֶנָּה הַקּוֹנֶה לִבְנוֹ, וְהוּא הַשִּׁדּוּךְ שֶׁיִּשְׁתַּדְּכֶנָּה לוֹ, כִּי יְעוּד לְשׁוֹן זְמוּן הוּא, "מִן הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ" (שמואל ב כ:ה'), כַּמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לִבְנוֹתָיו יַעֲשֶׂה לָהּ, שֶׁיִּתֵּן לָהּ מַשֶּׂלוֹ כְּמֹהַר הַבְּתוּלוֹת. וְצִוָּה בָּזֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה בַּהַעֲנָקָה, וְהַכֹּל חֶסֶד מֵאִתּוֹ יִתְעַלֶּה. וְעַל דֶּרֶךְ רַבּוֹתֵינוּ, וְהוּא הָאֱמֶת, **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת** אֲשֶׁר יַשִּׂיאוּ אוֹתָן הָאָבוֹת, יַעֲשֶׂה לָהּ הַבַּן. וּפֵרֵשׁ מִשְׁפָּטָן כִּי אִם יִקַּח אַחֶרֶת, **שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ** שֶׁל זוֹ **לֹא יִגְרָע**, וְאֵין צָרֵךְ לוֹמַר אִם לֹא יִשָּׂא אַחֶרֶת, כִּי הַכָּתוּב דִּבֵּר בַּהֲוָוֶה: וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י **שְׁאֵרָהּ** מְזוֹנוֹת, **כְּסוּתָהּ** כְּמַשְׁמָעָהּ, **עוֹנָתָהּ** תַּשְׁמִישׁ, וְכֵן אָמַר אוּנְקְלוֹס "זִיוּנַהּ". וּבַגְּמָרָא (כתובות מז:) אָמְרוּ עַל מִי שֶׁאָמַר כָּךְ, וְהַאי תַּנָּא סָבַר מְזוֹנוֹת דְּאוֹרַיְיתָא, דְּתַנְיָא "שְׁאֵרָה" אֵלּוּ מְזוֹנוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כָּעָפָר שְׁאֵר" וְגוֹ' (תהלים עח כז). וְהַמּוּבָן בְּסֶגֶנִית הַגְּמָרָא שֶׁהֵם דִּבְרֵי יָחִיד, וַהֲלָכָה מְזוֹנֵי תַּקִּינוּ לָהּ רַבָּנָן. וְגַם עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לָמָּה יַזְכִּיר בַּמְּזוֹנוֹת שְׁאֵר, שֶׁהוּא הַבָּשָׂר, וְהָרָאוּי שֶׁיַּזְכִּיר לַחְמָהּ, כִּי עַל הַלֶּחֶם יִחְיֶה הָאָדָם, וּבוֹ יִהְיֶה הַחִיּוּב. וְחָשַׁב ר"א לְתַקֵּן זֶה, וּפֵרֵשׁ "שְׁאֵרָה" מָזוֹן, שֶׁיַּעֲמִיד שְׁאֵרָהּ שֶׁהוּא בְּשָׂרָהּ. וְאֵין בָּזֶה טַעַם, שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב לֹא יִגְרַע הַבַּעַל בְּשָׂרָהּ:

וּלְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר כִּי פֵּרוּשׁ שְׁאֵר בְּכָל מָקוֹם בָּשָׂר הַדָּבֵק וְהַקְּרוֹב לִבְשַׂרוֹ שֶׁל הָאָדָם, נִגְזַר מִלְּשׁוֹן שְׁאֵרִית, כְּלוֹמַר שְׁאָר בְּשָׂרוֹ, מִלְּבַד בְּשַׂר גּוּפוֹ וְיִקָּרְאוּ הַקְּרוֹבִים שְׁאֵר, "אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ" (ויקרא יח ו), "שַׁאֲרָה הֵנָּה" (שם יז), כְּעִנְיַן "אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה" (בראשית כט

יד), "וַיֹּאכֶל חֲצִי בְשָׂרוֹ" (במדבר יב יב). וְכֵן "שֵׁם וּשְׁאָר נִין וָנֶכֶד" (ישעיה יד כב), זַרְעוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו. וְכֵן "בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ" (משלי ה יא), עַצְמְךָ וּבָנֶיךָ, שֶׁהֵם הַבָּשָׂר הַקָּרוֹב לְךָ, וְיִקָּרֵא הַנֶּאֱכָל שְׁאֵר, "וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כָּעָפָר שְׁאֵר" (תהלים עח כז), כִּי הַבָּשָׂר הַנֶּאֱכָל יִדְבַּק בָּאוֹכֵל וַיַּחְזֹר לִבְשָׂרוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה מִזֶּה "בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ" (משלי ה יא), בְּשַׂר גּוּפְךָ וּשְׁאָר הַבָּשָׂר הַנַּעֲשֶׂה מִן הַמַּאֲכָל יִכְלֶה וְלֹא יִהְיֶה לְךָ לְבָשָׂר. וְתִקָּרֵא הָאִשָּׁה שְׁאֵר לַבַּעַל, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ (יבמות כב:) "כִּי אִם לִשְׁאֵרוֹ", שְׁאֵרוֹ זוֹ אִשְׁתּוֹ, וְהוּא מִן הָעִנְיָן שֶׁאָמַר "וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (בראשית ב כד). וְהִנֵּה **שְׁאֵרָהּ** קָרוֹב בְּשָׂרָהּ. **וּכְסוּתָהּ** כְּסוּת מִטָּתָהּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ב:כ"ו) "כִּי הִיא כְסוּתוֹ לְבַדָּהּ הִיא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב". **וְעוֹנָתָהּ** הוּא עוֹנָה שֶׁיָּבֹא אֵלֶיהָ לְעֵת דּוֹדִים: וְאִם יִהְיֶה פֵּרוּשׁ שְׁאֵר כְּמוֹ בָּשָׂר כְּדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים (רש"י והרד"ק בתהלים עח כז והרד"ק כאן), וְנֹאמַר כִּי "אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ" (ויקרא יח ו) כְּמוֹ בְּשַׂר בְּשָׂרוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לז כז) "כִּי אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא", ג"כ נִפְרֵשׁ שְׁאֵרָהּ לֹא יִגָּרַע, שֶׁלֹּא יִמְנַע מִמֶּנּוּ בְּשָׂרָהּ, כְּלוֹמַר הַבָּשָׂר הָרָאוּי לָהּ, וְהוּא בְּשַׂר הַבַּעַל אֲשֶׁר הוּא עִמָּהּ לְבָשָׂר אֶחָד. וְעִנְיַן הַכָּתוּב, שֶׁאִם יִקַּח אַחֶרֶת, קָרוֹב בְּשָׂרָהּ שֶׁל זוֹ וּכְסוּת מִטָּתָהּ וְעֵת דּוֹדֶיהָ לֹא יִגָּרַע מִמֶּנָּה, כִּי כֵן מִשְׁפַּט הַבְּנוֹת. וְהַטַּעַם, שֶׁלֹּא תִהְיֶה הָאַחֶרֶת יוֹשֶׁבֶת לוֹ עַל מִטָּה כְּבוּדָּה וְהָיוּ שָׁם לְבָשָׂר אֶחָד, וְזוֹ עִמּוֹ כְּפִילֶגֶשׁ יִשְׁכַּב עִמָּהּ בְּדֶרֶךְ מִקְרֶה וְעַל הָאָרֶץ כְּבָא אֶל אִשָּׁה זוֹנָה, וְלָכֵן מָנְעוֹ הַכָּתוּב מִזֶּה. וְכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים (כתובות מח.) שְׁאֵרָהּ זוֹ קֵרוּב בָּשָׂר, שֶׁלֹּא יִנְהַג בָּהּ כְּמִנְהַג פְּרָסִיִּים שֶׁמְּשַׁמְּשִׁין מִטּוֹתֵיהֶן בִּלְבוּשֵׁיהֶן. וְזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן, כִּי דֶּרֶךְ הַכָּתוּב בְּכָל מָקוֹם לְהַזְכִּיר הַמִּשְׁכָּב בְּלָשׁוֹן נָקִי וּבְקִצּוּר, וְלָכֵן אָמַר בְּאֵלּוּ בְּרֻמָּז **שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ**, עַל שְׁלֹשֶׁת הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר לְאָדָם עִם אִשְׁתּוֹ בְּחִבּוּרָן וְיָבֹא זֶה כַּהֹגֶן עַל דִּין הַהֲלָכָה, וְיִהְיוּ הַמְּזוֹנוֹת וּמַלְבּוּשֵׁי הָאִשָּׁה תַּקָּנָה מִדִּבְרֵיהֶם:

פסוק יא

וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה, הַיְעוּד לוֹ אוֹ לִבְנוֹ אוֹ הַפִּדְיוֹן **לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ**, אָז תֵּצֵא חִנָּם אֵין כֶּסֶף כִּצְאֵת הָעֲבָדִים הַנִּזְכָּר:

פסוק טו

וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת כְּבָר לָמְדוּ חֲכָמִים שֶׁמִּיתָתוֹ בְּחֶנֶק (סנהדרין פד:), וּלְכָךְ סָמַךְ לוֹ **וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ**, שֶׁגַּם הוּא בְּאוֹתָהּ מִיתָה, וְהִפְרִישׁ מִמֶּנּוּ **וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ**, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בִּסְקִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ" (ויקרא כ ט), וְכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה הוּא בִּסְקִילָה (סנהדרין סו), נִלְמַד מִמַּה שֶׁכָּתוּב "בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם" (ויקרא כ כז). וְהֶחְמִיר בְּמִיתַת הַמְקַלֵּל יוֹתֵר מִמִּיתַת הַמַּכֶּה, מִפְּנֵי שֶׁחֵטְא הַקְּלָלָה מָצוּי יוֹתֵר, שֶׁהַכְּסִיל כַּאֲשֶׁר יִכְעַס יִהְתַּקַּצֵּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבְאָבִיו וְאִמּוֹ תָּמִיד כָּל הַיּוֹם,

וְהָעֲבֵרָה כְּפִי מְצִיאוּתָהּ תָּמִיד צְרִיכָה יְסוּר גָּדוֹל. אוֹ מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בַּקְּלָלָה חֵטְא גָּדוֹל יוֹתֵר שֶׁהִיא בְּהַזְכָּרַת ה' (שבועות לו.), וְהִנֵּה צָרִיךְ לְהַעֲנִישׁוֹ עַל חֶטְאוֹ בְּאָבְיו וְאִמּוֹ וְעַל אֲשֶׁר נָשָׂא שֵׁם ה' אֱלֹהָיו לְפֶשַׁע וְחֵטְא. וְהַגָּאוֹן רַב סְעַדְיָה אָמַר כִּי הִכְנִיס דְּבַר הַגּוֹנֵב אִישׁ בֵּיניֵהֶן, בַּעֲבוּר כִּי עַל הָרֹב הַנִּגְנָבִים הֵם קְטַנִּים וְיִגְדְּלוּ בְּמָקוֹם אַחֵר וְלֹא יַכִּירוּ אֲבוֹתָם וְיָבֹא שֶׁיַּכּוּם וְיִקַּלְלוּם, וְלָכֵן רָאוּי לְהַעֲנִישׁ הַגַּנָּב בְּמִיתָה כָּהֵם, כִּי הָעֹנֶשׁ הוּא עָלָיו:

פסוק טז

וְנִמְצָא בְיָדוֹ שֶׁרָאוּהוּ עֵדִים שֶׁגְּנָבוֹ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְּיָדוֹ קֹדֶם הַמְּכִירָה. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ט"ז). וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה, אִם לְלַמֵּד שֶׁיִּרְאוּהוּ עֵדִים בְּיָדוֹ קֹדֶם הַמְּכִירָה, וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁיִּהְיֶה זֶה נֶהֱרָג עָלָיו עַד שֶׁיִּרְאוּהוּ עֵדִים שֶׁגְּנָבוֹ וּמְכָרוֹ, וְדַי בַּמֶּה שֶׁאָמַר **וְגוֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ**, וְהַמְּצִיאָה בְּיָדוֹ אֵינֶנָּה רְאָיָה גְּמוּרָה. אֲבָל הַכָּתוּב הַזֶּה בָּא לְלַמֵּד עַל מַה שֶּׁשָּׁנִינוּ (סנהדרין פה:) הַגּוֹנֵב נֶפֶשׁ אֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּכְנִיסֶנּוּ לִרְשׁוּתוֹ, וְאָמַר בַּבָּרַיְתָא גְּנָבוֹ וְלֹא מְכָרוֹ, מְכָרוֹ וַעֲדַיִן הוּא בִּרְשׁוּתוֹ פָּטוּר. וְהָעִנְיָן לְלַמֵּד שֶׁדֵּינוֹ כִּדְיַן שְׁאָר הַגַּנָּבִים בְּמָמוֹן, שֶׁאִם טָבַח וּמָכַר בִּרְשׁוּת הַבְּעָלִים פָּטוּר, וְאִם הִגְבִּיהוֹ אוֹ שֶׁהוֹצִיאוֹ מֵרְשׁוּת הַבְּעָלִים חַיָּב (ב"ק עט.). וְכֵן זֶה צָרִיךְ שֶׁיְּבִיא זֶה הַנִּגְנָב לִרְשׁוּתוֹ, וְכֵן אִם הִגְבִּיהַּ הַנַּעַר עַל כְּתֵפוֹ וּמְכָרוֹ לְאַחֵר חַיָּב הוּא, דְּהָא קָרֵינָא בֵּהּ **וְנִמְצָא בְיָדוֹ**, וְלֹא תְּהֵא חֲצֵרוֹ קוֹנָה לוֹ יוֹתֵר מִיָּדוֹ:

וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר מְכָרוֹ וַעֲדַיִן הוּא בִּרְשׁוּתוֹ, שֶׁלֹּא הוֹצִיאוֹ הַלּוֹקֵחַ מֵרְשׁוּתוֹ כְּלָל וְאע"פ שֶׁנָּתַן בּוֹ מָעוֹת, כִּי שֶׁלֹּא הוֹצִיאוֹ מִשָּׁם פָּטוּר: וְלֹא יָדַעְתִּי אִם לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ קִנְיָן כְּמִשְׁפַּט הַקִּנְיוֹת שֶׁיִּמְשְׁכֶנּוּ מֵרְשׁוּת הַמּוֹכֵר לְסִמְטָא אוֹ עַד שֶׁיַּגְבִּיהֶנּוּ, אוֹ הִיא גְּזֵרַת הַכָּתוּב בְּנֶפֶשׁ לוֹמַר שֶׁאֶפְלוּ נִגְמַר הַמֶּכֶר בֵּיניֵהֶן וְקָנָה בְּהַגְבָּהָה אוֹ בִּמְשִׁיכָה בְּחָצֵר שֶׁל שְׁנֵיהֶם יִהְיֶה פָּטוּר עַד שֶׁיֵּצֵא מֵרְשׁוּתוֹ לִרְשׁוּת הַלּוֹקֵחַ, וְכֵן נִרְאֶה. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ שָׁם בְּפֵרוּשָׁיו בַּגְּמָרָא (סנהדרין פה:) וַעֲדַיִן הוּא בִּרְשׁוּתוֹ שֶׁל נִגְנָב עַצְמוֹ וּפָטוּר, מִפְּנֵי שֶׁאֵין כָּאן גְּנֵבָה כְּלָל. וְאִם כֵּן לֹא נִתְחַדֵּשׁ כָּאן דָּבָר שֶׁלֹּא כְּמִשְׁפַּט גַּנְּבֵי מָמוֹן:

וְעַל כָּל עִנְיָן, שִׁעוּר הַכָּתוּב, וְגוֹנֵב אִישׁ וְנִמְצָא בְּיָדוֹ וּמְכָרוֹ מוֹת יוּמָת. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה עוֹד כְּסִדְרוֹ, וְנִמְצָא בְיָדוֹ שֶׁל לוֹקֵחַ, שֶׁאִם גָּנַב אֶת הַנֶּפֶשׁ וֶהֱבִיאוֹ לְבֵיתוֹ וְהֵבִיא שָׁם הַלּוֹקֵחַ וּמְכָרוֹ לוֹ וְלֹא הוֹצִיאוֹ הַלּוֹקֵחַ מִשָּׁם, אֵינוֹ חַיָּב, שֶׁלֹּא נִגְמַר הַמֶּכֶר בֵּיניֵהֶן, אוֹ אֶפְלוּ כְּשֶׁנִּגְמַר הַמֶּכֶר יִפָּטֵר, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי:

פסוק יח

בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף עַל לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ אֶגְרוֹף הוּא הַיָּד שֶׁיְּקַבְּצוּ הָאֶצְבָּעוֹת לְתוֹךְ הַכַּף לְהַכּוֹת בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאוֹמְרִין בַּעֲלֵי אֶגְרוֹפִין (קידושין עו:), אֶגְרוֹפוֹ שֶׁל בֶּן אֲבַטִּיחַ (כלים יז יב), וְכֵן "בְּאֶגְרוֹף רֶשַׁע" (ישעיה נח ד), יַד רָשָׁע הַמַּכָּה. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁתֵּי הַכָּאוֹת, אַחַת קָשָׁה

וְהִיא הָאֶבֶן, וְאַחַת קַלָּה וְהִיא הָאֶגְרוֹף לֹא תָּמִית בָּהּ עַל הָרֹב, לוֹמַר כִּי בִּשְׁתֵּיהֶן צָרִיךְ אֹמֶד וְחוֹבְשִׁין אוֹתוֹ. וְאִם יָמוּת זֶה כְּגוֹן שֶׁהִכָּהוּ עַל נַפְשׁוֹ רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת, וְאִם לֹא יָמוּת יְשַׁלֵּם שֶׁבֶת וְרִפּוֹי:

וּבַמְּכִילְתָּא (כאן) רַבִּי נָתָן אוֹמֵר הִקִּישׁ אֶבֶן לְאֶגְרוֹף וְאֶגְרוֹף לְאֶבֶן, מַה הָאֶבֶן שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית אַף אֶגְרוֹף שֶׁיְּהֵיֶה בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית וּמַה אֶגְרוֹף בְּיָדוּעַ אַף אֶבֶן בְּיָדוּעַ, הָא אִם נִתְעָרְבָה בַּאֲבָנִים אֲחֵרוֹת הֲרֵי זֶה פָּטוּר. לוֹמַר שֶׁאִם נִתְעָרְבָה בַּאֲבָנִים אֲחֵרוֹת מְשַׁעֲרִין אֶת הַקַּלָּה שֶׁבָּהֶן, וְאִם אֵין בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית פּוֹטְרִין אוֹתוֹ. וַאֲחֵרִים אָמְרוּ (הראב"ע והרד"ק כאן) כִּי אֶגְרוֹף רֶגֶב עָפָר, מִלְּשׁוֹן "עִבְּשׁוּ פְּרֻדוֹת תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם" (יואל א יז), וְהָאֶלֶ"ף כְּאֶלֶ"ף "אֶזְרוֹעַ" (ירמיה לב כא), וְהוּא דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"א:י"ח) שֶׁאָמַר "בְּכוּרְמֵיזָא". וְהִזְכִּיר אֶת אֱלֹהֶ ג"כ, לֵאמֹר כִּי גַּם בְּרֶגֶב יוּמָת אִם הִכָּהוּ בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, וְזֶהוּ לְהַבְדִּיל הַחֶרֶב מֵהֶם שֶׁאֵין צָרִיךְ אֹמֶד כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים (סנהדרין עו:):

פסוק יט

עַל מִשְׁעַנְתּוֹ עַל בֶּרְיוֹ וְכֹחוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:י"ט). וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ"א:י"ט) כִּי טַעְמוֹ שֶׁלֹּא יִשָּׁעֵן עַל אַחֵר כְּדֶרֶךְ הַחוֹלִים, רַק עַל עַצְמוֹ, כִּי אָז יִנָּקֶה הַמַּכֶּה שֶׁיּוֹצִיאוּהוּ מִבֵּית הַסֹּהַר. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי **מִשְׁעַנְתּוֹ** כִּפְשׁוּטוֹ, כְּמוֹ "וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים" (זכריה ח ד), "מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ" (מלכים ב י"ח:כ"א). וְיֹאמַר הַכָּתוּב כִּי כַּאֲשֶׁר יִתְחַזֵּק הַמַּכֶּה וְהוּא מִתְהַלֵּךְ תָּמִיד בַּחוּץ בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחוֹבוֹת עַל מִשְׁעַנְתּוֹ כְּמִשְׁפַּט הַחֲלוּשִׁים שֶׁנִּתְרַפְּאוּ מֵחֹלִי, **וְנָקָה הַמַּכָּה**, וְלִמֵּד שֶׁאַפִּלּוּ פָּשַׁע בְּנַפְשׁוֹ וּמֵת בְּחֻלְשָׁתוֹ אַחֲרֵי כֵן לֹא יוּמָת. וְדִבֵּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה, כִּי הַמַּכִּים שֶׁנָּפְלוּ לְמִשְׁכָּב לֹא יִתְהַלְּכוּ בַּחוּץ עַד שֶׁתִּחְיֶה מַכָּתָם וְיֵצְאוּ מִיָּדֵי סַכָּנָה. וְזֶה טַעַם **וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ**, כִּי אִם יָקוּם וְיִתְהַלֵּךְ בְּבֵיתוֹ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ לֹא יִנָּקֶה:

וּבַמְּכִילְתָּא (כאן) "אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּתוֹךְ הַבַּיִת, ת"ל "בַּחוּץ", אִי בַּחוּץ שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֲפִילּוּ מִתְנַוְּנָה, ת"ל "אִם יָקוּם". וְגַם זֶה נָכוֹן מְאֹד, שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב אִם יָקוּם מִמִּשְׁכָּבוֹ לְגַמְרֵי וְהוּא מִתְהַלֵּךְ תָּמִיד בַּחוּצוֹת, שֶׁלֹּא יַחְזֹר לְמִשְׁכָּבוֹ בְּבֹאוֹ מִן הַחוּץ כְּמִנְהַג הַמִּתְנַוְּנִים, אע"פ שֶׁהוּא חָלוּשׁ וְנִשְׁעָן עַל מִשְׁעֶנֶת, יִנָּקֶה הַמַּכָּה. וְהַכְּלָל כִּי כָּל זֶה כְּמִין מָשָׁל בַּהוֹוֶה, וְהַדִּין הוּא שֶׁיֶּאֱמְדוּהוּ לְחַיִּים (סנהדרין עח:), וּלְכָךְ תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"א:י"ט) "עַל בֶּרְיֵהּ":

וְאָמַר רַק **שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא** וְלֹא אָמַר שִׁבְתּוֹ וּרְפוּאָתוֹ יִתֵּן, לְהַגִּיד שֶׁיִּתֵּן הַשָּׂכָר אֶל הָרוֹפְאִים וִירַפְּאוּ אוֹתוֹ, וְלֹא יוּכַל לִתְבֹּעַ שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַשָּׂכָר וְהוּא יַעֲשֶׂה בּוֹ דְּבָרִים אֲחֵרִים, רַק יְרַפֵּא בּוֹ עַל כָּל פָּנִים:

פסוק כ

וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ כְּבָר לִמְּדוּ רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) בְּהֶכְרֵחַ מִטַּעַם **כִּי כַסְפּוֹ הוּא** שֶׁבְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא כְּדִבְרֵיהֶם כֵּן הוּא בֶּאֱמֶת, כִּי לֹא יִקָּרְאוּ עֶבֶד וְאָמָה סְתָם אֲחֵיהֶם הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה. וְאָמַר **בַּשֵּׁבֶט**, בִּידִיעָה, כִּי דֶּרֶךְ מוֹשֵׁל וְאָדוֹן לְהְיוֹת בְּיָדוֹ שֵׁבֶט, וְהִזְהִיר כִּי אע"פ שֶׁהוּא שֵׁבֶט מוּסָר וְאֵיננּוּ מַקֵּל יָד, יִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ וְלֹא יַכֶּה בּוֹ אֲפִלּוּ הָעֶבֶד הַכְּנַעֲנִי מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה, וְזֶה טַעַם "תַּחַת יָדוֹ", שֶׁהָיָה מַכֶּה אוֹתוֹ מַכָּה רַבָּה עַד שֶׁמֵּת. וְלֹא הֵצָרְךְ לְפָרֵשׁ מִשְׁפָּטוֹ, אֲבָל אָמַר שֶׁלֹּא יִפָּטֵר בַּעֲבוּר שֶׁהוּא כַּסְפּוֹ, **רַק נָקוֹם יִנָּקֵם** כְּנִקְמַת כָּל מַכֵּה אִישׁ וָמֵת שֶׁאָמַר בּוֹ (שמות כ"א:י"ב) "מוֹת יוּמָת":

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט **אַךְ אִם יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד**, שֶׁיְּקוּם הָעֶבֶד וְיַעֲמֹד עַל רַגְלָיו, וּלְכָךְ הֵצָרְךְ לוֹמַר **יוֹם אוֹ יוֹמַיִם**, וְטַעְמוֹ אִם בַּיּוֹם הַהוּא אוֹ גַּם בְּיוֹם הַמֻּחֶרֶת יַעֲמֹד עַל רַגְלָיו לֹא יֵקַם. וְשִׁעוּרוֹ אַךְ אִם בְּיוֹם אוֹ בְּיוֹמַיִם, אוֹ לְיוֹם אוֹ לִיוֹמַיִם, וְכָמוֹהוּ רַבִּים. וְהִנֵּה בַּתְּחִלָּה אָמַר **וּמֵת תַּחַת יָדוֹ**, וְהָיָה בַּמַּשְׁמָע שֶׁיָּמוּת בְּעֵת הַכָּאתוֹ מִיָּד, וְשָׁב לְבָאֵר שֶׁאִם עָמַד בְּיוֹם הַהַכָּאָה עַל רַגְלָיו, אוֹ אֲפִלּוּ לֹא הָיָה יָכוֹל לַעֲמֹד כָּלָל בַּיּוֹם הַהוּא וְעָמַד בְּיוֹם הַמֻּחֶרֶת יִפָּטֵר הָאָדוֹן, אֲבָל אִם לֹא עָמַד כָּלָל חַיָּב אַף עַל פִּי שֶׁמֵּת בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, כִּי גַּם זֶה תַּחַת יָדוֹ מֵת. וְלֹא הִזְכִּיר עֲמִידָה בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כִּי כֵיוָן שֶׁחָיָה שְׁלֹשָׁה יָמִים פָּטוּר הוּא, שֶׁהֲרֵי אֵין אֲנִי קוֹרֵא בּוֹ **וּמֵת תַּחַת יָדוֹ**: וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) הִזְכִּיר **יוֹם אוֹ יוֹמַיִם** לְהוֹדִיעַ שֶׁצָּרִיךְ לִחְיוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁעוֹת, וְטַעְמוֹ יוֹם שָׁלֵם אוֹ יוֹמַיִם שֶׁאֵין יוֹם שָׁלֵם בָּהֶם. וְאִלּוּ אָמַר יוֹם בִּלְבַד הָיָה צָרִיךְ שֶׁיַּעֲמֹד לַיְלָה וְיוֹם כְּיוֹם הַתּוֹרָה בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וּבַשַּׁבָּתוֹת וּבַמּוֹעֲדִים. וְיִהְיֶה "יַעֲמֹד" שֶׁיִּתְקַיֵּם. וְכֵן "לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים" (ירמיה לב יד), יִתְקַיְּמוּ, וְהוּא הַנָּכוֹן וְהָאֱמֶת:

פסוק כב

כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה כְּשֶׁיִּתְבָּעֲנוּ הַבַּעַל בב"ד לְהָשִׁית עָלָיו עֹנֶשׁ עַל כָּךְ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:כ"ב). וְנָכוֹן הוּא. וְכֵן "כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ" (בראשית מ יד), וְרַבִּים כָּכָה. וְהַכַּוָּנָה, כִּי הוּא חַיָּב בִּדְמֵי הַוְּלָדוֹת כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו הַבַּעַל, וְלֹא כַּאֲשֶׁר תָּשִׁית עָלֶיהָ הָאִשָּׁה, כִּי אֵין לָהּ חֵלֶק וּזְכוּת בָּהֶן. אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"א:כ"ב) תִּרְגֵּם "כְּמָה דִּי יְשַׁוֵּי עֲלוֹהִי". וְאָמַר ר"א כְּכָל אֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה אוֹ יִתֵּן בִּפְלִילִים. כְּאִלּוּ אָמַר שֶׁיִּתְפַּשֵּׁר עִמּוֹ לִרְצוֹנוֹ, אוֹ יְשַׁלֵּם כְּדֵי דְּמֵיהֶן עַל פִּי ב"ד. וְאֵיננּוּ נָכוֹן, כִּי מָה טַעַם לְהַזְכִּיר זֶה. וּלְפִי דַּעְתִּי, בַּעֲבוּר שֶׁאֵין בַּוְּלָדוֹת חֶזְקַת נִכָּר, כִּי מִי יוֹדֵעַ אִם יַצְלִיחוּ, אָמַר הַכָּתוּב אע"פ שֶׁאֵין כָּאן מָמוֹן תַּשְׁלוּמִין, נָשִׂים עָלָיו עֹנֶשׁ, וְהוּא כְּמוֹ קְנָס וּמָמוֹן שֶׁיַּטִּילוּ אֲחֵרִים עָלָיו עַל כָּרְחוֹ. וְכֵן "וַיִּתֵּן עֹנֶשׁ עַל הָאָרֶץ" (מלכים ב כ"ג:ל"ג), "וְיִיֵּן

עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ" (עמוס ב ח). וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה הָעֹנֶשׁ כְּכָל אֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה, שֶׁהוּא חָפֵץ בִּילָדָיו, וַחֲשׁוּבִים הֵם אֶצְלוֹ, וְיִתֵּן זֶה בִּפְלִילִים, שֶׁלֹּא יִתֵּן עָלָיו עֹנֶשׁ יוֹתֵר מִכְּדֵי דְּמֵיהֶן. וּבַמְכִילְתָּא (כאן) "כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו", שׁוֹמֵעַ אֲנִי כָּל מַה שֶּׁיִּרְצֶה, ת"ל "וְנָתַן בִּפְלִילִים", וְאֵין פְּלִילִים אֶלָּא דַּיָּנִים:

פסוק כד

עַיִן תַּחַת עַיִן הַיְדוּעַ בְּקַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ שֶׁהוּא מָמוֹן (מכילתא כאן, ב"ק פד.), וְיָבֹא כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה בְּתַשְׁלוּמִין "וּמַכֵּה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ" (ויקרא כד יח). וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ"א:כ"ד) כִּי כַּוָּנַת הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהוּא חַיָּב בְּכָךְ אִם לֹא יִתֵּן כָּפְרוֹ. וְהַכָּתוּב אוֹסֵר עָלֵינוּ שֶׁלֹּא נִקַּח כֹּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת (במדבר לה לא), אֲבָל נִקַּח כֹּפֶר בְּמִי שֶׁהוּא רָשָׁע לִכְרוֹת אֵבֶר מֵאֵיבָרָיו. וְלָכֵן לֹא נִכְרֹת אוֹתוֹ לְעוֹלָם, אֲבָל יְשַׁלֵּם כְּדֵי דָּמָיו. וְאִם אֵין לוֹ יִהְיֶה דָּמָיו עָלָיו חוֹב עַד שֶׁתַּשִּׂיג יָדוֹ וְנִגְאָל. וְהָרְאָיָה לְדִבְרֵי חֲכָמִים מַה שֶּׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות כ"א:י"ט) **רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרִפֹּא יְרַפֵּא**, וְאִם נַעֲשָׂה בְּאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת רֵעֵהוּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בּוֹ, מַה יְשַׁלֵּם אַחֲרֵי כֵן, וְהוּא גַּם הוּא צָרִיךְ שָׁבֹת וְרִפּוֹי. וְאֵין טַעֲנָה מִפְּנֵי הַמִּתְרַפֵּא מְהֵרָה, כִּי אֵין זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. אֲבָל הַכָּתוּב יְדַבֵּר בְּכָל אָדָם. וְגַם אִם נִתְרַפֵּא יוֹתֵר מַהֵר, כְּבָר לִקַּחְנוּ נִקְמָתוֹ מִמֶּנּוּ כִּי עָשִׂינוּ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּשָׁוֶה: וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵין הַצָּלָה מִזֹּאת הַשְׁאֵלָה, לְבַד אִם יֹאמְרוּ כִּי הַמַּכֶּה אֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ (ויקרא כד יט) וְהוּא מוּם קָבוּעַ שֶׁיִּשָּׁאֵר בּוֹ, כְּגוֹן עַיִן יָד וָרֶגֶל וּכְיוֹצֵא שֶׁיִּשָּׁאֵר מִמֶּנָּה הֶרְשֵׁם לְעוֹלָם, אָז נַעֲשֶׂה כְּמוֹתָהּ בְּגוּפוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר (שם כ) "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ", וְאֵין בָּזֶה תַּשְׁלוּמֵי שֶׁבֶת וְרִפּוּי כְּלָל, אֲבָל אֲשֶׁר יַכֶּה אוֹתוֹ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרוֹף עַל בְּגָדָיו וְנָפַל לְמִשְׁכָּב וְנִתְרַפֵּא רְפוּאָה שְׁלֵמָה וְלֹא נִשְׁאַר בְּגוּפוֹ מוּם, בָּזֶה אָמַר (שמות כ"א:י"ט) **רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרִפֹּא יְרַפֵּא**. וְהִנֵּה הַכָּתוּב שֶׁהִזְכִּיר כְּוִיָּה וּפֶצַע וְחַבּוּרָה, כְּפִי מַשְׁמָעוֹ כָּל הַנִּזָּקִים הָאֵלּוּ בִּכְלָל הַזֶּה, וְהַפֶּצַע וְהַחַבּוּרָה יִתְרַפְּאוּ לְגַמְרֵי. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב שָׁם (ויקרא כד יט) "וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ", רָצָה לְכְלֹל כָּל הַמַּכּוֹת, שֶׁלֹּא הֶאֱרִיךְ שָׁם לְהַזְכִּיר פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּכְוִיָּה, וְאָמַר מוּם, כִּי כָּל מַכָּה יַעֲשֶׂה מוּם לִשְׁעָתוֹ, וַאֲפִלּוּ הַמִּתְרַפֵּא נִקְרָא מוּם, כְּאָמְרֵנוּ מוּם עוֹבֵר (בכורות לז:). וְהַתּוֹרָה קָרְאָה גָּרַב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אֶשֶׁךְ מוּם (ויקרא כא כ), וְכֻלָּם עוֹבְרִים וּמִתְרַפְּאִים. וְכָתוּב "יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מוּם" (דניאל א ד). וְהַכְּלָל כִּי הַקַּבָּלָה בְּכָל מָקוֹם אֱמֶת:

פסוק כט

וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת קִבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (מכילתא כאן, סנהדרין טו:) שֶׁהִיא מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְכָמוֹהוּ "וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת" (במדבר יח ז), "וּמֵתוּ בּוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ" (ויקרא כב ט). וְרָאִיתִי

שֶׁלֹּא בָּא בַּתּוֹרָה בְּחַיָּבֵי מִיתוֹת ב"ד "יוּמָת" בִּלְבַד, אֲבָל "מוֹת יוּמָת" נֶאֱמַר בְּכֻלָּן. וְאֵין טַעֲנָה מִמַּכֵּה אָדָם יוּמָת (שם כד כא), וְלֹא מְשַׁבֶּת (שמות ל"ה:ב') וְנָבִיא הַמֵּסִית (דברים יג ו), שֶׁכְּבָר פֹּרַשׁ בָּהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר: וְלֹא יָדַעְתִּי טַעַם לְתַרְגּוּמוֹ שֶׁל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"א:כ"ט) שֶׁאָמַר "יִתְקְטִיל". וְאוּלַי יִרְצֶה לוֹמַר כִּי רָאוּי הוּא שֶׁיֵּהָרֵג אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ עָלָיו כֹּפֶר, אוֹ רָצָה לְפָרֵשׁ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת", יֵהָרֵג כַּאֲשֶׁר נֶהֱרַג הָאִישׁ הַמְנֻגָּח, כִּי יוֹמוֹ יָבֹא אוֹ בַּמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפֶּה, לֹא יִנָּקֶה ה' אוֹתוֹ, רָצָה לְלַמֵּד שֶׁהוּא חַיָּב בִּידֵי שָׁמַיִם לָמוּת בְּיַד הוֹרֵג, לֹא מִיתַת עַצְמוֹ, כְּעִנְיַן "וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב" (שמות כ"ב:כ"ג). וְאָמַר עוֹד אוּנְקְלוֹס בַּפְּסוּק "וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת" (במדבר יח ז) "יִתְקְטִיל", כִּי הָיָה סוֹבֵר כְּדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁאָמַר הַזָּר שֶׁשִּׁמֵּשׁ בַּמִּקְדָּשׁ רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר בְּחֶנֶק (סנהדרין פא:):

פסוק ל

אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַכֹּפֶר כַּפָּרָה כְּעִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת, וְאִם הוּא אֵינוֹ חָפֵץ בָּהּ אֵין מַכְרִיחִים אוֹתוֹ לָבֹא לב"ד לְחַיְּבוֹ בְּכָךְ, וַאֲפִלּוּ אִם חִיְּבוּהוּ אֵין מְמַשְׁכְּנִין אוֹתוֹ, בַּעֲבוּר זֶה אָמַר "אִם":

פסוק לא

אוֹ בֵן יִגָּח אוֹ בַת יִגָּח אָמַר "אוֹ" שֶׁהוּא מוֹסִיף, וְשִׁעוּרוֹ **וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אוֹ בֵן יִגָּח אוֹ בַת יִגָּח** מִשְׁפָּט אֶחָד לָהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁיָּבֹא בְּמָקוֹם אִם (הרד"ק בספר השרשים שרש או, וכ"כ רש"י בויקרא ד כג). וְכֵן "אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה" (ויקרא ה ב), "אוֹ עָשִׂיתִי בְנַפְשִׁי שֶׁקֶר" (שמואל ב י"ח:י"ג), "אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא" (שמות כ"א:ל"ו), וְכֵן רַבִּים לְדַעְתָּם. וְכֻלָּם עֲדֵי שֶׁקֶר, תַּשְׁכִּיל בָּהֶם בְּמָקוֹמָם:

וְהַצָּרְךְ הַכָּתוּב לְפָרֵט מִשְׁפַּט הַקְּטַנִּים, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ק מד) בַּעֲבוּר כִּי הֻצָּרַךְ לְמַעְלָה (שמות כ"א:כ"ט) לוֹמַר אִישׁ אוֹ אִשָּׁה לְלַמֵּד שֶׁהַשָּׁוָה אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל נְזָקִים שֶׁבַּתּוֹרָה, וְיָכוֹל לֹא יְהֵא חַיָּב אֶלָּא עַל אִישׁ וְאִשָּׁה גְּדוֹלִים, ת"ל **אוֹ בֵן יִגָּח** לְחַיֵּב עַל הַקְּטַנִּים כַּגְּדוֹלִים, וְכֵן עָשָׂה הַכָּתוּב בְּ"וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם" (ויקרא כד יז) כמ"ש רַשִׁ"י (שם). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בַּעֲבוּר שֶׁהַשּׁוֹר הַמֻּמָּת אָדָם גָּדוֹל הוּא רַע מְאֹד, כְּדֹב שַׁכּוּל בַּמִּדְבָּר, וְאִם **הוּעַד בְּבָעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**, הִנֵּה פָּשַׁע פְּשִׁיעָה גְּדוֹלָה וְרָאוּי שֶׁיִּתְחַיֵּב מִיתָה וְכֹפֶר, אֲבָל הַמֻּמָּת אֶת הַקְּטַנִּים אֵינוֹ רַע כָּל כָּךְ, וְדֶרֶךְ רֹב הַשְּׁוָרִים שֶׁלֹּא יִירְאוּ מֵהֶם, וְיַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁלֹּא יִתְחַיֵּב בְּעָלָיו, וּלְפִיכָךְ אָמַר הַכָּתוּב כִּי **כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לוֹ**:

פסוק לד

וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ לַנִּזָּק, וְשָׁמִין אֶת הַנְּבֵלָה וְנוֹטְלָהּ בְּדָמִים וּמְשַׁלֵּם לוֹ הַמַּזִּיק עֲלֵיהֶם תַּשְׁלוּמֵי נִזְקוֹ. זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ל"ד). וְלֹא בֵּרַר אֶת דִּינוֹ, כִּי אֵין צֹרֶךְ לֵאמֹר בַּנְּבֵלָה הַזֹּאת שֶׁיִּטְּלֶנָּה הַנִּזָּק בְּחֶשְׁבּוֹן הַתַּשְׁלוּמִין כְּשֶׁיָּבִיא אוֹתָהּ לב"ד לְשַׁלֵּם הַנִּזָּק, שֶׁאֲפִלּוּ הָיוּ לַמַּזִּיק נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת אֲחֵרוֹת בְּבֵיתוֹ יִפְרָעֵנּוּ בָּהֶם כְּפִי דְּמֵיהֶם, שֶׁכְּבָר אָמַרְנוּ לְרֻבּוֹת שְׁוֶה כֶּסֶף אֲפִלּוּ סְבִין (ב"ק ז.). אֶבָל הָעִנְיָן לוֹמַר כִּי הַנְּבֵלָה שֶׁל נִזָּק הִיא וּמָמוֹנוֹ תֵּחָשֵׁב, לְפִיכָךְ אִם פָּחֲתוּ דָּמֶיהָ אַחֲרֵי כֵן אוֹ שֶׁנִּגְנְבָה אֵין עַל הַמַּזִּיק לְשַׁלֵּם אֶלָּא דְּמֵי הַמִּיתָה, אִם הָיָה הַשּׁוֹר כְּשֶׁהוּא חַי שָׁוֶה מָנֶה וּכְשֶׁמֵּת שָׁוֶה חֲמִשִּׁים זוּז, יֵשׁ עָלָיו חֲמִשִּׁים זוּז וְזֶה יִטַּפֵּל בִּנְבֵלְתּוֹ וְיִשְׁמְרֶנָּה לְעַצְמוֹ. וְזֶה הַדִּין בְּכָל הַנִּזּוֹקִין, וְזֶהוּ שֶׁקּוֹרִין חֲכָמִים פְּחַת נְבֵלָה, וּמְפֹרָשׁ הוּא בַּגְּמָרָא (שם י:):

פסוק לו

וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו יָדוּעַ כִּי גַּם הַתָּם אִם יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו כָּרָאוּי וְיָצָא וְהִזִּיק בְּמִקְרֶה שֶׁאֵרַע, בְּוַדַּאי שֶׁהוּא פָּטוּר, וְזֶה שֶׁאָמַר בַּמּוּעָד **וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**, עַל דַּעַת הָאוֹמֵר בַּתַּלְמוּד שֶׁהַמּוּעָד צָרִיךְ שְׁמִירָה מְעֻלָּה מִן הַתָּם (ב"ק מה:), יֹאמַר הַכָּתוּב **וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**, לְהוֹסִיף בּוֹ שְׁמִירָה מִפְּנֵי רָעָתוֹ, וְיָצָא וְהִזִּיק יְשַׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם, וְעַל דַּעַת הָאוֹמֵר שֶׁהַשְּׁמִירָה בַּתָּם וּבַמּוּעָד שָׁוֶה (ב"ק מה: ותוספתא שם), יֹאמַר **וְאִם נוֹדַע לוֹ שֶׁשּׁוֹר נַגָּח הוּא** וְגַם עַתָּה **לֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**, בַּעֲבוּר פְּשִׁיעָתוֹ הַגְּדוֹלָה יִתְחַיֵּב נֶזֶק שָׁלֵם:

וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ לַנִּזָּק, וְעָלָיו יְשַׁלֵּם הַמַּזִּיק עַד שֶׁיְּשַׁלֵּם הַנִּזָּק נֶזֶק שָׁלֵם. זֶהוּ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ל"ו) כְּדֶרֶךְ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ק י:). וְאִם כֵּן רָאוּי שֶׁנְּפָרֵשׁ **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר** עִם הַמֵּת שֶׁיִּהְיֶה לוֹ, וְכֵן "וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרַיִם" (שמות א':ה'), עִם יוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם. וְכֵן "לֹא אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה" (ישעיה א יג), בַּעֲצָרָה, כְּאוֹמְרוֹ "שׁוֹנֵא גָּזֵל בְּעוֹלָה" (שם סא ח): וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, **וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**, לַמַּזִּיק, כְּלוֹמַר **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ** לַמַּזִּיק הַמְשַׁלֵּם בַּתַּשְׁלוּמִין הָאֵלּוּ, שֶׁיַּכְנִיסֵהוּ לַנִּזָּק בַּחֶשְׁבּוֹן. וְעַל שְׁנֵי הַלְּשׁוֹנוֹת הַדִּין שָׁוֶה הוּא, שֶׁיִּהְיוּ הַבְּעָלִים מְטַפְּלִים בִּנְבֵלָה, וּמְשַׁעֵת מִיתָה תִּכָּנֵס עִמּוֹ בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב"ק שם):

פרק כב

פסוק ב

אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו אֵין זֶה אֶלָּא כְּמִין מָשָׁל וכו' (לשון רש"י וכדמסיים להלן) וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ב:ב') שְׁתִּרְגֵּם "אִם עֵינָא דְּסָהֲדָיָא נְפַלַת עֲלוֹהִי", לָקַח לוֹ

שִׁטָּה אַחֶרֶת לוֹמַר שֶׁאִם מְצָאוּהוּ עֵדִים קוֹדֶם שֶׁבָּא בַּעַל הַבַּיִת, וּכְשֶׁבָּא בַּעַל הַבַּיִת כְּנֶגְדּוֹ הִתְרוּ בּוֹ שֶׁלֹּא יַהַרְגֶנּוּ דָּמִים לוֹ, חַיָּב עָלָיו אִם הָרָגוֹ, מֵאַחַר שֶׁיֵּשׁ לָהֶם רוֹאִים שֶׁאֵין הַגַּנָּב בָּא עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת וְלֹא יַהֲרֹג אֶת בַּעַל הַבַּיִת. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:ב'). וַאֲנִי תָּמֵהַּ, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁאָמַר לְמַעְלָה אֵין לוֹ דָּמִים, לְפָטְרוֹ עַל הֲרִיגָתוֹ, וַדַּאי בְּשֶׁהִתְרוּ בּוֹ, שֶׁאֵין רוֹצֵחַ חַיָּב מִיתָה לְעוֹלָם אֶלָּא בְּהַתְרָאָה. וְאִם תֹּאמַר שֶׁלֹּא בָּא הַכָּתוּב אֵין לוֹ דָּמִים אֶלָּא לְהַתִּיר לוֹ דָּמוֹ מִידֵי שָׁמַיִם, לוֹמַר שֶׁמַּתָּר לְהָרְגוֹ, זֶה אֵינֶנּוּ אֱמֶת, אֶלָּא הַכָּתוּב הָרִאשׁוֹן פּוֹטְרוֹ בְּכָל עִנְיָן, מִידֵי שָׁמַיִם וּמִב"ד בְּהַתְרָאָה, וְהַשֵּׁנִי מְחַיְּבוֹ בְּדִין שְׁנֵיהֶם: וְאוּלַי יִתְכַּוֵּן הָרַב לוֹמַר שֶׁאִם מְצָאוּהוּ עֵדִים קוֹדֶם שֶׁבָּא בַּעַל הַבַּיִת וְהִכִּירוּהוּ, וְהַגַּנָּב יָדַע בָּהֶם, אֵינוֹ בָּא עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת עַכְשָׁו, שֶׁכְּבָר רָאָה שֶׁהִכִּירוּהוּ הָעֵדִים, וְאִם יַהֲרֹג יָבֹאוּ עֵדִים לְב"ד וְיַהַרְגוּהוּ. וְזֶה טַעַם **אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו**, כִּי בַּלַּיְלָה שֶׁלֹּא הִכִּירוּהוּ הָעֵדִים יַהַרְגֶנּוּ לְבַעַל הַבַּיִת וְיִבָּרַח:

וְעַל דַּעְתִּי נִתְכַּוֵּן אוּנְקְלוֹס לוֹמַר שֶׁאִם יָצָא הַגַּנָּב מִן הַמַּחְתֶּרֶת, וּבָא זֶה לוֹמַר עָלָיו יֵשׁ לוֹ עֵדִים שֶׁבָּא בַּמַּחְתֶּרֶת, דָּמִים לוֹ כִּשְׁאָר הַחַיִּים, וְאֵינוֹ מֻתָּר לְהָרְגוֹ, וְאִם הָרְגוֹ נֶהֱרָג עָלָיו, אֲבָל יִשָּׁלֵם אִם לָקַח מִשָּׁם דָּבָר. וְאָמַר הַכָּתוּב "אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו", שֶׁדִּבֵּר בַּהֹוֶוה, שֶׁדֶּרֶךְ בָּאֵי מַחְתֶּרֶת לָבֹא בַּלַּיְלָה, שֶׁאֵין אָדָם מַכִּיר בָּהֶם, וְהַהוֹרְגָן שָׁם פָּטוּר וּמֻתָּר, אֲבָל הַמִּתְעַכֵּב שָׁם עַד זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו הוּא מְשַׁמֵּר וְיוֹצֵא וּבוֹרֵחַ לְנַפְשׁוֹ. וְאִם בָּא לְחַיְּבוֹ עַל פִּי עֵדִים אֵינוֹ מִתְחַיֵּב מִיתָה לֹא בְּב"ד וְלֹא בְּיַד בַּעַל הַבַּיִת: וְאִם כֵּן עַל דַּעַת הָאוֹמֵר בַּתַּלְמוּד (סנהדרין עב) שֶׁהַבָּא בַּמַּחְתֶּרֶת וְנָטַל כֵּלִים וְיָצָא פָּטוּר, בְּדָמִים קְנָנָהוּ, יִהְיֶה **שִׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ** חוֹזֵר לְמַעְלָה אֶל "כִּי יִגְנֹב אִישׁ" (שמות כ"א:ל"ז), כְּדֶרֶךְ "וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן" (דברים טו יז): וְדֶרֶךְ הַפְּשָׁט יְדוּעָה, יֹאמַר, שֶׁאִם חָתַר בַּחשֶׁךְ בָּתִּים וְנִמְצָא בַּמַּחְתֶּרֶת בַּלַּיְלָה יֵהָרֵג, וְאִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עַל הַגַּנָּב וְאָדָם רוֹאֵהוּ וּמַכִּירוֹ, לֹא יֵהָרֵג, אֲבָל יִשָּׁלֵם מַה שֶּׁגָּנַב וְהוֹצִיא מִשָּׁם בַּיּוֹם. וְטַעַם "הַשֶּׁמֶשׁ", הָאוֹר לְעֵינֵי הָרוֹאִים, וְכֵן "לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּאת" (שמואל ב י"ב:י"א), בְּגָלוּי. וְטַעַם הַדִּין הַזֶּה כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְנוּ, כִּי זֶה יְהֹוָה אֶת בַּעַל הַבַּיִת, וְזֶה יִבְרַח מִמֶּנּוּ:

פסוק ו

כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר פָּרְשָׁה זוֹ נֶאֱמְרָה בְּשׁוֹמֵר חִנָּם, וּלְפִיכָךְ פָּטַר בּוֹ אֶת הַגְּנֵבָה, כְּפִי קַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא כאן, ב"מ צד:). וְנִזְכַּר סְתָם בַּכָּתוּב, מִפְּנֵי שֶׁדֶּרֶךְ שׁוֹמְרֵי כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹרָם בְּחִנָּם. וְהַפָּרָשָׁה הַשְּׁנִיָּה (להלן פסוקים ט-יב) שֶׁבְּשׁוֹמֵר שָׂכָר הִזְכִּירָה חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה, וְדֶרֶךְ הַבְּהֵמוֹת לְתִתָּן בְּיַד רוֹעִים לִשְׁמֹר וְיִרְעוּ אוֹתָם בְּשָׂכָר:

וְגַנַּב מִבֵּית הָאִישׁ פי' רַשִׁ"י לְפִי דְּבָרָיו. לוֹמַר שֶׁהוּא טוֹעֵן כָּךְ. וְהֵבִיאוּ לוֹ דּוֹמִים "כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא" (דברים יג ב), "חֲנַנְיָה בֶן עַזּוּר הַנָּבִיא" (ירמיה כח א), כִּי לֹא יִקָּרֵאנוּ בָּזֶה הַשֵּׁם עַל הָאֱמֶת, רַק שֶׁהוּא יֹאמַר כֵּן. וְאֵין צָרֶךְ, כִּי הַכָּתוּב יֹאמַר אִם גַּנַּב מִבֵּית הָאִישׁ וְיִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם, וְאִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב יָבֹאוּ לב"ד וְיִשָּׁבַע עַל הַגְּנֵבָה אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ, וַאֲשֶׁר יַרְשִׁיעוּן אוֹתוֹ ב"ד בַּגְּנֵבָה הַזֹּאת, שֶׁהוּא הַגּוֹנֵב, יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם, כִּי ב"ד לֹא יַרְשִׁיעוּהוּ לְשַׁלֵּם שְׁנַיִם אִם לֹא גְּנָבוֹ הוּא, כִּי חִיּוּב הַתַּשְׁלוּמִין בְּכָפֶל בְּגַנָּב הוּא, כַּאֲשֶׁר אָמַר לְמַעְלָה (שמות כ"ב:ג') "חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם":

פסוק ז

וְטַעַם **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ** עַל דַּעַת רַשִׁ"י שֶׁיִּקָּרֵב אֶל הָאֱלֹהִים לִשְׁבֹּעַ שֶׁלֹּא שָׁלַח יָדוֹ בְּשֶׁל חֲבֵרוֹ. וְהַנָּכוֹן שֶׁיִּקָּרֵב אֶל הָאֱלֹהִים לִשְׁבֹּעַ שֶׁנִּגְנַב כְּמוֹ שֶׁהוּא טוֹעֵן, אִם לֹא שָׁלַח הוּא יָד לְהִשְׁתַּמֵּשׁ לְצָרְכּוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ, כִּי הַשּׁוֹלֵחַ יָד בְּפִקָּדוֹן נַעֲשָׂה עָלָיו גַּזְלָן וְחַיָּב בָּאֳנָסִין:

פסוק ח

אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:ח') לְפִי פְּשׁוּטוֹ אֲשֶׁר יֹאמַר הָעֵד כִּי הוּא זֶה שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ עָלָיו וַהֲרֵי הוּא אֶצְלְךָ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב"ק קו:) "כִּי הוּא זֶה", לְלַמֵּד שֶׁאֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ שְׁבוּעָה אֶלָּא אִם כֵּן הוֹדָה בְּמִקְצָת, כָּךְ וְכָךְ אֲנִי חַיָּב וְהַמּוֹתָר נִגְנַב מִמֶּנִּי. וְזֶה הָעִנְיָן שֶׁכְּתָבוֹ הָרַב דִּבְרֵי יְחִידִים הוּא וְאֵינוֹ כַּהֲלָכָה (ב"ק קו. קז.), שֶׁהַשּׁוֹמְרִים אֵינָן צְרִיכִין כְּפִירָה בְּמִקְצָת וְהוֹדָאָה בְּמִקְצָת, וַאֲפִילּוּ כְּשֶׁטּוֹעֵן טַעֲנַת גַּנָּב בְּכָל הַפִּקָּדוֹן חַיָּב הוּא לְשַׁבֵּעַ שְׁבוּעַת הַשּׁוֹמְרִים. וְעוֹד מִתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא בְּרָאיוֹת גְּמוּרוֹת כִּי כְּשֶׁהוּא כּוֹפֵר בְּעִקַּר הַפִּקָּדוֹן וְאוֹמֵר לֹא הִפְקַדְתָּ אֶצְלִי, אִם כּוֹפֵר בַּכֹּל פָּטוּר, וְאִם מוֹדֶה מִקְצָת חַיָּב שְׁבוּעָה, וְזֶה לְדִבְרֵי הַכֹּל, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָרַב אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן בְּפֵרוּשָׁיו בַּגְּמָרָא (ב"ק קז. ד"ה מעיז):

וְאִם כֵּן נֹאמַר כִּי הַכָּתוּב הַזֶּה לְפִי מִדְרַשׁ חֲכָמִים הוּא בְּטוֹעֵן לֹא הִפְקִיד אֶצְלִי מֵעוֹלָם, שֶׁאִם כָּפַר בַּכֹּל פָּטוּר, וְאִם הוֹדָה בְּמִקְצָת וְכָפַר בְּמִקְצָת חַיָּב שְׁבוּעָה, וְיֹאמַר אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב יִקָּרֵב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים עַל כָּל טַעֲנַת פֶּשַׁע שֶׁיִּטְעַן עָלָיו פַּשַׁעְתָּ בַּשְּׁמִירָה, אוֹ אֲשֶׁר יֹאמַר הַשּׁוֹמֵר כִּי הוּא זֶה פִּקָּדוֹן שֶׁבְּיָדִי וְלֹא הִפְקַדְתָּ לִי יוֹתֵר, הַנִּפְקָד אֲשֶׁר יַרְשִׁיעוּן אוֹתוֹ הָאֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ, וְהִנֵּה שְׁנֵיהֶם יְשַׁלְּמוּ, אֲבָל אֵין תַּשְׁלוּמֵי הַשְּׁנַיִם אֶלָּא בְּטוֹעֵן טַעֲנַת גַּנָּב, וְטַעֲנַת מוֹדֶה בְּמִקְצָת נוֹהֶגֶת בְּכָל הַתְּבִיעוֹת וַאֲפִילּוּ בְּהַלְוָאָה וּגְזֵלָה וּשְׁאָר עִנְיָנִים. וּבְאֵלֶּה הַדִּינִין מִקְרָא מוּעָט וַהֲלָכוֹת מְרֻבּוֹת, אֵין צָרֵךְ לְבָאֵר מֵהֶם בְּכָאן אֶלָּא בִּכְדֵי יְשׁוּב הַמִּקְרָאוֹת:

פסוק יב

אִם טָרֹף יִטָּרֵף עַל יְדֵי חַיָּה רָעָה. **יְבִיאֵהוּ עֵד**. יָבִיא עֵדִים שֶׁנִּטְרְפָה בְּאֹנֶס וּפְטוּר. זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:י"ב). וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ, לָמָּה הִצְרִיךְ הַכָּתוּב בְּכָאן עֵדִים, וּלְמַעְלָה אָמַר שְׁבֻעַת ה' תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם, וְהַדִּין בָּהֶם שָׁוֶה הוּא, שֶׁאִם יֵשׁ לוֹ עֵדִים יְפָטֵר בְּמֵת וְנִשְׁבַּר וְנִשְׁבָּה וְכֵן בְּנִטְרָף, וְאִם אֵין לוֹ עֵדִים נִשְׁבָּע עַל כֻּלָּן וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם. וְשָׁמָּא כִּי דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּהוֹוָה שֶׁהַשּׁוֹר כְּשֶׁיְּמוּת בְּאֵבוּס בְּעָלָיו אוֹ יַעֲלֶה לַצּוּק וְנִשְׁבַּר אֵין רוֹאֶה בּוֹ, וְכֵן הַנִּשְׁבֶּה בְּלִסְטִים מְזֻיָּן שֶׁבָּא עָלָיו וּנְטָלוֹ מִן הָעֵדֶר וְהָלַךְ לוֹ, אֲבָל הָאַרְיֵה וְהַדֹּב כַּאֲשֶׁר יִטְרֹף יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים, וְלָכֵן יֹאמַר שֶׁיְּבִיא אוֹתָם לְב"ד וְיִפָּטֵר:

אוֹ שֶׁנִּפְרַשׁ שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד עַל דִּינוֹ שֶׁל אִיסִי בֶּן יְהוּדָה שֶׁאוֹמֵר (ב"מ פג) "אֵין רוֹאֶה" (שמות כ"ב:ט') פָּטוּר, הָא יֵשׁ רוֹאֶה יְבִיא עֵדִים וְיִפָּטֵר, וּפְרוּשׁוֹ, שֶׁאִם אֵרַע הָאֹנֶס בְּמָקוֹם שֶׁהָאֻנָּשִׁים מְצוּיִין שָׁם כָּל הַיּוֹם אֵין סוֹמְכִין עַל שְׁבוּעָתוֹ וְצָרִיךְ לְהָבִיא הָעֵדִים. וְדָרְךְ הַטְּרֵפָה שֶׁתִּהְיֶה כֵּן כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ, וְלָכֵן הִצְרִיךְ בָּהּ הַכָּתוּב שֶׁיְּבִיא הָעֵדִים. וְר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ב:י"ב) יְבִיאֵהוּ עֵד, שֶׁיְּבִיא קְצַת הַנִּטְרָף, שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בָדָל אֹזֶן, לִהְיוֹת לוֹ לְעֵד. וְכֵן רָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר יָבִיא עֲדֻיָּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ג יב) "כֹּה אָמַר ה' כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאַרְיֵה שְׁתֵּי כְרָעַיִם" וְגוֹ':

פסוק טו

וְכִי יְפַתֶּה אִישׁ מְדַבֵּר עַל לִבָּהּ, וְכֵן תַּרְגּוּמוֹ "אֲרֵי יְשַׁדֵּל", שִׁדּוּל בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי כְּפִתּוּי בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. **מָהֹר יְמַהֲרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה**, יִפְסֹק לָהּ מֹהַר כְּמִשְׁפַּט אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ שֶׁכּוֹתֵב לָהּ כְּתֻבָּה וְיִשָּׁאֶנָּה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:ט"ו). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, אֲבָל עִנְיַן הַפִּתּוּי הַטָּיַת רָצוֹן בְּשֶׁקֶר, "פֶּן יְפַתֶּה לְבַבְכֶם" (דברים יא טז), "וַיְפַתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי" (איוב לא כז), "אִם נִפְתָּה לִבִּי עַל אִשָּׁה" (שם לא ט). וְלָכֵן הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֵין דַּעְתָּם שְׁלֵמָה לְהַשְׂכִּיל וְיִטְעֶה לִבָּם בִּדְבָרִים בִּתְחִלַּת עִנְיָנָם יִקָּרְאוּ פְּתָאִים, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר "פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָּבָר" (משלי יד טו). וְהַמְּסִית אֶת הַבְּתוּלָה לִשְׁכַּב עִמָּהּ יַטֶּה רְצוֹנָהּ לְחֻפְצוֹ בְּדִבְרֵי שֶׁקֶר וְנִקְרָא מְפַתֶּה:

וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ב:ט"ו) חִלֵּק הַלָּשׁוֹן לְמַחְלוֹקוֹת, אָמַר כֵּאן "יְשַׁדֵּל", וְהוּא לְשׁוֹן תַּחְבּוּלָה וְעֵסֶק אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם עִם אַחֵר לַעֲשׂוֹת בּוֹ כִּרְצוֹנוֹ, יִהְיֶה הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בְּדְבָרִים אוֹ בְּמַעֲשֶׂה, כִּי כֵן אָמַר בְּ"וַיְאַבֵּק אִישׁ עִמּוֹ" (בראשית לב כה) "וְאִשְׁתַּדַּל", וְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל תִּרְגֵּם "וְשׁוֹבַבְתִּיךְ וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ" (יחזקאל לח ד) "וַאֲשַׁדְּלֵנָךְ", וּבְתַרְגּוּם מְגִלַּת רוּת "אֵיפֹה לְקַטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית" (רות ב יט) "וּלְאָן אִשְׁתַּדַּלְתְּ לְמֶעֱבַד", "שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בְּעַז" (שם) "דְּאִשְׁתַּדַּלִית עִמֵּהּ", כִּי תַּחְבּוּלַת עִנְיָן אֲשֶׁר אָדָם מְצַדֵּד לַעֲשׂוֹתוֹ יִקָּרֵא הִשְׁתַּדְּלוּת, וְאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (אבות ב

ה) וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ, וּבַגְּמָרָא (ברכות נח.) לְעוֹלָם יִשְׁתַּדֵּל אָדָם לָצֵאת לִקְרַאת מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, וּבַכָּתוּב (דניאל ו טו) "הֲוָה מִשְׁתַּדַּר לְהַצָּלוּתֵהּ", מִשְׁתַּדֵּל וְעֹשֶׂה תַּחְבּוּלוֹת: וְעַל דַּעְתִּי מִזֶּה הַלָּשׁוֹן הוּא "וּמְרַד וְאֶשְׁתַּדּוּר מִתְעֲבֶד בַּהּ" (עזרא ד יט), מֶרֶד וְתַחְבּוּלָה רַבָּה, כִּי יַחְלִיפוּ הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה אַף בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, "מַזָּלוֹת" (מלכים ב כ"ג:ה') וּ"מַזָּרוֹת" (איוב לח לב), "נִמְלְצוּ" (תהלים קיט קג) וְ"נִמְרְצוּ" (איוב ו כה), "מִפְלְשֵׁי עָב" (שם לז לט) "מִפְרְשֵׁי עָב" (שם לו כט), וְכֵן בַּאֲרָמִית "וַאֲלוּ" (דניאל ז ח) "וַאֲרוּ" (שם ז ז), "שַׁרְשֶׁרֶת" (שמות כ"ח:י"ד) אָמְרוּ בָּהּ חֲכָמִים (מקואות פ"י מ"ה) שַׁלְשֶׁלֶת. וְיֵשׁ נֶסְחָאוֹת שֶׁכָּתוּב בָּהֶם בַּמִּשְׁנָה (אבות ב ה) הִשְׁתַּדֵּר לִהְיוֹת אִישׁ. וְלָכֵן אָמַר אוּנְקְלוֹס "כִּי יְפַתֶּה" - "אֲרֵי יְשַׁדֵּל", יְסוֹבֵב וִישׁוֹבֵב אֶת הַבְּתוּלָה בְּעִנְיָנִים רַבִּים עַד שֶׁיִּשְׁכַּב עִמָּהּ. וּבַעֲבוּר כִּי פִּתּוּי הַבְּתוּלוֹת בְּעִנְיָנִים רַבִּים, פַּעַם בִּדְבָרִים פַּעַם בְּמָמוֹן, פַּעַם בְּשֶׁקֶר שֶׁיַּטְעֶה אוֹתָהּ, פַּעַם בֶּאֱמֶת שֶׁרְצוֹנוֹ לִשָּׂא אוֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה, לֹא יֵחֵד לוֹ לְשׁוֹן וַעֲשָׂאוֹ הִשְׁתַּדְּלוּת, אֲבָל בְּ"פֶן יְפַתֶּה לְבַבְכֶם" (דברים יא טז) אָמַר בּוֹ "דִּלְמָא יְטָעֶה":

וּמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ הָרַב בְּ"מָהֹר יְמַהֲרֶנָּה לּוֹ" שֶׁיְּפַסֵּק לָהּ מֹהַר כְּמִשְׁפַּט אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ שֶׁכּוֹתֵב לָהּ כְּתֻבָּה (מכילתא כאן), אֵינוֹ אֱמֶת, שֶׁהַמְּפַתֶּה אִם יִשָּׂאֶנָּה אֵינוֹ נוֹתֵן קְנָס, וְאִם יְגָרְשֶׁנָּה אַחַר הַנִּשּׂוּאִין אֵין לָהּ עָלָיו כְּלוּם מִן הַתּוֹרָה, שֶׁהַכְּתֻבָּה מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים הוּא. אֲבָל פֵּרוּשׁ "מָהֹר" הַשְׁלוּחִים שֶׁאָדָם מְשַׁלֵּחַ לַאֲרוּסָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים לְצֶרְכֵי הַחֻפָּה וְהַנִּשּׂוּאִין, וְהֵם הַנִּקְרָאִים סְבָלוֹנוֹת בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים. וְכָךְ אָמְרוּ מֹהֲרֵי הָדְרֵי (ב"ב קמה.). וְאוּנְקְלוֹס אָמַר בְּ"הִרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן" (בראשית לד יב) "אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא מַהְרִין וּמַתְּנָן", וְלֹא הָיָה נוֹדֵר לָהֶם לִכְתֹּב לָהּ כְּתֻבּוֹת הָרַבֵּה מְאֹד, אֲבָל הַמֹּהַר סְבָלוֹנוֹת כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי: וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה הַלָּשׁוֹן נִגְזָר מִן "מְהֵרָה חוּשָׁה" (שמואל א כ':ל"ח), לְפִי שֶׁהוּא הַדָּבָר הָרִאשׁוֹן הַנִּמְהָר בַּנִּשּׂוּאִין, כִּי הֶחָתָן מְמַהֵר וּמַקְדִּים לִשְׁלֹחַ לְפָנָיו הַמִּנְחָה הַהִיא וְאַחֲרֵי כֵן הוּא בָּא לְבֵית חָמִיו לַעֲשׂוֹת הַנִּשּׂוּאִין אוֹ הַשִּׂמְחָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים סְעוּדַת סְבָלוֹנוֹת (פסחים מט):

וּפֵרוּשׁ "מָהֹר יְמַהֲרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה", שֶׁיִּשְׁלַח לָהּ סְבָלוֹנוֹת וְצָרְכֵי חֻפָּה לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה, רָמַז שֶׁהֵם יְכוֹלִים לְעַכֵּב. וְאָמַר הַכָּתוּב בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה וְלֹא אָמַר שֶׁיִּקָּחֶנָּה לוֹ, כִּי אֵין מִצְוָה עָלָיו שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה רַק אִם רָצָה, וְאִם לֹא יַחְפֹּץ בָּהּ מִתְּחִלָּה יִפְרַע. וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר (שמות כ"ב:ט"ז) שֶׁאִם יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ, שֶׁיִּשְׁקֹל עַל יָדוֹ כֶּסֶף כַּמֹּהַר אֲשֶׁר יִתְּנוּ הָאֲנָשִׁים לַבְּתוּלוֹת הַנִּשּׂוֹאוֹת לָהֶם, וְהַטַּעַם כִּי פִּסָּלָהּ בְּעֵינֵי הַבַּחוּרִים וְיִצְטָרֵךְ אָבִיהָ לְהַרְבּוֹת לָהּ מַתָּן וְהֵם לֹא יִתְּנוּ לָהּ מֹהַר וְרָאוּי הוּא שֶׁיִּפְרָעֶנּוּ הַמְּפַתֶּה: וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (כתובות י) כִּי עִנְיַן הַמֹּהַר הַזֶּה הוּא נִקְצָב בְּעִנְיַן הָאוֹנֶס (דברים כב כט) כִּי הוּא חֲמִשִּׁים כֶּסֶף, וְדִין הָאוֹנֵס וְהַמְּפַתֶּה שָׁוִין

בָּזֶה, אֲבָל חָלַק הַכָּתוּב בֵּין אוֹנֵס לִמְפַתֶּה, שֶׁשָּׁם נֶאֱמַר "וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו" וְהַטַּעַם, כִּי דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְהִיוֹת בַּחוּרֵי חֶמֶד מְפַתִּים בְּתוּלוֹת, בְּנוֹת הַגְּדוֹלִים הַיָּפוֹת, וְאֵינֶנּוּ שֶׁיִּהְיֶה חוֹטֵא נִשְׁכָּר, וְלָכֵן פֵּרֵשׁ שֶׁלֹּא יִשָּׂאֶנָּה עַל כָּרְחָם וְיִשַּׁלֵּם לָהֶם. וּבַעֲבוּר שֶׁגַּם הִיא חָטְאָה בַּדָּבָר לֹא נָתַן עָלָיו עֹנֶשׁ שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה עַל כָּרְחוֹ וְדֵי שֶׁיְּשַׁלֵּם הַקְּנָס. וְאַחֲרֵי שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה לְדַעְתָּהּ וְדַעַת אֲבִיהָ הֲרֵי הִיא עִמּוֹ כְּכָל הַנָּשִׁים, אֵין לָהּ עָלָיו כְּתֻבָּה בַּתּוֹרָה. וְכֵן דֶּרֶךְ בְּנֵי הַגְּדוֹלִים לֶאֱנֹס בְּנוֹת הַפְּחוּתִים בְּמַעֲלָה אֲשֶׁר אֵין לָהֶם כֹּחַ כְּנֶגְדָּם, וְלָכֵן אָמַר בָּאוֹנֵס "וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה", עַל כָּרְחוֹ:

וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (כתובות לט:) גַּם שָׁם בֵּין הִיא בֵּין אֲבִיהָ יְכוֹלִין לְעַכֵּב כִּי אֵינֶנּוּ הָגוּן שֶׁיִּקָּחֶנָּה עַל כָּרְחָם, וְיַעֲשֶׂה עִמָּהּ שְׁתֵּי רָעוֹת, וּפְעָמִים שֶׁתִּהְיֶה נִכְבֶּדֶת מִמֶּנּוּ וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּתְבַּזֶּה בְּחֶטְאוֹ, וְהַמִּשְׁפָּט הַיָּשָׁר שֶׁיִּהְיוּ הַנִּשּׂוּאִין בְּיָדָהּ וְלֹא בְּיָדוֹ, שֶׁהוּא יִשְׂאֶנָּה עַל כָּרְחוֹ שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הֶפְקֵר לְבַעֲלֵי הַזְּרוֹעַ: וְהִנֵּה הַדִּין הַזֶּה אֵינֶנּוּ רַק בְּנַעֲרָה כְּדִין הָאוֹנֵס, אֲבָל שָׁם פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב "כִּי יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָה בְתוּלָה" (דברים כב כח), וְכָאן לֹא הִזְכִּיר נַעֲרָה, וְהַטַּעַם, כִּי הַנַּעֲרָה הַנִּזְכֶּרֶת שָׁם אֵינוֹ אֶלָּא לְהוֹצִיא אֶת הַבּוֹגֶרֶת שֶׁהִיא אִשָּׁה, אֲבָל הַקְּטַנָּה גַּם הִיא בַּכְּלָל (כתובות מ:), וְכָאן לֹא הֻצְרַךְ לְהוֹצִיא אֶת הַבּוֹגֶרֶת, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁהַמְפַתֶּה הַבּוֹגֶרֶת שֶׁלֹּא יְשַׁלֵּם כְּלוּם כִּי מִדַּעְתָּהּ עָשָׂה, וְהָאָב אֵין לוֹ בְּבִתּוֹ שׁוּם זְכוּת אַחֲרֵי יְמֵי הַנְּעוּרִים, כְּדִכְתִיב (במדבר ל יז) "בִּנְעוּרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ" וְאָמַר כָּאן **אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ**, לְרָמֵז שֶׁהוּא הַנּוֹתֵן אוֹתָהּ לְאִישׁ, שֶׁהוּא זַכַּאי בְּכֶסֶף קִדּוּשֶׁיהָ בִּקְטַנָּה וְנַעֲרָה, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ כָּל שִׁבָּח נְעוּרִים לְאָבִיהָ (קידושין ג:), אֲבָל בָּאוֹנֵס הֻצְרַךְ לִכְתֹּב נַעֲרָה לְהוֹצִיא אֶת הַבּוֹגֶרֶת, כִּי הָיָה עוֹלֶה עַל דַּעְתֵּנוּ שֶׁיְּשַׁלֵּם אֵלֶיהָ, אֶלָּא שֶׁגְּזֵרַת הַכָּתוּב הִיא, וְהַטַּעַם, כִּי בְּעָמְדָה עַל דַּעְתָּהּ תִּשְׁמֹר מֵאוֹנֶס: וּר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ב:ט"ו) כִּי מֹהַר לְשׁוֹן קִשּׁוּר, וְכֵן "יִרְבּוּ עַצְבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ" (תהלים טז ד). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, אֲבָל הוּא כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְתִּי מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל. וְעַל דַּעְתִּי "אַחֵר מָהָרוּ", שֶׁהָיוּ נִמְהָרִי לֵב לְאַל אַחֵר לְלֶכֶת אַחֲרָיו בְּמְהִירוּתָם בְּלִי הַשְׁגָּחָה וּבְלִי דַּעַת. וּבְדִבְרֵי הַמְדַקְדְּקִים (הרד"ק בספר השרשים שרש אחר) שָׁנִּתְנוּ מֹהַר לְאֵל אַחֵר, וְהַטַּעַם שֶׁנִּתְנוּ לוֹ זֶבַח וּמִנְחָה:

פסוק יז

מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה אָמַר לְמַעְלָה בְּכָל חַיְבֵי מִיתוֹת "מוֹת יוּמָת" (לעיל יד טז, כא יב), וְהַטַּעַם שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה, וּמִצְוַת עֲשֵׂה עָלֵינוּ לְהָמִית אוֹתוֹ מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר "וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ" (דברים יז ז), אוֹ מִזֶּה בְּעַצְמוֹ שֶׁיְּצַוֶּה יוּמָת, אֲבָל בְּכָאן לֹא אָמַר מְכַשֵּׁפָה מוֹת תָּמוּת, כִּי הֶחְמִיר בָּהּ לְהַזְהִיר אוֹתָנוּ בְּלָאו שֶׁלֹּא נְחַיֶּה אוֹתָהּ. וְהַטַּעַם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְהוּמָה וְהַשּׁוֹטִים נִפְתִּים אַחֲרֶיהָ, הֶחְמִיר בָּהּ בְּלָאו, וְכֵן בְּכָל מְרֻבֵּי הַתַּקָּלָה,

כְּגוֹן שֶׁאָמַר בְּמֵסִית "וְלֹא תַחְמֹל וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו" (שם יג ט), וְאָמַר בְּרוֹצֵחַ "וְלֹא תִקְחוּ כֹּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת" (במדבר לה לא):

פסוק יט

זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם לַע"ז. וְהוּא נָקוּד פַּתָּח, כְּלוֹמַר לְאוֹתָן הָאֱלֹהִים שֶׁהֶזְהַרְתֶּם עֲלֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר, זֶהוּ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:י"ט). וְר"א פֵּרֵשׁ שֶׁעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵינֶנּוּ מְדַבֵּר לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּבָר הִזְהִיר עַל ע"ז בַּדִּבּוּר הַשֵּׁנִי, רַק בַּעֲבוּר הַגֵּר הַכָּתוּב אַחֲרָיו, כִּי עַל תְּנַאי זֶה יָגוּר בְּאַרְצֵנוּ שֶׁלֹּא יִזְבַּח לֵאלֹהָיו כַּאֲשֶׁר הָיָה עוֹשֶׂה. וְהֶבֶל יִפְצֶה פִּיהוּ, כִּי בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת הִזְהִיר עַל ע"ז בְּלָאו, וְכָאן מְפֹרָשׁ הָעֹנֶשׁ וְהַמִּשְׁפָּט שֶׁנַּעֲשֶׂה בּוֹ, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּלֹא תִרְצָח וְלֹא תִנְאָף, כִּי אֵלֶּה הֵם הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר יָשִׂים לִפְנֵיהֶם. וְהִנֵּה חִיֵּב אוֹתוֹ מִיתָה, כִּי **יָחֳרָם** - מִיתַת ב"ד, וְכֵן "כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת" (ויקרא כז כט). וְאָמַר **יָחֳרָם**, כִּי מִפְּנֵי אֲשֶׁר זָבַח לְחֵרֶם יִהְיֶה חַיָּב שֶׁיָּחֳרַם, כְּעִנְיַן "וְהָיִית חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי חֵרֶם הוּא" (דברים ז כו). וְיִתָּכֵן כִּי יִכְלֹל הַכָּתוּב הַזּוֹבֵחַ גַּם הַזָּבַח שֶׁהַכֹּל יִהְיֶה לְחֵרֶם, לְרַמֵּז שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה:

וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב זְבִיחָה וְהוּא הַדִּין לְהִשְׁתַּחֲוָיָה וּלְכָל עֲבוֹדַת פְּנִים, אֲבָל שְׁאָר עֲבוֹדוֹת כְּגוֹן הַמְכַבֵּד וְהַמְרַבֵּץ וְהַמְנַפֵּף וְהַמְנַשֵּׁק אֵינוֹ בְּמִיתָה בְּשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, אֲבָל כְּדֶרֶךְ עֲבוֹדָה בְּכָל עִנְיָן הוּא מִתְחַיֵּב וַאֲפִילּוּ פּוֹעֵר עַצְמוֹ לִפְעוֹר: וְהַנָּכוֹן בְּמִלַּת **לָאֱלֹהִים** בְּפַתְחוּת הַלָּמֶ"ד שֶׁהֵם מַלְאֲכֵי מַעְלָה, וְנִקְרְאוּ "אֱלֹהִים" בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת בַּכָּתוּב "אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים ה'" (תהלים פו ח), "הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים" (דברים י יז), "הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים" (תהלים צז ז), וְיִקָּרְאוּ גַּם כֵּן "אֵלִים" כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי כְּבָר (רמב"ן על שמות ט"ו:י"א). וְאָמַר "בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ", בַּעֲבוּר שֶׁהַזּוֹבְחִים לְמַלְאָכָיו יַחְשְׁבוּ לַעֲשׂוֹת חֶפְצוֹ, שֶׁיִּהְיוּ הֵם אֶמְצָעִים לְהַפִּיק לָהֶם רָצוֹן מֵאִתּוֹ, וּכְאִלּוּ הַזּוֹבְחִים לְאֵל וְלִמְשָׁרְתָיו, עַל כֵּן אָמַר "בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ": וְיֵשׁ בְּכָאן עוֹד בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה סוֹד עָמֹק, יוּבַן מִמָּנּוּ עִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת, וְיָכוֹל הַמַּשְׂכִּיל לְדַעְתּוֹ מִמַּה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּמָקוֹם אַחֵר (רמב"ן על שמות ה':ג'), וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ב:י"ט) רָמַז לוֹ בְּכָאן, וְעוֹד נִרְמְזָנוּ אֲנַחְנוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (ויקרא א ט) בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לָעַד וְלָנֶצַח:

פסוק כ

כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא הֻכְשְׁרוּ כָּל הַגֵּרִים בַּעֲבוּר הֱיוֹתֵנוּ גֵּרִים בְּאֶרֶץ זְמַן, וְאֵין טַעַם שֶׁיִּהְיוּ מֻבְטָחִים לְעוֹלָם בַּעֲבוּר כֵּן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י כִּי הוּא טַעַם לְלֹא תוֹנוּ אוֹתוֹ, יַזְהִיר שֶׁלֹּא תוֹנֶה אוֹתוֹ בְּהוֹנָאַת דְּבָרִים, שֶׁאִם הוֹנִיתוֹ אַף הוּא יָכֹל לְהוֹנוֹתְךָ וְלוֹמַר לְךָ אַף אַתָּה מִגֵּרִים בָּאתָ, מוּם שֶׁבְּךָ אַל תֹּאמַר לַחֲבֵרְךָ. ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ב:כ') זְכֹר

כִּי גֵּרִים הֱיִיתֶם בְּמוֹהוּ. וְאֵין בְּכָל זֶה טַעַם כְּעִקָּר: וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יֹאמַר, לֹא תוֹנֶה גֵּר וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ וְתַחְשֹׁב שֶׁאֵין לוֹ מַצִּיל מִיָּדְךָ, כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ שֶׁהֱיִיתֶם גֵּרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְרָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרִים לֹחֲצִים אֶתְכֶם וְעָשִׂיתִי בָּהֶם נְקָמָה, כִּי אֲנִי רוֹאֶה דִּמְעַת הָעֲשׁוּקִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ (ע"פ קהלת ד':א'), וַאֲנִי מַצִּיל כָּל אָדָם מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ, וְכֵן הָאַלְמָנָה וְהַיָּתוֹם לֹא תְעַנּוּ כִּי אֶשְׁמַע צַעֲקָתָם, שֶׁכָּל אֵלֶּה אֵינָם בּוֹטְחִים בָּנַפְשָׁם, וְעָלַי יִבְטָחוּ: וּבַפָּסוּק הָאַחֵר הוֹסִיף טַעַם, "וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ"ג:ט'). כְּלוֹמַר, יְדַעְתֶּם כִּי כָל גֵּר נַפְשׁוֹ שְׁפָלָה עָלָיו וְהוּא נֶאֱנָח וְצוֹעֵק וְעֵינָיו תָּמִיד אֶל ה' וִירַחֵם עָלָיו כַּאֲשֶׁר רִחֵם עֲלֵיכֶם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות ב':כ"ג) "וַיֶּאֱנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּצְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה". כְּלוֹמַר לֹא בִּזְכוּתָם רַק שֶׁרִחֵם עֲלֵיהֶם מִן הָעֲבוֹדָה:

פסוק כא

וְטַעַם **כָּל אַלְמָנָה** אֲפִילּוּ עָשִׁירָה בַּעֲלַת נְכָסִים, כִּי דִּמְעָתָהּ מְצוּיָה וְנַפְשָׁהּ שְׁפָלָה. וְאָמַר **אִם עַנֹּה תְעַנֶּה אֹתוֹ**, כָּל יָחִיד מֵהֶם, עַל כֵּן כְּתִיב אַחֲרָיו **וְהָיוּ נָשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת**, בְּעִנְּשׁ הָאַלְמָנָה וְצַעֲקָתָהּ, **וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים**, בְּצַעֲקַת הַיְתוֹם. וְהָעִנְּשׁ הַזֶּה לֹא מָנוּ אוֹתוֹ רַבּוֹתֵינוּ בְּכְלַל חַיָּבֵי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם בַּבָּרַיְתָא דְּוֻאלוּ הֵן שֶׁבְּמִיתָה הַשְּׁנוּיָה בְּסַנְהֶדְרִין (פג.). וְהַטַּעַם, שֶׁאֵין זֶה מִיתָה כְּמִיתַת בְּנֵי אָדָם בִּידֵי שָׁמַיִם שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם "וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ" (ויקרא כב ט), "וְלֹא תָמוּתוּ" (במדבר יח לב), אֲבָל עָנֹשׁ בְּכָאן שֶׁיַּהֲרֹג אוֹתָם בְּחֶרֶב אוֹיֵב אוֹ בַּמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפֶּה בְּלֹא הוֹדַע, וְהָיוּ נְשֵׁיהֶם אַלְמָנוֹת לְעוֹלָם וּבְנֵיהֶם יְתוֹמִים לְעוֹלָם:

פסוק כב

אִם עַנֹּה תְעַנֶּה אֹתוֹ הֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר, גּוֹזֵם וְלֹא פֵּרֵשׁ עָנְשׁוֹ, כְּמוֹ "לָכֵן כָּל הוֹרֵג קַיִן" (בראשית ד טו), וְלֹא פֵּרֵשׁ הָעֹנֶשׁ. אַף כָּאן, אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ, לְשׁוֹן גְּזוּם, סוֹפְךָ לִטֹּל אֶת שֶׁלְּךָ, לָמָּה, כִּי יִצְעַק אֵלַי אֶשְׁמַע־עָנוֹ וְאָנְקָמְנוּ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:כ"ב). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, וְגַם הָעֵד שֶׁהֵבִיא לֹא הֵעִיד כֵּן. אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "כִּי" בַּמָּקוֹם הַזֶּה כְּמוֹ "אִם", שֶׁהוּא אֶחָד מִשְּׁמוּשֵׁיהֶן שֶׁלּוֹ, יֹאמַר, אִם יִצְעַק אֵלַי שָׁמוֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ, וְהַכֶּפֶל לְנַחוּץ הָעִנְיָן וְחִזּוּקוֹ, כְּדֶרֶךְ "הַמְבֻלִּי אֵין קְבָרִים" (שמות י"ד:א'), "הֲרַק אַךְ בְּמֹשֶׁה" (במדבר יב ב):

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יֹאמַר אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ רַק צָעֹק יִצְעַק אֵלַי בִּלְבַד מִיָּד אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ, אֵינֶנּוּ צָרִיךְ לְדָבָר אַחֵר כְּלָל, כִּי אֲנִי אוֹשִׁיעֶנּוּ וְאֶנְקֹם אוֹתוֹ מִמְּךָ. וְהַטַּעַם, כִּי אַתָּה לוֹחֵץ אוֹתוֹ מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ מוֹשִׁיעַ מִיָּדְךָ, וְהִנֵּה הוּא נֶעֱזָר יוֹתֵר מִכָּל אָדָם, כִּי שְׁאַר הָאֲנָשִׁים יִטְרְחוּ אַחֲרֵי מוֹשִׁיעִים שֶׁיּוֹשִׁיעוּם וְאַחֲרֵי עוֹזְרִים לִנְקֹם נְקָמָתָם, וְאוּלַי לֹא יוֹעִילוּ וְהַצַּל לֹא יַצִּילוּ, וְזֶה בְּצַעֲקָתוֹ בִּלְבַד נוֹשֵׁעַ בַּה' וְיִנָּקֵם מִמְּךָ, כִּי נֹקֵם ה' וּבַעַל חֵמָה (נחום א ב): וְיָבֹא כְּעִנְיָן

הַזֶּה בִּכְתוּבִים רַבִּים, כְּגוֹן מַה שֶּׁאָמַר (משלי כב כב-כג) "אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר כִּי ה' יָרִיב רִיבָם", יֹאמַר אַל תִּגְזֹל דַּל בַּעֲבוּר שֶׁהוּא דַּל וְאֵין לוֹ עוֹזְרִים, וְאַל תְּדַכֵּא הֶעָנִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ, כִּי ה' יָרִיב בַּעֲבוּרָם, וְכֵן אָמַר (שם כג י-יא) "וּבְשָׁדֹה יְתוֹמִים אַל תָּבוֹא כִּי גֹאֲלָם חָזָק ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ", שֶׁיֵּשׁ לָהֶם גּוֹאֵל חָזָק וְקָרוֹב יוֹתֵר מִכָּל אָדָם, אַף כָּאן אָמַר כִּי בְּצַעֲקָתוֹ בִּלְבַד יִוּשַׁע: וְכָמוֹהוּ "כִּי כַאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל כֵּן יִהְיֶה דְּבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם עָשָׂה אֶת אֲשֶׁר חָפַצְתִּי" (ישעיה נה י יא), בִּשְׁנֵיהֶם יֹאמַר שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ דָּבָר אַחֵר, כִּי אִם שֶׁיְּרַוֶּה אֶת הָאָרֶץ מְיֻד, וְכֵן כִּי אִם שֶׁיַּעֲשֶׂה מַה שֶּׁחָפַצְתִּי, וְהִנֵּה הוּא כְּטַעַם "אֶלָּא", וְכֵן "כִּי אִם אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ" (במדבר י ל):

פסוק כד

לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה הוּא הַמַּלְוֶה, יֹאמַר שֶׁלֹּא תִּהְיֶה לוֹ כַּמַּלְוֶה שֶׁהוּא כְּמוֹשֵׁל לַלֹּוֶה כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב "וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה" (משלי כב ז), אֲבָל תִּהְיֶה לוֹ בְּכָל דָּבָר כְּאִלּוּ לֹא לָוָה מִמְּךָ לְעוֹלָם, וְלֹא תָשִׂים עָלָיו נֶשֶׁךְ, שֶׁהוּא "נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל" (דברים כג כ), אֲבָל תִּהְיֶה הַהַלְוָאָה אֵלָיו חֶסֶד, לֹא תִּטֹּל מִמֶּנּוּ תּוֹעֶלֶת כָּבוֹד וְלֹא תּוֹעֶלֶת מָמוֹן:

פסוק כו

וְשָׁמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי חוֹנֵן וּמְקַבֵּל תְּחִנַּת כָּל אָדָם אע"פ שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, מִגְּזֵרַת חִנָּם. וְהָעִנְיָן, שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב, לֹא אֶחְבֹּל שַׂלְמַת הַצַּדִּיק, אֲבָל שַׂלְמַת אָדָם שֶׁאֵינֶנּוּ צַדִּיק אֶקַּח וְלֹא אֲשִׁיבֶנּוּ כִּי צַעֲקָתוֹ לֹא יִשְׁמַע אֵל, לְפִיכָךְ אָמַר **כִּי חַנּוּן אָנִי** וְשׁוֹמֵעַ צַעֲקַת כָּל מִתְחַנֵּן לִי:

פסוק כז

אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ב:כ"ז) תְּרַגֵּם עַל הַדַּיָּן שֶׁלֹּא יְקַלֵּל אוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יְחַיְּבֶנּוּ בַּדִּין, "לָא תְקַיל" לְשׁוֹן קְלָלָה הוּא בַּאֲרָמִית, מֵקֵל לְהוּ, "יַכְרַת ה' לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה" (מלאכי ב יב), וְכֵן הָרְבֵּה בְּלָשׁוֹן יְרוּשַׁלְמִי:

וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר הַנִּשְׂא עַל הָעָם, וְהוּא הַמֶּלֶךְ, וְהִזְהִיר שֶׁלֹּא יָאֹר אוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יְחַיֵּב אוֹתוֹ בְּמִשְׁפָּטוֹ: וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ בַּגְּמָרָא (סנהדרין סו) **אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל** אַזְהָרָה עַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם אֲפִלּוּ בְּכִנּוּי. וְהִנֵּה הִזְהִיר עַל הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן יִתְבָּרַךְ וְעַל הַמּוֹלֵךְ בָּאָרֶץ. וְהֵם אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שם) כִּי יְכַנֵּס בִּכְלַל "אֱלֹהִים" הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר יֵשֵׁב מוֹשֵׁב אֱלֹהִים בָּאָרֶץ. וְלֹא נִתְבָּאֵר אִם יְכַנֵּס בִּכְלַל הַנָּשִׂיא רֹאשׁ סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה שֶׁנִּקְרָא נָשִׂיא בַּגְּמָרָא (שם יט: ועוד), וְהָרַב רַבִּי מֹשֶׁה אָמַר שֶׁהוּא בִּכְלַל הָאַזְהָרָה הַזּוֹ (רמב"ם בס' המצות ל"ת שטז ובהלכות סנהדרין כו א). וְכֵן נִרְאֶה לִי מִמַּה שֶּׁשָּׁאַל ר' יְהוּדָה הַנָּשִׂיא עַל עַצְמוֹ, כְּגוֹן אֲנִי

מָה אֲנִי בְּשָׂעִיר וכו' (הוריות יא:). וְא"כ יֹאמַר לֹא תָאוֹר כָּל נָשִׂיא בָּעָם שֶׁהוּא רֹאשׁ שְׂרָרָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, בֵּין שֶׁתִּהְיֶה הַשָּׂרָרָה הַהִיא בְּמֶמְשֶׁלֶת מַלְכוּת, בֵּין שֶׁתִּהְיֶה מֶמְשֶׁלֶת תּוֹרָה, כִּי נְשִׂיא הַסַּנְהֶדְרִין הוּא בַּמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה בִּשְׂרָרַת הַתּוֹרָה:

פסוק כח

מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר מָצִינוּ מְלֵאָה בְּזֶרַע, "פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע" (דברים כב ט), וְעוֹד "כַּמְלֵאָה מִן הַיֶּקֶב" (במדבר יח כז), הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר" (יואל ב כד). וְהַנִּרְאֶה לִי בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה כִּי יִקָּרֵא פְּרִי הַשָּׂדֶה וְהַכֶּרֶם תְּבוּאָה, בַּעֲבוּר שֶׁיְּבִיאוּ אוֹתָהּ כְּאַחַת אֶל הַבָּתִּים. וְתִקָּרֵא ג"כ אָסִיף, "אֹסֶף בְּלִי יָבֹא" (ישעיה לב י), "וְחַג הָאָסִיף" (שמות כ"ג:ט"ז), וּלְכָךְ תִּקָּרֵא "מְלֵאָה", כִּי לְאֹסֶף הַדָּבָר וְקִבּוּצוֹ יִקָּרֵא מִלּוּי, "אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים" (ישעיה לא ד), "קָרְאוּ אַחֲרֶיךְ מָלֵא" (ירמיה יב ו), "יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן" (איוב טז י), יֵאָסְפוּ וְיָבֹאוּ, וְכֵן "וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם" (בראשית מח יט), קִבּוּץ וְרִבּוּי עַמִּים:

וְעוֹד יִתָּכֵן שֶׁתִּקָּרֵא מְלֵאָה, בְּכִנּוּי לִבְרָכָה, שֶׁיִּמָּלְאוּ הַגָּרְנוֹת בָּר וְהַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, וּמְלֵא יָדוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר וּבוֹצֵר, כִּי כַאֲשֶׁר תְּקַלֵּל חֻלְקָתָם, יֹאמַר "יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר" (תהלים קכט ו-ז), וְהַמִּתְבָּרֶכֶת יִקָּרְאוּ מְלֵאָה. וְיִהְיֶה "דִּמְעֲךָ" רֶמֶז לְתִירוֹשׁ וְיִצְהָר, מֶשֶׁךְ מִן דִּמְעַת הָעַיִן, בַּעֲבוּר שֶׁיִּדְמֶה לָהּ בְּרִדְתּוֹ טִפּוֹת, אוֹ שֶׁכָּל טִפּוֹת הַיּוֹרְדוֹת שָׁמָּם דִּמְעָה, "וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה" (ירמיה יג יז) טִפּוֹת מַיִם, וְאֵינֶנּוּ שֵׁם לַבֶּכִי בִּלְבַד. וְעִנְיַן הַכָּתוּב, כִּי כַאֲשֶׁר תֵּאָסֵף פְּרִי הַשָּׂדֶה וְיִמָּלְאוּ הַגָּרְנוֹת בָּר, וְתִדְרֹךְ הַנִּסְחָטִים שֶׁתַּזַּל דִּמְעָתָהּ, וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, לֹא תְאַחֵרֶם בְּיָדְךָ, כִּי בְּרֵאשִׁיתָם תִּתְּנֵם לִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ" (דברים יח ד): וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (במכילתא כאן) "לֹא תְאַחֵר" שֶׁלֹּא תְאַחֵר הַמַּקְדִּם, וְלֹא פֵּרֵשׁ אֵיזֶהוּ, כִּי בְּכָאן יַזְהִיר בַּמִּצְוֹת דֶּרֶךְ כְּלָל וְאַחַר כֵּן יְבָאֲרֵם. וְהֵם סִדְּרוּ בִּכּוּרִים וּתְרוּמָה וּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, מִטְּעָמִים שֶׁדָּרְשׁוּ בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (תרומות פ"ג מ"ז) מִנַּיִן שֶׁיַּקְדִּימוּ בִּכּוּרִים לִתְרוּמָה, זֶה קָרוּי תְּרוּמָה וְרֵאשִׁית וְזֶה קָרוּי תְּרוּמָה וְרֵאשִׁית, אֶלָּא יַקְדִּימוּ בִּכּוּרִים שֶׁהֵם בִּכּוּרִים לַכֹּל, וּתְרוּמָה לָרִאשׁוֹן שֶׁהִיא רֵאשִׁית, וּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן לַשֵּׁנִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רֵאשִׁית:

וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ב:כ"ח) תִּרְגֵּם "בִּכּוּרֵךְ וְדִמְעֲךָ", וּפִירַשׁ"י (רש"י על שמות כ"ב:כ"ח) **מְלֵאָתְךָ**, חוֹבָה הַמֻּטֶּלֶת עָלֶיךָ כְּשֶׁתִּתְמַלֵּא תְּבוּאָתְךָ וְתִתְבַּשֵּׁל וְהֵם בִּכּוּרִים. **וְדִמְעֲךָ**, הִיא תְּרוּמָה, וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַהוּ לְשׁוֹן דֶּמַע. וְכֵן בַּמְּכִילְתָּא (כאן) "מְלֵאָתְךָ", אֵלּוּ בִּכּוּרִים הַנִּטָּלִין מִן הַמַּלֵּא, "וְדִמְעֲךָ" זוֹ תְּרוּמָה. וְאוּלַי כַּאֲשֶׁר יִקְרְאוּ לְדַעְתָּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה הַבִּכּוּרִים מְלֵאָה בַּעֲבוּר שֶׁנִּטָּלִין מִן הַמַּלֵּא, יִקְרְאוּ הַתְּרוּמָה דִּמְעָה בַּעֲבוּר שֶׁיְּבִיאוּ

אוֹתָהּ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, לֹא פְּרִי: וְהִזְכִּיר שְׁנֵי הַמִּינִין מִמֶּנָּה, לְרָמֹז כִּי דִּינָהּ לְהַפְרִישָׁהּ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, אֵין חִיּוּב לְהַקְדִּימָהּ בַּעֲנָבִים וְזֵיתִים. וְהִנֵּה לֹא יַזְכִּיר הַמִּצְוֹת בְּכָאן רַק בְּרֶמֶז, כְּאוֹמֵר הִזָּהֵר בַּמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ בָּהֶם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ"א:י"ג) "וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם", כִּי הָיָה זֶה לְכָתְבָם לְאֵלּוּ הַמִּצְוֹת בְּסֵפֶר הַבְּרִית אֲשֶׁר יַזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה הָאַחֶרֶת (שמות כ"ד:ז'), וְעוֹד יַחְזֹר וִיבָאֲרֵם כֻּלָּם בְּמָקוֹם אַחֵר כָּל אַחַת:

פסוק ל

וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי טַעַם הַכָּתוּב הַזֶּה, כִּי עַד הֵנָּה הִזְכִּיר הַמִּשְׁפָּטִים וְהִזְהִיר בַּדְּבָרִים הַמְכֹעָרִים. וְעַתָּה כְּשֶׁבָּא לְהַתְחִיל בְּאִסּוּר הַמַּאֲכָל פָּתַח וְאָמַר **וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי**, שֶׁרָאוּי הוּא שֶׁיֹּאכַל הָאָדָם כָּל מַה שֶּׁיִּחְיֶה בּוֹ, וְאֵין הָאִסּוּרִין בַּמַּאֲכָלִים רַק טָהֳרָה בַּנֶּפֶשׁ, שֶׁתֹּאכַל דְּבָרִים נְקִיִּים שֶׁלֹּא יוֹלִידוּ עֲבִי וְגַסּוּת בַּנֶּפֶשׁ, עַל כֵּן אָמַר "וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי", כְּלוֹמַר אֲנִי חָפֵץ שֶׁתִּהְיוּ אַנְשֵׁי קֹדֶשׁ בַּעֲבוּר שֶׁתִּהְיוּ רְאוּיִים לִי לְדָבְקָה בִּי שֶׁאֲנִי קָדוֹשׁ, לְפִיכָךְ לֹא תִגְעֲלוּ נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּאֲכִילַת הַדְּבָרִים הַמִּתְעָבִים, וְכָךְ אָמַר (ויקרא יא מג-מד) "אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וְהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי". וְהִנֵּה הַשְּׁרָצִים מְשַׁקְּצִין הַנֶּפֶשׁ, וְהַטְּרֵפָה אֵין בָּהּ שִׁקּוּץ, אֲבָל יֵשׁ בַּשְּׁמִירָה מִמֶּנָּה קְדֻשָּׁה:

פרק כג

פסוק יא

תִּשְׁמְטֶנָּה וְנָטַשְׁתָּהּ תִּשְׁמְטֶנָּה מֵעֲבוֹדָה, וְנָטַשְׁתָּהּ מֵאֲכִילָה אַחַר זְמַן הַבִּעוּר. דָּבָר אַחֵר תִּשְׁמְטֶנָּה מֵעֲבוֹדָה גְּמוּרָה, כְּגוֹן חֲרִישָׁה וּזְרִיעָה, וְנָטַשְׁתָּהּ מִלְּזַבֵּל וּמִלְּקַשְׁקֵשׁ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ג:י"א). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי לֹא הֻזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה אֶלָּא עַל חֲרִישָׁה וּזְרִיעָה, אֲבָל הַמְקַשְׁקֵשׁ וְהַמְזַבֵּל, וַאֲפִילּוּ מְנַכֵּשׁ וְעוֹדֵר וְכוֹסֵחַ וְכָל שְׁאָר עֲבוֹדוֹת קַרְקַע, אֵינוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה. וְכָךְ הֵעֲלוּ בְּתוֹסֶפְתָּא מַסֶּכֶת מוֹעֵד קָטָן (ג.) בְּפֶרֶק מַשְׁקִין, דַּחֲרִישָׁה וּזְרִיעָה אָסַר רַחֲמָנָא אֲבָל תּוֹלְדוֹת לָא אָסַר רַחֲמָנָא וְכֻלְּהוּ מִדְּרַבָּנָן, וּקְרָא אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא הוּא. וְכֵן הַבִּעוּר אֵינוֹ נִלְמָד מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה: ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ג:י"א), "תִּשְׁמְטֶנָּה", שְׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֶּׁה יָדוֹ, "וּנְטַשְׁתָּהּ", שֶׁלֹּא תִּזְרַע אֶת אַרְצְךָ. וְאֵינוֹ כְּלוּם. אֲבָל הַכָּתוּב דָּבֵק בָּרִאשׁוֹן, אָמַר **שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע** וְתֶאֱסֹף הַתְּבוּאָה, **וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמְטֶנָּה** שֶׁלֹּא תִּזְרַע אֶת אַרְצְךָ, **וּנְטַשְׁתָּהּ** שֶׁלֹּא תֶּאֱסֹף אֶת תְּבוּאָתָהּ, אֲבָל תַּעַזְבֶנָּה, **וְאָכְלוּ אֶבְיוֹנֵי עַמֶּךָ** וְחַיּוֹת הַשָּׂדֶה פְּרִי הָעֵץ וּתְבוּאַת הַכֶּרֶם, וְכֵן "וְנִטַּשׁ אֶת הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית" (נחמיה י לב):

פסוק יב

לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ מִפְּנֵי שֶׁמִּלַּת "לְמַעַן" כְּמוֹ "בַּעֲבוּר" נִפְרַשׁ שֶׁיֹּאמַר שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה כָּל מַעֲשֶׂיךָ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה בַּעֲבוּר שֶׁיְּנוּחַ בַּשְּׁבִיעִי בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר לִהְיוֹת כֻּלָּם עֲדִים בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, כְּטַעַם "אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ" (שמות ט"ז:כ"ג), וְכֵן אָמַר (שם כ ט) "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ", כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם:

פסוק יג

וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ פֵּרֵשׁ רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ג:י"ג) לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה בְּאַזְהָרָה, שֶׁכָּל שְׁמִירָה שֶׁבַּתּוֹרָה אַזְהָרָה הִיא בְּמָקוֹם לָאו. וּלְפִי דְּבָרָיו יִצְטָרֵךְ הָרַב לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה לָאו שֶׁבַּכְּלָלוֹת, שֶׁאִם לֹא כֵן הָיוּ לוֹקִין עַל כָּל עֲשֵׂה וַעֲשֵׂה שֶׁבַּתּוֹרָה, אֲבָל בָּזֶה הַלָּאו שֶׁיִּכְלֹל דְּבָרִים רַבִּים וְלֹא יָזִכִּיר שָׁם הָעֲבֵרָה כְּלָל הַכֹּל מוֹדִים שֶׁאֵין לוֹקִין בּוֹ. אֲבָל כְּבָר אָמְרוּ הִשָּׁמֶר דַּעֲשֵׂה עֲשֵׂה (עירובין צו.), וְא"כ לֹא הוֹסִיף בְּכָאן אֶלָּא עֲשֵׂה. וּבַמְכִילְתָּא (כאן) נָחְלְקוּ בְּמִקְרָא זֶה וּדְרָשׁוּהוּ בְּפָנִים רַבִּים: וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט טַעְמוֹ בְּכָל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם מֵאֱלֹהִים אֲחֵרִים תִּשָּׁמְרוּ, כִּי הַכָּתוּב נִקְשַׁר בְּסוֹפוֹ, יֹאמַר, מִכָּל הָאַזְהָרוֹת הָרַבּוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם מֵאֱלֹהִים אֲחֵרִים תִּשָּׁמְרוּ מְאֹד שֶׁלֹּא תַעַבְדוּם וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם, וְתַחְרִימוּ הַזּוֹבֵחַ לָהֶם, וְלֹא תַּעֲשׂוּ פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה, וְעוֹד תִּשָּׁמְרוּ שֶׁלֹּא תַזְכִּירוּ שֵׁם אֱלֹהוֹתָם, לְהַזְכִּיר "כְּמוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב", "מִלְכֹּם אֱלֹהֵי בְּנֵי עַמּוֹן" (מלכים א י"א:ל"ג), "אֲשִׁימָא אֱלֹהֵי חֶמֶת" (שם ב יז ל), לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ שְׁמָם אֲפִלּוּ בְּלֹא זֶכֶר אֱלֹהוּת, לְהַזְכִּיר מִלְכֹּם וַאֲשִׁימָא כְּלָל, אֲבָל תִּכְנֶה אוֹתָם לִגְנַאי, "שִׁקּוּץ מוֹאָב" (שם א יא ז), "תּוֹעֲבַת בְּנֵי עַמּוֹן" (שם ב כג יג), אוֹ לֹא יִשָּׁמַע בְּפִי עוֹבְדָיו עַל דְּבָרְךָ, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין סג:) שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שֻׁתָּפוּת עִם הַגּוֹי וְיִשְׁבַּע לוֹ בַּע"ז שֶׁלּוֹ:

וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "לֹא תַזְכִּירוּ" יוֹצֵא, שֶׁלֹּא תַזְכִּיר אוֹתוֹ לְעוֹבְדָיו לֵאמֹר, בֵּאלֹהֶיךָ, עֲשֵׂה עִמִּי חֶסֶד, וְ"לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ" זֵכֶר שְׁמוֹ כְּלָל, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (כג ז) "וּבְשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם לֹא תַזְכִּירוּ וְלֹא תַשְׁבִּיעוּ וְלֹא תַעַבְדוּם". הוֹסִיף שָׁם לְבָאֵר כִּי הָאַזְהָרָה שֶׁלֹּא יַזְכִּיר אוֹ יַשְׁבִּיעַ שׁוּם אָדָם בֵּאלֹהֵי הַנֵּכָר:

פסוק טז

וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה יַזְכִּירֵם הַכָּתוּב בְּשֵׁם הַיְדִיעָה, כִּי לֹא צִוָּה בָּהֶם וְלֹא הִזְכִּירָם עַד עַתָּה, וְרָאוּי הוּא שֶׁיֹּאמַר וְעָשִׂיתָ חַג קָצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ, כַּאֲשֶׁר אָמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים טז י) "וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ". וְאוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר (שמות כ"ג:י"ד) "שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה", וּפֵרֵשׁ "אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב" (שמות כ"ג:ט"ו), שֶׁתִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת חַג בְּתְחִלַּת הָאָבִיב, חָזַר וְאָמַר וְהָאַחֵר תִּשְׁמֹר

שֶׁיִּהְיֶה חַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ, וְהַשְּׁלִישִׁי תִּשְׁמֹר שֶׁיִּהְיֶה חַג הָאָסִיף בְּצֵאת הַשָּׁנָה: וְהִנֵּה כֻּלָּם בְּאָסְפּוֹ כָּל מַעֲשָׂיו מִן הַשָּׂדֶה לָתֵת בָּהֶם הוֹדָאָה לֵאלֹהִים, שֶׁהוּא שׁוֹמֵר חֻקּוֹת שָׁמַיִם וּמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ לְהַשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שׂוֹקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא טוֹב, וְזֶה טַעַם אֶל פְּנֵי הָאָדוֹן ה', שֶׁהוּא הָאָדוֹן הַמְפֹרָנֵס עֲבָדָיו, וּבְנָטְלָם פְּרָס מִלְּפָנָיו יָבֹאוּ אֵלָיו לִרְאוֹת מַה יְצַוֵּם. וְהִנֵּה "אֶל פָּנַי" כְּמוֹ לְפָנַי: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יִהְיֶה מִן פָּנִים, וּכְבָר רָמַזְתִּי לְךָ פֵּרוּשׁ הַפָּנִים בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (רמב"ן על שמות כ':ג'), וְלָכֵן אָמַר "הָאָדוֹן ה'", כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּפַּעַם הַשֵּׁנִית "הָאָדוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ל"ד:כ"ג), וְכֵן "הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (יהושע ג יא), "מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ" (תהלים צז ה):

פסוק יח

לֹא תִזְבַּח עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי לֹא תִשְׁחַט אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן עַד שֶׁתְּבַעֵר אֶת הֶחָמֵץ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י. וְלֹא תָּבִין מִמֶּנּוּ שֶׁיִּרְצֶה לְדָרְשׁוֹ אַזְהָרָה עַל בִּעוּר הֶחָמֵץ שֶׁיִּהְיֶה קֹדֶם זְמַן הַשְׁחִיטָה, כְּמוֹ שֶׁהֻזְכַּר זֶה בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן בִּפְסָחִים (ה.) זְמַן שְׁחִיטָה אָמַר רַחֲמָנָא, שֶׁאֵין זֶה עִקַּר מִדְרַשׁ הַכָּתוּב כְּפִי פְּסַק הַהֲלָכָה שָׁם, כִּי בִּעוּר חָמֵץ בְּעֶרֶב פֶּסַח אֵין בּוֹ לָאו מִן הַתּוֹרָה, וְלֹא אֶפְלֹוג לָאוֹכֵל אוֹתוֹ. אֲבָל לְפִי הָעִנְיָן שֶׁהוּא כַּהֲלָכָה הוּא אַזְהָרָה לְשׁוֹחֵט אֶת הַפֶּסַח עַל הֶחָמֵץ. וְעִנְיָנוֹ שֶׁלֹּא יְהֵא חָמֵץ לְאֶחָד מִבְּנֵי הַחֲבוּרָה הַנִּמְנִין עַל הַפֶּסַח בְּשָׁעַת הַשְׁחִיטָה. וְכָךְ כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ג:י"ח) בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (רש"י על שמות ל"ד:כ"ה). וְרָאוּי לְמִקְרָא שֶׁיֵּאמַר לֹא תִזְבַּח עַל חָמֵץ זִבְחִי, כִּי הַדָּם אֵינֶנּוּ נִזְבָּח, אֲבָל עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (במכילתא כאן) הוּא לְרַבּוֹת אֶת הַזְּרִיקָה, שֶׁלֹּא יִזְרֹק עַל חָמֵץ, יֵאמַר לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ, וְלֹא דַם זִבְחִי, כְּלוֹמַר וְלֹא דַם זִבְחִי יִהְיֶה עַל הֶחָמֵץ, וּמִקְרָא קָצָר הוּא:

פסוק כ

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ כָּאן נִתְבַּשְּׂרוּ שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא וּשְׁכִינָה אוֹמֶרֶת "כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ" (שמות ל"ג:ג'). **כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ**, מְחֻבָּר לְרֹאשׁ הַמִּקְרָא, הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו כִּי שְׁמִי מְשֻׁתָּף בְּקִרְבּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סנהדרין לח:) זֶה מְטַטְרוֹן שֶׁשְּׁמוֹ כְּשֵׁם רַבּוֹ, מְטַטְרוֹן בְּגִימַטְרִיָא שַׁדַּי. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ג:כ"א). וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (שמות רבה ל"ב:ח') רָאִיתִי גַּם כֵּן יֵשׁ מִי שֶׁדּוֹרֹשׁ כָּךְ שֶׁזֶּה עַל דְּבַר הָעֵגֶל. וְיֵשׁ לִשְׁאֹל, שֶׁהֲרֵי הַגְּזֵרָה הָהִיא לֹא נִתְקַיְּמָה, שֶׁהקב"ה אָמַר לוֹ "וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ" (להלן לג ב ג), וּמֹשֶׁה בִּקֵּשׁ עָלֶיהָ רַחֲמִים וְאָמַר "אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה, וּבְמֶה יִוָּדַע אֶפוֹא כִּי מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ" (שם טו-טז), וְנִתְרַצָּה לוֹ הקב"ה וְאָמַר לוֹ, "גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה" (שם יז). וְכָךְ אָמְרוּ (סנהדרין שם) דַּאֲפִילּוּ בְּפָרוֹנְקָא לָא קַבְּלִינַהּ, דִּכְתִיב "אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה":

וְהַתְּשׁוּבָה לְפִי הַדַּעַת הַזֹּאת, כִּי הַגְּזֵרָה הַהִיא לֹא נִתְקַיְּמָה עִם מֹשֶׁה בְּיָמָיו, הוּא מַה שֶּׁאָמַר (שמות ל"ג:ט"ז) "וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ", וְאָמַר (שם יז) "כִּי מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם", וְעוֹד אָמַר (שם לד י) "וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְקִרְבּוֹ", אֲבָל לְאַחַר מִיתָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ שָׁלַח לָהֶם מַלְאָךְ, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יהושע ה יג יד) "וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ, וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא ה' עַתָּה בָאתִי", וְשָׁם תִּרְאֶה שֶׁשְּׁאָלוֹ יְהוֹשֻׁעַ "מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ" (שם יד), וְלֹא צִוָּה דָּבָר שֶׁנִּגְלָה אֵלָיו בַּעֲבוּרוֹ, אֶלָּא שֶׁאָמַר לוֹ "שַׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ" (שם טו), וְלֹא בֵּרַר לָמָּה בָּא. אֲבָל הָיְתָה הַמַּרְאָה לְהוֹדִיעַ אוֹתוֹ כִּי מֵעַתָּה יִהְיֶה מַלְאָךְ שָׁלוּחַ לְפָנֶיהֶם לַצָּבָא בְּבֹאָם בַּמִּלְחָמָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "עַתָּה בָאתִי" (שם יד). וְכָךְ אָמְרוּ בְּתַנְחוּמָא (יח) אֲנִי הוּא שֶׁבָּאתִי בִּימֵי מֹשֶׁה רַבְּךָ וְדָחָה אוֹתִי וְלֹא רָצָה שֶׁאֵלֵךְ עִמּוֹ. וּמְפֹרָשׁ אָמְרוּ (בשמו"ר לב ג) בִּטֵּל שֶׁלֹּא יִמְסְרוּ לָהֶם שַׂר כָּל יְמֵי מֹשֶׁה, וְכֵיוָן שֶׁמֵּת מֹשֶׁה חָזַר אוֹתוֹ הַשַּׂר לִמְקוֹמוֹ, שֶׁכֵּן יְהוֹשֻׁעַ רוֹאֶה אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא ה' עַתָּה בָאתִי", לְכָךְ נֶאֱמַר "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ":

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, הַמַּלְאָךְ הַזֶּה שֶׁהֻבְטְחוּ בּוֹ בְּכָאן הוּא הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל (בראשית מח טז) אֲשֶׁר הַשֵּׁם הַגָּדוֹל בְּקִרְבּוֹ, כִּי בְיִהֹ ה' צוּר עוֹלָמִים (ישעיה כו ד), וְהוּא שֶׁאָמַר "אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל" (בראשית לא יג), כִּי דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ לִשְׁכּוֹן בְּבֵיתוֹ, וְיִקְרָאֻנוּ הַכָּתוּב מַלְאָךְ בַּעֲבוּר הֱיוֹת כָּל הַנְהָגַת הָעוֹלָם הַזֶּה בַּמִּדָּה הַהִיא. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (סנהדרין לח:) כִּי הוּא מְטַטְרוֹן, וְהוּא שֵׁם לְמוֹרֵה הַדֶּרֶךְ. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי זֶה בְּסֵדֶר בֹּא אֶל פַּרְעֹה (רמב"ן על שמות י"ב:י"ב). וְזֶה טַעַם **לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי**, הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּדִכְתִיב "מִקְדָּשׁ ה' כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ" (שמות ט"ו:י"ז), וְהַטַּעַם אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי לִי, לִהְיוֹת בֵּית קָדְשִׁי וְתִפְאַרְתִּי כִּי שָׁם הַכִּסֵּא שָׁלֵם. וְעוֹד אַזְכִּיר (רמב"ן על שמות כ"ד:א') כַּוָּנָתָם בִּשְׁמוֹ כְּשֵׁם רַבּוֹ. וְהִנֵּה קוֹלוֹ הוּא קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים, וְהַמְצָוָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ מִפִּי הַנְּבִיאִים, אוֹ הַטַּעַם שֶׁלֹּא יְקַצְּצוּ בַּנְּטִיעוֹת וְיַעַזְבוּ תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, כְּעִנְיַן שֶׁדָּרְשׁוּ (פתיחתא איכה רבתי ב) "וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נֶאֱצוּ" (ישעיה ה כד) זוֹ תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְהִנֵּה פֵּרוּשׁוֹ "וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ" (שמות כ"ג:כ"א) לְדָבָרַי, וְכֵן אָמַר "כִּי אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר" (שמות כ"ג:כ"ב). וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ג:כ') רָמַז זֶה, שֶׁתִּרְגֵּם אֲרֵי בְּשְׁמִי מֵימְרֵהּ, כִּי בוֹ יְדַבֵּר:

וְאָמַר **וְאָיַבְתִּי אֶת אוֹיְבֶיךָ**, שֶׁגַּם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים אֶהְיֶה לָהֶם אוֹיֵב, **וְצַרְתִּי אֶת צוֹרְרֶיךָ** עַל יָדוֹ בְּמִדַּת הַדִּין. וְלָכֵן פֵּרֵשׁ **כִּי יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל הָאֱמֹרִי וְגוֹ' וְהִכְנַעֲנִי וְהִכְחַדְתִּיו**, בַּהֲבִיאוֹ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם, לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא הַמַּכְחִיד אוֹתָם. וְהִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן יָחִיד,

כִּי כֻלָּם כְּאִישׁ אֶחָד יַכְחִידֵם. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר הַמַּלְאָךְ הַזֶּה שׁוֹכֵן בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל לֹא יֹאמַר הקב"ה לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ (שמות ל"ג:ג'), כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ, וְהוּא בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל, אֲבָל כְּשֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל רָצָה לְסַלֵּק שְׁכִינָתוֹ מִתּוֹכָם וְשֶׁיִּהְיֶה מַלְאָךְ מִשְׁלוּחָיו הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם, וּבְקֵשׁ מֹשֶׁה רַחֲמִים וְחָזַר וְשִׁכֵּן שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְשָׁם אֲפָרֵשׁ הַפְּסוּקִים בְּע"ה: וְגַם שָׁם בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (שמות רבה לב ח) רָמְזוּ לָזֶה, אָמְרוּ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ, אָמַר לוֹ הקב"ה מִי שֶׁשָּׁמַר אֶת הָאָבוֹת יִשְׁמֹר אֶת הַבָּנִים, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאַבְרָהָם כְּשֶׁבֵּרַךְ אֶת יִצְחָק אָמַר "הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ" (בראשית כד ז), בְּיַעֲקֹב "הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי" (שם מח טז), אָמַר לָהֶם הוּא גְּאָלַנִי מִיַּד עֵשָׂו, הוּא הִצִּילַנִי מִיַּד לָבָן, הוּא זָנַנִי וּפִרְנְסַנִי בְּשִׁנֵּי רְעָבוֹן, אָמַר הקב"ה לְמֹשֶׁה אַף עַכְשָׁו מִי שֶׁשָּׁמַר אֶת הָאָבוֹת יִשְׁמֹר אֶת הַבָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר **הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ**. וְעוֹד אָמְרוּ שָׁם (שמו"ר לב ד) בְּפֵרוּשׁ, אָמַר לָהֶם הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל הִזָּהֲרוּ בַּשָּׁלִיחַ שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר בִּשְׁלִיחוּתוֹ, מִדַּת הַדִּין הוּא אַל תַּמֵּר בּוֹ וכו'. וּמִכָּל מָקוֹם לְדִבְרֵי הַכֹּל הַמִּדְרָשׁ שֶׁהִזְכַּרְתִּי אֱמֶת הוּא, שֶׁכָּל יְמֵי מֹשֶׁה לֹא הָיָה מַלְאָךְ שַׂר צָבָא הוֹלֵךְ עִמָּהֶם, כִּי מֹשֶׁה הָיָה מְמַלֵּא מְקוֹמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ז:י"א) "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל", וּבִימֵי יְהוֹשֻׁעַ הֻצְרַךְ לוֹ שֶׁיִּבָּא אֵלָיו מַלְאָךְ שַׂר צְבָא ה' לְלַחֵם מִלְחֲמוֹתָם, וְהוּא גַּבְרִיאֵל הַנִּלְחָם לָהֶם, וְזֶהוּ שֶׁרָאָה אוֹתוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ (יהושע ה יג), כִּי בָא לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחֹת בַּלְאֻמִּים:

פסוק כא

כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ יֹאמַר, אַל תַּמֵּר בּוֹ שֶׁלֹּא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם אִם תַּמֵּר בִּדְבָרוֹ, כִּי הַמֵּמֵר בּוֹ מֵמֵר בִּשְׁמִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ, וְרָאוּי לְהַכְחִידוֹ בְּמִדַּת הַדִּין. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ מְחֻבָּר לְמַעְלָה, וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ, וְקוֹלוֹ הוּא קוֹל אֵל עֶלְיוֹן:

פסוק כד

לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם הַתּוֹרָה תַּזְהִיר עַל ע"ז בְּכָמָּה מְקוֹמוֹת. וְאע"פ שֶׁהַמִּקְרָאוֹת מְיֻתָּרִין בָּהּ אֵין לְהַקְפִּיד בְּכָךְ, שֶׁמִּפְּנֵי חֹמֶר שֶׁבָּהּ, שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בָּהּ כּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ (חולין ה.), תַּזְהִיר וְתַחְזֹר וְתַזְהִיר, כְּאוֹמֵר לְעַבְדּוֹ זְכֹר תָּמִיד וְלֹא תִּשְׁכַּח הָעִקָּר הַגָּדוֹל שֶׁצִּוִּיתִיךָ שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בּוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁתַּזְהִיר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה לוֹ עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא יַעַבְדֶנָּה, וְעַכְשָׁו הַזְהִיר עַל ע"ז שֶׁיִּמְצְאוּ אוֹתָהּ עֲשׂוּיָה וְנֶעֱבֶדֶת לַגּוֹיִם שֶׁבָּאָרֶץ שֶׁלֹּא יַעַבְדוּ אוֹתָהּ כְּלָל, אֲבָל יַעֲקֹר אוֹתָהּ מִן הָאָרֶץ:

וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם יִתָּכֵן שֶׁהִיא אַזְהָרָה מִדִּרְכֵי הָאֱמוֹרִי שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים (שבת סז.), כְּמוֹ שֶׁהִזְהִיר בְּמָקוֹם אַחֵר "וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ" (ויקרא יח ג), וְאָמְרוּ (בספרא שם) אֵלּוּ דִּרְכֵי הָאֱמוֹרִי שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים. וְהַנִּרְאֶה יוֹתֵר כִּי יַזְהִיר עַל ע"ז שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אוֹתָהּ כְּדַרְכָּהּ אֲפִלּוּ

בַּעֲבוֹדָה שֶׁאֵינָהּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ (סנהדרין סא.) בַּפָּסוּק "אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי" (דברים יב ל). וְהַטַּעַם, כִּי אָמַר "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם", וַעֲבוֹדָה הִיא הַכִּבּוּד אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעֶבֶד לַאֲדוֹנָיו, וְחָזַר וְאָמַר כִּי אֶפְלּוּ עִנְיָן שֶׁאֵינָהּ עֲבוֹדָה אֶלָּא בִּזָּיוֹן, כְּגוֹן פְּעוֹר, שֶׁפּוֹעֵר עַצְמוֹ לִפְעוֹר וְזוֹרֵק אֶבֶן לְמַרְקוּלִיס, אִם נָהֲגוּ בָּהּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם כֵּן לֹא תַעֲשֶׂנּוּ אַתָּה לָהֶם כְּלָל. וְאָמְרוּ (סנהדרין סד.) אע"ג דְּקָא מְכַוְּון לְבַזּוֹיֵהּ לִפְעוֹר, וְאע"ג דְּקָא מְכַוֵּון לְמִרְנְמֵהּ בְּמַרְקוּלִיס:

פסוק כה

וַעֲבַדְתֶּם אֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְגוֹ' כְּוָנַת הַכָּתוּב הַזֶּה בַּעֲבוּר שֶׁרֹב עוֹבְדֵי ע"ז יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כִּי הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, וְאֵין כַּוָּנָתָם בַּע"ז, רַק יַחְשְׁבוּ כִּי בָּעֲבוֹדוֹת הָהֵם תִּהְיֶה לָהֶם הַצְלָחָה. כְּגוֹן שֶׁיַּעַבְדוּ הַשֶּׁמֶשׁ בַּעֲבוּר שֶׁמָּצְאוּ לוֹ מֶמְשֶׁלֶת בַּתְּבוּאוֹת, וְהַיֶּרַח בַּמַּעְיָנוֹת וּבְכָל הַתְּהוֹמוֹת, וְכֵן כַּיּוֹצֵא בָּהֶם בְּכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם. וְכ"ש שֶׁיַּחְשְׁבוּ כִּי תִּהְיֶה לָהֶם תּוֹסֶפֶת טוֹבָה בַּעֲבוֹדַת הַמַּלְאָכִים, בַּעֲבוּר שֶׁהֵם מְכַבְּדִים מְשָׁרְתֵי הָאֵל הַגָּדוֹל. וְעַל כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב הַזֶּה כִּי בַּעֲבוֹדַת הקב"ה בִּלְבַד תִּהְיֶה לָהֶם הַהַצְלָחָה וְהַשִּׂמְיָרָה, וַעֲקִירַת ע"ז לֹא תַזִּיק אֲבָל תּוֹסִיף לָכֶם טוֹבָה וּבְרָכָה, כִּי הקב"ה יְבָרֵךְ לַחְמְךָ, וְהוּא כְּלָל לְכָל מַאֲכָל אֲשֶׁר יֹאכַל, וִיבָרֵךְ מֵימֶיךָ שֶׁהוּא אָב לְכָל מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה, וְהַבְּרָכָה הִיא תּוֹסֶפֶת בָּהֶן, שֶׁיִּהְיֶה מֵהֶן לְךָ לָרֹב מְאֹד:

וְאָמַר **וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ** כְּלוֹמַר שֶׁאָסִיר בָּהֶם מַחֲלָה מִקִּרְבָּךְ, שֶׁיִּהְיוּ הַמַּאֲכָלִים וְהַמַּשְׁקִים טוֹבִים וּבְרִיאִים לֹא יוֹלִידוּ מַחֲלָה אֲבָל יְרַפְּאוּ מִמֶּנָּה: וְאָמַר עוֹד שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בָּהֶם אִשָּׁה מְשַׁכֵּלָה בְּרֶחֶם מַשְׁכִּיל, וְלֹא עֲקָרָה בְּרֶחֶם וְשָׁדַיִם צַמְקִים, כִּי בִּהְיוֹת הַמַּאֲכָלִים וְהַמַּשְׁקִים וְהָאֲוִיר מְבֹרָכִים יִהְיוּ הַגּוּפִים בְּרִיאִים, וְאֶבְרֵי הַזֶּרַע נְכוֹנִים לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂיהֶם כַּהֹגֶן. וְהַזְכִּיר הַנְּקֵבוֹת, כִּי בָּהֶן יִמְצֵא הַשִּׁכּוּל וְהָעִקּוּר יוֹתֵר מִן הַזְּכָרִים. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ הַזְּכָרִים בִּכְלַל **וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ**, כִּי הָעִקּוּר מַחֲלָה בַּגּוּפִים, וְעִם הָאֲנָשִׁים יְדַבֵּר מִן הַסְּתָם, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַנָּשִׁים כְּמוֹ שֶׁאָמַר לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה (דברים ז יד). וְטַעַם **בְּאַרְצֶךָ** לְהַכְנִיס גַּם הַבְּהֵמוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר שָׁם "וּבִבְהֶמְתֶּךָ": וְאָמַר **אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אַמַלֵּא** שֶׁלֹּא יָמוּת בְּמַלְחָמָה אוֹ בְּמַגֵּפָה בְּשִׁנּוּי הָאֲוִיר רַק בְּזִקְנָה שֶׁיִּמָּלֵא יָמִים כְּמִסְפַּר אֲשֶׁר הֵם חַיֵּי הָאָדָם בְּדוֹרוֹתָיו, כְּגוֹן שִׁבְעִים וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה כְּדוֹר דָּוִד הַמֶּלֶךְ. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי (בראשית יז א ולעיל ו א) כִּי כָּל אֵלֶּה נִסִּים שֶׁיַּעֲשֶׂה הַשֵּׁם בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ מוֹפְתִים בַּעֲבוּר עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ: וְאָמַר כִּי כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה עִמָּהֶם אוֹת לְטוֹבָה כֵּן יַעֲשֶׂה בְּשׂוֹנְאֵיהֶם לְרָעָה, שֶׁיִּתֵּן לָהֶם לֵב רַגָּז וּמֻחֲדָרִים אֵימָה, וְעוֹד יְשַׁלַּח בָּהֶם **אֶת הַצִּרְעָה** וְהוּא מִין יְדוּעַ כְּגוֹן הַדְּבוֹרָה, וּמַזְכִּירִין אוֹתָהּ חֲכָמִים תְּדִיר דְּבַשׁ דְּבוֹרִין דְּבַשׁ צְרָעִין (מכשירין פ"ו מ"ד, בכורות ז:). וְהָעִנְיָן, כִּי

יְשַׁלַּח הַמַּכָּה הַזּוֹ בַּאֲוִיר אַרְצָם כְּמוֹ הָאַרְבֶּה שֶׁשָּׁלַח בְּמִצְרַיִם, וְהַיֶּלֶק הֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילוֹ הַגָּדוֹל שֶׁבָּא בִּימֵי יוֹאֵל (יואל ב כה):

וְטַעַם **וְגֵרַשְׁתּוֹ**, כִּי הוּא סִבָּה בָּהֶם לְהִתְגָּרֵשׁ מִן הָאָרֶץ כִּי תְּכַסֶּה אֶת עֵין הָאָרֶץ וְתֶחְשַׁךְ, וְלֹא יוּכְלוּ לָבֹא בַּמִּלְחָמָה, וְעוֹד, כִּי תֹּאכַל כָּל יֶגִיעָם בַּשָּׂדֶה, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר בַּקְּלָלוֹת "זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה" וְגוֹ' (דברים כח לח), "כָּל עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל" (שם מב), כֵּן אָמַר בְּכָאן שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּשׂוֹנְאֵינוּ: וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב **הַחִוִּי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי** דֶּרֶךְ קְצָרָה, וְהַכְּוָנָה בְּכָל הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה: וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי שִׁלְשָׁה אֵלֶּה לֹא יָצְאוּ רֻבָּם בַּמִּלְחָמָה וְלֹא נָפְלוּ הֵם בַּחֶרֶב וְהָיוּ נִשְׁגָּבִים בַּמִּבְצָרִים, וְשָׁלַח בָּהֶם רַק אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר בְּמִצְרַיִם (שמות י':ו') "וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל מִצְרַיִם", וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ז כ) "וְגַם אֶת הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח ה' אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ". וְהַצִּרְעָה הַזֹּאת עָבְרָה עִם יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַיַּרְדֵּן, וְכָךְ הֶעֱלוּ בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (לו.). וְאָמְרוּ (בתנחומא כאן) שֶׁהָיְתָה מַטֶּלֶת בָּהֶם אֶרֶס וּמֵתִים בָּהּ. וְהָאֱמֶת כִּי יֵשׁ בָּהּ גַּם הַיּוֹם אֶרֶס מַזִּיק וּמֵמִית:

וּכְתִיב בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע כד יא-יב) "וַתַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וַתָּבֹאוּ אֶל יְרִיחוֹ וַיִּלָּחֲמוּ בָכֶם בַּעֲלֵי יְרִיחוֹ הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וָאֶתֵּן אוֹתָם בְּיֶדְכֶם", וּכְתִיב "וָאֶשְׁלַח לִפְנֵיכֶם אֶת הַצִּרְעָה וַתְּגָרֶשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי לֹא בְחַרְבְּךָ וְלֹא בְקַשְׁתֶּךָ" (יהושע כד יא-יב), וַטַּעְמוֹ וַתְּגָרֶשׁ אוֹתָם, הַנִּשְׁאָרִים בָּהֶם, כִּי אַחֲרֵי נְתָנִי בְּיֶדְכֶם כָּל הַנִּזְכָּרִים שָׁלַחְתִּי הַצִּרְעָה לְגָרֵשׁ הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים. וְאָמַר "שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי", וְהֵם סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁהִזְכִּיר מִתְּחִלָּה (שם פסוק ח), וְלֹא בְּחַרְבְּךָ וְלֹא בְקַשְׁתֶּךָ עָשִׂיתָ כָּל אֵלֶּה. וְר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ג:כ"ח) כִּי הַצִּרְעָה חֹלִי בַּגּוּף מִגְזֶרֶת צָרַעַת. וְאֵין צֹרֶךְ: וְטַעַם **וַעֲבַדְתֶּם אֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם**, רִיקֵּן הָעֲבוֹדָה לַשֵּׁם הַמְיֻחָד (סנהדרין ס:) וְאָמַר **וּבֵרַךְ**, **וַהֲסִרֹתִי**, כְּדֶרֶךְ "כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ" (שמות ט"ו:כ"ו). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִינֵהוּ מִשָּׁם:

פסוק לב

לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית הַזְהִיר שֶׁלֹּא יִכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְהַחֲיוֹת מֵהֶם כָּל נְשָׁמָה, **וְלֵאלֹהֵיהֶם**, יַזְהִיר שֶׁלֹּא יִכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְהַנִּיחַ ע"ז שֶׁלָּהֶם, אֶלָּא שֶׁיַּהֲרְסֵם וִישַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם. וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר שֶׁלֹּא יִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְעִם אֱלֹהֵיהֶם כְּאַחַת, אֶלָּא שֶׁיַּהֲרְסֵם וִישַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם. וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר כִּי בְּעוֹדָם עוֹבְדִים אֶת אֱלֹהֵיהֶם לֹא יִכְרֹת לָהֶם בְּרִית, אֲבָל אִם קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לַעֲבֹד ע"ז רַשַּׁאי הוּא לְקַיְּמָם:

פסוק לג

כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ אֵלּוּ "כִּי" מְשַׁמְּשִׁין בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, וְכֵן בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, וְזֶה לְשׁוֹן "אִי" שֶׁהוּא אֶחָד מֵד' לְשׁוֹנוֹת שֶׁהַ"כִּי" מְשַׁמֵּשׁ, שֶׁמָּצִינוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, וְזֶהוּ אִם מַשְׁמַע בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר וְכוּ', לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ג:ל"ג). וְאֵינוֹ כֵּן. אֲבָל שִׁעוּר הַכָּתוּב, **לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ פֶּן יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם**, וְכֵן אָמַר (שמות כ"ג:ל"ג) "פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ פֶּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ", וְהַטַּעַם, כִּי יְשִׁיבָתָם בְּאַרְצְךָ יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ וּלְמִכְשׁוֹל **פֶּן יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי** בְּדִרְכֵיהֶם הָרָעִים וּבַעֲלִילוֹתָם הַנִּשְׁחָתוֹת, **כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם**, כִּי יְפַתּוּךָ וְיַשִּׁיאוּךָ בְּכָךְ:

פרק כד

פסוק א

וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר וְגוֹ' פְּרָשָׁה זוֹ קֹדֶם עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּאַרְבָּעָה בְּסִיוָן נֶאֶמְרָה לוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ד:א'). **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה שָׁם** (שמות כ"ד:י"ב), לְאַחַר מַתַּן תּוֹרָה נֶאֱמַר לוֹ כֵּן גַּם אֵלּוּ דְּבָרָיו זַ"ל. וְאֵין הַפָּרָשִׁיּוֹת בָּאוֹת כְּסִדְרָן וְלֹא כְּמַשְׁמָעָן כְּלָל. וְעוֹד כְּתִיב (שמות כ"ד:ג') "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים", שֶׁהֵם הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה הַכְּתוּבִים לְמַעְלָה, שֶׁאָמַר בָּהֶם (שמות כ"א:א') "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם", כִּי אֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּהְיֶה עַל הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ וְשֶׁנֶּאֶמְרוּ לָהֶם בְּמָרָה שֶׁכְּבָר שָׁמְעוּ וְיָדְעוּ אוֹתָם. וְלֹא יֵאָמֵר "וַיְסַפֵּר" אֶלָּא בַּחֲדָשׁוֹת אֲשֶׁר יַגִּיד (בראשית כד סו):

וּכְבָר הֵיטִיב לְרֹאוֹת ר"א שֶׁפֵּרֵשׁ הָעִנְיָן כְּסִדְרוֹ, וְאָמַר כִּי עַד הֵנָּה (מלעיל כ כב עד כג לג) סֵפֶר הַבְּרִית. וְהִנֵּה הַפָּרָשִׁיּוֹת כֻּלָּן בָּאוֹת כַּהֹגֶן, כִּי אַחַר מַתַּן תּוֹרָה מִיָּד בּוֹ בַּיּוֹם אָמַר הַשֵּׁם אֶל מֹשֶׁה "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" (שמות כ':כ"ד), וְהִתְחִיל לַחֲזֹר וּלְהַזְהִיר עַל ע"ז "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי" (שם כ כג), וְצִוָּה אוֹתוֹ "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם", וְכָל הַמִּצְוֹת הַבָּאוֹת אַחֲרֵי כֵן, וְהִשְׁלִים בְּאַזְהָרַת הָע"ז שֶׁיִּמְצְאוּ בָּאָרֶץ וּבְעוֹבְדֵיהָ (לעיל כג לב לג) וְאָמַר לוֹ אַחֲרֵי צַוּוֹתְךָ זֶה לָהֶם, "עֲלֵה אֶל ה' אַתָּה וְאַהֲרֹן". וְהִזְכִּירָה הַפָּרָשָׁה כִּי מֹשֶׁה עָשָׂה כְּמִצְוַת ה', וּבָא אֶל הַמַּחֲנֶה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי ה', (שמות כ"ד:ג') כַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ' (שמות כ':י"ט), וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם" (שמות כ"א:א'), וְקִבְּלוּ הַכֹּל בְּשִׂמְחָה וְאָמְרוּ "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה". וְהַטַּעַם, כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ הַשֵּׁם נַעֲשֶׂה, כִּי מַאֲמִינִים אֲנַחְנוּ בִּדְבָרֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁסִּפֵּר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים

ה כד) "וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֲלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ". וְאָז כְּתָבָם מֹשֶׁה (שמות כ"ד:ד'):

וְהִנֵּה מֹשֶׁה כָּתַב בַּיּוֹם הַהוּא בַּסֵּפֶר כָּל מַה שֶּׁנִּצְטַוָּה, חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים וְתוֹרוֹת, וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר מִמָּחֳרַת הַיּוֹם הַהוּא לִכְרֹת לָהֶם בְּרִית עַל הַכֹּל, וּבָנָה הַמִּזְבֵּחַ (שמות כ"ד:ד'), וְזָבַח הַזְּבָחִים (שמות כ"ד:ה'), וְנָתַן חֲצִי הַדָּם עַל מִזְבַּח ה' וַחֲצִי הַדָּם שָׂם בָּאַגָּנוֹת (שמות כ"ד:ו'), וְלָקַח הַסֵּפֶר שֶׁכָּתַב מֹאֶמֶשׁ וּקְרָאוֹ בְּאָזְנֵיהֶם, וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם עוֹד לִבְּא בִּבְרִית עִמּוֹ, וְאָמְרוּ (שמות כ"ד:ז') כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע אֵלֶיךָ, מִכָּל אֲשֶׁר תְּצַוֶּה מֵאִתּוֹ ית' וְאָז זָרַק עֲלֵיהֶם חֲצִי הַדָּם (שמות כ"ד:ח'), כִּי זֹאת אוֹת הַבְּרִית לִבֹּא הַשְּׁנַיִם בַּחֲלָקִים שָׁוִים: וְאַחֲרֵי שֶׁהִשְׁלִים מַעֲשָׂיו עִמָּהֶם הֻצְרַךְ לְמַלֹּאת דִּבַּר ה' שֶׁאָמַר לוֹ ה' עֲלֵה אַתָּה וְאַהֲרֹן וְגוֹ', וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שמות כ"ד:ט') "וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא" וְגוֹ'. וְעָשָׂה עוֹד מַה שֶּׁצִּוָּה (שמות כ"ד:ב') וְנִגַּשׁ לְבַדּוֹ אֶל ה', וְהוּא שֶׁאָמַר (שמות כ"ד:י"ח) "וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן" וְגוֹמֵר. וְהִנֵּה מַעֲשֵׂה הַבְּרִית בְּיוֹם הַמָּחֳרָת לְמַתַּן תּוֹרָה, וּבוֹ הָיְתָה הָעֲלִיָּה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה אֶל הָהָר (שמות כ"ד:י"ג), וּמְמָּנָּה נִתְעַכֵּב שָׁם אַרְבָּעִים יוֹם. וְהוּא שֶׁפֵּרֵשׁ הַכָּתוּב (שמות כ"ד:ט"ז) "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" וְגוֹ', וְנֶאֱמַר (שמות כ"ד:י"ח) "וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן". וְכָל זֶה מְתֻקָּן וּמְבֹאָר:

וְרָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא (לעיל יט י) שֶׁנֶּחְלְקוּ בַּדָּבָר, יֵשׁ שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיָה קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בַּחֲמִישִׁי, וְאָמַר לָהֶם הֲרֵי אַתֶּם קְשׁוּרִים תְּפוּסִים וַעֲנוּבִים מֶחָר בֹּאוּ וְקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם אֶת כָּל הַמִּצְוֹת, וְרַבִּי יוֹסֵי בֵּר' יְהוּדָה אָמַר בּוֹ בַּיּוֹם נַעֲשׂוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים, כְּלוֹמַר בּוֹ בַּיּוֹם לְאַחַר מַתַּן תּוֹרָה נַעֲשׂוּ הַמַּעֲשִׂים שֶׁל סִפּוּר הָעָם וּכְתִיבַת סֵפֶר הַבְּרִית, הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְלָזֶה שׁוֹמְעִין שֶׁאָמַר כַּהֲלָכָה:

וְטַעַם **וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר** בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ עַד כָּאן הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָמַר עַתָּה שֶׁהָיָה זֶה הַמַּאֲמָר אֶל מֹשֶׁה שֶׁהִיא מִצְוָה שֶׁיֵּעָשֶׂנָּה הוּא בְּעַצְמוֹ, כִּי צִוָּה אוֹתוֹ אַחַר שֶׁתִּשִּׂים לִפְנֵיהֶם הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים וְתִכְרֹת עִמָּהֶם הַבְּרִית עֲלֵה אַתָּה אֵלַי, וּלְכָךְ עָשָׂה הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה בַּשִּׁשִּׁי, וְהִשְׁכִּים בַּשְּׁבִיעִי בַּבֹּקֶר וְכָרַת עֲלֵיהֶם הַבְּרִית, וְאַחֲרֵי כֵּן עֲלֵה אֶל הָהָר הוּא וְהַנִּקְרָאִים, עַל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נִצְטַוּוּ:

וְטַעַם **עֲלֵה אֶל ה'** דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יַזְכִּיר שָׁם בְּמָקוֹם הַכְּנוּיִי, כְּמוֹ "נְשֵׂי לֶמֶךְ" (בראשית ד כג), "וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל" (שמואל א י"ב:י"א), וְכֵן "וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן ה'" (דניאל ט יז). אֲבָל בַּתַּלְמוּד (סנהדרין לח:) שָׁאֲלוּ עֲלֵה אֵלַי מִבְּעֵי לֵיהּ, וְלָכֵן אָמְרוּ זֶה מְטַטְרוֹן שֶׁשְּׁמוֹ כְּשֵׁם רַבּוֹ, כְּלוֹמַר וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר הַשֵּׁם הַנִּזְכָּר בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה" (שמות כ':כ"ב), עֲלֵה אֶל מְטַטְרוֹן שֶׁנִּקְרָא בִּשְׁמִי ה'. וְהַטַּעַם, עֲלֵה אֶל מָקוֹם

הַכָּבוֹד אֲשֶׁר שָׁם הַמַּלְאָךְ הַגָּדוֹל, וְהַכַּוָּנָה כִּי מֹשֶׁה יָבֹא בְּתוֹךְ הֶעָנָן אֲשֶׁר שָׁם כְּבוֹד ה' וְלֹא יָבֹא אֶל הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי (שמות ל"ג:כ'): וְאֵין כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ כְּלָל כְּמָה שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י לְמַעְלָה (כג כא), גַּם בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (שם) הָפַךְ הָרַב הָעִנְיָן, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי (לעיל יב יב, כג כא) כַּוָּנָתָם בַּשֵּׁם הַזֶּה, וְכָל דִּבְרֵיהֶם אֱמֶת, אֶלָּא שֶׁדִּבְּרוּ בַּהַגָּדָה הַהִיא כְּמַסְתִּיר פָּנִים, כִּי רַב אִידִי לֹא גִּלָּה לַמִּין הַהוּא הַשּׁוֹאֵל עִנְיַן מְטַטְרוֹן הַגָּדוֹל וְסוֹדוֹ חָלִילָה, אֲבָל הִזְכִּיר לוֹ כִּי עַל הַמַּלְאָךְ מוֹרֶה דֶּרֶךְ בָּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן הַכָּתוּב הַזֶּה מְדַבֵּר, וּלְפִיכָךְ אָמַר לוֹ דַּאֲפִילּוּ בְּפַרְוָקָנָא לָא קַבֵּלְנָה, דִּכְתִיב (שמות ל"ג:ט"ו) "אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים", שֶׁאָנוּ לֹא קִבַּלְנוּ שְׁלִיחַ בְּלִתִּי הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות כ':ג') סוֹד הַפָּנִים וְכָל הָעִנְיָן בְּבֵאוּר לַמַּשְׂכִּילִים בּוֹ בְּמַתַּן הַתּוֹרָה:

פסוק ב

וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל ה' גַּם זֶה עַל דַּעַת ר"א (אבן עזרא על שמות כ"ד:ב') שֶׁם בְּמָקוֹם כְּנוּי, שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹמַר אַחַר עָלָה אֶל ה', וְנִגַּשְׁתָּ לְבַדְּךָ, אֲבָל מִנְהַג הַלָּשׁוֹן כֵּן כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי (בפסוק הקודם). וְכֵן "וַה' הִמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה מֵאֵת ה'" (בראשית יט כד), וְהַטַּעַם מֵאִתּוֹ, "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה" (במדבר י כט), הַטַּעַם חוֹתְנוֹ. וְכֵן "וַיִּשְׁלַח ה' אֶת יְרֻבַּעַל וְאֶת בְּדָן וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל" (שמואל א י"ב:י"א). וְכֵן "אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת אֲבֹת הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה" (מלכים א ח':א'): וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי בְּכָאן כִּי הַדִּבּוּר הַזֶּה הָיָה גַּם לְאַהֲרֹן, שֶׁגַּם הוּא שָׁמַע כַּאֲשֶׁר קוֹל ה' אוֹמֵר לְמֹשֶׁה "עֲלֵה אֶל ה' אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק" (בפסוק הקודם), וְאִם כֵּן הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּיר הַנִּגּוּשׁ בְּשֵׁם, וְאִם יְדֻבַּר אֵלָיו לְנֹכַח ג"כ הָיָה צָרִיךְ לְבָאֵר וְנִגַּשְׁתָּ אַתָּה מֹשֶׁה אֶל ה', וְלֹא יַסְפִּיק הַכִּנּוּי בּוֹ, וּלְפִיכָךְ אָמַר "וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ", וְזֶה טַעַם "לְבַדּוֹ", לְמַעֵט גַּם אַהֲרֹן הַנִּכְלָל עִמּוֹ בַּדִּבּוּר. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה רֶמֶז לַדִּבּוּר הַמִּתְעַלֶּה שֶׁיִּצְוֶּה לֵאמֹר לְמֹשֶׁה שֶׁיִּגַּשׁ אֶל ה'. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק ג

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם הָיָה מֹשֶׁה בְּעֵת הַדִּבּוּר הַנִּזְכָּר כֻּלּוֹ (מכ' יט. עד כד א.) בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר נִגַּשׁ בּוֹ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים (שמות כ':ט"ו). וְעַתָּה בָּא אֶל מָקוֹם רָחוֹק מִשָּׁם שֶׁהָיוּ בּוֹ הָעָם בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה, וְסִפֵּר לָהֶם כָּל מַה שֶּׁנִּצְטַוָּה, וְשָׁמְעוּ בְּקוֹלוֹ, וְלֹא אָמַר בְּכָאן "וַיֵּרֶד", כִּי כֻּלָּם בְּתַחְתִּית הָהָר הָיוּ, לֹא בְּרֹאשׁוֹ שֶׁשָּׁם כְּבוֹד הַשֵּׁם, אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה הָיָה קָרוֹב אֶל מָקוֹם הָעֲרָפֶל, וְהֵם עָמְדוּ מֵרָחוֹק בִּשְׁעַת הַדִּבּוּרוֹת, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות י"ט:י"ט). וְכַאֲשֶׁר נִפְרַד מֹשֶׁה מִמְּקוֹמוֹ וְהֵחֵל לָבֹא אֶל הָעָם קָרְבוּ אֵלָיו כָּל רָאשֵׁי שִׁבְטֵיהֶם וְזִקְנֵיהֶם אֶל מְקוֹם מַעֲמַד הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל ה', וְאָמְרוּ לוֹ וַעֲתָּה לָמָּה נָמוּת

כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת (דברים ה כב), קָרֵב אַתָּה וּשְׁמָע וְגוֹ' (שם ה כד), כִּי הָיוּ סְבוּרִים שֶׁיְּדַבֵּר לָהֶם הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד כָּל הַמִּצְוֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר לָהֶם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, וּמֹשֶׁה בָּא עִמָּהֶם אֶל מְקוֹם הָעָם וְסִפֵּר לְכֻלָּם אֶת כָּל דִּבְרֵי ה', וְהֵם אָמְרוּ נַעֲשֶׂה כָּל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר צִוָּה אוֹתָנוּ בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת וְנִשְׁמַע לְקוֹלְךָ לְכָל אֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹ תְּצַוֶּה בִּשְׁמוֹ יִתְעַלֶּה:

וְכַאֲשֶׁר חָזַר מֹשֶׁה אַחֲרֵי כֵן וְעָלָה אֶל קְצֵה הָהָר עִם הַזְּקֵנִים (שמות כ"ד:ט') כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים (שמות כ"ד:א'), אָז אָמַר לוֹ הַשֵּׁם פַּעַם אַחֶרֶת "עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה שָׁם" (שמות כ"ד:י"ב) וּבָעֵת הַזֹּאת הוֹדִיעוֹ "שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ" (דברים ה כה), וְצִוָּהוּ "לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם" (שם ה כז-כח). זֶהוּ שֶׁאָמַר בְּכָאן (שמות כ"ד:י"ב) "וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה", כִּי לְךָ לְבַדְּךָ אֶתֵּן אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ אוֹתָהּ כַּאֲשֶׁר נָדְרוּ לַעֲשׂוֹת:

פסוק ה

נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם הַבְּכוֹרוֹת כִּדְבְרֵי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ד:ה'), כִּי הֵם הַמַּעֲלִים הָעוֹלוֹת וְהַשְּׁלָמִים. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה יְכַנֶּה הַבְּכוֹרוֹת בִּלְשׁוֹן נַעֲרֵי, אוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁהַזְּכִיר הַזְּקֵנִים שֶׁהֵם אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, קָרָא הַבְּכוֹרוֹת נְעָרִים, כִּי הֵם נְעָרִים כְּנֶגְדָּם, יִרְמֹז כִּי לֹא בַּעֲבוּר מַעֲלָתָם בַּחָכְמָה שְׁלָחָם כִּי לֹא הָיוּ זְקֵנִים, רַק מִפְּנֵי הַבְּכוֹרָה כִּי הֵם הַמְקֻדָּשִׁים לַקָּרְבָּנוֹת. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא, שֶׁלֹּא נִגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה מֵעוֹלָם, כִּי הֵם הַנִּבְחָרִים בָּעָם וְהַקְּדוֹשִׁים בָּהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ (ברכות מג:) עֲתִידִין בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא לִתֵּן רֵיחַ כַּלְבָּנוֹן וכו':

וְטַעַם **לַה' פָּרִים** כִּי יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי הֱיוֹתָם בַּמִּדְבָּר פָּחֲדוּ מִמִּדַּת הַדִּין, וְזֹאת טָעוּתָם בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וְהִנֵּה הֶעֱלוּ הָעוֹלוֹת וְזָבְחוּ הַשְּׁלָמִים כֻּלָּם פָּרִים, כְּטַעַם פַּר כֹּהֵן מְשִׁיחַ (ויקרא ד ג) וּפַר הֶעְלֵם דָּבָר (שם יד) וּפַר ע"ז (במדבר טו כד), גַּם פָּרָה אֲדֻמָּה (שם יט ב) כֵּן. וּבְעִנְיָן הָעֵגֶל אַזְכִּיר זֶה (רמב"ן על שמות ל"ב:א'):

פסוק ו

וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנוֹת הֵם כֵּלִים עֲשׂוּיִם שֶׁלֹּא כִּדְמוּת כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ, וּלְכָךְ אָמַר כִּי חֲצִי הַדָּם שֶׁהָיָה דַּיְּתוֹ לִתֵּן עַל הָעָם שָׂם בַּכֵּלִים הָהֵם, וְהַחֲצִי הָאַחֵר זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ מִן הַמִּזְרָקוֹת שֶׁקִּבֵּל אוֹתוֹ בָּהֶם כְּדֶרֶךְ הַקָּרְבָּנוֹת. וְר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ד:ו') כִּי בָּאַגָּנוֹת יְשַׁמֵּשׁ בַּעֲבוּר שְׁנֵיהֶם. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ד:ו') שֶׁתִּרְגֵּם "בְּמִזְרְקַיָּא":

פסוק י

וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל פֵּרֵשׁ ר"א בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה, כְּמוֹ "רָאִיתִי אֶת ה' נִצָּב עַל הַמִּזְבֵּחַ" (עמוס ט א). **וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר**, הוּא שֶׁרָאָה יְחֶזְקֵאל כְּמַרְאֵה אֶבֶן סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא (יחזקאל א כו). **וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר**, שֶׁרָאוּ תַּחַת לִבְנַת הַסַּפִּיר כְּעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר, הוּא הָרָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא הַנָּטוּי עַל רָאשֵׁי הַחַיּוֹת (שם כב). וְהִנֵּה בְּכָאן כָּתוּב "וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וְשָׁם (י כ) כָּתוּב "הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי תְּפַס דֶּרֶךְ קְצָרָה, כִּי הִיא תַּחַת הָרָקִיעַ שֶׁהוּא תַּחַת הַכִּסֵּא, וְהַכֹּל תַּחַת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט טַעַם "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", לוֹמַר כִּי זְכוּת יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם עָמְדָה לְזָכוּתָם בַּמַּרְאָה הַזֹּאת:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, בַּעֲבוּר כִּי הִזְכִּיר בְּמַתַּן תּוֹרָה "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים" (שמות י"ט:כ"ה), וְהוּא כַּאֲשֶׁר אָמַר "הֵן הֶרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גָּדְלוֹ וְאֶת קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (דברים ה כא), בֵּאֵר כָּאן שֶׁרָאוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא אָמַר כַּאֲשֶׁר יֹאמַר בְּכָל מָקוֹם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִזְכִּיר בָּהֶם זֶה לוֹמַר שֶׁהִשִּׂיגוּ הַזְּקֵנִים בַּמַּרְאָה הַזֹּאת יוֹתֵר מִשְּׁאָר הָעָם שֶׁרָאוּ עַל הָאָרֶץ אֶת אֹשׁוֹ הַגְּדוֹלָה (שם ד לו), כִּי הָיָה לָעָם בְּמִחְצַת עָנָן וַעֲרָפֶל (שם ה יט) וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ד:י') יְרָמֵז לָזֶה שֶׁתִּרְגֵּם "וַחֲזוֹ אֶת יְקָר אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל", וְלֹא תִּרְגֵּם וְאִתְגְּלִי לְהוֹן יְקָרָא דֵּה', כְּמִנְהָגוֹ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים:

פסוק יא

וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם נָדָב וַאֲבִיהוּא וְהַזְּקֵנִים הַנִּזְכָּרִים (שמות כ"ד:א'), וּקְרָאָם כֵּן כִּי נֶאֱצַל עֲלֵיהֶם רוּחַ אֱלֹהִים, וְכֵן "מֵאֲצִילֶיהָ קָרָאתִיךְ" (ישעיה מא ט), הַנֶּאֱצָלִים, שֶׁנֶּאֱצַל עֲלֵיהֶם מֵרוּחוֹ, אוֹ הַגְּדוֹלִים שֶׁנֶּאֱצַל עֲלֵיהֶם כָּבוֹד מִן הַמַּלְכוּת:

וְטַעַם **לֹא שָׁלַח יָדוֹ** בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ לַעֲלוֹת אֶל ה' פֶּן יִפְרֹץ בָּם, הוֹדִיעַ בְּכָאן שֶׁנִּזְהֲרוּ בְּכָךְ וְלֹא פָּרַץ בָּהֶם פֶּרֶץ, כִּי הָיוּ אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְמָה שֶׁחָזוּ בַּמַּחֲזֶה הַזֶּה, וְהַטַּעַם כִּי חָזוּ אֶת הָאֱלֹהִים, וְלֹא הָרְסוּ לַעֲלוֹת אֶל ה':

וְטַעַם **וַיֶּאֱכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ** שֶׁאָכְלוּ שָׁם הַשְּׁלָמִים בְּתַחְתִּית הָהָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים טֶרֶם שֶׁיָּשׁוּבוּ אֶל אָהֳלֵיהֶם, כִּי הַשְּׁלָמִים טְעוּנִין מְחִצָּה, וְנֶאֱכָלִין בִּירוּשָׁלַם לִפְנִים מִן הַחוֹמָה (זבחים נה:), וּבְשִׁילֹה בְּכָל הָרוֹאֶה (שם קיב:), וְכָאן הָיוּ נֶאֱכָלִין לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר, לֹא בַּמַּחֲנֶה: וְטַעַם **וַיִּשְׁתּוּ** שֶׁעָשׂוּ שִׂמְחָה וְיוֹם טוֹב, כִּי כֵן חוֹבָה לִשְׂמֹחַ בְּקָבְלַת הַתּוֹרָה, כַּאֲשֶׁר צִוָּה בְּכָתְבָם כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה עַל הָאֲבָנִים "וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כז ז). וּכְתִיב בִּשְׁלֹמֹה (דהי"ב א יב) "הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע נָתוּן לָךְ" וְגוֹ', מִיָּד "וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל עֲבָדָיו" (מלכים א ג':ט"ו). וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר מִכָּאן

שֶׁעוֹשִׂין מִשְׁתֶּה לִגְמָרָה שֶׁל תּוֹרָה (שהש"ר א ט). וְנֶאֱמַר בְּדָוִד אָבִיו בְּהִתְנַדְּבָם לִבְנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ "וַיִּזְבְּחוּ לַה' זְבָחִים וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת לַה' וְגוֹ' וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ לִפְנֵי ה' בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה" (דהי"א כט כא-כב), וְאַף כָּאן בְּיוֹם חֲתֻנַּת הַתּוֹרָה כֵּן עָשׂוּ:

פסוק יב

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה הִיא הַמִּצְוָה שֶׁאָמַר לוֹ מֵאֶמֶשׁ "עֲלֵה אֶל ה'", וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל ה'" (לעיל פסוקים א-ב), וְעַתָּה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הוֹסִיף לוֹ לֵאמֹר "וֶהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ", כִּי יִתְעַכֵּב בָּהָר עַד כִּי יִתֵּן אֵלָיו לֻחוֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וַ"אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי" יַחְזֹר עַל הַלּוּחוֹת, וּ"לְהוֹרוֹתָם" עַל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב, וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחוֹת הָאֶבֶן אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי, וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה לְהוֹרוֹתָם, וְהוּא כַּאֲשֶׁר אָמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה כח) וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם":

וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות כ"ד:י"ב) "אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי" בְּתוֹךְ לוּחוֹת הָאֲבָנִים. "לְהוֹרוֹתָם", שֶׁכָּל שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת בְּתוֹךְ עֶשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת הֵם: ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ד:י"ב) "הַתּוֹרָה", הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן וְהַשֵּׁנִי, "וְהַמִּצְוָה", הַשְּׁמוֹנָה הַנִּזְכָּרִים. וְאֵינוֹ כְּלוּם, כִּי הַכָּתוּב בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (שם) "וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ", יָעִיד כִּי עַל כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן יְדַבֵּר. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (דב"ר ג יב) יִתָּכֵן כִּי יִהְיֶה רֶמֶז שֶׁהָיְתָה כָּל הַתּוֹרָה כְּתוּבָה לְפָנָיו קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי בִּתְחִלַּת סֵפֶר בְּרֵאשִׁית (בהקדמה):

פסוק יג

וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ לֹא יָדַעְתִּי מַה טִּיבוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ בְּכָאן, וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהָיָה הַתַּלְמִיד מְלַוֶּה אֶת הָרַב עַד מָקוֹם הַגְּבֻלַת תְּחוּמֵי הָהָר שֶׁאֵין רַשַּׁאי לֵילֵךְ מִשָּׁם וְהָלְאָה, וּמִשָּׁם וַיַּעַל מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל הָאֱלֹהִים, וִיהוֹשֻׁעַ נִטָּה שָׁם אָהֳלוֹ כָּל אַרְבָּעִים יוֹם, שֶׁכֵּן מָצִינוּ כְּשֶׁיָּרַד מֹשֶׁה "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה" (שמות ל"ב:י"ז), לְמַדְנוּ שֶׁלֹּא הָיָה יְהוֹשֻׁעַ עִמָּהֶם. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ד:י"ג). וְעַל דַּעְתִּי הָיָה יְהוֹשֻׁעַ מִכְּלַל שִׁבְעִים הַזְּקֵנִים, כִּי אֵין בְּיִשְׂרָאֵל שִׁבְעִים זְקֵנִים רְאוּיִים לְקָרְבָה אֶל הָאֱלֹהִים יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, וְכַאֲשֶׁר פֵּרֵשׁ מֹשֶׁה מֵהֶם הָיָה מְלַוֶּה אֶת רַבּוֹ עַד הַגְּבוּל. וְאַל תַּקְשֶׁה עָלַי מִמַּאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ בְּעִנְיַן הַזְּקֵנִים הָאֵלּוּ בְּתַבְעֵרָה (תנחומא בהעלותך טז), כִּי יֹאמְרוּ כֵּן עַל כֵּלֶּן חוּץ מִיְּהוֹשֻׁעַ, לְפִי שֶׁהָיָה רָאוּי לְמַרְאוֹת אֱלֹהִים וּלְכָל נְבוּאָה:

פסוק יד

וְטַעַם **וְאֶל הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ לָנוּ בָזֶה** כִּי בְּהִפָּרְדוֹ מֵהֶם עִם מִשְׁרָתוֹ צִוָּה אוֹתָם שֶׁיֵּשְׁבוּ לָהֶם בָּזֶה. וְאֵין הַטַּעַם שֶׁיַּעַמְדוּ שָׁם כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה עַד שׁוּבָם, כִּי אָמַר **וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם**, וּבַמַּחֲנֶה יִהְיוּ בַּעֲלֵי הַדְּבָרִים, וְשָׁם מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט,

וּכְבָר אָמַר לְכֻלָּם "שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם" (דברים ה כז). אֲבָל הַטַּעַם שֶׁיַּעַמְדוּ וְיָבֹאוּ עַד לַמָּקוֹם הַהוּא, וְלֹא יֶהֱרְסוּ לַעֲלוֹת אֲלֵיהֶם, אֲפִלּוּ אֶל מָקוֹם יְהוֹשֻׁעַ, עַד שׁוּבוֹ אֲלֵיהֶם:

וּלְפִי דַּעְתִּי יִתָּכֵן לִהְיוֹת פֵּרוּשׁוֹ "שְׁבוּ" בַּעֲבוּרֵנוּ וּבְמָקוֹמֵנוּ בַּמַּחֲנֶה, וְאַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם, וּ"מִי בַעַל דְּבָרִים", מִן הַדָּבָר הַקָּשֶׁה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּן אֵלַי, "יִגַּשׁ אֲלֵיהֶם" בְּמָקוֹמִי. וְאָמַר "אֲלֵיהֶם" דֶּרֶךְ מַעֲלָה לְאַהֲרֹן וְחוּר, כִּי לִפְנֵי כֻלָּם יְצִוֶּה לָבֹא וּבְמַעֲמַד אֶחָד יִהְיֶה, כַּאֲשֶׁר אָמַר "עִמָּכֶם". וְהִנֵּה צִוָּה שֶׁיֵּשְׁבוּ הַזְּקֵנִים וְאַהֲרֹן וְחוּר מוֹשֵׁב ב"ד כְּמֹשֶׁה עַל שְׁרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת עַד שׁוּבוֹ, כִּי יָדַע שֶׁיִּתְעַכֵּב בָּהָר. וְאָמַר "לָנוּ", דֶּרֶךְ כָּבוֹד לְתַלְמִיד, כַּאֲשֶׁר אָמַר "בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים" (שמות י"ז:ט'). וְזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן. אֲבָל רַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על שמות כ"ד:י"ד) "וְאֶל הַזְּקֵנִים אָמַר", בְּצֵאתוֹ מִן הַמַּחֲנֶה, "שְׁבוּ לָנוּ בָּזֶה", הִתְעַכְּבוּ שָׁם עִם שְׁאָר הָעָם לִהְיוֹת נְכוֹנִים לִשְׁפֹּט לְכָל אִישׁ רִיב. וְלֹא יִתָּכֵן, כִּי לֹא הָיוּ עַתָּה בַּמַּחֲנֶה, וּמַה טַּעַם שֶׁיֹּאמַר לָהֶם כֵּן וְהֵם בַּמַּחֲנֶה יֵשְׁבוּ, וּכְבָר נִתְמַנּוּ שׁוֹפְטִים:

פרק כה

פסוק א

כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר הַשֵּׁם עִם יִשְׂרָאֵל פָּנִים בְּפָנִים עֶשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת, וְצִוָּה אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה קְצָת מִצְוֹת שֶׁהֵם כְּמוֹ אָבוֹת לְמִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה, כַּאֲשֶׁר הִנְהִיגוּ רַבּוֹתֵינוּ עִם הַגֵּרִים שֶׁבָּאִים לְהִתְיַהֵד (יבמות מז:), וְיִשְׂרָאֵל קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת כָּל מַה שֶּׁיְּצַוֵּם עַל יְדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְכָרַת עִמָּהֶם בְּרִית עַל כָּל זֶה, מַעֲתָּה הִנֵּה הֵם לוֹ לְעָם וְהוּא לָהֶם לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר הִתְנָה עִמָּהֶם מִתְּחִלָּה "וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהְייִתֶם לִי סְגֻלָּה" (שמות י"ט:ה'), וְאָמַר "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שם יט ו), וְהִנֵּה הֵם קְדוֹשִׁים רְאוּיִים שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם מִקְדָּשׁ לְהִשָּׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בֵּינֵיהֶם. וְלָכֵן צִוָּה תְּחִלָּה עַל דְּבַר הַמִּשְׁכָּן שֶׁיִּהְיֶה לוֹ בַּיִת בְּתוֹכָם מִקְדָּשׁ לִשְׁמוֹ, וְשָׁם יְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה וִיצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

וְהִנֵּה עִקַּר הַחֵפֶץ בַּמִּשְׁכָּן הוּא מָקוֹם מְנוּחַת הַשְּׁכִינָה שֶׁהוּא הָאָרוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ"ה:כ"ב) "וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת", עַל כֵּן הִקְדִּים הָאָרוֹן וְהַכַּפֹּרֶת בְּכָאן כִּי הוּא מֻקְדָּם בְּמַעֲלָה, וְסָמַךְ לָאָרוֹן הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה שֶׁהֵם כֵּלִים כְּמוֹהוּ, וְיוֹרוּ עַל עִנְיַן הַמִּשְׁכָּן שֶׁבַּעֲבוּרָם נַעֲשָׂה. אֲבָל מֹשֶׁה הִקְדִּים בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ (שמות ל"ה:י"א), וְכֵן עָשָׂה בְּצַלְאֵל (שמות ל"ו:ח'), לְפִי שֶׁהוּא הָרְאוּי לְקַדֵּם בַּמַּעֲשֶׂה: וְסוֹד הַמִּשְׁכָּן הוּא, שֶׁיִּהְיֶה הַכָּבוֹד אֲשֶׁר שָׁכַן עַל הַר סִינַי שׁוֹכֵן עָלָיו בְּנִסְתָּר, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם (שמות כ"ד:ט"ז) "וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינָי", וּכְתִיב (דברים ה כא) "הֵן הֶרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גָּדְלוֹ", כֵּן כָּתוּב בַּמִּשְׁכָּן "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת

הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ׳:ל"ד). וְהִזְכִּיר בַּמִּשְׁכָּן שְׁנֵי פְּעָמִים "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן", כְּנֶגֶד "אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גָּדְלוֹ"; וְהָיָה בַּמִּשְׁכָּן תָּמִיד עִם יִשְׂרָאֵל הַכָּבוֹד שֶׁנִּרְאָה לָהֶם בְּהַר סִינַי. וּבְבֹא מֹשֶׁה (שמות ל"ד:ל"ד) הָיָה אֵלָיו הַדִּבּוּר אֲשֶׁר נִדְבַּר לוֹ בְּהַר סִינַי. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בְּמַתַּן תּוֹרָה (דברים ד לו) "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה", כָּךְ בַּמִּשְׁכָּן כְּתִיב (במדבר ז פט) "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו":

וְנִכְפַּל "וַיְדַבֵּר אֵלָיו" לְהַגִּיד מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּקַּבָּלָה שֶׁהָיָה הַקּוֹל בָּא מִן הַשָּׁמַיִם אֶל מֹשֶׁה מֵעַל הַכַּפֹּרֶת וּמִשָּׁם מְדַבֵּר עִמּוֹ, כִּי כָּל דִּבּוּר עִם מֹשֶׁה הָיָה מִן הַשָּׁמַיִם בַּיּוֹם וְנִשְׁמַע מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים, כְּדָרְךְ וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ (דברים ד לו), וְעַל כֵּן הָיוּ שְׁנֵיהֶם זָהָב. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (להלן כט מב מג) "אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם וְנִקְדַּשׁ בִּכְבוֹדִי", כִּי שָׁם יִהְיֶה בֵּית מוֹעֵד לַדִּבּוּר וְנִקְדָּשׁ בִּכְבוֹדִי: וְהַמִּסְתַּכֵּל יָפֶה בַּכְּתוּבִים הַנֶּאֱמָרִים בְּמַתַּן תּוֹרָה וּמִבֵּין מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בָּהֶם (עי' להלן פסוק כא) יָבִין סוֹד הַמִּשְׁכָּן וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְיוּכַל לְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ מִמַּה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ בִּתְפִלָּתוֹ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, "ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (מלכים א ח׳:כ"ג) כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּהַר סִינַי "וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ"ד:י'), וְהוֹסִיף שָׁם לְפָרֵשׁ "ה'" לָעִנְיָן שֶׁרָמַזְנוּ שָׁם לְמַעְלָה כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים (מלכים א ח כג), כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר כְּבָר וָאֵדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה" (יחזקאל י יט כ), וְאָמַר דָּוִד "וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל אֲרוֹן בְּרִית ה'" (דהי"א כח יח), וְכֵן יַזְכִּיר תָּמִיד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ "לְשֵׁם ה'", (מלכים א ח׳:י"ט), "לִשְׁמֶךָ" (שם ח מד), וְיֹאמַר בְּכָל פַּעַם וּפַעַם "וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם" (שם ח לב), בְּמִדַּת רַחֲמִים, וּכְתִיב (שם ח מד מה) "וְהִתְפַּלְלוּ אֶל ה' דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם", וּבְבָאוּר אָמַר "כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עַל הָאָרֶץ הִנֵּה שָׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ" (דהי"ב ו יח). וּכְתִיב עַל הָאָרוֹן "לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם ה' צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו" (שמואל ב ו׳:ב'). וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א יג ו) "לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים ה' יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם", כִּי הַשֵּׁם יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים:

פסוק ג

וְזֹאת הַתְּרוּמָה עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא כְּמוֹ "וַה' נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה" (מלכים א ה׳:כ"ו), וְכֵן כָּתוּב "וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם" (בראשית מט כח), וּכְתִיב "וְזֹאת הַבְּרָכָה" (דברים לג א), וּכְתִיב "מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹּאת" (תהלים קיח כג). וּכְבָר רָמְזוּ זֶה בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ק׳:י"ב) בְּמִדְרַשׁ מְזֻקָּנִים אָתְבּוֹנָן (תהלים קיט ק), וְהַמֵּבִין

יִתְבּוֹנָן. וּבְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (מ"ט:ב') "וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם", כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא תְּרוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה" (ירמיה ב ג). וְשָׁם (שמו"ר לג א) עוֹד אָמַר לָהֶן הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל מָכַרְתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי וְכִבְיָכוֹל נִמְכַּרְתִּי עִמָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה" (שמות כ"ה:ב') (עכ"ל), כִּי הַתְּרוּמָה תִּהְיֶה לִי וַאֲנִי עִמָּהּ, כְּדֶרֶךְ "דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ" (שה"ש ב טז), וְכֵן אָמַר "כִּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ" (שמות כ"ה:ט'), כִּי אֲנִי הוּא הַמַּרְאֶה, וְאָמַר "הֶרְאָה אוֹתְךָ" (שמות כ"ז:ח'), רֶמֶז לְמִלַּת "אֲנִי", וְכֵן "אֲשֶׁר אַתָּה מֻרְאֶה" (שמות כ"ח:מ'), וְכֵן אָמַר דָּוִד "הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד ה' עָלַי הִשְׂכִּיל" (דהי"א כח יט), כִּי הָיְתָה עָלָיו יַד ה':

פסוק ו

בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁזֶּה מִקְרָא קָצָר, בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְסַמִּים לִקְטֹרֶת הַסַּמִּים. וַאֲחֵרִים אָמְרוּ (הראב"ע בשם חכמי הדור) שֶׁהוּא כְּאִלּוּ בְּהִפּוּךְ, וְלִקְטֹרֶת יָבִיאוּ סַמִּים. וְהִזְכִּירָם בִּידִיעָה לוֹמַר הַסַּמִּים הַטּוֹבִים לְהַקְטִיר, כִּי גַּם שָׁם לֹא פֵּרֵשׁ אוֹתָם. וְר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ה:ו') שֶׁהוּא כְּמַשְׁמָעוֹ, וּבְשָׂמִים לִשְׁנֵיהֶם לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלַקְּטֹרֶת, כִּי יִכָּנְסוּ בַּקְּטֹרֶת בְּשָׂמִים שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם וְקִנָּמוֹן כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (כריתות ו.). וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר וּבְשָׂמִים וְסַמִּים לַקְּטֹרֶת, בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר קְטֹרֶת הַסַּמִּים, כַּאֲשֶׁר לֹא הִזְכִּיר שֶׁמֶן לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. וְזֶהוּ הַנָּכוֹן:

וְהֻצְרְכוּ לְכָל אֵלֶּה הַסְּבָרוֹת, כִּי דַּעַת בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן שֶׁהַסַּמִּים הֵם הַתְּרוּפוֹת, כְּגוֹן הַלְּבוֹנָה וְהַחֶלְבְּנָה, וּבְשָׂמִים הֵם הַנֶּאֱכָלִים שֶׁיִּקָּרְאוּ מִסְעָדִים, אֲשֶׁר לָהֶם בְּשׂוּם בְּרִיחָן הַטּוֹב. אֲבָל עַל דַּעַת רַשִׁ"י סַמִּים שֵׁם לַבְּשָׂמִים, וְכָךְ הִיא כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ (שם ו:) בַּמִּדְרָשׁ, אַחַד עָשָׂר סַמָּנִין נֶאֶמְרוּ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, וְכֵן מְתֻרְגָּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ה:ו') "בֶּסְמִין" בְּשׂנַיֵּהֶם. וְהוּא הַנָּכוֹן בַּכָּתוּב הַזֶּה:

אֲבָל בַּעֲבוּר שֶׁשִּׁנָּה הַכָּתוּב הַלָּשׁוֹן יִתְכֵּן שֶׁנֹּאמַר כִּי הַחֲשׁוּבִים שֶׁבְּבַעֲלֵי הָרֵיחַ וְהַבֹּשֶׂם נִקְרָאִים בְּשָׂמִים, וְעִנְיָנוֹ הַמֻּבְחָרִים וְהַיְדוּעִים בַּסַּמִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "בְּשָׂמִים רֹאשׁ" (שמות ל':כ"ג), "בְּרֹאשׁ כָּל בֹּשֶׂם" (יחזקאל כז כב). גַּם נָכוֹן הוּא שֶׁנֹּאמַר כִּי מִלַּת "בְּשָׂמִים" וּ"בֹּשֶׂם" מִלָּה מֻרְכֶּבֶת, בּוֹ שָׂם, בָּהּ סַמִּים: וְהָרָאָיָה עַל דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמַר (שמות ל':כ"ג) "בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר דְּרוֹר", וְהַמּוֹר בַּסַּמִּים יֶחְשַׁב שֶׁהוּא תְּרוּפָה לֹא מִסְעָד, וְאָמַר הַכָּתוּב "נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל עֲצֵי לְבוֹנָה" (שה"ש ד יד), וּכְתִיב (שם) "מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל רָאשֵׁי בְשָׂמִים", וְעַל כֻּלָּם אָמַר (שם טז) "הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו". וְעוֹד, שֶׁהַכָּתוּב אָמַר (שמות ל"ה:כ"ח) "וְאֶת הַבֹּשֶׂם וְאֶת הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים", וְלֹא הִזְכִּיר שֶׁהֵבִיאוּ סַמִּים, אִם כֵּן כֻּלָּם בִּכְלַל הַבֹּשֶׂם:

פסוק ז

אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לְאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן עַל שֵׁם שֶׁעוֹשִׂין לָהּ בַּזָּהָב מוֹשָׁב כְּמִין גֻּמָּא וְנוֹתְנִין הָאֶבֶן שָׁם לְמַלֹּאת הַגֻּמָּא קְרוּיִין אַבְנֵי מִלּוּאִים. וּמְקוֹם הַגֻּמָּא קְרוּי מִשְׁבֶּצֶת. **לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן**, הַשֹּׁהַם לְאַבְנֵי הָאֵפוֹד וְאַבְנֵי הַמִּלּוּאִים לַחֹשֶׁן, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:ז') (להלן כח כ). וְכֵן פֵּרֵשׁ (שם) "מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם", מֻקָּפִים מִשְׁבְּצוֹת בְּעֹמֶק שְׁעוּר שֶׁיִּתְמַלֵּא בְּעֹבִי הָאֶבֶן, זֶהוּ לְשׁוֹן "מִלֵּאתֶם", וְכֵן כָּל לְשׁוֹן מִלּוּי הָאָמוּר בָּעִנְיָן הַזֶּה: וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי כְּלָל שֶׁיִּקְרָא אוֹתָם עַתָּה אַבְנֵי מִלּוּאִים עַל שֵׁם שֶׁעָתִיד עוֹד לְצַוּוֹת לְמַלֵּא בָּהֶם הַגֻּמָּא שֶׁיַּעֲשׂוּ לָהֶם. וְעוֹד, כִּי גַּם אַבְנֵי הַשֹּׁהַם הָיוּ מוּסָבוֹת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב וְלֹא קָרָא אוֹתָם מִלּוּאִים. וְעוֹד, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּגְּמָרָא (סוטה מח:) אֲבָנִים הַלָּלוּ אֵין מְפָרְשִׁין עֲלֵיהֶם בְּאִזְמֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּמִלֹּאתָם" (להלן כח כ), וְאִם הָיָה פֵּרוּשׁ בְּמִלֹּאתָם שֶׁיְּמַלְּאוּ הָאֲבָנִים אֶת הַגֻּמּוֹת, לֹא הָיָה רְאָיָה מִכָּאן שֶׁלֹּא לַחֹרֵץ בָּהֶן הַשֵּׁמוֹת בְּאִזְמֵל כְּלָל. וְעוֹד, כִּי עִנְיַן מוֹשַׁב הָאֲבָנִים שֶׁאָמַר הָרַב שֶׁהוּא עֲשׂוּי כְּמִין גֻּמָּא אֵינֶנּוּ כֵן, אֲבָל הוּא כְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ה:ז') שֶׁתִּרְגֵּם "מְרַמְצָן" (שם), וְהוּא שֶׁעָשׂוּ מִלְמַטָּה מוֹשָׁב כְּמִדַּת הָאֶבֶן וּמוֹצִיאִין מִמֶּנּוּ מַזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם שֶׁיֹּאחֲזוּ אֶת הָאֶבֶן, מִלְּשׁוֹן חֲכָמִים וּמַפְקֵי לֵהּ בְּרַמְצָא דְּפַרְזְלָא (נדה סב.), כְּגוֹן דְּבָזְעָא בְּרַמְצָא דְּפַרְזְלָא (שבת קג.). וְכֵן יַעֲשׂוּ גַּם הַיּוֹם בְּכָל אֶבֶן יְקָרָה בַּטַּבָּעוֹת כְּדֵי שֶׁתִּתְרָאֶה מִכָּל צַד וְלֹא יִטָּמֵן יָפְיָהּ וַהֲדָרָהּ בְּתוֹךְ הַגֻּמָּא:

תֵּדַע לְךָ שֶׁהוּא כֵּן, שֶׁהֲרֵי שְׁתֵּי שְׁרְשֵׁרוֹת זָהָב הַתְּחוּבוֹת בְּשְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת שֶׁבַּחֹשֶׁן תְּקוּעִים בַּמִּשְׁבְּצוֹת שֶׁבְּכִתְפוֹת הָאֵפוֹד (שמות כ"ח:כ"ה), וְאִם הַמִּשְׁבְּצוֹת בָּתִּים הֵם לְמוֹשַׁב אֲבָנִים הֵיאַךְ יִתְקְעוּ בָּהֶן שַׁרְשְׁרוֹת, וּמַה יִשַּׁמְשׁוּ שָׁם גֻּמּוֹת שֶׁבָּהֶן, אֲבָל הֵן מִזְלָגוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְנִקְבֵי הַשַּׁרְשְׁרוֹת נִכְנָסִים בָּהֶן. וּמִמֶּנּוּ לְפִי דַּעְתִּי "כִּי אֲחָזַנִי הַשֶּׁבֶץ" (שמואל ב א':ט'), אֲנָשִׁים בְּיָדָם הָרְמָחִים וּבְרֹאשָׁם מִזְלָגוֹת לִתְפֹּשׂ הַבּוֹרְחִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם ו) "וְהִנֵּה הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּקֵהוּ". וּפֵרוּשׁ "מוּסַבוֹת מִשְׁבְּצוֹת" (שמות כ"ח:י"א), שֶׁיִּעֲשֶׂה רִמְצֵי זָהָב סָבִיב. וְעַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁאָמַר "מְשַׁקְעָן" (שם), הָיוּ הָאֲבָנִים מְשֻׁקָּעוֹת בְּתוֹךְ הַבָּתִּים, וְהָיוּ יוֹצְאִין מֵהֶם רְמָצִין מַקִּיפִין אוֹתָן וְאוֹחֲזִין בָּהֶן מִלְמַעְלָה:

אֲבָל עִנְיַן "מִלּוּאִים" הוּא, שֶׁתִּהְיֶינָה הָאֲבָנִים אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת, שֶׁנִּבְרְאוּ כָּךְ, וְלֹא תִּהְיֶינָה אַבְנֵי גָזִית שֶׁנִּנְכְּרָתוּ מִמַּחְצָב גָּדוֹל אוֹ שֶׁנֶּחֱצַב מֵהֶן כְּלוּם, כִּי גַּם בַּתּוֹלֶדֶת יָדוּעַ שֶׁאֵין שְׁלֵמוּת כֹּחוֹת הָאֲבָנִים הַיְקָרוֹת וְהַסְּגֻלּוֹת שֶׁבָּהֶן זוּלָתִי בְּאֶבֶן אֲשֶׁר הִיא כַּחֲלוּקֵי אֲבָנִים מִן הַנַּחַל, וּלְכָךְ תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "אַשְׁלְמוּתָא", כִּי לְשׁוֹן מִלּוּי כֵּלִים אוֹ גֻּמָּא בְּתַרְגּוּמוֹ מִלּוּי מַמָּשׁ, "וַתְּמַלֵּא כַּדָּהּ" (בראשית כד טז) - "וּמְלִיאַת", וְכֵן כֵּלָם, אֲבָל כָּאן תִּרְגֵּם הַמִּלּוּי לִלְשׁוֹן שְׁלֵמוּת, וְכֵן "מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת לֵב" (שמות ל"ה:ל"ה) - "אַשְׁלֵם", כִּי אֵינֶנּוּ דָּבָר שֶׁיְּמַלֵּא

כְּלִי, אֲבָל הוּא שְׁלֵמוּת, שֶׁהָיוּ שְׁלֵמִים בַּחָכְמָה, וְזֶה טַעַם "וּבַחֶרֶשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת" (שמות ל"א:ה'), שֶׁיֵּדְעוּ לְפַתֵּחַ פִּתּוּחֵי חוֹתָם בָּאֲבָנִים בְּמִלֹּאתָם:

וְהִנֵּה בְּאַבְנֵי הָאֵפוֹד נֶאֱמַר (שמות כ"ח:י"א) "מַעֲשֵׂה חָרֶשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חוֹתָם תְּפַתַּח אֶת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי הָיוּ עוֹשִׂין חָרִיץ בָּהֶם בִּכְתִיבַת הַשֵּׁמוֹת כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חָרְשֵׁי הָאֶבֶן, וְהִנֵּה לֹא הָיוּ בְּמִלֹּאתָם, אֲבָל בְּאַבְנֵי הַחֹשֶׁן כָּתוּב (שמות כ"ח:י"ז) "וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֵּאַת אֶבֶן", וּכְתִיב "יִהְיוּ בְּמִלֹּאתָם" (שם כ), "וְהָאֲבָנִים עַל שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל שְׁמֹתָם" (שמות ל"ט:י"ד), לֹא מַעֲשֵׂה חָרֵשׁ, וְלָכֵן לֹא הָיָה לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ עֵצָה בָּהֶם זוֹלְתִי בַּשְּׁמִיר שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (מח:), אֲבָנִים הַלָּלוּ אֵין כּוֹתְבִין עֲלֵיהֶן בְּדִיוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "פִּתּוּחֵי חוֹתָם" (שמות כ"ח:כ"א), וְאֵין מְפָרְשִׁין עֲלֵיהֶן בְּאִזְמֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּמִלֹּאתָם" (שם כ), אֲבָל מֵבִיא שָׁמִיר וּמַרְאֶה לָהֶן וְהֵן נִבְקָעִין מֵאֲלֵיהֶן וּבְמִלֹּאתָם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא בְּאַבְנֵי הַחֹשֶׁן: וְלֹא תָּחוּשׁ לְמָה שֶׁהֻזְכַּר בָּאַגָּדָה (גיטין סח) אֵיכָא שָׁמִיר דְּאִיתֵי מִשָּׁה לְאַבְנֵי אֵפוֹד, שֶׁהַחֹשֶׁן יִקָּרְאוּ לוֹ אֵפוֹד בְּדֶרֶךְ הָעֲבָרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְחֻבָּר בּוֹ, וּכְתִיב נָמֵי "הַגִּישָׁה הָאֵפוֹד" (שמואל א כ"ג:ט'), וּבַחֹשֶׁן הָיוּ שׁוֹאֲלִין. וְהִנֵּה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב "אַבְנֵי שֹׁהַם", שְׁלֹשׁ, שְׁתַּיִם לָאֵפוֹד וְאַחַת לַחֹשֶׁן, "וְאַבְנֵי מִלּוּאִים", לַחֹשֶׁן. וְאִם הָיָה דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ שֶׁיִּהְיוּ גַּם אַבְנֵי הָאֵפוֹד מִלּוּאִים, מִן הַכָּתוּב הַזֶּה, יִהְיוּ לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן, שְׁנֵיהֶם, אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים:

פסוק ט

וְכֵן תַּעֲשׂוּ לְדוֹרוֹת אִם יֹאבַד אֶחָד מִן הַכֵּלִים אוֹ כְּשֶׁתַּעֲשׂוּ כְּלֵי בֵּית עוֹלָמִים כְּגוֹן שֻׁלְחָנוֹת וּמְנוֹרוֹת וְכִיּוֹרוֹת וּמְכוֹנוֹת שֶׁעֲשָׂה שְׁלֹמֹה, כְּתַבְנִית אֵלּוּ תַּעֲשׂוּ אוֹתָם. וְאִם לֹא יִהְיֶה הַמִּקְרָא מְחֻבָּר לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ לֹא הָיָה לוֹ לִכְתֹּב וְכֵן תַּעֲשׂוּ, אֶלָּא כֵּן תַּעֲשׂוּ, וְהָיָה מְדַבֵּר עַל עֶשְׂיַת אֹהֶל מוֹעֵד וְכֵלָיו. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:ט'). וְלֹא יָדַעְתִּי שֶׁיִּהְיֶה זֶה אֱמֶת שֶׁיִּתְחַיֵּב שְׁלֹמֹה לַעֲשׂוֹת כְּלֵי בֵּית עוֹלָמִים כְּתַבְנִית אֵלּוּ, וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת עָשָׂה שְׁלֹמֹה עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים רֹחַב (דהי"ב ד א):

וְר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ה:ט') "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" הַכֵּלִים, כִּי בַּתְּחִלָּה אָמַר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ": וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵין צֹרֶךְ לְכָל זֶה, אֲבָל בָּא הַכֹּל לְחִזּוּק וְזֵרוּז, אָמַר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", בַּיִת וְכֵלִים כְּמִקְדָּשׁ מֶלֶךְ וּבֵית מַמְלָכָה (עמוס ז יג), "וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם", בַּבַּיִת וּבְכֹסֵא הַכָּבוֹד אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ לִי שָׁם, "כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן" הַזֶּה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי שֶׁאֶשְׁכּוֹן בּוֹ בְּתוֹכָם, "וְאֵת תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו". וְכָפַל "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" כֻּלְּכֶם בִּזְרִיזוּת וַחֲרִיצוּת, וְהוּא כְּהִכְפֵּל "וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ" (שמות ל"ט:ל"ב), כִּי מִפְּנֵי שֶׁהִיא צַוָּאָה אָמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ":

פסוק י

וְעָשׂוּ אֲרוֹן יַחְזֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה, וְאַחֲרֵי כֵן "וְצִפִּיתָ אֹתוֹ" (שמות כ"ה:י"א), "וְיָצַקְתָּ לּוֹ" (שמות כ"ה:י"ב), וְכֻלָּן בְּלָשׁוֹן יָחִיד, כִּי מֹשֶׁה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל (מכילתא יתרו א). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּירְמֹז שֶׁיִּהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּתְּפִין בַּעֲשִׂיַּת הָאָרוֹן בַּעֲבוּר שֶׁהוּא קְדוֹשׁ מִשְּׁכְנֵי עֶלְיוֹן, וְשֶׁיִּזְכּוּ כֻּלָּם לַתּוֹרָה. וְכֵן אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (שמות לד ב) מִפְּנֵי מָה בְּכָל הַכֵּלִים כָּתוּב "וְעָשִׂיתָ", וּבָאָרוֹן כְּתִיב "וְעָשׂוּ אָרוֹן", א"ר יְהוּדָה בֵּר' שַׁלּוּם אָמַר הקב"ה יָבֹאוּ הַכֹּל וְיִתְעַסְּקוּ בָּאָרוֹן שֶׁיִּזְכּוּ לַתּוֹרָה. וְהָעֵסֶק, שֶׁיִּתְנַדֵּב כָּל אֶחָד כְּלִי זָהָב אֶחָד לָאָרוֹן, אוֹ יַעֲזֹר לִבְצַלְאֵל עֵזֶר מְעַט, אוֹ שֶׁיְּכַוְּנוּ לַדָּבָר:

פסוק יב

אַרְבַּע פַּעֲמוֹתָיו כְּתַרְגּוּמוֹ, "אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ", וּבַזָּוִיּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת סָמוּךְ לַכַּפֹּרֶת הָיוּ נְתוּנִין. וּשְׁתֵּי טַבָּעוֹת עַל צַלְעוֹ הָאֶחָת, הֵן הֵן אַרְבַּע טַבָּעוֹת שֶׁבְּתְחִלַּת הַמִּקְרָא, וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב וּשְׁתַּיִם מִן הַטַּבָּעוֹת הָאֵלּוּ עַל צַלְעוֹ הָאַחַת. כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:י"ב), וְיָפֶה פֵּרֵשׁ. אֲבָל לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה אָמַר שֶׁבַּזָּוִיּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת סָמוּךְ לַכַּפֹּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעוֹת, שֶׁהַכֹּבֶד הָיָה יֶתֶר מְאֹד, וְעוֹד כִּי דֶּרֶךְ הַכָּבוֹד הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָרוֹן נִשָּׂא וְגָבוֹהַּ לְמַעְלָה עַל כִּתְפוֹת הַכֹּהֲנִים:

ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ה:י"ב) חִפַּשְׂתִּי בְּכָל הַמִּקְרָא וְלֹא מָצָאתִי "פַּעַם" שֶׁיִּהְיֶה זָוִית, רַק רֶגֶל, "מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ" (שה"ש ז ב), "רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים" (ישעיה כו ו), עַל כֵּן הֶצְרַכְתִּי לְפָרֵשׁ כִּי רַגְלַיִם הָיוּ לָאָרוֹן, וּפֵרֵשׁ כִּי הֵם שְׁמוֹנָה טַבָּעוֹת, ד' תַּחְתּוֹנוֹת לְשֵׂאת אוֹתוֹ בָּהֶם, וְהָעֶלְיוֹנוֹת הָיוּ לְיוֹפִי. וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים כְּלָל. אֲבָל אִם כִּדְבָרָיו שֶׁהַפַּעַם רֶגֶל, יְצַוֶּה הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיוּ הַטַּבָּעוֹת בַּזָּוִיּוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת אֲשֶׁר הָאָרוֹן יוֹשֵׁב בָּהֶן, וְיִקָּרֵא הַצַּדָּדִים הַתַּחְתּוֹנִים רַגְלַיִם. כִּי לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ יִתְפֹּשׂ כָּל הַצּוּרוֹת לִדְמוּת הָאָדָם, וְיֹאמַר לְכָל דָּבָר לְעֶלְיוֹנוֹ רֹאשׁ וּלְצַד הַתַּחְתּוֹן רֶגֶל: וְזֶה בֶּאֱמֶת כָּךְ הוּא, שֶׁבַּזָּוִיּוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת הָיוּ הַטַּבָּעוֹת, וְהָאָרוֹן נִשָּׂא לְמַעְלָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה. אֲבָל לְפִי דַּעְתִּי אֵין פַּעַם רֶגֶל, אֲבָל הוּא שֵׁם הַפְּסִיעָה, "מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ" (שה"ש ז ב), פְּסִיעוֹתַיִךְ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בְּתַלְמוּד (ע"ז יח.), כַּמָּה נָאוֹת פְּסִיעוֹתֶיהָ שֶׁל רִיבָה זוֹ, וְכֵן "מְדוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו" (שופטים ה כח). וְאָמַר הַכָּתוּב בְּכָאן "פַּעֲמוֹתָיו" לִפְסִיעוֹת הַכֹּהֲנִים הַנּוֹשְׂאִים אוֹתוֹ, רָמַז שְׁנֵי דְּבָרִים, שֶׁיִּהְיוּ הַטַּבָּעוֹת בַּזָּוִיּוֹת לְמַטָּה מַמָּשׁ סְמוּכִים לְמוֹשַׁב הָאָרוֹן, וְשֶׁיִּהְיֶה כָּל אָרְכּוֹ שֶׁל אָרוֹן מַפְסִיק בֵּין שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת, כִּי הָאָרוֹן אָרְכּוֹ לַמִּזְרָח, וְהַטַּבָּעוֹת שְׁנַיִם בַּצָּפוֹן אֶחָד בָּרֹאשׁ הַמִּזְרָחִי וְאֶחָד בַּמַּעֲרָבִי, וּשְׁנַיִם בַּדָּרוֹם, וּפַעֲמֵי הַכֹּהֲנִים הוֹלְכִים בֵּין טַבַּעַת לְטַבַּעַת, וְלִפְנֵיהֶם.

וּבְמִשְׁנַת הַמִּשְׁכָּן שְׁנוּ אַרְבַּע טַבָּעוֹת שֶׁל זָהָב הָיוּ קְבוּעוֹת בּוֹ, שְׁתַּיִם בְּצִפּוּנוֹ וּשְׁתַּיִם בִּדְרוֹמוֹ, שֶׁבָּהֶם הָיוּ נוֹתְנִין אֶת הַבַּדִּים וְלֹא הָיוּ זָזִים מִשָּׁם לְעוֹלָם וכו':

פסוק כא

וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה נִכְפַּל, שֶׁהֲרֵי כְּבָר אָמוּר (שמות כ"ה:ט"ז) "וְנָתַתָּ אֶל הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת". וְי"ל שֶׁבָּא לְלַמֵּד שֶׁבְּעוֹדוֹ אָרוֹן בְּלֹא כַּפֹּרֶת יִתֵּן תְּחִלָּה הָעֵדוּת לְתוֹכוֹ וְאח"כ יִתֵּן הַכַּפֹּרֶת עָלָיו. וְכֵן מָצִינוּ בְּשֶׁהַקִּים הַמִּשְׁכָּן נֶאֱמַר "וַיִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֶל הָאָרֹן" (שמות מ':כ'), וְאח"כ "וַיִּתֵּן אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרֹן מִלְמָעְלָה". לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:כ"א). וְאִם הָיָה זֶה צַוָּאָה, מַשְׁמָעוֹ יוֹתֵר שֶׁאַחַר שֶׁיִּתֵּן הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרוֹן, כַּאֲשֶׁר אָמַר, יִתֵּן בָּאָרוֹן אֶת הָעֵדֻת, כִּי אָרוֹן יִקָּרֵא גַּם בִּהְיוֹת הַכַּפֹּרֶת עָלָיו. וְעוֹד כִּי יֵשׁ לִשְׁאֹל ג"כ, לָמָּה הֻחְזַר (שמות כ"ה:כ"ב) "אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת", כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁהַכְּרוּבִים הֵם עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת, וּמַה צָּרְךָ לְפָרֵשׁ עוֹד כֵּיוָן שֶׁאָמַר מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים:

אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁיְּצִוֶּה בַּכְּרוּבִים לְהְיוֹתָם פּוֹרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה (שמות כ"ה:כ'), וְלֹא אָמַר לָמָּה יַעֲשֶׂם כְּלָל, וּמַה שֶׁיִּשְׁמְשׁוּ בַּמִּשְׁכָּן, וְלָמָּה יִהְיוּ בָּעִנְיָן הַזֶּה, לְכָךְ אָמַר עַתָּה וְנָתַתָּ הַכַּפֹּרֶת עִם כְּרוּבָיו, שֶׁהַכֹּל דָּבָר אֶחָד עַל הָאָרוֹן מִלְמַעְלָה, כִּי **אֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ**, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לִי כִּסֵּא כָבוֹד, כִּי אֲנִי אִוָּעֵד לְךָ שָׁם וְאַשְׁכִּין שְׁכִינָתִי עֲלֵיהֶם, **וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים**, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת: וְהִנֵּה הוּא כַּמֶּרְכָּבָה אֲשֶׁר רָאָה יְחֶזְקֵאל שֶׁאָמַר "הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר כְּבָר וָאֵדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה" (יחזקאל י כ), וּלְכָךְ נִקְרָא "יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים" (שמואל א ד':ד'), כִּי הָיוּ פּוֹרְשֵׂי כְנָפַיִם לְהוֹרוֹת שֶׁהֵם הַמֶּרְכָּבָה נוֹשְׂאֵי הַכָּבוֹד, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"א כח יח) "וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל אֲרוֹן בְּרִית ה'", כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי (בהקדמה לפרשת תרומה):

וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (חגיגה יג:) הֵם צוּרוֹת אָדָם, מִלְּשׁוֹן אַרְמִית שֶׁתֹּאמַר לְעֶלֶם "רְבִיָא" וְהֶחְזִיר בַּשֵּׁם הַזֶּה הַכִּ"ף שֹׁרֶשׁ, כִּי כֵן הַשֵּׁם, כִּנְעָרִים, לְהוֹרוֹת עַל עִנְיָנָם: וְאִם תַּחְשֹׁב עוֹד לָמָּה הָיוּ פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו (שמות כ"ה:כ') וְלָמָּה הָיוּ מְקֻשָּׁה (שמות כ"ה:י"ח), תּוּכַל לָדַעַת כִּי רָאוּי לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ פּוֹרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה, כִּי הֵם כִּסֵּא עֶלְיוֹן וְסוֹכְכִים עַל הָעֵדוּת שֶׁהִיא מִכְתַּב אֱלֹהִים (שמות ל"ב:ט"ז) וְזֶה טַעַם "וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה", כִּי הַכְּרוּבִים שֶׁרָאָה יְחֶזְקֵאל נוֹשְׂאִים הַכָּבוֹד תַּבְנִית לַכְּרוּבִים שֶׁהֵם כָּבוֹד וְתִפְאֶרֶת, וְהַכְּרֻבִים אֲשֶׁר בַּמִּשְׁכָּן וּבַמִּקְדָּשׁ תַּבְנִית לָהֶן, כִּי גְבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם (קהלת ה ז). וְזֶה טַעַם "וָאֵדַע" (יחזקאל י כ), שֶׁרָאָה בְּאֶחָד וְיָדַע בְּאֶחָד, וּלְפִיכָךְ אָמַר "הֵמָּה" (שם). וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק כד

זָר זָהָב סָבִיב סִימָן לְכֶתֶר מַלְכוּת, שֶׁהַשֻּׁלְחָן שֵׁם עֹשֶׁר וּגְדֻלָּה הוּא, כְּמוֹ שֶׁאוֹמְרִים שֻׁלְחַן מְלָכִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:כ"ד). וְכֵן הַדָּבָר, שֶׁזֶּה סוֹד הַשֻּׁלְחָן, כִּי בִּרְכַּת הַשֵּׁם מֵעֵת הֱיוֹת הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא יֵשׁ מֵאַיִן, אֲבָל עוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ נוֹהֵג, דִּכְתִיב (בראשית א לא) "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד". אֲבָל כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁם שֹׂרֶשׁ דָּבָר תָּחוּל עָלָיו הַבְּרָכָה וְתוֹסִיף בּוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַר אֱלִישָׁע "הַגִּידִי לִי מַה יֶּשׁ לָךְ בַּבָּיִת" (מלכים ב ד':ב'), וְחָלָה הַבְּרָכָה עַל אָסוּף שֶׁמָּן וּמִלְּאָה כָּל הַכֵּלִים, וּבְאֵלִיָּהוּ "כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר" (מלכים א י"ז:ט"ז). וְכֵן הַשֻּׁלְחָן בְּלֶחֶם הַפָּנִים, בּוֹ תָּחוּל הַבְּרָכָה, וּמִמֶּנּוּ יָבֹא הַשֹּׂבַע לְכָל יִשְׂרָאֵל. וּלְכָךְ אָמְרוּ, כָּל כֹּהֵן שֶׁמַּגִּיעוֹ כְּפוֹל אוֹכֵל וְשָׂבֵעַ (יומא לט.):

פסוק כט

וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו פירש"י (רש"י על שמות כ"ה:כ"ט) כִּי קְעָרֹתָיו דְּפוּסָיו, וְכַפּוֹתָיו בְּזִיכִין שֶׁנּוֹתְנִים בָּהֶם הַלְּבוֹנָה, וּקְשׁוֹתָיו כְּמִין חֲצָאֵי קָנִים, וּמְנַקִּיֹּתָיו הֵם סְנִיפִין מְפֻצָּלִין שֶׁסּוֹמְכִין אֶת הַקָּנִים. וְכֵן הֶזְכִּירוּ הַכֵּלִים הָאֵלֶּה בַּגְּמָרָא (מנחות צז.). וְאָמַר הָרַב וּלְשׁוֹן "מְכִילְתֵהּ" סוֹבְלוֹתָיו, מִלְּשׁוֹן "וְנִלְאֵיתִי כַּלְכֵּל" (ירמיה כ ט), "נִלְאֵיתִי הָכִיל" (שם ו יא). וְנֶחְלְקוּ בּוֹ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל (במנחות שם), שֶׁיֵּשׁ אוֹמְרִים קְשׁוֹתָיו אֵלּוּ סְנִיפִין וּמְנַקִּיֹּתָיו אֵלּוּ הַקָּנִים, אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ה:כ"ט) שֶׁתִּרְגֵּם "מְכִילְתֵהּ" הֲוָה שׁוֹנֶה כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר מְנַקִּיּוֹת אֵלּוּ סְנִיפִין. אֵלּוּ דְּבָרָיו זַ"ל:

וְלֹא נִתְכַּוְּנוּ אֶצְלִי, לְפִי שֶׁאֵין מְכִילְתֵהּ בִּלְשׁוֹן אֲרַמִי אֶלָּא שֵׁם לְמִדּוֹת כְּמוֹ אֵיפוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, שֶׁכֵּן תַּרְגּוּם "אֵיפַת צֶדֶק" (ויקרא יט לו) - "מְכִילָן דְּקִשׁוֹט", "לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה" (דברים כה יד), "לֹא יְהֵא לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילְתָא וּמְכִילְתָא", וְכֵן בְּכָל מָקוֹם בַּתַּלְמוּד וּבְדִבְרֵי חֲכָמִים כַּיָּיל מֵיכַל, בְּמִכְילְתָא דְּכָיֵל אִנָּשׁ בַּהּ מִתְּכִיל (תרגום ירושלמי בראשית לח כו), וְכֵן "נִלְאֵתִי הָכִיל" (ירמיה ו יא), לְשׁוֹן מִדָּה מַחְזֶקֶת, מִן "אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל" (מלכים א ז':כ"ו), "וְכָל בַּשָּׁלִישׁ" (ישעיה מ יב), "קָטֹן מֵהָכִיל אֶת הָעֹלָה" (מלכים א ח':ס"ד), וְכֵן רַבִּים: וְכֵן "נִלְאֵתִי כַּלְכֵּל" (ירמיה כ ט) עַל דַּעְתִּי אֵינוֹ לְשׁוֹן סֵבֶל, אֲבָל הוּא מִלְּשׁוֹן זֶה בְּעַצְמוֹ, נִלְאֵתִי לְהָכִיל, כִּלְשׁוֹן "לֹא תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת כָּל דְּבָרָיו" (עמוס ז י), וְכֵן "רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ" (משלי יח יד), שֶׁיָּכִיל אוֹתוֹ בְּתוֹךְ נַפְשׁוֹ וְלֹא יָקוּץ בּוֹ, "הֵנָּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ" (מלכים א ח':כ"ז), לֹא יָכִילוּ וְיַחְזִיקוּ גְּדֶל רוֹמְמוּתְךָ כִּי אֵין לְךָ קֵצֶב וּמִדָּה, "אַף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה" הַקָּטָן "אֲשֶׁר בָּנִיתִי" (שם), "יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט" (תהלים קיב ה), שֶׁלֹּא יְהֶיה כְּסִיל יוֹצִיא כָּל רוּחוֹ, אֲבָל מֵכִיל דְּבָרָיו בְּקִרְבּוֹ כָּרָאוּי וּמוֹצִיא מֵהֶן כָּרָאוּי, "וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף" (בראשית מז יב), שֶׁנָּתַן לָהֶם מָזוֹן כַּאֲשֶׁר יָכִילוּ,

לֹא הֶעֱדִיף וְלֹא הֶחְסִיר, רַק לֶחֶם לְפִי הַטֶּף, וְכֵן כֻּלָּם:

אֲבָל דַּעְתּוֹ שֶׁל אוּנְקְלוֹס לֹא נִתְבָּרֵר. וְאוּלַי מְנַקֵּיתָיו לְדַעְתּוֹ שֵׁם לְמִדּוֹת, כִּי הָיְתָה שָׁם מִדָּה מַחְזֶקֶת שְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים קֶמַח לִמְדֹּד בָּהּ הַחַלָּה הָאַחַת, לֹא הָיוּ מוֹדְדִין בְּעִשָּׂרוֹן שֶׁל מְנָחוֹת, וְלֵית לֵהּ מַתְנִי' דְּקָתָנֵי שְׁתֵּי מִדּוֹת שֶׁל יָבֵשׁ הָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ עִשָּׂרוֹן וַחֲצִי עִשָּׂרוֹן (מנחות פז.), אֲבָל הָיוּ שָׁם לְדַעְתּוֹ שָׁלֹשׁ מִדּוֹת, עִשָּׂרוֹן וַחֲצִי עִשָּׂרוֹן וּשְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים: וְהַנְּכוֹן בְּעֵינַי בְּדַעְתּוֹ כִּי הַמְּכִילָא הוּא הַדְּפוּס הֶעָשׂוּי לְבָצֵק, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שם צד) שְׁלֹשָׁה דְּפוּסִים הָיוּ שָׁם, נוֹתְנָהּ בְּדְפוּס וַעֲדַיִן הוּא בָּצֵק, וּכְמִין דְּפוּס הָיָה בַּתַּנּוּר, וּכְשֶׁהוּא רוֹדֶהּ נוֹתְנָהּ בַּדְּפוּס כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְקַלְקֵל. וְהַדְּפוּס הַזֶּה שֶׁהוּא כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְקַלְקֵל אֵינוֹ צָרִיךְ לִהְיוֹת כְּצוּרַת הַלֶּחֶם וּכְשִׁעוּרוֹ, אֲבָל הוּא עָשׂוּי כְּמִין קְעָרָה לִסְמֹךְ דְּפְנוֹתָיו שֶׁל לֶחֶם, וְהוּא קְעָרָתָיו. אֲבָל הַדְּפוּס הָרִאשׁוֹן שֶׁל בָּצֵק עָשׂוּי כְּמִדָּתוֹ שֶׁל לֶחֶם וּכְשִׁעוּרוֹ, אָרְכּוֹ עֲשָׂרָה וְרָחְבּוֹ חֲמִשָּׁה וְקַרְנוֹתָיו שֶׁבַע אֶצְבָּעוֹת, וּבוֹ מוֹשִׁיבִין הַבָּצֵק וּמוֹדְדִין אוֹתוֹ וּמְתַקְּנִין אוֹתוֹ, וּלְפִיכָךְ הוּא נִקְרָא מְכִילָא, שֶׁהוּא עָשׂוּי לְמִדָּה:

וּלְשׁוֹן "מְנַקִּיוֹת", שֵׁם, כְּמוֹ אֵיפָה וּסְאָה, כֶּשֶׁם קְעָרֹתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּשְׁאָר הַשֵּׁמוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם תֹּאַר. וְאוּלַי הַמִּדּוֹת הַמְצֻדָּקוֹת הַנִּקְרָאוֹת אֵיפָת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִקְרְאוּ אוֹתָן מְנַקִּיוֹת, שֶׁהֵם נְקִיּוֹת מִן הַשֶּׁקֶר וּמְנֻקּוֹת בַּעֲלֵיהֶן מִן הָאוֹנָאָה וְהַחֵטְא. וְהַקְּשׂוֹת שֵׁם כּוֹלֵל הַקָּנִים וְהַסְּנִיפִין, אוּלַי בַּעֲבוּר פְּצוּלָן יִקָּרְאוּ כֵּן בְּחִלּוּף הַצָּד"י בְּשִׁי"ן, כְּמוֹ "וַיִּירְאוּ יִשְׁבֵי קְצָוֹת מֵאוֹתֹתֶיךָ" (תהלים סה ט), כְּחִלּוּף צָד"י וְשִׁי"ן בְּמִלַּת שְׂחוֹק: וְכָתַב ר"א (אבן עזרא על שמות כ"ה:כ"ט) וְיֵשׁ שִׁבּוּשׁ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א כח יז), שֶׁהִזְכִּיר תַּחַת קְעָרוֹת מִזְרָקוֹת, וְתַחַת הַכַּפּוֹת כְּפוֹרִים, וְהִזְכִּיר הַקְּשׂוֹת כַּאֲשֶׁר הֵם, וְתַחַת הַמְּנַקִּיוֹת מִזְלָגוֹת, וְהַכֹּל זָהָב לְצֹרֶךְ הַשֻּׁלְחָן, אוּלַי כֵּלִים אֲחֵרִים הָיוּ שֶׁצִּוָּה דָּוִד לְשׁוּמָם בַּשֻּׁלְחָנוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּנוֹ שְׁלֹמֹה, וְאֵין כָּכָה שֻׁלְחַן אֹהֶל מוֹעֵד. וְהַשִּׁבּוּשׁ בְּדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם הוּא, כִּי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וְהַמִּזְלָגוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַקְּשׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב בְּמִשְׁקָל לְכָפוֹר וּכְפוֹר" אֵינֶנּוּ מְחֻבָּר עִם "לְשֻׁלְחָנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת" (דה"א כח טז) בְּלִבָּד, אֲבָל הוּא חוֹזֵר לְמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שם בפסוקים יג יד) "וּלְכָל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית ה' וּלְכָל כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית ה'". וְאָמַר "לַזָּהָב לְכָל כְּלֵי עֲבוֹדָה", וְהִזְכִּיר הַמִּזְלָגוֹת וּמִזְרָקוֹת שֶׁהֵם כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ, וְהַקְּשׂוֹוֹת לַשֻּׁלְחָן, וְהַכְּפוֹרִים לַמִּזְבֵּחַ, וְהִזְכִּיר (שם בפסוק יח) "וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק בַּמִּשְׁקָל", וְאָמַר (שם בפסוק יט) "הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד ה' עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית", וְהִנֵּה הוּא כְּלָל לְכָל צָרְכֵי ביהמ"ק:

פסוק ל

לֶחֶם פָּנִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ פָּנִים רוֹאִים לְכָאן וּלְכָאן לְצִדֵּי הַבַּיִת מִזֶּה וּמִזֶּה וְנוֹתֵן אָרְכּוֹ לְרָחְבּוֹ שֶׁל שֻׁלְחָן וְכוֹתְלָיו זְקוּפִין כְּנֶגֶד שְׁפַת הַשֻּׁלְחָן, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:כ"ט). וּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה (במנחות צו.) בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר לֶחֶם פָּנִים, שֶׁהָיוּ לוֹ פָּנִים. אֲבָל כָּל זֶה יִהְיֶה לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר (שם צד:) כֵּיצַד עוֹשִׂין אוֹתוֹ כְּמִין תֵּבָה פְּרוּצָה, אֲבָל לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר (שם) כְּמִין סְפִינָה רוֹקֶדֶת, אֵינוֹ כֵן. וְר"א אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ה:ל') שֶׁנִּקְרָא לֶחֶם פָּנִים בַּעֲבוּר "לְפָנַי תָּמִיד": וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת כִּי תָּבִין מִלַּת "לְפָנַי" (כאן), תָּבִין שְׁמוֹ וְסוֹדוֹ, כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ כֵּן הָיָה מֻנָּח בַּצָּפוֹן, כִּי בִּרְכַּת ה' הִיא תַּעֲשִׁיר (משלי י כב), כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ':כ"א) "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ", וּכְבָר רָמַזְתִּי בּוֹ (שם ג): חָכְמַת הַמְּנוֹרָה בְּגָבִיעֶיהָ וְכַפְתּוֹרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מֵאַיִן תִּמָּצֵא, וְנֶעֱלְמָה מְאֹד (ע"פ איוב כח כ-כא), אֲבָל הֱיוֹתָהּ מְקֹשָׁה בְּשִׁשָּׁה קָנִים יוֹצְאִין מִן הַשְּׁבִיעִי וַעֲלֵיהֶם נֵר אֱלֹהִים, וּמְאִירִים כֻּלָּם אֶל עֵבֶר פָּנֶיהָ (שמות כ"ה:ל"ז), כָּל זֶה תּוּכַל לְהָבִין מִדְּבָרֵינוּ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּמָקוֹם אַחֵר, וְזֶה מַאֲמָרָם (במנחות כט.) שֶׁנִּתְקְשָׁה מֹשֶׁה בַּמְּנוֹרָה:

פסוק לט

כִּכָּר זָהָב טָהוֹר שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִשְׁקָלָהּ עִם כָּל כֵּלֶיהָ אֶלָּא כִּכָּר, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ה:ל"ט). וְכֵן הוּא פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. אֲבָל אִם הַדָּבָר כֵּן, תֵּמַהּ גָּדוֹל, שֶׁלֹּא יִתֵּן הַכָּתוּב מִשְׁקָל לַמְּנוֹרָה כַּמָּה יִהְיֶה בָּהּ מִן הַכִּכָּר, וְיוּכַל לָתֵת חֲצִי הַכִּכָּר אוֹ יוֹתֵר בַּמֻּלְקָחַיִם וּבַמַּחְתּוֹת שֶׁהֵם כֵּלִים נִפְרָדִים מִמֶּנָּה, וְיִמְעֵט בָּהּ, אוֹ שֶׁיִּתֵּן בַּמְּנוֹרָה כִּכָּר פָּחוֹת מֶנָּה וּבְכָל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה מֶנָּה. וְעוֹד, מָה טַעַם שֶׁתִּשְׁקֹל הַמְּנוֹרָה עִם כֵּלִים רַבִּים נִפְרָדִים בְּמִשְׁקַל הַכִּכָּר, וְלָמָּה לֹא נִתְפָּרְשׁוּ כַּמָּה יִהְיוּ הַמֻּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת שֶׁיַּעֲשׂוּ מִמֶּנּוּ: אֲבָל אֵין דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָרַב, אֶלָּא כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים בְּמָנָחוֹת (פח:) מְנוֹרָה וְנֵרוֹתֶיהָ בָּאָה מִכִּכָּר וְלֹא מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם **אֵת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה**, לְרַבּוֹת אֶת הַנֵּרוֹת דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, מְנוֹרָה בָּאָה מִכִּכָּר וְלֹא נֵרוֹתֶיהָ וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם **אֵת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה**, שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּן שֶׁל זָהָב. וְשָׁם אָמְרוּ, לְדִבְרֵי ר' יְהוּדָה שֶׁהָיוּ הַנֵּרוֹת מְקֹשָׁה עִמָּהּ, וְאַף עַל פִּי כֵן יִקְרָאֵם הַכָּתוּב "הַכֵּלִים הָאֵלֶּה", מִפְּנֵי שֶׁהֵם כֵּלִים לְקִבּוּל הַשֶּׁמֶן, וְיֵשׁ לָהֶם שֵׁם בִּפְנֵי עַצְמָן, וּבִשְׁאָר הַמְּנוֹרוֹת נַעֲשִׂים נִפְרָדִין מִמֶּנָּה. וּלְדִבְרֵי ר' נְחֶמְיָה אָמְרוּ שָׁם שֶׁאֵין הַנֵּרוֹת עִמָּהּ מְקֹשָׁה. וְהִנֵּה עַל דַּעַת רַבִּי יְהוּדָה לֹא יָבֹא בְּמִשְׁקַל הַכִּכָּר אֶלָּא גּוּף הַמְּנוֹרָה בַּמֶּה שֶׁהוּא עִמָּהּ מְקֹשָׁה, לֹא כֵּלִים נִפְרָדִים מִמֶּנָּה כְּלָל. וּלְדִבְרֵי רַבִּי נְחֶמְיָה אָמְרוּ שָׁם וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם **אֵת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה** שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּן שֶׁל זָהָב, וְלֹא נִצְרְכָא אֶלָּא לְפִי נֵרוֹת: וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר **כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ**,

אֵת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה יַעֲשֶׂה זָהָב טָהוֹר, כִּי לֹא פֵּרֵשׁ תְּחִלָּה בַּנֵּרוֹת שֶׁיִּהְיוּ זָהָב כְּלָל, וְכֵן בַּמַּעֲשֶׂה אָמַר (שמות ל"ז:כ"ג) "וַיַּעַשׂ אֶת נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר", וְאֵין זָהָב טָהוֹר חוֹזֵר רַק עַל הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת, וְחָזַר וְאָמַר (שם כד) "כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֶת כָּל כֵּלֶיהָ", שֶׁעָשָׂה כָּל כֵּלֶיהָ זָהָב טָהוֹר וְלֹא מִן הַכִּכָּר, וְיִכָּנֵס עוֹד בִּכְלַל כָּל כֵּלֶיהָ כְּלֵי הַשָּׁמֶן, שֶׁהֲרֵי עָשָׂה לָהּ כֵּלִים רַבִּים מִלְּבַד אֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּמַּסְעוֹת (במדבר ד ט) "וְכִסּוּ אֶת מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת נֵרֹתֶיהָ וְאֶת מַלְקָחֶיהָ וְאֶת מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ לָהּ בָּהֶם". וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (שם ח ד) "עַד יְרֵכָהּ עַד פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִיא", כְּפִי פְּשׁוּטוֹ כָּךְ נִרְאֶה, שֶׁגּוּפָהּ מִקְשָׁה וְלֹא נֵרֹתֶיהָ. וְכָל זֶה לְפִי שִׁטַּת הַגְּמָרָא:

אֲבָל בַּבָּרַיְתָא שֶׁל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן (אוצר מדרשים ט דף ש"א ב) שְׁנוּיָה בְּעִנְיָן אַחֵר, מְנוֹרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר הָיְתָה בָּאָה שֶׁל זָהָב, וּטְעוּנָה מִקְשָׁה, וּטְעוּנָה גְּבִיעִים כַּפְתּוֹרִים וּפְרָחִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ה:ל"א) "וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר", שׁוֹמֵעַ אֲנִי יַעֲשֶׂה אֵבָרִים אֵבָרִים וְיַדְבִּיקֵם, ת"ל "מִמֶּנָּה יִהְיוּ" (שמות כ"ה:ל"ו) מִנַּיִן לְרַבּוֹת אֶת נֵרֹתֶיהָ שֶׁיִּהְיוּ מִמֶּנָּה, ת"ל "יַעֲשֶׂה" (בפסוק שלפנינו). יָכוֹל שֶׁאֲנִי מְרַבֶּה גְּבִיעֶיהָ כַּפְתּוֹרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ, ת"ל "אוֹתָהּ" (שם). וּמָה רָאִיתָ לְרַבּוֹת אֶת נֵרֹתֶיהָ וּלְהוֹצִיא גְּבִיעֶיהָ כַּפְתּוֹרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ, אַחַר שֶׁרִבָּה הַכָּתוּב וּמִעֵט, מְרַבֶּה אֲנִי אֶת נֵרֹתֶיהָ שֶׁהֵן נַעֲשִׂין עִמָּהּ, וּמוֹצִיא אֲנִי גְּבִיעֶיהָ כַּפְתּוֹרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ שֶׁאֵין נַעֲשִׂין עִמָּהּ. וּמִנַּיִן לְרַבּוֹת מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, ת"ל "יַעֲשֶׂה" (שם). יָכוֹל שֶׁאֲנִי מְרַבֶּה אֶת הַצְּבָתִים וְאֶת הַמַּלְקָטָאוֹת, ת"ל "אוֹתָהּ" (שם). וּמָה רָאִיתָ לְרַבּוֹת מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ וּלְהוֹצִיא אֶת הַצְּבָתִים וְאֶת הַמַּלְקָטָאוֹת, אַחַר שֶׁרִבָּה הַכָּתוּב וּמִעֵט, מְרַבֶּה אֲנִי מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ שֶׁהֵן מְשַׁתְּמְשִׁין עִמָּהּ, וּמוֹצִיא אֲנִי אֶת הַצְּבָתִים וְאֶת הַמַּלְקָטָאוֹת שֶׁאֵין מְשַׁתְּמְשִׁין עִמָּהּ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר, אוֹתָהּ מִכִּכָּר וְאֵין כֵּלֶיהָ מִכִּכָּר, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ", וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "וְאֵת כָּל כֵּלֶיהָ" (להלן לז כד), שֶׁיִּהְיוּ זָהָב טָהוֹר. עַד כָּאן הַבָּרַיְתָא:

וְנִרְאֶה מִמֶּנָּה שֶׁהָיוּ הַנֵּרוֹת וְהַמַּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת כֻּלָּן עִמָּהּ מִקְשָׁה, וְאֵין הַמַּלְקָחַיִם צְבָתִים, אֲבָל עָשָׂה עַל פִּי הַנֵּרוֹת טַס שֶׁל זָהָב פּוֹתֵחַ וְסוֹגֵר וְשׁוֹכֵב עָלָיו שֶׁלֹּא יִפֹּל בַּשֶּׁמֶן דָּבָר, כַּאֲשֶׁר עוֹשִׂים הַיּוֹם בַּמְּנוֹרוֹת שֶׁל מְלָכִים, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי" (תהלים כב טז), שֶׁיִּקָּרֵא מַה שֶּׁעַל הַלָּשׁוֹן וּמִתַּחְתָּיו "מַלְקוֹחַיִם", שֶׁהֵם לוֹקְחִים הַלָּשׁוֹן בְּאֶמְצָעָם, וְהַמַּחְתּוֹת הֵם סְפָלִים שֶׁתַּחַת כָּל נֵר וְנֵר לַחְתּוֹת נִיצוֹצֵי אֵשׁ שֶׁיִּפָּלוּ מִמֶּנָּה, וְהַכֹּל מִקְשָׁה וּבָאִין מִן הַכִּכָּר. אֲבָל הַצְּבָתִים וְהַמְּלָקָטִים שֶׁאֵין תַּשְׁמִישָׁן בְּעַצְמָהּ, אֲבָל הֵם כֵּלִים נִפְרָדִים מִמֶּנָּה וְאֵינָן חִבּוּר בָּהּ, אֵין בָּאִין מִן הַכִּכָּר כְּלָל. וְכֵן מִעֲטוּ בְּבָרַיְתָא זוֹ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתּוֹרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ, שֶׁאִם רָצָה שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹתָם עִמָּהּ מִקְשָׁה רַשַּׁאי. וְנָתַן הַטַּעַם, לְפִי שֶׁאֵין נַעֲשִׂין עִמָּהּ,

כְּלוֹמַר שֶׁאֵין מְעַכְּבִין בָּהּ, שֶׁאִם עָשָׂאהּ שֶׁל שְׁאָר מִינֵי מַתָּכוֹת אֵינָהּ בָּאָה גְּבִיעִים כַּפְתּוֹרִים וּפְרָחִים (מנחות כח.), אֲבָל קָנִים מְעַכְּבִין בָּהּ לְעוֹלָם: וּלְפִי הַבְּרַיְתָא הַזּוֹ אָמַר הַכָּתוּב "וְאֵת כָּל כֵּלֶיהָ" (שמות ל"ז:כ"ד), לְרַבּוֹת שֶׁעָשָׂה לָהּ כָּל הַכֵּלִים הַצְּרִיכִין לְשַׁמּוּשָׁהּ, וְהָרְאוּיִין לָהּ, זָהָב, וְהֵם הַצְּבָתִים וְהַמַּלְקָטָאוֹת שֶׁצְּרִיכִין לְכָל הַמְּנוֹרוֹת בְּתַשְׁמִישָׁן וְכֵן "לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן" וְגוֹ' (שמות כ"ז:י"ט), כֵּלִים הַצְּרִיכִים לַמִּשְׁכָּן, לֹא פֵּרֵשׁ אוֹתָם וְלֹא הִזְכִּיר בָּהֶם רַק שֶׁיִּהְיוּ נְחֹשֶׁת. אֲבָל **כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה**, הֵם הַנִּזְכָּרִים בָּהּ וְכֻלָּם מִקְשָׁה עִמָּהּ. וְיִתָּכֵן שֶׁגַּם מַה שֶּׁאָמַר בַּמַּעֲשֶׂה "וְאֵת כָּל כֵּלֶיהָ" (שמות ל"ז:כ"ד) רָמַז לַכֵּלִים הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים בָּהּ שֶׁהָיוּ כֻּלָּם עִמָּהּ כִּכַּר זָהָב, כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. אֲבָל כְּלֵי שַׁמְנָהּ לֹא הֻזְכְּרוּ בַּמַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר לֹא הֻזְכְּרוּ בַּצַּוָּאָה, וּבְרָצוֹן עַצְמָם עָשׂוּ אוֹתָם, וְאוּלַי לֹא עֲשָׂאָם בְּצַלְאֵל, אֲבָל יְחִידִים עָשׂוּ אוֹתָם וּמְסָרוּם לַצִּבּוּר. וְעַל הַכְּלָל, גּוּפָהּ בָּאָה מִכִּכָּר, וְאֵין דָּבָר שֶׁחוּץ לְגוּפָהּ בָּא מִן הַכִּכָּר לְדִבְרֵי הַכֹּל:

פרק כו

פסוק יז

שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד כָּתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ו:י"ז) הָיָה חוֹרֵץ אֶת הַקֶּרֶשׁ מִלְמַטָּה בְּאֶמְצָעוֹ בְּגֹבַהּ אַמָּה, וּמַנִּיחַ רְבִיעַ רָחְבּוֹ מִכָּאן וּרְבִיעַ רָחְבּוֹ מִכָּאן וְהֵן הֵן הַיָּדוֹת, וְהֶחָרִיץ שֶׁבְּאֶמְצַע הַיָּדוֹת חֲצִי רֹחַב הַקֶּרֶשׁ. וְאוֹתָן הַיָּדוֹת מַכְנִיס בָּאֲדָנִים שֶׁהָיוּ חֲלוּלִין, וְהָאֲדָנִים הָיוּ גְּבוֹהִין אַמָּה וְיוֹשְׁבִין רְצוּפִין אַרְבָּעִים זֶה אֵצֶל זֶה, וְיָדוֹת הַקְּרָשִׁים הַנִּכְנָסוֹת בַּחֲלַל הָאֲדָנִים חֲרוּצוֹת מִשְּׁלֹשֶׁת צְדָדֶיהָן, רֹחַב הֶחָרִיץ כְּעֹבִי שְׁפַת הָאֶדֶן, שֶׁיִּכָּסֶה הַקֶּרֶשׁ אֶת כָּל רֹאשׁ הָאֶדֶן, שֶׁאִם לֹא כֵּן נִמְצָא רֶוַח בֵּין קֶרֶשׁ לְקֶרֶשׁ כְּעֹבִי שְׁפַת שְׁנֵי הָאֲדָנִים שֶׁיַּפְסִיק בֵּינֵיהֶם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ו:כ"ד) "וְיִהְיוּ תוֹאֲמִים מִלְּמַטָּה", שֶׁיַּחְרֹץ אֶת הַיָּדוֹת בְּצִדֵּיהֶן כְּדֵי שֶׁיִּתְחַבְּרוּ הַקְּרָשִׁים זֶה אֵצֶל זֶה. כָּךְ מָצָאתִי לְשׁוֹן הָרַב: וַאֲנִי תְּמֵהַּ בּוֹ, שֶׁאִם הָיָה הֶחָרִיץ שֶׁבְּאֶמְצַע חֲצִי רֹחַב הַקֶּרֶשׁ, וְהֵם ד' טְפָחִים וְחֲצִי, יִצְטָרֵךְ שֶׁיִּהְיֶה עֻבִּי שְׁפַת הָאֶדֶן כְּרֶבַע רֹחַב הַקֶּרֶשׁ, שֶׁהֵם שְׁנֵי טְפָחִים וְגוּדָל, כְּדֵי שֶׁיִּהְא עֹבִי שְׁנֵי הָאֲדָנִים מְמַלֵּא הֶחָרִיץ שֶׁבְּאֶמְצַע שֶׁהוּא חֲצִי רֹחַב הַקֶּרֶשׁ, וְלֹא יִהְיֶה רֶוַח בֵּין אֶדֶן לְאֶדֶן, וְאִם כֵּן כְּשֶׁאַתָּה חוֹרֵץ הַקְּרָשִׁים מִשְּׁלֹשֶׁת צְדָדֶיהָן כָּךְ, לֹא יִשָּׁאֵר בָּהֶם כְּלוּם, וְשִׁפְתֵי הָאֲדָנִים שָׁוֹת הָיוּ בְּכָל צַד. וְעוֹד מַה שֶּׁהֵבִיא הָרַב רְאָיָה כָּךְ שְׁנוּיָה מִשְּׁנַת מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן, סֵדֶר הַקְּרָשִׁים לְמִלְאֶכֶת הַמִּשְׁכָּן, הָיָה עוֹשֶׂה אֶת הָאֲדָנִים חֲלוּלִים, וְחוֹרֵץ אֶת הַקֶּרֶשׁ מִלְמַטָּה רְבִיעַ מִכָּאן וּרְבִיעַ מִכָּאן, וְחֶרִיץ חֲצִיוֹ בָּאֶמְצַע, וְעָשָׂה לוֹ שְׁתֵּי יָדוֹת כְּמִין שְׁנֵי חֲוָקִים, וּמַכְנִיסָן לְתוֹךְ שְׁנֵי הָאֲדָנִים:

וְגַם זוֹ הַבָּרַיְתָא כְּפִי מַשְׁמָעָהּ יֵשׁ בָּהּ תֻּמַּהּ גְּדוֹל, שֶׁחוֹרָצֶת מִן הַקֶּרֶשׁ רְבִיעַ מִכָּאן וּרְבִיעַ מִכָּאן, וּבָאֶמְצַע עוֹשֶׂה חָרִיץ חֲצִיוֹ שֶׁל רֹחַב הַקֶּרֶשׁ, נִמְצָא כֻּלּוֹ חָרוּץ, לֹא נִשְׁאַר בּוֹ יָד וָרֶגֶל כְּלָל: אֲבָל לְפִי דַּעְתִּי הַבָּרַיְתָא הַזּוֹ לֹא נָתְנָה שִׁעוּר לֶחָרִיץ, לְפִי שֶׁלֹּא נָתְנָה תּוֹרָה שִׁעוּר לְעִבֵּי שִׁפְתֵי הָאֲדָנִים, וּלְפִיכָךְ אָמְרוּ שֶׁהָיָה חוֹרֵץ אֶת הַקֶּרֶשׁ רְבִיעַ חֲרָצוֹ מִכָּאן לְכַסּוֹת שָׂפָה אַחַת שֶׁל אֶדֶן, וּרְבִיעַ חֲרָצוֹ מִכָּאן, וּבָאֶמְצָעוֹ שֶׁל קֶרֶשׁ הָיָה חוֹרֵץ חֲצִיוֹ שֶׁל כָּל הֶחָרִיץ שֶׁבְּאוֹתוֹ הַקֶּרֶשׁ לְכַסּוֹת שְׁפַת שְׁנֵי הָאֲדָנִים. וּלְדִבְרֵי הַכֹּל צָרִיךְ תַּלְמוּד שֶׁלֹּא הָיָה בַּמִּשְׁכָּן מִלְּמַטָּה בְּגֹבַהּ אַמָּה רֹחַב עֶשֶׂר אַמּוֹת, שֶׁהֲרֵי עִבֵּי שְׁנֵי הָאֲדָנִים שֶׁמִּכָּאן וּמִכָּאן מְמַעֵט בּוֹ, וְאוּלַי אֵין קְפִידָא בְּכָךְ. וּמִדִּבְרֵי רַשְׁ"י הַקֶּרֶשׁ שֶׁהָיָה עָבְיוֹ אַמָּה הָיָה חוֹרֵץ בְּעִבֵּי הַיְּדוֹת מִבִּפְנִים כְּפִי עִבֵּי שְׁפַת הָאֲדָנִים. וְהוּא נָכוֹן, אֶלָּא שֶׁלֹּא הֻזְכַּר זֶה בַּבָּרַיְתָא:

מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ עֲשׂוּיוֹת כְּמִין שְׁלִיבוֹת סֻלָּם. "אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ", מְכֻוָּנוֹת זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ, וּמֻבְדָּלוֹת זוֹ מִזּוֹ, וּמְשֻׁפִּים רָאשֵׁיהֶם לְכָנֵס בְּתוֹךְ חֲלַל הָאֶדֶן כִּשְׁלִיבָה הַנִּכְנֶסֶת בְּנִקְבֵי עַמּוּדֵי הַסֻּלָּם, וְשֶׁיִּהְיוּ חֲרִיצִין שָׁוִין זוֹ כְּמִדַּת זוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ שְׁתֵּי יָדוֹת זוֹ מְשׁוּכָה לְצַד פָּנִים וְזוֹ מְשׁוּכָה לְצַד חוּץ בְּעִבֵּי הַקְּרָשִׁים שֶׁהוּא אַמָּה. לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ו:י"ז). וְהִנֵּה לִדְבָרָיו מְשֻׁלָּבוֹת יַחְזֹר עַל הַיְּדוֹת, שֶׁיִּהְיוּ מְשֻׁפּוֹת בְּרֹאשָׁן לְכָנֵס בַּחֲלַל הָאֲדָנִים, וְאִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ לֹא יָבֹא רַק עַל הַקְּרָשִׁים, שֶׁתִּהְיֶינָה מְחֻבָּרוֹת בְּשָׁוֶה. וְהַקְּרָשִׁים לְשׁוֹן זָכָר, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר אִישׁ אֶל אָחִיו, וְאוּלַי יֹאמַר אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ שֶׁתִּהְיֶינָה הַשְׁלִיבוֹת מְכֻוָּנוֹת זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ וַחֲרִיצֵיהֶן שָׁוִים כִּי בְּכָךְ יִהְיוּ הַקְּרָשִׁים חוֹבְרוֹת. וְהַיְּדוֹת אֵין רָאשֵׁיהֶן מְשֻׁפִּים בְּשִׁפּוּעַ מַמָּשׁ, כִּי חֲלַל הָאֲדָנִים שָׁוֶה הוּא בְּכָל הָאֶדֶן, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה חָרִיץ בַּצְּדָדִין שֶׁלָּהֶן כְּדֵי שֶׁיִּתְחַבְּרוּ קֶרֶשׁ אֶל קֶרֶשׁ: אֲבָל בַּבָּרַיְתָא שֶׁל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן מָצָאתִי וּשְׁנֵי הַסְּנִין יוֹצְאִין מִן הַקְּרָשִׁים, שְׁנַיִם לְכָל אֶחָד וְאֶחָד; שֶׁמַּשְׁקִיעַ אֶת הַזָּכָר בְּתוֹךְ הַנְּקֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר **מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ**, דִּבְרֵי רַבִּי נְחֶמְיָה, שֶׁרַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר אֵין ת"ל מְשֻׁלָּבוֹת, וּמַה ת"ל מְשֻׁלָּבוֹת, שֶׁעוֹשֶׂה לָהֶם שְׁלַבִּים כְּסֻלָּם הַמִּצְרִי וּפִרוּשׁ סְנִין כְּעֵין שֶׁעוֹשִׂין בְּאַרְגָּזִין לְהַדֵּק וּלְחַבֵּר הַדַּפִּין זֶה בָּזֶה כְּמִין יְתֵדוֹת שֶׁל עֵץ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בַּמִּשְׁנָה כֵּלִים (פ"י ה"ו) עֶשְׂתָּן בְּסִנִּין אוֹ בְּשׁוֹגְמִין אֵינוֹ צָרִיךְ לְמָרֵחַ בָּאֶמְצַע, וְאוֹמֵר בַּתַּלְמוּד (ב"מ קיז.) קָנִים וּסְנָאִין. וּכְפִי זֶה נִרְאֶה שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב שֶׁיַּעֲשֶׂה שְׁלִיבָה יוֹצְאָה מִן הַקֶּרֶשׁ כְּעֵין הוּצִין זְכָרִים, וּכְנֶגְדּוֹ בַּקֶּרֶשׁ שֶׁבְּצִדּוֹ שְׁלִיבָה אַחֶרֶת נְקוּבָה, וּמַכְנִיס הַזָּכָר לְתוֹךְ הַנְּקֵבָה, וְכֵן בַּקֶּרֶשׁ הָאַחֵר, שֶׁתִּהֵא בְּכָל קֶרֶשׁ שְׁתֵּי שְׁלִיבוֹת נִכְנָסוֹת זוֹ בָּזוֹ. **מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ**, שֶׁם לַשְׁלִיבוֹת עַצְמָן, וְהוּא לְשׁוֹן נְקֵבָה בְּכָאן, וְכֵן הִזְכִּירוּ אוֹתָן חֲכָמִים, נִשְׁמְטָה שְׁלִיבָה מִתַּחְתֶּיהָ (מכות ז:), בְּסֻלָּם אַחַר שְׁלִיבוֹתָיו (שבת ס). וְאע"פ שֶׁמָּצִינוּ "בֵּין הַשְּׁלַבִּים" (מלכים א ז':כ"ח), הוּא כְּמוֹ נָשִׁים וּפִלַגְשִׁים:

וְטַעַם קֻדָּמָה מִזְרָחָה (שמות כ"ז:י"ג), כִּי לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ יִקְרָא לַמִּזְרָח קֶדֶם, כְּעִנְיַן "וּמַדֹּתָם מִחוּץ לָעִיר אֶת פְּאַת קֵדְמָה", וְיִקְרָא לַמַּעֲרָב אָחוֹר, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כג ח) "הֵן קֶדֶם אֵהֲלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא אָבִין לוֹ", וְכֵן "עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן" (דברים לד ב), הַמַּעֲרָבִי, וּשְׁנֵיהֶם כְּנוּיִים, כִּי יִתְפֹּשׂ הַלָּשׁוֹן כְּנוּיִין בָּאָדָם הַפּוֹנֶה אֶל אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ. וְכֵן יֹאמַר "וַיְהִיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים" (ירמיה ז כד). וְיִקְרָא הַדָּרוֹם "נֶגֶב", בִּהְיוֹתוֹ נָגוּב מִפְּנֵי הַחֹם. וּפְעָמִים שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב הַכְּנוּי וְיָבֵאר אוֹתוֹ בְּשֵׁם, יֹאמַר "קֵדְמָה", שֶׁהוּא כְּנוּי, וְיָבֵאר "מִזְרָחָה", שֶׁהוּא הַשֵּׁם. וְאָמַר "נֶגְבָּה", בְּכְנוּי, וְיָבֵאר "תֵּימָנָה", הוּא הַשֵּׁם. וְהַמַּעֲרָב יִזְכְּרֶנּוּ בְּכְנוּי "יָם" (שמות כ"ו:כ"ב), כִּי יִתְפֹּשׂ אוֹתוֹ בְּאַנְשֵׁי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהַיָּם הַגָּדוֹל לָהֶם מַעֲרָבִי. וְהַצָּפוֹן יַזְכִּירֶנּוּ (שמות כ"ו:כ') בְּשְׁמוֹ. וְנִקְרָא כֵּן כִּי הוּא צָפוּן, אֵין הַשֶּׁמֶשׁ נִרְאֶה בּוֹ לְעוֹלָם. וְיִקְרָא הַתֵּימָן דָּרוֹם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר "הוֹלֵךְ אֶל דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן" (קהלת א ו), וְהִיא מִלָּה כְּפוּלָה, תֶּחְסַר רֵי"שׁ אַחַת לְהִתְחַבֵּר שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת שָׁווֹת, דְּר רוּם, כִּי הַשֶּׁמֶשׁ יֵלֵךְ בְּרוּם הָרוּחַ הַהוּא. וְיִקְרָא לַדָּרוֹם "יָמִין", וְלַצָּפוֹן "שְׂמֹאל" (עיין ישעיה נד ג ותרגומו), בְּכְנוּי הָאָדָם הַפּוֹנֶה לַמִּזְרָח, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי:

וְהַסּוֹד בְּשֵׁמוֹת הַלָּלוּ נוֹדָע מִמַּעֲשֵׂה הַמֶּרְכָּבָה הָעֶלְיוֹנָה, וְכֵן שֵׁם הַמַּעֲרָב "יָם" מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ שְׁכִינָה בַּמַּעֲרָב (ב"ב כה), כִּי הַיָּם חָכְמַת שְׁלֹמֹה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ אֵין יָם אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב יא ט) "וּרְחָבָה מִנִּי יָם". וַאֲנִי עָתִיד לְהַזְכִּיר זֶה בְּפָרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה בַּפְּסוּק "יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה" (דברים לג כג), אִם יְבָרְכֵנִי צוּרִי לְהַגִּיעַ שָׁם:

פסוק כד

וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַּמִּים עַל רֹאשׁוֹ אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י הַכָּתוּב הַזֶּה יַחְזֹר לְפָרֵשׁ בְּכָל הַקְּרָשִׁים שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם תּוֹאֲמִים מִלְמַטָּה, לַחֹרֶץ הַקְּרָשִׁים בְּצִדֵּיהֶן, וְיַחְדָּו יִהְיוּ כֻּלָּם תַּמִּים אֶל רֹאשׁוֹ שֶׁל כָּל קֶרֶשׁ וָקֶרֶשׁ, אוֹ רֹאשׁוֹ רָמְז לְמִשְׁכָּן אֶל עֶלְיוֹנוֹ, וְכֵן אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת, שֶׁבְּכֻלָּן, וּפֵרוּשׁ **כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם**, וְכֵן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם שֶׁל שְׁנֵי הַמִּקְצוֹעוֹת. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ בָּהֶן הַכָּתוּב וְיֹאמַר וְעָשְׂרִים טַבָּעוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה, וְיַזְכִּיר הֶחָרִיץ שֶׁיַּעֲשֶׂה בַּקְּרָשִׁים. וְעוֹד הֵיאַךְ אָמַר אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת בִּידִיעָה. וְאוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁדֶּרֶךְ כָּל בָּתֵּי הַקְּרָשִׁים לְחַבְּרָן כֵּן בְּטַבַּעַת אַחַת בְּרֹאשָׁן, קִצֵּר הַכָּתוּב וְאָמַר הַטַּבַּעַת הַיָּדוּעַ וְהַנָּהוּג לוֹ, וְכֵן אָמַר בַּבְּרִיחִים (שמות כ"ו:כ"ט) **וְאֶת טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב**, הַיְדוּעִים לָהֶם כַּמִּנְהָג, וְכֵן **וַיִּיהֶם זָהָב** (שמות כ"ו:ל"ז):

וּמָצָאתִי בַּבְּרַיְתָא שֶׁל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן הָיָה חוֹרֵץ אֶת הַקֶּרֶשׁ מִלְמַעְלָן אֶצְבַּע מִכָּאן וְאֶצְבַּע מִכָּאן, וְנוֹתְנָן בְּתוֹךְ טַבַּעַת אַחַת שֶׁל זָהָב כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ נִפְרָדִים זֶה מִזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר **וְיִהְיוּ תֹאֲמִים מִלְמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַּמִּים עַל רֹאשׁוֹ אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת** שֶׁאֵין ת"ל **אֶל הַטַּבַּעַת**

הָאֶחָת, ומַה ת"ל **אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת**, מָקוֹם שֶׁנּוֹתְנִין אֶת הַבְּרִיחַ וּלְפִי זֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַּמִּים אֶל רֹאשׁוֹ שֶׁל קֶרֶשׁ בְּחָרִיץ שֶׁעֲשָׂה בּוֹ אֶל מְקוֹם הַטַּבַּעַת הָעֶלְיוֹנָה שֶׁל הַבְּרִיחִים, שֶׁיִּכָּנֵס הֶחָרִיץ עַד מְקוֹם הַטַּבַּעַת, וְלֹא הִקְפִּיד הַכָּתוּב בַּמֶּה יְחַבְּרֵם, אִם בְּטַבָּעוֹת כֶּסֶף אוֹ זָהָב, קְבוּעוֹת אוֹ מִטַּלְטְלוֹת, אוֹ בְּחִשּׁוּקִים, וְהַבְּרִיתָא אָמְרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה טַבָּעוֹת לָהֶם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַכָּתוּב הַזֶּה בְּקַרְשֵׁי הַמִּקְצוֹעוֹת (שמות כ"ו:כ"ג) לְבַדָּן:

פסוק לג

וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת לֹא יְצַוֵּנוּ עַתָּה שֶׁיַּעֲשֶׂה כַּסֵּדֶר הַזֶּה שֶׁיִּתֵּן הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְאַחֲרֵי כֵן יָבִיא שָׁמָּה אֶל מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶת הָאָרוֹן, כִּי אֵין עַתָּה הַצַּוָּאָה בַּהֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן אֶלָּא בַּעֲשִׂיָתוֹ, וְכֵן (שמות כ"ו:ל"ד) **וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים**, אֵין פֵּרוּשׁוֹ שֶׁיִּתֵּן הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת כְּשֶׁהָאָרוֹן שָׁם בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, אֲבָל הָעִנְיָן שֶׁיְּצַוֶּה אוֹתוֹ הַכָּתוּב שֶׁיָּשִׂים הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים כְּדֵי שֶׁיְּהֵא הָאָרוֹן שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְתַבְדִּיל הַפָּרֹכֶת בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְכֵן אָמַר **וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים** לְהוֹדִיעַ שֶׁהַכַּפֹּרֶת עִם כְּרוּבָיו עַל הָאָרוֹן יִהְיוּ כֻּלָּם שָׁם בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים הַנִּזְכָּר שֶׁהוּא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת. אֲבָל כְּשֶׁמַּגִּיעַ לְצַוּאַת הֲקָמָתוֹ אָמַר **וְשַׂמְתָּ שָׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת** (שמות מ':ג'), וְאַחֲרֵי כֵן **וְסַכְתָּ עַל הָאָרֹן אֶת הַפָּרֹכֶת**, וְכֵן בַּמַּעֲשֶׂה (להלן מ כ כא) "וַיִּתֵּן אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרֹן מִלְמָעְלָה", "וַיָּבֵא אֶת הָאָרֹן אֶל הַמִּשְׁכָּן", וְאַחֲרֵי כֵן "וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ":

פרק כז

פסוק כ

אָמַר הַכָּתוּב בְּכָאן **וְאַתָּה תְּצַוֶּה** בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר בַּמִּשְׁכָּן תָּמִיד "וְעָשִׂיתָ", וְהוּא בְּצִוּוּי, אָמַר בְּכָאן וְאַתָּה בְּעַצְמְךָ תְּצַוֶּה לָהֶם שֶׁיִּקְחוּ אֵלֶיךָ אֶת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר, כִּי אֵין לָהֶם דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ בַּמִּדְבָּר רַק אִם הָיָה אָצְלָם מְשֻׁמָּרֶת. וְהַנִּשְׁאָרִים הֶבִיאוּהוּ (להלן לה כז-כח):
וְטַעַם **אֵלֶיךָ** שֶׁיְּבִיאוּהוּ לְפָנָיו וְהוּא יִרְאֶנּוּ אִם הוּא זַךְ וְכָתִית כָּרָאוּי, וְכֵן "צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ" (ויקרא כד ב):
וְטַעַם **מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** שֶׁיִּקְחוּ אֵלֶיךָ הַשֶּׁמֶן מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת אֲשֶׁר יִמְצָא בְּיָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ" (שמות כ"ה:ב'). וְכֵן אָמַר "וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת אַהֲרֹן אָחִיךָ" (שמות כ"ח:א'), כִּי אַתָּה בְּעַצְמְךָ תִּקְרָאֵם וּתְבַשְּׂרֵם בַּמַּעֲלָה הַזֹּאת, וְעָשִׂיתָ לָהֶם בִּגְדֵי קֹדֶשׁ (שמות כ"ח:ב'), בְּצִוּוּי לַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה, כְּדֶרֶךְ כָּל מְלֶאכֶת הַתַּבְנִית. וְכֵן "וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב" (שם ג), שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּהֶם הוּא עַצְמוֹ, כִּי הוּא

יַכִּיר אֶת חָכְמָתָם וְיֵדַע הַמְּלָאכָה הָרְאוּיָה לְהִמָּסֵר לְכָל אֶחָד מֵהֶם. וּבַעֲבוּר שֶׁאָמַר "וְאַתָּה הַקְרֵב" "וְעָשִׂיתָ", הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ (שמות כ"ז:ג') "וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב", כִּי בְּצִוּוּי יַעֲשׂוּ הַבְּגָדִים כִּשְׁאָר הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר יֹאמַר בָּהּ "רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל" וְגוֹ' (שמות ל"א:ב'):

לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד כָּל לַיְלָה וְלַיְלָה קְרוּי "תָּמִיד", כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר "עוֹלַת תָּמִיד" (במדבר כח ו), וְאֵינָהּ אֶלָּא מִיּוֹם לְיוֹם, וְכֵן בְּמִנְחַת חֲבִתִּים נֶאֱמַר "תָּמִיד" (ויקרא ו יג), וְאֵינָהּ אֶלָּא מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעֶרֶב. אֲבָל "תָּמִיד" הָאָמוּר בְּלֶחֶם הַפָּנִים (שמות כ"ה:ל') הוּא מִשַּׁבָּת לְשַׁבָּת. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ז:כ'). וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ אֵינוֹ כָּךְ, אֶלָּא כָּךְ שָׁנוּ בְּסִפְרֵי (ריש בהעלותך) "יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת" (במדבר ח ב), שׁוֹמֵעַ אֲנִי שֶׁיְּהִיוּ דוֹלְקִין לְעוֹלָם, ת"ל "מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר" (ויקרא כד ג). אִי מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר, יָכוֹל יִהְיוּ דוֹלְקִים מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר וִיכַבֵּם, ת"ל "יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת". הָא כֵּיצַד, יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר. "לִפְנֵי ה' תָּמִיד" (שם), שֶׁיְּהֵא נֵר מַעֲרָבִי דוֹלֵק תָּדִיר, שֶׁמִּמֶּנּוּ מַדְלִיקִין אֶת הַמְּנוֹרָה בֵּין הָעַרְבַּיִם. וּבְתוֹרַת כֹּהֲנִים (שם כד ב) נָמֵי אָמְרוּ כָּךְ, "לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד", שֶׁיְּהֵא נֵר מַעֲרָבִי תָּדִיר. וְקָתָנֵי הָתָם, מְצָאוֹ שֶׁכָּבָה מְדַשְּׁנוֹ וּמַדְלִיקוֹ מִמְּזִבַּח הָעֹלָה, דַּאֲפִילּוּ בַּיּוֹם נָמֵי מַדְלִיק נֵר מַעֲרָבִי לְפִי שֶׁהוּא תָּמִיד לְעוֹלָם:

וּבְמַסֶּכֶת תָּמִיד (ג ט) שָׁנִינוּ כָּךְ, מִי שֶׁזָּכָה בְּדֶשֶׁן הַמְּנוֹרָה נִכְנָס וּמָצָא שְׁתֵּי נֵרוֹת מִזְרְחִיִּים דּוֹלְקִין, מְדַשֵּׁן אֶת הַשְּׁאָר וּמַנִּיחַ אֶת אֵלּוּ דּוֹלְקִין בְּמְקוֹמָן. מְצָאָן שֶׁכָּבוּ, מְדַשְּׁנָן וּמַדְלִיקָן מִן הַדּוֹלְקִין, וְאַחַר כָּךְ מְדַשֵּׁן אֶת הַשְּׁאָר. וּסְתָם מִשְׁנָה זוֹ שְׁנוּיָה כְּדִבְרֵי רַבִּי (מנחות צח:) שֶׁאָמַר בַּנֵּרוֹת מִזְרָח וּמַעֲרָב הָיוּ מֻנָּחִין, וּלְדַעְתּוֹ נֵר מַעֲרָבִי הוּא הַשֵּׁנִי, וְנִקְרָא מַעֲרָבִי לְפִי שֶׁהוּא מַעֲרָבִי לָרִאשׁוֹן, וּלְפִי שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהַדְלִיק נֵר מַעֲרָבִי לְקַיֵּם בּוֹ "לִפְנֵי ה' תָּמִיד" צָרִיךְ לְהַדְלִיק הַמִּזְרְחִי, שֶׁאֵין הַשֵּׁנִי נִקְרָא מַעֲרָבִי עַד שֶׁיְּהֵא זֶה מִזְרְחִי אֶצְלוֹ. אֲבָל לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר (שם) צָפוֹן וְדָרוֹם הָיוּ מֻנָּחִין, נֵר מַעֲרָבִי הוּא הָאֶמְצָעִי שֶׁבְּגוּפּוֹ שֶׁל מְנוֹרָה, וְהוּא לְבַדּוֹ מַדְלִיק בַּבֹּקֶר. וְעַל הַכְּלָל, "לִפְנֵי ה' תָּמִיד" בְּנֵר מַעֲרָבִי, שֶׁהוּא דּוֹלֵק תָּמִיד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה:

פרק כח

פסוק א

וְטַעַם **נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן** שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב כִּי בְּהִמָּשַׁח הָאָב לְכַהֵנוֹ יִהְיוּ הַבָּנִים הָאֵלֶּה כֹּהֲנִים, אֲבָל לָהֶם בְּעַצְמָם יְכֹהֵן. וְהִנֵּה יָצָא פִּנְחָס וּשְׁאָר הַנּוֹלָדִים, שֶׁלֹּא נִתְכַּהֲנוּ רַק אֵלֶּה הָאַרְבָּעָה הַנִּמְשָׁחִים עִמּוֹ וּמוֹלַדְתָּם אֲשֶׁר יוֹלִידוּ אַחֲרֵי כֵן:

פסוק ב

לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת שֶׁיִּהְיֶה נִכְבָּד וּמְפֹאָר בְּמַלְבּוּשִׁים נִכְבָּדִים וּמְפֹאָרִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "פֶּחָתָן יְכֹהֵן פְּאֵר" (ישעיה סא י), כִּי אֵלֶּה הַבְּגָדִים לְבוּשֵׁי מַלְכוּת הֵן, כִּדְמוּתָן יִלְבְּשׁוּ הַמְּלָכִים בִּזְמַן הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בַּכָּתֹנֶת "וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים" (בראשית לז ג), שֶׁפֵּרוּשׁוֹ מְרֻקֶּמֶת כִּדְמוּת פַּסִּים, וְהִיא כְּתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות כ"ה:ז'), וְהִלְבִּישׁוֹ כְּבָן מַלְכֵי קֶדֶם. וְכֵן הַדֶּרֶךְ בְּמֹעִיל וְכֻתֹּנֶת "וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁנָה בְנוֹת הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלוֹת מְעִילִים" (שמואל ב י"ג:י"ח), וּפֵרוּשׁוֹ כִּי עָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים נְרֵאִית וְנִגְלֵית, כִּי הַמִּנְהָג לִלְבֹּשׁ בְּנוֹת הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלוֹת מְעִילִים שֶׁתִּתְעַלַּפְנָה בָהֶן, וְנִמְצָא שֶׁכְּתֹנֶת הַפַּסִּים עָלֶיהָ מִלְבּוּשׁ עֶלְיוֹן, וְלָכֵן אָמַר "וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה" (שם שם יט): **וְהַמִּצְנָפֶת** יְדוּעָה גַּם הִיא לַמְּלָכִים וְלַשָּׂרִים הַגְּדוֹלִים, וְלָכֵן אָמַר הַכָּתוּב בִּנְפוֹל הַמַּלְכוּת "הָסֵר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרֵם הָעֲטָרָה" (יחזקאל כא לא), וְכֵן כָּתוּב "וּצְנִיף מְלוּכָה" (ישעיה סב ג), וְכֵן יִקְרָאֵם הַכָּתוּב "פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעוֹת" (שמות ל"ט:כ"ח), וּכְתִיב "פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל רֹאשָׁם" (יחזקאל מד יח), שֶׁהֵם פְּאֵר וְשֶׂבַע לַמַּכְתִּירִים בָּהֶם, וְהָאֵפוֹד וְהַחֹשֶׁן לְבוּשׁ מַלְכוּת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב "וְהַמְנִיכָא דִּי דַהֲבָא עַל צַוָּארָךְ" (דניאל ה טז). וְהַצִּיץ נֵזֶר הַמְּלָכִים הוּא, וּכְתִיב (תהלים קלב יח) "יָצִיץ נִזְרוֹ". וְהֵם זָהָב וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת, וּכְתִיב (שם מה יד) "כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ", וּכְתִיב (דניאל ה טז) "אַרְגְּוָנָא תִלְבַּשׁ וְהַמְנִיכָא דִּי דַהֲבָא עַל צַוָּארָךְ". וְהַתְּכֵלֶת גַּם הַיּוֹם לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ לִלְבֹּשׁ חוּץ מִמֶּלֶךְ גּוֹיִם, וּכְתִיב (אסתר ח טו) "וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן", וְהַתַּכְרִיךְ הוּא הַמְּעִיל שֶׁיַּעֲטֹף בּוֹ:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, **לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת**, יֹאמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן לְשֶׁרֶת בָּהֶם לִכְבוֹד הַשֵּׁם הַשּׁוֹכֵן בְּתוֹכָם וּלְתִפְאֶרֶת עֻזָּם, כְּדִכְתִיב (תהלים פט יח) "כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה", וּכְתִיב (ישעיה סד י) "בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ", וְקָדְשֵׁנוּ הוּא הַכָּבוֹד וְתִפְאַרְתֵּנוּ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, וְעוֹד נֶאֱמַר (תהלים צו ו) "עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ", וְכֵן "לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד" (ישעיה ס יג), שֶׁיִּהְיֶה מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ מְפֹאָר בְּתִפְאֶרֶת, וּמְקוֹם רַגְלָיו, שֶׁהוּא מְקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מְכֻבָּד בִּכְבוֹד הַשֵּׁם. וְכֵן "וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר" (שם מד כג), שֶׁיִּהְיֶה מַרְאֶה וּמַיְחִד בָּהֶם תִּפְאַרְתּוֹ, וְכֵן אָמַר לְמַטָּה גַּם בִּבְגְדֵי הַבָּנִים כֻּלָּם "לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת" (שמות כ"ח:מ'), וְאָמַר בַּקָּרְבָּנוֹת "יַעֲלוּ עַל רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֶפְאָר" (ישעיה ס ז). וְהִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ רְצוֹנוֹ, וְהַכָּבוֹד בֵּית תִּפְאַרְתּוֹ. וְהָיוּ הַבְּגָדִים צְרִיכִין עֲשׂיָה לִשְׁמָן, וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ צְרִיכִין כַּוָּנָה, וְלָכֵן אָמַר **וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב אֲשֶׁר**

מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה (שמות כ"ח:ג'), שֶׁיְּבִינוּ מַה שֶּׁיַּעֲשׂוּ. וּכְבָר אָמְרוּ (יומא סט.), דְּמוּת דְּיוֹקָנוֹ מְנַצַּחַ לְפָנַי בְּבֵית מִלְחַמְתִּי:

פסוק ה

וְהֵם יִקְחוּ אֶת הַזָּהָב הִנֵּה כָּל הַצַּוָּאוֹת עַד כָּאן הָיוּ בְּמִשֶּׁה עַצְמוֹ, "וְעָשִׂית", "תַּעֲשֶׂה" (שמות כ"ו:א'), וְעַתָּה צִוָּה שֶׁיְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב שֶׁיַּעֲשׂוּ הַבְּגָדִים, וְלָכֵן אָמַר **וְהֵם יִקְחוּ אֶת הַזָּהָב**, שֶׁיְּקַבְּלוּ אֶת הַנְּדָבָה מִן הַצִּבּוּר וְיַעֲשׂוּ בָּהּ אֶת הַבְּגָדִים. וְהַטַּעַם לֵאמֹר, שֶׁלֹּא יִשְׁקֹל לָהֶם הַנְּדָבָה וְלֹא יִמְנֶה, כִּי נֶאֱמָנִים הֵם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב י"ב:ט"ז) "וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף עַל יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמָנָה הֵם עֹשִׂים": וְכַאֲשֶׁר נֶאֱמַר בַּבְּגָדִים הוּא הַדִּין בְּכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, כִּי בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן בִּלְבַד כְּתִיב "וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה" (שמות ל"ו:ג'), וְגַם הוּא שֶׁלֹּא בְּחֶשְׁבּוֹן לָקְחוּ הַכֹּל מִלְּפָנָיו, וּבְשְׁאָר הַיָּמִים הֵבִיאוּ אֲלֵיהֶם, וּלְכָךְ כְּתִיב (שם ה) "וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא", כִּי לָהֶם הָיוּ מְבִיאִים, לֹא שֶׁיִּתְּנוּם לְמֹשֶׁה וְהוּא יִשְׁקֹל עַל יָדָם, אֲבָל הֵם לְאַחַר שֶׁגָּבוּ הַכֹּל מָנוּ וְשָׁקְלוּ וְאָמְרוּ לְמֹשֶׁה כְּדִכְתִיב (שמות ל"ח:כ"ד) "וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה" וְגוֹ':

פסוק כח

וְלֹא יַזַּח הַחֹשֶׁן לְשׁוֹן נִתּוּק, וּלְשׁוֹן עַרְבִי הוּא, כְּדִבְרֵי דּוּנָשׁ בֶּן לַבְּרָאט, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:כ"ח). וְהַקָּרוֹב אֵלַי כִּי הוּא כְּמוֹ יַסַּח, מִן "בֵּית גֵּאִים יִסַּח ה'" (משלי טו כה), "וּבוֹגְדִים יִסְחוּ מְמֶנָּה" (שם ב כב), עִנְיַן נְתִיצָה וְנִתּוּק, בְּחִלּוּף הַסָּמֶ"ךְ וְהַזַּ"ן, כְּמוֹ "יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד" (תהלים קמט ה), "נִתְעַלְסָה בָּאֲהָבִים" (משלי ז יח). "וְנִתַּצְתֶּם אֶת מִזְבְּחוֹתָם" (דברים יב ג), "נָתְסוּ נְתִיבֹתַי" (איוב ל יג). וְכֵן "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח" (מלכים ב י"א:ו'), מֵהִנָּתֵץ, יַזְהִירֵם שֶׁלֹּא יִפָּרֵד אֶחָד מֵהֶם וְינַתֵּץ אֶת הַמִּשְׁמָר: וְאוּלַי גַּם כֵּן "וּלְמַזּוֹז תָּמִיד יַחְגְּרֶהָ" (תהלים קט יט), לְהֶרֶס וּנְתִיצָה, יֹאמַר שֶׁיַּחְגֹּר הַקְּלָלָה תָּמִיד עַד שֶׁיֵּהֶרֵס וְיִנָּתֵץ בָּהּ כַּאֲשֶׁר אֲחֵרִים מִתְאַזְּרִים בַּחֲגוֹרָתָם. "אֵין מֻזָּח עוֹד" (ישעיה כג י), אֵין הֲרִיסָה עוֹד, יֹאמַר לְצוֹר, עִבְרִי בְּאַנְשֵׁי אַרְצֵךְ כַּיְּאֹר אֶל אֶרֶץ תַּרְשִׁישׁ שֶׁהָיְתָה סוֹחֲרְתֵּךְ, וְאֵין הֲרִיסָה וּפֵרוּד עוֹד, שֶׁלֹּא יִפָּרֵד אֶחָד מִכֻּלְּכֶם מִשָּׁם וְלֹא יָשׁוּב לְצוֹר כִּי תֻּחֳרַב לְגַמְרֵי. הַנִּפְרָד מִמַּעֲמַד חֲבֵרָיו יִקָּרֵא "הוֹרֶס", כִּלְשׁוֹן "אַל יֶהֱרְסוּ אֶל ה' לִרְאוֹת" (שמות י"ט:כ"ד), וּכְתִיב "מִמַּעֲמָדְךָ יֶהֱרָסֶךָּ" (ישעיה כב יט), וְכֵן "וּמְזִיחַ אַפִּיקִים רִפָּה" (איוב יב כא), נְתִיצַת הָאַפִּיקִים, הֵם הַנְּחָלִים הַשּׁוֹטְפִים וְהוֹרְסִים הֶהָרִים וְהַגְּאָיוֹת. וּמֵזַח בְּשֶׁקֶל מֵצַח, שְׁנֵיהֶם בַּעֲלֵי הַנּוּ"ן, כִּי הוּא מִלְּשׁוֹן נְצוּחַ, כִּי חֹזֶק הָרֹאשׁ בַּמֵּצַח:

פסוק ל

וְנָתַתָּ אֶל חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים סָבַר רַבִּי אַבְרָהָם לְהִתְחַכֵּם בְּעִנְיַן הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים, וְאָמַר (שמות כ"ח:ו') כִּי הֵם מַעֲשֵׂה אֻמָּן כֶּסֶף וְזָהָב, וְהֶאֱרִיךְ בְּעִנְיָנָם כִּי חָשַׁב שֶׁהֵם עַל הַצּוּרוֹת שֶׁיֵּעָשׂוּ בַּעֲלֵי הַכּוֹכָבִים לְדַעַת מַחְשֶׁבֶת הַשּׁוֹאֵל. וְלֹא אָמַר כְּלוּם. אֲבָל הֵם כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:ל'), כְּתָב שָׁם הַמְפֹרָשׁ (תיב"ע) נָתוּן בֵּין כִּפְלֵי הַחֹשֶׁן, וּלְכָךְ הֻצְרַךְ לִהְיוֹת כָּפוּל (שמות כ"ח:ט"ז). וְהָרָאְיָה, כִּי לֹא נִזְכְּרוּ אוּרִים וְתֻמִּים כְּלָל בְּמַעֲשֵׂה הָאֻמָּנִים, וְלֹא הִזְכִּירָם לָהֶם בַּצַּוָּאָה וְלֹא בַּמַּעֲשֶׂה כְּלָל. וּפֵרֵט בַּבְּגָדִים "וַיַּעַשׂ אֶת הָאֵפוֹד" (שמות ל"ט:ב'), "וַיַּעַשׂ אֶת הַחֹשֶׁן" (שם ח), וְלֹא אָמַר וַיַּעַשׂ הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים, וְאִלּוּ הָיוּ מַעֲשֵׂה חָרָשׁ חָכָם הָיָה מַאֲרִיךְ בָּהֶם יוֹתֵר מִן הַכֹּל, וְאִם אוּלַי יִרְצֶה לְקַצֵּר בָּהֶם לְעָמְקָם הָיָה אוֹמֵר וְעָשִׂיתָ אוּרִים וְתֻמִּים כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם אוֹ כֶּסֶף מְזֻקָּק:

וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה כִּי לֹא הִזְכִּיר בְּהֵ"א הַיְדִיעָה אֶחָד מִכָּל הַכֵּלִים שֶׁלֹּא נִזְכְּרוּ כְּבָר, אֲבָל אָמַר "וְעָשׂוּ אֲרוֹן" (שמות כ"ה:י'), "וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן" (שם כג), "וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת" (שם לא), וְכֵן כֻּלָּם וּבַמִּשְׁכָּן אָמַר "וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה" (שם כו א), בַּעֲבוּר שֶׁכְּבָר הִזְכִּירוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שם כה ח). וְהִנֵּה בָּאוּרִים וְתֻמִּים אָמַר (כאן) "וְנָתַתָּ אֶל חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים", לֹא צִוָּה אֹתוֹ בַּעֲשִׂיָתָם, וְהִזְכִּירָם הַכָּתוּב בְּהֵ"א הַיְדִיעָה, וְלֹא הִזְכִּירָם הַכָּתוּב רַק בְּמַשֶּׂה לְבַדּוֹ, שֶׁאָמַר בַּצַּוָּאָה "וְנָתַתָּ אֶל חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט", וּבַמַּעֲשֶׂה "וַיִּתֵּן אֶל הַחֹשֶׁן אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים" (ויקרא ח ח), כִּי לֹא הָיוּ מַעֲשֵׂה אֻמָּן וְלֹא הָיָה לָאֻמָּנִים וְלֹא לְקֹהֵל יִשְׂרָאֵל בָּהֶם מַעֲשֶׂה וְלֹא נְדָבָה כְּלָל, אֲבָל הֵם סוֹד מָסוּר לְמֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהוּא כְּתָבָם בְּקֶדֶשׁ, אוֹ הָיוּ מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם, וּלְכָךְ יְזַכִּירֵם סְתָם וּבִידִיעָה, כְּמוֹ וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרֻבִים (בראשית ג כד): וְהִנֵּה מֹשֶׁה לָקַח כְּתָב הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים וְהִנִּיחָם שָׁם בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אַחֲרֵי שֶׁהִלְבִּישׁ אֶת אַהֲרֹן הָאֵפוֹד וְהַחֹשֶׁן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ויקרא ח ז ח) "וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד, וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֶל הַחֹשֶׁן אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים", כִּי לְאַחַר כֵּן נָתָנָם בֵּין כִּפְלֵי הַחֹשֶׁן:

וְהָעִנְיָן הוּא, כִּי הָיוּ שֵׁמוֹת קְדוֹשִׁים, מִכֹּחָם יָאִירוּ הָאוֹתִיּוֹת מֵאֲבְנֵי הַחֹשֶׁן אֶל עֵינֵי הַכֹּהֵן הַשּׁוֹאֵל בְּמִשְׁפָּטָם (במדבר כז כא) וְהַמֻּשָּׂל, כִּי כַּאֲשֶׁר שָׁאֲלוּ "מִי יַעֲלֶה לָנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם" (שופטים א א). הָיָה הַכֹּהֵן מְכַוֵּן בַּשֵּׁמוֹת שֶׁהֵם הָאוּרִים, וְהֵאִירוּ לְעֵינָיו אוֹתִיּוֹת יְהוּדָה, וְיוֹ"ד מִלֵּוִי, וְעַי"ן מִשִּׁמְעוֹן, וְלָמֶ"ד מִלֵּוִי, וְהֵ"א מֵאַבְרָהָם הַכָּתוּב שָׁם עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (יומא עג:). אוֹ שֶׁהָאִירָה פַּעַם אַחֶרֶת לְנֶגֶד עֵינָיו הֵ"א מִיהוּדָה. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר הָאוֹתִיּוֹת מְאִירוֹת אֶל עֵינֵי הַכֹּהֵן עֲדַיִן לֹא יָדַע סִדּוּרָן, כִּי מִן הָאוֹתִיּוֹת אֲשֶׁר סִדְּרוּ מֵהֶן

"יְהוּדָה יַעֲלֶה" הָיָה אֶפְשָׁר לְהֵעָשׂוֹת מֵהֶם "הויהד עליה", אוֹ "היעל ידוהה", וְתֵבוֹת אֲחֵרוֹת רַבּוֹת מְאֹד, אֲבָל הָיוּ שָׁם שְׁמוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲחֵרִים נִקְרָאִים "תֻּמִּים", מִכֹּחָם יִהְיֶה לֵב הַכֹּהֵן תָּמִים בִּידִיעַת עִנְיַן הָאוֹתִיּוֹת שֶׁהֵאִירוּ לְעֵינָיו. כִּי כַּאֲשֶׁר כֹּוֵן בִּשְׁמוֹת הָאוּרִים וְהָאִירוּ, חוֹזֵר מִיָּד וּמְכַוֵּן בִּשְׁמוֹת הַתֻּמִּים. וְעוֹדָם הָאוֹתִיּוֹת מְאִירוֹת לְעֵינָיו, וְיָבֹא בְּלִבּוֹ שֶׁחִבּוּרָם "יְהוּדָה יַעֲלֶה". וְזֹאת מַדְרֵגָה מִמַּדְרֵגוֹת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, הִיא לְמַטָּה מִן הַנְּבוּאָה, וּלְמַעְלָה מִבַּת קוֹל שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהּ בְּבֵית שֵׁנִי לְאַחַר שֶׁפָּסְקָה הַנְּבוּאָה וּפָסְקוּ אוּרִים וְתֻמִּים כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (שם כא:): וְאֶפְשָׁר שֶׁאַחֲרֵי שֶׁנִּתַּן מִשָּׁה בַּחשֶׁן הַשֵּׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁל הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים הָיוּ נוֹדָעִים בְּמָסֹרֶת מִמֶּנּוּ לִגְדוֹלֵי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמְּסָרָם לָהֶם עִם סִתְרֵי תּוֹרָה, וּלְפִיכָךְ הָיָה בְּיַד דָּוִד אֵפוֹד (שמואל א כ"ג:ו'), וְהָיָה כִּדְמוּת אֵפוֹד מֹשֶׁה, וּבוֹ חֹשֶׁן כִּדְמוּת חֹשֶׁן הַקֹּדֶשׁ, אֲבָל נִרְאֶה שֶׁהָיוּ בַּד, כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בִּשְׁמוּאֵל (שם ב יח) "נַעַר חָגוּר אֵפוֹד בָּד", וְאָמַר בְּנוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים (שם כב יח) "שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד", וַיַּלְבִּישׁוּ אוֹתוֹ אֶת הַכֹּהֵן שֶׁהוּא מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וְשׁוֹאֲלִים בּוֹ וְנַעֲנִין לִפְעָמִים, כַּאֲשֶׁר חָשַׁב בָּזֶה ר"א. וּמַה שֶּׁאָמַר שֶׁאֵלּוּ רָאָה תְּשׁוּבַת רַבֵּנוּ הָאֵיי לֹא אָמַר כָּכָה, כְּבָר רְאִינוּהָ וַחֲשַׁבְנוּהָ, וְיָדַעְנוּ כִּי ר"א לֹא נִתְכַּוֵּן אֵלֶיהָ:

פסוק לא

מְעִיל כָּתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:ד') הוּא כְּמִין חָלוּק, וְכֵן הַכָּתֹנֶת, אֶלָּא שֶׁהַכָּתֹנֶת סָמוּךְ לִבְשָׂרוֹ וּמְעִיל קוֹרֵא חָלוּק הָעֶלְיוֹן. וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, כִּי הַמְּעִיל בֶּגֶד יִתְעַטֵּף בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמואל א כ"ח:י"ד) "וְהוּא עוֹטֶה מְעִיל", וּכְתִיב (ישעיה סא י) "מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי", וְלֹא תָּבֹא עֲטִיָּה עַל הַכָּתֹנֶת רַק עַל הַשַּׂלְמָה אֲשֶׁר יְכַסֶּה בָּהּ, דִּכְתִיב (תהלים קד ב) "עוֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה", כִּי הוּא עִטּוּף, וְכֵן "וְעַל שָׂפָם יַעֲטֶה" (ויקרא יג מה), יִתְעַטֵּף. וְהוּא תַּרְגּוּמוֹ שֶׁל יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל שֶׁהִזְכִּיר הָרַב (רש"י לעיל בפסוק ד) "כַּרְדּוּטִין" (ס"א כדרוניא, כרדונין) (תרגום יונתן על שמואל ב י"ג:י"ח), כִּי הוּא עִטּוּף קָרוֹב לְצוּרַת הָאֵפוֹד שֶׁיִּתְעַטֵּף בּוֹ חֲצִי הַגּוּף שֶׁכְּלַפֵּי רַגְלָיו, כִּי אִם הָיָה חָלוּק אֵינָן דּוֹמִין זֶה לָזֶה כְּלָל. וּרְאָיָה עוֹד שֶׁאָמַר "וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף מְעִילוֹ וַיִּקְרַע" (שם א טו כז), וְהִנֵּה יֵשׁ לוֹ כְּנָפַיִם וְאֵינוֹ כְּמִין חָלוּק. אֲבָל הַמְּעִיל כְּסוּת מַקִּיף אֶת הַגּוּף כֻּלּוֹ מִצַּוָּארוֹ וּלְמַטָּה עַד רַגְלֵי הָאָדָם וְאֵין לוֹ בֵּית יָד כְּלָל, וּבְשָׁאָר הַמְּעִילִים יֵשׁ לוֹ בֵּית צַוָּאר כְּנֶגֶד כָּל הַצַּוָּאר תָּפוּר בּוֹ, וְאוֹתוֹ בֵּית צַוָּאר נִקְרָא "פִּי מְעִיל", וְצַוְּתָה הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיֶה אָרוּג עִמּוֹ. וְהַמְּעִיל כֻּלּוֹ מְחֻלָּק מִלְּפָנָיו עַד לְמַטָּה, מַכְנִיס רֹאשׁוֹ בְּנֶקֶב פִּיו וְנִמְצָא צַוָּארוֹ חָגוּר בְּפִי הַמְּעִיל, וּמִלְּפָנָיו שְׁתֵּי כְּנָפַיִם מְכֻסֶּה בּוֹ וּמְגֻלֶּה כִּרְצוֹנוֹ, כְּמִין גְּלִימָא שֶׁאֵין לָהּ בֵּית רֹאשׁ, שֶׁחֻלְקוּ הַתְּפִירָה שֶׁלְּפָנֶיהָ מִקְּמֵי שָׂפָה וּלְמַטָּה, וְלָכֵן יָבֹא בּוֹ לְשׁוֹן עֲטִיָּה לְעוֹלָם:

וְלֹא יָדַעְתִּי גַּם כֵּן לָמָּה עָשָׂה הָרַב הַפַּעֲמוֹנִים לְעַצְמָם, פַּעֲמוֹן בֵּין שְׁנֵי רִמּוֹנִים, כִּי אִם כֵּן לֹא הָיוּ הָרִמּוֹנִים מְשַׁמְּשִׁין כְּלוּם, וְאִם לְנוֹי, לָמָּה הָיוּ עֲשׂוּיִים כְּרִמּוֹנִים חֲלוּלִים, יַעֲשֵׂם כְּמִין תַּפּוּחֵי זָהָב. וְעוֹד, שֶׁהָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לְפָרֵשׁ בַּמֶּה יִתְלֶה הַפַּעֲמוֹנִים, וְאִם יַעֲשֶׂה בָּהֶם טַבָּעוֹת לִתְלוֹת בָּהֶן: אֲבָל הֵם בְּתוֹכָם מַמָּשׁ, כִּי הָרִמּוֹנִים חֲלוּלִים וַעֲשׂוּיִים כְּמִין רִמּוֹנִים קְטַנִּים שֶׁלֹּא פָּתְחוּ פִּיהֶם, וְהַפַּעֲמוֹנִים טְמוּנִים בָּהֶם וְנִרְאִים מִתּוֹכָם. וְלֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב מִנְיָנָם, אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ שֶׁהָיוּ שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם זָגִין, וּבָהֶם שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם עִנְבָּלִין, וְתוֹלֶה שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה מִצַּד אֶחָד, וּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה מִצַּד אַחֵר, כדאיתא בִּזְבָחִים בְּפֶרֶק הַמְּזַבֵּחַ (פח:). וּמִכָּאן תִּלְמֹד שֶׁאֵינוֹ כְּמִין חָלוּק וְכֻתֹּנֶת, אֶלָּא יֵשׁ לוֹ כְּנָפַיִם: וְכֵן כָּתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:ד') שֶׁהַמִּצְנֶפֶת כְּמִין כּוֹבַע, שֶׁהֲרֵי בְּמָקוֹם אַחֵר (שמות כ"ח:מ') קוֹרֵא לָהֶם "מִגְבָּעוֹת", וּמְתַרְגְּמִינַן "קוֹבְעִין". וְגַם זֶה אֵינוֹ, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ שֶׁהַמִּצְנֶפֶת אָרְכָּהּ שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה, וַהֲרֵי הוּא כְּעֵין צָנִיף שֶׁצּוֹנֵף בּוֹ אֶת רֹאשׁוֹ, מְגַלְגֵּל וּמַחְזִיר מְגַלְגֵּל וּמַחְזִיר סָבִיב רֹאשׁוֹ כֻּלּוֹ עַל כֻּלּוֹ. וּמִצְנֶפֶת שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל אֵינָהּ קְרוּיָה מִגְבַּעַת בְּשׁוּם מָקוֹם, אֲבָל בְּכֹהֵן הֶדְיוֹט אָמַר הַכָּתוּב "מִגְבָּעוֹת" (להלן כח מ, כט ט, ועוד), וְאַף הִיא מִצְנֶפֶת הִיא, אֶלָּא שֶׁקּוֹשֶׁר בָּהּ כָּל רֹאשׁוֹ וּמַעֲלֶה הַכְּפָלִים עָלָיו כְּעֵין מִגְבַּעַת שֶׁהוּא קוֹבַע כְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס, כִּי מִגְבַּעַת כְּמוֹ מִקְבַּעַת, כַּאֲשֶׁר אָמַרְתִּי בְּסֵדֶר וַיְהִי מִקֵּץ (בראשית מא מז) בְּחִלּוּפֵי הַגִּימֶ"ל וְהַקּוּ"ף, אֶלָּא שֶׁהַמִּגְבַּעַת כְּמוֹ הַמִּצְנֶפֶת, וּלְכָךְ הִזְכִּירוּ חֲכָמִים תְּדִיר בְּכֹהֵן גָּדוֹל וְהֶדְיוֹט מִצְנֶפֶת בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (צו ב א). וּבְמַסֶּכֶת יוֹמָא (עא:) שָׁנִינוּ, כֹּהֵן גָּדוֹל מְשַׁמֵּשׁ בִּשְׁמוֹנָה כֵּלִים וְהַהֶדְיוֹט בְּאַרְבָּעָה, בְּכֻתֹּנֶת וּמִכְנָסַיִם מִצְנֶפֶת וַאֲבְנֵט, מוּסָף עָלָיו כֹּהֵן גָּדוֹל, חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וְצִיץ:

פסוק לה

וְלֹא יָמוּת מִכְּלַל לָאו אַתָּה שׁוֹמֵעַ הֵן, אִם יִהְיוּ עָלָיו לֹא יִתְחַיֵּב מִיתָה, הָא אִם יִכָּנֵס מֻחְסָר אֶחָד מִן הַבְּגָדִים הַלָּלוּ חַיָּב מִיתָה. לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:ל"ה). וְאֵינוֹ נָכוֹן בְּעֵינַי, שֶׁהָיָה לוֹ לִכְתֹּב פְּסוּק זֶה לְאַחַר שֶׁיַּזְכִּיר כָּל שְׁמוֹנָה בְּגָדִים (אחרי פסוק מב), וְלָמָּה הִזְכִּיר זֶה בִּשְׁלֹשָׁה בְּגָדִים חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל קֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר צִיץ וְכֻתֹּנֶת מִצְנֶפֶת וַאֲבְנֵט וּמִכְנָסִים. וְכֵן אָמַר **וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת**, וְאֵין בַּיְצִיאָה עֲבוֹדָה שֶׁיִּתְחַיֵּב עָלֶיהָ מִשּׁוּם מֻחְסָר בְּגָדִים. וְכֵן "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן וְעַל בָּנָיו" (שמות כ"ח:מ"ג), כָּתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:מ"ג), וְהָיוּ כָּל הַבְּגָדִים הָאֵלֶּה עַל אַהֲרֹן וְעַל בָּנָיו הָרְאוּיִים לוֹ וְהָאֲמוּרִים בָּהֶם, "וְמֵתוּ", הָא לְמַדְתָּ שֶׁהַמְשַׁמֵּשׁ מֻחְסָר בְּגָדִים חַיָּב מִיתָה. וְכֵן נִרְאֶה זֶה בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט:

אֲבָל לְפִי הָעוֹלֶה מִן הַסֻּגְיוֹת שֶׁבַּגְּמָרָא אֵין דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ כֵּן, אֲבָל אֶצְלָם הַמִּצְוָה הַזֹּאת שָׁוָה בְּכֻלָּם, בְּאַהֲרֹן וּבְבָנָיו, וְהִיא עַל הַמִּכְנָסַיִם, וְהָעֹנֶשׁ גַּם כֵּן בָּהֶם כִּי צִוָּה בָּעֲשִׂיָּה "וְעָשִׂה

לָהֶם מִכְנְסֵי בָד" (שמות כ"ח:מ"ב), וְצִוָּה עַל הַלְּבִישָׁה "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן וְעַל בָּנָיו" (שמות כ"ח:מ"ג), כִּי בִּשְׁאָר הַבְּגָדִים צִוָּה לְמַעְלָה בַּעֲשָׂיָתָם (מפסוק ב עד פסוק מ) וְצִוָּה בַּלְּבִישָׁה (בפסוק מא) "וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת בָּנָיו אִתּוֹ", אִם כֵּן הַצַּוָּאָה הַזֹּו (שמות כ"ח:מ"ג) כֻּלָּהּ עַל הַמִּכְנָסַיִם, וַעֲלֵיהֶן יִהְיֶה הָעֹנֶשׁ: וְלִמַּדְנוּ זֶה מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בְּסַנְהֶדְרִין (פג:) וּבְשְׁחִיטַת קָדָשִׁים (זבחים יז:) מְחֻסַּר בְּגָדִים שֶׁשִּׁמֵּשׁ מְנָא לַן דִּבְמִיתָה, א"ר אַבָּהוּ א"ר יוֹחָנָן, וּמָטוּ בָּהּ מִשְּׁמֵהּ דְּר' אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן, "וְחָגַרְתָּ אוֹתָם אַבְנֵט וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם" (שמות כ"ט:ט'), בִּזְמַן שֶׁבְּגָדֶיהֶם עֲלֵיהֶם כְּהֻנָּתָם עֲלֵיהֶם, אֵין בְּגָדֶיהֶם עֲלֵיהֶם אֵין כְּהֻנָּתָם עֲלֵיהֶם, וַהֲוֹו לָהֶם זָרִים, וְאָמַר מָר זָר שֶׁשִּׁמֵּשׁ בְּמִיתָה. וְאִם הָיָה הַכָּתוּב הַזֶּה (שמות כ"ח:מ"ג) אֶצְלָם בְּכָל הַבְּגָדִים הִנֵּה בְּכָאן עֹנֶשׁ מְפֹרָשׁ לְמְחֻסַּר בְּגָדִים, כְּמַאֲמַר הָרַב. אֲבָל הִיא בַּמִּכְנָסַיִם בִּלְבַד, וְהַכָּתוּב הָאַחֵר (שמות כ"ט:ט') בִּשְׁאָר הַבְּגָדִים, וְלֹא הֻזְכְּרוּ שָׁם הַמִּכְנָסַיִם. וְהָרְאָיָה עַל דַּעְתָּם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לְמַטָּה (להלן כט ה ט) בְּסֵדֶר הַלְּבִישָׁה מִכְנָסַיִם כְּלָל, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁעָנַשׁ עֲלֵיהֶם בְּכָאן אֵין צֹרֶךְ לַחְזֹר וּלְהַזְכִּירָם, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁיִּלְבָּשֵׁם:

וּמַה שֶּׁאָמַר לְמַעְלָה (כאן) **וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבוֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ וְלֹא יָמוּת**, הוּא עַל דַּעְתִּי בֵּאוּר לְמִצְוֹת הַפָּעָמוֹנִים, כִּי מִפְּנֵי שֶׁאֵין בָּהֶם צֹרֶךְ בַּלְּבִישָׁה, וְאֵין דֶּרֶךְ הַנִּכְבָּדִים לַעֲשׂוֹת לָהֶם כֵּן, לְכָךְ אָמַר כִּי צִוָּה בָּהֶם בַּעֲבוּר שֶׁיִּשָּׁמַע קוֹלוֹ בַּקֹּדֶשׁ, וְיִכָּנֵס לִפְנֵי אֲדוֹנָיו כְּאִלּוּ בְּרִשׁוּת, כִּי הַבָּא בְּהֵיכַל מֶלֶךְ פִּתְאוֹם חַיָּב מִיתָה בְּטַכְסִיסֵי הַמַּלְכוּת, כְּעִנְיַן אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ (אסתר ד יא): וְיִרְמֹז לְמָה שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא יְרוּשַׁלְמִי (א ה) "וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֹהֶל מוֹעֵד" (ויקרא טז יז), אֲפִלּוּ אוֹתָן שֶׁכָּתוּב בָּהֶן "וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם" (יחזקאל א י) לֹא הָיוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד, עַל כֵּן צִוָּה לְהַשְׁמִיעַ קוֹלוֹ כְּמִי שֶׁיִּקָּרֵא "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלַי", וְיָבֹא לַעֲבֹד אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיִחוּד, וְכֵן בְּצֵאתוֹ, לָצֵאת בִּרְשׁוּת, וְשֶׁיִּוָּדַע הַדָּבָר כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ מִשְׁרָתֵי הַמֶּלֶךְ לָשׁוּב לְפָנָיו. וּבְפִרְקֵי הֵיכָלוֹת יְדוּעַ זֶה הָעִנְיָן. וְהִנֵּה הַטַּעַם שֶׁלֹּא יִפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. וְהִזְהִיר זֶה בְּכ"ג לְמַעֲלָתוֹ, וְזֶה טַעַם "לִפְנֵי ה'", כִּי הוּא הָעוֹבֵד לְפָנָיו שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ כִּי מַלְאַךְ הַשֵּׁם צְבָאוֹת הוּא (מלאכי ב ז), כִּי הַהֶדְיוֹטִים (לא) יִכָּנְסוּ בַּהֵיכָל לְהַקְטִיר וּלְהֵטִיב: וְרָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ל"ח:ח') בַּאֲבָנֵי הַחֹשֶׁן מָה טַעַם, שֶׁיְּהֵא הקב"ה מִסְתַּכֵּל בָּהֶן בִּבְגְדֵי הַכֹּהֵן בִּכְנִיסָתוֹ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְנִזְכָּר לִזְכוּת הַשְּׁבָטִים. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אוֹמֵר, מָשָׁל לְבֶן מְלָכִים שֶׁהָיָה פִּדְגוֹג נָכְנָס אֲצָלוֹ מְלַמֵּד עַל בְּנוֹ סָנֵגוֹרְיָא, וְהָיָה מִתְיָרֵא מִן הָעוֹמְדִים עָלָיו שֶׁמָּא יִפְגְּעוּ בּוֹ, מֶה עָשָׂה, הִלְבִּישׁוֹ פּוּרְפִּירָא שֶׁלּוֹ שֶׁיִּהְיוּ רוֹאִין אוֹתוֹ וּמִתְיָרְאִין מִמֶּנּוּ, כָּךְ אַהֲרֹן הָיָה נִכְנָס בְּכָל עֵת (ויק"ר כב ו) לְבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְאִלּוּלֵי זְכֻיּוֹת הָרַבֵּה שֶׁהָיוּ נִכְנָסוֹת עִמּוֹ וּמְסִיעוֹת אוֹתוֹ לֹא הָיָה יָכוֹל לִכָּנֵס, לָמָּה, שֶׁהָיוּ מַלְאֲכֵי

הַשָּׁרֵת שָׁם, מֶה עָשָׂה הקב"ה נָתַן לוֹ מִדּוֹת לְבוּשֵׁי הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נט יז) "וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן". עַד כָּאן אַגָּדָה זוֹ. וְאע"פ שֶׁלֹּא הָיָה נִכְנָס לִפְנֵי וְלִפְנִים בִּבְגָדִים אֵלּוּ, אַף בְּאֹהֶל מוֹעֵד הֻצָּרַךְ לְכָךְ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב (ויקרא טז יז) "וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֹהֶל מוֹעֵד":

פסוק לז

עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת וּבְמָקוֹם אַחֵר (שמות ל"ט:ל"א) הוּא אוֹמֵר **וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת** וְעוֹד, כְּתִיב כָּאן **וְהָיָה עַל הַמִּצְנֶפֶת**, וּלְמַטָּה הוּא אוֹמֵר **וְהָיָה עַל מֵצַח אַהֲרֹן**, וּבִשְׁחִיטַת קָדְשִׁים (זבחים יט) שָׁנִינוּ שְׁעָרוֹ הָיָה נִרְאֶה בֵּין צִיץ לַמִּצְנֶפֶת שֶׁשָּׁם הָיָה מַנִּיחַ תְּפִלִּין, לָמַדְנוּ שֶׁהַמִּצְנֶפֶת לְמַעְלָה בְּגֹבַהּ הָרֹאשׁ, [וְאֵינָהּ עֲמֻקָּה לְהַכְנֵס בָּהּ כָּל הָרֹאשׁ עַד הַמֵּצַח], וְהַצִּיץ מִלְמַטָּה, [וּשְׁלֹשָׁה נְקָבִים הָיָה עוֹשֶׂה בּוֹ, בְּשֶׁנֵי רָאשָׁיו וְאֶמְצָעִיתוֹ], וְהַפְּתִילִים הָיוּ בְּנִקְבֵי וּתְלוּיִים בּוֹ בְּשֶׁנֵי רָאשָׁיו וּבְאֶמְצָעוֹ, שִׁשָּׁה בְּשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת הַלָּלוּ, פְּתִיל מִלְמַעְלָה אֶחָד מִבַּחוּץ וְאֶחָד מִבִּפְנִים כְּנֶגְדּוֹ, וְקוֹשֵׁר רָאשֵׁי הַפְּתִילִים מֵאֲחוֹרֵי הָעֹרֶף שְׁלָשְׁתָּם, נִמְצְאוּ בֵּין אֹרֶךְ הַטַּס וּפְתִילֵי רָאשָׁיו מַקִּיפִין אֶת הַקְּדָקֹד, וְהַפְּתִיל הָאֶמְצָעִי שֶׁבְּרֹאשׁוֹ קָשׁוּר עִם רָאשֵׁי הַשְּׁנַיִם, הוֹלֵךְ עַל פְּנֵי רֹחַב הָרֹאשׁ מִלְמַעְלָה, וְנִמְצָא עָשׂוּי כְּמִין כּוֹבַע, וְעַל פְּתִיל הָאֶמְצָעִי הוּא אוֹמֵר "וְהָיָה עַל הַמִּצְנֶפֶת", וְהָיָה נוֹתֵן אֶת הַצִּיץ עַל רֹאשׁוֹ, וְע"י פְּתִיל הָאֶמְצָעִי הוּא מְחַזְּקוֹ שֶׁאֵינוֹ נוֹפֵל, וְהַטַּס תָּלוּי כְּנֶגֶד מִצְחוֹ, הֲרֵי נִתְקַיְּמוּ כָּל הַמִּקְרָאוֹת הַלָּלוּ, פְּתִיל עַל הַצִּיץ (שמות ל"ט:ל"א), וְצִיץ עַל הַפְּתִיל (כאן), וּפְתִיל עַל הַמִּצְנֶפֶת מִלְמַעְלָה (כאן ושם). כָּל זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:ל"ז):

וַאֲנִי תְּמֵהַּ בִּדְבָרָיו, שֶׁהַכָּתוּב אֵינוֹ מְצַוֶּה רַק לַעֲשׂוֹת פְּתִיל תְּכֵלֶת אֶחָד, וְהוּא עוֹשֶׂה שִׁשָּׁה. וְעוֹד, שֶׁהוּא מְצֻרָּף הַמִּקְרָאוֹת שֶׁל הַצָּוָאָה וְהָעֲשִׂיָּה, וּמַרְבֶּה פְּתִילִים כְּנֶגֶד כֻּלָּן, וְכֵן תּוֹכַל לְמָנוֹת בָּאָרוֹן וְשֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה. וְאִם הַכָּתוּב צִוָּה שֶׁיְּשִׂימוּ אוֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת, הֵיאַךְ נָתְנוּ הֵם עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת, וְאָנָה צִוּוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן. וּמַה צָּרַךְ לְחוּטִין שֶׁבְּאֶמְצַע, וְהוּא קָשׁוּר מֵאֲחוֹרֵי הָעֹרֶף כְּדֶרֶךְ כָּל צִיץ בָּאֲנָשִׁים וּבְנָשִׁים: אֲבָל אֵין הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָרַב, וְלֹא הָיָה שָׁם אֶלָּא פְּתִיל אֶחָד, שֶׁהַטַּס מַקִּיף מֵאָזֶן לְאָזֶן, וְנָקוּב בִּשְׁתֵּי קְצוֹתָיו, וּפְתִיל תְּכֵלֶת נִכְנָס בִּשְׁנֵי הַנְּקָבִים, וְהַצִּיץ נִקְשָׁר בּוֹ כְּנֶגֶד הָעֹרֶף וְהִנֵּה הָיָה צוֹנֵף הַמִּצְנֶפֶת סְבִיב הָרֹאשׁ, לֹא עַל הַמֵּצַח כָּלָל, אֶלָּא לְמַעְלָה בְּמָקוֹם שֵׂעָר. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (זבחים יט.) הָיָה מַנִּיחַ גַּם מִקְצָת שְׂעַר רֹאשׁוֹ כְּנֶגֶד פָּנָיו לַתְּפִלִּין. וְהָיְתָה הַצְּנִיפָה בַּגֹּבַהּ שֶׁבָּרֹאשׁ כְּנֶגֶד הַמּוֹחַ הָאֶמְצָעִי, וְהוּא מְכַסֶּה בָּהּ כָּל הָרֹאשׁ כְּנֶגֶד אֲחוֹרָיו. וַהֲרֵי הַצְּנִיפָה בַּגֹּבַהּ שֶׁבָּרֹאשׁ כְּנֶגֶד הַמּוֹחַ בִּשְׁפוּעַ, וּמַנִּיחַ הַצִּיץ כְּנֶגֶד מִצְחוֹ מֵאָזֶן לְאָזֶן, וְאֵין הֶפְסֵק בֵּין מִצְחוֹ לַצִּיץ. אֲבָל מֵאָזֶן לְאָזֶן מֵאֲחוֹרָיו כְּנֶגֶד כָּל הָעֹרֶף תִּהְיֶה הַמִּצְנֶפֶת, וְהַפְּתִיל שֶׁנִּקְשָׁר בּוֹ, יָבֹא עָלֶיהָ: וְזֶהוּ שֶׁאָמַר **וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ**

עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת, שֶׁיַּכְנִיס הַפְּתִיל בְּנִקְבֵי הַצִּיץ, וְהָיָה הַפְּתִיל עַל הַמִּצְנֶפֶת לְאָחוֹרֵי אָזְנָיו כְּנֶגֶד הָעֹרֶף, **אֶל מוּל פְּנֵי הַמִּצְנָפֶת יִהְיֶה הַצִּיץ, וְהָיָה עַל מֵצַח אַהֲרֹן**, וְיִהְיֶה עַל הַמֵּצַח כְּנֶגֶד הַמִּצְנֶפֶת בְּפָנָיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שמות כ"ט:ו') "וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ", כְּלוֹמַר לְמַעְלָה בָּעֶלְיוֹן שֶׁבָּרֹאשׁ, לֹא כְּמוֹ הַמִּגְבָּעוֹת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶן (שם ט) "וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעוֹת", שֶׁהֵן חוֹבְשׁוֹת הָרֹאשׁ כְּמִי שֶׁחוֹשֵׁשׁ בְּרֹאשׁוֹ וְחוֹבְשׁוֹ לְחִזּוּק. וְאוֹמֵר (שם ו) "וְנָתַתָּ אֶת נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל הַמִּצְנָפֶת", כִּי עָלֶיהָ יִקְשָׁרֶנּוּ מֵאֲחוֹרָיו. וְכֵן אָמַר (שמות ל"ט:ל"א) "וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה", כִּי שָׁם יִנָּתֵן בְּקֶשֶׁר. וְכֵן "וַיָּשֶׂם עַל הַמִּצְנֶפֶת אֶל מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב" (ויקרא ח ט), שֶׁשָּׂם בְּקֶשִׁירָתוֹ עַל הַמִּצְנֶפֶת, וְאֶל מוּל פָּנָיו צִיץ הַזָּהָב. וְהִנֵּה הַנְּתִינָה בְּכָל הַכְּתוּבִים עַל הַמִּצְנֶפֶת, כִּי הִיא הַקְּשִׁירָה, אֲבָל הַצִּיץ אֶל מוּל פְּנֵי הַמִּצְנֶפֶת בַּמֵּצַח:

וְאֵין לְהַקְפִּיד בֵּין "וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת" (שמות ל"ט:ל"א), וּבֵין "וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת" (כאן), כִּי בִּשְׁנֵיהֶם כְּאֹלּוּ אוֹמֵר וְשַׂמְתָּ אוֹתוֹ בְּפְתִיל תְּכֵלֶת, וְיִתְּנוּ בּוֹ פְּתִיל תְּכֵלֶת, כְּדֶרֶךְ "וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל סַל אֶחָד" (שמות כ"ט:ג'), בְּסַל, וְכָמוֹהוּ "הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ" (בראשית יט יז) אוֹ יְשַׂמֵּשׂ בְּמִקּוֹם "אֶל", וְנָתַתָּ אוֹתוֹ אֶל פְּתִיל תְּכֵלֶת, וְיִתְּנוּ אֵלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת. כִּי הַפְּתִיל נִתָּן אֵלָיו, וְהוּא אֶל הַפְּתִיל, כִּי בּוֹ יִסָּמֵךְ: וְהַכְּלָל שֶׁאֵין עִנְיַן הַכְּתוּבִים אֶלָּא שֶׁיַּכְנִיסוּ הַפְּתִיל בִּנְקְבֵי הַצִּיץ, וְגַם כֵּן הוּא שֶׁהַצִּיץ עַל הַפְּתִיל וְהַפְּתִיל עַל הַצִּיץ, וְכֵן "וְיִרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל טַבַּעַת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת" (שמות כ"ח:כ"ח) שֶׁהֵבִיא רַשִּׁ"י רְאָיָה מִמֶּנּוּ, פְּתִיל אֶחָד הוּא, שֶׁהָיוּ מַכְנִיסִין פְּתִיל אֶחָד בְּטַבְּעוֹת הַחֹשֶׁן וּבְטַבְּעוֹת הָאֵפוֹד שֶׁכָּנֶגְדּוֹ, וְכֵן בַּקְּצָה הָאַחֵר פְּתִיל אֶחָד, כִּי שְׁנֵי מְקוֹמוֹת הֵן וְכָל אֶחָד בְּפְתִיל אֶחָד יִרְכְּסוּ אוֹתוֹ:

פסוק מא

וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת בָּנָיו אִתּוֹ אוֹתָן הַכְּתוּבִים בָּהֶם. לְשׁוֹן רַשִּׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:מ"א). וְטַעַם "אִתּוֹ", שֶׁבְּיוֹם אֶחָד יַלְבִּישֵׁם כֻּלָּם וְיִמְשָׁחֵם:

וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם כָּל מִלּוּי יָדַיִם לְשׁוֹן חִנּוּךְ, כְּשֶׁהוּא נִכְנָס לִהְיוֹת מֻחְזָק בּוֹ מֵאוֹתוֹ הַיּוֹם וְהָלְאָה. לְשׁוֹן רַשִּׁ"י (רש"י על שמות כ"ח:מ"א). וְלֹא הֲבִינוֹתִי בִּדְבָרָיו אֵיךְ יָבֹא לְשׁוֹן מִלּוּי יָדַיִם לַחֲנֻכַּת כָּל דָּבָר. וּמַה שֶּׁאָמַר הָרַב כִּי בִּלְשׁוֹן לַעַז כְּשֶׁמְּמַנִּין אָדָם עַל פְּקֻדַּת דָּבָר נוֹתֵן הַשַּׁלִּיט בֵּית יָד שֶׁל עוֹר שֶׁקּוֹרִין גנ"ט, וְעַל אוֹתוֹ בֵּית יָד הוּא מַחְזִיקוֹ בַּדָּבָר וְהוּא מִלּוּי יָדַיִם, לֹא יָדַעְתִּי אִם יִרְצֶה הָרַב לוֹמַר שֶׁעַל שֵׁם הַבֵּית יָד יִקָּרֵא הַחִנּוּךְ מִלּוּי יָדַיִם, וְיָבִיא רְאָיָה מִן הַמִּנְהָג. וְדַע כִּי הָעִנְיָן הַהוּא יָצָא לָהֶם מִן הַתּוֹרָה שֶׁהוּא אֶצְלָם קִנְיַן הַחֲלִיפִין שֶׁל בֹּעַז, וְכָךְ מְתֻרְגָּם לָהֶם "שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ" (רות ד ז), שֶׁשּׁוֹלֵף הגנ"ט

שֶׁלּוֹ, וְהֵם אוֹמְרִים שֶׁהַגּוֹאֵל נָתַן לְבִלְעָז, וְזֶה מִנְהָגָם הֶזְכֵּר בְּסִפְרֵי חַכְמֵיהֶם. וְהִנֵּה דִּבַּרְנוּ בְּדִבְרֵי הֶבַאי: וְהַנָּכוֹן בִּלְשׁוֹן מִלּוּי יָדַיִם בַּתּוֹרָה שֶׁהוּא לְשׁוֹן שְׁלֵמוּת, כִּלְשׁוֹן "כִּי מָלְאוּ יָמָי" (בראשית כט כא), "וּבִמְלֹאת הַיָּמִים הָאֵלֶּה" (אסתר א ה), "עַד יוֹם מְלֹאת" (ויקרא ח לג), בְּהַשְׁלִימָם, וְכֵן "בְּכֶסֶף מָלֵא" (בראשית כג ט), מְחִיר שָׁלֵם. וְהַטַּעַם, כִּי הַזָּר אֲשֶׁר לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן אוֹ לַעֲבֹד עֲבוֹדַת הַמַּלְכוּת הִנֵּה יָדוֹ חֲסֵרָה בָּעֲבוֹדָה הַהִיא, וְכַאֲשֶׁר יִכְשַׁר לַעֲשׂוֹת כֵּן הִנֵּה יָדוֹ שְׁלֵמָה, רְאוּיָה לְכָל הָעֲבוֹדוֹת וְהַמְּלָאכוֹת. וְכֵן "מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם" (שמות ל"ב:כ"ט), כִּי עַתָּה יְדֵיכֶם מְלֵאָה בְּכָל עֲבוֹדַת הַשֵּׁם, "כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו" עֲבַדְתֶּם אוֹתוֹ. אוֹ שֶׁיִּרְמֹז לָהֶם כִּי בִּזְכוּת זֶה יִהְיוּ נִבְחָרִים לַעֲבֹד עֲבוֹדַת ה' בַּמִּשְׁכָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה' אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי" (דברים י ח):

וְדָוִד הַמֶּלֶךְ אָמַר לְיִשְׂרָאֵל בְּנִדְבַת הַבַּיִת "בִּרְצוֹתִי בְּבֵית אֱלֹהַי יֶשׁ לִי סְגֻלָּה זָהָב וָכֶסֶף נָתַתִּי לְבֵית אֱלֹהָי", וְאָמַר לָהֶם "וּמִי מִתְנַדֵּב לְמַלֹּאות יָדוֹ הַיּוֹם לַה'" (דהי"א כט ה), כִּי בְּהִתְנַדְּבָם לִבְנְיַן הַבַּיִת תִּהְיֶה יָדָם שְׁלֵמָה בְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת וּבְכָל הָעֲבוֹדוֹת, כִּי אֵין עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל לְהקב"ה שְׁלֵמָה אֶלָּא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְכֵן אֵיל הַמִּלּוּאִים בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת (שמות כ"ט:כ"ב) שֶׁמִּלּוּי הַכֹּהֲנִים בּוֹ, כִּי חַטָּאת וְהָעוֹלָה לְכַפֵּר, וְזֶה לְמַלֹּאת יָדוֹ בְּהַקְרָבָה: וּמְצָאתִי בַּתַּרְגּוּם הַיְרוּשַׁלְמִי שֶׁתִּרְגֵּם "אֵיל הַמִּלּוּאִים" - "דְּאַשְׁלְמוּתָא" (כ"ה בתרגום יונתן ויקרא ח כב), וְכֵן תִּרְגֵּם בְּכָלָם לְשׁוֹן שְׁלֵמוּת, אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות כ"ח:מ"א) רָדַף הָעִנְיָן וְלֹא הִקְפִּיד בַּלָּשׁוֹן, כְּמִנְהָגוֹ בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים: וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים (הרד"ק בספר השרשים שרש מלא) "וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם", שֶׁיְּמַלֵּא יָדָם מִן הַקָּרְבָּנוֹת, וְכֵן "הֶחָפֵץ יְמַלֵּא אֶת יָדוֹ" (מלכים א י"ג:ל"ג), שֶׁיַּקְרִיב מֵהֶן כְּרְצוֹנוֹ מְלֹא יָדָיו. וְהַנָּכוֹן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי. וּפֵרוּשׁ "הֶחָפֵץ יְמַלֵּא אֶת יָדוֹ וְיִהְי כֹּהֲנֵי בָמוֹת" (שם), שֶׁיָּבִיא מִלּוּאִים לוֹ בַּקָּרְבָּן כַּאֲשֶׁר בָּדָא מִלִּבּוֹ לְחַנְּכוֹ, וְאַחֲרֵי כֵן יִהְיֶה כֹּהֵן לַבָּמוֹת, כִּי בְּדוֹמֶה לְדַרְכֵי הַתּוֹרָה יַעֲשׂוּ:

פרק כט

פסוק ג

וְהִקְרַבְתָּ אוֹתָם בַּסֶּל נִמְשָׁךְ לְפָנָיו, יֹאמַר כִּי הַלֶּחֶם בַּסַּל וְהַפַּר וְהָאֵילִים וְאַהֲרֹן וּבָנָיו יַקְרִיבוּ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמַּיִם, לְאַהֲרֹן וּבָנָיו. וְיוֹתֵר נָכוֹן כִּי **וְהִקְרַבְתָּ אוֹתָם בַּסֶּל** לֹא יִפָּרֵשׁ, כִּי מִן הַסְּתָם הוּא יָדוּעַ שֶׁיַּקְרִיבֵם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְצַוֶּה לְבֹא הַכֹּהֲנִים, וְהַכָּתוּב הַשֵּׁנִי יְדַבֵּר עַל אַהֲרֹן וְעַל בָּנָיו, וּלְכָךְ אָמַר וְרָחַצְתָּ אוֹתָם בַּמָּיִם:

פסוק ז

וְלָקַחְתָּ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל רֹאשׁוֹ אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ"ט:ז') כִּי זֶה לִפְנֵי שׁוּמוֹ הַמִּצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ, כִּי עַל רֹאשׁ עַצְמוֹ יִצֹק הַשֶּׁמֶן. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי גַּם בַּמַּעֲשֶׂה אָמַר "וַיָּשֶׂם אֶת הַמִּצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ" וְגוֹ' (ויקרא ח ט), וְאח"כ אָמַר "וַיִּקַּח אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת הַמִּשְׁכָּן" וְגוֹ' (שמות כ"ט:י'), וְאח"כ "וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן" (שמות כ"ט:י"ב). אֲבָל הַנָּכוֹן שֶׁהָיְתָה הַצְּנִיפָה סָבִיב סָבִיב וְאֶמְצַע הָרֹאשׁ מְגֻלֶּה וְעָלָיו יָצַק הַשֶּׁמֶן. וְאִם הָיְתָה הַמִּשִׁיחָה בְּכָל הָרֹאשׁ כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י, תִּהְיֶה הַיְצִיקָה בְּמָקוֹם הַנָּחַת תְּפִלִּין שֶׁהָיָה מַנִּיחַ מְגֻלֶּה, וּמִשָּׁם יִמְשְׁכֶנּוּ כְּמִין כַּף יְוָנִית:

פסוק ט

וְחָגַרְתָּ אוֹתָם אַבְנֵט יִרְמֹז לְאַהֲרֹן וּבָנָיו, וְשָׁב לְפָרֵשׁ אַהֲרֹן וּבָנָיו, כְּמוֹ "יְבִיאֻהָ אֵת תְּרוּמַת ה'" (שמות ל"ה:כ"ד), "אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר" (ירמיה כז ח), כְּדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם. וְאִם כֵּן יַחְזֹר "וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעוֹת" לְמִקְצָתָם, כִּי אַהֲרֹן אֵין לוֹ מִגְבַּעַת, וְהַמִּצְנֶפֶת כְּבָר הִיא עַל רֹאשׁוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב וְחָגַרְתָּ אוֹתָם אַבְנֵט וְאַהֲרֹן וּבָנָיו, יֹאמַר, תַּחְגֹּר בָּנָיו הַנִּזְכָּרִים אַבְנֵט, וְאַהֲרֹן עַצְמוֹ עִם בָּנָיו. וּבַעֲבוּר שֶׁהָאַבְנֵט שָׁוֶה בְּכֻלָּם (יומא יב.) לֹא הֻזְכַּר עִם בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְמַעְלָה (שמות כ"ט:ה'-ו'), וְהֻצְרַךְ עַתָּה לוֹמַר שֶׁיַּחְגְּרֵנּוּ אַבְנֵט כְּבָנָיו. וְלֹא הִזְכִּיר הַמִּכְנָסַיִם, כִּי לֹא הֻצְרַךְ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות כ"ח:ל"ה): וְהַטַּעַם שֶׁהִפְרִישׁ הַמִּכְנָסַיִם מִשְּׁאָר הַבְּגָדִים, כִּי כָּל הַבְּגָדִים הָיָה מֹשֶׁה מַלְבִּישׁ אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה (שמות כ"ט:ח') "וְהִלְבַּשְׁתָּם", אֲבָל הַמִּכְנָסַיִם שֶׁהֵם לְכַסּוֹת בְּשַׂר הָעֶרְוָה (שם שם מב) הָיוּ הֵם לוֹבְשִׁים אוֹתָם בְּהֶצְנֵע, וְלָכֵן לֹא הִזְכִּיר עַתָּה בִּכְלָל וְלָקַחְתָּ אֶת הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ, וּלְפִיכָךְ הִפְרִישָׁם בַּמִּצְוָה וּבָעֹנֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה (שם לה):

פסוק י

וְהִקְרַבְתָּ אֶת הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות כ"ט:י') כִּי טַעֲמוֹ כַּאֲשֶׁר תַּקְרִיב אֶת הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד יִסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו עָלָיו, כִּי כְּבָר הִזְכִּיר זֶה לְמַעְלָה (שמות כ"ט:ג'). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (שם), שֶׁשָּׁם יְצִוָּה לְהַקְרִיבָם, וְלֹא פֵּרֵשׁ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד, רַק שֶׁיַּקְרִיב אוֹתָם, וְהַטַּעַם שֶׁיַּקְרִיבֵם אֶל מְקוֹם הַכֹּהֲנִים שֶׁיִּהְיוּ מְזֻמָּנִים, וְדַי שֶׁיִּהְיוּ לִפְנֵי פֶּתַח חֲצַר הַמִּשְׁכָּן, וְעַכְשָׁו הִצְרִיךְ שֶׁיַּקְרִיבֵם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד אֶל פֶּתַח הָאֹהֶל כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׁ בַּשְּׁחִיטָה (שמות כ"ט:י"א), כִּי הַסְּמִיכָה תִּהְיֶה שָׁם:

פסוק יג

הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב הוּא הַקְּרוּם שֶׁעַל הַכֶּרֶס שֶׁקּוֹרִין טִילָא. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ט:י"ג). וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב הוּא הַקְּרוּם, אֲבָל כַּאֲשֶׁר יֹאמַר

"כָּל הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב" יִרְמֹז לִשְׁנֵי חֲלָבִים אֲשֶׁר שָׁם, לְחֵלֶב הַקְּרוּם הַזֶּה, וְלַחֵלֶב הַגַּס אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵדֶר וַיִּקְרָא (ג ג) "וְאֶת הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב". וְהִנֵּה עַל הַקֶּרֶב שְׁנֵי חֲלָבִים, פַּעַם יַזְכִּיר הַכָּתוּב אֶת שְׁנֵיהֶם, וּפְעָמִים יִכְלֹל אוֹתָם כְּאֶחָד בְּמִלַּת "כָּל". וְהִנֵּה בְּכָאן בְּ"כָל הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב" כָּלַל גַּם הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב, וְשָׁם בְּמַעֲשֵׂה הַצַּוָּאָה הַזֹּאת אָמַר "וַיִּקַּח אֶת כָּל הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד" (שם ח טז), כְּלֹמַר בְּ"כָל הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב". וּלְמַטָּה בְּפָרְשָׁה זוֹ (שמות כ"ט:כ"ב) אָמַר "וְלָקַחְתָּ מִן הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב", וְהָרִאשׁוֹן הַמְּזֻכָּר סְתָם הוּא הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב:

פסוק יד

תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ לֹא מָצִינוּ חַטָּאת חִיצוֹנָה נִשְׂרֶפֶת אֶלָּא זוֹ. לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ט:י"ד). וְהוֹרָאַת שְׁעָה הָיְתָה כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וְהַטַּעַם בָּזֶה, שֶׁהַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, וְהָיָה פַּר חַטָּאת זֶה לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה הָעֶגֶל, וְקָרְבָּנוֹ שֶׁל כֹּהֵן מְשִׁיחַ הוּא (ויקרא ד ג). וְשָׁם (שם ד ו) יְצַוֶּה לְהָבִיא אֶת דָּמוֹ אֶל מִבֵּית לַפָּרֹכֶת, וְלֹא רָצָה עַתָּה לְהַכְנִיסוֹ שָׁם לִפְנִים, כִּי שָׁם (ד ו) אָמַר בַּטַּעַם אֶת פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ, וְכָאן עֲדַיִן לֹא נִתְקַדֵּשׁ וְלֹא שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה שֶׁיִּקָּרֵא פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ, וְהִנֵּה הַחִיצוֹן כַּפְּנִימִי. וְהַסְּמִיכָה בְּבָנָיו, מִפְּנֵי שֶׁהִתְאַנַּף עַל אַהֲרֹן לְהַשְׁמִידוֹ (דברים ט כ) וְהוּא כִּלּוּי בָּנִים (ויק"ר ז א), הֻצְרְכוּ גַּם הֵם לְהִתְכַּפֵּר בּוֹ. וְטַעַם הַשְּׂרֵפָה כְּטַעַם שְׂרֵפַת פָּרָה אֲדֻמָּה, וְסוֹדָהּ יָדוּעַ מִן הַשָּׁעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ:

פסוק כו

מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן לֹא הִזְכִּיר בָּנָיו, וְהָאַיִל הוּא מִלּוּאִים לְכֻלָּם, וְהַטַּעַם, כִּי יְצַוֶּה הַכָּתוּב **וְלָקַחְתָּ אֶת חֲזֵה הַתְּנוּפָה מֵאֵיל הַמִּלּוּאִים** בַּעֲבוּר שֶׁהוּא לְאַהֲרֹן, וְאֵין הֶחָזֶה רָאוּי לוֹ, כִּי לֹא יִהְיֶה לַבְּעָלִים. וְאַחַר שֶׁנָּתַן טַעַם שֶׁאֵינוֹ רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה לְאַהֲרֹן אֵין צֹרֶךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְבָנָיו, כִּי אַחֲרָיו יִזְכּוּ הֵם. וּלְמַטָּה אָמַר (שמות כ"ט:כ"ז) "מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו", כְּלוֹמַר כַּאֲשֶׁר לוֹקֵחַ מִקְּרְבַּן כֻּלָּם הֶחָזֶה וְשׁוֹק, כֵּן יִקְחוּ הֵם הָאָב וְהַבָּנִים מִקְּרְבְּנוֹת הַמַּקְרִיבִים עַל יָדָם:

פסוק כט

לְמָשְׁחָה בָהֶם לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶם, שֶׁיֵּשׁ מְשִׁיחָה שֶׁהִיא לְשׁוֹן שְׂרָרָה, כְּמוֹ "לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה" (במדבר יח ח), "אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי" (תהלים קה טו). לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות כ"ט:כ"ט). וְאוּלַי כֵּן הוּא, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁשְּׂרֵרַת יִשְׂרָאֵל לְמָשׁוּחִים הִיא, לְמֶלֶךְ וּלְכֹהֵן גָּדוֹל, יַשְׁאִילוּ הַלָּשׁוֹן לְכָל שְׂרָרָה. וְכֵן "וּמָשַׁחְתָּ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם, וְאֶת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ" (מ"א יט טו טז). אֲבָל בְּכָאן הַנָּכוֹן הוּא "לְמָשְׁחָה בָהֶם",

לְמָשְׁחַ בְּבָגְדִים הַכֹּהֲנִים הַגְּדוֹלִים מִבָּנָיו, "וּלְמַלֵּא בָם אֶת יָדָם" לְהַקְרִיב הַקְּרְבָּנוֹת. וְכֵן "לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה", שֶׁנְּתַתִּים לִהְיוֹת שֶׁלְּךָ בַּעֲבוּר שֶׁמְּשַׁחְתִּיךָ לְכַהֵן לִי, וְכֵן "אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי", כִּי הַנּוֹגֵעַ בָּהֶם נוֹגֵעַ בְּמְשִׁיחֵי ה' הָעֲתִידִים לָצֵאת מֵהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" (בראשית לה יא), "מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ" (שם יז טז): וְיִתָּכֵן שֶׁנֹּאמַר עוֹד כִּי "וּמָשַׁחְתָּ אֶת חָזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם", שֶׁיִּשְׁלַח לוֹ שֶׁמֶן לְמָשְׁחוֹ לְמֶלֶךְ לְהוֹדִיעוֹ כִּי דְּבַר ה' הוּא, וְעָשָׂה כֵן אֱלִישָׁע בְּמִצְוַת רַבּוֹ כַּאֲשֶׁר הִגִּיד לוֹ שֶׁיִּמְלֹךְ (מלכים ב ח':י"ג) וְאע"פ שֶׁלֹּא נִכְתַּב שָׁם, וּמָשַׁח אֶת אֱלִישָׁע לְנָבִיא. וְאוּלַי כֵּן עָשׂוּ בְּכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר מְשָׁחוּהוּ כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, בַּעֲבוּר שֶׁיֵּדַע כִּי נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל הַמְלִיךְ אוֹתוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ בַּעֲבוּר ה'. וּלְכָךְ אָמַר "לִמְשִׁיחוֹ לְכֹרֶשׁ" (ישעיה מה א). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מגילה יב.) וְכִי כֹּרֶשׁ מָשִׁיחַ הוּא וכו'. וְהִנֵּה כֵּלֶן מְשִׁיחוֹת מַמָּשׁ. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (ישעיה סא א) "רוּחַ ה' אֱלֹהִים עָלַי יַעַן מָשַׁח ה' אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים", דֶּרֶךְ מָשָׁל, שֶׁיַּמְשִׁיל רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר תָּחוּל עָלָיו לְשֶׁמֶן הַטּוֹב, כְּעִנְיַן "טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב" (קהלת ז א):

פסוק לא

וּבִשַּׁלְתָּ אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ לֹא יָדַעְנוּ אִם הוֹרָאַת שָׁעָה הִיא שֶׁיְּהֵא בְּשַׂר הַמִּלּוּאִים טָעוּן כִּהֵן בְּבִשּׁוּלוֹ, אוֹ יִהְיֶה "וּבִשַּׁלְתָּ" בְּצִוּוּי, כְּמוֹ "וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר" (שמות י"ז:ה'), "וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת" (מלכים א ו':י"ד), כְּדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על שמות כ"ט:ל"א). וְהִצְרִיךְ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, שֶׁהֵן כְּזִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר שֶׁנֶּאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים וְנֶאֱכָלִין לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת (זבחים ה ה):

פסוק לו

תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל הַכִּפֻּרִים בִּשְׁבִיל הַכִּפּוּרִים, לְכַפֵּר עַל הַמִּזְבֵּחַ מִכָּל זְרוּת וְתִעוּב. וּבְמִדְרָשׁ תּוֹרַת כֹּהֲנִים (צו א טו) אוֹמֵר כַּפָּרַת הַמִּזְבֵּחַ הֲצִרְכָה שֶׁמָּא הִתְנַדֵּב אָדָם דָּבָר גָּזֵל בְּמֻלָּאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְהַמִּזְבֵּחַ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ט:ל"ו). וְהַנָּכוֹן כִּי עַל הַכִּפּוּרִים עַל שְׁנֵי הָאֵילִים שֶׁהֵם כִּפּוּרִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר כָּאן (שמות כ"ט:ל"ג) "וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם", וְאַף כִּי הַחַטָּאת כַּפָּרָה, וּכְתִיב "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה ה' לַעֲשׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם" (ויקרא ח לד), כְּדִבְרֵי ר"א (אבן עזרא על שמות כ"ט:ל"ו):

פסוק מו

לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם עַל מְנָת לִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"ט:מ"ו). וְשִׁמּוּשׁ הַלָּמ"ד בְּתִנַּאי כְּזֶה אֵינֶנּוּ נִמְצָא. וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר וְיֵדְעוּ בְּשָׁכְנִי בְתוֹכָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי יֵדְעוּ כְּבוֹדִי וְיֵאָמִינוּ שֶׁאֲנִי הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְהוּא כְּדֶרֶךְ "וַיְהִי דָוִד לְכָל דְּרָכָו מַשְׂכִּיל" (שמואל א י"ח:י"ד), "כִּי בֹחֵר אַתָּה לְבֶן

יִשַׁי" (שם כ ל), "עַל אֲשֶׁר מְרִיתֶם אֶת פִּי לְמֵי מְרִיבָה" (במדבר כ כד), וְהַדּוֹמִים לָהֶם. אֲבָל רַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על שמות כ"ט:מ"ו) כִּי לֹא הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם רַק בַּעֲבוּר כִּי אֶשְׁכֹּן בְּתוֹכָם, וְזֶהוּ "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג':י"ב). וְיָפֶה פֵּרֵשׁ: וְאִם כֵּן יֵשׁ בָּעִנְיָן סוֹד גָּדוֹל, כִּי כְּפִי פְּשַׁט הַדָּבָר הַשְׁכִּינָה בְּיִשְׂרָאֵל צֹרֶךְ הֶדְיוֹט וְלֹא צֹרֶךְ גְּבוֹהַּ, אֲבָל הוּא כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר" (ישעיה מט ג), וְאָמַר יְהוֹשֻׁעַ "וּמָה תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל" (יהושע ז ט), וּפְסוּקִים רַבִּים בָּאוּ כֵּן, "אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ" (תהלים קלב יג), "פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ" (שם יד), וְכָתוּב "וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר" (ויקרא כו מב):

פרק ל

פסוק א

וְעָשִׂיתָ מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת הִנֵּה מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת מִן הַכֵּלִים הַפְּנִימִיִּים הָיָה, רָאוּי שֶׁיַּזְכִּירֵנוּ עִם הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה שֶׁהוּא מֻנָּח עִמָּהֶם, וְכֵן הִזְכִּירָם בַּמַּעֲשֶׂה בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל (שמות ל"ז:כ"ה), אֲבָל הַטַּעַם לְהַזְכִּירוֹ כָּאן אַחַר הַמִּשְׁכָּן וְכָל כֵּלָיו וְהַקְּרָבָנוֹת, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר בְּתַשְׁלוּם הַכֹּל "וְנִקְדַּשׁ בְּכְבוֹדִי" (שמות כ"ט:מ"ג), "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם מה), אָמַר כִּי עוֹד יִתְחַיֵּב לָהֶם שֶׁיַּעֲשׂוּ מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת לְהַקְטִיר לִכְבוֹד הַשֵּׁם. וְזֶהוּ רָז שֶׁנִּמְסַר לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ שֶׁהַקְּטֹרֶת עוֹצֶרֶת הַמַּגֵּפָה (שבת פט.), כִּי הַקְּטֹרֶת בְּמִדַּת הַדִּין (זוה"ק ויקרא יח), שֶׁנֶּאֱמַר "יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ" (דברים לג י), מִן "וְחָרָה אַפִּי" (שם לא יז), וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר בִּקְטֹרֶת זָרָה "וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד" (ויקרא י ג), שֶׁיֵּדְעוּ כְּבוֹדִי כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וְיִזָּהֲרוּ בִּכְבוֹדִי. וּלְכָךְ אָמַר כָּאן (שמות ל':ו') "וְנָתַתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה", כִּי מַה צֹּרֶךְ לְהַאֲרִיךְ בְּכָל אֵלֶּה, וְלֹא אָמַר וְנָתַתָּ אוֹתוֹ לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד, כַּאֲשֶׁר אָמַר בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (שמות מ':ה'), אֲבָל הוּא לְהוֹרוֹת עַל עִנְיָנוֹ:

פסוק ז

וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן אֵין הַמִּצְוָה הַזּוֹ בְּכֹהֵן גָּדוֹל בִּלְבַד, אֶלָּא הִיא אַף בְּכֹהֲנִים הֶדְיוֹטִים כְּדִין הַדְּלָקַת הַנֵּרוֹת שֶׁבְּצַדָּהּ (שמות ל':ח') שֶׁאָמַר ג"כ "וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת", וְאֵינָהּ בְּכֹהֵן גָּדוֹל בִּלְבַד כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (כז כא) "יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו". וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה הִזְכִּיר אַהֲרֹן בִּשְׁנֵיהֶם וְלֹא אָמַר הַכֹּהֵן, וְאוּלַי מִפְּנֵי שִׁיטַת הַכָּתוּב לְמַטָּה "וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל קַרְנֹתָיו" (שמות ל':י') שֶׁהוּא בְּאַהֲרֹן בִּלְבַד. אוֹ שֶׁיִּרְמֹז שֶׁאַהֲרֹן יַתְחִיל בַּקְּטֹרֶת וּבַנֵּרוֹת. וְכֵן

אָמַר בְּסוֹף אֱמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים (ויקרא כד ג) "יַעֲרֹךְ אוֹתוֹ אַהֲרֹן" וְלֹא הִזְכִּיר בָּנָיו, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא יַתְחִיל בָּהּ. וְהִזְכִּיר שָׁם "חֻקַּת עוֹלָם" בַּמִּצְוָה:

פסוק ט

קְטֹרֶת זָרָה שׁוּם קְטֹרֶת שֶׁל נְדָבָה, שֶׁכֻּלָּן זָרוֹת לוֹ חוּץ מִזּוֹ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל׳:ט׳). אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל׳:ט׳) אָמַר "קְטֹרֶת בֻּסְמִין נֻכְרָאִין", וְלֹא תִּרְגֵּם נוּכְרִיתָא, רָצָה לְפָרֵשׁ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה קְטֹרֶת מִסַּמִּים אֲחֵרִים זוּלָתִי הַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר יְצַוֶּה אוֹתָם, וְכֵן אִם הוֹסִיף בָּהּ סַמִּים אֲחֵרִים יַעֲבֹר בַּלֹּאו הַזֶּה:

פסוק יב

צִוָּה הקב"ה אֶת מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר תִּשָּׂא רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִנְיָן יִתְּנוּ כֹּפֶר נֶפֶשׁ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, וְאָמַר לוֹ (שמות ל׳:ט"ז) "וְלָקַחְתָּ אֶת כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים" הַנִּזְכָּר, "וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד", וּמִזֶּה יִלְמַד מֹשֶׁה שֶׁיִּמְנֶה אוֹתָם עַתָּה, וְכֵן עָשָׂה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ל"ח:כ"ה), "וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר". וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַאֲרִיךְ וְלוֹמַר, וְעַתָּה תִּשָּׂא רֹאשָׁם וְנָתַתָּ הַכֶּסֶף עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד, כִּי הַדָּבָר מוּבָן מֵעַצְמוֹ שֶׁיִּמְנֵם עַתָּה, וּלְפִיכָךְ כָּלַל הַמִּצְוָה, כַּאֲשֶׁר תִּשָּׂא רֹאשָׁם תַּעֲשֶׂה כֵּן, שֶׁיִּכְנֵס בִּכְלָל כָּל פַּעַם שֶׁיִּמְנֵם:

וְהַנִּרְאֶה אֵלַי, כִּי לֹא הִצְרִיךְ אוֹתוֹ עַתָּה לְבֹא בְּאָהֱלֵיהֶם וְלִמְנוֹתָם כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים (פרשת במדבר ועי"ש ברש"י ג טו), רַק שֶׁיַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר יֹאמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שקלים פ"א ה"א) בְּשִׁקְלֵי הַקָּרְבָּנוֹת, צִוָּה עֲלֵיהֶם שֶׁכָּל הַיּוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יִתֵּן הַסַּךְ הַזֶּה, וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו הַכֹּפֶר נְדָבָה עִם כָּל שְׁאָר הַנְּדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר, וְלָכֵן לֹא אָמַר רַק "וְנָתַתָּ אֶת כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים", כְּלוֹמַר הִנֵּה צִוִּיתִיךָ כַּאֲשֶׁר תִּמְנֵם שֶׁיִּתְּנוּ כְּפָרָם וְעַתָּה יִתְּנוּ מֵעַצְמָם הַכֹּפֶר וְתִתֵּן אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד, וְלָכֵן לֹא הֻצְרַךְ עַתָּה לְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֶׁיִּהְיוּ עִמּוֹ. וְאֵין טַעֲנָה מ"כֹּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים" (שמות ל׳:י׳-י"ד), כִּי פֵּרוּשׁוֹ הָרָאוּי לַעֲבֹר. וּמִפָּנֵי שֶׁלֹּא נִתְפָּרֵשׁ כָּאן אִם הָיָא מִצְוַת דּוֹרוֹת, אוֹ לְשָׁעָה לְמִשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר, טָעָה דָּוִד וּמָנָה אוֹתָם בְּלֹא שְׁקָלִים (ש"ב כד ד-ט), וְהָיָה הַנֶּגֶף בָּהֶם, וְהִתְוַדָּה עָלָיו, "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל ה' חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי" (שם פסוק ו): וְרַבּוֹתֵינוּ (מגילה כט:) דָּרְשׁוּ מִכָּאן שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת מֵרִבּוּי הַמִּקְרָאוֹת וְכֵן נִרְאֶה מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דהי"ב כד ו) "מַדּוּעַ לֹא דָרַשְׁתָּ עַל הַלְוִיִּם לְהָבִיא מִיהוּדָה וּמִירוּשָׁלַם אֶת מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וְהַקָּהָל לְיִשְׂרָאֵל לְאֹהֶל הָעֵדוּת", יֵרָאֶה מִזֶּה כִּי מַשְׂאַת מֹשֶׁה מִצְוָה לְדוֹרוֹת לַהֲבִיאוֹ לְבֶדֶק הַבַּיִת אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִמְנֵם, וְכֵן בַּקָּרְבָּנוֹת כְּדִבְרֵי חֲכָמִים (מגילה כט:), וְכֵן כָּתוּב (נחמיה י לג לד) "וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִשִׁית הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ, לְלֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת וּמִנְחַת הַתָּמִיד וּלְעוֹלַת הַתָּמִיד הַשַּׁבָּתוֹת הֶחֳדָשִׁים לַמּוֹעֲדִים וְלַקֳּדָשִׁים

וְלַחַטָּאוֹת לְכַפֵּר עַל יִשְׂרָאֵל וְכֹל מְלֶאכֶת בֵּית אֱלֹהֵינוּ". מִכָּאן מְפֹרָשׁ שֶׁהָיוּ מְבִיאִים שְׁקָלִים בְּכָל שָׁנָה לַקָּרְבָּנוֹת וּלְבֶדֶק הַבַּיִת:

וְאָמַר "שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל", כִּי בִּימֵי עֶזְרָא הוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶם, וְהָיָה שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל עֶשֶׂר גֵּרָה ובמס' שְׁקָלִים (פ"ב ה"ג) שָׁנִינוּ שֶׁכְּשֶׁעָלוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַגּוֹלָה הָיוּ שׁוֹקְלִין דַּרְכּוֹנוֹת, חָזְרוּ לִשְׁקֹל סְלָעִים, חָזְרוּ לִשְׁקֹל טְבָעִין, וּבִקְּשׁוּ לִשְׁקֹל דֵּינָרִין. וּפֵרוּשָׁהּ כְּשֶׁעָלוּ מִן הַגּוֹלָה, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה בֶּדֶק הַבַּיִת צָרִיךְ לְהוֹצָאוֹת מְרֻבּוֹת הָיוּ שׁוֹקְלִין דַּרְכּוֹנוֹת שֶׁהֵם גְּדוֹלִים מִן הַסְּלָעִים, וְהָיָה כָּל אֶחָד שׁוֹקֵל דַּרְכְּמוֹן אֶחָד, חָזְרוּ לִשְׁקֹל סְלָעִים שְׁלֵמִים, חָזְרוּ לִשְׁקֹל טְבָעִין, וּמִפְּרֹשׁ בַּיְרוּשַׁלְמִי (שם) שֶׁהוּא פַּלְגּוּת סְלָעִין, וּבִקְּשׁוּ לִשְׁקֹל דֵּינָרִין וְלֹא קִבְּלוּ מֵהֶן, שֶׁיְּכוֹל הַצִּבּוּר לְהוֹסִיף לִתֵּן יוֹתֵר מֵחֲצִי סֶלַע, וּבִלְבַד שֶׁתְּהֵא יַד כֻּלָּן שָׁוָה כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמִשְׁנַת מַסֶּכֶת שְׁקָלִים, ומ"מ אֵין אָדָם רַשַּׁאי לִפְחֹת וְלִתֵּן פָּחוֹת מֵחֲצִי סֶלַע בֵּין יָחִיד בֵּין רַבִּים, כִּי אֵין כֹּפֶר הַנֶּפֶשׁ פָּחוֹת מִכֵּן, כְּדִכְתִיב "זֶה יִתְּנוּ" וְגוֹ'. וּבַיְרוּשַׁלְמִי (שם) אָמְרוּ בִּשְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל מִכָּאן שֶׁאָדָם חַיָּב בְּאַחֲרָיוּת שְׁקָלִים שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, מִכָּאן שֶׁאֵין מַטְרִיחִין עַל הַצִּבּוּר יוֹתֵר מִשְּׁלֹשָׁה פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות ל׳:ט"ו) לְפִי שֶׁרָמַז כָּאן שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת, אַחַת תְּרוּמַת הָאֲדָנִים, שֶׁמִּנָּאן כְּשֶׁהִתְחִילוּ בִנְדָבַת הַמִּשְׁכָּן אַחַר יוה"כ בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה, וְנָתְנוּ כָּל אֶחָד מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל וְעָלָה לְמֵאַת הַכִּכָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל"ח:כ"ה) "וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכַּר" וְגוֹ', וְהַשְּׁנִיָּה אַף הִיא ע"י מִנְיָן שֶׁמִּנָּאן מִשֶּׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן, הוּא מִנְיַן הָאָמוּר בְּחֲמֵשׁ הַפְקוּדִים (במדבר א א) בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית, וְנָתְנוּ כָּל אֶחָד מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לִקְנוֹת מֵהֶן קָרְבְּנוֹת צִבּוּר:

וְאִם תֹּאמַר וְכִי אֶפְשָׁר שֶׁבִּשְׁנֵיהֶם הָיוּ יִשְׂרָאֵל שָׁוִין שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים, וַהֲלֹא בִּשְׁתֵּי שָׁנִים הָיוּ, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ בִּשְׁעַת מִנְיָן הָרִאשׁוֹן בְּנֵי תְּשַׁע עֶשְׂרֵה וְנַעֲשׂוּ בְּנֵי עֶשְׂרִים. תְּשׁוּבָה לַדָּבָר, אֲצֶל שְׁנוֹת הָאֲנָשִׁים בְּשָׁנָה אַחַת נִמְנוּ, אֲבָל לְמִנְיַן יְצִיאַת מִצְרַיִם הָיוּ שְׁתֵּי שָׁנִים, שֶׁלִּיצִיאַת מִצְרַיִם מוֹנִין מִנִּיסָן, וּלְשְׁנוֹת הָאֲנָשִׁים מוֹנִין לְמִנְיַן שְׁנוֹת עוֹלָם הַמַּתְחִילִין מִתִּשְׁרֵי, נִמְצְאוּ שְׁנֵי הַמִּנְיָנִים בְּשָׁנָה אַחַת, הַמִּנְיָן הָאֶחָד בְּתִשְׁרֵי לְאַחַר יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁנִּתְרַצָּה הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל וְנִצְטַוּוּ עַל הַמִּשְׁכָּן, וְהַשֵּׁנִי בְּאֶחָד בְּאִיָּיר (במדבר רבה א י). כָּל אֵלּוּ דִּבְרֵי הָרַב: וַאֲנִי תָּמַהּ, וְאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה קָהָל גָּדוֹל כָּמֹהוּ וְלֹא יָמוּתוּ בּוֹ בַּחֲצִי שָׁנָה לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים, וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵי הָרַב עָמְדוּ כְּשִׁבְעָה חֲדָשִׁים וְלֹא מֵת אֶחָד, וּכְתִיב (במדבר ט ח) "וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם". וְעוֹד קָשֶׁה לִי, כִּי מִנְיַן שְׁנוֹת הָאֲנָשִׁים אֵיננוּ לְמִנְיַן שְׁנוֹת עוֹלָם מִתִּשְׁרֵי אֲבָל הוּא מֵעֵת לְעֵת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר בָּהֶם עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה (שמות ל׳:י"ד), שֶׁיִּהְיוּ שָׁנִים שְׁלֵמוֹת לָהֶם. וְכֵן בְּכָל מִנְיָנֵי הַתּוֹרָה בִּשְׁנוֹת הָאָדָם כָּךְ הֵם נִמְנִין מֵעֵת לְעֵת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ במס' עֲרָכִין (יח:) שָׁנָה

הָאֲמוּרָה בְּקָדָשִׁים, וּבְבָתֵּי עָרֵי חוֹמָה, וּשְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁבִּשְׁדֵה אֲחֻזָּה, וְשֵׁשׁ שֶׁבְּעֶבֶד עִבְרִי וְשֶׁבַּבֵּן וְשֶׁבַּבַּת כֵּלָן מֵעֵת לְעֵת. בְּקָדָשִׁים מְנָא לַן, אָמַר קְרָא "כֶּבֶשׂ בֶּן שְׁנָתוֹ" (ויקרא יב ו), שָׁנָה שֶׁלּוֹ וְלֹא שָׁנָה שֶׁל מִנְיָן עוֹלָם וכו', וּמְפֹרָשׁ הָתָם שֶׁבַּבֵּן וְשֶׁבַּבַּת לְמַאי הִלְכְתָא, אָמַר רַב גִּדֵּל לַעֲרָכִין, וְהַטַּעַם, מִפְּנֵי שֶׁכָּתוּב בָּהֶן "וְמַעְלָה", וּבְכָל מִנְיָנֵי הַמִּדְבָּר כָּךְ כָּתוּב בָּהֶן ג"כ "וְמַעְלָה", וּמִנְיַן הַמִּדְבָּר כְּמִנְיַן הָעֲרָכִין בְּכָל דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּבָבָא בָּתְרָא (קכא:) גָּמַר וְמַעְלָה וְמַעְלָה מֵעֲרָכִין, א"כ כָּל הַנּוֹלָדִים מִתִּשְׁרֵי וְעַד אִיָּר הִשְׁלִימוּ שָׁנָה בֵּינָתַיִם, וְנִתְרַבּוּ בֵּין שְׁנֵי הַמִּנְיָנִים עִם רַב:

אֲבָל יוֹתֵר נָכוֹן שֶׁנֹּאמַר שֶׁכֵּן אֶרֶץ מַעֲשֶׂה, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁעַת מִנְיַן רִאשׁוֹן תר"ג אֶלֶף וְתק"ן, וּמֵתוּ מֵהֶם הָרְבֵּה בְּשִׁבְעָה הֶחֳדָשִׁים כַּנַּהַג שֶׁבָּעוֹלָם, וּבְנֵי עֶשְׂרִים מַשְׁלִימִים שְׁנָתָם מִתִּשְׁרֵי וְעַד אִיָּר, וְאֶרֶץ הַדָּבָר שֶׁהָיוּ הַמַּשְׁלִימִים כְּמִנְיַן הַמֵּתִים: אֲבָל לְפִי דַּעְתִּי אֵין הַשָּׁוָאַת הַמִּנְיָנִין הָאֵלֶּה שְׁאֵלָה כְּלָל, כִּי בַּמִּנְיָן הָרִאשׁוֹן נִמְנָה שֵׁבֶט לֵוִי עִמָּהֶן, כִּי עֲדַיִן לֹא נִבְחַר וְלֹא יָצָא מִכְּלַל הָעָם, וּבְמִנְיָן שֵׁנִי נֶאֱמַר לוֹ אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא (במדבר א מט). וְהִנֵּה אוֹתָם הַמַּשְׁלִימִים שְׁנָתָם שֶׁנַּעֲשׂוּ בֵּין שְׁנֵי הַמִּנְיָנִין בְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה הָיוּ קְרוֹב לְעֶשְׂרִים אֶלֶף. וְזֶה דָּבָר בָּרוּר. כִּי מִמַּה שֶּׁהֻצְרַךְ לוֹמַר בְּמִנְיָן שֵׁנִי אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא, רְאָיָה שֶׁהָיָה נִמְנֶה עִמָּהֶם עַד הֵנָּה, וְעַתָּה נִבְחַר הַשֵּׁבֶט הַהוּא וְנִמְנֶה לְעַצְמוֹ לִהְיוֹת לְגִיוֹן לַמֶּלֶךְ: וְהִנֵּה יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם הָיוּ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי (שמות יב לז), לֹא שֵׁשׁ מֵאוֹת, וּמֵתוּ מֵהֶם עַד הַמִּנְיָן הַהוּא, וְנִתְרַבּוּ בְּמַשְׁלִימִים שְׁנוֹתֵיהֶם, וְאוּלַי "הַגְּבָרִים" אֵינָם בְּנֵי עֶשְׂרִים, אֲבָל כָּל הַנִּקְרָא אִישׁ מִבֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וָמַעְלָה בִּכְלָל, כִּי הוּא לְהוֹצִיא הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים בִּלְבַד, כַּאֲשֶׁר אָמַר "לְבַד מִטָּף": וְכֵן נִרְאֶה לִי כִּי שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת שֶׁרָמַז כָּאן, הָאַחַת לְקָרְבָּנוֹת הַצִּבּוּר, אֵיֶנָּה עַל יְדֵי הַמִּנְיָן הָאָמוּר בְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים כִּדְבְרֵי הָרַב, כִּי שָׁם נֶאֱמַר אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד, וְהַשְּׁקָלִים שֶׁל קָרְבָּנוֹת לְוִיִּים חַיָּבִים בָּהֶם לְדִבְרֵי הַכֹּל, וּכְדִבְרֵי חֲכָמִים אַף הַכֹּהֲנִים, וְכֵן הֲלָכָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ במס' שְׁקָלִים (פ"א ה"ד) וְיוֹד, כִּי הַשְּׁקָלִים לַקָּרְבָּנוֹת אֵינָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה, אֶלָּא מִשֶּׁהֵבִיא שִׁתֵּי שְׂעָרוֹת חַיָּב לִשְׁקֹל, וְכֵן מְפֹרָשׁ שָׁם. אֲבָל צִוּוּי הַכָּתוּב (שמות ל׳:י״ב-י״ד) שֶׁיָּבִיאוּ לִמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן תְּרוּמַת חֲצִי הַשֶּׁקֶל לְכֹל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִבֶּן כ' שָׁנָה וָמַעְלָה, וְרָמַז "הָעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם" (פסוק ט"ו), שֶׁכָּל הַצָּרִיךְ כַּפָּרָה שֶׁהִגִּיעַ לְכָל חִיּוּב הַמִּצְוֹת יָבִיא מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל אַחֵר לַקָּרְבָּנוֹת:

פסוק יג

מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ קִבֵּעַ לוֹ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ מַטְבֵּעַ כֶּסֶף בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל הָיָה, וְקָרָא לַמַּטְבֵּעַ הַהוּא "שֶׁקֶל" בַּעֲבוּר שְׁכָל הַמַּטְבֵּעַ בְּמִשְׁקָל שָׁלֵם, אֵין בּוֹ פְּחוּת וְלֹא כֶּסֶף סִיגִים. וּבַעֲבוּר שֶׁמִּשְׁקְלֵי הָעֲרָכִין (ויקרא כז כה) וּפְדְיוֹן הַבְּכוֹר (במדבר יח טז) בַּמַּטְבֵּעַ הַהוּא שֶׁהֵם קֹדֶשׁ, וְכֵן כָּל שִׁקְלֵי הַמִּשְׁכָּן (שמות ל"ח:כ"ד) וְכֵן כָּל כֶּסֶף קְצוּב הָאָמוּר בַּתּוֹרָה (דברים כב כט), יִקָּרֵא לוֹ הַכָּתוּב "שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ": וְכֵן הַטַּעַם אֶצְלִי בְּמַה שֶׁרַבּוֹתֵינוּ קוֹרְאִין לְשׁוֹן הַתּוֹרָה "לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ", שֶׁהוּא מִפְּנֵי שֶׁדִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַנְּבוּאוֹת וְכָל דִּבְרֵי קְדֻשָּׁה כֻּלָּם בַּלָּשׁוֹן הַהוּא נֶאֶמְרוּ, וְהִנֵּה הוּא הַלָּשׁוֹן שֶׁהקב"ה יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ מְדַבֵּר בּוֹ עִם נְבִיאָיו וְעִם עֲדָתוֹ "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" וּשְׁאָר דִּבְרוֹת הַתּוֹרָה וְהַנְּבוּאָה, וּבוֹ נִקְרָא בִּשְׁמוֹתָיו הַקְּדוֹשִׁים אֵל, אֱלֹהִים, צְבָאוֹת, וְשַׁדַּי, וְיו"ד הֵ"א, וְהַשֵּׁם הַגָּדוֹל הַמְיֻחָד, וּבוֹ בָּרָא עוֹלָמוֹ (ב"ר יח ו), וְקָרָא שְׁמוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּם, וּמַלְאָכָיו וְכָל צְבָאָיו לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקָּרֵא, מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל בַּלָּשׁוֹן הַהוּא, וּבוֹ קָרָא שֵׁמוֹת לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּשְׁלֹמֹה וְזוּלָתָם:

וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבֻכִים (ג ח) אַל תַּחְשֹׁב שֶׁנִּקְרָא לְשׁוֹנֵנוּ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ לְגַאֲוָתֵנוּ אוֹ לְטָעוּתֵנוּ, אֲבָל הוּא בְּדִין, כִּי זֶה הַלָּשׁוֹן קָדוֹשׁ לֹא יִמָּצְאוּ בּוֹ שֵׁמוֹת לְאֵבָר הַבְּעִילָה בַּזָּכָר אוֹ בַּנְּקֵבָה, וְלֹא לַטִּפָּה וְלַשֶּׁתֶן וְלַצּוֹאָה, רַק בְּכִנּוּי. וְאַל יַטְעֶה אוֹתְךָ "שֵׁגַל" (תהלים מה י), כִּי הוּא שֵׁם אִשָּׁה הַמְזֻמֶּנֶת לְמִשְׁכָּב, וְאָמַר "יִשְׁגָּלֻנָּה" (דברים כח ל) עַל פִּי מַה שֶּׁנִּכְתַּב עָלָיו, וּפֵרוּשׁוֹ יִקַּח אִשָּׁה לְפִילֶגֶשׁ: וְהִנֵּה אֵין צָרֵךְ לְטַעַם הַזֶּה, כִּי הַדָּבָר בָּרוּר שֶׁהַלָּשׁוֹן קֹדֶשׁ קְדֻשִּׁים הוּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְהַטַּעַם שֶׁהִזְכִּיר עַל דַּעְתִּי אֵינֶנּוּ אֱמֶת, כִּי מַה שֶּׁיִּכְנוּ "יִשְׁגָּלֻנָּה", "יִשְׁכָּבֶנָּה", יוֹרֶה כִּי מִשְׁגָּל שֵׁם עֶצֶם לַבְּעִילָה, וְכֵן יְכַנּוּ "לֶאֱכֹל אֶת חוֹרֵיהֶם" (מלכים ב י"ח:כ"ז), כִּי הוּא שֵׁם מְגֻנֶּה. וְאִם מִפְּנֵי טַעְמוֹ שֶׁל הָרַב, הָיוּ קוֹרִים לוֹ "לָשׁוֹן נְקִיָּה", כְּעִנְיָן שֶׁשָּׁנִינוּ (סנהדרין סח:) עַד שֶׁיַּקִּיף זָקֵן הַתַּחְתּוֹן וְלֹא הָעֶלְיוֹן, אֶלָּא שֶׁדִּבְּרוּ חֲכָמִים בְּלָשׁוֹן נְקִיָּה, וְאָמְרוּ "כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל" לְשׁוֹן נָקִי (ב"ר פו ז), וְכֵן בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים:

וּפֵרֵשׁ הַכָּתוּב כִּי הַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה שֶׁל כֶּסֶף, וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל':י"ג) "מָעִין", כִּי הַגֵּרָה אֶצְלוֹ שֵׁם לַמַּטְבֵּעַ הַנִּקְרָא בַּאֲרָמִית "מָעָה", וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל (שמואל א ב':ל"ו) "לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף" - "לְמָעָה דְּכַסַף", וְכֵן אָמַר בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ - "סְלָעָא", כִּי כֵן שֵׁם הַמַּטְבֵּעַ בַּאֲרָמִית, וְשִׁעוּרוֹ יָדוּעַ נָמֵי בַּתַּלְמוּד (קידושין יא): וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות כ"א:ל"ב) שֶׁהַשֶּׁקֶל מִשְׁקָלוֹ אַרְבָּעָה זְהוּבִים, שֶׁהוּא חֲצִי אוּקְיָה לְמִשְׁקַל הַיְשָׁר שֶׁל קְלוֹנְיָא, מָצָא הָרַב מְפֹרָשׁ בַּגְּמָרָא (ב"מ לד:) שֶׁהַסֶּלַע אַרְבָּעָה דִּינָרִין, וְקִבֵּל בְּמִשְׁקַל הַדִּינָרִין שֶׁהוּא כְּמִשְׁקַל הַזְּהוּבִים. וְכֵן כָּתַב בְּפֵרוּשׁוֹ בַּגְּמָרָא בְּבָבָא קַמָּא (לו: ד"ה

כסף צורי) הַדִּינָר מִשְׁקָלוֹ זָהוּב, וְכֵן קוֹרִין בְּקוֹסְטַנְטִינָה הַזָּהוּב דִּינָר. וְכָל זֶה אֱמֶת הוּא, אֲבָל שֹׁעֶר הָרֵב בַּזְּהוּבִים הַנִּמְצָאִים בְּדוֹרוֹ וְגַם בְּדוֹרֵנוּ, וְהֵם כְּמִשְׁקַל חֲצִי הָאֻקְיָא שֶׁהִזְכִּיר, וְאֵיננוּ כֵן, כִּי מַלְכֵי הַגּוֹיִם פִּחֲתוּ הַזְּהוּבִים. וּכְבָר מָצִינוּ בִּדְבְרֵי בַּעַל הֲלָכוֹת גְּדוֹלוֹת (הל', בכורות והל', קדושין) וְהַגְּאוֹנִים הָרִאשׁוֹנִים כִּי הַדִּינָר הַנִּזְכָּר בְּכָל מָקוֹם בַּתַּלְמוּד הוּא דִּינָר שִׁשְׁדַּנְג, וְכֵן כָּתוּב בְּמַסֶּכֶת קִדּוּשִׁין בְּהִלְכוֹת רַבִּינוּ (הרי"ף, פרק א), וְאָמַר שֶׁהוּא דִּינַר זָהָב שֶׁל עַרְבִיִּים. וּלְפִי הַשִּׁעוּרִין הַנִּמְצָאִים בְּדִבְרֵיהֶם הַדִּינָרִין שֶׁבַּתַּלְמוּד גְּדוֹלִים מִן הַזְּהוּבִים הַנִּמְצָאִים הַיּוֹצְאִים בִּזְמַנֵּנוּ קָרוֹב לִשְׁלִישׁ הַשֶּׁקֶל, וְהַשֶּׁקֶל שְׁלִשָּׁה רְבִיעֵי אֻקְיָא לְמִשְׁקַל שֶׁל הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְהוּא הָאֻקְיָא שֶׁהִזְכִּירָה הָרֵב ז"ל: וְדַע כִּי שִׁקְלֵי הַתּוֹרָה הֵם הַסְּלָעִים הָאֲלוּ שֶׁכָּל סֶלַע מֵהֶן אַרְבָּעָה דִינָרִין, אֲבָל שֶׁקֶל הַמֻּזְכָּר בְּדִבְרֵי חֲכָמִים, כְּגוֹן שֶׁשָּׁנִינוּ (שבועות מג), שֶׁקֶל הִלְוִיתַנִי עָלָיו וְסֶלַע הָיָה שָׁוֶה, סֶלַע הִלְוִיתִיךָ עָלָיו וְשֶׁקֶל הָיָה שָׁוֶה, הוּא ב' דִּינָרִין, חֲצִי הַסֶּלַע. וְטַעַם זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהָעָם קוֹרִין שְׁקָלִים לַחֲצִי הַסְּלָעִים שֶׁהָיוּ שׁוֹקְלִים בְּכָל שָׁנָה, וְכֵן הֻנְהַג בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים בַּמִּשְׁנָה, וְעַל כֵּן אוֹמֵר אָדָם לַחֲבֵרוֹ שֶׁקֶל הִלְוִיתַנִי, כְּלוֹמַר הַמִּשְׁקָל שֶׁיִּשְׂרָאֵל שׁוֹקְלִים. וְיִתָּכֵן שֶׁעָשׂוּ בִּזְמַן בַּיִת שֵׁנִי מַטְבֵּעַ שֶׁל כֶּסֶף שֶׁל ב' דִּינָרִים כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מָצוּי לָתֵת לִגְזְבַּר הַהֶקְדֵּשׁ וְלֹא יִצְטָרְכוּ לְקַלְבּוֹן, וְקָרְאוּ לָזֶה הַמַּטְבֵּעַ "שֶׁקֶל", וְהָיוּ קוֹרִין לַשֶּׁקֶל שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהוּא שֶׁקֶל שֶׁל תּוֹרָה "סֶלַע" כְּתַרְגּוּמוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי הַטַּעַם מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ (בכורות ה.) מָנֶה שֶׁל קֹדֶשׁ כָּפוּל הָיָה, וְכֵן כָּל הַמַּטְבְּעוֹת. וְאֵינוֹ נָכוֹן, כִּי שִׁקְלֵי עֶבֶד וְאוֹנֶס וּמְפַתֶּה אֵינָם שֶׁל קֹדֶשׁ:

פסוק טו

וְטַעַם הָעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט שֶׁיְּבִיאוּ הַשְּׁקָלִים בַּהַשְׁוָיָה הַנִּזְכֶּרֶת. וְהַנִּרְאֶה מִן הַכָּתוּב הַזֶּה שֶׁאִם הֵבִיא הַדַּל בְּשִׁקְלוֹ פָּחוֹת מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל, שֶׁהוּא עוֹבֵר בַּלָּאו הַזֶּה, שֶׁהַכָּתוּב הַזֶּה שֶׁאִם נֹאמַר בְּ"הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה" שֶׁיִּהְיֶה שְׁלִילוֹת, לוֹמַר שֶׁבְּכָךְ דַּי לוֹ, לֹא נוּכַל לְפָרֵשׁ כֵּן בְּ"וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט". וְאִם כֵּן שְׁתֵּיהֶן מְנִיעוֹת, אִם שִׁקַּל הֶעָשִׁיר הַיְחִידִי יוֹתֵר, וְשִׁקַּל הַדַּל פָּחוֹת, עָבַר בְּלָאו. וְשָׁמָּא מַה שֶּׁהָיוּ תּוֹרְמִין בַּקֻּפּוֹת עַל הָאָבוּד וְעַל הֶעָתִיד לְגָבוֹת (כתובות קח.) יְתַקֵּן לָהֶם זֶה, כִּי הַדַּל הַמַּמְעִיט בַּמּוֹתָר עָתִיד לִגָּבוֹת הוּא, וּמִן הֶעָשִׁיר הַמַּרְבֶּה לֹא יִתְרְמוּ הַגַּבָּאִין בְּיִתְרוֹן, וְלֹא יְהוּ מְזַכִּין בְּמוֹתָרוֹת. וְרָאִיתִי לְבַעַל הֲלָכוֹת וּלְכָל הַמּוֹנִים הַמִּצְוֹת שֶׁלֹּא הִזְכִּירוּ הַלָּאו הַזֶּה:

פסוק יט

וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו וְגוֹ' הָרְחִיצָה הַזּוֹ דֶּרֶךְ כְּבוֹד שֶׁלְּמַעְלָן, כִּי כָּל הַקָּרֵב לְשֻׁלְחַן הַמְּלָכִים לְשָׁרֵת וְלִיגַע בְּפַת בַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתְּיוֹ רוֹחֵץ יָדָיו בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַיָּדִים עַסְקָנִיּוֹת. וְהוֹסִיף כָּאן לִרְחֹץ הָרַגְלַיִם בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתִים יְחֻפִּים וְיֵשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּשׁ בְּרַגְלֵיהֶם

זֶהֶמָא וְכִעוּר: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, בַּעֲבוּר הֱיוֹת רֹאשׁ הָאָדָם וְסוֹפוֹ הַיְדִים וְהָרַגְלַיִם, כִּי הַיְדִים לְמַעְלָה מִכָּל גּוּפוֹ בְּהַגְבִּיהוֹ אוֹתָן, וְהָרַגְלַיִם לְמַטָּה, וְהֵם בְּצוּרַת הָאָדָם רָמֻז לְעֻשֶּׁר הַסְּפִירוֹת שֶׁיִּהְיֶה כָּל גּוּפוֹ בֵּינֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר יְצִירָה (פרק ו) כָּרַת לוֹ בְּרִית בֵּין עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹת יָדָיו וּבֵין עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו בְּמִילַת הַלָּשׁוֹן וּבְמִילַת הַמָּעוֹר, לְפִיכָךְ נִצְטַוּוּ מִשְׁרְתֵי עֶלְיוֹן לִרְחֹץ הַיְדִים וְהָרַגְלַיִם. וְהָרְחִיצָה הַזֹּאת לְקֻדֻּשָּׁה תִּרְגֵּם אוֹתָהּ אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל׳:י״ט), וּמִן הָעִנְיָן הַזֶּה תִּקְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ נְטִילַת יָדַיִם לַתְּפִלָּה, שֶׁיִּתְכַּוְּנוּ לָזֶה, כְּטַעַם נְשִׂיאוּת כַּפַּיִם. וְהָרְחִיצָה הִיא הַמְּצוָה, אֲבָל הַכִּיּוֹר צִוּוָּה בּוֹ לְהַזְמָנָה וְאֵיְנֶנּוּ מְעַכֵּב (זבחים כא:) וְלֹא מִצְוָה, כִּי בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים כֹּהֵן גָּדוֹל מְקַדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו מִקִּיתוֹן שֶׁל זָהָב שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין לְכִבּוּדוֹ (יומא מג:), אֲבָל לָמַדְנוּ מִן הַכִּיּוֹר כִּי צְרִיכָה כְּלִי:

פסוק כג

מָר דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת הִסְכִּימוּ הַמְפָרְשִׁים וְהָרַב רַבִּי מֹשֶׁה (הרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"א ה"ב) מִכְּלָלָם, כִּי הַמֹּר הוּא הַנִּקְרָא מוֹסְק. וְר"א הֵשִׁיב כִּי אֵינֶנּוּ בֹּשֶׂם אע"פ שֶׁרֵיחוֹ טוֹב. וְאוּלַי בַּעֲבוּר זֶה הִפְרִידוֹ הַכָּתוּב מִן הַבְּשָׂמִים. וְהוּא הַקְּשֶׁה כִּי כְּתִיב (שה"ש ה א) "אָרִיתִי מוֹרִי", שֶׁהוּא דָּבָר מְלֻקָּט, וְאוֹמְרִים הַמְּבִיאִים אוֹתוֹ כִּי הוּא נַעֲשֶׂה בְּגִרוֹן הַצְּבִי. וְעוֹד מִן הַכָּתוּב (שם ה ה) "וְיָדַי נָטְפוּ מֹר". וְאוּלַי כֵּן הוּא בְּהִיוֹתוֹ לַח: וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר "אָרִיתִי מוֹרִי" בַּעֲבוּר כִּי הוּא דָּם נִצְרָר בְּבֶטֶן הַחַיָּה הַדּוֹמָה לִצְבִי הַיְדוּעָה בְּאֶרֶץ הוֹדוּ, וּבְלֶכְתָּהּ בֵּין הַשִּׂיחִים בִּימֵי הַחֹם הַגָּדוֹל מְגֹרֶדֶת בַּנֶּפֶץ הַהוּא, וְהַדָּם יוֹצֵא צָרוּר וְלוֹקְטִים אוֹתוֹ מִן הָאָחוּ. וְאָמַר "וְיָדַי נָטְפוּ מֹר", כִּי הַכָּתוּב יְדַמֶּה רֵיחוֹ כְּאִלּוּ יָדָיו תִּטֹּפְנָה בָּרֵיחַ הַהוּא נְטָפֵי מַיִם:

וַאֲחֵרִים (הראב"ד בהל' כלי המקדש פ"א ה"ג) אָמְרוּ אֵיךְ יִכָּנֵס בַּקְּטֹרֶת וּבְשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ דַּם חַיָּה טְמֵאָה, גַּם זוֹ אֵינָהּ קֶשְׁיָא, כִּי הַלַּחוּת הַהוּא הַנֶּאֱסָף בָּהּ מֵרֹב הַדָּם וְיָזוּב מִמֶּנָּה בְּחַיֶּיהָ אֵין בּוֹ לֹא טֻמְאָה וְלֹא מֵאוּס: וּפֵרְשׁוּ (הראב"ע בפירוש הקצר והרד"ק בספר השרשים ש' דרר) דְּרוֹר מִלְּשׁוֹן "וּקְרָאתֶם דְּרוֹר" (ויקרא כה י), שֶׁיִּהְיֶה חָפְשִׁי מִן הַזִּיּוּף וְהַתַּעֲרֹבֶת. וְאוּלַי נֹאמַר שֶׁהַצְּרִיךְ הַכָּתוּב לְהָיוֹתוֹ חָפְשִׁי, לוֹמַר שֶׁיֵּקַח מִן הַצְּבִי הַהוּא בִּהְיוֹתוֹ חָפְשִׁי מִתְהַלֵּךְ בֵּין עֲרוּגוֹת הַבְּשָׂמִים וּמִתְעַנֵּג כִּרְצוֹנוֹ, כִּי כַּאֲשֶׁר יִלָּכֵד וְיֵעָמֵד בְּרִשׁוּת אָדָם לֹא יַעֲשֶׂה מוֹר כִּי אִם מְעַט וְאֵיְנֶנּוּ מְבֻשָּׂם. וְזֶה דָּבָר בָּרוּר: וְעִם כָּל זֶה הַנִּרְאֶה אֵלַי מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאֵין הַמּוֹר מוֹסְ"ק, שֶׁהֵם אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ חֲזִית (שה"ש רבה ד יד) מֹר, אינמר"נון, וְהַמּוֹסְק אַף בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים כָּךְ שְׁמוֹ מוֹסְק, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בִּבְרָכוֹת (מג) חוּץ מִמּוֹסְק מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִין חַיָּה, וְכֵן שָׁם בַּיְרוּשַׁלְמִי (פ"ו ה"ו) בַּר מִמּוֹסְקִים, וְכָתַב בַּעַל הֶעָרוּךְ (ערך מסק) כִּי גַּם כָּךְ שְׁמוֹ בִּלְשׁוֹן יָוָן. וְעוֹד אָמַר בְּמִדְרַשׁ חֲזִית (שה"ש רבה א נח) צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי

לִי, זֶה אַבְרָהָם, מָה הַמֹּר הַזֶּה רֹאשׁ לְכָל מִינֵי בְּשָׂמִים, כָּךְ אַבְרָהָם רֹאשׁ לְכָל הַצַּדִּיקִים, מָה הַמֹּר הַזֶּה אֵין מֵפִיחַ אֶלָּא בָּאוּר, כָּךְ אַבְרָהָם לֹא נוֹדְעוּ מַעֲשָׂיו עַד שֶׁהֻשְׁלַךְ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, וּמָה הַמֹּר הַזֶּה כָּל מִי שֶׁלּוֹקְטוֹ יָדָיו מִתְמַרְמְרוֹת, כָּךְ אַבְרָהָם מְמָרֵר עַצְמוֹ וּמְסַגֵּף עַצְמוֹ בְּיִסּוּרִין. וְהִנֵּה הַמּוֹסֵק רֵיחוֹ מֵפִיחַ בְּלֹא אוּר. וְעוֹד שָׁנִינוּ (מקואות פ"ט מ"ה) אֵלּוּ חוֹצְצִין בַּכֵּלִים הַזֶּפֶת וְהַמֹּר וְכוּ', עַל הַמַּרְדַּעַת, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר עַד כְּאִסָּר הָאִיטַלְקִי. וְקָתָנֵי (שם משנה ז) זֶה הַכְּלָל כָּל הַמַּקְפִּיד עָלָיו חוֹצֵץ וְכֹל שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד עָלָיו אֵינוֹ חוֹצֵץ. וְאֵין הַמּוֹסֵק דָּבָר נִדְבָּק כַּזֶּפֶת שֶׁיְּחוּץ, וְאִם שָׁמָּא מְתַקְּנִין אוֹתוֹ בְּעִנְיָן שֶׁיִּדְבַּק בַּכֵּלִים, אֵינוֹ מַקְפִּיד עָלָיו שֶׁיְּחוּץ אֶפִלּוּ עַל הַמַּרְדַּעַת. וְתַרְגּוּם "מֹר וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל בִּגְדֹתֶיךָ" (תהלים מה ט) "מוֹרָא וְאַקְסִילִיאָן וּקְצִיעָתָא":

וְהַקְּרוֹב שֶׁהוּא הַנִּקְרָא כֵּן בְּלָשׁוֹן עַרְבִי מוֹר שֶׁיֵּשׁ מִמֶּנּוּ מִינִין, מוֹר אַחְמַר וְאַבְיַץ', וּבוֹ מַקְטִירִין, וְרֵיחוֹ מֵפִיחַ בָּאוּר בְּיוֹתֵר. וְהִנֵּה כָּל הַלְּשׁוֹנוֹת עִבְרִית וַאֲרָמִית וְגַם הָעַרְבִיִּים שָׁוֹות בּוֹ. וּבִלְשׁוֹן אַגָּדָה פַּרְסִית אוֹ יְוָנִית נִקְרָא אַנְמַרְנוּן קָרוֹב לָזֶה, וְגַם בִּלְשׁוֹן רוֹמִיִּים נִקְרָא מִירָא. וּלְהַשְׁוָאַת הַלְּשׁוֹנוֹת בּוֹ נִרְאֶה שֶׁהוּא הַמִּין הַהוּא, וְהוּא יֵחָשֵׁב בְּסַמִּים. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ (שה"ש רבה שם) שֶׁהוּא רֹאשׁ לְכָל הַבְּשָׂמִים, שֶׁהַזְּכִירָתוּ תּוֹרָה בְּרֹאשָׁם, אוֹ שֶׁהוּא בַּהַקְטָרָה מְשֻׁבָּח מִכֻּלָּם. וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּמָּצֵא עוֹד בְּמִינָיו בַּעַל רֵיחַ מְבֻשָּׂם בְּיוֹתֵר וְהוּא הַנִּקְרָא דְּרוֹר, וְהַלּוֹקֵט לָזֶה יָדָיו מִתְמַרְמְרוֹת שֶׁהוּא מַר כַּלַּעֲנָה. וְשָׁנוּ בְּסִפְרָא (ויקרא חובה פ' יב) דְּבָרִים שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְדַעְתָּן, כְּגוֹן הַמְעָרֵב מַיִם בְּיַיִן, קוֹמוֹס בְּמוֹר, כִּי זֶה מְזִיפִין אוֹתוֹ בְּקוֹמוֹס הַנִּקְרָא צַמַּג אַל עַרְבִּי שֶׁהוּא נִדְמֶה לוֹ. וּלְכָךְ אָמַר "מָר דְּרוֹר", שֶׁיִּהְיֶה נָקִי מִן הַזִּיּוּף שֶׁמְּזִיפִין אוֹתוֹ תָּמִיד: וְיִתָּכֵן כִּי לְשׁוֹן "דְּרוֹר" בְּכָל מָקוֹם נְקִיּוּת, וְכֵן "וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל יֹשְׁבֶיהָ", שֶׁיִּהְיוּ כָּל בַּעֲלֵי הָאָרֶץ נְקִיִּים מֵעַבְדוּת וּמִכָּל שִׁעְבּוּד בְּגוּפָם וּבְאַרְצָתָם, כִּלְשׁוֹן "וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי" (שמות כ"א:כ"ח): וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וְיָדַי נָטְפוּ מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר" (שה"ש ה ה), יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שִׁעוּרוֹ וְיָדַי נָטְפוּ שֶׁמֶן מֹר, כִּי הַמִּנְהָג לָסוּךְ בּוֹ גַּם הַיָּדַיִם לְעַדֵּן וּלְרַכֵּךְ אוֹתָן, כְּדִכְתִיב (אסתר ב יב) "שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר", וּפֵרְשׁוּ בּוֹ (מגילה יג) שֶׁמֶן זֵית שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁלִישׁ, מִפְּנֵי שֶׁמַּשְׁיר אֶת הַשֵּׂעָר וּמְעַדֵּן אֶת הַבָּשָׂר. וְהָעִנְיָן, כִּי הַשֶּׁמֶן הַזֶּה מְתַקְּנִין אוֹתוֹ בְּמוֹר, וְנִקְרָא כֵּן, וְזֶה טַעַם "נָטְפוּ". וַאֲנִי סָבוּר שֶׁהוּא אִינְמַרְנוֹן הַמָּזְכָּר בַּמִּדְרָשׁ (שה"ש רבה ד יד), שֶׁכָּךְ קוֹרִין בַּיְרוּשַׁלְמִי (דמאי פ"א ה"ג) שֶׁמֶן וֶרֶד וְרִדִּינוֹן, וְכֵן דֶּרֶךְ הַשֵּׁמוֹת בַּשָּׂמָנִים בִּלְשׁוֹנוֹת הַגּוֹיִם. גַּם יִתָּכֵן שֶׁיּוֹצִיאוּ מִן הַמֹּר שֶׁמֶן כַּאֲשֶׁר נַעֲשָׂה בַּמַּצְטֶכִי וְזוּלָתוֹ מִן הַצְּמָגִים, וְהִנֵּה רָאוּי לְקָרוֹתוֹ מוֹר וְשֶׁמֶן הַמֹּר:

וְקִנְמָן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ לְפִי שֶׁהַקִּנָּמוֹן קְלִפַּת עֵץ הוּא, יֵשׁ שֶׁהוּא טוֹב וְיֵשׁ בּוֹ רֵיחַ וְטַעַם, וְיֵשׁ שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא כְּעֵץ, לְכָךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר קִנָּמוֹן מִן הַטּוֹב. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל':כ"ג).

וְהָרב רַבִּי מֹשֶׁה (בפירוש המשנה כריתות א א) אָמַר שֶׁהוּא "קִשְׁר סָלִיכָה", וַאֲחֵרִים אָמְרוּ (ראב"ע בפירוש הקצר) שֶׁהוּא הָעֵץ הַטּוֹב הַנִּקְרָא "עוּטַיְיב"". וְאֵינוֹ כְּדִבְרֵי כֻּלָּם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (ס"ה:י"ז) וּבְמִדְרָשׁ חָזִיתָ (שה"ש רבה שם) קִנָּמוֹן הָיָה גָּדֵל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ עִזִּים וּצְבָאִים אוֹכְלִים מִמֶּנּוּ, וְהִנֵּה הוּא כְּעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה יִרְעוּ אוֹתוֹ הַצֹּאן: וּלְפִי דַּעְתִּי הוּא הַתֶּבֶן הַמְבֻשָּׂם הַנִּקְרָא בְּעַרְבִי אַדְבַּר, וּבִלְשׁוֹן הָרוֹמִים אַשְׁקִינַנְט וְהוּא בֹּשֶׂם חָשׁוּב, וְהוּא בְּלַעַז "סַאייקָא דְּמִיקָא", וְהוּא מְרֻעָה לַגְּמַלִּים בְּמָקוֹמוֹ. וְרַבֵּינוּ בַּעַל הַהֲלָכוֹת כָּתַב בִּפְסָחִים (בדפי הרי"ף כה:) כְּגוֹן קִנָּמוֹן וְסַנְבַּל שֶׁדּוֹמִים לַתֶּבֶן. וְהַקִּדָּה יְדוּעָה מִלְּשׁוֹן הָאֲרָמִית שֶׁהִיא קְצִיעָה, וְכֵן בְּעַרְבִי:

פסוק כה

וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיָה מַעֲשֵׂה הַשֶּׁמֶן כִּדְבְרֵי ר' יְהוּדָה שֶׁאָמַר (בכריתות ה.) שְׁרָאוּם בַּמַּיִם שֶׁלֹּא יִבְלְעוּ אֶת הַשֶּׁמֶן, וְאֵין הַשְּׁרִיָּה שֶׁיִּהְיוּ בַּמַּיִם לְבַדָּן, אֶבָל נָתְנוּ הַבְּשָׂמִים כְּתוּשִׁים בִּכְלֵי מִלֹּא מַיִם, וְהֵצִיפוּ עֲלֵיהֶן שֶׁמֶן זַיִת הֵין, וְאח"כ נָתְנוּ הַכְּלִי עַל פִּי כְּלִי אַחֵר מָלֵא מַיִם, וְנָתְנוּ עַל אֵשׁ נָחָה גֶּחָלִים עוֹמְמוֹת, וִיבַשְּׁלוּ עַד יִבָּשֶׁת הַמַּיִם, וְקָלְטוּ הַשֶּׁמֶן מֵעֲלֵיהֶן, כִּי כֵן מַעֲשֵׂה הָרַקָּחִים בְּכָל שֶׁמֶן מְבֻשָּׂם, וּלְכָךְ קִצֵּר הַכָּתוּב וְצִוָּה שֶׁיֵּעָשׂוּ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה רֹקַח מִרְקַחַת כְּמַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ, וְלֹא פֵּרֵשׁ הַמַּעֲשֶׂה, כִּי דֶּרֶךְ הָרַקָּחִים יְדוּעָה בָּהֶם. וְכֵן מְצָאתִיהָ בִּשְׁקָלִים יְרוּשַׁלְמִי (פ"ו ה"א), ר' יְהוּדָה אוֹמֵר שׁוֹלְקָן הָיָה בְּמַיִם וְנוֹתֵן שֶׁמֶן מִלְמַעְלָה, מִשֶּׁהָיָה קוֹלֵט אֶת הָרֵיחַ הָיָה מַעֲבִירוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁהַפַּטָּמִים עוֹשִׂין, שֶׁנֶּאֱמַר "וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ":

פסוק לג

עַל זָר שֶׁאֵינוֹ צֶרֶךְ כְּהֻנָּה וּמַלְכוּת. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל:ל"ג). ור"א הֵשִׁיב כִּי זָר בַּמָּקוֹם הַזֶּה כָּל שֶׁאֵינֶנּוּ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וּבָנָיו הַנִּזְכָּרִים (שמות ל:ל'), כְּמוֹ "וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת" (במדבר א נא), כָּל אִישׁ זָר חוּץ מִן הַנִּזְכָּרִים, וְכֵן "וְכָל זָר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ" (ויקרא כב י), "לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא" (במדבר יז ה). וְלָכֵן יִסְבֹּר כִּי הַמִּשִׁיחָה בִּשְׁלֹמֹה (מלכים א א:ל"ט) שֶׁהוֹצִיא צָדוֹק קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן הָאֹהֶל, וְהוּא שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, הוֹרָאַת שָׁעָה ע"פ הַנְּבוּאָה. וְאֵין כֵּן דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (בכריתות ו.): וְאוֹמֵר אֲנִי, כִּי הַכָּתוּב אוֹמֵר (שמות ל:ל"א) **שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם**, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְדוֹרֹתָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּבְּגָדִים (שמות כ"ט:כ"ט) "וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו", אוֹ שֶׁיֹּאמַר וְאֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו תִּמְשַׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי וְהָיְתָה לָהֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדוֹרֹתָם, כִּי עַכְשָׁו שֶׁלֹּא הִזְכִּיר רַק

הֵם עַצְמָם, וְאָמַר שֶׁלֹּא יִנָּתֵן עַל זָר, יִהְיֶה בַּמַּשְׁמָע עַל כָּל אָדָם חוּץ מִן הַנִּזְכָּרִים עַצְמָם, וְכֵן אָמַר (שמות ל':ל"ב) "עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ", וְהִנֵּה הַכָּתוּב מְפָרֵשׁ (ויקרא ו טו) "הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו". אֲבָל כָּךְ הַדָּבָר, צִוָּה שֶׁיִּמְשַׁח בּוֹ עַתָּה אַהֲרֹן וּבָנָיו, וְאָמַר **שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶּה לִי**, לִמְשֹׁחַ בּוֹ מְשִׁיחַ קָדְשֵׁי אֲשֶׁר אֶבְחַר בּוֹ "לְדֹרֹתֵיכֶם", וְלֹא יִנָּתֵן עַל זָר שֶׁאֵינֶנּוּ לִי, וְלָכֵן יִמְשְׁחוּ בּוֹ הַמַּלְכִים וְהַכֹּהֲנִים הַגְּדוֹלִים, כִּי שְׁנֵיהֶם מְשִׁיחֵי ה', וְכָתוּב (תהלים פט כא) "מָצָאתִי דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו", בְּשֶׁמֶן שֶׁהוּא מִשְׁחַת קֹדֶשׁ לִי: וּפְרוּשׁ **עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ**, אַזְהָרָה בְּכָל אָדָם, כִּי לֹא אָמַר עַל בְּשַׂר זָר לֹא יִיסָךְ וְהַטַּעַם, שֶׁיִּצֹק מִן הַשֶּׁמֶן עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן לְמָשְׁחוֹ וְיִמְשַׁח גַּם בָּנָיו, אֲבָל לֹא יְסוּךְ בּוֹ בְּשַׂר שׁוּם אָדָם, אֲפִלּוּ הַכֹּהֲנִים הַמְּשׁוּחִים, כַּאֲשֶׁר סָכִין הַבָּשָׂר בַּשָּׂמָנִים הַטּוֹבִים, וּמוֹרְחִין בָּהֶן הַבָּשָׂר בְּיָדַיִם מְשׁוּחוֹת אַחֲרֵי הָרְחִיצָה, כְּעִנְיַן "וְרָחַצְתָּ וָסַכְתְּ" (רות ג ג), "וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאָסֵכָּךְ בַּשָּׁמֶן" (יחזקאל טז ט). וְזֶהוּ פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא וּמַשְׁמָעוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (כריתות ז.) מִנַּיִן לְכֹהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּסְּכוּ מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁעַל רֹאשׁוֹ וְנָתַן עַל בְּנֵי מֵעָיו שֶׁחַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר "עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ":

פסוק לד

קַח לְךָ סַמִּים אָמַר ר"א (אבן עזרא על שמות ל':ל"ד) בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי פֵּרוּשׁוֹ קַח לְךָ סַמִּים הֵם נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה, אֵלֶּה הַסַּמִּים, וּלְבוֹנָה זַכָּה עִמָּהֶם. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן לְהַחְזִיר פַּעַם אַחֶרֶת סַמִּים, כִּי אֵין דֶּרֶךְ הַכָּתוּב לִשְׁנוֹת מַה שֶּׁהִזְכִּיר רַק בְּהַפְסִיקוֹ הָעִנְיָן בַּאֲרִיכוּת, אוֹ בִּדְבָרִים שֶׁהֵן כֵּן תָּמִיד. וְהָאֱמֶת כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שם ו:) כִּי הֵם סַמִּים אֲחֵרִים. וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות ל':ל"ד) סַמִּים, שְׁנַיִם, נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה הֲרֵי חֲמִשָּׁה, סַמִּים לְרַבּוֹת עוֹד כְּמוֹ אֵלּוּ, הֲרֵי עֲשָׂרָה, וּלְבוֹנָה הֲרֵי אַחַת עֶשְׂרֵה: וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ וְלָמָּה לֹא יַזְכִּירֵם הַכָּתוּב. וְאוּלַי יֹאמַר הַכָּתוּב קַח לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה, סַמִּים רַבִּים, וּלְבוֹנָה זַכָּה, וְלֹא יַקְפִּיד רַק בְּאֵלֶּה הָאַרְבַּע, כִּי בָּהֶם עָנָן עָשָׁן הַקְּטֹרֶת עוֹלֶה, רַק צִוָּה שֶׁיִּתֵּן עִמָּהֶם סַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר לָהֶן רֵיחַ טוֹב, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בְּתִמְרוֹת עֲשָׁנוֹ מְבֻשָּׂם. וְלָכֵן לֹא פֵּרֵשׁ הַמִּשְׁקָל וְכַמָּה יַקְטִיר מִמֶּנָּה, כִּי לֹא הִקְפִּיד רַק שֶׁיִּהְיוּ אֵלֶּה הָאַרְבָּעָה בְּשָׁוֶה, וְשֶׁיּוֹסִיף עִמָּהֶם עוֹד סַמִּים טוֹבִים לְהַקְטִיר (שה"ש רבה ג ז):

וְהַטַּעַם, כִּי כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּשֶּׁמֶן שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹתוֹ כְּמִשְׁפַּט מַעֲשֵׂה הָרַקָּחִים, וְלֹא לִמֵּד עַל מַעֲשֵׂהוּ, רַק סָמַךְ עֲלֵיהֶם, כֵּן אָמַר בָּזֶה, שֶׁיִּקַּח מֵאֵלֶּה אַרְבָּעָה הַסַּמִּים בְּמִשְׁקָל שָׁוֶה וְיוֹסִיף עִמָּהֶם סַמִּים וַיַּעֲשֶׂה מִכֻּלָּם קְטֹרֶת מְרֻקַּח כְּמַעֲשֵׂה הָרוֹקְחִים בַּסַּמִּים הַיְדוּעִים לָהֶם שֶׁהֵם טוֹבִים עִם אֵלֶּה, וּבָעֲשִׂיָּה אֲשֶׁר הֵם עוֹשִׂין, וְיִתֵּן מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדוּת כְּדֵי שֶׁתַּעֲלֶה תִּמְרָתוֹ כְּמִנְהַג הַמְּגֻמָּרוֹת לִפְנֵי הַמְּלָכִים. וְכֵן קְצַר בָּעֲשִׂיָּה (שמות ל"ח:כ"ט), וְלֹא הִזְכִּיר אוֹתָהּ

כְּהַזְכִּירוֹ הָאֲחֵרִים כֻּלָּם: וְכָזֶה אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (כריתות ו:), אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מַה לְּשׁוֹן קְטֹרֶת, דָּבָר שֶׁקּוֹטֵר וְעוֹלֶה, כִּי לֹא צִוָּה בָּהּ הַתּוֹרָה רַק בִּדְבָרִים שֶׁקּוֹטְרִין וְעוֹלִין עַל דֶּרֶךְ מַעֲשֵׂה הָרוֹקְחִים. וְאוּלַי עַל פֶּה נִתְפָּרֵשׁ לְמשֶׁה בְּסִינַי הַסַּמִּים הַנִּבְחָרִים לָזֶה, וְכָל מַעֲשֵׂה הַקְּטֹרֶת, כִּי כֵן נִתְפָּרֵשׁ לוֹ גַּם מַעֲשֵׂה הַשֶּׁמֶן אֵיךְ יֵעָשֶׂה אוֹתוֹ, אע"פ שֶׁתְּלָאוֹ בְּמִנְהַג הָרוֹקְחִים. אוֹ שֶׁלֹּא הִקְפִּיד כְּלָל רַק עַל אֵלֶּה הַמְפֹרָשִׁים בַּכָּתוּב, יְצַוֶּה שֶׁיְּבַשֵּׂם אוֹתָם בְּסַמִּים אֲחֵרִים עַל דֶּרֶךְ הָרוֹקְחִים. וְכָךְ אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ חָזִית (שה"ש רבה ג ה), בָּדְקוּ חֲכָמִים וְלֹא מָצְאוּ יָפִים לַקְּטֹרֶת אֶלָּא י"א סַמָּנִים אֵלּוּ לְבַד:

וְיִתָּכֵן עוֹד כִּי לְשׁוֹן סַמִּים וּבְשָׂמִים לְשׁוֹן אֶחָד הוּא, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי (רמב"ן על שמות כ"ה:ו'), וְאֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה אֲשֶׁר הִזְכִּיר אֵינָם סַמִּים, כִּי הַנָּטָף וְהַחֶלְבְּנָה שְׂרָפִים, וְהַשְּׁחֵלֶת צְפֹרֶן יוֹצֵא מִן הַיָּם, וְאָמַר הַכָּתוּב קַח לְךָ סַמִּים הַנִּזְכָּרִים, וְנָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה, וְסַמִּים עוֹד, וּלְבוֹנָה זַכָּה, וְתַעֲשֶׂה קְטֹרֶת מְרֻקָּח כְּמַעֲשֵׂה הָרוֹקְחִים. כִּי הַסַּמִּים הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה (שמות ל':כ"ג) בַּשָּׂמֶן, מָר דְּרוֹר וְקִנָּמוֹן וְקִדָּה נִכְנָסִין בַּקְּטֹרֶת, וּקְנֵה בֹּשֶׂם עַל דַּעְתִּי הוּא הַקִּלְפָּה שֶׁהִזְכִּירוּ בָּהּ חֲכָמִים, וְהוּא דְּרַאצִינִי בִּלְשׁוֹן עַרְבִי, וְכֵן בִּלְשׁוֹן הַגְּמָרָא (שבת סה:), וְהוּא קָנֶה כִּדְמוּת הַקָּנִים. וְהַסַּמִּים שֶׁצִּוָּה לְהוֹסִיף הֵן שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם וְהַקֹּשְׁטְ לְפִי מַה שֶּׁשָּׁנוּ חֲכָמִים, וְאוּלַי אֵין קְפִידָא בַּכָּתוּב אֶלָּא בְּאֵלֶּה הַתִּשְׁעָה שֶׁהִזְכִּיר, אֲבָל בְּמָה שֶּׁכָּפַל לְהוֹסִיף בּוֹ עוֹד סַמִּים לֹא יַקְפִּיד רַק בַּבְּשׂוּם שֶׁיַּעֲשֶׂה קְטֹרֶת מְרֻקָּח. וְקִצֵּר בְּמַעֲשֵׂהוּ וּבְמִשְׁקְלֵי הָאֲחֵרִים מִפְּנֵי שֶׁצִּוָּה שֶׁיַּעֲשֶׂנּוּ כְּמַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ: וְנִרְאֶה לִי שֶׁבָּחֲרוּ חֲכָמִים בְּאֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה, מִפְּנֵי שֶׁהֻזְכְּרוּ בְּשִׁיר הַשִּׁירִים (ד יד) נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם וַאֲהָלוֹת, וְהוּא הַקֹּשְׁטְ יִקָּרֵאנּוּ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שְׁנֵי מִינִין, הַמָּתוֹק וְהַמַּר. וְהִנֵּה הִזְכִּיר שָׁם קָנֶה וְקִנָּמוֹן וּלְבוֹנָה וּמוֹר עִם אֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה, וְאָמַר (שם) "עִם כָּל רָאשֵׁי בְשָׂמִים" לְהָבִיא הַקִּדָּה, וְהִנֵּה הֵם כָּל סַמֵּי הַקְּטֹרֶת. וְהִזְכִּיר תְּחִלָּה (שם בפסוק יג) "כְּפָרִים עִם נְרָדִים", לְהָבִיא נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה שֶׁהֵם שְׂרָפִים, כִּי כְּפָרִים מִן "וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ" (בראשית ו יד), שֹׂרֶף נִדְבָּק. וְהַמִּתְרֻגָּם הַיְרוּשַׁלְמִי אָמַר "וַאֲהָלוֹת" (שה"ש שם) - "אַקְסֵי לַאלוֹאָוון", וְהוּא הָעֵץ הַטּוֹב הַנִּקְרָא בִּלְשׁוֹן רוֹמִי לִינְגָא לוֹבַן, כִּי אַקְסֵי עֵץ בַּאֲרָמִית, לְאלוֹאָן כְּשְׁמוֹ, וּבִלְשׁוֹן יָוָן נִקְרָא כֵּן מַמָּשׁ אַקְסֵי לוֹאִין, וְכֵן שְׁמוֹ בְּעַרְבִי אַל עוּרְטִיב. אֲבָל אֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם "כַּאֲהָלִים נָטַע ה'" (במדבר כד ו) - "כְּבוּשְׁמַיָּא", לֹא יֵחֵד לוֹ שֵׁם:

נָטָף הוּא צֳרִי. וְכָתוּב בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י וְהַצֳּרִי קוֹרִין לוֹ טִרְיָנָה, וְעַל שֵׁם שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא שֹׂרֶף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף קְרוּי נָטָף. וְלֹא יָדַעְתִּי אִם הוּא טָעוּת סוֹפְרִים, אוֹ הַמַּגִּיד כִּחֵשׁ לוֹ, כִּי הַתִּרְיַאקָה אֵיננָּה סַם אֶחָד, אֲבָל הִיא מִרְקַחַת רַבַּת הַהַרְכָּבָה, יִכָּנֵס בָּהּ שְׁאוֹר וּדְבַשׁ וּבְשַׂר שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים, כִּי יִכָּנְסוּ בָּהּ אֲבַק הָעַקְרַבִּים וּבְשַׂר הָאֶפְעֶה, כִּי לְכָךְ נִקְרֵאת כֵּן, כִּי

הָאֶרֶס בִּלְשׁוֹן יָוָן תְּרִיאַק. וְכֵן בִּלְשׁוֹן תַּלְמוּד טַרְקֵהּ חִוְיָא (שבת קט:), וְכֵן הַזְּכָרָה הַמִּרְקַחַת בִּלְשׁוֹנָם כִּי תְּרִיאַקָה לְכוּלֵּיהּ גּוּפָא (נדרים מא:), וְחָלִילָה שֶׁיִּכָּנֵס בַּקְּטֹרֶת בְּשַׂר שְׂקָצִים וּרְמָשִׂים וּשְׁאוֹר וּדְבַשׁ, וּכְתִיב (ויקרא ב יא) "כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ": אֲבָל הַצָּרִי הוּא הַשָּׁרָף כְּעֵין שֶׁמֶן הַנּוֹטֵף מֵעֵץ הַבַּלְסָמוֹן הַנִּקְרָא בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים קְטָף, וְהוּא מַה שֶּׁשָּׁנִינוּ (כריתות ו) רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרַף הַבָּא מֵעֲצֵי הַקְּטָף, וְשֶׁמָּא יִקְרָאוּהוּ קְטָף בַּעֲבוּר שֶׁשּׁוֹבְרִים עֲנָפָיו בִּימֵי הַחֹם וְהַצָּרִי זָב מֵהַקְּטִיפָה הַהִיא. וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק בַּמֶּה מַדְלִיקִין (שבת כה:) רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר אֵין מַדְלִיקִין בַּצָּרִי, וְכֵן הָיָה ר' שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרַף הַבָּא מֵעֲצֵי הַקְּטָף, וּפֵרְשׁוּ בּוֹ מַאי טַעְמָא מִפְּנֵי שֶׁרֵיחוֹ נוֹדֵף גְּזֵרָה שֶׁמָּא יִסְתַּפֵּק מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה הוּא הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב הֶחָשׁוּב הַנִּזְכָּר:

וַאֲנִי תָּמֵהַּ, כִּי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל׳:ל"ד) תִּרְגֵּם "נְכֹאת וּצְרִי וְלֹט" (בראשית לז כה) - "שְׁעַף וּקְטַף", וְכֵן "מְעַט צֳרִי" (שם מג יא) - "קְטַף", וְתִרְגֵּם "נָטָף" - "נָטוֹפָא", וְלֹא תִּרְגֵּם נָטָף כַּצָּרִי. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "צֳרִי" בְּכָל מָקוֹם "שְׁעַף", (כך בירמיה ח כב, מו יא, נא ח. וביחזקאל כז יז. אבל לפנינו בבראשית שרף קטף), וְהוּא לְשׁוֹן שֶׁמֶן מַשְׁחָה מִלְּשׁוֹן תַּלְמוּד, עִבְדֵי לֵיהּ שִׁיפָּא בְּצָעָא (חולין קיא:), וְהוּא מְבֻלָּע הָעַי"ן, שִׁעִיפָא, דְּשָׁיֵף לֵיהּ מֵהַהוּא מִינָא בְּפֻמֵּהּ (ביצה טז.), דְּשָׁעַף. וְהַנִּרְאֶה מִדַּעְתָּם כִּי אִילַן הַצָּרִי וּפִרְיוֹ שְׁנֵיהֶם יִקָּרְאוּ צָרִי בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּשֵׁם תְּאֵנָה וְרִמּוֹן וְאֶתְרוֹג וְזוּלָתָם רַבִּים: וְהַנְּכֹאת אֲצָלָם הוּא שֵׁם לְכָל שֶׁמֶן חָשׁוּב וּמְבֻשָּׂם, וּלְכָךְ אָמַר "וַיַּרְאֵם אֶת כָּל בֵּית נְכֹאתֹה" (מלכים ב כ׳:י"ג), שֶׁהָאוֹצָר אֲשֶׁר בּוֹ הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב יִקָּרֵא עַל שְׁמוֹ שֶׁהוּא מִבְחַר הַסְּגֻלָּה, וְשָׁם כָּתוּב "וְאֵת שֶׁמֶן הַטּוֹב", וּלְכָךְ אָמַר אוּנְקְלוֹס בְּמִנְחַת יוֹסֵף (בראשית מג יא) שֶׁהֵבִיאוּ לוֹ שְׁעַף, שֶׁהוּא שֵׁם מְשִׁיחַת הַשֶּׁמֶן הֶחָשׁוּב הַזֶּה, וְהֵבִיאוּ מֵעַנְפֵי הָעֵץ שֶׁהוּא הַצָּרִי הַנִּקְרָא קְטָף, וּבִשְׁאָר מְקוֹמוֹת כְּשֶׁיְּכִיר הַכָּתוּב צָרִי לְבַדּוֹ וְיַזְכִּירֵנוּ לִתְרוּפָה וּלְשֶׁבַח, כְּגוֹן "הַצָּרִי אֵין בְּגִלְעָד" (ירמיה ח כב), יְתַרְגֵּם אוֹתוֹ יוֹנָתָן עַל הַשֶּׁמֶן שֶׁהוּא שְׁעַף. וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "נָטָף" - "נָטוֹפָא", וְהוּא הַשֶּׁמֶן הַזֶּה שְׁנִקְרָא כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁהוּא נוֹטֵף מִשִּׁבְרֵי הָעֲנָפִים. וְאֵין כָּאן מָקוֹם לְתַרְגְּמוֹ שְׁעַף, כִּי אֵינֶנּוּ בַּקְּטֹרֶת לִמְשִׁיחָה: וְרָאִיתִי לָרַב רַבִּי מֹשֶׁה (הרמב"ם כלי המקדש פ"ב ה"ד) שֶׁמַּכְנִיס בַּקְּטֹרֶת עֵץ הָאַיִלָּן הַנִּזְכָּר הַנִּקְרָא בְּעַרְבִי "עוּד בַּלְסָאן", נִרְאֶה שֶׁסָּבוּר כִּי רשב"ג שֶׁאָמַר הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרַף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בָּא לַחְלֹק וְלוֹמַר שֶׁאֵין הַצָּרִי מִסַּמְנֵי הַקְּטֹרֶת, כִּי הוּא אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרַף, וּבַקְּטֹרֶת אֵין הַשְּׂרַף נִכְנָס בּוֹ אֶלָּא הַקְּטָף עַצְמוֹ:

פסוק לה

מָמְלַח טָהוֹר קֹדֶשׁ שֶׁיִּהֵא מָלוּחַ בְּמֶלַח סְדוֹמִית, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (כריתות ו.) מֶלַח סְדוֹמִית רַבַּע. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל׳:ל״ה) תִּרְגֵּם "מְעָרַב", יִרְצֶה לַעֲשׂוֹת מְמָלָח נִמּוֹחַ, שֶׁיַּעֲשֶׂה הַסַּמִּים כֻּלָּם שְׁחוּקִים מְאֹד וּמְעֹרָבִים יָפֶה יָפֶה עַד שֶׁיִּהְיוּ נִמְחִים וְלֹא יֵכָּר סַם מֵהֶם, מִלְּשׁוֹן "כִּי שָׁמַיִם כָּעָשָׁן נִמְלָחוּ" (ישעיה נא ו), וְכֵן "וּבְלוֹי מְלָחִים" (ירמיה לח יא), "אֶרֶץ פְּרִי לְמְלֵחָה" (תהלים קז לד), כֻּלָּם עִנְיַן הַשְׁחָתָה וּכְלָיָה. וְרַשׁ"י פֵּרֵשׁ (רש"י על שמות ל׳:ל״ה) כִּי לְשׁוֹן מָמְלָח שֶׁיִּהֵא מְעֹרָב יָפֶה בִּשְׁחִיקָתָן וְזֶה עִם זֶה, וְהֵבִיא דּוֹמֶה לוֹ "מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלַיִךְ" (יחזקאל כז כז), עַל שֵׁם שֶׁהֵם מְהַפְּכִין הַמַּיִם בְּמִשּׁוֹטוֹת כְּשֶׁמַּנְהִיגִין אֶת הַסְּפִינָה, כְּאָדָם שֶׁמְּהַפֵּךְ בְּכַף בֵּיצִים טְרוּפִים לְעָרְבָן יָפֶה: וְעַל דַּעְתִּי נִקְרְאוּ חַכְמֵי הַסַּפָּנִים מַלָּחִים בַּעֲבוּר שֶׁהֵם יוֹדְעִים טַעַם הַיָּם כְּאִלּוּ הֵם הַמַּרְגִּישִׁים בְּמָלִיחוּתוֹ וּבְמָתִיקוּתוֹ, כְּלוֹמַר הַיּוֹדְעִים מָתַי יִהְיֶה מָתוֹק וְנָאוֹת לְהוֹלְכֵי הַיָּם, אוֹ מָתַי הוּא רַע וָמָר לָהֶם וְאֵין תּוֹפְשֵׁי הַמְּשׁוֹטוֹת נִקְרָאִים מַלָּחִים, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב בְּצוֹר (יחזקאל כז ח ט) "יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הָיוּ שָׁטִים לָךְ, זְקֵנֶיךָ גְּבַל וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ", כִּי הַסַּפָּנִים הַזְּקֵנִים יוֹדְעֵי הַיָּם הֵם מַלָּחִים, וּכְתִיב (שם כט) "וְיָרְדוּ מֵאֳנִיּוֹתֵיהֶם כֹּל תֹּפְשֵׂי מָשׁוֹט מַלָּחִים כֹּל חֹבְלֵי הַיָּם אֶל הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ", הִנֵּה הֵם שְׁלֹשָׁה, תּוֹפְשֵׂי מָשׁוֹט, וְהַמַּלָּחִים, וְהַחוֹבְלִים. וְכֵן "אֶרֶץ פְּרִי לְמְלֵחָה", לְאֶרֶץ מְלוּחָה, שֶׁמְּקוֹם הַמֶּלַח לֹא יַצְמִיחַ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בְּסְדוֹם (דברים כט כב) "גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמַח", וּכְתִיב (שופטים ט מה) "וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח". וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הַלָּמֶ"ד נוֹסָף בְּ"כִי שָׁמַיִם כָּעָשָׁן נִמְלָחוּ", וְיִרְצֶה לוֹמַר נִמְחוּ, כְּמוֹ "בַּלְאַמִּים" (תהלים מד טו), "כָּלוּ שְׂלַאֲנַן וְשָׁלְיו" (איוב כא כג):

פסוק לו

וְנָתַתָּ מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יִתָּכֵן שֶׁנִּפְרַשׁ שֶׁהַזְכִּיר הַכָּתוּב בְּכָאן כָּל מַעֲשֵׂה הַקְּטֹרֶת, אָמַר שֶׁיַּקְטִיר מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדוּת בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְהוּא קְטֹרֶת שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים, וַיַּקְטִיר מִמֶּנָּה בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּכָל יוֹם, וַ"אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה" יַחְזֹר עַל הָעֵדוּת. וְיִתָּכֵן שֶׁיַּזְכִּיר כִּי יִתֵּן מִמֶּנָּה בַּמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי שֶׁהוּא מֻנָּח לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדוּת, כִּי כֵן יֹאמַר בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל (ראה להלן מ ה):

פרק לא

פסוק ב

רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר אָמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה "רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם", וּמֹשֶׁה אָמַר לְיִשְׂרָאֵל "רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם" (שמות ל"ה:ל'). וְהַטַּעַם, כִּי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם פְּרוּכִים בַּעֲבוֹדַת חֹמֶר וּלְבֵנִים, לֹא לָמְדוּ מְלָאכֶת כֶּסֶף וְזָהָב וַחֲרֹשֶׁת אֲבָנִים טוֹבוֹת וְלֹא רָאוּ אוֹתָם כְּלָל. וְהִנֵּה הוּא פֶּלֶא שֶׁיִּמְצֵא בָּהֶם חָכָם אָדָם חָכָם גָּדוֹל בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן וְעֵץ וְחוֹשֵׁב וְרוֹקֵם וְאוֹרֵג, כִּי אַף בַּלּוֹמְדִים לִפְנֵי חֲכָמִים לֹא יִמְצֵא בָּקִי בְּכָל הָאֻמָּנִיּוֹת כֻּלָּם, וְהַיּוֹדְעִים וּרְגִילִים בָּהֶם בְּבֹא יְדֵיהֶם תָּמִיד בְּטִיט וְרֶפֶשׁ לֹא יוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶן אֻמָּנוּת דַּקָּה וְיָפָה. וְעוֹד, שֶׁהוּא חָכָם גָּדוֹל בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת לְהָבִין סוֹד הַמִּשְׁכָּן וְכָל כֵּלָיו לָמָּה צֻוּוּ וְאֶל מָה יִרְמוֹזוּ:

וְלָכֵן אָמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה שֶׁיִּרְאֶה הַפֶּלֶא הַזֶּה, וְיֵדַע כִּי הוּא מִלֵּא אוֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים לְדַעַת כָּל אֵלֶּה בַּעֲבוּר שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן, כִּי הָיָה רָצוֹן מִלְּפָנָיו לַעֲשׂוֹת הַמִּשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר, וְלִכְבוֹדוֹ בְּרָאוֹ, כִּי הוּא קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ (ישעיה מא ד), כְּדָרְךְ "בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַּבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ" (ירמיה א ה) וּבַלָּשׁוֹן הַזֶּה (שמות ט"ז:כ"ט) "רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם": וּלְרַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה מִדְרָשׁ (שמו"ר מ ב), הֶרְאָה אוֹתוֹ סִפְרוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן וְאָמַר לוֹ כָּל אֶחָד הִתְקַנְתִּיו מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאַף בְּצַלְאֵל מֵאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְקַנְתִּי אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל", וְהוּא כְּעִנְיָן שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְעוֹד אָמְרוּ (ברכות נה.) יוֹדֵעַ הָיָה בְּצַלְאֵל לְצָרֵף אוֹתִיּוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ בָּהֶן שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וְהָעִנְיָן, כִּי הַמִּשְׁכָּן יִרְמֹז בְּאֵלּוּ, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ וּמֵבִין סוֹדוֹ:

פסוק י

וְאֵת בִּגְדֵי הַשָּׂרָד לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה לֹא צִוָּה תְּחִלָּה לַעֲשׂוֹת הַבְּגָדִים הָאֵלֶּה, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וּבִבְגְדֵי אַהֲרֹן וּבָנָיו, כִּי הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר לוֹ וְעָשִׂיתָ בֶּגֶד כְּלִיל תְּכֵלֶת לְכַסּוֹת בּוֹ הָאָרוֹן וּבֶגֶד אַרְגָּמָן לְכַסּוֹת בּוֹ הַמִּזְבֵּחַ וּבֶגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי לְכַסּוֹת בּוֹ הַשֻּׁלְחָן, וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת הָעוֹשִׂים יִכְלֹל אוֹתָם עִם שְׁאָר הַמְּלָאכָה. וְאוּלַי לֹא הָיְתָה בָּהֶם קְפֵידָא וְיַעֲשׂוּ אוֹתָם כִּרְצוֹנָם בִּגְדֵי שָׂרָד מִמִּין אֶחָד לְבַדּוֹ, וְהֵם עָשׂוּ מִן הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי. וְלֹא רָצוּ בַּשֵּׁשׁ כִּי אֵינֶנּוּ נִכְבָּד כְּמוֹתָם. וְאַחֲרֵי שֶׁנַּעֲשׂוּ כֵּן רָצָה הַשֵּׁם שֶׁיִּהְיֶה הַתְּכֵלֶת לְאָרוֹן, וְהָאַרְגָּמָן לַמִּזְבֵּחַ, וְהַשָּׁנִי לַשֻּׁלְחָן (במדבר ד, ו-יג), וְלָכֵן הִסְפִּיק לָהֶם הַצָּוָאָה בְּקִצָּרָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה עַל הָעוֹשִׂים, כִּי לְדַעְתָּם יַעֲשׂוּ בִּגְדֵי הַשָּׂרָד: וְאֵינֶנּוּ הָגוּן שֶׁיִּהְיֶה בֶּגֶד הַמְּכֻסֶּה עָשׂוּי נְקָבִים נְקָבִים כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"א:י'), אֲבָל הוּא מִלְשׁוֹן

שָׁרִיד, בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם מִין אֶחָד, כְּדִבְרֵי ר"א: וְכָתַבְתִּי זֶה הָעִנְיָן לְפִי שִׁיטַת רַשִׁ"י וְכָל זֶה אֵינֶנּוּ שָׁוֶה לִי, כִּי מָה טַעַם שֶׁיֹּאמַר הקב"ה לְמֹשֶׁה וְיַעֲשׂוּ בִּגְדֵי הַקְלָעִים אוֹ בִּגְדֵי הַשְׁרֵידָה בְּלִי שֶׁיְּבָאֵר לוֹ כַּמָּה יִהְיוּ, שְׁנַיִם אוֹ מֵאָה, וְכַמָּה אָרְכָּם וְכַמָּה רָחְבָּם, וְלָמָּה יַעֲשׂוּ, וְאֵין הָעִנְיָן מוּבָן כְּלָל בַּדִּבּוּר הַזֶּה. וְעוֹד, שֶׁמַּזְכִּיר אוֹתָם לְעוֹלָם קֹדֶם בִּגְדֵי אַהֲרֹן. וְעוֹד, מָה טַעַם "לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ" (שמות ל"ט:א'), כִּי זֶה יִרְמֹז עַל עֲבוֹדַת הַקְּרְבָּנוֹת בַּקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר "אוֹ בְנִשְׁתָּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ" (שמות כ"ח:מ"ג), וְכֵן "אֲשֶׁר יָבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ" (שמות כ"ט:ל'), לֹא עַל עֲבוֹדַת חוּץ וּמַשְׂא. וְעוֹד, כִּי כָּתוּב "וְעָשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ (שמות ל"א:ו') אֵת אֹהֶל מוֹעֵד וְגוֹ' וְאֵת בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד" (שמות ל"א:ז'-י') עַד "כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ יַעֲשׂוּ" (שמות ל"א:י"א), וְלֹא צִוָּה אוֹתוֹ תְּחִלָּה עַל בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד כְּלָל:

וְהָעוֹלֶה מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, כִּי בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד הֵם בִּגְדֵי כְּהֻנָּה עַצְמָם, וְהֶזְכֵּר זֶה בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (יומא ע"ב). וְאִם כֵּן הַנָּכוֹן שֶׁנִּפְרֵשׁ בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד, בִּגְדֵי הַיִּחוּד, כְּלוֹמַר בְּגָדִים שֶׁיִּתְיַחֵד בִּלְבִישָׁתָם אַחַד הָעָם הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו. וְכֵן "וּבַשִּׁרְיָדִים אֲשֶׁר ה' קֹרֵא" (יואל ג ה), "הַשִּׁרְיָדִים שָׁרְדוּ מֵהֶם" (יהושע י כ), מִן "פָּלִיט וְשָׂרִיד" (ירמיה מד יד). וְיִרְמֹז לְבִגְדֵי אַהֲרֹן, וְיִקָּרֵאם כֵּן, שֶׁלֹּא יִלְבָּשֵׁם רַק יָחִיד בְּדוֹרוֹ, אַהֲרֹן בְּחַיָּיו, וְאַחֲרָיו הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יוּצַק עַל רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת הַבְּגָדִים (ויקרא כא י). וְהַכָּתוּב יַזְכִּיר בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְעוֹלָם דֶּרֶךְ כָּבוֹד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת" (שמות כ"ח:ב'), "בִּגְדֵי קֹדֶשׁ" (שמות כ"ח:ד'), "צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ" (ויקרא ח ט), וְעַל כֵּן קְרָאָם בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד, בִּגְדֵי מַלְכוּת. וְזֶה טַעַם "אֶת בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן" (שמות ל"ה:י"ט), כִּי שָׁב לְבָאֵר. וְכֵן יֹאמַר בְּפָרָשַׁת וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן (שמות ל"ט:מ"א): וּמַה שֶּׁאָמַר בְּכָאן בְּפָרָשַׁת רְאֵה קָרָאתִי **וְאֵת בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד וְאֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן**, טַעְמוֹ שֶׁהֵם בִּגְדֵי שְׁתֵּי מַעֲלוֹת, בִּגְדֵי הַשָּׁרֵד וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ, לְהַגִּיד שֶׁלֹּא יִלְבָּשֵׁם רַק אֶחָד הָעָם בְּבֹאוֹ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר כָּאן לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ, הוֹסִיף לְבָאֵר שֶׁהֵם בִּגְדֵי שָׁרֵד וּבִגְדֵי קוֹדֶשׁ. וְעוֹד בָּאוּ כַּמָּה וּוי"ן יְתֵרוֹת בַּכָּתוּב. וּפֵרוּשׁ "וּמִן הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִּגְדֵי שָׁרֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ" (שמות ל"ט:א'), שֶׁהוּא מְבָאֵר אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן, וְנָתַן חֶשְׁבּוֹן בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת כַּמָּה הֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל, וּמַה עָשׂוּ בָּהֶן, בַּעֲבוּר חֲשִׁיבוּתָם, וְאח"כ אָמַר כִּי מִן הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי אֲשֶׁר הוּבָא לָהֶם עָשׂוּ בִּגְדֵי שָׁרֵד, לֹא הוֹסִיף וְלֹא גָרַע. וְלֹא הִזְכִּיר הַשֵּׁשׁ, כִּי אֵינֶנּוּ חָשׁוּב. וְאוּלַי הֵבִיאוּ מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה וְהוֹתִיר. וְשָׁב לְבָאֵר וַיַּעֲשׂוּ אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה, וַיַּעַשׂ אֶת הָאֵפֹד זָהָב וְגוֹ' (שמות ל"ט:א'):

פסוק יג

אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אַף עַל פִּי שֶׁתִּהְיוּ רְדוּפִין בְּזֵרִיזוּת הַמְּלָאכָה אַל תִּדְחֶה שַׁבָּת מִפָּנֶיהָ. כָּל אַכִין וְרַקִּין מְעוּטִין, לְמַעֵט שַׁבָּת מִמְּלָאכֶת הַמִּשְׁכָּן. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"א:י"ג). וְלֹא נִתְכַּוֵּן אֶצְלִי, כִּי לְפִי מִדְרָשׁ רַבּוֹתֵינוּ בְּאַכִין וְרַקִּין יְמַעֵט בִּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּת, כִּי הַמְּעוּטִים אֶצְלָם בְּכָל מָקוֹם יְמַעֲטוּ בַּדָּבָר הַמְּצֻוֶּה בּוֹ, וְאִם תִּדְרֹשׁ הַמְּעוּט בְּעִנְיַן מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן יִהְיֶה מֻתָּר לְעָשׂוֹתָהּ בְּשַׁבָּת. אֲבָל הַמְּעוּט הַזֶּה לְמִילָה אוֹ לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן שֶׁהֵן דּוֹחִין אֶת הַשַּׁבָּת. וְכָךְ אָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (ירושלמי פ"ח ה"ה) וּמִנַּיִן שֶׁסְּפֵק נְפָשׁוֹת דּוֹחֶה שַׁבָּת, רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אַף אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, מְעוּט. וּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן שֶׁאֵינָהּ דּוֹחָה שַׁבָּת, מִפְּנֵי שֶׁהַזְּהִיר בָּהּ בְּכָאן: וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הוּא כֵּן, יֹאמַר תַּעֲשׂוּ מְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד אֲבָל שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ לְעוֹלָם. וּבְתוֹרַת כֹּהֲנִים (ויקרא יא ל), יָכוֹל יְהֵא בִּנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ דּוֹחֶה שַׁבָּת, תַּלְמוּד לוֹמַר "אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי ה'". וְטַעַם "שַׁבְּתוֹתַי", בַּעֲבוּר כִּי שַׁבָּתוֹת הַשָּׁנָה רַבִּים:

וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, צִוָּה בְּכָאן בְּזָכוֹר וְשָׁמוֹר כֻּלָּם רַמָּזְתִּי בְּסוֹדָם (רמב"ן על שמות כ':ח'), וְזֶה טַעַם "שַׁבְּתֹתַי" וְאָמַר בִּשְׁנֵיהֶם "כִּי אוֹת הִיא", שֶׁהִיא "בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם" לָדַעַת. וְאָמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת", וְחִיֵּב בְּמַחֲלֶלֶיהָ כָּרֵת (שמות ל"א:י"ד), כִּי הָרוֹחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ (קהלת יב ז), וְזוֹ תִּכָּרֵת מִשָּׁם. וְאָמַר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁהוּא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַה' (שמות ל"א:ט"ו), בַּעֲבוּר שֶׁהוּא יְסוֹד עוֹלָם. וְהִזְכִּיר בַּשַּׁבָּת שֶׁהִיא בְּרִית עוֹלָם (שמות ל"א:ט"ז), וְחָזַר וְאָמַר כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ל"א:י"ז), אוֹת הִיא הַשַּׁבָּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְהַטַּעַם, שֶׁהַיּוֹם אוֹת וְהַשַּׁבָּת הִיא אוֹת לְעוֹלָם. וְזֶה טַעַם "שָׁבַת וַיִּנָּפֵשׁ", וְהִיא נִשְׁמָה יְתֵרָה (ביצה טז) הַבָּאָה מִיְּסוֹד עוֹלָם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי (איוב יב י). וְהִנֵּה הַפָּרָשָׁה מְבֹאָרֶת. וּכְבָר רָמַזְתִּי עִנְיָנָהּ בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (רמב"ן על שמות ל"ב:כ"ח). וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק יח

וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה נִמְשָׁךְ לְפָנָיו, אֶל "אֱלֹהִים" הַנִּזְכָּר בְּסוֹף הַפָּסוּק, וַיִּתֵּן אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר בַּדִּבּוּר, "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (שמות כ':א'), וּבַמַּעֲשֶׂה וּבַמִּכְתָּב, "וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים" (שמות ל"ב:ט"ז), וְכֵן בַּנְּתִינָה, וַיִּתֵּן אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה:

פרק לב

פסוק א

אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ אֱלוֹהוֹת הַרִבֵּה אִוּוּ לָהֶם. **כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, וְהָיָה מוֹרֶה לָנוּ הַדֶּרֶךְ נֵעָלֶה בָּהּ, **לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ**, עַתָּה צְרִיכִין לֵאלוֹהוֹת הַרִבֵּה אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ב:א'). וְאֵין לְשׁוֹנוֹ מְכֻוָּן. אֲבָל הַכָּתוּב הַזֶּה הוּא מַפְתֵּחַ לָדַעַת נָכוֹן עִנְיַן הָעֵגֶל וּמַחְשֶׁבֶת עוֹשָׂיו, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁלֹּא הָיוּ יִשְׂרָאֵל סְבוּרִים שֶׁמֹּשֶׁה הוּא הָאֱלֹהִים, וְשֶׁהוּא בְּכֹחוֹ עָשָׂה לָהֶם הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, וּמַה טַּעַם שֶׁיֹּאמְרוּ כֵּיוָן שֶׁהָלַךְ מֹשֶׁה מִמֶּנּוּ נַעֲשֶׂה אֱלֹהִים. וְעוֹד, כִּי בְּפֵרוּשׁ אָמְרוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ, לֹא שֶׁיִּהְיוּ נוֹתְנִין לָהֶם חַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא. אֲבָל הָיוּ מְבַקְּשִׁין מֹשֶׁה אַחֵר, אָמְרוּ, מֹשֶׁה שֶׁהוֹרָה לָנוּ הַדֶּרֶךְ מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה, שֶׁהָיוּ הַמַּסָּעִים ע"פ ה' בְּיַד מֹשֶׁה (במדבר ט כג), הִנֵּה אָבַד מִמֶּנּוּ. נַעֲשֶׂה לָנוּ מֹשֶׁה אַחֵר שֶׁיּוֹרֶה הַדֶּרֶךְ לְפָנֵינוּ ע"פ ה' בְּיָדוֹ. וְזֶה טַּעַם הַזְּכִירָם מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ, לֹא הָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלָם, כִּי יִצְטָרְכוּ לְאִישׁ אֱלֹהִים: וְכֵן תּוֹכַל לְהָבִין זֶה מִתְּשׁוּבַת אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ "מֶה עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה" (שמות ל"ב:כ"א), וְהָיְתָה תְּשׁוּבָתוֹ "וָיֹּאמְרוּ לִי קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים וְגוֹ', וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָּאֵשׁ" (להלן פסוקים כג כד) וְהִנֵּה אַהֲרֹן מִתְנַצֵּל לְמֹשֶׁה וְאוֹמֵר לוֹ "אַל יִחַר אַף אֲדֹנִי" (שמות ל"ב:כ"ב), וְהוּא כְּמוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע, שֶׁאוֹמֵר כִּי הֵם בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ עֲבוֹדָה זָרָה וַעֲשָׂאוּהּ לָהֶם בְּיָדָיו, וְלָמָּה לֹא יִחַר אַפּוֹ, וּמַה חֲטָאָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ:

אֲבָל הָעִנְיָן כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי, שֶׁלֹּא בִּקְּשׁוּ הָעֵגֶל לִהְיוֹת לָהֶם לְאֵל מֵמִית וּמְחַיֶּה, וְקִבְּלוּ עֲבוֹדַת אֱלֹהוּתוֹ עֲלֵיהֶם, אֲבָל יִרְצוּ שִׁיִּהְיֶה לָהֶם בִּמְקוֹם מֹשֶׁה מוֹרֶה דַּרְכָּם, וְזֶהוּ הִתְנַצְּלוּתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, טַעַן כִּי לֹא אָמְרוּ לִי רַק שֶׁאֶעֱשֶׂה לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵיהֶם בִּמְקוֹמְךָ אֲדֹנִי, שֶׁלֹּא יָדְעוּ מֶה הָיָה לְךָ, וְאִם תְּשׁוּב אִם לֹא, וְלָכֵן הֵם הָיוּ צְרִיכִין לְמִי שֶׁיּוֹרֶה לָהֶם דַּרְכָּם כָּל זְמַן שֶׁלֹּא תִּהְיֶה אַתָּה עִמָּהֶם, וְאִם אוּלַי תָּשׁוּב יַעַזְבוּהוּ וְיֵלְכוּ אַחֲרֶיךָ כְּבָרִאשׁוֹנָה: וְכֵן הָיָה הַדָּבָר, כִּי כֵּיוָן שֶׁרָאוּ הָעָם אֶת מֹשֶׁה מִיָּד הִנִּיחוּ אֶת הָעֵגֶל וּבָעֲטוּ בּוֹ, שֶׁהִנִּיחוּ לוֹ לְשָׁרְפוֹ וְלִזְרוֹת עָפָרוֹ עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְלֹא הָיָה מֵהֶם חוֹלֵק עָלָיו כְּלָל. וְכֵן תִּרְאֶה שֶׁלֹּא הוֹכִיחָם, וְלֹא אָמַר לָהֶם כְּלוּם, אֲבָל בְּבוֹאוֹ בַּמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחוֹלֹת מִיָּד בָּרַחוּ מִמֶּנּוּ, וְהוּא לָקַח הָעֵגֶל וַיִּשְׂרֹף אוֹתוֹ וַיִּשְׁקֹ אוֹתוֹ לָהֶם וְלֹא מָאֲנוּ כְּלָל. וְאִלּוּ הָיָה לָהֶם לֵאלֹהִים, אֵין דֶּרֶךְ שֶׁיַּנִּיחַ אָדָם מַלְכּוֹ וֵאלֹהָיו לִשְׂרֹפַת אֵשׁ, הֵן יִשְׂרֹף אֶת תּוֹעֲבָתָם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּהוּ:

וְהִנֵּה אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר הוֹצִיא הַצְּוָרָה הַזֹּאת, כִּי הֵם לֹא אָמְרוּ לוֹ מַה יַּעֲשֶׂה שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז וְזוֹלָתָם. וְזֶהוּ מַאֲמַר הַחֲכָמִים שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין סג) מְלַמֵּד שֶׁאִוּוּ לֵאלוֹהוֹת הַרִבֵּה,

כִּי הֵם לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִבָּחֲרוּ וְאֵיזֶה הַטּוֹב לָהֶם. וְהַכַּוָּנָה לְאַהֲרֹן הָיְתָה, מִפְּנֵי שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ בְּמִדְבַּר חֹרֵב שְׁמָמָה, וְהַחֹרְבָן וְשִׁמְמוּת עוֹלָם יָבוֹאוּ מִן הַצָּפוֹן, כְּדִכְתִיב (ירמיה א יד) "מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ", שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה בְּמֶלֶךְ בָּבֶל בִּלְבַד, כַּאֲשֶׁר יֵרָאֶה בַּגְּלָלָה מִן הַכָּתוּב, אֲבָל כִּי מִן הַשְּׁמֹאל תָּבֹא מִדַּת הַדִּין לְעוֹלָם לְהָשִׁיב עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כְּרֶעְתָּם. וְהִנֵּה בְּמַעֲשֵׂה הַמֶּרְכָּבָה אָמַר "פְּנֵי שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאל לְאַרְבַּעְתָּם" (יחזקאל א י), וְלָכֵן חָשַׁב אַהֲרֹן כִּי הַמַּחְרִיב יוֹרֶה דֶּרֶךְ מְקוֹם הַחֹרְבָּן כִּי שָׁם כֹּחוֹ הַגָּדוֹל, וּבְהָיוֹתָם עוֹבְדִים שָׁם לְאֵל יִעֲרֶה רוּחַ מִמָּרוֹם, כַּאֲשֶׁר נֶאֱצַל עַל מֹשֶׁה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "חַג לַה' מָחָר", שֶׁיִּהְיוּ הָעֲבוֹדוֹת וְהַזְּבָחִים לַשֵּׁם הַמְיֻחָד לְהָפִיק רָצוֹן מִמֶּנּוּ אֶל בַּעַל הַצּוּרָה, כִּי בְּהִיוֹתָהּ לִפְנֵיהֶם יְכַוְּנוּ אֶל עִנְיָנָהּ: וְרִבּוֹתֵינוּ לִמְּדוּ אוֹתָנוּ הָעִנְיָן הַזֶּה, וְהֵם שֶׁגִּלּוּ סוֹדוֹ, אָמְרוּ (שמו"ר ג ב, מב ה, מג ח) "רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי", אָמַר לוֹ הקב"ה לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה אַתָּה רוֹאֶה רְאִיָּה אַחַת וַאֲנִי רוֹאֶה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, אַתָּה רוֹאֶה אוֹתָן בָּאִין לְסִינַי וּמְקַבְּלִין תּוֹרָתִי, וַאֲנִי רוֹאֶה הֵיאַךְ מִתְבּוֹנְנִין בִּי שֶׁאֲנִי יוֹצֵא בִּקְרוֹנִין שֶׁלִּי שֶׁאֶתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח יח) "רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן", וְשׁוֹמְטִין אֶחָד מִטֶּטְרָאמוֹלִין שֶׁלִּי, שֶׁכָּתוּב (יחזקאל א י) "וּפְנֵי שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאל", וּמַכְעִיסִין אוֹתִי בּוֹ טֶטְרָאמוֹלִין, אַרְבַּע פְּרִדוֹת, טֶטְרָא בִּלְשׁוֹן יָוָן אַרְבַּע, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (נזיר ח:) טֶטְרָאגוֹן אַרְבַּע. מוּלִין - פְּרִדוֹת, כְּמוֹ מוּלָאוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּי (שבת נב.). מָשָׁל לְאַרְבַּע חַיּוֹת הַנּוֹשְׂאוֹת הַמֶּרְכָּבָה. וּבְוַיִּקְרָא רַבָּה (י ג) שֶׁאָמַר אַהֲרֹן מִתּוֹךְ שֶׁאֲנִי בוֹנֶה אֲנִי בוֹנֶה אוֹתוֹ לִשְׁמוֹ שֶׁל הקב"ה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל"ב:ה') "וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַה' מָחָר", חַג לְעֶגֶל מָחָר אֵין כָּתוּב כָּאן, אֶלָּא לַה': וְר"א אָמַר כִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה אֱלֹהִים כָּבוֹד חוֹנֶה בְּצוּרַת גְּוִיָּה. וְאִם תְּשִׂים לִבְּךָ אֶל הַמַּסָּע הָרִאשׁוֹן (שמות י"ד:י"ט) תָּבִין זֶה. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה הָעֶגֶל בִּמְלֹאכֶת חָכְמַת הַמַּזָּלוֹת לִהְיוֹת בְּצוּרָתוֹ חוֹנֶה כָּבוֹד, אֵין הַדָּבָר רַק שֶׁעָשׂוּ הַצּוּרָה לְכַוֵּן בַּעֲבוֹדָתָהּ אֶל עִנְיָנָהּ. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי (לעיל יג כא, יד יט) סוֹד הַמַּסָּע הָרִאשׁוֹן, וְחִלֵּילָה שֶׁרָצָה אַהֲרֹן לְהַדְּמוֹת אֵלָיו, רַק מִמֶּנּוּ יִקַּח שֶׁיִּהְיֶה מַסָּעָם מִצַּד הַמִּדָּה הַהִיא. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק ב

פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב בָּחַר זָהָב וְלֹא כֶסֶף, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא מוֹרֶה עַל מִדַּת הַדִּין, וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה אֵשׁ. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ עוֹד (יומא מה.) "זָהָב פַּרְוָיִם" שֶׁדּוֹמֶה לְדָם פָּרִים. וְלָכֵן נַעֲשָׂה בֵּית הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלּוֹ זָהָב, וְכֵן מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת, וְכֵן הַכְּרוּבִים, וְדָרְשׁוּ בָּהֶם (מכילתא יתרו י ג) שֶׁאִם עָשָׂאן שֶׁל כֶּסֶף הֲרֵי הֵן כֵּאלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב. וְגַם דְּמוּת עֵגֶל בַּזָּהָב יוֹתֵר מִן הַכֶּסֶף:

פסוק ד

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ גַּם זֶה הַכָּתוּב יוֹרֶה אוֹתָנוּ, כִּי אֵין טִפֵּשׁ בָּעוֹלָם שֶׁיַּחְשֹׁב כִּי הַזָּהָב הַזֶּה אֲשֶׁר הָיָה בְּאָזְנֵיהֶם הוּא אֲשֶׁר הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, אֲבָל אָמְרוּ כִּי כֹּחַ הַצּוּרָה הַזֹּאת הֶעֱלָם מִשָּׁם: וְהִנֵּה לֹא תִמְצָא שֶׁיֹּאמַר בָּעֵגֶל בְּשׁוּם מָקוֹם אֲשֶׁר הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, כִּי הֵם מוֹדִים בְּמִי שֶׁאָמַר "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כ':ב'), כִּי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל הוּא הַמּוֹצִיא אוֹתָם מִשָּׁם, אֲבָל יֹאמְרוּ בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ, כִּי יִקָּחוּ זֶה בְּמָקוֹם הַיָּד הַגְּדוֹלָה הַמַּחֲרֶבֶת יָם הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים (ישעיה נא י) וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו כא כב) "וַיְמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב", וְשָׁם נֶאֱמַר "שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף" (שם פסוק כא), שְׁכָחוּ דְּבָרוֹ אֲשֶׁר צִוָּם, וְהִנֵּה עָבְרוּ עַל "לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי" (שמות כ':ג'), כַּאֲשֶׁר רָמַזְתִּי שָׁם, וְתָבִין זֶה:

פסוק ה

וַיַּרְא אַהֲרֹן טַעַם זֶה הַכָּתוּב שֶׁרָאָה אוֹתָם בְּרֵעַ (שמות ל"ב:כ"ב) מְכַוְּנִים אֶל הָעֵגֶל, וְקָם וּבָנָה מִזְבֵּחַ, וְקָרָא "חַג לַה' מָחָר", שֶׁיִּזְבְּחוּ לַשֵּׁם הַמְיֻחָד עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה הוּא לִשְׁמוֹ, וְלֹא יִבְנוּ הֵם מִזְבְּחוֹת לַבַּשֶׁת, וְלֹא תִּהְיֶה כַּוָּנָתָם בַּזְּבָחִים בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ: וְיִתָּכֵן שֶׁאָמַר "מָחָר" לְהַאֲרִיךְ לָהֶם, אוּלַי יָבֹא מֹשֶׁה וְיַעַזְבוּ אֶת הָעֵגֶל, וְהֵם הִשְׁכִּימוּ בַּבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב וַיַּעֲלוּ לוֹ עוֹלוֹת וַיַּגִּישׁוּ לוֹ שְׁלָמִים, וְהָעִנְיָן, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ בָּהֶם מְכַוְּנִים לְשֵׁם הקב"ה כַּאֲשֶׁר אָמַר אַהֲרֹן, וּמֵהֶם מַשְׁחִיתִים וְזוֹבְחִים לָעֵגֶל. וְעַל אֵלֶּה אָמַר הקב"ה לְמֹשֶׁה (שמות ל"ב:ח') "וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ", כִּי הֵם הַחַטָּאִים. וְאִם אוּלַי הָיָה אַהֲרֹן הַמַּקְרִיב קָרְבָּנוֹת, אָמַר סְתָם וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים, כִּי הוּא מְכַוֵּן לְשֵׁם ה', וְהֵם דַּעְתָּם אֶל הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ, וְהָיוּ הַבָּעָלִים מְפַגְּלִין:

פסוק ו

וְטַעַם **וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוּ** שֶׁיָּשְׁבוּ כֻּלָּם כְּאֶחָד לֶאֱכֹל לִשְׂבְעָה וְשָׁתֹה לִשְׂכָּרָה, כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בַּחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים, וְאַחֲרֵי כֵן קָמוּ לְצַחֵק בַּעֲצַבֵּיהֶם וּלְשִׂמְחָה, וְסִפֵּר זֶה בַּעֲבוּר מַה שֶּׁאָמַר "קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ" (שמות ל"ב:י"ח), כִּי מֹשֶׁה מְצַאן מְשַׂחֲקִין לְפָנָיו, וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי ה' לְקַחַת אוֹתוֹ מִלִּפְנֵיהֶם וּלְשָׁרְפוֹ לְעֵינֵיהֶם, וַיַּשְׁקְ אוֹתוֹ לָהֶם. וְהִשְׁלִים הַכָּתוּב כָּל מַה שֶּׁעָשׂוּ בָּעֵגֶל, וְאַחַר כֵּן סִפֵּר מַה שֶּׁאָמַר הקב"ה לְמֹשֶׁה "לֶךְ רֵד", אֲבָל הָיָה דִּבּוּר זֶה לְמֹשֶׁה בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם כַּאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ, וּבְרֶדֶת מֹשֶׁה יָשְׁבוּ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְקָמוּ לְצַחֵק, וּמְצָאָם בַּשְּׂחוֹק, וְגַם זֶה רְאָיָה לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על שמות ל"ב:א'), שֶׁלֹּא

נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ בַּיּוֹם שֶׁעָשָׂה אַהֲרֹן הָעֵגֶל וְהַמְזַבֵּחַ, שֶׁהָיָה יוֹרֵד מִיָּד, אֲבָל כְּשֶׁזָּבְחוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ הָעָם אָז אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיֵּרֵד:

פסוק ז

כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אָמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה כִּי עָשׂוּ שְׁתַּיִם רָעוֹת, הָאַחַת, כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ, וְעִנְיַן הַהַשְׁחָתָה הֲרִיסַת בִּנְיָן, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר "וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחִתּוֹ בְיָדוֹ" (יחזקאל ט א), "הִנְנִי אֵלַיִךְ הַר הַמַּשְׁחִית" (ירמיה נא כה), בָּבֶל הַהוֹרֶסֶת כָּל חוֹמָה וּמִגְדָּל, וּפֵרוּשׁ הַהַשְׁחָתָה בְּכָאן הַדָּבָר שֶׁקָּרְאוּ רַבּוֹתֵינוּ מְקַצֵּץ בַּנְּטִיעוֹת. וְהַשֵּׁנִי, כִּי עָשׂוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וְהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ: וְהִנֵּה הָעֲבֵרָה הָרִאשׁוֹנָה לֹא יֻדָּעֶנָּה רַק הַשֵּׁם לְבַדּוֹ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת לֵב, וְהַשֵּׁנִית מַעֲשֶׂה הַזּוֹבְחִים הַחוֹטְאִים שֶׁבָּהֶם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי. וְהִנֵּה רֹב הָעָם חָטְאוּ בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, כִּי כֵן כָּתוּב וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נִזְמֵי הַזָּהָב, וְלוּלֵי זֶה לֹא הָיָה הַכַּעַס בְּכֻלָּם לְכֻלּוֹתָם. וְהִנֵּה הַנֶּהֱרָגִים וְהַנִּגָּפִים מוּעָטִים, כִּי בְּרֻבָּם הָיָה הַחֵטְא בְּמַחְשָׁבָה רָעָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי: וְטַעַם **אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם** יוּבַן מִפְּסוּק "וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף" (שמות ט"ו:כ"ב), אוֹ שֶׁרָצָה לוֹמַר לוֹ כְּמַאֲמָרָם אֲשֶׁר אָמְרוּ "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְכֵן בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ט יב) "אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם", כִּי עַל יָדְךָ יָצְאוּ כַּאֲשֶׁר הֵם אוֹמְרִים. וּמֹשֶׁה אָמַר בִּתְפִלָּתוֹ "אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה" (שמות ל"ב:י"א), כִּי אַתָּה לְבַדְּךָ הוּא הַמּוֹצִיא, כִּי לְךָ הַכֹּחַ וְהַגְּבוּרָה, כִּי "בְּכֹחַ גָּדוֹל" יְמִין ה' נָאְדְּרִי בַּכֹּחַ, "וּבְיָד חֲזָקָה" יְמִין ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב (שמות ט"ו:ו'). וְכֵן אָמַר "בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרוֹעֲךָ הַנְּטוּיָה" (דברים ט כט), כַּאֲשֶׁר רָמַזְתִּי (לעיל טו ו ד"ה ימינך) בְּסוֹד מִדַּת הַזְּרוֹעַ:

פסוק י

וְאֵין טַעַם שֶׁיֹּאמַר **הַנִּיחָה לִי** וְאֶכְעֹס, כִּי אִם לֹא חָרָה אַפּוֹ עָדַיִן אֵיךְ יֵחֶרֶה אַפּוֹ אַחֲרֵי שֶׁנִּיחֲנוּ מֹשֶׁה, אֲבָל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁיֹּאמַר הַנִּיחָה לִי וַאֲכַלֵּם בַּחֲרוֹן אַפִּי, כְּדֶרֶךְ "הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם" (דברים ט יד): וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, הַנִּיחָה רַחֲמַי, וּמִדַּת הַדִּין שֶׁלִּי תִּתְחָרֶה בָּהֶם וַאֲכַלֵּם בָּהּ, כִּי עִמִּי אֵין לָהּ רְשׁוּת בָּהֶם, וְזֶה טַעַם וַיִּחַל **מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו** וְהוּא כְּטַעַם "אֶת פְּנֵי הָאָדֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ל"ד:כ"ג) וְכָךְ הִזְכִּיר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ט כו) ה' בְּאֶלֶ"ף דָּלֶ"ת וְיו"ד הֵ"א אַחֲרָיו. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "וַיְחַל" מִלְּשׁוֹן תְּחִלָּה, בֵּין וְתַדַּע:

פסוק יא

לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ הִנֵּה בַּחֵטְא הַגָּדוֹל הַזֶּה הָיָה רָאוּי מֹשֶׁה שֶׁיִּתְפַּלֵּל דֶּרֶךְ וִדּוּי וּתְחִנָּה, כְּעִנְיַן "אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה" (שמות ל"ב:ל"א), וּכְהִתְפַּלֵּל עֶזְרָא וּכְהִתְוַדּוֹתוֹ עַל מַעַל הַגּוֹלָה (עזרא י א). וְאֵין טַעַם שֶׁיֹּאמַר "לָמָּה ה'". וְרַבּוֹתֵינוּ (בשמו"ר מג ז ט)

מִתְעוֹרְרִים בָּזֶה עַל דֶּרֶךְ הַהַגָּדוֹת לְהַזְכִּיר כַּמָּה טְעָמִים לְמַעֵט הַחֵטְא לְפָנָיו: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר לָמָּה תִּתֵּן רְשׁוּת לְמִדַּת הַדִּין לִהְיוֹת שׁוֹלֶטֶת בְּעַמְּךָ, כִּי אַתָּה הוֹצֵאתָ אוֹתָם לְשִׁמְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִדַּת רַחֲמִים בָּהֶם, וּבְמִדַּת הַדִּין עַל שׂוֹנְאֵיהֶם: וְהַתְּפִלָּה הַזֹּאת, לָמָּה ה', לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם, נִרְאֶה בֶּאֱמֶת כִּי זֹאת הַתְּפִלָּה הִיא אֲשֶׁר הִזְכִּיר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ט כו) "וָאֶתְפַּלֵּל אֶל ה' וָאֹמַר ה' אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ", כִּי עִנְיַן הַתְּפִלָּה שָׁוֶה בִּשְׁנֵיהֶם. וְהִנֵּה הִזְכִּיר כָּאן הַתְּפִלָּה קֹדֶם רִדְתּוֹ מִן הָהָר וְשָׁם הִזְכִּירָהּ אַחֲרֵי רִדְתּוֹ מִן הָהָר: וְדַעַת ר"א כִּי מֹשֶׁה לֹא הִתְפַּלֵּל בְּעַד יִשְׂרָאֵל כָּל זְמַן שֶׁהָיְתָה ע"ז בֵּינֵיהֶם, אֲבָל כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ "הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם" (שם ט יד) הִתְבּוֹנֵן כִּי הַדָּבָר תָּלוּי בּוֹ וְיָרַד וּבִעֵר הָעֵגֶל וְשָׁב לְהִתְפַּלֵּל בָּאַרְבָּעִים יוֹם, וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה:

וְאֵין דַּעְתִּי כֵּן, בַּעֲבוּר שֶׁהַתְּפִלָּה שֶׁעָשָׂה בְּשׁוּבוֹ הִיא אֲשֶׁר יְסַפֵּר "אָנֹא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה" (שמות ל"ב:ל"א), וְאִם הַכֹּל תְּפִלָּה אַחַת שֶׁעָשָׂה בְּאַרְבָּעִים הַיּוֹם אַחֲרֵי שׁוּבוֹ לָהָר, לָמָּה יְחַלֵּק אוֹתָהּ, וְיַזְכִּיר כָּאן (שמות ל"ב:י"א-י"ג) מִקְצָתָהּ וְאַחֲרֵי הַיְרִידָה (שמות ל"ב:ל"א) יַזְכִּיר הַמִּקְצָת הָאַחֵר (שמות ל"ב:ל"א) אֲבָל הֵן שְׁתֵּי תְּפִלּוֹת. וְלָכֵן נִרְאֶה, כִּי כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ הַנִּיחָה לִי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם, מִיָּד חָלָה פְּנֵי הַשֵּׁם וְלֹא אֵחַר כְּלָל, כִּי הָיָה יָרֵא פֶּן יָצָא הַקֶּצֶף מִלְּפָנָי ה' וְיָחֵל הַנֶּגֶף לְכַלּוֹתָם כְּרֶגַע, וּמִיָּד אָמַר לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ. וְכָךְ מָצָאתִי בְּאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (מ"ב:א') אָמַר מֹשֶׁה, אִם מַנִּיחַ אֲנִי אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵרֵד לִי אֵין לְיִשְׂרָאֵל תְּקוּמָה בָּעוֹלָם, אֲבָל אֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁאֲבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, מִיָּד הִתְחִיל מֹשֶׁה לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם סָנֵגוֹרְיָה וְכוּ'. וְהִנֵּה הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וְנִחַם הַשֵּׁם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַהֲרֹג אוֹתָם וּלְכַלּוֹתָם, לֹא שֶׁנִּתְרַצָּה לָהֶם, רַק שֶׁאָמַר נִחַמְתִּי לֹא אֶעֱשֶׂה כָּלָה. וְכֵיוָן שֶׁהָיָה לוֹ פְּנַאי יָרַד מֹשֶׁה וְשָׁרַף אֶת הָעֵגֶל וְהָרַג עוֹבְדָיו וְאַחַר כֵּן אָמַר לָעָם אֶעֱלֶה אֶל ה' אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם (שמות ל"ב:ל'), שֶׁיִּמְחֹל לָכֶם: אֲבָל בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה סִפֵּר הָעִנְיָן בְּסֵדֶר אַחֵר, כִּי אַחֲרֵי דִּבֶּר ה' שֶׁאָמַר "הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם", אָמַר "וָאֵפֶן וָאֵרֵד" (דברים ט כו) וְהַטַּעַם, לְפִי שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְסַדֵּר לָהֶם שָׁם כָּל חֲטָאֵיהֶם וְהַטֹּרַח שֶׁטָּרַח עֲלֵיהֶם, וְהִנֵּה סִפֵּר מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּחוֹרֵב בְּעֵגֶל (שמות ל"ב:י"ב-ט"ז), וְשֶׁהֶצְרִךְ הוּא לְשַׁבֵּר הַלּוּחוֹת (שמות ל"ב:י"ז), וּלְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה (שמות ל"ב:י"ח-י"ט), וְגַם עַל אַהֲרֹן (שמות ל"ב:כ'), וְשֶׁטָּרַח לִשְׂרֹף אֶת הָעֵגֶל (שמות ל"ב:כ"א), וְסִפֵּר מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה (שמות ל"ב:כ"ב), "וּבְשָׁלְחַ ה' אוֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ" (שמות ל"ב:כ"ג). וְאַחֲרֵי שֶׁהִשְׁלִים "מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם ה' מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם" (שמות ל"ב:כ"ד), חָזַר (שמות ל"ב:כ"ה-כ"ט) אֶל עִנְיַן תְּפִלּוֹתָיו אֲשֶׁר הִזְכִּיר, וְסִדֵּר אֶת שְׁתֵּי הַתְּפִלּוֹת וְאָמַר "וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר

הִתְנַפַּלְתִּי כִּי אָמַר ה' לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם, וָאֶתְפַּלֵּל אֶל ה' וְאֹמַר ה' אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ" וְגוֹ' כְּאוֹמֵר הֲצַרְכְתִּי לְהִתְנַפֵּל לִפְנֵי ה' בַּעֲבוּרְכֶם אַרְבָּעִים יוֹם כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר ה' לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם, עַד שֶׁהִתְפַּלַּלְתִּי אֲלֵיו אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ. וְלֹא הֲצָרְךָ לְהַזְכִּיר הַתְּפִלָּה הַשֵּׁנִית, כִּי כְּבָר אָמַר שֶׁאַרְבָּעִים יוֹם הִתְנַפֵּל עֲלֵיהֶם, כִּי גַּם בָּכָאן לֹא הִזְכִּירָהּ, כִּי מִי יוּכַל לִכְתֹּב כַּמָּה תַּחֲנוּנִים וּבַקָּשׁוֹת אֲשֶׁר הִתְנַפֵּל עֲלֵיהֶם אַרְבָּעִים יוֹם:

וְאִם תְּבִין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי תַּכִּיר בָּאֱמֶת שֶׁהָיוּ שְׁתֵּי תְּפִלּוֹת, כִּי מִתְּחִלָּה חִלָּה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו (שמות ל"ב:י"א), וּבַסּוֹף הִתְנַפֵּל לִפְנֵי ה' אַרְבָּעִים יוֹם, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּפָרָשַׁת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' (שמות ל"ב:ל"א): וְהַזְכִּיר בְּמִשְׁנֵה הַתּוֹרָה (דברים שם בפסוק כ) "וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף ה' וַאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעֵד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִיא", וְלֹא הִזְכִּיר בָּכָאן זֶה כְּלָל, וְזֶה לְכְבוֹד אַהֲרֹן, כִּי לֹא רָצָה מֹשֶׁה לְהַזְכִּיר בְּחַיָּיו שֶׁהֶצְרַךְ לִתְפִלָּתוֹ שֶׁלֹּא יֵבוֹשׁ, וְשָׁם אַחֲרֵי מוֹתוֹ הוֹדִיעֵנוּ הָאֱמֶת. וְזֶה הַסֵּדֶר הַנָּכוֹן בַּפָּרָשִׁיּוֹת הָאֵלֶּה:

פסוק טז

וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה הָיָה רָאוּי שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב כָּל מַעֲשֵׂה הַלּוּחוֹת בַּפָּסוּק "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה" (שמות ל"א:י"ח), כַּאֲשֶׁר אָמַר "כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים". אֲבָל הִזְכִּירוֹ בְּכָאן לְסַפֵּר בְּמַעֲלָתָן, לוֹמַר כִּי לֹא נִמְנַע מֹשֶׁה בְּכָל זֶה מִלְּשַׁבֵּר אוֹתָם, כִּי חָרָה לוֹ בִּרְאוֹתוֹ הַמַּעֲשֶׂה הָרַע הַהוּא, וְלֹא יָכוֹל לְהִתְאַפֵּק. אוֹ כְּעִנְיָן שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (בשמות רבה ט יא) שֶׁפָּרַח הַכָּתָב עַתָּה בְּבוֹאוֹ בִּגְבוּל הָעֵגֶל בִּמְקוֹם הַטֻּמְאָה וְהַחֵטְא:

פסוק יח

וְטַעַם **קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ** אֵינֶנּוּ מִפְּנֵי יְדִיעָתוֹ הַדָּבָר, כִּי הָיָה אוֹמֵר קוֹל עַנּוֹת הוּא, אֲבָל הַטַּעַם כִּי מֹשֶׁה אָב בְּחָכְמָה הוּא וּמַכִּיר נִגּוּנֵי הַקּוֹלוֹת, וְאָמַר כִּי קוֹל עַנּוֹת הוּא הַנִּשְׁמָע אֵלָיו וְכָךְ אָמְרוּ בַּהַגָּדָה (במדרש רבה קהלת ט יא) שֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה מִי שֶׁעָתִיד לִנְהֹג שְׁרָרָה עַל יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ מַבְחִין בֵּין קוֹל לְקוֹל. וְהִנֵּה מֹשֶׁה בְּעַנְוָתָנוּתוֹ הַגְּדוֹלָה לֹא הִגִּיד הָעִנְיָן לִיהוֹשֻׁעַ, כִּי לֹא רָצָה לְסַפֵּר בִּגְנוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל אָמַר לוֹ כִּי קוֹל שְׂחוֹק הוּא:

פסוק כ

וַיִּזֶּר עַל פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי שֶׁהָיָה דַּק לֶעָפָר זָרְקוֹ עַל פְּנֵי מֵי הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן הָהָר וְהִשְׁקָה אוֹתָן מֵאוֹתָן הַמַּיִם. וְאֶפְשָׁר כִּי הַזָּהָב הַשָּׂרוּף שֶׁאֵינֶנּוּ נִתָּךְ, אֲבָל הוּא שָׂרוּף, וְנִטְחָן עַד אֲשֶׁר דַּק, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר ר"א, קַל הוּא עַל פְּנֵי מַיִם, עַל כֵּן הָיָה צָף וְהִשְׁקָהוּ לָהֶם. אוֹ הָיָה זוֹרֶה אוֹתוֹ עַל הַנַּחַל מְעַט מְעַט, וְשׁוֹאֵב וּמַשְׁקֶה לָהֶם טָרֶם יִשְׁקַע. אוֹ שֶׁהָיָה מְמַעֲשֵׂה הַנִּסִּים. וְהִנֵּה רָצָה לְבַזּוֹת מַעֲשֵׂיהֶם, טָחַן הָאֱלוֹהַּ שֶׁלָּהֶם וְהִכְנִיסוֹ בְּבִטְנָם שֶׁיּוֹצִיאוּהוּ בָּרְעִי וּבַצּוֹאָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל כב) "תְּזָרֵם כְּמוֹ דָוָה צֵא תֹּאמַר

לוֹ". וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ע"ז מד.) עוֹד נִתְכַּוֵּן לְבָדְקָם כְּסוֹטוֹת וְצָבְתָה בִּטְנָם וְנָפְלָה יְרֵכָם, וְהוּא הָאֱמֶת:

פסוק כא

מָה עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה כַּמָּה יִסּוּרִים סָבַלְתָּ שֶׁיִּסָּרוּךָ עַד שֶׁלֹּא תְּבִיא עֲלֵיהֶם חֵטְא זֶה. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ב:כ"א). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי הַחֵטְא הַזֶּה מִן הַחֲטָאִים שֶׁיֵּהָרֵג עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבֹר. וְאוּלַי אָמַר לוֹ כֵּן לְהַגְדִּיל אַשְׁמָתוֹ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הוּא כְּמוֹ "מָה עָשִׂיתִי מָה עָוֹנִי וּמָה חַטָּאתִי לְפָנֶיךָ אָבִיךָ כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשִׁי" (שמואל א כ':א'). יֹאמַר, מַה שִׁנְאָה הָיְתָה לְךָ עִם הָעָם הַזֶּה כִּי סִבַּבְתָּ לְהַשְׁמִידָם וּלְכַלּוֹתָם. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה אַהֲרֹן לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ וְלִמְכַפֵּר (שמו"ר ג כא), וְהָיָה רָאוּי שֶׁיָּחוּס וְיִרַחֵם עֲלֵיהֶם, אָמַר לוֹ כֵּן. כְּלוֹמַר, נָהֲגָתְ עִמָּהֶם כְּאוֹיֵב הֶחָפֵץ בְּרָעָתָם, לֹא פָּשְׁעוּ וְלֹא חָטְאוּ לָךְ. וְהִנֵּה הָיָה רָאוּי מֹשֶׁה לְהַאֲשִׁים אוֹתוֹ תְּחִלָּה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא הוּא, וְאַחֲרֵי כֵן יַאֲשִׁים אוֹתוֹ עַל אַשְׁמַת הָעָם, וְיֹאמַר, אֵיךְ חָטְאַת הַחֲטָאָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לֵאלֹהִים, וְגַם הִכְשַׁלְתָּ רַבִּים וְהֵבֵאתָ עֲלֵיהֶם חֲטָאָה גְּדוֹלָה, אֲבָל מֹשֶׁה בְּעַנְוָתָנוּתוֹ נָהַג כָּבוֹד בְּאָחִיו הַגָּדוֹל וְלֹא הִזְכִּיר לוֹ רַק מִכְשׁוֹל הָעָם. וְיִתָּכֵן שֶׁגַּם מֹשֶׁה נָכוֹן לִבּוֹ בְּטוּחַ בְּצִדְקַת אָחִיו שֶׁכַּוָּנָתוֹ לֹא הָיְתָה רָעָה, אֲבָל עַל אַשְׁמַת הָעָם הָאֲשִׁים אוֹתוֹ, כִּי הָיָה רָאוּי לְהוֹכִיחָם וְהֵם נִכְשְׁלוּ עַל יָדוֹ. וְהוּא הֵשִׁיב שֶׁהִטְעוּהוּ בְּדִבְרֵיהֶם:

פסוק כב

אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בָרָע הוּא יֹאמַר כִּי הֵם בְּדֶרֶךְ רָעָה, כִּי אָמְרוּ לִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם מוֹרֶה דֶּרֶךְ בְּמָקוֹם אֱדוֹנִי עַד שׁוּבוֹ אֵלַי אוּלַי יָשׁוּב, וְנָתְנוּ לִי הַזָּהָב וְאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וְהִנֵּה יָצָא לָהֶם הָעֵגֶל הַזֶּה, כִּי הֵם חָשְׁבוּ בּוֹ מַחְשָׁבָה רָעָה שֶׁיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וְיִזְבְּחוּ לוֹ. וּבַעֲבוּר שֶׁלֹּא רָצָה אַהֲרֹן לְהַאֲרִיךְ בְּסֵרְחָנָן, קִצֵּר וְאָמַר "וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה", שֶׁיָּצָא לָהֶם הָעִנְיָן הָרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אֲדוֹנִי רוֹאֶה:

פסוק כה

וְטַעַם **וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת הָעָם** לוֹמַר כִּי אע"פ שֶׁהִתְנַצֵּל אַהֲרֹן שֶׁלֹּא פָּשַׁע בָּהֶם רָאָה מֹשֶׁה בְּלִבּוֹ אֶת הָעָם כִּי פָּרֵעַ הוּא, כִּי גּוֹי אֹבֵד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה, כְּעִנְיַן "וַתִּפְרְעוּ כָל עֲצָתִי" (משלי א כה), כְּמוֹ שֶׁאָמַר "כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה וּמָעוֹל מַעַל בַּה'" (דהי"ב כח יט): **כִּי פָרֻעָה אַהֲרֹן** וּבְטֵל מֵהֶם כָּל עֻצָּה וּמוּסָר, וְהִנֵּה הֵם כַּצֹּאן הַנְּפוּצִים עַל הֶהָרִים (מלכים א כ"ב:י"ז) בְּלֹא יוֹעֵץ וּמַדְרִיךְ. וְאָמַר זֶה מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ הֵם חוֹשְׁבִים שֶׁהָעֵגֶל מוֹרֶה לָהֶם הַדֶּרֶךְ, וְהִנֵּה הֵם כְּאִלּוּ אֵין לָהֶם עֵצָה וְלֹא יֵדְעוּ הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְהַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, כִּי מֵהֶם חֻשְׁבוּהוּ לְטוֹבָה, כְּפִי סְבָרָתָם, וּמֵהֶם לְרָעָה גְּמוּרָה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם פּוֹנֶה לְדַרְכּוֹ:

וְאָמַר **לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם** כִּי אֶפְלוּ אוֹתָם אֲשֶׁר אֵין מַחְשַׁבְתָּם רָעָה יוֹצִיאוּ עֲלֵיהֶם לְדוֹרוֹת שֵׁמֶץ וְדִבָּה, וְהִנֵּה כָּל הָעָם פְּרוּעַ עֵצָה וּמוּסָר, מֵהֶם לְרָעָה, וּמֵהֶם לְהַעֲלוֹת עַל שִׂפַּת לָשׁוֹן וְדִבַּת עָם. וְאָמַר זֶה כְּנֶגֶד אַהֲרֹן, לוֹמַר כִּי לְכֻלָּם חָטָא. וְזֶה כְּדַעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל"ב:כ"ה) שֶׁתִּרְגֵּם "לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם" - "לַאֲפָקָא שׁוֹם בִּישׁ בְּדָרֵיהוֹן". וּלְפִי שֶׁאָמַר "בְּדָרֵיהוֹן" נִרְאֶה שֶׁרָצָה לְפָרֵשׁ כִּי הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ יִהְיֶה שֵׁמֶץ רָעָה בְּדוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל, כִּי יֹאמְרוּ לֹא לְחִנָּם עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת הָעֵגֶל וַעֲבָדוּהוּ, רַק שֶׁיָּדְעוּ בּוֹ כִּי הוּא אֲשֶׁר הֶעֱלָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמָצְאוּ בַּעֲבוֹדָתוֹ תּוֹעֶלֶת לָהֶם, וְאַף אֲנַחְנוּ נַעֲשֶׂה כֵּן, כִּי טוֹב לָנוּ לְעָבְדוֹ, כַּאֲשֶׁר הָיָה הַדָּבָר בְּיֵרְבָעָם שֶׁאָמַר "רַב לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (מלכים א י"ב:כ"ח), רָאָה מֹשֶׁה כִּי לְדוֹרוֹת יִפְשָׁעוּ בּוֹ:

וְשִׁמְצָה עִנְיַן דִּבָּה רָעָה הוּא לְדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל"ב:כ"ה), וְהוּא לָשׁוֹן מֻרְגָּל בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, שֵׁמֶץ פְּסוּל (פסחים ג:). וְאוּלַי לְדַעְתָּם מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וַתִּקַח אָזְנִי שֵׁמֶץ מָנְהוּ" (איוב ד יב), שֶׁלָּקְחָה אָזְנוֹ פְּגַם הָאָדָם וְדִפְּי שֶׁבּוֹ, לוֹמַר אַף כִּי שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם (שם פסוק יח יט). וְכֵן "מַה שֶּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע בּוֹ" (שם כו יד), שֶׁאֵין בְּכָל דְּרָכָיו דֹּפִי וְדִבָּה כְּלָל רַק שֶׁבַח וּתְהִלָּה. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֵׁמֶץ לָשׁוֹן מְעוּט, לָקְחָה אָזְנִי מְעַט הֵימֶנּוּ, וּמַה שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע בּוֹ, שֶׁכָּל הַנִּשְׁמָע וְהַנֶּאֱמָר בְּכֹחַ הָאֵל וּגְבוּרוֹתָיו דָּבָר מוּעָט הוּא כְּנֶגֶד גֹּדֶל מַעֲשָׂיו. וְכֵן **לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם**, יֹאמַר כִּי פִּרְעֹה אַהֲרֹן לָעָם לְמַעֵט אוֹתָם בְּאוֹיְבֵיהֶם, כִּי הֶעָוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה יַמְעִיטֵם בִּפְנֵי אוֹיְבֵיהֶם, אוֹ יַמְעִיט זְכוּתָם בְּבוֹאָם בַּמִּלְחָמָה עִם אוֹיֵב, וְהוּא כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כט טו) "וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם", אוֹ כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה י כד) "יַסְּרֵנִי ה' אַךְ בְּמִשְׁפָּט אַל בְּאַפְּךָ פֶּן תַּמְעִטֵנִי":

פסוק כו

וְטַעַם **וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה** דָּבֵק בְּמָה שֶׁאָמַר, כִּי כֵּיוָן שֶׁרָאָה אֶת הָעָם שֶׁיִּהְיֶה לְשִׁמְצָה וּלְקָלְסָה בְּאוֹיְבֵיהֶם, וְזֶה חִלּוּל הַשֵּׁם, עָמַד בְּשַׁעַר הַמַּחֲנָה וְקָרָא בְּקוֹל גָּדוֹל **מִי לַה' אֵלָי**, וְהָרַג בְּפַרְהֶסְיָא כָּל עוֹבְדֵי הָעֵגֶל כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע הַדָּבָר בְּקָמֵיהֶם, וְיִתְקַדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם בָּהֶם תַּחַת הַחִלּוּל שֶׁעָשׂוּ:

פסוק כז

וְטַעַם **כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** בַּעֲבוּר שֶׁחָשְׁבוּ עוֹבְדֵי הָעֵגֶל לִזְבּוֹחַ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִנֵּה מִדַּת הַדִּין פּוֹגַעַת בָּהֶן בַּעֲבוּר שֶׁקִּצְצוּ בַּנְּטִיעוֹת. וְעוֹד, כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא (דברים א יז). וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר בַּלְוִיִּים "כִּי הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל" (במדבר טז ט), כִּי הָעֲבוֹדָה לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְלִשְׁמוֹ נִבְדְּלוּ בַּזְּכוּת הַזֹּאת:

שִׂימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יְרֵכוֹ הָיוּ עוֹבְדֵי הָעֵגֶל רַבִּים וְלֹא יוּכְלוּ לַהֲבִיאָם לְב"ד, עַל כֵּן צִוָּה לְכָל בְּנֵי לֵוִי לַחְגֹּר חַרְבָּם, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין מה:) שֶׁאִם אֵין אַתָּה יָכוֹל לַהֲמִיתוֹ בְּמִיתָה הָאֲמוּרָה בּוֹ אַתָּה יָכוֹל לַהֲמִיתוֹ בְּכָל מִיתָה שֶׁתּוּכַל. וְהִנֵּה זֶה הוֹרָאַת שָׁעָה לְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא הָיְתָה בָּהֶם הַתְרָאָה, כִּי מִי הִתְרָה בָּהֶם, אֲבָל הָיוּ בְּנֵי לֵוִי מַכִּירִים בְּאֵלּוּ הַנֶּהֱרָגִים שֶׁהֵם הָיוּ עוֹבְדָיו: וְעַל דַּעַת הָאוֹמֵר (יומא סו:) עֵדִים וְהַתְרָאָה בִּידֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַשְׁ"י (רש"י על שמות ל"ב:כ'), נֹאמַר שֶׁצִּוָּה אוֹתָם לַחְגֹּר חַרְבָּם לְתִפּשׂ אוֹתָם וְלַהֲבִיאָם לִפְנֵי מֹשֶׁה אוֹ סַנְהֶדְרִין, וַאֲשֶׁר מְצָאוּהוּ בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה הָרְגוּהוּ בְּסִקְילָה כְּמִשְׁפַּט עוֹבְדֵי ע"ז, אוֹ שֶׁהָיְתָה מִיתָתָם בְּסֵיף כְּעִיר הַנִּדַּחַת. וְהִנֵּה כָּל בְּנֵי לֵוִי הָיוּ לַה' וּמַתְרִים בָּעָם שֶׁלֹּא יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ וְלֹא יִזְבְּחוּ לוֹ, כִּי אַהֲרֹן לֹא צִוָּה לָחֹג בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר (יומא שם) זִבַּח וְקִטֵּר בְּסֵיף, גִּפֵּף וְנִשַּׁק בְּמִיתָה, שָׁמַח בְּלִבּוֹ בְּהִדְרוֹנָן, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא. וְהִנֵּה הַכֹּל מַעֲשֶׂה שָׁעָה, כִּי אֵין מְגַפֵּף וּמְנַשֵּׁק בְּמִיתָה לְדוֹרוֹת (סנהדרין ס:):

וְטַעַם **וְהִרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו** שֶׁלֹּא תַּחְמְלוּ וְלֹא תְּכַסּוּ עַל אָח וְרֵעַ וְקָרוֹב. וְטַעַם **כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל**, אֵינָנּוּ מִמְצוֹת "זוֹבֵחַ לֵאלֹהִים יָחֳרָם" (שמות כ"ב:י"ט), כִּי אֵין אֵלּוּ חַיָּבִין מִיתָה מִן הַדִּין, אֲבָל הִיא מִצְוָה שֶׁנֶּאֶמְרָה לְמֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה וְלֹא נִכְתְּבָה, כִּי כַּאֲשֶׁר נִחַם הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד עַל הָרָעָה צִוָּה אוֹתוֹ, כֵּיוָן שֶׁאֵין אַתָּה רוֹצֶה שֶׁאֲכַלֶּה אוֹתָם תַּהֲרֹג אַתָּה אֶת עוֹבְדָיו בְּסֵיף, כְּדֶרֶךְ "קַח אֶת כָּל רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַה' נֶגֶד הַשֶּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף ה' מִיִּשְׂרָאֵל" (במדבר כה ד) וְהִנֵּה זֹאת הַמִּצְוָה כְּמִצְוַת "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ" (שמות ט"ז:ל"ב). וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי (לעיל י ב, יא א) כַּיּוֹצֵא בָּהֶם:

פסוק לב

וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות ל"ב:ל"ב) אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם הֲרֵי טוֹב וְאִינִי אוֹמֵר לְךָ מְחֵנִי, וְאִם אֵין מְחֵנִי, וְזֶה מִקְרָא קָצָר, וְכֵן הַרְבֵּה. **מִסִּפְרְךָ**, מִכָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ עָלַי שֶׁאֵינִי כְּדַאי לְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים. וְא"כ מַה תְּשׁוּבָה הֵשִׁיבוֹ הקב"ה "מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי", וְאֵין אַחֵר לִמְחוֹת מִסִּפְרוֹ. וְאוּלַי יֹאמַר אֵין אֲנִי מוֹחֶה אֶלָּא מִי שֶׁחָטָא לִי וְאַתָּה לֹא חָטָאתָ לִי, וְזֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן: ור"א אָמַר (אבן עזרא על שמות ל"ב:ל"ב) כִּי "מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ", כְּמוֹ "דִּינָא יְתֵב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ" (דניאל ז י) וְהַסְּפָרִים לְדַעְתּוֹ הֵם מַעֲרֻכוֹת הַשָּׁמַיִם שֶׁגְּזֵרוֹת הַשְּׁפָלִים תְּלוּיִין בָּהֶם, וְאָמַר "מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי", לוֹמַר לֹא אֶמְחֶה אוֹתְךָ רַק אֶמְחֶה מִן הָעָם הַחַטָּאִים אֲשֶׁר חָטְאוּ לִי בְּמַחְשַׁבְתָּם וְלֹא נֶהֱרְגוּ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר (שמות ל"ב:ל"ה) "וַיִּגֹּף ה' אֶת הָעָם":

וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי מִלְּבַד הַנֶּהֱרָגִים בְּחֶרֶב בְּנֵי לֵוִי וְהַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה הָיוּ רֹב הַקָּהָל

חוֹטְאִים לוֹ כַּאֲשֶׁר כָּתַבְתִּי (רמב"ן על שמות ל"ב:ז'): וּלְפִי דַּעְתִּי, כִּי מֹשֶׁה אָמַר וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם, בְּרַחֲמֶיךָ, וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא תַּחְתָּם מִסֵּפֶר הַחַיִּים וְאֶסְבֹּל אֲנִי עָנְשָׁם, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה נג ה) "וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא לָנוּ", וְהקב"ה הֱשִׁיבוֹ, הַחוֹטֵא אֶמְחֶה מִסִּפְרִי, וְלֹא אוֹתְךָ שֶׁלֹּא חָטָאתָ:

פסוק לד

וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם כִּי אַחֲרֵי שֶׁנִּחַמְתִּי מִלְּכַלּוֹתָם נְחֵם אַתָּה אֶל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ, אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהָאֱמֹרִי וְגוֹ', אֲבָל לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר כֵּן שֶׁזֶּה דֶּרֶךְ כַּעַס, כְּאוֹמֵר מַה שֶּׁדִּבַּרְתִּי לְךָ אֶעֱשֶׂה לִכְבוֹדְךָ, אֲבָל לֹא אֶשָּׂא חַטָּאתָם, כִּי **בְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם**, אֶפְקֹד אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם אַחֲרֵי בּוֹאָם אֶל הָאָרֶץ, וְזֶה רֶמֶז לָעֵת שֶׁיִּגְלוּ מִמֶּנָּה, אוֹ לְמָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין קב) שֶׁאֵין לְךָ פּוּרְעָנוּת שֶׁאֵין בָּהּ אֶקְיָא מֵעֲוֹן הָעֵגֶל:

פסוק לה

וַיִּגֹּף ה' אֶת הָעָם לֹא סִפֵּר הַכָּתוּב כַּמָּה הָיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה, כַּאֲשֶׁר סִפֵּר הַנֶּהֱרָגִים בְּיַד בְּנֵי לֵוִי, וְכַאֲשֶׁר פָּרַשׁ בַּמַּגֵּפָה שֶׁל דְּבַר קֹרַח (במדבר יז יד), וְשֶׁל בַּעַל פְּעוֹר (שם כה ט). אוּלַי לֹא מֵתוּ בְּמַגֵּפָה אַחַת, אֲבָל נִגְּפָם ה' לָמוּת בְּלֹא עִתָּם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב "כִּי אִם ה' יִגְּפֶנּוּ אוֹ יוֹמוֹ יָבֹא" (שמואל א כ"ו:י'). וְאוּלַי לֹא חָשַׁשׁ לִמְנוֹתָם, כִּי כֵן לֹא מָנָה הַמֵּתִים בְּתַבְעֵרָה (במדבר יא א) וּבְקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יא לג) "וַיַּךְ ה' בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד". אֲבָל הַנּוֹפְלִים עַל יַד בְּנֵי לֵוִי פֵּרֵט לְכְבוֹדָם, לוֹמַר שֶׁהָרְגוּ רַבִּים בָּעָם וְלֹא פָּחֲדוּ מֵהֶם כִּי עַל ה' בָּטָחוּ:

וְאָמַר **עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל**: שֶׁלֹּא הָיוּ מִן הַמִּשְׁתַּחֲוִים לוֹ וְהַזּוֹבְחִים לוֹ, אֲבָל הָיוּ מִן הָעוֹשִׂים אוֹתוֹ, כְּלוֹמַר מִן הַנְּקָהָלִים עַל אַהֲרֹן וְהַמְּבִיאִים לוֹ הַזָּהָב. וּבַעֲבוּר שֶׁאָמַר שֶׁנֶּעֱנְשׁוּ עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, לֹא עַל עֲבוֹדָתוֹ, וְהֵם לֹא עָשְׂאוּהוּ, פֵּרֵשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה לָהֶם אַהֲרֹן בְּמַצָּתָם. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל"ב:ל"ה) תִּרְגֵּם "עַל דְּאִשְׁתַּעֲבַדוּ לְעִגְלָא דַּעֲבַד אַהֲרֹן", יִרְצֶה לוֹמַר כִּי הַמְּגַפְּפִים וְהַמְנַשְּׁקִים וַחֲפֵצִים בּוֹ הֵם שֶׁהָיוּ בַּמַּגֵּפָה, וְאוּנְקְלוֹס לֹא יִתֵּן בְּתַרְגּוּמוֹ מַעֲשֶׂה אֶחָד לִשְׁנַיִם. וְכֵן "כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה" (בראשית לט כב) תִּרְגֵּם "וְכֹל דְּעָבְדִין תַּמָּן עַל מֵימְרֵהּ הֲוָה מִתְעָבֵד": וְהַמַּגֵּפָה הַזֹּאת הָיְתָה אַחֲרֵי שֶׁהָרַג מֹשֶׁה הָעוֹבְדִים וְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם, וְאָמַר "וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא", כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה מוֹסֵר נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם רָחֵם עֲלֵיהֶם הקב"ה, וְאָמַר לוֹ לְהַעֲלוֹתָם אֶל הָאָרֶץ וְשֶׁיִּשְׁלַח עִמָּהֶם מַלְאָךְ, וְרָצָה לְנַכּוֹת לָהֶם מִן הֶעָוֹן הַגָּדוֹל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לְזֶה, וְשָׁלַח הַמַּגֵּפָה הַזֹּאת בָּהֶם, אוֹ שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם כֵּן וְהֵחֵל הַנֶּגֶף: וְאַחֲרֵי זֶה חָזַר וְאָמַר לוֹ (שמות ל"ב:א') "עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם", לוֹמַר כִּי הַמַּגֵּפָה לֹא תִּמְחֶה חַטָּאתָם לְשָׁכְנִי בְּתוֹכָם, וְהִזְכִּיר "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי

לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב", וְאָמַר (שמות ל"ב:ב') "וְגֵרַשְׁתִּי אֶת הַכְּנַעֲנִי" וְגוֹ', כִּי בַּעֲבוּר הַמַּגֵּפָה שֶׁהֵבִיא אוֹ גָּזַר עֲלֵיהֶם נִמְחָה קְצָת חַטָּאתָם, וְנִתְרַצָּה לָהֶם מְעַט לְהַזְכִּיר זְכוּת אֲבוֹתָם וְשֶׁיְקַיֵּם לָהֶם הַשְׁבוּעָה לַהֲבִיאָם אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, וְרָמַז לוֹ שֶׁלֹּא תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ וְלֹא תֵּחָנֵף תַּחַת יוֹשְׁבֶיהָ מִפְּנֵי חַטָּאתָם, וְשֶׁיְגָרֵשׁ כָּל שִׁשָּׁה הָעַמִּמִים שֶׁהֵבְטִחוּ מִתְּחִלָּה עֲלֵיהֶם: וְאָמַר דֶּרֶךְ רִצּוּי (שמות ל"ב:ג') **כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבֶּךָ**, לְטוֹבָתְךָ, **פֶּן אֲכַלֶּךָּ בַּדָּרֶךְ**, בְּקִשֵּׁי עֹרְפֶּךָ. וְהִנֵּה בְּכָאן לְיִשְׂרָאֵל שְׁתֵּי פַּרְעָנִיּוֹת, הָאַחַת שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְהַשֵּׁנִית שֶׁיִּשְׁלַח מַלְאָךְ לְפָנָי מֹשֶׁה עַד שֶׁיְגָרֵשׁ אֶת הָאֱמוֹת, אֲבָל אַחַר שֶׁיִּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ לֹא הִבְטִיחָם אֲפִילוּ בְּמַלְאָךְ לָעָזוֹר לָהֶם, כִּי לְכָךְ הִזְכִּיר "בַּדָּרֶךְ". וְעַל כָּל זֶה אָמַר (שמות ל"ב:ד') "וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו", כַּאֲבֵלִים:

וְהִנֵּה הַשֵּׁם רַחְמָן מָלֵא רַחֲמִים, וְכַאֲשֶׁר רָאָה שֶׁהִתְאַבְּלוּ חָזַר וְאָמַר בְּדֶרֶךְ רַחֲמִים "אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ל"ב:ה'), כִּי עַד עַתָּה הִזְכִּיר "עַמְּךָ" (שמות ל"ב:ז') וְ"הָעָם" (שמות ל"ב:א'), וְעַתָּה יַזְכִּירֵם בִּשְׁמָם הֶחָבִיב, וְצִוָּה לֵאמֹר לָהֶם כִּי לְטוֹבָתָם לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבָּם שֶׁלֹּא אֲכַלֶּה אוֹתָם כְּרֶגַע, אֲבָל הֵטִיבוּ אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהִנָּחֵם וּלְהִתְאַבֵּל עַל חַטָּאתָם, וְכֵן יַעֲשׂוּ תָּמִיד, וְאַדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָהֶם, כְּלוֹמַר אֶפְקֹד חַטָּאתָם לְדַעְתִּי, כְּפִי הִתְאַבְּלָם וְהִנָּחָמָם עַל עֲוֹנָם, כִּי אֲנִי בוֹחֵן לֵב וְחוֹקֵר כְּלָיוֹת. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יִהְיֶה וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לְךָ כִּי בְּדַעַת הָרַחֲמִים יֵעָשֶׂה בָּהֶם, כְּמוֹ "וְאִם לֹא אֵדָעֶה" (בראשית יח כא). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו (שם כ ד"ה זעקת):

פרק לג

פסוק ו

וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם כִּי בְּשָׁמְעָם זֶה הִתְנַצְּלוּ וַיִּתְפָּרְקוּ מִכָּל עֲדִי יוֹתֵר מִמַּה שֶׁעָשׂוּ תְּחִלָּה. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל"ג:ו') שֶׁתִּרְגֵּם בַּ"עֲדִי", "תִּקּוּן זַיִן", דַּיְקָתוֹ כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (עיין שמו"ר מה ב) זֵינָאוֹת חָגַר לָהֶם, כְּלוֹמַר שֶׁחָגַר לָהֶם הקב"ה בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה כְּלֵי זַיִן לְהִנָּצֵל מִכָּל פֶּגַע וּמִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ (שמו"ר לב א) "חָרוּת עַל הַלּוּחוֹת" (שמות ל"ב:ט"ז), חֵרוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת, וְהֵם שְׁמוֹתָיו שֶׁל הקב"ה. וְהִנֵּה יִשְׂרָאֵל קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַמִּיתָה בִּרְצוֹן נַפְשָׁם מִפְּנֵי עֹנֶשׁ הָעֵגֶל, וְזֶה עִנְיַן תְּשׁוּבָה גְּדוֹלָה וַחֲרָטָה בְּחֶטְאָם:

פסוק ז

וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ג:י"א) (רש"י על שמות ל"ג:י"א) הַדָּבָר הַזֶּה הָיָה מֹשֶׁה נוֹהֵג מִיּוֹם שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן, לֹא יוֹתֵר, שֶׁהֲרֵי בְּי"ז בְּתַמּוּז נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת, בְּי"ח שָׂרַף אֶת הָעֵגֶל וְדָן הַחוֹטְאִים, בְּי"ט עָלָה וְעָשָׂה שָׁם אַרְבָּעִים יוֹם, בְּר"ח אֱלוּל נֶאֱמַר לוֹ (שמות ל"ד:ב') "וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר" לְקַבֵּל לוּחוֹת שְׁנִיּוֹת וְעָשָׂה שָׁם אַרְבָּעִים יוֹם אֲחֵרִים, בַּעֲשָׂרָה בְּתִשְׁרֵי נִתְרַצָּה הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל וּמָסַר לוֹ לוּחוֹת הָאֲחֲרוֹנוֹת וְיָרַד, הִתְחִיל לְצַוּוֹת עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וַעֲשָׂאוּהוּ בְּאֶחָד בְּנִיסָן, וּמִשֶּׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ אֶלָּא מִשָּׁם. וְכֵן דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם שֶׁהָיָה כָּל זֶה אַחַר שֶׁהוֹרִיד אֶת הַלּוּחוֹת הַשְּׁנִיּוֹת, וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה: וְאֵינוֹ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי מָה טַעַם לְהַזְכִּיר זֶה בְּכָאן בְּאֶמְצַע הַפָּרָשָׁה. וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בְּכָל הַמִּדְרָשִׁים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה זֶה בַּעֲבוּר חֵטְא הָעֵגֶל, דָּרַשׁ מֹשֶׁה, מְנֻוָּדֶה לְרֵב מְנֻוָּדֶה לְתַלְמִיד, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּיר רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ג:ז') (שם) אֲנִי בְּכַעַס וַאֲתָּה בְּכַעַס א"כ מִי יְקָרְבֵם. וְאִם הָיָה הוֹצָאַת הָאֹהֶל אַחֲרֵי יוה"כ, הִנֵּה גַּם הקב"ה גַּם מֹשֶׁה בְּרָצוֹן הָיוּ. אֲבָל הַנִּרְאֶה כִּי בְּיוֹם רִדְתּוֹ בְּי"ז בְּתַמּוּז שָׂרַף הָעֵגֶל וְדָן עוֹבְדָיו, וַיְהִי מִמָּחֳרָת אָמַר לָהֶם שֶׁיַּעֲלֶה אֶל ה' לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם, וְעָלָה אֶל הָהָר שֶׁשָּׁם הַכָּבוֹד, וְזֶהוּ "וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה'" (שמות ל"ב:ל"א), וְהִתְפַּלֵּל תְּפִלָּה קְצָרָה "אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה", וְהַשֵּׁם עָנָה אוֹתוֹ "מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי", "וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם", וְהֵחֵל בָּהֶם הַנֶּגֶף (שמות ל"ג:ל"ג-ל"ה), וְצִוָּה לוֹ "לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם" (שמות ל"ג:א'-ג'), וְהוּא הִגִּיד זֶה לְיִשְׂרָאֵל, וַיִּתְאַבְּלוּ וַיִּתְנַצְּלוּ אֶת עֶדְיָם (שמות ל"ג:ד'-ו'). אָז רָאָה מֹשֶׁה כִּי הַדָּבָר אָרֹךְ מְאֹד וְלֹא יָדַע מַה יֶּהֱא בְּסוֹפוֹ. וְלָקַח הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ חוּץ לַמַּחֲנֶה (שמות ל"ג:ז') שֶׁתִּהְיֶה שְׁכִינָה מְדַבֶּרֶת לוֹ מִשָּׁם, כִּי אֵינֶנָּה שׁוֹרָה בְּקֶרֶב הָעָם, וְאִם יִהְיֶה הָאֹהֶל בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה לֹא יִהְיֶה לוֹ הַדִּבּוּר מִשָּׁם. וְאָמַר (שם) **וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה'**, טַעַם, שֶׁיִּהְיֶה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' יֹצֵא אֵלָיו. וְהַכָּתוּב יַשְׁלִים לְסַפֵּר (שמות ל"ג:ח'-י"א) כָּל מַה שֶּׁהָיָה בְּעוֹד הָאֹהֶל שָׁם עַד שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן, וְהוּא מִיּוֹם"כ עַד אֶחָד בְּנִיסָן עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (שבת פז:): וְרָאִיתִי בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (פרק מו) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר, אַרְבָּעִים יוֹם עָשָׂה מֹשֶׁה בָּהָר, קוֹרֵא בְּדַת מִקְרָא בַּיּוֹם, וְשׁוֹנֶה בְּדַת מִשְׁנָה בַּלַּיְלָה, וּלְאַחַר אַרְבָּעִים יוֹם לָקַח אֶת הַלּוּחוֹת וְיָרַד אֶל הַמַּחֲנֶה. בְּי"ז בְּתַמּוּז שִׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת וְהָרַג אֶת חוֹטְאֵי יִשְׂרָאֵל, וְעָשָׂה אַרְבָּעִים יוֹם בַּמַּחֲנֶה עַד שֶׁשָּׂרַף אֶת הָעֵגֶל וְכִתְּתוֹ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וְהִכְרִית עֲבוֹדָה זָרָה מִיִּשְׂרָאֵל וְהִתְקִין כָּל שֶׁבֶט בִּמְקוֹמוֹ. וּבְר"ח אֱלוּל אָמַר לוֹ הקב"ה "עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה", וְהֶעֱבִירוּ שׁוֹפָר בַּמַּחֲנֶה שֶׁהָרֵי מֹשֶׁה עָלָה לָהָר שֶׁלֹּא יִתְעוּ עוֹד אַחַר ע"ז, וְהקב"ה נִתְעַלָּה בְּאוֹתוֹ שׁוֹפָר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מז ו) "עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר". וְכֵן הִתְקִינוּ חֲכָמִים שֶׁיִּהְיוּ תּוֹקְעִין בְּשׁוֹפָר בְּר"ח אֱלוּל בְּכָל שָׁנָה

וְשָׁנָה. עַד כָּאן דִּבְרֵי אַגָּדָה זוֹ: וְאִם כֵּן יִהְיֶה "וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל" וְכָל הַפָּרָשָׁה (שמות ל"ג:ז'-י"א) מִי"ח בְּתַמּוּז עַד סוֹף אַרְבָּעִים וּמִיּוֹם"כ עַד אֶחָד בְּנִיסָן: אֲבָל לֹא יָבֹא זֶה כַּהֹגֶן מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ט יח יט) "וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי" וְגוֹ', וּכְתִיב (שם ט כה) "וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי אָמַר ה' לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם", וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה כָּל זֶה בְּאַרְבָּעִים יוֹם הָאַחֲרוֹנִים אַחַר שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (שמות ל"ד:א') "פְּסָל לְךָ וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה", כִּי הָיוּ בְּרָצוֹן, וּכְבָר בִּטֵּל לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:

פסוק יא

וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר כָּתַב ר"א (אבן עזרא על שמות ל"ג:י"א) חָיָה יְהוֹשֻׁעַ מֵאָה וְעֶשֶׂר שָׁנִים (יהושע כד כט), וַחֲכָמִים אָמְרוּ (זבחים קיח:) כִּי שֶׁבַע שָׁנִים כָּבַשׁ וְשֶׁבַע שָׁנִים חִלֵּק, א"כ הָיָה בֶּן חֲמִשִּׁים וְשֵׁשׁ שָׁנָה, וְאֵיךְ יִקָּרֵאהוּ הַכָּתוּב "נַעַר", וְכָכָה פֵּרוּשׁוֹ, **וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן** שֵׁרוּת נַעַר. וְעַל דַּעְתִּי דֶּרֶךְ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ שֶׁיִּקְרָא כָּל מְשֹׁרֵת "נַעַר", כִּי בַּעַל הַשְׁרָרָה הַנִּכְבָּד הוּא הָאִישׁ, וְהַמְּשָׁרֵת לוֹ יִקָּרֵא "נַעַר", וְכֵן "גֵּחֲזִי נַעֲרוֹ" (מלכים ב ד':י"ב), "יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ" (שמואל ב ב':י':ד), וְכֵן "עֶשְׂרָה נְעָרִים נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב" (שם יח טו), כִּי יוֹאָב לֹא יִמְסֹר כֵּלָיו רַק לָאֲנָשִׁים גִּבּוֹרֵי חַיִל שֶׁעָמְדוּ עַל יָדוֹ. וּכְתִיב (יהושע ו כב) "וְלִשְׁנַיִם הָאֲנָשִׁים הַמְרַגְּלִים אָמַר יְהוֹשֻׁעַ", וּכְתִיב (בפסוק שאחריו) "וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים" וְגוֹ', מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ מְשָׁרְתֵי הָעֵדָה, מְרַגְּלִים לָהֶם. וְכֵן רַבִּים, וְכֵן "נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו" (אסתר ב ב), בֵּאֵר שֶׁהֵם הָאֲנָשִׁים הָעוֹמְדִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתֵי גּוּפוֹ, לֹא מְשָׁרְתֵי הֶחָצֵר. וְא"כ יֹאמַר וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשֹׁרֵת תָּמִיד שֶׁלֹּא יָמוּשׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל:

וְטַעַם **בִּן נוּן**, בָּא בְּחִירְק תְּמוּרַת סָגוֹל, וְכֵן "דִּבְרֵי אָגוּר בִּן יָקֶה" (משלי ל א), "שֶׁבֶן לַיְלָה הָיָה וּבֶן לַיְלָה אָבָד" (יונה ד י), "אִם בֵּן הַכּוֹת הָרְשָׁע" (דברים כה ב). וְעִם כָּל זֶה אֲנִי תְּמֵהַּ מַדּוּעַ לֹא נִמְלַט בְּשֵׁם הַצַּדִּיק הַזֶּה אֶחָד שֶׁיָּבֹא כַּמִּנְהָג. וַאֲנִי חוֹשֵׁב כִּי נָהֲגוּ לִקְרוֹתוֹ כֵּן לְכָבוֹד, כִּי הָיָה הַגָּדוֹל בְּתַלְמִידֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וְיִקָּרְאוּ לוֹ בֵּינוּן, כְּלוֹמַר הַנָּבוֹן, כִּי אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹהוּ, אוֹ יִהְיֶה עִנְיָנוֹ יְהוֹשֻׁעַ שֶׁהַבִּינָה מוֹלִיד, יַעֲשׂוּ "נוּן" מִלְּשׁוֹן "לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ" (תהלים עב יז):

פסוק יב

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הָיָה זֶה בְּהַר סִינַי בַּעֲלוֹתוֹ שָׁם בְּי"ט בְּתַמּוּז, וְלֹא הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי, כִּי כָל עֵת הָיוּת

הַכָּבוֹד שׁוֹכֵן בְּהַר סִינַי בְּיָדוּעַ שֶׁשָּׁם הַדִּבּוּר, וְכֵן אָמַר (שמות ל"ב:ל') "וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל ה'", וְאָמַר (שם לב לא) "וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה'", שֶׁשָּׁב אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה':

וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי שֶׁאָמַרְתָּ לִי "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ" (שמות כ"ג:כ'), וְאֵין זוֹ הוֹדָעָה, שֶׁאֵין אֲנִי חָפֵץ בּוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ג:י"ב). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב, וְעוֹד, כִּי לָמָּה יֹאמַר עַתָּה בֵּן, וּבְעֵת שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ הַדִּבּוּר הַהוּא שָׁתַק מִמֶּנּוּ, וְכִי יְבַקֵּשׁ עַתָּה לְהַרְוִיחַ בַּעֲבוּר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. אֶבֶל הָעִנְיָן, כִּי הקב"ה אָמַר בְּכָאן לְמֹשֶׁה (שמות ל"ג:ב') **וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ**, וּמֹשֶׁה אָמַר לוֹ לֹא הוֹדַעְתַּנִי מִי הוּא הַמַּלְאָךְ שֶׁתִּשְׁלַח עִמִּי, אִם הוּא מַלְאָךְ הָרִאשׁוֹן שֶׁשִּׁמְךָ בְּקִרְבּוֹ: וְזֶה טַעַם **וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם** שֶׁיְּדַעְתָּנִי וְרוֹמַמְתָּנִי בְּשִׁמְךָ, וְכֵן כָּתַב ר"א (אבן עזרא על שמות ל"ג:כ"א). וְעַל דַּעְתּוֹ הַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר יִבְחָרוּ בּוֹ הוּא מִיכָאֵל. הֵבִין בְּטוּב שִׂכְלוֹ בַּפְּסוּקִים כִּי הַמַּלְאָךְ הָרִאשׁוֹן רָצוּי לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל אֲבָל לֹא יוּכַל לְדַעַת הָאֱמֶת כִּי לֹא שָׁמַע וְלֹא יִנָּבֵא:

פסוק יד

וְטַעַם **פָּנַי יֵלֵכוּ** עַל דַּעַת כָּל הַמְפָרְשִׁים (רש"י והראב"ע כאן והרד"ק בשמואל ב יז יא) אֲנִי בְּעַצְמִי אֵלֵךְ, וְהֵבִיאוּ לוֹ דּוֹמֶה "וּפָנֶיךָ הוֹלְכִים בַּקְּרָב" (שמואל שם).

פסוק טו

וְטַעַם **אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים** עַל דַּעַת רַשִׁ"י, בָּזֶה אֲנִי חָפֵץ, כִּי עַל יְדֵי מַלְאָךְ אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה. וְחָלִילָה שֶׁיֹּאמַר אִם אֵין פָּנֶיךָ הוֹלְכִים אַחֲרֵי שֶׁהִבְטִיחוֹ "פָּנַי יֵלֵכוּ". וְר"א פֵּרֵשׁ (אבן עזרא על שמות ל"ג:כ"א) כִּי ה' אָמַר לְמֹשֶׁה אֲנִי בְּעַצְמִי אֵלֵךְ וַהֲנִיחוֹתִי לְךָ לְבַדְּךָ, כִּי עִמְּךָ לְבַדְּךָ אֵלֵךְ, וּמֹשֶׁה הֵשִׁיב אִם אֵין פָּנֶיךָ הוֹלְכִים עִם הַגּוֹי כֻּלּוֹ אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה, וּלְכָךְ אָמַר "תַּעֲלֵנוּ", בְּלָשׁוֹן רַבִּים: גַּם זֶה אֵינֶנּוּ מְתֻקָּן, כִּי מֹשֶׁה אָמַר תְּחִלָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי, בְּלָשׁוֹן יָחִיד, וְהִנֵּה גַּם בְּעֵת הָרָצוֹן קֹדֶם הַחַטָּא אָמַר **הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ וְלַהֲבִיאֲךָ**, וְאִם יְדַבֵּר עִם יִשְׂרָאֵל גַּם זֶה בַּעֲבוּרָם יֹאמַר כֵּן. וְעוֹד, א"כ הָיָה מֹשֶׁה מְבַקֵּשׁ שֶׁיּוֹדִיעֶנּוּ מִי הַמַּלְאָךְ שֶׁיִּשְׁלַח עִמּוֹ, וְהִנֵּה הָיָה רוֹצֶה בַּמַּלְאָךְ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שמות כ"ג:כ"א) "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ", וְהַשֵּׁם עָנָהוּ בְּטוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁאַל שֶׁיֵּלֵךְ הוּא בְּעַצְמוֹ:

אֲבָל הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת אִי אֶפְשָׁר לְהָלְמָהּ לְמִי שֶׁלֹּא שָׁמַע בְּסִתְרֵי הַתּוֹרָה, וְכָךְ הוּא הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, כִּי מֹשֶׁה אָמַר **וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי** מִי הַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי, וּבִקֵּשׁ שֶׁיְּקַיֵּם לוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁאָמַר לוֹ, הָאֶחָד **יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם**, כְּלוֹמַר שֶׁאִוַּדַּע בִּשְׁמִי בַּעֲבוּרְךָ, וְיִתְכֵּן שֶׁיִּהְיֶה וְאַתָּה אָמַרְתָּ זֶה מִמַּה שֶׁאָמַר לוֹ "וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" (שמות ו':ג'), כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (עי' ריש וארא). וְהַדָּבָר הַשֵּׁנִי, **וְגַם מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי**, שֶׁיִּהְיֶה מוֹצֵא חֵן, וְהוּא

דִּבֻּקוּת הַדַּעַת. וְאָמַר **וְעַתָּה אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ**, בְּמִדַּת הַדִּין, **הוֹדִיעֵנִי נָא** נְתִיבוֹת הַדְּרָכִים כַּאֲשֶׁר אַתָּה נוֹדַע בְּשִׁמְךָ, **וְאֵדָעֶךָּ**, לְיַחֶדְךָ לְמַעַן אֶמְצָא הַחֵן הַגָּדוֹל, **וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה**, אַתָּה אֲבִיהֶם וְהֵם בָּנֶיךָ. וְלָזֶה יִתְכַּוֵּן אוּנְקְלוֹס שֶׁאוֹמֵר "אוֹדַעְנִי כְעַן יָת אֹרַח טוּבָךְ וְאֶדַע רַחֲמָךְ". אָז עָנָה לוֹ הקב"ה **פָּנַי יֵלֵכוּ**, מַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אִתָּם חֲפֵצִים שֶׁבּוֹ יֵרָאוּ פָּנַי, שֶׁעָלָיו נֶאֱמַר "בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ" (ישעיה מט ח), כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ, **וַהֲנִיחוֹתִי** אוֹתוֹ **לָךְ**, שֶׁלֹּא אֶתְנַהֵג עִמְּךָ בְּמִדַּת הַדִּין עַזָּה, אֶלָּא בְּמִדָּה כְּלוּלָה בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, מִלְּשׁוֹן "וְהָיָה בְּהָנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ" (דברים כה יט), וְהוּא כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ה יג) "וְכָלָה אַפִּי וַהֲנִחוֹתִי חֲמָתִי בָּם". אָז עָנָה מֹשֶׁה **אִם אֵין פָּנֶיךָ** בְּעַצְמְךָ וּבִכְבוֹדְךָ **הוֹלְכִים, אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה**, שֶׁתִּהְיֶה עִמָּנוּ פָּנִים בְּפָנִים, כִּי כֵן הָיוּ הַתְּנָאִין בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא (לעיל ו ו-ח), וְכֵן הַזְכִּיר לְמַעְלָה (שמות ל"ב:י"א) "בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה", וְהִנֵּה יְבַקֵּשׁ שֶׁיַּעֲלֶה אוֹתָם אֶל הָאָרֶץ בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה כַּאֲשֶׁר הוֹצִיאָם בָּהֶם מִמִּצְרַיִם.

פסוק טז

וְטַעַם **וְנִפָּלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ**, שֶׁיִּהְיֶה חֻלְקֵנוּ בַּמַּפְלָא, וְאֵין כֵּן לְכָל הָעָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:

פסוק יז

גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה אוּלַי הָיָה הָרָצוֹן הַזֶּה בְּסוֹף אַרְבָּעִים יוֹם הַשְּׁנִיִּים עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (בתנחומא כאן), כַּאֲשֶׁר נִתְרַצָּה לוֹ הקב"ה, וְאָמַר "פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים" (שמות ל"ד:א'):

פסוק יח

וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ בְּקֹשׁ שֶׁיִּהְיֶה רוֹאֶה בַּמַּרְאָה מַמָּשׁ אֶת כְּבוֹד הַשֵּׁם. וְיִתָּכֵן כִּי יִהְיֶה "כְּבוֹדֶךָ" בְּכָאן הַכָּבוֹד הַגָּדוֹל אַסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה. וַה' עָנָה אוֹתוֹ **אֲנִי אַעֲבִיר** מִדַּת **כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ**, שֶׁתַּשִּׂיגֶנּוּ וְתִתְבּוֹנֵן בְּכָל טוּבִי יוֹתֵר מִכָּל הָאָדָם, כִּי מַרְאֵה הַפָּנִים שֶׁשָּׁאַלְתָּ לֹא תוּכַל לִרְאוֹתָם

פסוק יט

וְקָרָאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ, שֶׁאֶקְרָא לְפָנֶיךָ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל שֶׁלֹּא תוּכַל לִרְאוֹתוֹ, **וְחַנֹּתִי** בּוֹ **אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי** בּוֹ **אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם**, שֶׁתֵּדַע בַּקְּרִיאָה הַהִיא מִדַּת הַחֲנִינָה וּמִדַּת הָרַחֲמִים אֲשֶׁר יְחוֹנְנוּ וִירַחֲמוּ בְּשִׁמְי וּבְטוּבִי, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (במדבר יב ז) "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא", כִּי טוּב הָאָדָם בְּבֵיתוֹ:

פסוק כ

וְאֵין טַעַם **כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי** שֶׁיִּרְאֶה אוֹתוֹ וְיָמוּת, אֲבָל כִּי טֶרֶם שֶׁיַּשִּׂיג לִרְאִיָּה תִּפָּרֵד נַפְשׁוֹ מֵעָלָיו, כִּי אֲפִילוּ בְּמַרְאוֹת הַמַּלְאָכִים נֶאֱמַר "בַּמַּרְאָה נֶהְפְּכוּ צִירַי עָלָי" (דניאל י טז):

פסוק כא

הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי בְּהַר הַזֶּה אֲשֶׁר שְׁכִינָתִי שָׁם:

וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוּר שֶׁהוּא בָּהָר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ז:ו') הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב:

פסוק כג

וְטַעַם **וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ** הַפָּנִים הַמְאִירִים, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (בפסוק יח, ועי' לב ד). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה מִלַּת "אֲחֹרָי" כִּלְשׁוֹן "אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי" (תהלים קלט ה), עַל פֵּרוּשׁ רַבּוֹתֵינוּ (עיין עירובין יח.):

פרק לד

פסוק ג

וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ שֶׁלֹּא יַעֲלוּ עִמְּךָ כְּלָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בַּלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת (שמות כ"ד:א'):

וְגַם אִישׁ אַל יֵרֶא בְּכָל הָהָר גַּם בְּתַחְתִּית הָהָר מְקוֹם מַעֲמַד יִשְׂרָאֵל בָּרִאשׁוֹנָה (שמות י"ט:י"ז):

גַּם הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל יִרְעוּ אֶל מוּל הָהָר הַהוּא מִנֶּגֶד, כִּי בָּרִאשׁוֹנוֹת לֹא הֻזְהֲרוּ רַק שֶׁלֹּא תִּגַּע בּוֹ יָד אִם בְּהֵמָה אִם אִישׁ (שמות י"ט:י"ג): וְהִנֵּה עֲדַיִן הָיוּ עוֹמְדִים בָּאַזְהָרָה הַהִיא, כִּי הַכָּבוֹד הָיָה תָּמִיד בָּהָר עַד שֶׁנִּתְּנוּ הַלּוּחוֹת (הראשונות) [הָאַחֲרוֹנוֹת], אֲבָל עַתָּה הֻחְמִיר בְּשָׁעַת מַתַּן הַלּוּחוֹת הָאֵלּוּ יוֹתֵר מִמַּעֲמָד הָרִאשׁוֹן. וְהַטַּעַם בְּכָל זֶה, כִּי בָּרִאשׁוֹנוֹת הָיָה הַמַּעֲמָד בַּעֲבוּר כָּל יִשְׂרָאֵל, וְזֶה לְמֹשֶׁה בִּלְבַד בִּזְכוּתוֹ וּבִתְפִלָּתוֹ, וְגָדוֹל יִהְיֶה הַכָּבוֹד הַנִּגְלֶה עַל הָהָר הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן:

פסוק ה

וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם ה' נִתְיַצֵּב, כְּעִנְיַן "וַיָּבֹא ה' וַיִּתְיַצֵּב" (שמואל א ג':י'). **עִמּוֹ**, עִם מֹשֶׁה שֶׁבָּא בֶּעָנָן כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה (שמות כ"ד:י"ח):

פסוק ו

וְטַעַם **וַיַּעֲבֹר ה' עַל פָּנָיו** שֶׁקִּיֵּם "אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ".

וַיִּקְרָא ה' אֵל שֵׁלֹשׁ תֵּבוֹת הַלָּלוּ הֵן שְׁמוֹת הַקֹּדֶשׁ, וַחֲכָמִים יִקְרְאוּ אוֹתָן מִדּוֹת (ר"ה יז:), כִּי הֵם מִדַּת בַּעַל הַתְּשׁוּבָה, וּמִדַּת רַחֲמָיו, וּמִדַּת טוּבוֹ, וְהַשֵּׁם הַמְיֻחָד לֹא יִתְרַבֶּה בָּהֶן. וְהִנֵּה הַמִּדּוֹת שֶׁהֵם מְקֹרִים בָּאָדָם הֵן עֶשֶׂר מִדּוֹת רַחוּם וְחַנּוּן וְכוּ', וְהִנֵּה כֻּלָּן מִדּוֹת מִצַּד אֶחָד, וּמִצַּד אַחֵר הַשָּׁלֹשׁ הֵן שְׁמוֹת עֶצֶם, וְהָעֶשֶׂר מִדּוֹת. וְהַמִּדּוֹת נֶאֱמְרוּ עַל הַשֵּׁמוֹת, כִּי רַחוּם

וְחַנּוּן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם בְּאֵל עֶלְיוֹן, עַל כֵּן לֹא אָמַר מְרַחֵם וְחוֹנֵן וּמַאֲרִיךְ אַפַּיִם, כִּי הַשֵּׁם פָּעוּל לַמִּדּוֹת הָאֵלּוּ.

וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים בְּמִדַּת רַחֲמִים, שֶׁהוּא מַרְבֶּה הַחֶסֶד עַל גְּבוּרָתוֹ וְעֻזּוֹ וְהָאֱמֶת בְּרַחֲמָיו, וְנוֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים, כִּי זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל (תהלים צח ג). אוֹ נוֹצֵר, מַצְמִיחַ, מִן "וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה" (ישעיה יא א). וּבְטוּבוֹ הוּא **נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה**, מִלְּשׁוֹן "אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא" וְגוֹ' (שם מו ד). **וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה וּפֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים** פֵּרוּשׁ לַנְּשִׂיאוּת, וְיִקָּרֵא מִדָּה, כִּי יְנַקֶּה אוֹתוֹ בַּפְּקִידָה הַהִיא, וּמִפְּנֵי כִּי הַנְּשִׂיאוּת אֵינֶנּוּ שָׁוֶה בְּעָוֹן וָפֶשַׁע וּבְחַטָּאָה, אֲבָל בְּכָל אֶחָד עִנְיָן מְיֻחָד לוֹ, יִקָּרֵא בְּכָל אֶחָד מִדָּה אַחַת: וְהִנֵּה מֹשֶׁה הִשְׁתַּחֲוָה לֹשֶׁם שֶׁעָבַר עַל פָּנָיו וּבִקֵּשׁ שֶׁיֵּלֵךְ תָּמִיד בְּקִרְבָּם, וְיִסְלַח לַעֲוֹנָם וּלְחַטָּאתָם בְּכָל מַה שֶּׁיַּעֲשׂוּ, וְיִנְחִילֵם אֶת הָאָרֶץ. וְלֹא אָמַר וּלְפִשְׁעֵינוּ, כִּי לֹא יִתָּכֵן לִסְלֹחַ הַפְּשָׁעִים שֶׁהֵם הַמְּרָדִים, רַק שֶׁיִּשָּׂא אוֹתָם וְלֹא יְכַלֵּם בָּהֶם. וְלֹא יִתְעַלֵּם מִמֶּךָּ לָמָּה נִכְתְּבוּ שְׁנֵי הַשֵּׁמוֹת הַלָּלוּ בְּאָלֶ"ף דָּל"ת, וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר **הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית** עַד **אֶת מַעֲשֵׂה ה' כִּי נוֹרָא הוּא**:

פסוק ט

וְטַעַם **כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא** כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁיֵּלֵךְ בְּקִרְבָּם בַּעֲבוּר שֶׁהֵם עַם קְשֵׁה עֹרֶף, כִּי אַחֵר שֶׁנִּתְרַצָּה לָהֶם הקב"ה יִהְיֶה ה' טוֹב לִקְשֵׁי עָרְפָּם יוֹתֵר מִמַּלְאָךְ, וּמְבַקֵּשׁ לְהַגְדִּיל טוּבָם יוֹתֵר, כִּי הֵם עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ. וְכַאֲשֶׁר בִּשְׁעַת הַמַּעַשׂ הָיָה נוֹחַ לָהֶם שֶׁיִּשְׁלַח לִפְנֵיהֶם מַלְאָךְ בַּעֲבוּר שֶׁהֵם עַם קְשֵׁה עֹרֶף, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ל"ג:ג') "פֶּן אֶכְלֶךָּ", כֵּן בְּעֵת הָרָצוֹן טוֹב לָהֶם בַּשְּׁכִינָה בַּעֲבוּר שֶׁהֵם עַם קְשֵׁי עֹרֶף, שֶׁיּוֹתֵר יְחוֹנֵן וִירַחֵם עַל עֲבָדָיו. וְהַשֵּׁם עָנָה שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן שֶׁיִּכְרֹת הַבְּרִית וְיַעֲשֶׂה בּוֹ נִפְלָאוֹת כַּאֲשֶׁר בִּקֵּשׁ "וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמֶּךָ" (לעיל לג ח טז): וְאָמַר **נֶגֶד כָּל עַמֶּךָ**, **וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְקִרְבּוֹ** כִּי הַגְּדוּלוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת הָאֵלֶּה עִם מֹשֶׁה יַעֲשֶׂה אוֹתָם וּבַעֲבוּרוֹ, וְהָעָם יִהְיוּ בַּבְּרִית. וְלֹא יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁיַּבְטִיחַ לַעֲשׂוֹת עִם יִשְׂרָאֵל עַתָּה נִפְלָאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ מִקֹּדֶם בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם, כִּי לֹא נַעֲשׂוּ לָהֶם נִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת אֲחֵרֵי זֶה יוֹתֵר מִמַּה שֶׁנַּעֲשָׂה עִמָּהֶם מִתְּחִלָּה בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם, אֲבָל נִבְרְאוּ וְנַעֲשׂוּ עִמָּהֶם מִתְּחִלָּה יוֹתֵר גְּדוֹלוֹת. אֶלָּא שֶׁהַעְנְיָן יִרְמֹז אֶל שְׁכוֹן הַשְּׁכִינָה בָּהֶם, וְעַל הֱיוֹתוֹ עִם מֹשֶׁה לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת בַּנֶּעֱלָם וּבַמַּפְלִא, כַּאֲשֶׁר אָמַר (שם) "וְנִפְלִינוּ", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (לעיל לג יד-טז ד"ה אבל). וְהקב"ה יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ:

פסוק יא

שְׁמֹר לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא אָמַר בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁעָבְרוּ **אָנֹכִי מְצַוְּךָ**, וְעַל כֵּן נִפְרַשׁ שֶׁיֹּאמַר, שְׁמֹר הַמִּצְוֹת שֶׁאָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, וְלֹא תַּעֲשֶׂה בָהֶן כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ בַּמֶּה שֶׁצִּוִּיתִיךָ

תְּחִלָּה שֶׁעָבְרָתָ עַל הַכֹּל לַעֲבֹד ע"ז. וְהִבְטִיחַ לְגָרֵשׁ הָעַמִּים וְהִזְהִיר עַל ע"ז שֶׁלָּהֶם וְעַל בְּרִיתָם, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּפָּרָשָׁה "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ" (לעיל כג כ-לג), שֶׁיַּחְזְרוּ אֶל הַתְּנָאִים הָרִאשׁוֹנִים: וְהוֹסִיף בְּכָאן (שמות ל"ד:י"ז) "אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ", שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בָּעֵגֶל אֲפִלּוּ בְּמַחְשֶׁבֶת הַשְּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ תַּיִר לִפְנֵיהֶם. וְהֶחְזִיר עִנְיַן שָׁלֹשׁ הָרְגָלִים לְרִאוֹת בָּהֶן אֶת פְּנֵי הָאָדוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ל"ד:כ"ג), כַּאֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם, וְהַטַּעַם יָדוּעַ, כִּי בָּא אַחַר אַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו בְּסוֹף וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ (רמב"ן על שמות כ':כ"ב):

פסוק טו

וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ כְּסִבּוּר אַתָּה שֶׁאֵין עֹנֶשׁ בַּאֲכִילָתוֹ, וַאֲנִי מַעֲלֶה עָלֶיךָ כְּמוֹדֶה בַּעֲבוֹדָתָהּ. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ד:ט"ו). וַאֲנִי אוֹמֵר עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ב"ק עא:, חולין מ:) שֶׁזּוֹ אַזְהָרָה בְּאוֹכֵל תִּקְרֹבֶת ע"ז, שֶׁהֵם אָמְרוּ שֶׁאָסוּר הוּא מִן הַתּוֹרָה, וְלֹא מָצִינוּ בּוֹ אֶלָּא זֶה. וְכֵן מִשְׁמָעוֹ, פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם, כִּי יִזְבְּחוּ לָהֶם תָּמִיד, וּפֶן יִקְרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ אֲשֶׁר יִזְבַּח לֵאלֹהָיו בִּזְנוּתוֹ אַחֲרָיו, וּפֶן תִּקַּח מִבְּנוֹתָיו לְבָנֶיךָ (שמות ל"ד:ט"ז) וְהִנֵּה כֻּלָּן אַזְהָרוֹת נִמְשָׁכוֹת בַּלָּאו הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמַר **פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית**:

פסוק כא

בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִזְכִּיר חָרִישׁ וְקָצִיר, שֶׁבָּהֶם עִקַּר חַיֵּי הָאָדָם. וְהִזְכִּיר הַשַּׁבָּת בְּאֶמְצַע הָרְגָלִים, כִּי סָמַךְ אוֹתוֹ לְחַג הַמַּצּוֹת וּלְקִדּוּשׁ הַבְּכוֹרוֹת, בַּעֲבוּר שֶׁכֻּלָּם זֵכֶר לְמַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית, כִּי בִּיצִיאַת מִצְרַיִם אוֹת וּמוֹפֵת בּוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת (רמב"ן על שמות כ':ב'). וְעוֹד, כִּי הַכָּתוּב אָמַר שֶׁיֵּשׁ גַּם בַּשַּׁבָּת זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת (דברים ה טו) "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת". וְשָׁם אֲפָרֵשׁ בְּעֶזְרַת הש"י וְיִתְרוֹמָם:

פסוק כה

וְלֹא יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח כְּפִי פְּשׁוּטוֹ יִזָּהִיר בְּכָל הֶחָג, שֶׁלֹּא יָלִין עַד הַבֹּקֶר מִן הַבָּשָׂר, כִּי הַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד הַבֹּקֶר בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף (שמות י"ב:י'), וּמִן הַחֵלֶב, שֶׁלֹּא יַקְרִיב אוֹתוֹ אֶלָּא עַד הַבֹּקֶר. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל"ד:כ"ה) תִּרְגֵּם עַל הַחֵלֶב הָעוֹלֶה לַגֻּבוֹהַּ, כִּי הוּא הֶחָג כַּאֲשֶׁר אָמַר שָׁם (שמות כ"ג:י"ח) "וְלֹא יָלִין חֵלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר", כִּי כָל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה שְׁנִיּוֹת: וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ד:כ"ה) "וְלֹא יָלִין", כְּתַרְגּוּמוֹ, אֵין לִינָה מוֹעֶלֶת בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ, וְאֵין לִינָה אֶלָּא בְּעַמּוּד הַשַּׁחַר "זֶבַח חַג הַפָּסַח", אֲמוּרָיו, וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד לְכָל הַקְּטָרַת חֲלָבִים וְאֵבָרִים. וּבְפָרְשַׁת צַו (ויקרא ו ב) אָבֹאר זֶה בְּע"ה. וְלִינָה

בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ מַחְלֹקֶת הוּא בַּגְּמָרָא (זבחים פז.), וּלְדַעַת רָבָא יֵשׁ לִינָה בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ, וְאִם לָנוּ שָׁם הָאֵיבָרִים וְיָרְדוּ לֹא יַעֲלוּ, שֶׁאִם לֹא יָרְדוּ, אֲפִילוּ לָנוּ בַּקַּרְקַע יָמִים רַבִּים וְעָלוּ לֹא יֵרְדוּ, כְּדְאִיתָא בְּפֶרֶק הַמִּזְבֵּחַ (שם):

פסוק כו

רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ בַּעֲבוּר כִּי הִזְכִּיר שֶׁיָּבִיאוּ בִּכּוּרֵי כָּל אֲשֶׁר בְּאַרְצָם לְבֵית ה', יִסְמֹךְ לָזֶה **לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**, כִּי בְּעֵת בִּכּוּרֵי הָאֲדָמָה יָבִיאוּ גַּם כָּל בְּכוֹר בְּהֵמָה הַגְּדָיִים וּטְלָאִים, וּבָעֵת הַהִיא יִגְדְּלוּ הַגְּדָיִים וְיִהְיֶה הֶחָלָב, וּפְעָמִים רַבִּים יַעֲלוּ הָאֵם עִם הַבְּכוֹר בְּהִיוֹתוֹ יוֹנֵק בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יָמוּת. וְהִנֵּה הַבָּאִים לְחֹג יִתְעַנְּגוּ לֶאֱכֹל הַבְּכוֹרוֹת בְּכָל הַמַּטְעַמִּים עִם הַכֹּהֲנִים, וּלְכָךְ הִזְכִּיר אִסּוּרָם עִם הַבִּכּוּרִים. אֲבָל בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים יד כא) הִזְכִּיר הַמִּצְוָה הַזֹּאת עִם אִסּוּר הַמַּאֲכָלִים אַחַר שֶׁהִזְכִּיר בְּהֵמָה טְמֵאָה וְדָגִים וְעוֹפוֹת טְמֵאִים וּנְבֵלָה, כִּי שָׁם יֵאוֹת לְהַזְכִּיר זֶה, כִּי הוּא אִסּוּר מַאֲכָל, לֹא אִסּוּר הַבִּשּׁוּל בְּלִבַד כַּאֲשֶׁר יַחְשְׁבוּ קְטַנֵּי אֻמָּנָה מְחַסְּרֵי הַדַּעַת:

פסוק כז

כְּתָב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צִוָּה שֶׁיִּכְתֹּב סֵפֶר בְּרִית וְיִקְרָא אוֹתוֹ בְּאָזְנֵי הָעָם, וִיקַבְּלוּהוּ עֲלֵיהֶם בְּנַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בָּרִאשׁוֹנָה (שמו"ר מז ב), כִּי כָל הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר הָיָה בַּלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת יִרְצֶה לִשְׁנוֹתוֹ עִמָּהֶם בַּלּוּחוֹת הַשְּׁנִיוֹת. וְאֵין סָפֵק שֶׁעָשָׂה כֵּן, אֲבָל לֹא חָשַׁשׁ הַכָּתוּב לְהַאֲרִיךְ לֵאמֹר וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה, כַּאֲשֶׁר הֶרְאִיתִיךָ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים (לעיל י ב, ועוד): וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵם הַחוֹטְאִים וְהָעוֹבְרִים עַל הַבְּרִית, הֶצְרִךְ הקב"ה לְחַדֵּשׁ לָהֶם בְּרִית חֲדָשָׁה שֶׁלֹּא יָפֵר הוּא לָהֶם בְּרִיתוֹ, וְאָמַר, לְמֹשֶׁה שֶׁיִּכְתֹּב הַתְּנָאִין, וְזֶה טַעַם **כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת יִשְׂרָאֵל**. וְטַעַם **אִתְּךָ**, כִּי בַּעֲבוּרְךָ עָשִׂיתִי עִמָּהֶם, וְלֹא הֶצְרַכְתִּי הֵם לְהָבִיא עַצְמָם בְּמַסֹּרֶת הַבְּרִית הַזֹּאת, אֲבָל הוּא יִתְבָּרַךְ הִצְרִיךְ לִכְרֹת לָהֶם בְּרִית בַּמַּחִילָה שֶׁמָּחַל לָהֶם, וְכָתַב הַמְּחִילָה וְהַתְּנָאִין:

פסוק כח

וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה **וַיִּכְתֹּב עַל הַלֻּחֹת** יֹאמַר שֶׁהָיָה מֹשֶׁה שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הַלּוּחוֹת. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (במדרש תנחומא תשא לא) עִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁהָיָה שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה בְּעֵת שֶׁכָּתַב עַל הַלֻּחֹת אֶת דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַשְּׁנִית, אֲבָל אַרְבָּעִים יוֹם אֲחֵרִים עָמַד שָׁם קֹדֶם לָזֶה לְהִתְפַּלֵּל כָּל עִנְיַן הַבַּקָּשָׁה, שֶׁאָמַר (שמות ל"ג:י"ב) "רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת הָעָם הַזֶּה" וּבָהֶם נֶאֱמַר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ט כה) "וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי אָמַר ה' לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם". וְכָאן לֹא פֵּרֵשׁ כַּמָּה

יְמֵי הַתְּחִנָּה וְהַתְּפִלָּה הַזֹּאת, כִּי הוּא יָדוּעַ מֵעֵת עֲלוֹתוֹ אֶל הָהָר עַד רִדְתּוֹ לִפְסֹל הַלּוּחוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת. אֲבָל סִפֵּר כִּי הָיָה עִנְיַן הַלּוּחוֹת הַשְּׁנִיּוֹת כְּכָל עִנְיַן הָרִאשׁוֹנוֹת בְּמִכְתַּב אֱלֹהִים וּבַיָּמִים שֶׁעָמַד שָׁם לִפְנֵי הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב שֶׁכְּבָר לָמַד הַתּוֹרָה בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹן, וְלֹא יִצְטָרֵךְ עַתָּה לַעֲמֹד שָׁם הַרְבֵּה:

וְטַעַם **וַיִּכְתֹּב עַל הַלּוּחוֹת** פְּרוּשׁ ה', וְלֹא יַחְזֹר לְמֹשֶׁה, כִּי כֵן אָמַר (שמות ל"ד:א') "וְכָתַבְתִּי עַל הַלּוּחוֹת", וְכֵן בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים י ג ד) "וְאֶפְסֹל שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַאֲעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי, וַיִּכְתֹּב עַל הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן". וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר "כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן", יָדַעְנוּ כִּי הֵם כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים, וְיִהְיֶה פְּרוּשׁ "וְכָתַבְתִּי" (שמות ל"ד:א'), בְּאֶצְבָּעִי, וְיָדַעְתָּ פְּרוּשׁ אֶצְבַּע מִן הַיָּד (רמב"ן על שמות י"ד:ל"א):

פסוק לא

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם לְשׁוֹן הֹוֶה הוּא כָּל הָעִנְיָן הַזֶּה. **וְאַחֲרֵי כֵן נִגְּשׁוּ**, אַחַר שֶׁלִּמֵּד לַזְּקֵנִים חוֹזֵר וּמְלַמֵּד הַפָּרָשָׁה אוֹ הַהֲלָכָה לְיִשְׂרָאֵל. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על שמות ל"ד:ל"ב). וְאֵינוֹ כֵן, אֲבָל יֹאמַר הַכָּתוּב כִּי בְּצֵאת כָּל יִשְׂרָאֵל לִקְרָאתוֹ רָאוּ קַרְנֵי הַהוֹד פָּחֲדוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו וְחָזְרוּ אֲחוֹרַנִּית, אוּלַי חָשְׁבוּ שֶׁהָיָה שָׁם כְּבוֹד הַשֵּׁם, אוֹ מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן עִמּוֹ, וּפָחֲדוּ פֶּן יִפְרֹץ בָּהֶם ה', וְקָרָא לָהֶם מֹשֶׁה, וְשָׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל הַנְּשִׂאִים הַהוֹלְכִים לִפְנֵיהֶם, וְדִבֶּר מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם דִּבְרֵי שָׁלוֹם וּבִשְׂרָם בְּסִלְיחַת עֲוֹנָם וּבַלּוּחוֹת שֶׁהוֹרִיד. וְאַחֲרֵי כֵן רָאוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא מְדַבֵּר עִם הַנְּשִׂיאִים וְנִגְּשׁוּ לְפָנָיו כֻּלָּם, וְאָז צִוָּה לָהֶם **כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אִתּוֹ בְּהַר סִינָי**, וְהוּא עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת הַשְּׁנִיּוֹת שֶׁנִּתַּן לוֹ, וְכָל הַנֶּאֱמָר לוֹ מִתְּחִלָּה, "שְׁמָר לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם" (שמות ל"ד:י"א) עַד סוֹף הַפָּרָשָׁה (שמות ל"ד:כ"ו), כִּי הִגִּיד לָהֶם שֶׁצִּוָּהוּ לִכְרֹת עִמָּהֶם בְּרִית חֲדָשָׁה עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְהַכָּתוּב קִצֵּר בָּזֶה וְסִפֵּר הָעִנְיָן בִּכְלָל. וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר (שמות ל"ד:ל"ג) כִּי כְלָה לְדַבֵּר אִתָּם כָּל הָעִנְיָן הַנִּזְכָּר, וְנָתַן עַל פָּנָיו מַסְוֶה, כִּי הִתְבּוֹנֵן בְּשׁוּבָם אָחוֹר כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו, אוֹ הִגִּידוּ לוֹ. וְאַחַר שֶׁסִּפֵּר מַעֲשֵׂה הַיּוֹם הַהוּא אָמַר **וּבְבֹא מֹשֶׁה** (שמות ל"ד:ל"ד), וְזֶהוּ הָעִנְיָן הַהוֹוֶה, לוֹמַר שֶׁנָּהַג כֵּן כָּל יָמָיו עִמָּהֶם:

פרק לה

פסוק א

וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִכְלֹל "כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים, כִּי כֻּלָּם הִתְנַדְּבוּ בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וְהִנֵּה מֹשֶׁה אַחַר שֶׁצִּוָּה לְאַהֲרֹן וְהַנְּשִׂיאִים וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָאֲנָשִׁים כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אִתּוֹ בְּהַר סִינָי אַחֲרֵי שְׁבוֹר הַלּוּחוֹת (שמות ל"ד:ל"ב), וְנָתַן עַל פָּנָיו הַמַּסְוֶה (שם פסוק לג), חָזַר וְצִוָּה וְהִקְהִילוּ אֵלָיו כָּל הָעֵדָה אֲנָשִׁים וְנָשִׁים.

וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה זֶה בְּיוֹם מָחֳרַת רִדְתּוֹ. וְאָמַר לְכֻלָּם עִנְיַן הַמִּשְׁכָּן אֲשֶׁר נִצְטַוָּה בּוֹ מִתְּחִלָּה קֹדֶם שְׁבוֹר הַלּוּחוֹת, כִּי כֵּיוָן שֶׁנִּתְרַצָּה לָהֶם הקב"ה וְנָתַן לוֹ הַלּוּחוֹת שְׁנִיּוֹת וְכָרַת עִמּוֹ בְּרִית חֲדָשָׁה שֶׁיֵּלֵךְ הַשֵּׁם בְּקִרְבָּם, הִנֵּה חָזְרוּ לְקַדְמוּתָם וּלְאַהֲבַת כְּלוּלֹתָם, וּבְיָדוּעַ שֶׁתִּהְיֶה שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם כָּעִנְיָן שֶׁצִּוָּהוּ תְּחִלָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ"ה:ח') "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם", וְלָכֵן צִוָּה אוֹתָם מֹשֶׁה עַתָּה בְּכָל מַה שֶּׁנִּצְטַוָּה מִתְּחִלָּה:

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשֹׂת אֹתָם שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה אָמַר **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשֹׂת** עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְכָל כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ וְהַקְּדִים הַשַּׁבָּת לֵאמֹר כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלֶאכֶת אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְלֹא בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁהוּא קֹדֶשׁ לַה'. וּמִכָּאן שֶׁאֵין מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן דּוֹחָה שַׁבָּת, וְלֹא מִמִּדְרַשׁ "אַךְ", כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר כִּי תִשָּׂא (רמב"ן על שמות ל"א:י"ג):

פסוק ג

לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת עִנְיַן הַכְּתוּב הַזֶּה וַדַּאי לֶאֱסֹר בְּשַׁבָּת גַּם מְלֶאכֶת אֹכֶל נֶפֶשׁ, כִּי אָמַר **כָּל הָעֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יוּמָת**, וּפֵרֵשׁ שֶׁלֹּא יְבַעֲרוּ גַּם אֵשׁ לְאֻפּוֹת לֶחֶם וּלְבַשֵּׁל בָּשָׂר כִּי הָאֵשׁ צָרֵךְ כָּל מַאֲכָל. וְהֶצְרֵךְ לוֹמַר כֵּן מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר "הָעוֹשֶׂה בּוֹ כָּל מְלָאכָה" כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (שמות כ':י') "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה", וְאָמַר מְלָאכָה סְתָם, וְהָיָה אֶפְשָׁר שֶׁנּוֹצִיא מִן הַכְּלָל מְלֶאכֶת אֹכֶל נֶפֶשׁ, כִּי כֵן נֶאֱמַר בְּחַג הַמַּצּוֹת (דברים טז ח) "לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה" וְאֵין אֹכֶל נֶפֶשׁ בִּכְלָלוֹ, וּלְכָךְ הִזְכִּיר בְּפֵרוּשׁ שֶׁאַף אֹכֶל נֶפֶשׁ אָסוּר בּוֹ:

וְכַלְשׁוֹן הַזֶּה מָצָאתִי בַּמִּדְרָשׁ (מכילתא כאן) רַבִּי נָתָן אוֹמֵר "לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת" לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שׁוֹמֵעַ אֲנִי יְהֵא רַשַּׁאי לְהַדְלִיק לוֹ אֶת הַנֵּר, לְהַטְמִין לוֹ אֶת הַחַמִּין, וְלַעֲשׂוֹת לוֹ מְדוּרָה בְּשַׁבָּת, ת"ל "לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת". וְזֶה קָרוֹב לְמָה שֶׁאָמַרְנוּ, שֶׁלֹּא הָיוּ מְלָאכוֹת הַלֵּלוּ שֶׁהֵן הֲנָאָה לְגוּפוֹ בִּכְלַל אִסּוּר הָרִאשׁוֹן. וְרָצָה רַבִּי נָתָן לוֹמַר שֶׁלֹּא הֶצְרֵךְ הַכָּתוּב לֶאֱסֹר אֲפִיָּה וּבִשּׁוּל וּשְׁאָר צָרְכֵי אֹכֶל נֶפֶשׁ, שֶׁכְּבָר אָמַר לָהֶם "אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ" (שמות ט"ז:כ"ג), אֲבָל עֲדַיִן כָּל מְלָאכוֹת שֶׁאָדָם נֶהֱנֶה בָּהֶן וְאֵינָן עוֹשִׂין אֶלָּא הֲנָאָה לַגּוּף כְּגוֹן הַדְלָקַת הַנֵּר וּמְדוּרָה וּרְחִיצַת גּוּפוֹ בְּחַמִּין יִהְיוּ מֻתָּרוֹת כִּי זֶה מֵעֹנֶג שַׁבָּת, לְכָךְ נֶאֱמַר "לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ" לֶאֱסֹר הַכֹּל: וּלְרַבּוֹתֵינוּ עוֹד בּוֹ מִדְרָשׁ בַּתַּלְמוּד (שבת ע) מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר כָּל הָעוֹשֶׂה בּוֹ כָּל מְלָאכָה יוּמָת, אוֹ שֶׁיֹּאמַר כָּל הַמַּבְעִיר אֵשׁ בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם יוּמָת, אָמְרוּ שֶׁיָּצָאת לְהָקֵל בָּהּ לִהְיוֹתָהּ בְּלָאו. וְיֵשׁ אוֹמֵר שֶׁיָּצְאָה לְחַלֵּק, לְפִי שֶׁהָיְתָה בִּכְלַל "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה" (שמות כ':י'):

פסוק ה

יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת ה' כְּמוֹ יָבִיא אֶת תְּרוּמַת ה', אֲבָל יְכַנֶּה וְיִפְרֹשׁ. וְכֵן "וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד" (שמות ב':ו'), "בְּבוֹאוֹ הָאִישׁ" (יחזקאל י ג), "אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶצַּר" (ירמיה כז ח), "אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (יהושע א ב), וְרַבִּים כֵּן: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא כְּמוֹ יְבִיאֶהָ עִם תְּרוּמַת ה' (זהר ויקהל קצח:), שֶׁיְּבִיא הַתְּרוּמָה הָעֶלְיוֹנָה, בְּסוֹד "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה" (שמות כ"ה:ב') וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו (רמב"ן על שמות כ"ה:ג'). וּלְרַבּוֹתֵינוּ מִדְרָשׁ בְּ"וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד" (שמות ב':ו'), שֶׁרָאֲתָה עִמּוֹ שְׁכִינָה (סוטה יב:): וְהִנֵּה מֹשֶׁה הֶצְרַךְ לְסַפֵּר לְכָל הָעֵדָה כָּל הַמְּלָאכָה שֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ הַשֵּׁם, כְּדֵי לְהוֹדִיעַ לָהֶם שֶׁצְּרִיכִין לְהָבִיא נְדָבָה רַבָּה, כִּי הַמְּלָאכָה גְּדוֹלָה, וּלְכָךְ סִפֵּר לָהֶם **הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ וְגוֹ'** כֻּלָּן הַזְכִּירָן עַל דֶּרֶךְ הַכְּלָל. וְטַעַם **אֶת הַמִּשְׁכָּן, אֶת הָאָרוֹן, אֶת הַשֻּׁלְחָן,** וְכָל הַנִּזְכָּרִים, בְּהֵ"א הַיְדִיעָה, כְּאוֹמֵר אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת הַכֵּלִים אֲשֶׁר נַגִּיד לַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה בִּפְרָטָן וּבְשַׁעוּרָן, כִּי עַתָּה לְכָל הָעֵדָה לֹא נַגִּידֵם אֶלָּא בְּשִׁמּוֹתָם בִּכְלָל:

פסוק כא

וַיָּבֹאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ עַל הַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה יֹאמַר כֵּן, כִּי לֹא מָצִינוּ עַל הַמִּתְנַדְּבִים נְשִׂיאוּת לֵב, אֲבָל יַזְכִּיר בָּהֶם נְדִיבוּת. וְטַעַם **אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ**, לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה, כִּי לֹא הָיָה בָּהֶם שֶׁלְּמַד אֶת הַמְּלָאכוֹת הָאֵלֶּה מִמְּלַמֵּד, אוֹ מִי שֶׁאִמֵּן בָּהֶן יָדָיו כְּלָל, אֲבָל מָצָא בְּטִבְעוֹ שֶׁיֵּדַע לַעֲשׂוֹת כֵּן, וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי ה' (דה"ב יז ו) לָבֹא לִפְנֵי מֹשֶׁה לֵאמֹר לוֹ אֲנִי אֶעֱשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אֲדֹנִי דּוֹבֵר. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי זֶה בַּסֵּדֶר הָאַחֵר (רמב"ן על שמות ל"א:ב'). וְהִנֵּה אָמַר שֶׁבָּאוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה, וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ הַתְּרוּמָה, וְהִנֵּה מֹשֶׁה אָמַר לְכֻלָּם כִּי קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב (שמות ל"ה:ל'), וְאַחֲרֵי כֵן קָרָא לָהֶם מֹשֶׁה וְאֶל כָּל חֲכַם לֵב (שמות ל"ו:ב') שֶׁיָּבוֹאוּ לְפָנָיו וְנָתַן לָהֶם הַנְּדָבָה:

פסוק כב

וְטַעַם **וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים** בַּעֲבוּר כִּי הַנְּדָבָה בַּתַּכְשִׁיטִין הִיא מְצוּיָה אֵצֶל הַנָּשִׁים יוֹתֵר, וְכֻלָּן הָיוּ לָהֶן, וּפָרְקוּ נִזְמֵיהֶן וְטַבָּעוֹתֵיהֶן מִיָּד, וּבָאוּ תְּחִלָּה, וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ לָהֶם הֵבִיאוּ עִמָּהֶם, כִּי טַעַם "עַל הַנָּשִׁים" שֶׁהֵן הָיוּ שָׁם בָּרִאשׁוֹנָה וְהָאֲנָשִׁים נִטְפְּלוּ לָהֶן. וְכֵן "נָחָה אֲרָם עַל אֶפְרָיִם" (ישעיה ז ב), כִּי הַמִּלְחָמָה הַהִיא לְאֶפְרַיִם, "וְלֹא שָׂתָם עַל צֹאן לָבָן" (בראשית ל מ), "וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה" (במדבר ב כ), וְהַדּוֹמִים לָהֶם. וְאָמַר שֶׁבָּאוּ כָּל אֲנָשִׁים וְנָשִׁים בְּחָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז וּבְכָל כְּלֵי זָהָב כִּצְמִידִים וַעֲגִילִים, כִּי נִמְצְאוּ לְכֻלָּם כְּלֵי תַּכְשִׁיט. וְאָמַר כִּי יֵשׁ מֵהֶם שֶׁהֵנִיפוּ תְּנוּפַת זָהָב שָׁבוּר אוֹ בְּמַטְבֵּעַ:

וְאָמַר **וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן** כִּי לֹא נִמְצְאוּ מֵאֵלֶּה רַק לְמִקְצָתָם: וְחָזַר וְאָמַר **אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים** כִּי הָיוּ יוֹתֵר מְעַטִּים שֶׁבְּיָדָם עֲצֵי שִׁטִּים: וְאָמַר **כָּל מְרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת** כִּי לְרֹב הָאֲנָשִׁים הָיָה כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת בְּמַטְבְּעוֹת וְכֵלִים, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר זֶה לְמַעְלָה (שמות ל"ה:כ"ב) עִם כְּלֵי הַזָּהָב, בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר שָׁם הַנָּשִׁים וְאֵין לָהֶם כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת רַק הַזָּהָב בַּתַּכְשִׁיטִין כַּאֲשֶׁר אָמַר (שמות ל"ב:ב') "נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם": **וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב** לֹא הָיוּ רַבִּים כִּמְרִימֵי הַכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת וְלֹא הָיְתָה הֲבָאַת הַזָּהָב מְרֻבָּה כַּכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת, עַל כֵּן תִּקְרֵא זוֹ תְּנוּפָה וְזוֹ תְּרוּמָה, כִּי הַמֵּבִיא זָהָב יְנוֹפֵף יָדוֹ לַחֲשִׁיבוּת הַנְּדָבָה, אוֹ הַלּוֹקְחִים יְנִיפוּ הַזָּהָב לְהַרְאוֹתוֹ, לְשַׁבֵּחַ הַמֵּבִיא עַל נְדָבָתוֹ. וּבְפָרָשַׁת אֵלֶּה פְּקוּדֵי (להלן לח כד, כט) יִקָּרֵא הַזָּהָב גַּם הַנְּחֹשֶׁת תְּנוּפָה, כִּי לֹא הִזְכִּיר שָׁם (שמות ל"ה:כ"ב-כ"ח) תְּרוּמָה כְּלָל, רַק "כֶּסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה". וְיִתָּכֵן שֶׁיִּקָּרֵא גַּם הַנְּחֹשֶׁת תְּנוּפָה, שֶׁהָיָה חָשׁוּב לָהֶם יוֹתֵר מִן הַכֶּסֶף, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה נִמְצָא בְּיָדָם מִמֶּנּוּ. אוֹ שֶׁהָיָה חָשׁוּב מְאֹד, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ח כז) "וּכְלֵי נְחֹשֶׁת מֻצְהָב טוֹבָה שְׁנַיִם חֲמוּדֹת כַּזָּהָב":

פרק לו

פסוק ג

וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה הִנֵּה בְּיוֹם אֶחָד הֵבִיאוּ כָּל הַנְּדָבָה הַזֹּאת (לעיל לה כב-כט) אֶל אֹהֶל מוֹעֵד שֶׁהוּא שֶׁל מֹשֶׁה, וְהַחֲכָמִים לָקְחוּ בּוֹ בַּיּוֹם מִלִּפְנָיו וּבְמָחֳרַת בְּהַשְׁכָּמָה, וְכֵן בַּשֵּׁנִי הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד אֶל אָהֳלוֹ נְדָבָה וְהוּא צִוָּה לְהָבִיא אוֹתָהּ אֶל הָאֻמָּנִים, עַד שֶׁאָמְרוּ לוֹ שֶׁהֵם מַרְבִּים לְהָבִיא, וְהָיְתָה דַּיָּם וְהוֹתֵר. וְלֹא הָיָה הַיִּתְרוֹן דָּבָר חָשׁוּב שֶׁיִּסַּפֵּר בְּפָרָשַׁת אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֶה עָשׂוּ בּוֹ, אוּלַי הָיָה מֻנָּח בָּאֹהֶל לְחַזֵּק בָּהּ אֶת בֶּדֶק הַמִּשְׁכָּן, אוֹ לַעֲשׂוֹת בָּהּ כְּלֵי שָׁרֵת כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בַּמַּקְדָּשׁ בַּמּוֹתָרוֹת (שקלים פ"ד ה"ד): וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב (שמות ל"ו:ה') "מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא", לְשַׁבֵּחַ אֶת הָעָם הַמְּבִיאִים בִּנְדָבָתָם, וּלְפָאֵר הַחֲכָמִים בְּנֶאֱמָנוּתָם, וְגַם הַנְּגִיד עֲלֵיהֶם מְשֻׁבָּח בָּזֶה שֶׁהֶעֱבִיר קוֹל בַּמַּחֲנֶה לְמָנְעָם, כִּי אֵין לוֹ חֵפֶץ בְּכַסְפָּם וּזְהָבָם כְּשֹׁאָר הַמּוֹשְׁלִים בְּעַמָּם, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר "לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי" (במדבר טז טו):

פסוק ו

אִישׁ וְאִשָּׁה אַל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה הַמָּמוֹן יִקָּרֵא מְלָאכָה, וְכֵן "אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ" (שמות כ"ב:ז'), "לְרֹגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְפָנַי" (בראשית לג יד), "וְכָל הַמְּלָאכָה נִמְבָּזָה וְנָמֵס" (שמואל א ט"ו:ט'). וְהָעִנְיָן, שֶׁלֹּא יָבִיאוּ עוֹד שׁוּם דָּבָר לִמְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ. אֲבָל אָמַר אַל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה, לְהַכְנִיס הַנָּשִׁים שֶׁלֹּא יְהִיוּ עוֹד טוֹוֹת אֶת הָעִזִּים. וְהִנֵּה גַּם הַהֲבָאָה יִקָּרֵא מַעֲשֶׂה, וּמָנַע מֵהֶם הַכֹּל:

פסוק ח

וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֲכַם לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת הִנֵּה הֶחְזִיר בַּתּוֹרָה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן חָמֵשׁ פְּעָמִים, כִּי הִזְכִּיר אֶת כֻּלָּהּ בַּצַּוָּאָה בִּפְרָט וּבְכֻלָּל. תְּחִלָּה (לעיל כה י-כח מג) אָמַר וְעָשִׂיתָ כָּךְ וְעָשִׂיתָ כֵּן, וְאַחֲרֵי כֵן (לעיל לא ז-יא) הִזְכִּיר כֻּלָּם בִּדְרָךְ כְּלָל "וְעָשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ אֵת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הָאָרֹן לְעֵדֻת", עַד "כְּכֹל אֲשֶׁר צִוּיתִךָ יַעֲשׂוּ":

וְהַטַּעַם בָּזֶה, שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה שֶׁיַּגִּיד אֶל בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וּלְכָל הַחֲכָמִים הַמְּלָאכָה בְּכֻלָּהּ וְאַחֲרֵי כֵן יִקְרְבוּ אֵלָיו לַעֲשׂוֹתָהּ, כִּי לֹא יִכְשְׁרוּ לִמְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ עַד שֶׁיִּשְׁמְעוּ כָּל הַמְּלָאכָה וְיָבִינוּ אוֹתָהּ וְיִקַּבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁיֵּדְעוּ לְהַשְׁלִימָהּ. וּבִשְׁעַת הַמַּעֲשֶׂה (לעיל לה יא-כ) הִזְכִּיר אוֹתָהּ תְּחִלָּה בְּדֶרֶךְ הַכְּלָל הַנִּזְכָּר, וְאָמַר (לעיל לא ו-יא) "יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ" וְגוֹ', וְיֶחְסַר מִכָּאן פְּרָט אֶחָד, כִּי בְּוַדַּאי הֻצְרַךְ מֹשֶׁה לֵאמֹר אֶל הֶחֳכָמִים הָעוֹשִׂים הַמְּלָאכָה, עֲשׂוּ הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעוֹת, אֹרֶךְ הַיְרִיעָה כָּךְ וְרֹחַב כָּךְ, וְכֵן בְּכָל הַמְּלָאכָה, וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁאָמַר לָהֶם הַכֹּל כַּסֵּדֶר, אַחֲרֵי שֶׁעָשׂוּ כֵּן כָּל דָּבָר וְדָבָר:

וְהַטַּעַם בָּזֶה, כִּי לֹא הֻצְרַךְ מֹשֶׁה לְפָרֵט לָהֶם כָּל הַמַּעֲשֶׂה דָּבָר בְּדָבָר כַּאֲשֶׁר הֻזְכַּר בַּצַּוָּאָה (כה י כח מג) וּבַמַּעֲשֶׂה (לו ח לט מב), אֲבָל קִצְּרוֹ לָהֶם כְּאִלּוּ אָמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ מִשְׁכָּן בְּעֶשֶׂר יְרִיעוֹת חָמֵשׁ כְּנֶגֶד חָמֵשׁ, וְהֵם הֵבִינוּ כִּי יַעֲשׂוּ לוּלָאוֹת מִקְבִּילוֹת וְקַרְסֵי זָהָב. וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה בְּכָל הַמְּלָאכָה בְּקִצָּרָה רָמַז לָהֶם הָעִנְיָן, וְהֵם הֵבִינוּ הַכֹּל, עַל כֵּן לֹא הֶאֱרִיךְ בַּפָּרָט הַזֶּה, יְרֻמֹּז הַכָּתוּב חָכְמָתָם וּבִינָתָם וְטוּב הַשֵּׂכֶל שֶׁבָּהֶם. וְאַחַר כֵּן (בפסוקים לו ח, לט מב) הֶחְזִיר הַמְּלָאכָה כֻּלָּהּ בְּדֶרֶךְ הַפָּרָט הָרִאשׁוֹן (לעיל כה י-כח מג) "וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֲכַם לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת הַמִּשְׁכָּן", "וַיַּעַשׂ יְרִיעוֹת עִזִּים", "וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים" וְגוֹ': וְהָיָה מַסְפִּיק בְּכָל הָעִנְיָן (לעיל לה ו-כ) שֶׁיֹּאמַר "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ", וְיֹאמַר (כאן) "וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ, וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' כֵּן עָשׂוּ אוֹתָהּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה" (שמות ל"ט:מ"ג), אֲבָל רָצָה לוֹמַר כִּי מֹשֶׁה הִזְכִּיר אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַחֲכָמִים שָׁם (לעיל לה יא-כ) כָּל הַמְּלָאכָה בְּכֻלָּל, כִּי נִתְכַּוֵּן בָּזֶה שֶׁיִּתְנַדְּבוּ הָעָם כְּדֵי הֶעָבוֹדָה לַמְּלָאכָה הַגְּדוֹלָה, וּבַעֲבוּר שֶׁיִּשְׁמְעוּ הַחֲכָמִים וְיֵדְעוּ אִם יְקַבְּלוּ לַעֲשׂוֹתָם כַּאֲשֶׁר נִצְטַוָּה. וְאַחַר כֵּן הִזְכִּיר בִּפְרָט הַמַּעֲשֶׂה, לְהַגִּיד שֶׁעָשׂוּ כָּל הַחֲכָמִים בַּמִּשְׁכָּן, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (כאן) **וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֲכַם לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת**: וְאָמַר "וַיַּעַשׂ יְרִיעוֹת עִזִּים" (שמות ל"ו:י"ד), "וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים" (שמות ל"ו:כ'), יִרְצֶה לוֹמַר וַיַּעַשׂ כָּל חֲכַם לֵב יְרִיעוֹת עִזִּים. וְהִזְכִּיר בְּאָרוֹן "וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל" (שמות ל"ז:א'), לְהַגִּיד כִּי הָאֱמֶן הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם הוּא שֶׁעָשָׂה לְבַדּוֹ הָאָרוֹן.

וְהַטַּעַם, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא מָלֵא רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת (שמות ל"א:ג'), שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בּוֹ וְיַעֲשֶׂנּוּ בְּכַוָּנָה רְצוּיָה, כִּי אֵין בְּמַעֲשֵׂהוּ אֱמָנוּת גְּדוֹלָה, אֲבָל יֵשׁ שָׁם מְלָאכוֹת שֶׁצְּרִיכוֹת לְאֱמָנוּת יְתֵרָה מִמֶּנּוּ. וְחָזַר וְאָמַר סְתָם "וַיַּעַשׂ אֶת הַשֻּׁלְחָן" (שמות ל"ז:י'), "וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּנוֹרָה" (שם יז):

וְעַל דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם (שם א) יִרְמֹז אֶל בְּצַלְאֵל שֶׁעָשָׂה כָּל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ. וְאֵין כֵּן דַּעְתִּי, שֶׁגַּם בַּחֲצַר הַמִּשְׁכָּן אָמַר כֵּן (שמות ל"ח:ט'). אֲבָל הוּא חוֹזֵר לִרְמֹז אֶל כָּל חָכָם לֵב כַּאֲשֶׁר אָמַר (כאן) בַּמִּשְׁכָּן: וְאַחַר שֶׁהִשְׁלִים כְּלַל וּפָרַט בַּמַּעֲשֶׂה, הִזְכִּיר הַהֲבָאָה אֶל מֹשֶׁה בְּדֶרֶךְ הַכְּלָל, וְאָמַר "וַיְבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה אֶת הָאֹהֶל וְאֶת כָּל כֵּלָיו" וְגוֹ' (שמות ל"ט:ל"ג), לְהַגִּיד חָכְמָתָם שֶׁהֵבִיאוּ אֵלָיו הַכֹּל כַּסֵּדֶר, כִּי לֹא הֵבִיא אֶחָד מֵהֶם מְלַאכְתּוֹ לְפָנָיו עַד שֶׁנִּשְׁלְמָה כָּל הַמְּלָאכָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר (בפסוק שלפניו) "וַתֵּכֶל כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד". וְאַחֲרֵי שֶׁנִּשְׁלְמָה נֶאֶסְפוּ כֻּלָּם וְהֶרְאוּ אוֹתָהּ אֵלָיו כַּסֵּדֶר, אָמְרוּ תְּחִלָּה, רַבֵּינוּ הִנֵּה הָאֹהֶל וְהִנֵּה כֵּלָיו, וְאַחֲרֵי כֵן הִנֵּה הָאָרוֹן וְהִנֵּה בַּדָּיו, וְכֵן הַכֹּל:

וְהִנֵּה לֹא הִזְכִּיר בַּמִּשְׁכָּן וְכָל כֵּלָיו "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה", אֲבָל בְּאֵלֶּה הַפְּקוּדִים בְּבִגְדֵי כְּהֻנָּה יַזְכִּיר כֵּן בְּכָל דָּבָר וְדָבָר (להלן לט א ה ז כא כו כט לא). וְהַטַּעַם, כִּי כָּלַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן בַּפָּסוּק שֶׁאָמַר בַּסּוֹף (שמות ל"ח:כ"ב) "וּבְצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר עָשָׂה אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה". וְאוּלַי הָיָה זֶה מִפְּנֵי שִׁנּוּי הַסֵּדֶר, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברכות נה.). וְעַל הַכְּלָל כָּל זֶה דֶּרֶךְ חִבָּה וְדֶרֶךְ מַעֲלָה, לוֹמַר כִּי חָפֵץ הַשֵּׁם בַּמְּלָאכָה וּמַזְכִּיר אוֹתָהּ בְּתוֹרָתוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת לְהַרְבּוֹת שָׂכָר לָעוֹסְקִים בָּהּ, כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ יָפָה שִׂיחַת עַבְדֵי אָבוֹת לִפְנֵי הקב"ה מִתּוֹרָתָם שֶׁל בָּנִים, שֶׁהֲרֵי פָּרָשָׁתוֹ שֶׁל אֱלִיעֶזֶר שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה דַּפִּין הִיא:

פרק לז

פסוק כט

וַיַּעַשׂ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר לֹא פֵּרֵשׁ בְּאֵלּוּ כַּאֲשֶׁר פֵּרֵשׁ בַּאֲחֵרִים, שֶׁעַל דֶּרֶךְ הַשְּׁאָר רָאוּי שֶׁיֹּאמַר וַיִּקַּח בְּשָׂמִים רֹאשׁ מֹר דְּרוֹר וְגוֹ' וַיַּעַשׂ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ, וַיִּקַּח סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְגוֹ', וַיַּעַשׂ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מְרֻקַּחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ. וְהַטַּעַם, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא נֶאֱמְרָה בָּהֶם הַצַּוָּאָה בְּתַשְׁלוּם הַמַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם (לעיל ל כה, לד), וּבַקְּטֹרֶת לֹא הִזְכִּיר גַּם כָּל הַסַּמִּים, וְסָמַךְ עֲלֵיהֶם בַּמָּה שֶׁאָמַר מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ, לֹא הִזְכִּיר בַּמַּעֲשֶׂה כְּלוּם, אֲבָל אָמַר שֶׁעָשׂוּהוּ עַל דַּעַת הָרַקָּחִים. וְזֶה טַעַם **קֹדֶשׁ טָהוֹר מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ**:

פרק לח

פסוק ח

בְּמַרְאֹות הַצֹּבְאֹות בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הָיוּ בְּיָדָן מַרְאוֹת שֶׁרוֹאוֹת בָּהֶן כְּשֶׁהֵן מִתְקַשְּׁטוֹת וְאַף אוֹתָן לֹא עִכְּבוּ, וְהָיָה מֹשֶׁה מוֹאֵס בָּהֶן מִפְּנֵי שֶׁעָשׂוּיין לְיֵצֶר הָרַע, אָמַר לוֹ הקב"ה אֵלּוּ חֲבִיבִין מִן הַכֹּל שֶׁעַל יְדֵיהֶן הֶעֱמִידוּ הַנָּשִׁים צְבָאוֹת רַבּוֹת בְּמִצְרַיִם וְכוּ', וְנַעֲשָׂה הַכִּיּוֹר מֵהֶם שֶׁהוּא לְשׁוּם שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ לְהַשְׁקוֹת מִן הַמַּיִם שֶׁבּוֹ לְאִשָּׁה שֶׁקִּנֵּא לָהּ בַּעְלָהּ וְנִסְתְּרָה. לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על שמות ל"ח:ח'): וְהַטַּעַם בַּמִּדְרָשׁ הַזֶּה (תנחומא פקודי י'), שֶׁבְּכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן קִבְּלוּ הַתַּכְשִׁיטִין מִן הַנָּשִׁים, כְּדִכְתִיב (שמות ל"ה:כ"ב) "וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים", וְהֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז, וְהַכּוּמָז כְּפִי מִדְרָשׁוֹ (במסכת שבת סד) יוֹתֵר נִמְאָס, אֲבָל שָׁם נִתְעָרְבָה כָּל הַנְּדָבָה, אֲבָל שֶׁיַּעֲשׂוּ כְּלִי מְיֻחָד מִן הַתַּכְשִׁיט הֶעְשׂוּי לְיֵצֶר הָרַע לֹא הָיָה מֹשֶׁה בּוֹחֵר בְּכָךְ עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ כֵּן מִפִּי הַגְּבוּרָה:

וְלֹא יָדַעְתִּי אֵיךְ יִתְפָּרֵשׁ לְפִי זֶה "אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד". וְאוּלַי יֹאמַר שֶׁהֵבִיאוּ הַנָּשִׁים הַנְּדָבָה הַהִיא אֶל אֹהֶל מֹשֶׁה שֶׁקְּרָאוֹ אֹהֶל מוֹעֵד, וְהוּא עַצְמוֹ קִבֵּל מֵהֶן עַל פִּי הַדִּבּוּר, כִּי אֹהֶל הַמִּשְׁכָּן לֹא נַעֲשָׂה עֲדַיִן: וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על שמות ל"ח:ח') תִּרְגֵּם "דְּאַתְיָאן לְצַלָּאָה לְתָרַע מִשְׁכַּן זִמְנָא", נוֹטִים דְּבָרָיו לְדִבְרֵי ר"א שֶׁאָמַר שֶׁהָיוּ הַנָּשִׁים הָאֵלֶּה עוֹבְדוֹת ה', וְסָרוּ מִתַּאֲוַת זֶה הָעוֹלָם, וְנָתְנוּ מַרְאוֹתֵיהֶן נְדָבָה, וּבָאוֹת בְּכָל יוֹם וְיוֹם אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לְהִתְפַּלֵּל וְלִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי הַמִּצְוֹת: וְיִתָּכֵן עוֹד שֶׁנֹּאמַר בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁעָשָׂה הַכִּיּוֹר וְכַנּוֹ מִמַּרְאוֹת הַנָּשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ מֵהֶן צָבָא גָּדוֹל וְנֶאֶסְפוּ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לָתֵת מַרְאוֹתֵיהֶן בִּנְדִבַת לִבָּן, וְהָיָה נְחֹשֶׁת הַמַּרְאוֹת נְחֹשֶׁת קָלֵל מְמֹרָט וְיָפֶה מְאֹד, וְעַל כֵּן יִחֵד אוֹתוֹ מִתְּחִלָּה לִכְלֵי הַזֶּה, וְהַנָּשִׁים בִּרְאוֹתָן כֵּן נֶאֶסְפוֹת וּבָאוֹת צְבָאוֹת צְבָאוֹת לָתֵת כֵּלָן מַרְאוֹתֵיהֶן לְהֵעָשׂוֹת בָּהֶן כָּל הַכִּיּוֹר וְכַנּוֹ, וְגַם נָכוֹן הוּא שֶׁיִּתְכַּוְּנוּ בְּכָךְ מִתְּחִלָּה מִפְּנֵי עִנְיַן הַסּוֹטָה, וְהֵן קִבְּלוּ כֵּן עֲלֵיהֶם בְּשִׂמְחָה וְהִתְנַדְּבוּ לָתֵת בּוֹ כָּל מַרְאוֹתֵיהֶן:

פסוק כא

אֵמַר **הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת** בַּעֲבוּר כִּי יְרִיעוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר הֵם שֶׁיִּקָּרְאוּ מִשְׁכָּן בַּמִּצְוָה (שמות כ"ו:א') וּבַמַּעֲשֶׂה (שמות ל"ו:ח'), אֲבָל מִשְׁכַּן הָעֵדוּת כּוֹלֵל הַבַּיִת בְּכֻלּוֹ שֶׁהוּא הַמִּשְׁכָּן הַנַּעֲשֶׂה לְלוּחוֹת הָעֵדוּת: וְעַל דַּעַת רַבִּים (רש"י וראב"ע) **אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן** יַחְזוֹר אֶל הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה, יֹאמַר כִּי הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו שֶׁהוּא הַבַּיִת וְהֶחָצֵר וְכָל הַנַּעֲשֶׂה לָהֶם פְּקוּדֵי עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם שֶׁפִּקְדָם מֹשֶׁה בְּיַד אִיתָמָר, וְאֵין כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת בִּכְלַל הַמִּשְׁכָּן, כִּי הֵם בְּיַד אֶלְעָזָר. וְאֵין כֵּן דַּעְתִּי, כִּי לָמָּה יְזַכִּיר פְּקֻדַּת אִיתָמָר

וְלֹא יַזְכִּיר פְּקֻדַּת אֶלְעָזָר שֶׁהִיא הַנִּכְבֶּדֶת. אֲבָל "אֵלֶּה פְקוּדֵי" יִרְמֹז אֲשֶׁר יַזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה לְמַטָּה, יֹאמַר כִּי פֶּסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָאֲדָנִים וְהַווִים לָעַמּוּדִים וְצִפּוּיֵיהֶם וַחֲשׁוּקֵיהֶם (שמות ל"ח:כ"ה-כ"ח), וּנְחשֶׁת הַתְּנוּפָה שֶׁהוּא שִׁבְעִים כִּכָּר שֶׁעָשָׂה בָּהּ מִזְבַּח הַנְּחשֶׁת וְהַמִּכְבָּר וְכָל כֵּלָיו וְאַדְנֵי הַחֲצֵרוֹת וְהַיְתֵדוֹת (שמות ל"ח:כ"ט-ל"א), הַכֹּל נָתַן מֹשֶׁה בְּמִסְפַּר בְּמִשְׁקָל בְּיַד אִיתָמָר:

וְלֹא סִפֵּר בַּפָּרָשָׁה מַה נַּעֲשָׂה בַּזָּהָב, כִּי הַזָּהָב מִמֶּנּוּ בְּיַד אִיתָמָר צִפּוּי הַקְּרָשִׁים וְהַבְּרִיחִים, וּמִמֶּנּוּ בְּיַד אֶלְעָזָר הָאָרוֹן וְהַכַּפֹּרֶת וְהַמְּנוֹרָה וְהַשֻּׁלְחָן וּמִזְבַּח הַזָּהָב. וְהִנֵּה בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יִוָּדַע צִפּוּי כָּל כְּלִי כַּמָּה זָהָב יֵשׁ בּוֹ לֹא סִפֵּר שֶׁנִּתְּנוּ מֹשֶׁה לָהֶם בְּמִנְיָן וּבְמִשְׁקָל. וּלְכָךְ לֹא הִזְכִּיר כָּאן פְּקֻדַּת אֶלְעָזָר, כִּי לֹא בָא הַכָּתוּב עַתָּה רַק לְדַבֵּר עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, לֹא עַל הַמַּסָּעוֹת. וְאַל יִקְשֶׁה עָלֶיךָ בַּעֲבוּר שֶׁיִּמְנֶה כָּאן מִזְבַּח הַנְּחשֶׁת וְהוּא פְּקֻדַּת אֶלְעָזָר, כִּי יִצְטָרֵךְ לוֹמַר שֶׁעָשָׂאוּהוּ מִנְּחשֶׁת הַתְּנוּפָה, וְלֹא יָחוּשׁ לְהוֹצִיא דָּבָר אֶחָד מִכֹּלַל הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר בָּהֶן שֶׁהֵם בְּיַד אִיתָמָר, כִּי כֵּן דֶּרֶךְ הַכָּתוּב בְּמָקוֹמוֹת הַרְבֵּה (בראשית לה כו שם מו כז): וְלֹא הִזְכִּיר בָּכָאן הַכִּיּוֹר וְכַנּוֹ, כִּי לֹא נַעֲשָׂה בְּמִשְׁקָל, אֲבָל כָּל הַמַּרְאוֹת שֶׁהֵבִיאוּ הַנָּשִׁים הַצּוֹבְאוֹת שָׁם בָּהֶם וְלֹא יָדַע מֹשֶׁה מִשְׁקָלוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁלֹּא הָיָה בִּפְקֻדַּת אִיתָמָר, כִּי יִכָּנֵס בִּכְלַל מַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (במדבר ג לא) "וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם", כִּי בַּכִּיּוֹר וְכַנּוֹ יְשָׁרְתוּ לַמִּזְבֵּחַ, וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ בְּחֶשְׁבּוֹן הַפָּרָשָׁה הַזּוֹ:

פסוק כב

וּבְצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' הָעִנְיָן כִּי עַל פִּיו נַעֲשָׂה הַכֹּל, כִּי הוּא הַמּוֹרֶה לְכָל הַחֲכָמִים, וּלְפָנָיו הָיוּ עוֹשִׂים כֻּלָּם וּמַרְאִים אֵלָיו כָּל מַלְאכְתָּם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות ל"ה:ל"ד) "וּלְהוֹרוֹת נָתַן בְּלִבּוֹ", אֲבָל גַּם כָּל חַכְמֵי לֵב עָשׂוּ בַּמְּלָאכָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם לו ח) "וַיַּעֲשׂוּ כָל חֲכַם לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת הַמִּשְׁכָּן". וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ירושלמי פאה א א) יִהְיֶה זֶה לְשַׁבֵּחַ אוֹתוֹ וְלוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ רַבּוֹ הִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ לְמַה שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, וְלֹא בָא הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהוּא עָשָׂה הַכֹּל, אֶלָּא שֶׁקִּיֵּם בְּכָל הַנַּעֲשֶׂה עַל יָדוֹ כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה, וּלְפִיכָךְ לֹא אָמַר בְּכָל הַנַּעֲשֶׂה עַד הֵנָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה, כִּי הָיָה בַּמַּשְׁמָע כַּאֲשֶׁר אָמַר מֹשֶׁה בִּדְבַר ה', וְהוּא שִׁנָּה הַסֵּדֶר בָּהֶם מִמַּה שֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה, וּלְפִיכָךְ כָּלַל זֶה בְּכָאן לוֹמַר שֶׁעָשָׂה הַכֹּל כַּאֲשֶׁר אָמַר הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה (לו ח):

פסוק כז

אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת יִקְרָא הַכָּתוּב הַמִּשְׁכָּן קֹדֶשׁ, וְהִבְדִּיל הַפָּרֹכֶת, בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ מַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, כְּאִלּוּ אָמַר אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים:

פרק לט

פסוק ג

וַיְרַקְּעוּ אֶת פַּחֵי הַזָּהָב לֹא הוֹסִיף בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ לְפָרֵשׁ דֶּרֶךְ הָאֱמָנוּת אֵיךְ נַעֲשָׂה, זוֹלָתִי בְּכָאן, וְהָרָאוּי שֶׁיֹּאמַר וַיַּעֲשׂוּ אֶת הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְגוֹ' מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב, כְּתֹפוֹת עָשׂוּ לוֹ וְגוֹ', כִּי כֵן הַדֶּרֶךְ בְּכֻלָּם. וְיִתָּכֵן שֶׁסִּפֵּר בְּכָאן הַמַּחְשָׁבָה שֶׁחִדְּשׁוּ בְּחוּטֵי הַזָּהָב, כִּי הָיָה תַּמָּה בְּעֵינֵיהֶם לִהְיוֹת זָהָב טָווּי וְשָׂזוּר כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בְּצֶמֶר וּפִשְׁתִּים, כִּי לֹא נִשְׁמַע עַד הַיּוֹם הַהוּא לַעֲשׂוֹת כֵּן:

פסוק כד

וְטַעַם **וַיַּעֲשׂוּ עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן** שֶׁעָשׂוּ הָרִמּוֹנִים לָתֵת אוֹתָם עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב, וְעָשׂוּ פַּעֲמוֹנֵי זָהָב טָהוֹר, וַיָּשִׂימוּ הַפַּעֲמוֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים קֹדֶם שֶׁיִּתְּנוּ אוֹתָם בַּמְּעִיל, וְהִנֵּה הַפַּעֲמוֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים בְּתָלוּשׁ, וַיָּשִׂימוּ הָרִמּוֹנִים עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב וְהַפַּעֲמוֹנִים בְּתוֹכָם, וּלְכָךְ כָּפַל הַכָּתוּב "בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים" פַּעֲמַיִם, כִּי הָיוּ בְּתוֹכָם מִתְּחִלָּה וּבְשָׁעָה שֶׁתָּלוּ אוֹתָם עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב. וְגַם זוֹ רְאָיָה לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּסֵדֶר וְאַתָּה תְּצַוֶּה (רמב"ן על שמות כ"ח:ל"א):

פסוק כז

וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַכָּתֹנֶת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֶג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נִרְאֶה מִכָּאן שֶׁהָיוּ הַכֻּתָּנוֹת שָׁווֹת בָּאָב וּבַבָּנִים אע"פ שֶׁאָמַר בְּאַהֲרֹן "וְשִׂבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ" (שמות כ"ח:ל"ט) וּבְבָנָיו אָמַר סְתָם "תַּעֲשֶׂה כֻּתֳּנֹת" (שם מ), כִּי הַכַּוָּנָה תַּעֲשֶׂה כֻּתֳּנוֹת כְּמוֹ הַנִּזְכָּרֶת, וְכֵן כָּתוּב (שם ד) "חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ לִי", כִּי "לְאַהֲרֹן" "וּלְבָנָיו" יַחְזְרוּ אֶל כְּתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט כִּי הֵם שָׁוִים בְּכֻלָּם. וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר כָּאן (שמות ל"ט:כ"ח) "וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת פַּארֵי הַמִּגְבָּעֹת" כְּלַל אַהֲרֹן וּבָנָיו, כִּי הַמִּצְנֶפֶת וְהַמִּגְבָּעוֹת אֶחָד הֵם בְּמַעֲשֶׂה, אֶלָּא שֶׁאַהֲרֹן יִצְנֹף אוֹתָהּ, וּבָנָיו יַחְבְּשׁוּ בָּהֶן רֹאשָׁם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (לעיל כח לא, לז):

פסוק כח

וּלְשׁוֹן **פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעוֹת**, שֶׁהָיוּ עוֹלוֹת עַל הָרֹאשׁ כִּפְאֵרִים, מִלְשׁוֹן "הַפְּאֵרִים וְהַצָּעָדוֹת" (ישעיה ג כ), "פַּאֲרִי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל רֹאשָׁם" (יחזקאל מד יח): וּפֵרֵשׁ בָּאַבְנֵט שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ **שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי** וְלֹא נִתְפָּרֵשׁ זֶה בַּצַּוָּאָה רַק מָה שֶּׁנֶּאֱמַר בָּאַבְנֵט "תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה רוֹקֵם" (שמות כ"ח:ל"ט) נוֹדַע שֶׁהוּא רָקוּם בְּאַרְבַּע מִינִין הַלָּלוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּמָּסָךְ (שמות כ"ו:ל"ו) "וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם": וְהָאַבְנֵט הַזֶּה הוּא גַּם בְּאַהֲרֹן וּבָנָיו כְּדַעַת הָאוֹמֵר (יומא יב) אַבְנֵטוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל זֶהוּ אַבְנֵטוֹ שֶׁל כֹּהֵן הֶדְיוֹט. וְעַל דַּעַת הָאוֹמֵר (שם) לֹא זֶהוּ אַבְנֵטוֹ שֶׁל כֹּהֵן הֶדְיוֹט פֵּרֵשׁ בְּשֶׁל אַהֲרֹן שֶׁהוּא מַעֲשֵׂה רוֹקֵם וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר שֶׁל בָּנָיו שֶׁהוּא שֵׁשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ"ח:מ') "וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם", וְכֻלָּן שֵׁשׁ כַּכֻּתָּנוֹת:

פסוק לג

וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה אֶת הָאֹהֶל וְאֶת כָּל כֵּלָיו שִׁעוּר הַכָּתוּב בָּזֶה כְּמוֹ בָּוְא"ו, וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה וְאֶת הָאֹהֶל וְאֶת כָּל כֵּלָיו, כִּי יְרִיעוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר הֵן שֶׁשְּׁמָן מִשְׁכָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ"ו:א') "וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר", וְאָמַר בָּהֶן (שם ו) "וְחִבַּרְתָּ אֶת הַיְרִיעֹות וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד", וִירִיעוֹת הָעִזִּים הֵן הָאֹהֶל, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר בָּהֶן "וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן" (שם ז), "וְחִבַּרְתָּ אֶת הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד" (שם יא) וְכֵן "אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ" (שמות ל"ה:י"א) וְאֶת אָהֳלוֹ. אַף כָּאן, וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה וְאֶת הָאֹהֶל וְאֶת כָּל כֵּלָיו, כִּי יַזְכִּיר שְׁמוֹת הַכֹּל. וְלִפְעָמִים יִקְרָא כָּל הַבַּיִת אֹהֶל מוֹעֵד, כַּאֲשֶׁר אָמַר (לעיל לא ו ז) "וְעָשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ אֵת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הָאָרֹן לָעֵדֻת", כִּי אֹהֶל מוֹעֵד הוּא הַבַּיִת בִּכְלָלוֹ אֲשֶׁר יִוָּעֵד אֵלָיו שָׁמָּה, וְכֵן "כָּל כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד" (שמות ל"ט:מ'):

פסוק לז

אֶת נֵרֹתָיו נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה יִתָּכֵן שֶׁדֶּרֶךְ הַמְּנוֹרוֹת לִהְיוֹת בָּהֶן נֵרוֹת לְנוֹי אוֹ לְהַרְבּוֹת בָּהֶן אוֹר לְפָרָקִים, וְאֵין כֵּן בְּמְנוֹרַת הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא הָיוּ בָהּ רַק שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת, וְעַל כֵּן פֵּרֵשׁ **נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה**, כִּי הֵן אֲשֶׁר יַעֲרֹךְ אוֹתָן בֵּין הָעַרְבַּיִם:

פסוק מב

וְטַעַם **כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הָעֲבֹדָה** כָּל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וְיִקָּרֵאנָּה עֲבוֹדָה לוֹמַר כִּי עָשׂוּ אוֹתָהּ לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, כְּעִנְיַן "וַעֲבַדְתֶּם אֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שמות כ"ג:כ"ה), "וְאוֹתוֹ תַּעֲבֹדוּ" (דברים יג ה). וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר בְּכָאן כָּל הָעֲבוֹדָה עַל הַכֵּלִים, כַּלָּשׁוֹן שֶׁאָמַר

(שמות ל"ט:מ') "אֵת כָּל כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן", וְהִזְכִּיר תְּחִלָּה הַכֵּלִים לֵאמֹר כִּי אֲפִלּוּ בַּכֵּלִים נִזְהֲרוּ וְעָשׂוּ כַּמְצֻוֶּה בָּהֶם, וְאַחֲרֵי כֵן הִזְכִּיר "וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה":

פרק מ

פסוק ב

בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (בתורת כהנים סוף פרשת צו סימן קצא, ועוד) שֶׁהוּא יוֹם שְׁמִינִי לַמִּלּוּאִים, טַעַם הַכָּתוּב שֶׁתְּקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן וְיֵעָמֵד כֵּן וְלֹא תּוֹרִידֶנּוּ וְלֹא תְּקִימוֹ עוֹד, כִּי בְּנִסַּע הַמַּחֲנוֹת הַלְוִיִּם יוֹרִידוּ אוֹתוֹ וְיָקִימוּ אוֹתוֹ. וְלֹא הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת עַתָּה עַל הֲקָמַת שִׁבְעַת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים, כִּי אָמַר לוֹ מִתְּחִלָּה "וְהַקֵּמֹתָ אֶת הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר" (שמות כ"ו:ל'), וְכֵיוָן שֶׁפֵּרֵשׁ לוֹ עַתָּה כִּי בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן תִּהְיֶה הֲקָמָתוֹ לְעָמְדָה, הִנֵּה יָדַע כִּי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים יְצֻטָּרֵךְ לְהָקִים וּלְהוֹרִיד. וְאוּלַי הָיָה כֵּן לְהַרְגִּיל הַלְוִיִּם בְּמַעֲשֵׂהוּ כִּי מִמֶּנּוּ יִרְאוּ וְכֵן יַעֲשׂוּ, אוֹ הָיָה לְהַכְתִּיר הַיּוֹם בַּעֲטָרָה זוֹ:

וְנִרְאֶה לְדַעְתָּם כִּי בְּשִׁבְעַת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיָה מֻקָּם אוֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר, וְעוֹמֵד כֵּן כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה, וְכַעֲלוֹת הַשַּׁחַר הָיָה מוֹרִיד אוֹתוֹ וְחוֹזֵר וּמְקִימוֹ מִיָּד, כִּי הַכָּתוּב אָמַר "וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלָיְלָה" (ויקרא ח לה), וְאֵין פֶּתַח לְאֹהֶל רַק בְּעֵת הֲקָמָתוֹ: וּכְבָר דָּרְשׁוּ (בתורת כהנים ויקרא א ה) "אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד", בִּזְמַן שֶׁהוּא פָּתוּחַ וְלֹא בִּזְמַן שֶׁהוּא מְפֹרָק, וְאָמְרוּ (זבחים נה:) שְׁלֹמִים שֶׁשְּׁחָטָן קֹדֶם שֶׁנִּפְתְּחוּ דַּלְתוֹת הַהֵיכָל פְּסוּלִין, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ג ב) "וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד", בִּזְמַן שֶׁפָּתוּחַ וְלֹא בִּזְמַן שֶׁנָּעוּל, וְכֵן בַּמִּשְׁכָּן, עַד שֶׁלֹּא הֻעֲמִידוּ הַלְוִיִּם אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאַחַר שֶׁפֵּרְקוּ הַלְוִיִּם אֶת הַמִּשְׁכָּן פְּסוּלִין. וְעוֹד, שֶׁהָיָה מַקְרִיב בּוֹ תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם וּמַדְלִיק אֶת הַנֵּרוֹת בָּעֶרֶב:

וּבְוַיִּקְרָא רַבָּה (עי' במדבר רבה יב טו) רָאִיתִי, הָיָה מֹשֶׁה מַעֲמִידוֹ וּמְפָרְקוֹ שְׁנֵי פְּעָמִים בְּכָל יוֹם, רַבִּי חֲנִינָא הַגָּדוֹל אוֹמֵר שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר "תָּקִים" (שמות מ':ב') "הוּקַם" (שמות מ':י"ז) "וַיָּקֶם" (שמות מ':י"ח), אַחַת לְתָמִיד שֶׁל שַׁחַר, וְאַחַת לַמִּלּוּאִים, וְאַחַת לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם. וְיִתָּכֵן שֶׁכָּל זֶה רְגִילוּת, לְהוֹדִיעַ עִנְיַן הֲקָמָתוֹ וְהַסְּדֶר, וְלֹא יַעֲמִידֶנּוּ מְפֹרָק כְּלָל: וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר כָּאן "וַיְכַס הֶעָנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ':ל"ד), עַל דַּעְתָּם הָיָה זֶה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, כִּי אָמַר "וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה" (שם פסוק לג), וְכַאֲשֶׁר כִּלָּה הֲקָמָה זוֹ שֶׁל אֶחָד בְּנִיסָן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת הַמִּשְׁכָּן. וּכְבָר כָּתַב רַשִׁ"י (ויקרא ט כג) מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ (בתורת כהנים שם) "וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם", לְפִי שֶׁכָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים שֶׁהֶעֱמִיד מֹשֶׁה הַמִּשְׁכָּן וְהָיָה מְשַׁמֵּשׁ בּוֹ וּמְפָרְקוֹ לֹא שָׂרְתָה

בּוֹ שְׁכִינָה, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל נִכְלָמִים וְאָמְרוּ לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ כָּל הַטֹּרַח שֶׁטָּרַחְנוּ שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה בֵּינֵינוּ וְנֵדַע שֶׁנִּתְכַּפֵּר לָנוּ עָוֹן הָעֵגֶל, אָמַר לָהֶם אַהֲרֹן אָחִי כְּדַאי וְחָשׁוּב מִמֶּנִּי שֶׁעַל יְדֵי קָרְבָּנוֹתָיו וַעֲבוֹדָתוֹ תִּשְׁרֶה בָּנוּ שְׁכִינָה:

וּבְפָרָשַׁת מִלּוּאִים (תורת כהנים שם) יָכוֹל הוּקַם הַמִּשְׁכָּן בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ וְשָׁרְתָה שְׁכִינָה בַּשְּׁמִינִי בַּחֹדֶשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר "וּבְיוֹם הָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל הָעֵדֻת" (במדבר ט טו), מְלַמֵּד שֶׁבְּיוֹם שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן שָׁרְתָה הַשְּׁכִינָה עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה אַהֲרֹן. הִנֵּה יֹאמְרוּ בְּפֵרוּשׁ כִּי כְּסוּי הֶעָנָן אֶת הַמִּשְׁכָּן בַּשְּׁמִינִי לַמִּלּוּאִים הָיָה, וְהוּא אֶחָד בְּנִיסָן, אִם כֵּן תִּהְיֶה כָּל הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְדַעְתָּם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי. וְהָיָה זֶה מִפְּנֵי שֶׁהַכָּתוּב יְסַדֵּר כִּי צִוָּה הַשֵּׁם אֶת מֹשֶׁה שֶׁתִּהְיֶה הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן לְכַלּוֹתָהּ בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ, וְאָמַר כִּי מֹשֶׁה עָשָׂה כֵן וְכִלָּה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה, וְאָז כִּסָּה הֶעָנָן אֶת הָאֹהֶל, וְכֵן תָּמִיד. וְחָזַר הַכָּתוּב אֶל תְּחִלַּת הַדִּבּוּר אֲשֶׁר הָיָה לְמֹשֶׁה מִן הָאֹהֶל וְאָמַר "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה" (ויקרא א א), וְכָל זֶה בְּסֵדֶר נָכוֹן:

וְכִדְמוּת רְאָיָה לָהֶם מַה שֶּׁכָּתוּב (במדבר ז א) "וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן", וְאִם לֹא הוֹרִיד אוֹתוֹ מָה טַעַם בְּיוֹם כַּלּוֹת, כִּי בְּיוֹם אֶחָד הֵחֵל וְכִלָּה, וְהָרְאוּי שֶׁיֹּאמַר וַיְהִי בְּיוֹם הֲקִים מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְעוֹד, שֶׁאָמַר שָׁם "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ" (ויקרא ט ו), "וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם" (שם כג), וּמִשְׁמָעוּת זֶה שֶׁעֲדַיִן לֹא כִסָּה הֶעָנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת הַמִּשְׁכָּן. וּמ"מ בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל מִלּוּאִים נִדְבַּר לְמֹשֶׁה מִשָּׁם כָּל הַפָּרָשִׁיוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת מִתְּחִלַּת סֵפֶר וַיִּקְרָא עַד וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי (שם ט א), אֲבָל לֹא הָיָה הֶעָנָן מְכַסֶּה אוֹתוֹ, וְהָיוּ סְבוּרִין שֶׁהָיָה הַדִּבּוּר לְמֹשֶׁה שָׁם מִן הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: אֲבָל בְּמִדְרַשׁ חָזִית (קהלת א יב) מָצָאתִי, "וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי", זֶה הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת תְּחִלַּת הַסֵּפֶר, וְלָמָּה נִכְתַּב כָּאן, אֶלָּא שֶׁאֵין מְקֻדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. וְאִם כֵּן יִהְיֶה "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה מֵאֹהֶל מוֹעֵד" אַחַר "וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם וַתֵּצֵא אֵשׁ וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא ט כג כד), וְיִהְיֶה הַדִּבּוּר לְאַהֲרֹן "יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ" (שם י ט) מִמֶּחֳרָת, כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁנִּדְבַּר לְאַהֲרֹן מֵאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶם לְמֹשֶׁה. וְאֵינִי יוֹדֵעַ אִם זֶה דִּבְרֵי הַכֹּל אוֹ הֵם דִּבְרֵי יָחִיד, כִּי עַל דִּבְרֵי ר' יִשְׁמָעֵאל נֶאֶמְרוּ שָׁם:

תָּקִים אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד לֹא פֵּרֵשׁ לוֹ בְּצַוָּאָה זוֹ כֵּיצַד סֵדֶר הַהֲקָמָה כַּאֲשֶׁר פֵּרֵשׁ בַּמַּעֲשֶׂה "וַיִּתֵּן אֶת אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת קְרָשָׁיו" (שמות מ':י"ח). וְהָיָה זֶה, מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר הֶרְאָה אוֹתוֹ הַהֲקָמָה בְּמַרְאִית הָעַיִן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַהֲקֵמֹתָ אֶת הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר" (שמות כ"ו:ל'). וְכֵן קִצֵּר כָּאן וְאָמַר "וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת" (שמות מ':ג'), וְלֹא הִזְכִּיר וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת, כִּי בְּהַזְכִּירוֹ "אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת" יָבִין זֶה, כִּי לֹא יִקָּרֵא

הָאָרוֹן כֵּן רַק בְּהִיוֹת בּוֹ לוּחוֹת הָעֵדוּת. וּכְבָר נִצְטַוָּה מִתְּחִלָּה "וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ" (שמות כ"ה:כ"א), וְלֹא הֻצְרַךְ כָּאן אֶלָּא לְצַוּוֹתוֹ בַּהַקְדָּמָה, כִּי תְּשׁוּמֶת הָאָרוֹן עִם הַלּוּחוֹת יַקְדִּים לְכָל הַכֵּלִים. וְכֵן קִצֵּר בְּעִנְיַן הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה, שֶׁכְּבָר צִוָּה אוֹתוֹ (שמות כ"ו:ל"ה) בְּאֵיזֶה מָקוֹם מִן הַמִּשְׁכָּן יַעֲמִידֵם. וְקִצֵּר בְּעִנְיַן לְבִישַׁת אַהֲרֹן וּבָנָיו, שֶׁאָמַר "וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת אַהֲרֹן אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ" (שמות מ':י"ג), וּבָנָיו אָמַר "וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת" (שמות מ':י"ד), כִּי כְּבָר צִוָּה אוֹתוֹ בִּפְרָט בְּסֵדֶר לְבִישָׁתָן (לעיל כט ה-ט), וְלֹא בָּא עַכְשָׁו אֶלָּא לְסַדֵּר לוֹ שְׁעַת הַלְּבִישָׁה שֶׁתִּהְיֶה אַחַר הָקַמַת הַמִּשְׁכָּן כֻּלּוֹ. וְהִזְכִּיר כֻּתֳּנוֹת שֶׁבָּהֶן יַתְחִיל הַלְּבִישָׁה:

פסוק ג

וְטַעַם **וְסַכֹּתָ עַל הָאָרוֹן** בְּמָקוֹם "אֶל", כִּי "וְסַכֹּתָ" מִלְּשׁוֹן מָסָךְ. וְכֵן "וַיְשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת" (שמות מ':כ"א):

פסוק י

וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים בַּעֲבוּר שֶׁיִּקְרִיבוּ בּוֹ גַּם קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים אָמַר בּוֹ כֵּן אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בָּחֻצֵר. וְאָמַר גַּם בַּמִּשְׁכָּן (שמות מ':ט') "וְהָיָה קֹדֶשׁ", כִּי לֹא נִקְרָא קֹדֶשׁ קָדָשִׁים רַק מִקּוֹם מִשְׁכַּן הָאָרוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ו:ל"ג) "וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים". וְיִתָּכֵן שֶׁאָמַר בַּמִּזְבֵּחַ "קֹדֶשׁ קָדָשִׁים" בַּעֲבוּר שֶׁיְּקַדֵּשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ" (שמות כ"ט:ל"ז):

פסוק יז

וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ הִזְכִּיר הַכָּתוּב שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן לַעֲמֹד כֵּן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה (שמות מ':ב'). וְאָמַר "וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ':י"ח), לְסַפֵּר מַה שֶּׁעָשָׂה בַּהֲקִימוֹ אוֹתוֹ מִן הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁהִתְחִיל בּוֹ שֶׁהוּא כ"ג בַּאֲדָר. וְלֹא הִזְכִּיר בְּכָאן מְשִׁיחַת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו וְלֹא מְשִׁיחַת אַהֲרֹן וּבָנָיו וְקָרְבָּנוֹת הַמְּלוּאִים, כִּי לֹא עֲשָׂה אוֹתָם עַד שֶׁסִּיֵּם כָּל הַהֲקָמָה וְנִצְטַוָּה בָּהֶם פַּעַם שֵׁנִית "קַח אֶת אַהֲרֹן", כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפָרָשַׁת צַו (ויקרא ח ב): וְהִנֵּה הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו לֹא נִתְקַדְּשׁוּ לָעֲבוֹדָה אֶלָּא בִּמְשִׁיחָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות מ':ט') "וּמָשַׁחְתָּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כֵּלָיו", עַל כֵּן פֵּרוּשׁ "וַיִּעָרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם" (שמות מ':כ"ג), "וַיַּעַל הַנֵּרוֹת" (שמות מ':כ"ה), כִּי עֲשָׂה כֵן בִּזְמַנָּם אַחַר הַמְּשִׁיחָה, וְהִנֵּה הֵם כְּטַעַם לַעֲשׂוֹת כֵּן. וּמַה שֶּׁאָמַר גַּם כֵּן לְמַעְלָה (שמות מ':ד') "וְהֵבֵאתָ אֶת הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת עֶרְכּוֹ", יְצִוָּה שֶׁיַּעֲרֹךְ אוֹתוֹ אַחֲרֵי הַמְּשִׁיחָה. וְכֵן אָמַר "וְנָתַתָּ אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת" (שמות מ':ה'), וְכֵן "וַיַּעַל עָלָיו אֶת הָעֹלָה וְאֶת

הַמִּנְחָה" (שמות מ׳:כ"ט), בְּזַמַּנָּהּ, כִּי עֲדַיִן לֹא הֻקִּים הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן, וְאֵין מַקְרִיבִין בְּלֹא קְלָעִים, כִּי יִהְיוּ שְׁחוּטֵי חוּץ, אֶלָּא כֻּלָּם בְּזַמַּנָּם:

פסוק כ

וְטַעַם **וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת** שֶׁלָּקַח הַלּוּחוֹת מֵאֲרוֹן עֵץ שֶׁהָיוּ שָׁם בְּתוֹךְ אֹהֶל מֹשֶׁה וְהֵבִיא אוֹתָם אֶל הַמִּשְׁכָּן:

פסוק כז

וַיַּקְטֵר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים מֹשֶׁה הִקְטִיר עָלָיו כָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים. וְאע"פ שֶׁלֹּא אָמַר בַּצַּוָּאָה (שמות מ׳:ה׳) וְהִקְטִיר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים, הֵבִין זֶה מִשְּׁאָר הָעֲבוֹדוֹת כֻּלָּן, שֶׁהֲרֵי צִוּוּי אוֹתוֹ בְּכָאן (שמות מ׳:ד׳) שֶׁיְּסַדֵּר הַלֶּחֶם וְיַעֲלֶה הַנֵּרוֹת. וְכֵן "וַיַּעַל עָלָיו אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַמִּנְחָה" (שמות מ׳:כ"ט), מֹשֶׁה הוּא הַמַּעֲלֶה, שֶׁכֵּן נִצְטַוָּה (שמות כ"ט:ל"ח) "וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל הַמִּזְבֵּחַ", שֶׁיַּתְחִיל הוּא לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּעָבְדוֹ בִּימֵי הַמִּלּוּאִים, כִּי הַצַּוָּאוֹת כֻּלָּן שָׁם (מפסוק א ואילך) עַל עֲבוֹדַת מֹשֶׁה. וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן (שמות מ׳:מ"ב) "עוֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם", שֶׁיֵּעָשׂוּ כֵּן הַכֹּהֲנִים לְדוֹרוֹת. וּלְכָךְ אָמַר בָּהּ בְּסֵדֶר פִּנְחָס (במדבר כח ו) "עֹלַת תָּמִיד הָעֲשִׂיָה בְּהַר סִינָי", שֶׁהִתְחִיל אוֹתָהּ מֹשֶׁה שָׁם:

וְהִנֵּה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּכָל הָעֲבוֹדוֹת הַכֹּהֵן הָרִאשׁוֹן, וּלְפִיכָךְ הִקְטִיר גַּם הַקְּטֹרֶת, וְאוּלַי בְּכְלַל "וְנָתַתָּ אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת" (שמות מ׳:ה׳) שֶׁתַּקְטִירֶנּוּ עָלָיו מִיָּד. וּמַה שֶּׁאָמַר בַּצַּוָּאָה (לעיל ל ו ז) "וְנָתַתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים", לְהוֹרוֹת עַל עִנְיָנוֹ מִיּוֹם שֶׁהִתְחִיל אַהֲרֹן בִּכְהֻנָּתוֹ וּלְעוֹלָם, שֶׁכָּךְ אָמַר (שם ל ח) "וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם", וְאֵין הַדָּבָר אֶלָּא מִיּוֹם זֶה וְאֵילָךְ, כִּי בְּכָאן (שמות מ׳:ד׳) צִוּוּי לְמֹשֶׁה בְּפִרוּשׁ "וְהַעֲלִיתָ אֶת נֵרֹתֶיהָ". וּבְפִרוּשׁ רַשׁ"י (בפסוק שלפנינו) רְאִיתִי, "וַיַּקְטֵר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת" שַׁחֲרִית וְעַרְבִית, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ל ז ח) "בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת וְגוֹ', וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם" וְגוֹ'. וְלֹא יָדַעְתִּי אִם הוּא טָעוּת סוֹפְרִים:

פסוק לד

וַיְכַס הֶעָנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד אָמַר כִּי הֶעָנָן יְכַסֶּה אֶת הָאֹהֶל מִכָּל צַד וְהוּא מְכֻסֶּה וְטָמוּן בּוֹ. **וּכְבוֹד ה׳ מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן**, כִּי תּוֹכוֹ מָלֵא הַכָּבוֹד, כִּי הַכָּבוֹד שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ הֶעָנָן תּוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּהַר סִינַי (שמות כ׳:כ"א) "אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים", וְאָמַר כִּי לֹא יָכוֹל מֹשֶׁה לָבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד (שמות מ׳:ל"ה) אֲפִלּוּ אֶל הַפֶּתַח, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הֶעָנָן מְכַסֶּה אוֹתוֹ וְלֹא הָיָה רַשַּׁאי לָבֹא בְּתוֹךְ הֶעָנָן. וְעוֹד, כִּי הַמִּשְׁכָּן מָלֵא כְּבוֹד ה׳ וְאֵיךְ יִכָּנֵס בּוֹ. וְהַטַּעַם, שֶׁלֹּא יָבֹא שָׁם בְּלֹא רְשׁוּת, אֲבָל יִקְרָא אוֹתוֹ וְיָבֹא בְּתוֹךְ הֶעָנָן כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּהַר סִינַי "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן" (שמות כ"ד:ט"ז), וְאָמַר "וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ

הֶעָנָן" (שם יח). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, בַּעֲבוּר שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד" (ויקרא א א) לֹא נִכְנַס מֹשֶׁה לַמִּשְׁכָּן, אֲבָל קָרָא אוֹתוֹ מֵאֹהֶל מוֹעֵד וְעָמַד פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְדַבֵּר אֵלָיו: וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ת"כ פתיחתא ח) כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד", וְכָתוּב אַחֵר אוֹמֵר "וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד" (במדבר ז פט), הִכְרִיעַ "כִּי שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן". כִּי לְדַעְתָּם "וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד", שָׁיָּבֹא שָׁם בְּלֹא קְרִיאָה מִדַּעְתּוֹ, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁאָמַר שָׁם "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת" נִרְאָה לָהֶם שֶׁהָיָה מֹשֶׁה עוֹמֵד בְּתוֹךְ הָאֹהֶל לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת, וְכָל עֵת הֱיוֹת כְּבוֹד הַשֵּׁם מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן לֹא נִכְנַס מֹשֶׁה בְּתוֹכוֹ, וּלְכָךְ יֹאמְרוּ שֶׁהָיָה זֶה לְאַחַר שֶׁנִּסְתַּלֵּק הֶעָנָן, כְּלוֹמַר שֶׁנִּסְתַּלֵּק מִלְּכַסּוֹת כָּל הָאֹהֶל וְאֵין הַכָּבוֹד מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן, כִּי לֹא הָיָה זֶה רַק בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי בְּרֶדֶת שָׁם הַכָּבוֹד. וְהַקְּרִיאָה שֶׁאָמַר "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד" (ויקרא א א), עַל דַּעְתָּם קֹדֶם לָכֵן הָיְתָה, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (רמב"ן על שמות מ׳:ב׳). וְיִתָּכֵן שֶׁהַכָּתוּב שֶׁיֹּאמַר פַּעַם אַחֶרֶת **וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן** יִרְמֹז אֶל הַכָּבוֹד הַשּׁוֹכֵן בְּקִרְבּוֹ:

וְהִנֵּה נִשְׁלַם סֵפֶר הַגְּאֻלָּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ.

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קִרְבּוֹ.

הוֹשִׁיעוֹ מִיַּד שׂוֹנְאוֹ וּגְאָלוֹ מִיַּד אוֹיְבוֹ.

וּבָרוּךְ ה' הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ.

אֲשֶׁר עַד הֵנָּה עֲזָרוֹ לָבֹא.

הַמְחַדֵּשׁ נְעוּרָיו בְּשִׁיבוֹ.

הַמַּשְׁבִּיעַ בְּתוֹרָתוֹ רְעָבוֹ.

וַיְנַקֵּהוּ דְּבַשׁ וַחֲלָבוֹ.

כִּי הֵכִין כָּל לְבָבוֹ.

וְלִשְׁמוֹ יְבָרֵךְ בָּקְרוֹ וְעַרְבּוֹ.

בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וְחָיִינוּ בְּטוּבוֹ.